

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM
DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
DOKTORA PROGRAMI
DOKTORA TEZİ**

**SİYASAL KRİZ VE POLİS: I. MİLLİYETÇİ CEPHE
HÜKÜMETİ POLİS TEŞKİLATI ÜZERİNE BİR
MİKRO ÇALIŞMA**

**AYFER GENÇ YILMAZ
12716205**

**TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. ELÇİN MACAR**

**İSTANBUL
2017**

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM
DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
DOKTORA PROGRAMI
DOKTORA TEZİ**

**SİYASAL KRİZ VE POLİS: I. MİLLİYETÇİ CEPHE
HÜKÜMETİ POLİS TEŞKİLATI ÜZERİNE BİR
MİKRO ÇALIŞMA**

**AYFER GENÇ YILMAZ
12716205**

**TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. ELÇİN MACAR**

**İSTANBUL
2017**

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM
DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
DOKTORA PROGRAMI**

DOKTORA TEZİ

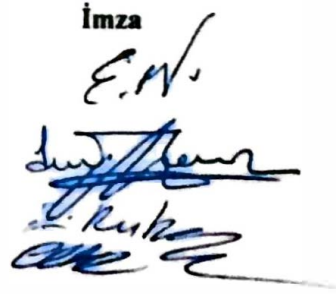
**SİYASAL KRİZ VE POLİS: I. MİLLİYETÇİ CEPHE
HÜKÜMETİ POLİS TEŞKİLATI ÜZERİNE BİR
MİKRO ÇALIŞMA**

**AYFER GENÇ YILMAZ
12716205**

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih: 18 Mayıs 2017
Tezin Savunulduğu Tarih: 30 Haziran 2017
Tez Oy Birliği / Oy Çekilme ile Başarılı Bulunmuştur

	Unvan Ad Soyad
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Ekşin Macar
Jüri Üyeleri	: Prof. Dr. Esra Danacıoğlu : Prof. Dr. Ozan Erözden : Prof. Dr. Ester Ruben : Doç. Dr. İlke Civelekoğlu

İmza

**İSTANBUL
HAZİRAN 2017**

ÖZ

**Siyasal Kriz ve Polis: I. Milliyetçi Cephe Hükümeti Polis Teşkilatı Üzerine Bir
Mikro Çalışma
Ayfer Genç Yılmaz
Haziran, 2017**

Bu tez çalışmasının odak noktasını Türk polis teşkilatı oluşturmaktadır. Hegemonik siyasal aktör olarak ordu ile ilgilenen siyaset bilimciler tarafından gözden kaçırılan polis teşkilatı, bu çalışma vesilesiyle, ordunun öncelikli konumunu tersine çevirmek suretiyle araştırmanın merkezine yerleştirilmek istenmektedir. Bu gayeden yola çıkarak Türk polis teşkilatı, 31 Mart 1975-22 Haziran 1977 tarihleri arasında iktidarı elinde bulunduran I. Milliyetçi Cephe Hükümeti çatısı altında incelenmektedir.

Polis ne siyasal iktidarın elinde bir araç ne de toplumun hizmetinde nesnel bir aktör olarak analiz edilmelidir. Araçsal ve liberal teoriler yerine bu çalışmada devlet-toplum ilişkiseliliğini merkezine alan bir dinamik yaklaşım önerilmektedir. Böylesine bir yaklaşım tarihsel bir arka planda gerçekleştirilecek polis analizini gerekli kılmaktadır. İşte kriz, kalkışma ve devrim dönemleri polis çalışmaları için elverişli tarihsel dönemler olarak belirirler ve bu dönemlerde polisin karmaşık doğası ile devlet ve toplum ile ilişkileri daha da görünür hale gelir. 1970’li yılların ikinci yarısı ve özellikle I. Milliyetçi Cephe Hükümeti bir siyasal kriz dönemi olarak ortaya çıkmaktadır. Elinizdeki çalışma siyasal kriz için yeni bir tanım önermektedir. Buna göre, siyasal kriz devletin şiddet tekelinin kaybı ve kurumların politizasyonu temelinde tanımlanmaktadır. Bu tip siyasal kriz dönemlerinde, sadece hükümetin polis teşkilatı üzerindeki baskısı artmaz; aynı zamanda söz konusu dönemler polisin kurumsal özerkliğini arttırması ve toplum nezdinde kaybettiği meşruiyetini geri kazanması için de fırsatlar sunar. Özetle, kriz dönemleri polis üzerinde çok yönlü bir etkiye sahiptir ve bu etki devlet, toplum ve polis teşkilatı arasındaki dinamik ilişkiselilikler tarafından belirlenir. Polis ise kendine has nitelikleri ve kimliği ile bu ilişkiye dâhildir ve bu ilişkiseliliği hem biçimlendirir hem de bu ilişkiselilikte biçimlenir. Bu bağlamda, tez çalışması ilk olarak polisin nasıl çalışılması gerektiğine dair bir analitik çerçeve önermektedir. Bunun için devlet, toplum ve polis teşkilatı arasındaki karşılıklı ilişkilerin dinamik karakterine odaklanacak bir üçlü oyun analizi önerilmektedir. 1970’lerin ikinci yarısının sosyopolitik bağlamı, I. Milliyetçi Cephe Hükümeti’nin siyasal krize ivme kazandıran nitelikleri ile polisin siyasal iktidar, ordu ve nihayetinde toplumla olan ilişkileri derinlemesine bir biçimde analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: polis, I. Milliyetçi Cephe, siyasal kriz, devlet, toplum, Pol-Der

ABSTRACT

Political Crisis and Police: A Micro-study on the Police Organization under the First Nationalist Front Government

Ayfer Genç Yılmaz

June, 2017

The main focus of this study will be on the Turkish police organization, an institution mostly neglected by political scientists who are deeply interested in the army as a hegemonic political actor. This study intends to reverse the primacy of the army by replacing it with the police organization as the center of research. To this end, this research examines The Turkish police organization under the First Nationalist Front Government which ruled Turkey from 31 March 1975 to 22 June 1977.

Police organization should not be analyzed as an instrument in the hands of political power nor as a neutral actor at the service of society. Instead of employing instrumentalist or liberal approaches, this study offers a dynamic perspective taking state-society relationship as its core. A dynamic and interrelational approach necessitates an analysis of the police in its historical context. The periods of crisis, upheavals, and revolutions provide favorable historical context for police studies as the complex nature of this organization and its relations with the state and society become increasingly visible. The second half of the 1970s, especially the establishment of the First Nationalist Front Government, appears as a period of political crisis. Here, this study offers a new definition for the political crisis. It is defined as the incapacity of the state in the form of the loss of its monopoly over legitimate violence and the politicization of state institutions. In periods of such political crisis, not only does government control over police organizations intensify, but also police organizations solidify their institutional autonomy and act to regain their legitimacy in the eyes of the people in society. In short, a political crisis has a multi-faceted impact on police organizations. The consequences of the impact are determined by dynamic interrelations between the state, society and the police organization. The police organization with its unique qualities and identity both shapes this interrelation and is also shaped by it. In this respect, this study firstly establishes an analytical basis on how the police organization should be studied. It suggests a triple game analysis focusing on the dynamic character of the interrelation between the police, the state and society. The socio-political context of the second half of the 1970s, the role of the First Nationalist Front Government in the intensification process of political crisis and finally the relations of the police organization with government, army and society will be analyzed.

Keywords: police, First Nationalist Front, political crisis, state, society, Pol-Der

ÖN SÖZ

Bu çalışmanın ihraçlarla birlikte çıkmaza ve ümitsizliğe sürüklendiği son evresinde Prof. Dr. Elçin Macar yardımını esirgemedi ve elimden tuttu. Ona ne kadar teşekkür etsem azdır. Tez savunmamda yer almayı kabul eden başta Doç. Dr. İlke Civelekoğlu olmak üzere tez jüri üyesi sayın hocalarıma çok teşekkür ederim.

Yüksek lisans tez danışmanım olmakla kalmayıp akademik ve özel hayatıma dair her süreçte desteğini hissettiğim Doç. Dr. Alp Yücel Kaya olmasa bugün burada olamazdım. Bu çalışmanın sonuna yaklaşırken tez danışmanım Doç. Dr. Derya Kömürcü, tez izleme komitemin değerli üyeleri Doç. Dr. İsmet Akça ve Prof. Dr. Yüksel Taşkın üniversitedeki görevlerinden ihraç edildiler. Tüm emekleri için minnettarım. Onlardan çok şey öğrendim. Bu tezi hep birlikte bitirebilmeyi çok istedim. Doktora sırası araştırma burs programı ile Fransa’da Dauphine Üniversitesi’nde altı ay boyunca araştırma yapma imkânını bana sağlayan TÜBİTAK BİDEB’e ayrıca teşekkür ederim.

İstanbul Ticaret Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü başta bölüm başkanı Prof. Dr. Oya Dağlar Macar olmak üzere tüm öğretim üyelerinin iyi niyet ve desteğiyle doktora sürecim için mükemmel bir çalışma ortamı sundu.

Mehtap ise iş arkadaşı olmanın çok ötesinde dostum oldu. Hissettiğim tüm zorluk ve güçlükleri benimle birlikte hissettiğinden hiç şüphe duymadığım Gülçin, uzaktaydı ama hep benimleydi. Onur olmasa çok yalnız hissederdim. Özgür, Pelin, Esra, Halil, Cem, Deniz, Aykut, Mert ve Denizhan sayesinde doktora sürecinin tüm sıkıntılarını unutabildim.

Ve ailem. Bu tezin son satırlarını kaleme alırken içeriden tekmeleriyle ufak yoldaşım, oğlum da bana eşlik etti. Eşim Murat, hayatıma dokunduğu tüm o güzel yıllar boyunca en yakın arkadaşım oldu. İşini, ailesini bırakıp benimle dilini bilmediği bir ülkeye geldi. O olmasaydı asla bu kadar mutlu olamazdım. Babam bugünleri göremedi, ama görseydi hem çok çalıştığıma üzülür hem de gurur duyardı. Onu özlüyorum. Ağbım Utku ile aramıza çok uzun mesafeler girdi. Yine de her ihtiyaç duyduğumda bana uzanan ilk ses, nefes ve omuz hep onunki oldu. Kardeşim Ecem ve Tülin Annem ile bir aileye daha sahip olmanın huzuru ve desteğini bu süreçte de hissettim. 2016 yılında hayatımıza dâhil olan ve o günden bugüne her gün “iyi ki” dediğim güzel kedilerim Otto ve Momo ile uzandığımda güne ve işe dair ne var ne yoksa uçup gitti. Son olarak bu tez çalışması bana hayatı sevmeyi ve hayatla başetmeyi öğreten annem Beyhan Genç’e ithaf edilmiştir. Onun sevgisi ve özverisi her zaman en büyük desteğim oldu.

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
ÖN SÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	viii
1. GİRİŞ	1
1.1. Tezin Argümanları	10
1.1.1. Siyasal ve Toplumsal Mücadeleler ve Polis	11
1.1.2. Polisin Bir Sistem Olarak Analizi ve Üçlü Oyun Yaklaşımı	12
1.1.3. Tarihsel Bir Bağlamın Gerekliliği ve Siyasal Kriz	13
1.2. Tezin Teorik Çerçevesi	16
1.2.1. Devlet Teorisinin Gerekliliği ve Devlet-Toplum İlişkisi	16
1.2.2. Polis ve Devlet-Toplum İlişkiseliliği	17
1.3. Tezin Metodolojisi	20
1.4. Tezin Planlaması	22
2. ÜÇLÜ OYUN: DEVLET, TOPLUM ve POLİS	26
2.1. Polis Tarihi	26
2.2. Polis Teorisi	31
2.3. Nasıl bir Polis Analizi: Sistem Yaklaşımı ve Üçlü Oyun	38
2.3.1. Polis ve Devlet: Kurumlar	40
2.3.2. Polis ve Toplum: Meşruiyet Sorunsalı	49
2.4. Polisi ve Polisliği Tanımlamak: Polisliğe Dair Bazı Anahtar Kavramlar	54
2.4.1. Polisin Rolü	56
2.4.2. Devletin Şiddet Tekelinin Uygulayıcısı Olarak Polis	59
2.4.3. Hiyerarşi ve Otonomi Arasında Bir Kurum	63
3. POLİS VE SİYASAL KRİZ	83
3.1. Siyasallaşma, Kriz ve MC Hükümeti'ne Doğru	83
3.2. MC Hükümeti	102
3.2.1. Anti-komünizm ve Milliyetçilik	108
3.2.2. Milliyetçi Hareket ve İktidar Stratejisi	113

3.3. Devlet Kapasitesizliği	120
3.4. Değerlendirme	138
4. POLİS VE SİYASAL İKTİDAR.....	140
4.1. Türkiye’de Polis-Siyaset İlişkisi Tarihine Genel Bakış	143
4.2. Poliste Siyasallaşma ve Kadrolaşma	147
4.2.1 Koşullar	148
4.2.2. Yöntemler	151
4.2.3. Poliste Ülkücü Kadrolaşma.....	165
4.2.4. Sonuçları: Polisin Performansı, Tarafsızlığı ve Meşruiyet.....	180
5. POLİS - ORDU İLİŞKİLERİ VE POLİSİN DÜZEN KURUCU ROLÜ	191
5.1. Polis ve Ordu	193
5.1.1. Türkiye’de Polis Teşkilatının Kurumsallaşması.....	195
5.1.2. Sıkıyönetim ve Milli Güvenlik Kurulu Kararları	203
5.1.3. Ordu-Polis Eşitsizliği.....	220
5.2. Polis ve Kamu Düzeni.....	235
5.2.1. Eylemler ve Polis	237
5.2.2. Yasalar ve Polis	243
6. POLİS VE TOPLUM: POL-DER	253
6.1. Pol-Der’e Kadar Türkiye’de Polis Örgütlenmeleri	257
6.2. Pol-Der’in Ortaya Çıkış Nedenleri.....	260
6.2.1. Siyasallaşma	262
6.2.2. Meşruiyet Arayışı.....	265
6.2.3. Özerklik Arayışı.....	278
6.3. Pol-Der’in Özgün Yanı: İdeoloji ve Politika Üretimi.....	282
6.4. Siyasal İktidar ve Pol-Der.....	289
7. SONUÇ	301
KAYNAKÇA	320
EKLER.....	350
Ek 1. 1978 Yılı Polis Dernekleri Listesi.....	350
Ek 2. Pol-Der’in Amblemi:	351
Ek 3. Komiser Tezer’in Mektubu.....	352
ÖZ GEÇMİŞ.....	353

KISALTMALAR

AP	: Adalet Partisi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
CMUK	: Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu
DİSK	: Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DP	: Demokrat Parti
FKF	: Fikir Kulüpleri Federasyonu
MC	: Milliyetçi Cephe
MESS	: Madeni Eşya İşverenleri Sendikası
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MİSK	: Türkiye Milliyetçi İşçi Sendikaları Konfederasyonu
MNP	: Milli Nizam Partisi
MSP	: Milli Selamet Partisi
POL-DER	: Polis Derneği
PVSK	: Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu
RE-MO	: Reorganizasyon ve Modernizasyon
SKB	: Silahlı Kuvvetler Birliği
TCK	: Türk Ceza Kanunu
TİP	: Türkiye İşçi Partisi
TÖB-DER	: Tüm Öğretmenler Birleşme ve Dayanışma Derneği
ÜLKÜ-BİR	: Ülkücü Öğretim Üyeleri ve Öğretmenler Derneği
POL-DER	: Polis Derneği
POL-BİR	: Polis Birliği Derneği

1. GİRİŞ

Almanya'nın başkenti Berlin'de yer alan ve Nazi dönemi terörünün kurumlarını sergileyen 'Topography of Terror' müzesinde Gerhard Paul ve Klaus-Michael Nullman adlı tarihçilerin 1995 yılında Nazi yönetiminin terör mekanizmalarının başında gelen Gestapo polisine dair önemli bir tespitlerine büyük puntolarla yer verilir. Buna göre her yerde ve çok güçlü görünen Gestapo polisi imajının varlığı bir yönüyle hem gerçeği yansıtmaktadır hem de tam da yerinde bir tespit değildir. Gerçeği yansıtır çünkü Gestapo, Almanya tarihinde başka hiçbir polis kurumunun sahip olamadığı bir yetki ve güçle donatılmıştır. Tam da yerinde bir tespit değildir çünkü Gestapo tüm yetki ve gücüne rağmen iktidarın tümünden bir aracı olarak kurgulanamaz. Tersine bu örgütlenme Alman toplumuna içkindir ve etkinliği ile gücünün sürekliliği Alman toplumunun kendisiyle işbirliğine bağlıdır.

Yukarıdaki tespit ufuk açıcıdır. Öyle ki Alman tarihçilerin sözleri, polisi siyaset sosyolojisinin devlet ve toplum başta olmak üzere başlıca tüm aktörlerini ve kamu düzeni öncelikli olmak üzere tüm kavramlarını içerecek biçimde bir analizin konusu yapmak bakımından yol gösterici bir başlangıç noktası oluşturur. Tarihten gelen bu uyarı günümüz gündemini deyim yerindeyse işgal eden konuların merkezinde yer alan polis meselesini düşünürken de akılda tutulmalıdır. Polisin, güncel meselelerde giderek ön plana çıkan rolü ve siyasetin merkezine yerleşen varlığının araştırmacılar da uyandırdığı merak, tarihçilerin vurguladığı diyalektiği önüne katarak büyür.

Türkiye siyasetinin kadim hegemon aktörü ordunun, 2002 yılında tek başına iktidara gelen AKP Hükümeti'nin askeri vesayete karşı uyguladığı sivilleşme politikası¹ ile

¹ Sivilleşme tabirinin kullanılması şu açıdan önemlidir: Sivilleşme kendinde bir kavram olarak ve belirli bir bağlamda incelenmeden sadece bir isimlendirme ya da kavramsallaştırma olarak kalır. Sivilleşmenin nasıl gerçekleştiği, etki ve sonuçlarının ne olduğu ayrıca tartışılması elzem olan noktalara işaret eder. Bu anlamda AKP döneminde ordu ve siyaset ilişkisinde sivilleşme olarak adlandırılabilir bir yenilik

birlikte ortaya attığı ordu ile hesaplaşma süreci sonrasında giderek siyasal etkinliğini kaybetmesi üzerine çok şey yazılmış ve konu bir hayli tartışılmıştır.² Öte yandan, Türkiye'nin uzak ve yakın tarihinin her daim baş siyasal aktörü ordunun güç kaybedişinin gözlerden kaçan ya da üzerinde yeterince durulmayan bir başka önemli sonucu daha olmuştur. Güncel siyasette eski ama geçmişe göre daha iddialı bir aktör belirmiştir: polis.³ Diğer bir ifadeyle iktidarın sivilleşme hamlesi giderek polisin militarizasyonu sürecini hızlandırırken ordunun yerini polis almaya başlamıştır.⁴ Böylelikle, dünyada yaşanan gelişmelere paralel biçimde, devletin güvenlik aygıtları arasında yeni bir rol dağılımı Türkiye özelinde de gerçekleşmiş ve polis teşkilatı bu süreçte merkezi bir iktidar aygıtı haline gelmiştir.⁵ Bundan sonra polis-siyasal iktidar ilişkisi, toplumsal hareketlere yönelik polis şiddeti (Koloğlu ve diğ., 2015; Saymaz, 2015a; 2015b), poliste yaşanan kadrolaşma (Şık, 2011), polisin PKK ile mücadelede ordunun rolüne soyunması (Pérouse, 2015) ve sayılanların tümüyle derinden ilgili olan polis-yargı ilişkisi⁶ 2010 sonrası Türkiye siyasetinin üzerinde en çok tartışma yürütülen siyasal konuları olmuştur.

Elinizdeki çalışmanın kaleme alındığı bu dönem boyunca adından sıkça söz ettiren polis teşkilatı, hali hazırda varolan literatürde ise silik bir siluetten ibarettir. Bu bakımdan, Bowden (1978, 70) polis aygıtının uzun süre siyaset biliminin Sindirella'sı olarak kaldığı tespitini yaparken ordunun literatürdeki hâkim konumu karşısında atıl ve edilgen olarak nitelendirilen polis çalışmalarının zayıflığına işaret ederken haklıdır. Ordu, başlı başına bir siyasal aktör ve kendinden menkul bir iktidar odağı olarak nitelendirilirken

yaşanmış olsa da bu sivilleşmenin detaylı bir analizinin yapılmasının gerekliliği ortadadır. İlgili tartışma için bakınız (Akça, 2011)

² AKP Dönemi ordu teşkilatı üzerine önemli bir eleştirel inceleme için bkz: (Akça, Balta-Paker, 2011).

³ Türkiye'de sağ siyasetin, ordunun yerine polisi ön plana çıkarma stratejisi şüphesiz yeni değildir. Orduya göre çok daha kolay nüfuz edilebilir ve kontrol altına alınabilir olarak nitelendirilen polise, DP döneminden AKP dönemine kadar tüm sağ iktidarlardan önem verilmiştir. Konunun eleştirel ve detaylı bir analizi için bkz (Bora, 2006). Ancak AKP dönemi ile birlikte ordunun siyasal etkinliğinin büyük ölçüde kaybolmasıyla birlikte devletin güvenlik aygıtının bir diğer aktörü olan polisin görünürlüğü çok daha belirginleşmiştir.

⁴ Bu süreç özellikle 2015 yılı ile birlikte PKK ile devlet arasında yeniden ivme kazanan şiddet olaylarında askerlerden ziyade polislerin öldürülmesi süreci ile farkındalık yaratmıştır. Bu değişime dair Pérouse (2015), şiddetin aktörlerinin değiştiğini vurgularken polisin ordunun yerini alarak deyim yerindeyse hegemon aktör haline geldiği yorumunu yapmaktadır.

⁵ 2000'li yıllarda devletin güvenlik aygıtlarının uğradığı dönüşümlerin detaylı ve eleştirel bir incelemesi için bkz. (Kaygusuz, 2016; Hülalü, 2016).

⁶ KCK, Ergenekon ve Oda TV gibi davaların polisin rolünü kamuoyunda tartışılır kılması ile birlikte polis ve yargı ilişkisi giderek ön plana çıkmıştır (Hülalü, 2012, 137).

polis parçası olduğu devletin güvenlik aygıtının pasif ve siyasal iktidar bağımlı bir bileşeni olarak düşünülür. Dahası polis, ordunun baskın gölgesi altında ezilir. Tam da bu nedenle hükümetin emrinde ve ona bağlı olarak işleyen sıradan bir güvenlik aygıtı görüntüsündeki polis çoğu zaman araştırmanın ve tartışmanın dışında kalma eğilimindedir.⁷

Yukarıdaki tespitler ışığında rahatlıkla söylenebilir ki dünya genelinde polis çalışmalarının siyaset bilimi ve sosyoloji gibi disiplinler nezdinde önem kazanması çok geç tarihlere kadar gerçekleşmemiştir. Örneğin ABD’de II. Dünya Savaşı’nın sonundan 1960’lı yılların ortalarına değin ülkenin belli başlı bilimsel dergilerinde polise dair sadece altı adet makale yayınlanmıştır (Earle, 1973, 15’den aktaran Bayley, 1985). 1960’lı yıllarda Atlantik’in iki yakasında eş zamanlı olarak başlayan akademik merak (Newburn, Reiner, 2012, 886) polis çalışmalarının gelişimi açısından bir nevi milat sayılabilir.⁸ Polise dair çalışmaların 1960’lı yılların ikinci yarısında önem kazanmaya başlamış olması ise basit bir tarihsel tesadüf olarak nitelendirilemez. 1960’lı yılların ikinci yarısıyla birlikte polis ve nüfus/toplum arasındaki ilişkide meydana gelen çatlaklar ile özellikle ABD’de Vietnam savaşı karşıtı gösterilerin şiddetle bastırılması polisin daha fazla bilinmesi, tanınması ve araştırılması ihtiyacını kamuoyu nezdinde ve aciliyetle ortaya çıkarmıştır (Jobard, Maillard, 2015, 10-11). Bu süreci takiben 1968 ve devamında gelişen toplumsal hareketlilik polisi şiddet, düzen ve genel olarak siyaset ile ilgili konularda tartışmaya açarken aynı zamanda onun toplumla olan ilişkisini de sorgulamaya açık hale getirmiştir.⁹

⁷ Ordunun bir adım önde duruşu dışında polis çalışmalarını sınırlayan önemli bir neden de polisin gizli kalma çabasıdır. Polis, bir kurum olarak, özellikle tanınmamayı, bilinmemeyi ve araştırılmamayı ister. Polis, onu tanıma ve tanımlama projesine yönelik gösterdiği direnişi ile karakterize edilebilir. Bilinmek ve tanınmaktan kaçan ve gizlilik perdesi altında kalmayı tercih eden polis, uzun yıllar bu konuda başarılı olmuş ve bilimsel bir analizin konusu olmama kararını büyük ölçüde uygulayabilmiştir (Brodeur, 1994).

⁸ Polis çalışmaları açısından sosyoloji disiplini bağlamında ortaya konan ilk çalışma 1951 yılında Chicago’da sunulan William A. Westley’nin *The Police: A Sociological Study Law, Custom and Morality* (1951) başlıklı doktora tezidir. Ancak ilgili çalışmanın basılıp yayınlanması yirmi yılı bulmuş ve çalışma ancak 1970’li yıllarda geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmıştır. Arada kalan yirmi yıllık süre zarfında ise polis çalışmaları ağırlıklı olarak hukuk disiplini çatısı altında incelenmiştir. İngiltere’de ise Michael Banton’un *The Policemen in the Community* (1964) adlı öncü çalışması polis literatürü açısından başlangıç noktası oluşturmaktadır (Reiner, 1992, 439). Bittner’in (1970) Weberyen bir teoriden yola çıkarak hazırladığı çalışması önemli bir kazanım olarak polis literatürünün sembolik kaynaklarından biri haline gelmiştir (Brodeur, Monjardet, 2003).

⁹ 1960’lı yılların ikinci yarısıyla birlikte dünya genelinde artan toplumsal hareketlilik ve bunlara yönelik polis müdahalesi siyasal iktidarların ve resmi kurumların da ilgisini çekmeye başlamıştır. ABD’de çok

1970’li yılların sonlarına doğru düzen ve hukuk ittifakını esas alan ideolojinin ağırlık kazanması, polisin bu ittifakın galibiyetinde oynadığı aktif baskı grubu rolü ve yürüttüğü siyasal faaliyet polisi eleştirel ve Marksist teorilerin merkezine oturturken; polisi siyasal iktidarın elinde bir silah olarak görme ve nitelendirme eğilimi giderek artmıştır.

1980 sonrası dönem ise polisin militarizasyonu ile de bağlantılı olarak adından sıkça söz ettirdiği bir yeni sayfa açmıştır. Burada sadece belli başlı eserler olarak Robert Reiner’in *The Politics of the Police* (1985), David H Bayley’nin *Patterns of Policing* (1985), Dominique Monjardet’nin *ce que fait la police: Sociologie de la force publique* (1996) ve son olarak Marc Neocleous’un *The Fabrication of Social Order: A Critical Theory of Police Power* (2000) adlı çalışmalarını not etmek bile dönemin teorik anlamda polis çalışmaları için sunduğu birikimin zenginliğini göstermek bakımından yeterli olacaktır.

Türkiye örneğinde de polis çalışmaları yukarıda kabaca özetlediğimiz polis çalışmalarının genel profiline benzer bir seyir izlemiştir. Ordu merkezli siyasetin askeri darbelerle işaretlenen dönemselleştirmelerinde polis satır aralarında göze çarpsa da, başlıklardan saklanmıştır. Durum böyle olunca, 2000’lerin Türkiye’sinde polisi anlamak isteyen bir araştırmacı için geriye dönüp bakma lüzumu şiddetle belirlediğinde karşısına çıkan zayıf ve dağınık bir literatürden fazlası değildir.¹⁰ Üstelik var olan özenli çalışmaların birçoğu 1980 sonrasında teşkilatın yaşadığı dönüşümü anlamaya yöneliktir. Örneğin Berksoy (2007a) *The Policing of Social Discontent and the Construction of the Social Body: Mapping the Expansion and Militarization of the Police Organization in*

sayıda komisyon konuyla ilgili olarak raporlar hazırlamaya ve gözlemlerde bulunmaya başlamıştır. Bunun önemli bir somut örneği *United States President’s Commission on Law Enforcement and Administration of Justice*’tir. 1965 yılında Başkan Johnson tarafından faaliyete geçirilen bu kurumsal yapı 1967 yılından itibaren raporlarını yayınlamaya başlamıştır (Monjardet, 1996, 69).

¹⁰ Bu genel saptamaların teorik anlamda şüphesiz önemli istisnaları bulunmaktadır. Bunlar arasında hem zamansal öncelik hem de teorik zenginlik bakımından belki de en önemlisi Ferdan Ergut’un *Modern Devlet ve Polis Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Toplumsal Denetim Diyalektiği* (2012) adlı tarihsel-sosyolojik bir analiz içeren çalışmasıdır. Ergut, modern devlet inşa süreçlerinin önemli bir parçası olarak nitelendirdiği polis teşkilatını Osmanlı’dan Cumhuriyet rejiminin ilk dönemlerine kadar geçen sürede yaşadığı süreklilik ve kopuşlar temelinde ve devlet ile toplum arasında ilişkisel bir alan olarak incelemektedir. Türkiye’de polis çalışmalarının büyük bir teşekkür borçlu olduğu bu çalışma, polisin oluşum ve evrimini devlet yapısındaki meydana gelen değişikliklerle ilişkilendirerek incelemektedir.

Polis konusuna kafa yoran ve ilgili konuyu Türkiye siyaseti bağlamında eleştirel bir biçimde tartışarak değerli yorumlar ve analizler gerçekleştiren önemli bir isim de Tanıl Bora’dır. Bora’nın polis ve sağ siyaset, polis ve özerkliği, polis ve cemaat ilişkisi, CMUK ve polis partisi gibi konularda kaleme aldığı çok sayıda değerlendirmesi bulunmaktadır. Bunlar arasında göze çarpan çalışmalar olarak şunlar not edilebilir: Terör, Devlet ve Türk Sağ (1992), Devletin Polisi Polisin Devleti (1994) ve Polisin Ayaklanması-Polis Partisi (2001).

Turkey in the Post-1980 Period başlıklı doktora çalışmasında 1980 sonrası süreci ele almakta ve bu kapsamda polisin neoliberal sosyo-ekonomik bağlam dâhilinde militarizasyonunu incelemektedir. Berksoy'un doktora tezini takip eden akademik çalışması ise (2009) polis alt-kültürü kavramsallaştırmasını da literatüre dâhil etmek suretiyle Türkiye'deki ilgili literatürü entelektüel anlamda derinleştirmiştir. 1980 ertesinde, polisin neoliberal dönüşümünde uluslararası rolünü inceleyen bir başka çalışma ise farklı bir perspektiften yine 1980 sonrasını ele almaktadır (Hülagü, 2011). Hülagü, ilgili çalışmasında ağırlıklı olarak post-Sovyet dönemine ve 1990'lı yıllara odaklanırken polisi, uluslararası kapitalist sistemin kendini yeniden üretmesi için oluşturulmuş bir toplumsal biçim olarak tanımlamakta ve bu bağlamda polisi ülkenin özgün şartları dâhilinde değerlendiren özgücü yaklaşımları reddetmektedir. Yine 1980 sonrası özel güvenlik ile birlikte devletin baskı aygıtının yaşadığı dönüşüm önemli çalışmalar bağlamında ele alınmıştır. Haspolat'ın farklı teorik yaklaşımları bir sepette eritmek suretiyle eklektik bir çerçevede özel güvenlik mevzusunu ele aldığı *Türkiye'de Neoliberal Devlet Anlayışı Bağlamında Devlet-Güvenlik İlişkisinin Değişen İçeriği ve Özel Güvenlik Olgusu* (2010) adlı çalışması örnek olarak gösterilebilir. Bunlara ilaveten, TESEV'in polis konusundaki detaylı bilimsel incelemeleri de literatürdeki boşluğu doldurmaya ve yine aynı kurumun kamuoyu araştırmaları da bilimsel çalışmalara önemli referans kaynağı olmaya yardımcı olmaktadır. İlgili yayınlara örnek olarak; *Polis ve Toplum: Türkiye'de Polise Güven Araştırması* (2015), *Polis Yasalarının Ruhu: Mevzuatta Söylemler, Araçlar ve Zihniyet* (2013), *Türkiye'de Ordu, Polis ve İstihbarat Teşkilatları: Yakın Dönem Gelişmeler ve Reform İhtiyaçları* (2013) verilebilir. İşte elinizdeki çalışma, polis çalışmalarının tarihsel olarak boşluklarla dolu ve 1980 sonrasına yoğunlaşan sınırlı¹¹ birikimine mütevazı bir katkı yapma amacından yola çıkmıştır.

¹¹ Bu birikimi sınırlayan önemli bir etken de ilgili literatürün bizzat polislik mesleği yürüten kurum içi çalışmalar tarafından liberal teori bağlamında ele alınmış ve alınıyor olmasıdır. Bugün polis teşkilatına dair sosyal-bilimsel bilgiyi az sayıdaki istisnalar dışında polislik mesleğine mensup akademisyenler kontrol etmektedir. Bu durum, zaten sınırlı ve ordunun gölgesinde kalmış bir literatüre sahip polis teşkilatını eleştirel olarak inceleme olanağını bir hayli azaltmaktadır. İlgili çalışmaların öneminin küçümsenmemesi gerekiyor olsa da; polis gibi devlet oluşumu ve evrimi ile birebir ilgili olan ve devletin topluma nüfuzunun önemli bir mekanizmasını oluşturan bir konunun siyaset ve sosyoloji gibi bilimlerden tarafından ihmal edilmiş olması şaşırtıcı bir durumdur.

Polisi, belirli bir tarihsel bağlamda ve devlet - toplum ilişkiselliğinin gözlemlenebildiği bir devlet kurumu olarak analiz etmek, çalışmanın analitik düzlemde çıkış noktasını ve birincil hedefini oluşturmuştur. Çalışmanın analiz düzeyinde getirdiğine inandığı önemli yenilik ise önerdiği sistem yaklaşımıdır. Monjardet'nin (1996) *systeme policière* adlı kuramından esinlenerek hazırladığımız analitik çerçeve polis, devlet ve toplumu birbirleriyle dinamik bir ilişkisellik içinde bulunan bir üçlü oyun olarak tasvir etmektedir. Buna göre, polis, sosyo-politik mücadelelerin arasında savrulan edilgen bir yapı değildir. Bilakis, bu mücadelelere içkindir ve onlar tarafından belirlendiği gibi onları belirler de. Bu gerekçeyle çalışma polisi sistemsel bir analiz çerçevesinden sosyolojik bir incelemeye tabi tutmak arzusundadır. Buna göre polis teşkilatı, ağırlıklı olarak bir devlet kurumu olarak sosyo-politik mücadelelerin dinamik ilişkiselliği içinde incelenecek olsa da, diğer çalışmalardan farklı olarak polis kendine özgü kimliği ve örgütselliğiyle de analize dâhil edilmek istenmektedir. Buna göre polisin göreceli özerkliği, takdir yetkisi, şiddet kullanma tekeli ve topluma dönük olma hali gibi özellikleri de araştırmanın temelini oluşturan analize dâhil edilecektir. En önemlisi, polis teşkilat kurumsal bir aktör, polisler ise aktörler olarak analize dâhil edilecektir.

Öte yandan bu tez çalışması, polis çalışmaları için önerdiği sistem yaklaşımının layıkıyla uygulanabilmesi için tarihsel bir bağlama ihtiyaç duyduğunun farkındadır. Bu noktada şu soru akla gelmektedir: Polisi anlamak ve anlamlandırmak isteyen bir araştırmacı analizini hangi tarihsel bağlama yerleştirmelidir? Bu sorunun cevabı üzerine kafa yorarken Türkiye siyaseti çalışmalarının marjinlerinde kalmış, darbeler arasına sıkışmış ve bu nedenle de döneminin toplumsal-siyasal meselelerine ilişkin gerçekleştirilen tartışmaları uzun süre ordu temelinde şekillenmiş 1970'li yılların, bünyesinde, polise dair çok şey gizlediği gerçeğiyle karşılaşmıştır.¹² Bu dönemin ikinci yarısını oluşturan siyasal kriz döneminin polis teşkilatında kısa sürede ama tüm şiddetiyle açığa çıkardığı

¹² 1980 öncesinin sosyal bilimler literatüründe çok az çalışılmış olmasının önemli bir eleştirisi için bkz. Açıknel (2006). Açıknel, ilgili çalışmada, bu az çalışılmış olma durumunu merkez-çevre teorisinin ilgili literatüre hala egemen olmasıyla ilişkilendirir. Turan (2013, 3), Türkiye'de sosyal bilimler literatürünün 20. yüzyıl Türkiye'si'nin farklı dönemlerini eşit ağırlıkla ele almadığı tespitinde bulunurken önemli bir noktaya işaret eder. Devamında, Turan, kaçınılmaz olarak çağdaş tarihe ilişkin her dönemlendirmeyi 12 Eylül ekseninden yaptığımızı vurgular. 1970'ler bu eksen kaymasından en çok nasibini alan dönem olarak ortaya çıkar ve bu nedenle modern tarihimizin en az çalışılmış ve üzerine en az kafa yorulmuş dönemi olarak belirir. Bu tespit, şüphe götürmez bir biçimde, ordunun hegemon aktör ve darbelerin asıl tarihi dönemeçler olarak görülmesiyle de yakından ilişkilidir.

gelişme, dönüşüm ve değişimler ise literatürde büyük ölçüde es geçilmiştir.¹³ Hâlbuki polisi mikro bir bakış açısıyla kısa bir zaman diliminde kendine özgü kimliği ve örgütselliğiyle okumak isteyen bir araştırmacı için 1970'lerin ikinci yarısı henüz keşfedilmemiş bir el yazması kadar değerlidir.

Çalışmanın kronolojik sınırlarının belirlenmesinde rol oynayan en önemli etken 1970'li yılların ikinci yarısının I. Milliyetçi Cephe Hükümeti (1975-1977) adıyla anılan koalisyon iktidarı boyunca ağırlaşan siyasal krizin tarihsel olarak kısa olarak nitelendirilebilecek bir zaman aralığında polis teşkilatında meydana getirdiği dönüşümlerin takibini yapmak amacıyla elverişli bir ortam sunuyor olmasıdır. Aynı dönem polisin devlet-toplum diyalektiğine yönelik etki-tepkilerini gözlemleme fırsatı bakımından da muazzam bir araştırma alanı ortaya çıkarmaktadır.

Normal olarak nitelendirebileceğimiz kamu düzeninin yerleşik olduğu dönemlerde polisin rolü ve kimliği sorgulanmazken; kriz ve kalkışma gibi dönemlerde polisin devlet ve toplumla olan ilişkilerindeki dinamikler daha görünür hale gelir ve polis tartışmanın merkezine yerleşir (Marenin, 1985a, 103). Kriz ve istikrarsızlık dönemlerinde polisin bünyesinde mevcut bulunan tüm çelişki ve gizlilik kendini açığa vurur. Toplumsal ve siyasal kalkışmaların arttığı bu dönemlerde bilhassa polisin çatışmalı siyasal karakteri dışa vurur. Polis pratikleri ve rolü bu dönemlerde bünyesinde barındırdığı çelişkileri kaba bir tabirle ifade etmek gerekirse kusar. Üstelik bu tür tarihsel dönemeçler, polise ve polisliğe özgü olanı da statükonun hali hazırda devam ettiği dönemlere göre daha belirgin kılar. Bunun böyle olmasının dört farklı gerekçesi olduğu söylenebilir:

İlk olarak, bu tip kriz ve kalkışma zamanlarında, polisin bazı grupları bastırma ve diğer bazı grupları koruma işlevi daha belirgin, önemli ve hissedilir hale gelir (Marenin, 1985a, 118). İkinci olarak, söz konusu kriz dönemlerinde, siyasal iktidar tehlikede olan kamu düzenini sağlamak amacıyla polis üzerindeki baskı ve kontrolünü arttırır. Bu süreç, çoğu zaman, polisin siyasallaşma süreçlerine maruz kalması ile sonuçlanır

¹³ 1980 darbesi sonrasında militarizasyon süreçleri kapsamında polis konusu ele alınmıştır. Polise dair çok az sayıda nitelikli çalışmanın da yine 1980 askeri darbe dönemecine ve sonrasında kurumda yaşanan keskin değişimlere odaklandığı görülmektedir (Berskoy, 2007; Haspolat, 2010; Hülügü, 2011; Dölek, 2011). Bu çok değerli çalışmalar teorik ve tematik olarak çok önemli ve farklı konulara temas halinde olsa da 1980 öncesi polis teşkilatında yaşanan gelişmeler büyük ölçüde görmezden gelinmiş ya da 1980'de ve sonrasında yaşanacak olan asıl değişimin öncesi olarak kısaca değinilmekle yetinilmiştir

(Deflem, 2004). Öte yandan, kriz zamanları, polisin toplumla olan ilişkisinin kırılgan hale geldiği süreçler olarak belirir. Düzenin hâkim olduğu dönemlerde polisin sahip olduğu ve varlığını üzerinde temellendirdiği meşruiyet¹⁴ böylesine dönemlerde zarar görebilir veya tümünden yitirilebilir. Meşruiyetin kaybı ya da tümünden yitirilmesi polisin doğasına içkin olan siyaseti bir anda görünür kılar. Son olarak ise, kriz dönemlerinde devletin veya bazı devlet organlarının meşruiyet kaybına uğramaları, polisin otonomi arayışını kolaylaştırır. Devlet ve devlet organlarının uğradığı meşruiyet kaybı, polisin özerkliğini arttırması için yeni fırsatlar sunar.

Siyasal tarihimizde I. MC Hükümeti olarak anılan 30 Mart 1975 yılında dört partinin ortaklığında kurulan ve 12 Nisan 1975 tarihinde güvenoyu alan koalisyon hükümeti yönetiminde polis teşkilatında yaşanan gelişmeler devlet-toplum ilişkisinin heterojenliği ile sosyo-politik mücadelelerin geçirgenliğini layıkıyla açığa çıkarmaktadır.

Öncelikli olarak bu dönem devletin fiziksel şiddet tekeli büyük ölçüde kaybetmesi ve devlet kurumlarının siyasallaşması ile birlikte topyekûn bir devlet kapasitesi kaybı merkezli siyasal kriz sürecini meydana getirmektedir.

MC Hükümeti dönemini bir siyasal kriz dönemi olarak polis teşkilatı açısından özgün ve tartışılmaya değer kılan sebepler aşağıdaki gibi beş başlık altında sıralanabilir:

- MC Hükümeti döneminde emniyet teşkilatı, koalisyonun küçük ortakları olan MHP ve MSP ağırlıklı bir siyasallaşma stratejisine maruz kalmıştır. Kadrolaşma ve partizan politikaların uygulanması, kamu düzenini bozucu ve siyasal krizi tetikleyici bir rol üstlenmiştir.
- MC Hükümeti çatısı altında, polis teşkilatı bünyesinde yaşanan siyasallaşmanın önemli bir boyutunu Ülkücü kadrolaşma oluşturur. MHP'nin hükümet ortağı haline gelmesiyle birlikte Ülkücü-polis ilişkisi yarı-resmi bir nitelik kazanır.
- Polis-ordu ilişkisi sıkıyönetimler ve MGK kararları ile yönetilir. Polis kamu düzeninin sağlanmasıyla ilgili görevinde başarısız olmakla

¹⁴ Rumbaut ve Bittner (1979, 275) yoğun toplumsal çatışmanın olduğu ve siyasal uzlaş ihtimalinin olabildiğince azaldığı tarihsel bağlamlarda devletin çeşitli kurumlarının karşılaştığı meşruiyet krizlerinin açığa çıktığını belirtirler. Bu kurumların başında polis gelir.

suçlanırken ordu iç güvenliğe dair sorumluluğu her geçen gün daha fazla ele alır. Devletin güvenlik aygıtında süregiden bu karmaşa ve belirsizlik yaklaşmakta olan askeri darbenin de önemli gerekçelerinden biri halini alır.

- Polisin topluma dönük olma hali ve daimi meşruiyet arayışı, nihayetinde, polise özgü kimlik ve özerklik arayışı ile birleşir ve Mayıs 1975'te Pol-Der doğar.

Çalışmanın başlangıç ve bitiş noktaları olarak seçilen 1975-77 döneminin kısıllığı tartışılabilir olsa da¹⁵, amaç polis teşkilatının hareketli ve çalkantılı bir epizoduna göz atmaktır. Bu tez çalışmasını polis çalışmaları bakımından özgün kılan biraz da bu sınırlılık halidir. Bugüne dek gerçekleştirilmeyen bir biçimde, polis teşkilatının ve faaliyetinin kısıtlı bir tarihsel dönemde incelenmesi suretiyle bir mikro analiz gerçekleştirilmek; iki yıl gibi kısa bir sürede polis teşkilatına ve polisliğe yönelik reflekslere ve buna karşılık polisin tavrına bakılmak istenmektedir. Dolayısıyla amaç yapısal çıkarımlarla genel bir teori oluşturmak değil de, belirli bir tarihsel dönemde önerdiğimiz analiz yöntemi ile polisin hareketlerini gözlemlemektir.

Söz konusu gerekçelerle bu tez çalışması, polis teşkilatının tarihselliğini, kırılmalarını ve sürekliliklerini daha büyük bir çerçeve bağlamında analiz edebilmek amacıyla yapbozun eksik ama önemli bir parçası olduğuna inandığı 1975-77 dönemini literatüre dâhil etmek istemektedir. 1980 sonrasında ve bugün polis teşkilatı içerisinde yaşananları anlamlandırabilmek teşkilatın tarihselliğini tüm süreklilik ve kopuşlarıyla analiz edebilmekle mümkün görünmektedir. Ayrıca çalışma, literatürde hâkim bir konuma sahip olan *1980 sonrası* yerine *1980 öncesindeki* kısa bir döneme odaklanmak niyetindedir. Ordu odaklı literatürün dönemselleştirmeleri darbelerin açıp kapattığı devirler temelinde gerçekleştirdiği tespitinden hareketle çalışma, askeri darbelerin yok kıldığı bir ara dönemi araştırma alanı olarak öne çıkarmak amacındadır.

¹⁵ Çalışmanın odaklandığı dönemin çok kısa bir tarih aralığına tekabül ediyor olması çoğu zaman yapılan analizlerin tarihsel olarak belirtilen zaman dilimini aşması sonucunu doğurmuştur. Bu sebeple tez her ne kadar 1975-1977 tarihsel aralığına odaklanmış olsa da 1970'ler bir bütün olarak tarihsel arka planı oluşturmuştur. Bu bakımdan MC Hükümeti'nin hem öncesine hem de sonrasına bakmak özellikle polis-devlet ve polis-toplum bölümlerinin yazımında gereklilik olarak belirmiştir.

1.1. Tezin Argümanları

Tezin temel argümanı çok genel bir ifadeyle şu şekilde özetlenebilir:

Polis, devlet ve toplum ilişkiselliğinin tüm gerilim, çalkantı, ikilem ve çelişkilerini yansıtmasına istinaden ne tümüyle özerk bir aktör ne de tümüyle araçsal bir rol yakıştırması temelinde incelenebilir. Polis ne iradidir ne de işlevseldir. Diğer bir deyişle polis ne siyasal iktidarın ya da hâkim sınıfın elinde basit bir politik araç ne de toplumun hizmetinde nesnel bir aktördür. Polis, hem ikisi hem de hiçbiridir. Polisin bu iki uç rol yakıştırması temelindeki salınımı polisi devlet ve toplumla ilişkili kılan, onun kendine özgü niteliklerini hesaba katan ve tarihsel bağlam üzerine yerleşen bir analizi zaruri kılar.

Bu nedenle, ilk aşamada, polisin ne olduğundan ziyade polisin nasılına bakmak önemli görünmektedir. Diğer bir deyişle polis, çalışma boyunca herhangi bir tanımlama çabasına konu olmayacaktır. Bu doğrultuda polise ve polisliğe özgün niteliklerin tartışılması ile yetinilecektir. Ancak bundan önce polisin nasıl çalışılması gerektiğine dair bir yöntem önerilecektir. marlşte polisin ne olduğunu değil de nasıl incelenmesi gerektiği hususunda bize yardımcı olacak bir analiz devlet, toplum ve polis arasındaki dinamik dokuya odaklanmak ve bunlar arasında süregiden ilişkiselliğe göz atmak durumundadır.

Polis, sosyo-politik mücadeleler ile yalpalanan edilgen bir yapı olarak da düşünülemez. Bu noktada, güçlü bir teorik ve metodolojik çerçevenin hazırlanması ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Bu analitik çerçeve uyarınca polisin bir sistem olarak ele alınmasını önermek suretiyle polisin devlet ve toplum ile olan ilişkileri dışında kendi örgütsel ve mesleki dinamiklerinin de siyasal ve toplumsal mücadelelere içkin olduğu vurgulanacaktır. Bir kurum olarak polisin devlet ve toplum arasındaki ilişkisel konumu ile polisin ve polisliğin kendine has nitelik ve bileşenleri bu bağlamda analize dâhil edilmek durumundadır.

Polis siyasal iktidarı elinde bulunduran hükümetler karşısında görece bir özerkliğe sahip, bu özerkliğini kendine has nitelikleri ile destekleyen, topluma meşruiyet bağıyla bağlı, bu bağın görev anlayışındaki denetiminin farkında, devletin güvenlik aygıtının bir diğer

parçası olan ordu ile sınırlı bir mücadele içerisinde ve tarihsel bağlamın hazırladığı sosyo-politik şartlar içinde evrilen bir kurumsal bütünlüğe işaret etmektedir.

Nihayetinde bu tezin merkezinde yer alan devlet-toplum ilişkiseliliğine dayalı dinamik dokuyu en rahat biçimde tasvir edebilecek kavram oyundur. Bu oyun üç aktörlü ve çok değişkenli bir oyundur. Devletin dâhil olduğu, toplumun müdahalede bulunduğu, genelgeçer siyasal iktidarların temas ettikleri ve polisin nev-i şahsına münhasır olan nitelikleriyle süslediği bu oyun tüm bu aktörlerin analize tarihsel bir arka plan yardımıyla yerleştirilmesiyle anlaşılabilir. Polisin iradilik ve işlevsillikle belirlenen iki aşırı zıt uç arasında gidip gelen konumlanışları onun tarihsel bir bağlamda gözlemlenmesini gerekli kılar. Tam da bu nedenle polisin belirli bir tarihsel bağlamda ve sosyo-politik güç ilişkileriyle ilişkilendirilmek suretiyle bir analizin gerçekleştirilmesi gereği ortaya çıkmaktadır. Tüm bunları dikkate alarak gerçekleştirilecek bir analiz, ele alacağımız tarihsel bağlamda polisin siyasal aktörler ve süreçler ile toplum ve toplumsal süreçlerle ilişkilerini somut olarak gözlemleme ve çözümleme imkânını bize sunacaktır.

1.1.1. Siyasal ve Toplumsal Mücadeleler ve Polis

Bir polis çalışması her zaman bir devlet ve toplum teorisi ortaya koyarak yola çıkar. Polisi anlayışımız her şeyden çok devlet ve toplumu algılayış biçimimiz ile şekillenir ve belirlenir. İşte bu çalışma, devlet-toplum dinamiğini ön plana alan neo-Weberyen devlet teorilerinden yola çıkmaktadır. Bu doğrultuda devlet, kurumları üzerinden ve toplumla ilişkiseliliği temelinde incelenmektedir. Buradan hareketle polis, devletin bir parçası olarak siyasal iktidarın denetimine maruz bir kurumsal yapı, kamu düzeni ile görevli ve başta ordu olmak üzere diğer kurumlarla mücadele halinde; topluma meşruiyet bağıyla bağlı içe dönük bir güvenlik aracı olarak analiz edilmektedir.

Siyasal iktidarın polisi denetim ve baskı altında tutma gayreti ile yine polisin parçası olduğu topluma yönelik olarak görev yapıyor oluşu ve bu nedenle de onun rızasına muhtaç olduğu gerçeği polisi tümenden özerk bürokratik bir kurum ya da tümenden bağımlı bir iktidar aracı olarak nitelendirme ihtimalini ortadan kaldırır. Polis, etrafı farklı ağ ve örgütlerle çevrili bir kurumsal bütünlüğe işaret eder (Jobard, Maillard, 2015, 8). Bu gerekçeyle polisi devletin güvenlik aygıtının bir parçası olarak inceleyecek ve devlet toplum dinamik ilişkiseliliği temelinde inşa edilecek olan bir analiz, polisi hem siyasal

iktidar ve ordu başta olmak üzere diğer devlet kurumları ile hem de toplumla ilişkileri bağlamında ele almak zorunluluğundadır.

Devlet, toplum ve polis ilişkisini ve bu ilişkinin dinamiklerini sorgulayacak bir çalışma analitik olarak ayrı bir biçimde sınıflandırabileceğimiz ancak olgusal olarak birbirleriyle örtüşen üç farklı soruya cevap vermek durumundadır:

1. Polisin varlığı ve polislik faaliyeti kimin çıkarınadır? Polis, siyasal iktidar bağımlı bir yapı olarak nitelendirilebilir mi? Polis, tümüyle toplumun hizmetinde nesnel bir hizmet sağlayıcısı olarak mı belirir?
2. Polisin devlet inşa süreçlerindeki önemi nedir? Polis-devlet ilişkiselliğini anlamak adına polis-ordu arasında süregiden mücadele ile kamu düzeni polisliği ne anlama gelmektedir?
3. Polisin güvenlik aygıtının içe dönük boyutunu oluşturuyor olması onun toplumla olan ilişkisini ve kendi yapısını nasıl etkilemektedir? Zor diyalektiği ve meşruiyet meselesi polis-toplum ilişkisini nasıl dönüştürmektedir?

1.1.2. Polisin Bir Sistem Olarak Analizi ve Üçlü Oyun Yaklaşımı

Cevabını aradığımız sorular ve bu vesileyle gerçekleştirmek istediğimiz tarihsel ve olgusal analiz için öncelikli olarak bir polis sosyolojisi çalışması ve polis kavramsallaştırması ortaya koymak zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Bunun için, devlet ve toplumu analitik olarak ayırtıran ancak olgusal olarak sosyo-politik mücadeleler üzerinden örtüştüren üç aktörlü bir sistem analizi önerilmektedir.¹⁶ Öye ki; birbirleriyle sürekli etkileşim halinde bulunan bu üçlü yapı ile bunların içsel dinamikleri polisi tek başına ve izole bir organ olarak incelemeyi imkânsızlaştırır. Bunun yerine gücün toplumsal kullanımlarının sosyolojisi olarak polis ile şiddet kullanımının siyasal ilişkiler vesilesiyle meşrulaştırılması süreçleri polisin sosyolojik incelemesinin konusunu oluşturur hale gelmektedir. Bu noktada yukarıda sıraladığımız üç soruya bir dördüncüsünü eklemek gerekli görünmektedir: “Polisin örgütsel yapısının ve mesleki

¹⁶ Loubet del Bayle (1981, 533-534), polisin temel olarak üç kategori tarafından belirlendiğini belirtir: Siyasal sistem, toplumsal sistem ve polisin kendisi. İlki siyasal iktidarın polis üzerindeki baskı ve denetimini, ikincisi polisin parçası olduğu toplumsal sistem ile ilişkisi ve gelişimini, üçüncüsü de polisin örgütsel, kültürel ve profesyonel özelliklerini ifade eder. Benzer şekilde Monjardet (1996, 9) polisin hem bir iktidar aracı, hem bir kamu hizmeti hem de kendi özgün çıkarlarına sahip bir meslek olmak üzere tümünden üçlü bir sistem olarak incelenebileceğini belirtir.

kimliğinin nitelikleri ile bunların polis-devlet-toplum ilişkisi ve polisin özerkliği sorunsallarına yönelik etkisi nelerdir?” Dördüncü sorunun dâhil edilmesi ile birlikte sistem yaklaşımında yer alan aktörlerin her biri arasındaki ilişkiler canlanır ve polisin de dâhil olmasıyla birlikte bu üçü arasındaki ilişkisellik bir nevi üçlü oyuna evrilir. Özetle polisler de birer aktördür ve hem devlet hem de toplum ile ilişkilerini dönüştürebilme ve değiştirebilme kapasitesine sahiptir. Bu kapasitenin ulaşabileceği sınırlar ile sınırlanacağı koşullar ise devlet-toplum ilişkiselliğinin seyri ile belirlenir.

1.1.3. Tarihsel Bir Bağlamın Gerekliliği ve Siyasal Kriz

Polisin, sosyo-politik süreçler içerisindeki evrimi ile mesleki ve örgütsel varlığının tüm bunlara cevabı arasındaki ilişkileri çözümlemek için analizimizi somut tarihsel bir bağlama yerleştirme ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Polis teşkilatı bağlamında özerklik ve kontrol arasında sürekli değişen ve dönüşen dengenin gözlemlenebilmesi ancak olgusal çalışmaları gerçekteştirilmesiyle mümkün olabilir. Bunun için, polis, devlet ve toplumla kurduğu nesnel ve öznel ilişkiler temelinde somut olarak konumlandırılmalı; görevleri, katkıları ve kullanımı ekseninde eleştirel olarak incelenmelidir. Polisin ne olduğu, ne yaptığı ve polislik işinin devlet ve topluma dair ne ifade ettiği ancak aşağıdan, olgusal ve tarihsel çalışmaları yardımıyla açığa çıkarılabilir (Marenin, 1985a, 104). Bu vesileyle, polisin belirli bir tarihsel bağlamdaki analizi; devlet, toplum ve polis arasındaki bulanık ve örtüşen etkileşim ile ilişkisellikleri açığa çıkarmak bakımından kilit önemdedir.

I MC Hükümeti’nin polisin belirli bir tarihsel bağlamdaki analizini gerçekteştirmek için araştırma alanı olarak sečilmiř olması tesadüfi değildir. Fiziksel şiddet tekelinin kaybına eşlik eden kurumların siyasallaşması sorunu ile I. MC Hükümeti, devlet kapasitesinin yitimi ile kendini belli eden siyasal krizin ivme yaptığı bir tarihsel dönemece işaret eder. Kamu düzeninin sağlanamadığı böylesi bir kriz döneminde polis bünyesindeki tüm çelişkiler deyim yerindeyse kendini kusar.

Bozarslan (1997), Türkiye’de 1970’li yılları bir kriz olarak incelediği çalışmasında krizin ikili bir işlevinden söz eder. İlk olarak belirtilmesi gerekir ki tüm kırılmalar ve kopuşlar aslında temel bir sosyolojik araştırma konusunu açığa çıkarır. Buna paralel olarak kriz ve kaos zamanları sosyolojik araştırma konusu açısından açığa çıkarıcı ve

aydınlatıcı işlevi görür. Kriz dönemlerinin derinlemesine analizi ile birlikte, araştırmacı, ilk olarak, sonradan, kriz zamanlarına dönüp baktığında hangi aktör ve mekanizmaların var olan düzeni meşru kılmaya muktedir olduğunu çok daha açık bir biçimde görüp analiz edebilir. İkinci olarak ise kriz, dinamik ve interaktif sürecin önemli bir örneğini oluşturur. Aktörlerin tutkuları, aciliyetleri ve yeni siyasal davranışlar tam da böylesi kırılma anlarında çok daha açık ve net bir biçimde ortaya konur. Bu sayede aktörlerin özgün nitelikleri özerklik kazandıkları böylesine dönemlerde çok daha net bir biçimde okunma olanağına kavuşur.

Bozarslan'ın (1997) genel olarak krizler ile ilgili ortaya koyduğu tespitler, söz konusu polis olunca ayrıca bir anlam da kazanır. Polisin siyasal ve toplumsal düzeni sağlama ve devam ettirme görevi, kurum tarafından başarıyla sürdürüldüğü sürece polis toplumun onayını almış ve meşru bir zeminde görev yapıyor denilebilir. Ne zaman ki bu düzen sağlayıcı ve devam ettirici rol bir kırılma ile karşılaşır, işte o zaman polisin toplumla yaptığı sözleşme geçici bir süre için askıya alınır. Tam da bu süreç, polisin tüm içsel çelişki ve karmaşalarının dışa vurduğu ve kurumun toptan sorgulandığı bir yeni döneme işaret eder.

Kriz/kaos/kalkışma dönemlerinin polis ve polisliğin tüm içsel çelişkilerinin, meşruiyet krizlerinin ve örgütün doğasına ilişkin karmaşının su yüzüne çıktığı yönündeki tespitimiz araştırmanın tarihsel bağlamının seçiminde yol gösterici bir vazife üstlenmiştir.¹⁷ Deflem (2004) Weber'in *bureaucratisation* teorisine dayanmak suretiyle polisi incelediği çalışmasında toplumsal kalkışma ve kriz zamanları ile polisin özerkliği ve siyasallaşması sorunsalları arasında bir ilişki olduğunun altını önemle çizer. Ona göre, polisin kurumsal özerkliği meselesi her zaman toplumsal şartlar ile dinamik bir ilişkisellik içinde bulunur. Bu tip zamanlar bir yandan polisin hükümetin kurumu siyasallaştırma gayretlerine maruz kaldığı dönemler olarak ortaya çıkarken, aynı zamanda ve ironik bir biçimde, polisin kurum olarak profesyonel uzmanlık ve bilgisine

¹⁷ Benzer şekilde Droit ve Blanchard (2015) polisin 20. yüzyıldaki gelişim ve değişimini tarihsel bir perspektiften inceledikleri derleme çalışmalarında siyasal kriz dönemleri ile polis teşkilatı arasındaki ilişkiyi ana mesele olarak konu edinirler. İlgili metinde yazarlar; rejim değişikliği, devrimler ve kalkışmalar gibi siyasal kriz dönemlerinde polis, devlet, toplum ve tabi ki siyaset arasındaki ilişkinin derinlemesine incelenebileceği tespitini ortaya koyarlar.

dayanarak söz konusu repolitizasyon süreçlerine hiç olmadığı kadar direniş gösterdiği zamanlar olarak da belirir.

Bu nedenle kriz, kalkışma gibi toplumsal düzenin geçici olarak bozulduğu veya kesintiye uğradığı dönemler başlıca işlevi düzenin sağlanması ve devam ettirilmesi olan polis için hem toplum hem de siyasal iktidarlar nezdinde bir sorgulama dönemi başlatır. Devlet iktidarının sahadaki temsilcisi olan polis, bu iktidarı uygulayamadığı müddetçe hem toplum tarafından hem de bizzat siyasal iktidarlar tarafından üzerinde uygulanan baskıyı hissettikçe bocalar ve özenle gizlediği özü tüm heterojenliği ve karmaşasıyla tam da bu dönemlerde dışa vurur. Genel olarak 1970’li yıllar ve özel olarak MC Hükümeti dönemi tam da böylesine bir siyasal/toplumsal kriz oluşturması bakımından önemli bir inceleme alanı olarak ortaya çıkar.

Çalışma; bu çerçevede, I. MC Hükümeti (Mart 1975-Haziran 1977) döneminde Emniyet Teşkilatının durumunu devlet toplum ilişkisine ve diyalektiğine dayanmak suretiyle ele almak niyetindedir. Bu dinamik ilişki çerçevesinde polisin dönem süresince devlet ve toplum arasında bir mücadele alanı olarak belirdiği, polisin devlet elitlerinin elinde saf bir baskı aygıtı olmadığı; tersine kendi içinde direnişin nüvelerini barındırdığı ama aynı nüveleri baskılamaya çalışan devlet politikalarına maruz kaldığı çatışmalı mücadele eksenini bağlamında tartışılmaya çalışılacaktır.

MC Hükümeti’nin polis teşkilatı üzerinde sıkı sıkıya uygulamaya çalıştığı baskı politikaları, kurum içinde hızlandırdığı kadrolaşma ve siyasallaşma süreçleri kurumu dönüştürmeye başlarken, aynı zamanda, onu tepki ve direnişe yatkın hale getirir. Ordunun da bu dönemde egemen politik aktör olarak devreye girmesi ve polislik işine müdahil olması polis üzerindeki baskıyı bir nebze daha arttırır. Baskı politikalarının bir sonucu olarak bozulan halk-polis ilişkileri de kurumda birikmeye başlayan tepki ve direnişi hızlandırır. Nihayetinde MC Dönemi boyunca polis devlet ve toplum arasında bir çatışmalı alan olarak yeniden inşa olunur. Bu çatışma ekseninde kırılan faylarda beliren görelî özerkliği sayesinde polis, bir aktör olarak daha da görünür hale gelir.

1.2. Tezin Teorik Çerçevesi

Polis, devletin güvenlik/baskı aygıtının önemli bir bileşenini oluşturmaktadır. Devletin toplumsal/kamusal düzenin sağlanması ve bununla ilişkili olarak aslında bizzat kendi varlığının yeniden üretiminde kullandığı fiziksel gücün kullanımına dair olan polislik devlet oluşum ve yönetim süreçlerinin başlıca aktörlerinden biridir (Marenin, 1985a, 112). Öte yandan, devletin diğer bir güvenlik aygıtı olan ordudan farklı olarak polis, topluma yönelik olarak görev yapmakta ve bu minvalde toplum bünyesinde rıza devşirmek durumunda kalmaktadır.¹⁸ Polisin, toplum nezdinde duyduğu meşruiyet ihtiyacı, onu, devletin çıplak şiddeti olarak tahayyül etme eğilimini zorlaştırmaktadır (Hülagü, 2016). Dolayısıyla polisi bir kurum olarak devletten topluma; toplumdan devlete uzanan toplumsal, siyasal ve idari alanların karmaşık bir bileşimi olarak düşünmek doğru bir analiz biçimi gibi görünmektedir.

Modern polisin, devlet ve toplum arasında salınan bu konumlanışı, polise dair yapılacak bir analizin her şeyden önce bir devlet ve toplum teorisine ihtiyaç duyduğunu ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda, devlet-toplum diyalektiğini merkezine alan yeni kurumsalcı teorisyenlerin ilişkisel bakış açıları polisi analiz etme çabasının ilk ayağını oluşturacaktır. Devletin topluma gömülü olduğu (Migdal, 1988) ya da devletin topluma nüfuz etme çabası ile birlikte toplumun da diyalektik bir biçimde ona nüfuzunun alanını ve imkânını sağlayan bir devlet anlayışı (Mann, 1985) polisin analizi açısından yardımcı olacaktır.

Devlet-toplum ilişkiselliğine vurgu yapan devlet teorilerinden yola çıkan teorik düzlem, Monjardet'den (1996) ödünç alınan sistem yaklaşımı ile desteklenecektir. Böylece Monjardet'nin polis sistemi teorisinde zayıf olan devlet-toplum ilişkiselliğinin dozu arttırılıp; bu ilişkiselliği vurgulayan analizlerde eksik olan polisin örgütsel ve mesleki özgün kimliği ön plana çıkarılacaktır.

1.2.1. Devlet Teorisinin Gerekliliği ve Devlet-Toplum İlişkisi

“...ortaya çıktıklarından bu yana, özellikle Avrupa’da, polis devletin ve devletin olmazsa olmaz faaliyetlerinin tanımlanması ve savunmasında aktif olarak yer alan hükümetin ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır” (Bowden, 1978, 70).

¹⁸ Ordu ve polis arasındaki rol dağılımına ilişkin detaylı bir analiz için bkz: Enloe (1980).

Türkiye’deki hâkim siyasi literatürün öngördüğü haliyle devleti ayrı bir ontolojik varlığa sahip topluma dışsal ve toplumun üzerinde analiz eden devlet merkezci çalışmalar polis analizimizin dışında tutulmuştur.¹⁹ Pasif ve edilgen olarak nitelendirdiği toplumla hiçbir etkileşime geçmeksizin politikalarını yukarıdan aşağıya uygulayan bir devlet resmi çizen ilgili yaklaşımlar devleti toplumun geri kalanından tümüyle ayrık ve toplumsal isteklere ve taleplere duyarsız bir bütünlüklü homojen yapı olarak teorileştirmektedirler. Devlet-toplum dikotomisini merkezine alan bu devlet algısı yerine devlet ve toplum ilişkiselliğini ön plana çıkaran sosyo-politik mücadeleler polis analizinin temelini oluşturmaktadır. Bu doğrultuda polisin de dâhil olduğu devlet kurumları, toplumsal ve siyasal ilişkilerin gerçekleştiği ve birbirlerini dönüştürdüğü alanlar olarak belirlemektedir. Böylelikle kurumlar devlet ile toplumsal güçlerin ilişkiye girdikleri; diğer bir deyişle devlet toplum diyalektiğinin yeniden üretildiği alanlar olarak ortaya çıkmaktadır (Gourisse, 2015, 2). Yönetme ve idarenin bu kurumlar üzerinden nasıl gerçekleştiği devlet ve toplum dikotomisinin yerine devlet-toplum ilişkiselliği konularak cevaplanmaya çalışılacaktır. Bu temelde hem Migdal’ın *toplum içinde devlet* yaklaşımı hem de Michael Mann’ın *altyapısal iktidar* kavramsallaştırması polis çalışmalarının gerek duyacağı siyasal sosyolojik bir yaklaşımın ihtiyaç duyduğu devlet-toplum teorisinin bileşenleri olarak ortaya çıkmaktadır.

1.2.2. Polis ve Devlet-Toplum İlişkiselliği

Polisi teorik bağlamda nasıl inceleyeceğimizi tanımlamadan önce onu nasıl incelemeyeceğimizi ifade etmekle işe başlamak yerinde olacaktır. Polisi fiziksel güç kullanımı temelinde tanımlayan yaklaşımlar (Bittner, 1980; 2001) çalışmanın ana teorik eksenini oluşturmamaktadır. Fiziksel güç kullanımının diğer baskı aygıtları tarafından kullanılıyor olması ve polisin, toplumla ilişkilerinde fiziksel güç kullanımından olabildiğince kaçınması (Brodeur, 1994; 2005; 2007; 2011) bu analiz biçiminin kabul görmemesinin başlıca nedenlerinden biridir. Öte yandan polisi işlevleri temelinde analiz eden yaklaşımlar (Neocleous, 2000; 2007; 2013a; 2014) da çalışmanın teorik çerçevesi dışında bırakılmıştır. Polisin işlevlerinin çokluğu ve çeşitliliği ile bu işlevlerin modern devletle birlikte kurulan polis teşkilatından önce de farklı aktörler tarafından farklı

¹⁹ Devlet merkezci yaklaşımların başlıca temsilci ve örnekleri için bkz: Şerif Mardin (1973, 1988, 1995, 1998) ve Metin Heper (1985, 1987, 1992).

biçimlerde gerçekleştirilmiş olduğu gerçeği polisi, modern devlet oluşumu bağlamında anlamlandırma çabalarını yetersiz kılmaktadır. Üstelik işleve yönelik bir analiz, işlevi yerine getiren aracı ön plana çıkarırken o aracı elinde bulunduran otoriteyi görünmez kılmaktadır.

Polis, her şeyden önce, devletin bürokratik ve merkezileşmiş bir kurumu olarak düşünülmelidir. Bu temelde polis, modern devlet oluşum sürecinin önemli bir parçası olarak merkezileşmiş, bürokratik ve disiplinli bir kurumsal yapı olarak belirir. Modern polisliği, modern öncesi devletlerde gözlemlenen polislik anlayış ve tekniklerinden ayıran başlıca özellik de bürokratikleşmiş ve merkezileşmiş bir örgütlenme halini almış olduğu gerçeğidir. Öyle ki; polis çalışmalarının başlıca isimleri arasında gösterilen hem Emsley (1991) hem de Reiner (1985) polisi her şeyden önce bürokratik bir örgütlenme olarak kabul etmekte ve tanımlamaktadırlar. Emsley (1991) polisi düzeni korumak ve suçu önlemek ve ortaya çıkarmak amacıyla devletin istihdam ettiği bürokratik ve hiyerarşik organ olarak tanımlarken benzer şekilde Reiner de (1985) polisi farklı teorilerden hareketle yine bürokratik yapılanması temelinde tanımlamaktadır. Reiner'in daha sonra ayrıntılı bir biçimde inceleme imkanı bulacağımız polisliğe dair çok farklı teorik açıklamalar geliştiren Ortodoks ve revizyonist teoriler arasında bulduğu en önemli ortaklık da modern polisin bürokratik bir örgütsel yapı olarak inşa olunmasıdır. Hem revizyonist hem de Ortodoks polis teorileri modern polisin yeniliği olarak nitelendirdikleri bürokratik örgütlenmeye dönüşüm ve kurumsallaşmaya ayrı bir önem verirler (Reiner, 1985, 19-30).

Ergut da (2012) Türkiye’de polis çalışmaları açısından bir temel eser niteliği taşıyan çalışmasında modern polisliği kolektif polislik anlayışından modern devletin kurumsal bürokratik bir yapısı olarak modern polis teşkilatına geçiş ile açıklar. Böylece polis, “düzeni korumak ve suçu önlemek ve ortaya çıkarmak amacıyla devletin istihdam ettiği bürokratik ve hiyerarşik organ” (Ergut, 2012, 22) olarak tanımlanır. Benzer şekilde, Fransa’da gelişen polis literatürünün önemli düşünürleri olarak sayabileceğimiz Jobard ve Favre (1997), polisi karmaşık kurumsallaşma süreçlerinin bir sonucu olarak analiz ederken kurumsallaşma ile birlikte profesyonel ve özgün bir devlet aygıtı halini alan polis örgütlenmesine ayrı bir vurgu yaparlar.

Polisin hem bir bürokratik kurum olarak taşıdığı önem hem de onun siyasal ve sosyal süreçlerle dinamik bir ilişki içerisinde belirlenen, evrilen ve dönüşen yapısı polisi bir sistem olarak ele almanın gerekliliğini ortaya çıkarır. Bu temelde elinizdeki çalışma Fransa’da polis çalışmalarının en önemli isimlerinden biri olarak gösterilen Monjardet’nin (1996) “*système policière*” yaklaşımının yeni bir yorumunu temel teorik çerçeve olarak belirlemiştir. Monjardet’nin teorisinde polis bir sistem olarak üçlü bir analiz düzeyine işaret eder: Bunlardan birincisi polisi bir kurum olarak inceler. Buna göre bir kurum olarak polis, fiziksel gücün uygulama aracı olarak belirir ve bu bağlamda bu gücün polis tarafından kullanımı büyük ölçüde siyasal iktidar tarafından belirlenir. İkinci olarak polis bir örgüt olarak ele alınır. Bu örgüt tek bir rasyonalite olarak siyasal iktidarın direktifleri ile hareket etmez; bilakis tüm örgütlenmeler gibi bünyesinde çelişki ve belirsizlikler barındırır. Üçüncü ve sonuncu olarak ise polis kendine ait çıkarları ve kimliği olan bir meslek olarak analiz edilir. Bu üçlü analizde, polisin bir kurum olarak siyasal iktidar tarafından araçsallaştırma çabası, onun belirsiz örgütselliği ve kendi çıkar ve kimliğine sahip çıkan mesleki yapılanması ve bunların getirdiği otonomi ile engellenir.

Analiz düzeyinde ayrı olarak ele alınan bu üç kategori ampirik işleyişte büyük ölçüde dinamik bir ilişkisellik içinde bulunur. Üç düzey arasındaki geçirgenlik, işbirliği ve rekabet polis sisteminin içsel dinamiğini oluşturur. Monjardet’nin analizinde polisin, çevresi ya da diğer bir deyişle toplumla ilişkisi için de ayrı bir alan açılır. Bu ilişki ise polis analizinin dışsal dinamiğini oluşturur ve devlet-toplum diyalektiğinin çözümlenmesi ile ancak anlaşılabilir.

Polis, çalışma boyunca, bürokratik ve merkezileşmiş bir örgütlenme olarak, devletin toplumla etkileşime geçtiği zemini oluşturan önemli bir kurumsal düzey olarak incelenecektir. Hem hükümet hem de toplumsalın etkisinde kalan polisin sıkıştığı zamanlarda kendi bünyesinden nasıl farkı oluşumlar ortaya çıkarabildiği, örgütsel özellikleri ile mesleki kimliğinin kendisine kazandırdığı özgün nitelikler vasıtası ile özerkliğini ne şekilde arttırabildiği ve tüm bunların toplumla ilişkisinde ortaya çıkardığı kırılmalar bu bağlamda ele alınacaktır. Polis, içerisinde, sadece devlete değil; onunla birlikte ve aynı zamanda sendikalara, siyasal partilere, toplumsal hareketlere, doktrinelere, hukukçulara denk geleceğimiz bir iktidar ve güç mücadele olanı olarak

belirir ve bu alanın içi olabildiğince az homojen bir nitelik gösterir (Jobard, Favre, 1997). Tüm bunlar ise nihayetinde polisi hem siyasal hem toplumsal aktörler ve mücadeleler hem de kendi içyapısına özgü göreceli özerk duruşu bağlamında ele almayı gerektirir.

1.3. Tezin Metodolojisi

Çalışma boyunca karşılaşılan en büyük güçlük ya da sınırlama polis teşkilatı üzerine var olan resmi kaynakların erişilemez oluşuydu. Bu durum, polis çalışmalarını ağırlıklı olarak ikincil kaynaklar vasıtasıyla inceleme gereğini ortaya çıkardı. Bir doktora tezi için büyük bir sorun oluşturan böylesi bir durumun yapılan kişisel görüşmeler ve polis kaynaklarına ağırlık verilmesiyle üstesinden gelinmek istendi.

Polis örgütlenmesinin tarihsel bir bağlama yerleşen analizi dönemin gazete ve dergilerinin gözden geçirilmesi suretiyle ancak sağlıklı bir şekilde ilerleyebilir. Bunun için 1975-80 dönemini kapsayacak biçimde Cumhuriyet Gazetesi, Tercüman Gazetesi ve Milliyet Gazetesi taranmıştır.

MHP'nin 1970'li yılların ikinci yarısında siyasal iktidar ortağı olmayı başarmasına istinaden somut hale getirebildiği iktidar stratejisinin içeriden bir yorum ve takibinin yapılabilmesi için MHP'ye yakın olan gazeteler ayrıca incelenmiştir. Bu gazetelerin başında Devlet Gazetesi ve Hergün Gazetesi gelmektedir. MSP'ye yakın olması itibarıyla Son Havadis Gazetesi de incelenen gazeteler arasında yer almıştır.

Günlük gazetelerin dışında, haftalık olarak yayınlanan ve güncel siyasal ve toplumsal olayları dair eleştirel bir değerlendirme sunan Yankı Dergisi de ilgili dönem aralığında incelemeye tabi tutulmuştur.

Bununla birlikte polis üzerine kaleme alınan çalışmalar her zaman bir takım sorunlarla baş etmek zorundadır. Bu sorunların başında polisin, her zaman tanınmaya yönelik gösterdiği direnç bulunur. Polisi anlamaya ve analiz etmeye niyet eden çalışmalar her zaman kaynakların azlığı ve var olan kaynakların da mesleğin provokatif, iktidar bağımlısı ya da kendi kendinin promosyonu ile ilgilenen yayınlarla sınırlı olmasından mustarıptır. Üstelik Türkiye şartlarında, emniyet teşkilatına ait arşivlerden

yararlanmanın zorluğu araştırmacıyı büyük ölçüde ikincil kaynaklara muhtaç duruma getirmektedir.

Bu dönemde polislerin çıkardığı üç ayrı dergi ise örgüte içeriden bir göz yardımıyla bakmak amacıyla analiz edilmiştir. Türk Polis Dergisi polisin ve emniyet teşkilatının resmi görünümünü sunarken; Pol-Der Gazetesi içeriden muhalif bir göz yardımıyla dönemin hükümetinin kurum üzerindeki denetim kurma çabalarının ve genel olarak polisin rolü ve işlevine yönelik eleştirel bir incelemesini sunmaktadır. İki yayının ortasında bir yerde, tarafsız olarak nitelendirebileceğimiz Polis Magazin Dergisi'nin 1975-80 dönemindeki sayıları da yine gözden geçirilmiştir.

Pol-Der'e ve yayın organına dair tepki ve eleştirileri canlı tutabilmek amacıyla ortaya çıkan Polisin Gerçek Sesi gibi gazetelerin de ulaşılabilen tek sayısı da incelenmiştir.

Bunlara ek olarak döneme dair Meclis ve Senato tutanaklarının detaylı bir incelemesi sayesinde dönemin siyasal elitlerinin polis konusunda ortaya koyduğu öneriler ve Meclis'te gerçekleşen tartışmalar incelenme imkânı bulmuştur.

Çok nadir olmakla birlikte o dönemde polislik yapmış olan kimselerin yayınladıkları anı kitapları da bu temelde başvurulacak temel kaynaklar haline gelmiştir. Bu kapsamda Sıtkı Öner (2003), Gürbüz Atabek (2000), Nurhan Varlı (Yiğenoğlu, 1995) ve Hanefi Avcı'nın (2010) anı kitapları ilgili dönem boyunca polisin ne yaptığı, nasıl yaptığı gibi soruları cevaplamak açısından önemli kaynaklar olarak araştırmacıya yardımcı olmuştur.

Bunun dışında, Ülkücü hareket mensubu olup da militan olarak bu dönemde sokak hareketinde yer alan kişilerin anı ve itirafları da polis-Ülkücü militan ilişkilerinin ipuçlarını vermesi açısından yol gösterici olmuştur. Ömer Tanlak'ın (1996) Aydınlık Gazetesi'ne yaptığı itiraflar bu gerekçelerle kritik öneme sahiptir.

1970'li yıllara ve Ülkücü Hareket'e dair çok şey anlatmasına rağmen, Gourisse'in (2010) doktora tezine kadar gizli kalmış ve dokunulmamış olan T.C. Ankara, Çankırı – Kastamonu İlleri Sıkıyönetim Komutanlığı Askeri Savcılığı'nın MHP ve Ülkücü Kuruluşlar (1981) adlı iddianamesi de MC Hükümeti dönemi kadrolaşmasını, devlet kurumlarının Ülkücü Hareket önderliğinde nasıl politize edildiğini prosedür ve yöntemleri ile açığa çıkarması nedeniyle son derece zengin bir kaynak olarak ayrıca incelenmiştir.

Son olarak 1975-77 döneminde meslekte görev yapmış eski polis memurları ile gerçekleştirilen mülakatlar yardımıyla çerçeve tamamlanmaya çalışılmıştır. Pol-Der örgütlenmesine mensup polislerle gerçekleştirilen kişisel görüşmeler de, literatür bakımından böylesine boş bir alanda, bilgi birikiminin geliştirilmesine bir hayli yardımcı olmuştur.

1.4. Tezin Planlaması

Tez teorik bir bölüm ile konuya başlangıç yapmayı hedeflemektedir. Bu bölüm, çalışmanın sonraki bölümlerinde tartışmaya açılacak ampirik bölümlerin de temelini oluşturacaktır. İleriki bölümler bu bölümde öne sürülen teorik temel ve kavramların yardımıyla ele alınacaktır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, öncelikli olarak, polisin tarihsel gelişimine göz atılacaktır. Polisin modern devlet kurumu olarak henüz inşa olunmadığı 19. yüzyıl öncesinde polislik faaliyetinin hangi aktörler tarafından ve ne şekilde gerçekleştirildiği incelenecektir. Ardından, 19. yüzyılda İngiltere’de kurulan ilk haliyle modern polis teşkilatının yapılanması ve ortaya çıkış gerekçelerinin değerlendirilmesi yapılacaktır. Bu bölümün devamında polisliğe yönelik geliştirilen ana teoriler analiz edilecektir. Bunun için ilk olarak polisi artan suç oranları ve kentleşme ile ilişkili gören liberal yaklaşım, ardından 1970’li yıllarda gelişen ve polisi hâkim sınıfın elinde bir araç olarak nitelendiren eleştirel teori ile son olarak Foucaultcu yaklaşımın polisliğe bakış açıları eleştirel biçimde incelenecektir.

Bu bölümün ikinci kısmında tezin ödünç aldığı teorik yaklaşımın geliştirilmesi ve tarihsel analizin gerçekleştirilmesi için öncelikle bir devlet ve toplum teorisi geliştirilmeye çalışılacaktır. Devlet-toplum dikotomisi ve devleti topluma dışsal gören hâkim devlet merkezci teorilerin eleştirisi yapıldıktan sonra devlet ve toplum ilişkiselliği özellikle neo-Weberyen teoriler üzerinden açıklanmaya çalışılacaktır. Neo-Weberyen teoriler iki bakımdan çalışmanın teorik zeminine katkı sağlamaktadır: Bunlardan birincisi, devletin kurumlarına verilen önemdir. Neo-Weberyen teorilerde devlet her şeyden önce kurumları üzerinden anlaşılmaya çalışılır. Kurumlar arası ilişkiler ve mücadeleler bu bakımdan öncelikli bir konuma yerleşir. İkincisi, devlet-toplum diyalektiği ya da sosyo-politik mücadelelerin heterojenliği ve geçirgenliğidir. Burada da

kurumlar aracı rolü üstlenir ve devletten topluma ve karşılıklı olarak toplumdan devlete akan iktidar ilişkileri en rahat bu kurumlar üzerinden okunabilir. Polis, devlet ve toplum arasında salınan kritik konumu ile bu okumanın yapılabilmesi için kilit bir kurumsal zemin oluşturur.

İkinci bölümde teorik zeminin ipuçları ortaya konulduktan sonra, takip eden üçüncü bölümde tarihsel arka plan analiz edilecektir. Bu doğrultuda, ilk olarak, 1970’li yıllar boyunca toplum bünyesinde artan siyasallaşma karşısında devletin nasıl konumlandığı incelenecektir. Buna göre, devlet toplumun derinleşen mobilizasyonuna cevap veremez hale geldikçe var olan krizlerine yeni krizler ekleyecektir. MC Hükümeti’nin iktidara gelişi ile birlikte ise var olan kriz ivme kazanacak ve derinleşecektir.

Bu bölümde, yine neo-Weberyen teorilerin temel kavramlarından biri olan “devlet kapasitesi” kavramsallaştırması ekseninde bir siyasal kriz tanımlaması yapılacaktır. Buna göre, siyasal kriz devlet kapasitesizliği olarak analiz edilecektir. Devlet kapasitesizliği kavramsallaştırması, MC Hükümeti dönemi boyunca hızlanan kurumların politizasyonu ve devletin şiddet tekelinin kaybıyla açıklanmaya çalışılacaktır. Siyasal kriz zamanları normal zamanlarda görünmeyen kurumların içsel çelişkileri, karşıtlıkları ve ilişkilerini görünür kılması bakımından önem arz etmektedir (Bozarslan, 1997). Bu bağlamda I. MC Hükümeti dönemi, devletin fiziksel şiddet tekeli kaybettiği ve kurumların politize olduğu bir yeni dönemeci başlatmak suretiyle devlet kapasitesinin kaybolduğu ve siyasal krizin derinleştiği bir yeni dönemi başlatması bakımından polis çalışmaları için önemli bir analiz alanı açmaktadır.

Üstelik MC Hükümeti’nin özgün yanları olarak komünizmle mücadele ve MHP’nin iktidar stratejisinin önemli bir aşaması olarak sıkı sıkıya sarıldığı devlet kurumlarının ele geçirilmesi de polis konusunun yine bu dönemde dikkatleri üzerine ister istemez çekmesi sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Dördüncü bölüm kapsamında polis-siyasal iktidar ilişkileri incelenecektir. Bu minvalde, MC Hükümeti döneminde polis örgütünde meydana gelen kadrolaşma ve siyasallaşma hareketini hükümetin örgüte nüfuz etme mücadelesi olarak okurken bunun özgün yanlarına, taktiklerine ve stratejilerine odaklanacaktır. Türkiye gibi polis teşkilatı olabildiğince merkezileşmiş ve İçişleri Bakanlığı’na bağlı yapılanmış bir ülkede, siyasal

iktidarı elinde tutanların ilgili kurumu ele geçirmek amacıyla izledikleri farklı yöntemler ile bunun karşılığında elde etmeyi düşündüğü faydalar polis-siyaset teorik çerçevesi temelinde incelenmeye çalışılacaktır. Bu bölüm, özetle, polisin siyaset ile olan ilişkisi ve siyasal iktidar ile olan bağımlılığı meselesine de cevap aramaya çalışacaktır.

Beşinci bölüm, MC Hükümeti döneminde polis-devlet ilişkisini çözümlemek üzere yola çıkacaktır. Bunun için neo-Weberyen devlet kuramlarının iki düzeydeki teorik düzleminden yararlanılacaktır: Kurumlar arası ilişkiler ve devlet-toplum ilişkiselliği. Bu amaçla bölüm, önce devletin güvenlik aygıtının iki kurumsal parçası olarak polis-ordu arasındaki ilişkiye odaklanacaktır. Bu ikisi arasındaki ilişki eşitsizler arasında süregitmesi nedeniyle “sınırlı mücadele” olarak adlandırılacaktır. Ardından, devletin topluma nasıl görüldüğünü polisin kamu düzeni işlevinden hareketle anlamaya çalışmak üzere polis yasalarına ve eylemlerde polisin kullanımına göz atılacaktır.

Bu bölüm bağlamında ilk olarak, polis ve ordu arasındaki ilişkinin incelemesinde tarihsel olarak süregiden bu iki kurumun ayrışmaması meselesi ele alınacaktır. Ardından 1970’li yılların şartlarında ordu-polis ilişkisini birincisi lehine dönüştüren iki mekanizma olarak sıkıyönetimler ve MGK kararları incelenecektir. 1971 Muhtırası sonrası gerçekleşen yasal değişiklikler ile birlikte yeniden inşa olundan devlet formunun polis-ordu ilişkisi bakımından temsil ettiği kritik eşik de bu bölümde vurgulanacaktır. 1970’li yıllar sıkıyönetim rejiminin sıkça uygulandığı bir dönemdir. Sıkıyönetim uygulamasında gerçekleşen anayasa değişiklikleri ve polis-ordu arasında hali hazırda mevcut bulunan eşitsizlikler nedeniyle ordu lehine dönen güç ilişkileri polisi sahip olduğu araçsal, örgütsel yetersizlikler ve siyasallaşma sorunu ile birlikte atıl bırakmıştır. Öte yandan MGK kararları ile birlikte güvenlik siyaseti hükümetleri aşan bir biçimde tümüyle ordunun eline bırakılırken polislik uygulamaları ve polis reformuna yönelik irade yine ordunun inisiyatifine emanet edilmiştir. Bu bölümün sonunda sıkıyönetim ve MGK kararlarının hali hazırda ordu-polis arasındaki eşitsizliklerin hesaba katılması ile birlikte düşünülmesi gereğinin altı çizilmiştir. Polisin eğitim, araç-gereç ve sayı bakımından yetersizlikleri ile içine girdiği siyasallaşma ve bölünmüşlük süreçleri ordu-polis arasındaki mücadelenin neden sınırlı bir mücadeleye tekabül ettiğini göstermesi amacıyla detaylandırılmıştır.

Bu bölümün ikinci kısmı devletin topluma açılan kapısı olarak polisin kamu düzeni işlevine göz atacaktır. Bu minvalde, 1970’li yılların ikinci yarısında özellikle belirginleşen devletin baskıcı stratejisinin çözümlenmesinde MC Hükümeti döneminde gerçekleşen yasal değişiklikler ve eylemlere yönelik polis müdahalelerinin incelenmesi üzerinde durulmuştur. Bu doğrultuda kamu düzenine ve polise dair gerçekleştirilen yasal değişiklikler ile sokakta polisin toplumsal muhalefete müdahalesinin incelenmesi devletin toplumuna nasıl görünmek istediğini polis üzerinden görünür kılacaktır. Bu doğrultuda, polisi güçlendirmek ve yetkilendirmek üzerine kurulu yasal reform çabalarının siyasal kriz ortamında nasıl sekteye uğratıldığı ile özellikle polis şiddeti ve polis-ordu birlikteliğini vurgulamaya dönük polis müdahaleleri kamu düzeni-polis ilişkisini açığa çıkarmak amacıyla incelenecektir.

Altıncı bölüm, devlet-toplum ilişkiselliğinde toplumu bir adım öne çıkaracak, öte yandan sistemsal yaklaşıma uygun olacak biçimde polisin özerkliği, polisin topluma dönük oluşu ve nihayetinde polislerin birer aktör olduğu gerçeğinden hareketle Mayıs 1975 tarihinde kurulan Pol-Der örgütlenmesini topyekûn bir analizin konusu olarak inceleyecektir. Pol-Der’in ortaya çıkış koşulları, gelişimi ve hem siyasal iktidarla hem de toplumla ilişkisi bu bağlamda ele alınacaktır. Bölüm, Pol-Der’i her şeyden önce polisin meşruiyet ve otonomi arayışı temelinde ve toplumun bir devlet kurumu olarak polisteki tezahürü olarak okumaya çalışacaktır. Bu bölümde, Pol-Der’in özgün yanı olarak politika ve ideoloji üreten niteliği üzerinde de ayrıca durulacaktır. Polisleri siyasal süreçlerden basitçe etkilenen edilgen yapılar olarak gören anlayış yerine, onları siyasal süreçleri ideoloji ve politika üretimi yoluyla değiştirmeye ve etkilemeye muktedir aktörler olarak da görme gereği Pol-Der örneği üzerinden gösterilmeye çalışılacaktır

2. ÜÇLÜ OYUN: DEVLET, TOPLUM ve POLİS

Topyekûn bir sistem olarak analizi polisin, devlet ve toplumla oluşturduğu üçgende işleyen ilişkiselliğinin tüm heterojenliğinde ve kendisinin de örgütsel bileşenleri ile dâhil olduğu üçlü bir oyunun aktörlerinden biri olarak tahayyülünü gerektirir. Bunun için öncelikle, söz konusu üçlü oyunun çözümlenmesinde önerdiğimiz sistemsel yaklaşımın bileşenleri analiz düzeyinde ayrıştırılmalıdır. Bu doğrultuda polisin devlet ile ilişkisinin çözümlenmesinde kurumlar, polisin toplum ile ilişkisinin analizinde meşruiyet ve nihayetinde polisin hem kurum hem de faaliyet olarak tanımlanmasında kullanılacak polise ve polisliğe özgü anahtar kavramlar analize tümünden dâhil edilmelidir.

Ancak yukarıda sayılanlardan önce polisin ortaya çıkış koşullarına polis tarihinin genel bir incelemesinin gerçekleştirilmesi suretiyle göz atmak gerekmektedir. Ardından, polise yönelik ana teorileri eleştirel bir incelemeden geçirmek suretiyle tezin analitik çerçevesinin ortaya konulmasına çalışılacaktır.

Polisi her şeyden önce bir devlet kurumu olarak analiz edeceğimiz gerçeğinden hareketle, bu kısımda, ilk olarak polisin tarihine hem Batı hem de Türkiye özelinde değinilmesi gerekmektedir.

2.1. Polis Tarihi

Polis teşkilatı; bürokratik, disiplinli ve suçun önlenmesi ile düzenin sağlanması işlerinde uzman (Bayley, 1985; Manning, 1977) bir modern devlet güvenlik aygıtına tekabül eden tanımını büyük ölçüde 19. yüzyılın ortalarına doğru almıştır. Bu dönemde gerçekleştirilen reform ile birlikte kurulan modern polis teşkilatı, modern devletin güvenlik aygıtında önemli bir dönüşüm meydana getirmiştir (Hülagü, 2011). Güvenlik aygıtının bir diğer parçası olan orduya benzeyerek ama aynı zamanda ondan

özerkleşmek suretiyle vücut bulan polis teşkilatı, iç güvenlikten sorumlu ve hukukla sınırlı iç dönük bir güvenlik aygıtı olarak inşa olunmuştur.

19. yüzyıl öncesinde polislik işi var olmakla birlikte bu işten sorumlu merkezi, bürokratik ve kurumsal bir yapının varlığından bahsedilemez. Diğer bir deyişle, modern polis teşkilatının kurulmasından önceki dönemde polislik modern öncesi devletlerin çeşitli aracı grup ve kişiler vasıtasıyla sağladıkları bir nevi dolaylı yönetime tekabül etmektedir. Modern öncesi bu dönem boyunca polislik faaliyeti ve görevi esasen diğer toplumsal ilişkilerin birer uzantısı olarak ve ayrı bir kurumsallaşma belirtisi göstermeksizin sürdürülmüştür. Bu süreçte, bugün polis teşkilatı tarafından yürütülen birçok görev bizzat toplumun bireyleri tarafından ve kolektif sorumluluk anlayışıyla ait olunan toplumun üyesi olmanın bir gereği olarak gerçekleştirilmiştir. Polislik görevini, modern polis teşkilatının kurulmasından önce yerine getirenler bekçi (*watchmen*) ya da mahalli polis görevlileri (*parish constables*) olarak adlandırılmıştır (Sharp, 2006). Bu dönemde, polislik faaliyeti toprak sahipleri ve yerel halk tarafından yürütülmekteyken bu güçlerin baş edemeyeceği çok daha ciddi olaylarda ise devreye ordu girmektedir. Dolayısıyla, polislik işinden sorumlu tek kurumsal yapı ordu gibi görünmektedir.

Şüphesiz modern öncesi dönemde görülen kollektif sorumluluk anlayışına dayalı polislikten, 19. yüzyılda gerçekleşen ve modern polis teşkilatını kuran reforma geçiş aniden ve keskin bir biçimde gerçekleşmemiştir. Bunun yerine yavaş yavaş ilerleyen ve dönüşen bir geçişten bahsetmek daha doğru olur. Bu geçişin genel bir çerçevesini çizen Rawlings (2002) polis teşkilatının öncesinde polisliği incelediği çalışmasında kabaca polislik faaliyetinin tarihsel dönemeçlerini özetler. Buna göre, Ortaçağın komünal/toplum polisliği tarihsel dönemeçlerin ilkinin oluşturur. Toplumun kamu düzeninden sorumlu olduğu bu dönemde *frankpledge* olarak adlandırdığımız toplum bünyesindeki farklı toplulukların her biri, bir diğerinin davranışından sorumlu tutulur ve birbirinin davranışını gözetler. Bunu takip eden sonraki süreçte, yaklaşık olarak 16. yüzyılda, artık ilçe ve il gibi mahalli idari birimlerden seçilen memurlar toplum polisliğinin yerini almaya başlar. 17. yüzyıl ise bekçilik işinin profesyonelleştiği ve bekçilerin yükselişe geçtiği bir yeni dönemci başlatır. Aynı dönemde devriye gezmeleri de başlar. Bu devriyeler Bow Caddesi ile özdeşleşir. Nihayetinde tüm bu süreçler, kümülatif olarak, 1820’li yılların polis reformunu getirir.

Dolaylı bir yönetim olarak kolektif sorumluluk anlayışıyla yürütülen polislikten “toplumsal kontrol mekanizmalarının kurumsallaştırılmış bir biçimi” (Ergut, 2012, 12) olan modern polisliğe geçiş Avrupa genelinde büyük ölçüde 19. yüzyılda gerçekleşmiştir. Bu dönem boyunca Avrupa genelinde farklı ülkelerde bugün bildiğimiz anlamda modern polis teşkilatının ilk örnekleri oluşturulmuştur (Jobard, Maillard, 2015, 30). Böylece, polislik modern öncesi dönemde toplum temelli bir toplumsal denetim mekanizması olarak işlerken 19. yüzyılda gerçekleşen reform ile birlikte devlet tarafından yürütülen bir faaliyet haline gelmiş, bu gerekçeyle kurumsal bürokratik bir yapılanmaya ihtiyaç duymuş ve böylece devlet iktidarının genişlemesi ve yayılması ile sonuçlanmıştır.

“Demek oluyor ki devletin polislik kurumu vasıtasıyla en ufak “yasa dışı” olaya, kabahat türünden olaylara bile müdahale etmek, bunları önlemek ve takip etmek “görevi”ni üstlenmesi; toplumdan devlete bir görev, bir işlev devridir. Bu “devir” sonucunda devlet aygıtı hayli güçlenmiş, genişlemiş ve baskı, zor uygulama imkân ve kapasitesi artmıştır” (Birikim, 1978, 98)

Böylelikle toplumsal kontrol işlevi devletin görev alanına girerken bu işlevi yürütmekle görevli kişiler –polisler- kendine özgü üniforması, eğitimi ve yetkileri ile toplumun diğer kesimlerinden ayrılan bir kurumsal yapı halini almıştır.²⁰ Bu reform, toplumun gözünde devleti daha görünür kılarken onunla olan iletişimini ve ilişkisini de olabildiğince arttırmıştır.

Hem tarihçiler hem de siyaset bilimciler *London Metropolitan Police* teşkilatını bilinen ilk modern polis örgütlenmesi olarak kabul etmektedir.²¹ Her ne kadar bugün anladığımız haliyle ilk modern polis teşkilatı 1829 yılında İngiltere’de ortaya çıkmış olsa da kurumun ilk örneklerini oluşturan çok sayıda yapıya farklı Avrupa ülkelerinde 17. yüzyıldan itibaren rastlanmıştır. Dönemin mutlakiyetçi iktidarları polis teşkilatının siyasal işlevselliğini fark eder etmez hızla yeni yapılanmalar oluşturmuşlardır. Fransa’da

²⁰ Lévy-Aksu (2017, 187-202) polisin hem halktan ayrı hem de halka yakın olacak biçimde ikircikli ve çelişkili bir yapılanma ile kurumsallaştığını detayları ile İstanbul polisi üzerinden anlatmaktadır. İstanbul polisi; üniforması, tutum ve davranışlarını belirleyen kurallarının ayrışması gibi yöntemlerle toplumdan ayrı kılınırken, aynı zamanda, topluma dönük görev yapıyor olmasının ihmal edilemeyecek bir gereği olarak onunla bütünleştirilmiştir de. Örneğin, kent merkezlerinde kurulan karakollar polisin toplumla bütünleşmesinin önemli bir aracını oluşturmuştur.

²¹ 1829 yılında Peel önderliğinde kurulan İngiliz modern polis teşkilatı ile onun selefi olarak nitelendirebileceğimiz yapılanmalar arasındaki süreklilikleri vurgulayan çok sayıda çalışma kaleme alınmıştır (Brewer, Styles, 1980; Jones, 1982; Emsley, 1983). Öte yandan İngiltere’de kurulan modern polis teşkilatı, kuruluşunun ilk yıllarında uzun süre İngiliz toplumunda var olan öncülleri ile birlikte var olmaya devam etmiştir. Diğer bir deyişle modern polis teşkilatının kurulması, önceki dönemlerde polislik faaliyeti ile meşgul olan toplumsal yapıları birden yok etmemiştir (Emsley, 1991; Sharp, 2006).

Louis XIV'ün Paris'te kurduğu polis teşkilatı (*Lieutenance of Police*),²² 1742'de Prusya'da Frederick II'nin Berlin'de kurduğu Kraliyet Polis Pretoktorası (*Royal Police Protectorate*), 1754'te Maria Theresa'nın Viyana'da kurduğu teşkilat ve son olarak Çar Petro'nun 1768'de Petersburg'da kurduğu İmparatorluk Polis İdaresi (*Imperial Police Administration*) ilk örnekler olarak sayılabilir (Bowden, 1978, 75).²³ Ancak 1829 tarihinden önce Avrupa'da kurulan polis teşkilatları daha çok devlet aracı olarak kurgulanmıştır (Chapman, 1970). Hâlbuki 1829 reformu ile birlikte ilk defa polis teşkilatı, temsili hükümete sahip bir ulus bünyesinde varlık kazanmıştır (Miller, 1977, ix).

19. yüzyıl İngiltere'sinde tarımın makineleşmesi ya da diğer bir adıyla Tarım Devrimi, kırsal işsizliğin ve yoksulluğun açığa çıkması ile sonuçlanmıştır. Bunun neticesinde kırsal halk, çareyi şehirlere göç etmekte ve burada iş gücüne katılım seçenekleri aramakta bulmuştur. Aynı dönem bazı halk kesimleri için büyük zenginlik kaynağına erişim dönemi haline gelse de geniş kesimler için bu dönem çalışma saatlerinin uzadığı, sağlık koşullarının kötüleştiği, ücretlerin düştüğü ve güvenlik ihtiyacının arttığı bir yeni süreci başlatmıştır. Böylece suç ve toplumsal düzensizlik hali hazırda var olan kurumların üstesinden gelemeyeceği bir yeni hal almıştır (Sharp, 2006, 183-184).

İngiliz polis teşkilatının babası olarak nitelendirilen Robert Peel, 1829 yılında hazırlanan ve modern polis teşkilatının ilk örneğini kuran reformda teşkilatın varlık nedenini artan kentleşme ve endüstriyellemenin ortaya çıkardığı toplumsal çatışmanın çözümü olarak savunmuş ve modern polis teşkilatının gerekliliğini yine bu şekilde ortaya koymuştur. Buna ilaveten kentleşme ile birlikte artan suç oranları ile mücadele etme amacı da yine polis ihtiyacının temeline yerleştirilmiştir. Bu gerekçelerin neticesi olarak da polis teşkilatının başlıca rolü suç önleme faaliyeti olarak belirlenmiştir.

²² Bayley (1975, 344-345) XIV. Louis tarafından kurulan polis teşkilatının çok büyük değişikliklere maruz kalmadan temel niteliklerini koruyarak günümüze değin geldiğini savunmaktadır. 17. yüzyılın sonuna gelindiğinde Fransa'da tam zamanlı polis memurlarının merkezi hükümetin yetkisi altında faaliyet gösterdiğini belirten Bayley'e göre Fransız Devrimi'nin de polis üzerindeki etkileri sınırlı kalmıştır. Fransız Polisi'nin temel yapısı ile merkez ve yerel kuvvetler arasındaki denetim ağıının niteliği büyük ölçüde dünden bugüne değin aynı kalmıştır.

²³ Yukarıda farklı ülkelerde polis sistemlerinin kurulduğu zamanı gösteren tarihler, aslında, bir tarihsel aralık ya da dönem olarak düşünülmelidir. Buna göre İngiltere'de polis teşkilatının oluşumu 1829-1888 yıllarında, Fransa'da 17. Yüzyılın ikinci yarısında tamamlanmış; Prusya'da 18. Yüzyılın ortasından 1872 yılına değin ve nihayetinde İtalya'da 1859 yılından 1870 tarihine kadar devam etmiştir (Bayley, 1975, 377-378).

Peel öncülüğünde gerçekleştirilen reformlar sonrasında kurulan modern ve bürokratik bir yapılanma olarak *London Metropolitan Police* teşkilatı diğer Avrupa ülkelerine ve sonrasında ABD'ye de öncülük etmiştir.²⁴ Avrupa'da kurulan modern polis teşkilatları ile birlikte meşru şiddet üzerinde devletin tekeli polisliğin kamusal görev bağlamında yeniden tanımlanmasıyla büyük ölçüde tamamlanmış ve böylece polislik artık hâkim sınıflar tarafından yürütülen özel bir faaliyet olmaktan çıkarak devletin sorumluluğu altında icra olunan bir kamusal görev halini almıştır (Hülagü, 2011).

Türkiye'de dolaylı yönetimden doğrudan yönetime geçişin önemli bir aşaması olarak modern polis teşkilatının temelleri Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde ve Avrupa'ya paralel biçimde yine 19. yüzyılda atılmıştır. 19. yüzyılın ortalarına kadar Osmanlı İmparatorluğu'nda polislik işlevleri, çok sayıda aktör tarafından karmaşık bir biçimde ve tek bir kurumsal-merkezi yapıya tabi olmaksızın yerine getirilmekteydi. Dolayısıyla polislik işlevi farklı aktörler tarafından yerine getirilse de, bu dönemde, profesyonel ve kurumsal anlamda ayrı bir polis teşkilatının varlığından söz edilemez. Özetle, bu dönemde, polislik var olsa da bir kurum olarak polis teşkilatına rast gelinmez.

Osmanlı'nın kuruluş döneminde hem emniyet ve asayiş hem de askeri işlerle meşgul olan subaşılardır. Ayrıca, I. Murat zamanında kurulan Yeniçeri Ocağı iç güvenlikten de sorumlu tutulmuştur (Toksöz, 1984, 1626). Bu nedenle 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın lağvedilmesi Osmanlı İmparatorluğu güvenlik aygıtının dönüşümü açısından bir dönüm noktası oluşturmuştur (Özbek, 2004, 65; Lévy-Aksu, 2017).

Bugün bildiğimiz anlamdaki polis teşkilatının ilk örneğini oluşturan Osmanlı polisi, 1845 yılında ilan edilen bir yönetmelikle başkent nüfusunun güvenliği ve düzenin sağlanması amacıyla İstanbul'da kurulmuştur. Aynı tarihte, Polis Nizamnamesi polisin görevlerini duyuran 17 maddeyi içeren metnini açıklamıştır.²⁵ 1846 yılına gelindiğinde Zaptiye Müşirliği güvenlikten sorumlu kurumsal örgütlenme olarak kurulmuştur. Ancak polisliğin kurumsallaşması son derece ağır ilerlemiştir. 1879 yılında Zaptiye Müşirliği

²⁴ ABD'de, New York'ta modern polis teşkilatı 1845 yılında kurulmuştur. Kıta Avrupası'nda, Fransa'da ise modern polis teşkilatı 1854 yılında "*gardien de la paix*" adı altında Paris'te kurulmuştur.

²⁵ On yedi maddeden oluşan Polis Nizamnamesi ile polisin görev ve yetkileri tanımlanmıştır. Nizamnamenin ilk iki maddesinde düzenin ve kamu güvenliğinin sağlanmasına değinilmiştir. Takip eden maddelerde ise ahalinin denetimi, dilencilikle ve işçi hareketleriyle mücadele, sansür, halka açık yerlerde asayişin korunması, dini bayramlar ve şenlikler ile gazinolar üzerinde durulmuştur (Lévy-Aksu, 2017, 171).

kaldırılarak yerine sadece polisten sorumlu kurumsal yapı olarak Zaptiye Nezareti kurulmuştur (Toksöz, 1984, 1626). Polis teşkilatı bu tarihten 19. yüzyılın sonuna dek kurumsallaşma süreçlerine ağır bir biçimde devam etmiştir (Levy, 2008).²⁶ 1909 yılı, bugün bildiğimiz anlamda Emniyet Genel Müdürlüğü'nün kuruluş tarihidir. 1913 yılında, Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti, İçişleri Bakanlığı'na bağlanmıştır (Uysal, 2016, 88).

Sonuç olarak, 19. Yüzyılda Batı'da ve Osmanlı'da ardı ardına kurulan polis teşkilatları ile birlikte modern devletin oluşum süreci tamamlanmıştır denilebilir. Polislik işinin kolektif sorumluluk anlayışından modern devletin kurumsal bir teşkilatı haline gelişi polisi de teorik tartışmaların merkezine yerleştirmiştir. Üstelik polisin içe dönük güvenlik aygıtı olarak görev yapıyor oluşu söz konusu tartışmaları derinleştirmiştir.

2.2. Polis Teorisi

Polisi anlamak, onu tarihsel bir bağlama oturtmak ve nihayetinde onu devlet ve toplum ilişkiselliği bağlamında konumlandırmak her şeyden önce bir polis teorisi geliştirme ihtiyacını ortaya çıkarır. 1829 tarihinde İngiltere'de ilk defa kurulduğu günden bugüne modern polis teşkilatı farklı teoriler ve metodolojiler üzerinden anlaşılmaya çalışılmıştır. Polisi anlamaya yönelik teorik analizlerin tarihsel bağlamda iki ana kırılma yaşadığı söylenebilir: Bunlardan ilki polisin ilk ortaya çıktığı tarih olan 1829 yılında yasa tasarısının tartışılması sırasında yasanın bizzat yaratıcıları tarafından ortaya atılan ve kurumun varoluş amacına meşruiyet kazandırmayı amaçlayan liberal polis teorisi. İkincisi ise 1960'lı yılların ortasından itibaren Avrupa başta olmak üzere yakın/uzak farklı coğrafyalarda etkisini gösteren toplumsal muhalif hareketlilik sırasında toplumla karşı karşıya getirilen polis teşkilatının uğradığı meşruiyet kaybı ve kriz süreci sonrasında ortaya atılan eleştirel teoridir. 1970'li yıllar boyunca yükselen toplumsal hareketliliğe ve bunu bastırmaya yönelik artan polis şiddetine bağlı olarak gelişen

²⁶ 1909 yılına değin geçen süre boyunca, ayrıca, İstanbul dışında da polis teşkilatı kurulmaya başlanmıştır. Yine 1898 yılında İstanbul'da sivil polis örgütü oluşturulmuştur. 1907 yılında ise polis örgütünün kuruluş, görev ve yetkilerini gösteren bir tüzük yayınlanmıştır. Yine aynı yıl, Selanik'te ilk polis okulu açılmıştır (Toksöz, 1984, 1627).

eleştirel teori, sıkça tartışılan polisi hâkim sınıfın elinde ve himayesinde bir araç olarak nitelendirmektedir.²⁷

Bu bölümde yukarıda kabaca özetlediğimiz iki ana akım polis teorisi ayrıntılarıyla ele alındıktan sonra son kerte her ikisi de genel hatlarıyla eleştirel bir incelemeye tabi tutulacaktır. Son olarak üçüncü bir polis teorisi olarak nitelendirebileceğimiz ve Foucault'nun önce disiplin ardından yönetimsellik –governmentality- kavramsallaştırması ekseninde yol alan ve polisliğin anlamını olabildiğince genişletirken onun devlet iktidarı ve şiddet ile olan bağına bir hayli koparan bakış açısının detayları ve eleştirisi gerçekleştirilecektir.

Yine de henüz konuya giriş yapmadan belirtilmesi elzem görünmektedir ki yukarıda sayılan tüm teoriler polisliği ve bir kurum olarak polis teşkilatını meydana getiren karmaşık yapının parçalarını anlamak açısından önemli katkılar sunar ve bu nedenle de hepsinden analiz düzeyinde mutlak suretle yararlanılacaktır.

Reiner *The Politics of the Police* (1985) adlı incelemesinde, 19. yüzyılda gerçekleşen polis reformunu ve bunun sonucu olarak ortaya çıkan modern polis teşkilatını açıklamaya yönelik var olan ana akım teorileri eleştirel bir analize tabi tutarak işe koyulur. Buna göre önce Ortodoks/whig/liberal teori; ardından da revizyonist/eleştirel teori eleştirel bir süzgeçten geçirilir.

Çok genel olarak özetlemek gerekirse Ortodoks teori 19. yüzyıl ortasında gerçekleşen polis reformunu, kamu düzeninin yerleşmesinde ve insanın uygarlık tarihi bağlamında bir nevi zirve olarak nitelendirir. Revizyonist teori ise polis reformunu düzen ve insan doğasının burjuva tanımının kurumsallaşması ve yine bu düzen ve tanımın bağımlı

²⁷ Bu iki ana akım teorisinin haklı ve haksız yanlarını elekten geçirmek suretiyle karma bir teori yaratmaya çalışan hybrid çalışmalar da son dönemlerde hız kazanmıştır. Bkz: (Reiner, 1985). Revizyonist ve liberal teoriler, aynı zamanda, farklı terimlerle polis-siyaset ilişkisini açıklamakta da kullanılmaktadır. Örneğin Fransız polis literatürünün önemli isimlerinden J-P Brodeur (1994), polis ve siyaset arasındaki ilişkiyi anlamaya yönelik olarak kaleme aldığı çalışmasında iki ana rakip teorisinin eleştirisini yaparak işe koyulur. Brodeur'e göre; *Instrumentaliste* bakış açısı polisi, devletin komutlarına mekanik bir biçimde cevap veren bir bağımlı değişken olarak nitelendirir ve çözümlerken; bunun tam tersi yönde bir tez ileri süren "*insularité*" polisi devlet içinde devlet olarak görür ve ona asla sahip olamayacağı geniş bir özerklik alanı bırakır. Buna göre polis, devlet içinde tamamıyla ayrı bir yapılanma olarak siyasetten ayrı bir konum muhafaza eder. İlgili kurum, özerk ve siyasetten bağımsız bir yapı olarak suçla mücadele ve düzenin korunması görevi ile sınırlandırılır. Devlet içinde uzmanlaşmış, nesnel ve bağımsız bir kurumsal bütünlük olarak polis, ortaya çıkış ve varlık amacının üzerine oturduğu meşruiyet zeminiyle uyumlu olarak toplumun düzeninin sağlanması amacıyla bu düzeni tehdit eden suç ve suçlularla savaşır.

sınıflara zorla kabul ettirilmesi ile ilişkilendirir. Birinci görüş polisi, suçla mücadele eden tarafsız bir devlet kurumuna indirger. Polis teşkilatının gelişimi ise, bu bağlamda, rasyonel ve ilerlemeci bir çizgide seyrederek görülür (Sharp, 2006). Polisliğe dair ikinci ana akım görüş ise polisi basitçe *domestik bir misyoner*²⁸ olarak nitelendirir ve onu hâkim sınıfların başta emekçi ve yoksullar olmak üzere alt tabakaları bastırmak için kullandığı basit bir araca indirger.

Ortodoks teori, polis tarafından polisliğe bakışı temel edinir. Bu açıdan polis yanlısı (*cop sided*) olarak da adlandırılır. Bu teori daha çok polis reformunun 19. yüzyılda meşruiyet kazanma çaba ve süreçlerinin teorik temeli olarak belirir ve gelişir. Özellikle Whig geleneksel tarih yazımı (Reith, 1956) ile desteklenen bu anlayış, 1829 tarihli modern polis teşkilatını kuran reformu insanlık tarihi açısından büyük bir toplumsal gelişme olarak nitelendirir. Buna göre, reform tarafsız hükümet üye ve reformcularının toplumsal yaşama dönük tehditlere dair çözümü olarak sunulur (Critchley, 1978). Polis, suçla savaşı ve kamu yararının takibinde tarafsız bir devlet çalışanı olarak tanımlanırken; kurum olarak emniyet teşkilatı devlet ve hukukun nesnel bir örgütlenmesi olarak resmedilir. Polise, bu çözümlemede, apolitik bir karakter atfedilir. Dolayısıyla polisin siyaset ile ilişkisi yok sayılır ya da görmezden gelinir.

Ortodoks teori polis reformu ihtiyacının nedeni olarak şehirleşme ve endüstri devriminin ortaya çıkardığı baskı ve düzene dair sorunların artışını gösterir. Suç ve kamusal düzensizlik polis reformu ihtiyacının temeline yerleşir. Böylece, Ortodoks teori polisi güçlünün yanında güçsüzü savunan iyi düzenin gardiyanı olarak resmeder. Bu çerçeveden bakıldığında emekçiler ve yoksulların refahı polisin başlıca yaşam nedeni haline gelir. Buna paralel olarak polis hükümetin değil de halkın polisi olarak tahayyül edilir. Polis, üniformalı vatandaşlar *-citizens in uniform-* olarak resmedilir ve böylece polisin toplumun kendisi olduğu; toplumdan tek farkının ise giydiği üniforma olduğu savunulur. Polis parçası olduğu toplumun iyiliği ve refahı için varlık kazanır. Öyle ki modern polisin ortaya çıkışı ile kolektif sorumluluk olarak polislik arasında doğrudan bir bağ kurulur ve böylece modern polisliğin toplumun isteği ve ihtiyacının doğrudan bir

²⁸ Domestik misyonerlik kavramı polisi, basitçe, işçi sınıfını baskılayan ve toplumu hakim sınıfların dilediği biçimde terbiye ve disipline eden bir aygıt olarak algılayan revizyonist/eleştirel teorisinin temsilcileri tarafından polisin işlevselliğini tarif etmek amacıyla kullanılır (Storch, 1975; 1976).

sonucu olduğu algısı hâkim kılınır. Polisliğe dair toplum nezdinde ortaya çıkan muhalefet ve çatışma ise modern polisliğin inşa olunması ile birlikte sona erer. Toplumun ihtiyacı ve iyiliğine yönelik olarak modern polis örgütlenmesi toplum tarafından ivedilikle benimsenir.

Ortodoks teorinin neredeyse tersi yönde bir polis algısı 1960'lı yılların sonlarına doğru gelişmeye başlayan revizyonist teori (Hirst, 1972) bünyesinde ortaya çıkar. Revizyonist teori, çok genel olarak, Ortodoks teorinin bir eleştirisi olarak gelişir. Paul Chevigny'nin *Police Power* (1969)²⁹ adlı çalışması ile birlikte revizyonist polis teorisi tartışılmaya başlanır.

Revizyonist teori de, liberal teoriyle benzer biçimde, endüstrileşme ve şehirleşmenin polisin ortaya çıkışı ile ilişkili olduğunu belirtse de bu ikisinin kapitalist toplumsal çerçeve bağlamında ele alınması gereğini özellikle vurgular. Suç ve yoksulluk, kentleşmenin değil; kapitalizmin ortaya çıkardığı ekonomik koşulların ve sınıfsal bölünmelerin bir sonucudur. Kapitalist formasyon bağlamında hâkim sınıf ve grupların çıkarlarının gereği ve yardımcısı olarak polis işe koyulur. Devlet ve aygıtları, kapitalist toplumsal yapının işlemedi ve devamı için ortaya çıkabilecek potansiyel ya da hali hazırda başkaldırmış aktif muhalif ve düzen karşıtı hareket ve grupları baskılamak dışında bir tavır sergileyemezler. İşte bu nedenle polis, devletin ve toplumsal formasyonun güvenliği ve devamlılığı için başlıca savunma mekanizmaları olarak görev alırlar (Marenin, 1982, 241). Bu hedef doğrultusunda yapılması gereken ise kabaca alt ve emekçi sınıfları baskılamaktır.

Bu bağlamda revizyonist teoriye göre kapitalizmin ortaya çıkardığı negatif etkiler sonucunda potansiyel tehlikeli gruplar haline gelen işçi sınıfı ve yoksulların kontrol altında tutulması gerekli kılınır. Böylece baskı mekanizması işçi ve yoksul kesime yönelir. Polis ise hâkim sınıfın elinde bir “*guard labor*” (O'Conner, 1975) olarak tanımlanır. Diğer bir deyişle polis, hâkim sınıfın elinde bir baskı aracı haline gelir. Hâkim sınıf, sınıf çatışmalarını stabilize edebilecek ve bu sayede toplumsal düzeni, kontrolü ve emeğin disiplinini gerçekleştirebileceği bir kurumsal yapı olarak polis teşkilatına ihtiyaç duyar ve onu bu gerekçelerle pratiğe dönüştürür. İşte tüm bu

²⁹ Revizyonist teorinin diğer temsilcileri için bkz (Bunyan, 1976; Quinney, 1970).

gerekçelerle polisin ortaya çıkışı kapitalist formasyonun ihtiyaçlarından bağımsız düşünülemez. Polis, bu teori bağlamında, yapısalcı bir biçimde ve işlevleri üzerinden tanımlanmış olur.

Polisi bu şekilde birbirinden neredeyse tamamıyla ayırık uçlarda ve işlevleri temelinde tanımlayan iki teori de hem Reiner'in (1985) hem de çok sayıda polis teorisyeninin eleştirisine uğrar. Reiner'e göre (1985) her iki teori de polis çalışmalarının hem analitik hem de siyasal anlamda kutuplaşmış bir bağlamda ele alındığı bir döneme denk gelmiş ve bu çerçevede, ikisi de taraflı kalmıştır. Polis ne liberal teorinin iddia ettiği üzere herkese eşit biçimde davranan ve bu sayede medeni ve düzenli hayatı mümkün kılan tarafsız bir devlet hizmeti olarak tanımlanabilir ne de hâkim sınıf ve fraksiyonların elinde barındırdığı ve alt sınıflara uygulanan edilgen bir baskı mekanizması olarak tasvir edilebilir. İlki polisi basitçe suçla mücadele işlevi yürüten bir mekanizmaya indirgediği ölçüde polisliğin karmaşık doğası ve gelişimini görmezden gelir (Berksoy, 2007). Üstelik polisin tarafsız ve siyasal iktidardan bağımsız toplumun polisi şeklindeki tasviri ancak bir ideale denk gelir, gerçeği yansıtmaz. İkinci teori ise polise yönelik eleştirel bakış açısının kapısını aralıyor olsa da onun devlet ve toplum ilişkisinde evrilen ve dönüşen yapısını, bir örgütlenme olarak bünyesinde barındırdığı çelişki ve bulanıklıkları ve son olarak onun kendine özgü çıkar ve kimlik sahibi bir mesleki birliktelik olarak var oluşunu görmezden gelir. Bu bakış açısı polisi Reiner'in (1985) aşırı yapısalcı olarak nitelendirdiği bir toplumsal içeriğe hapseder ve onu bu toplumsal içerikte üstlendiği değişmez işlevleri temelinde resmeder. Polis, bu haliyle, hükümetin ve hâkim sınıfın elinde basit bir aygıt indirgenir.

Reiner'in (1985) revizyonist teoriye dair en büyük eleştirisi, polise toplum tarafından verilen desteği ve polisin yine toplum nezdinde sahip olduğu meşruiyeti basit bir biçimde ideolojik manipülasyona indirgeyen yaklaşımında yoğunlaşır. Polis, hâkim sınıfların işçi sınıfını kontrol altında tutmak için kullandığı bir araç ise işçi sınıfının polise gösterdiği rıza nasıl açıklanabilir? Birçok tarihsel örneğin ispatladığı üzere suçları engelleme talebinin esas olarak işçi sınıfından ve orta sınıftan geldiği de buraya not düşülmelidir (Ergut, 2001). Öyleyse işçi sınıfının dönem dönem polise gösterdiği destek ve tarih boyunca ikisi arasında zaman zaman sarsılsa da devam eden birliktelik sadece

zor ve baskı ile açıklanabilir mi? Polisin işçi sınıfından devşirmeyi başardığı meşruiyet nasıl açıklanabilir (Hülagü, 2011, 37)?

Reiner (1985), revizyonist teörinin özellikle işçi sınıfının polise verdiği desteği ve onayı görmezden geldiğini belirtir. Hâlbuki polisin kazandığı bu meşruiyet toplumun düzenin sağlanmasına yönelik olarak bir ihtiyacın hissedilmesi ile ilgilidir ve az veya çok bir gerçeklik payına sahiptir. Dolayısıyla polisin bir baskı ve kontrol aygıtı olması onun aynı zamanda bir meşruiyete sahip olduğu ve bir ihtiyacı karşıladığı hissiyatını dışlamaz. Hem kontrol ve baskı hem de rıza ve meşruiyet bir arada bulunabilir. Polis bunun önemli bir kanıtıdır (Lévy, 2008).

Son olarak ise üçüncü bir bakış açısı olarak ele alınması önemli görünen Foucaultcu teorilerinin polis analizinin genel bir özet ve eleştirisi ortaya konulmalıdır. Foucault, polisi siyasal düşüncenin merkezine koyma konusunda en fazla çaba sarf eden teorisyenlerin başında gelir (Neocleous, 2013b, 585). Özellikle, *Security Territory, Population* (2007) ve *The Birth of Biopolitics* (2008) adlı eserler Foucault'nun siyasetin merkezinde polisi düşünme çabasının kayda değer biçimde geliştiği çalışmalarıdır.

Foucault'ya göre, tarihsel olarak değerlendirildiğinde 17. yüzyıla değin polis kelimesi siyasal iktidar ya da kamusal otoritenin üzerinde uygulandığı toplumu ve yine bu toplumu idare edilebilir kılan eylemleri ifade etmiştir. Polisin, yine bu dönemde, taşıdığı bir üçüncü anlam da iyi bir yönetimin müspet sonuçlarına tekabül etmekteydi. 17. yüzyılda özellikle şehirleşme ile birlikte yaşanan kırılma ile birlikte ise polis kelimesi daha çok devlet iktidarının güçlendirilmesi ve arttırılması ile birlikte anılmaya başlamıştır (Foucault, 2007)

İlk olarak *Discipline and Punish*'te (1977) Foucault, polisi bir devlet kurumu olarak, hapisaneyle eş yapılı biçimde düşünür ve inceler. Buna göre, her iki kurum da nüfusun denetimi amacıyla nüfus üzerinde disiplin tekniklerini uygular.³⁰ Özetle, polis, büyük ölçüde disiplin kavramsallaştırması ekseninde ele alınır. Polisi karakterize eden nitelik ise basitçe nüfusun sürekli gözetimidir. İkinci aşamada, *Security Territory and Population*'da (2007) Foucault, yönetsellik (*governmentality*) üzerinden iktidarı

³⁰ Polis teorisi geliştirmeye yönelik olarak işe koyulan ve Foucaultcu olarak nitelendirebileceğimiz teori ve çalışmalar (Cohen, 1985; Ericson, Haggerty, 1997) polisliği disiplin kavramsallaştırması ekseninde ele alırlar.

anlamaya çalışmaya başladıkça polisin tanımı ve anlamı da dönüşüme uğrar. Polislik, şehirleşme ile eşitlenir. Piyasa merkezli yaşam, devletin bireylerin hayata müdahalesinde polisi merkezi bir statüye yerleştirir. Bu noktada polis kamu sağlığı, toplumsal refah ve piyasanın düzenlenmesi işlevleriyle doğrudan ilişkili hale gelir (Johnson, 2014, 6). Piyasanın işleyişi ile polis arasındaki doğrudan ilişki tam da bu şekilde kurulur. Diğer bir deyişle polis suç, yakalama gibi polisiye terimlerle birlikte anlaşılmaktansa çok daha genel bir çerçevenin tam da merkezine yerleştirilir.

Foucault'cu teoriden esinlenen ve *Yeni Polis Bilimi –New Police Science-* adı altında gelişen yönetsellik literatürünün polis analizi polis iktidarı kavramsallaştırmasından yola çıkar ve bu doğrultuda onun kurumsal görünümü olarak modern polis teşkilatı ile pek de ilgilenmez (Dubber, 2006). Diğer bir deyişle yönetsellik literatüründe modern polis teşkilatı ayrı bir analiz meselesi olarak yer almaz. Yönetsellik öncesinde bir devlet kurumu olarak algılanan polis, yönetsellikle birlikte devletin ötesine geçer. Yeni Polis Bilimi, polisi aile resinin patriark iktidarına referansla tanımlar. Aile reisi modelinin devlet seviyesinde yeniden üretimi polis tarafından sağlanır. Bu kavramsallaştırma polisliğin anlamını olabildiğince genişletirken, modern kapitalist devletin merkezi ve profesyonelleşmiş bir iç güvenlik/baskı aygıtı olarak polisle ve onun devlet iktidarı ile ilişkilerini görmezden gelerek onun özgün yanını büyük ölçüde ıskalar. Özetle polisliğin Foucaultcu analizlerinde polisin şiddet ve devlet iktidarı ile ilişkisi silikleşir.

Öte yandan Neocleous (2000), Foucault'dan ödünç aldığı idare kavramı temelinde bir polis teorisi ortaya koyar. İktidarın insanı özneleştirme teknikleri üzerine düşünen Foucault'dan esinlenen Neocleous (2000), devlet ve toplum arasına yerleştirdiği siyasi idarenin zapt etme faaliyetini polis üzerinden açıklar. Siyasi idare, polis aracılığıyla, sivil toplumu güvenlik altına alır. Marksist kurama da ziyadesiyle dokunan Neocleous'a göre (2000) kapitalist toplumlarda iktidarın kullanımı polis anahtar kavramı üzerinden ancak anlaşılabilir. Öte yandan polisliğin devletin temel işlevi olarak kabul eden Neocleous, polisi bir kurumdan ziyade bir faaliyet olarak analiz eder. Bu bakış açısında sosyal güvenlik uygulamaları dahi polislik faaliyeti olarak tanımlanır (Bedirhanoğlu, 2016, 232). Polislik, polis kurumunun çok ötesine taşıyacak biçimde bir faaliyet olarak tanımlandığı takdirde onun modern öncesi örneklerinden farkı, devletin baskı aygıtı

olarak taşıdığı önemi, devlet ve toplum arasındaki ilişki konumu ve son olarak bir mesleki örgütlenme olarak taşıdığı özgün kimlik büyük ölçüde göz ardı edilir.³¹

Yukarıda kaba bir biçimde incelediğimiz ana teorilerinden sonra denilebilir ki polis ancak çok daha karmaşık bir çerçevenin içine oturtulduğunda daha iyi analiz edilebilir (Reiner, 1985, 33). Polis hem bunların hepsi hem de bunların hiçbiridir. Buna karar verecek olan analizin polisi devlet ve toplum ile kurduğu öznel ve nesnel ilişkileri çerçevesinde eleştirel bir biçimde işlevi, katkıları ve kullanımı temelinde analiz etmeyi sağlayabilecek oluşudur (Marenin, 1985a, 103-104).

Yukarıda özet bir biçimde açıklamaya çalıştığımız ve ana hatlarını ortaya koymaya çalıştığımız polis teorileri ile bunlara yönelik olarak geliştirdiğimiz eleştiriler takip eden kısımda ortaya koyacağımız polis analizinin ipuçlarını hazırlamaktadır. Polisin yukarıda özetlediğimiz ana çerçevelerden bazen birine bazense hiçbirine uymadığı gerçeği, bizi, polisi devlet ve toplumla kurduğu nesnel ve öznel ilişkileri çerçevesinde somut bir çerçeveye oturtmak suretiyle inceleme gerekliliğine götürmektedir. Polisi, bu bağlamda, öncelikle bürokratik bir modern devlet kurumu olarak, işlevlerini de ihmal etmeden ve en önemlisi polisin devlet ve toplum ilişkiseliliğinde salınan konumuna vurgu yaparak analiz etmenin gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Takip eden kısım, bütünlüklü bir polis analizi gerçekleştirmek niyeti ile yola çıkmaktadır.

2.3. Nasıl bir Polis Analizi: Sistem Yaklaşımı ve Üçlü Oyun

“Her yerde, her zaman polis toplumla bir bütün oluşturur ve devletin bir parçasıdır, dahası polisler özerklik için hareket ederler ve bunu başarırlar da. Polis, devlet ve toplum arasında bir uzlaştırıcıdır ve her ikisine de gömülüdür- devlete iş, hukuki ilişki ve siyasal kontrol; topluma sokaktaki görevleri, halkın talepleri ve kendi toplumsal geçmişleri itibarıyla-. (Marenin, 1985a, 118).

Yukarıda ana akım polis teorilerinin genel bir eleştirisi ortaya konulduktan sonra, bu kısımda elinizdeki çalışma bağlamında polisin nasıl analiz edileceği sorusuna cevap aranacaktır. Diğer bir deyişle, tezin analitik çerçevesi bu kısımda geliştirilmeye çalışılacaktır.

³¹ Neocleous’un polis teorisi üzerine eleştirel bir inceleme için bkz. (Bedirhanlı, 2016)

Dominique Monjardet polis sosyolojisine dair temel eser kabul edilen *ce que fait la police, Sociologie de la force publique* (1996, 9) adlı çalışmasında polis aygıtını analiz etmek isteyen bir araştırmacının mutlak suretle uğraması gereken üç kavşağı belirtir. Buna göre,

Polis, kendisine emir ve direktifler veren iktidarın bir enstrümanıdır.

Polis, herkesin başvurduğu bir toplumsal/kamusal hizmet dağıtıcısıdır

Polis, son olarak, kendi özgün çıkarlarını geliştiren bir mesleki örgütlenmedir

Polisi anlamaya dönük olarak ortaya koyacağımız teorik arka plan, büyük ölçüde, Monjardet'nin *système policière* yaklaşımından türetilmiştir. Buna göre polis, bir sistem olarak üç seviyede incelenecektir. Bunlardan birincisi ya da ilk seviye polisin bir kurum olarak mikro düzeyde siyasal otorite ve makro düzeyde devlet ile ilişkisini inceleyecektir. İlk aşamada, siyasal iktidarın, polisi denetim ve kontrol altında tutma pratikleri ile merkezileşmiş bir kurum olarak polisin siyasal iktidara tabi olma durumu inceleme konusu edilecektir. Sonrasında devlet ile ilişkilerin incelenmesi, polis-ordu ve polis-kamu düzeni ilişkileri üzerinde yoğunlaşacaktır. İkinci seviye, polisi profesyonel bir örgütlenme olarak ele alacak ve bu minvalde onun hiyerarşik görünen yapısına rağmen nasıl geniş otonom alanlar yarattığına ve kendi çıkarlarını ve kimliğini belirleyen bir kapasiteye sahip olduğuna odaklanacaktır. Bu çalışma bağlamında önerilen analitik çerçevenin özgün kısmını da bu ikinci seviye kapsamında polise ve polis teşkilatına özgü özerklik, takdir yetkisi, şiddet kullanımı ve çift yönlülük gibi niteliklerin de analize dâhil edilmesi oluşturmaktadır. Son olarak ise üçüncü seviyede polisin toplumla olan ilişkileri sistematize edilmeye çalışılacaktır. Analiz düzeyinde Monjardet (1996), polisin toplumla olan ilişkisini dışsal dinamik olarak adlandırır. Ampirik işleyişte ise içsel ve dışsal dinamiklerin hem birbirleriyle hem de kendi aralarında ve bünyesinde örtüştüğünün altını önemle çizer. Bu bölümde meşruiyet ilkesi üzerinde önemle durulacaktır ve meşruiyet kazanma çabası polisin toplumla evrilen yapısını ortaya koyacaktır. Böylelikle polis; siyasal iktidar ve devlet ile olan ilişkileri; özerkliği ve kimliği ile ve son olarak meşruiyet ve rıza elde etme süreçleri ile gömülü olduğu toplumla birlikte üç aktörlü bir oyunun tam da merkezinde konumlandırılacaktır. Nihayetinde polis, bir yandan siyasal iktidarın kontrol altında tutmak istediği; diğer taraftan ise toplumun kendisinde yansımaları bulduğu ve tüm bunların arasında kendi

kimliği ve çıkarlarını korumaya yönelik refleksini canlı tutan bir kurumsal alan olarak üçlü dinamik oyunun tam da kalbinde yer almaktadır.

2.3.1. Polis ve Devlet: Kurumlar

... Polisin rolünü anlamak devletin rolünü anlamayı; devletin doğasına dair yapılacak olan herhangi bir inceleme de bir polis analizini gerekli kılar (Marenin, 1985a, 102).

Polis teşkilatı ve polislik üzerine yapılacak bir çalışma her zaman devlet inşa süreçleriyle sıkı sıkıya ilişkilidir (Emsley, 1983; Marenin, 1985a, 102). Polisin tarihi aslında modern devletin tarihidir. Polisin bürokratik ve merkezileşmiş bir kurumsal yapı olarak ortaya çıkışı modern devlet oluşumu ile birlikte ilerleyen bir sürece tekabül eder.³² Stead (1983, 158), Fransız polisinin gelişiminin Fransız devletin gelişiminden ayrı bir süreç olarak ele alınamayacağını belirtirken tam da bu noktaya işaret etmektedir.³³ Ya da Brogden'in (1982) polis teorisi inşa ederken, öncelikle, devlet teorilerini eleştirel bir süzgeçten geçirmesi boşuna değildir. Gerçekten de tarihsel analizin kanıtladığı üzere 17. Yüzyılda Avrupa'da polis teşkilatının ilk örneklerinin ortaya çıkışından itibaren devlet ve polis arasındaki ilişkinin sürekliliği ve simbiyotik karakteri yadsınamaz niteliktedir. Bu nedenledir ki, modern devletin kurucu parçalarından biri olarak polisi anlamak modern devleti anlamak isteyen tüm araştırmacıların er ya da geç tırmanmak zorunda kalacakları bir nevi dağ olarak nitelendirilmektedir (Migdal, 2001, 231).

Bu tez çalışmasında savunulduğu üzere polis ve devlet arasındaki ilişkiye dair bir analiz başlıca iki bakış açısının birlikte ele alınması yöntemiyle gerçekleştirilebilir: Bunlardan ilki, devletin güvenlik aygıtının başlıca parçaları olarak ordu ve polis kurumları üzerine düşünmeyi öne çıkarırken; ikincisi polis üzerinden devletin topluma ulaşacağı gerçeğinden hareket eder. Devleti polis üzerinden topluma bağlayan en önemli kavram ise şüphesiz kamu düzenidir.

³² Bittner'a göre (1980, 13), polis teşkilatı modern devlet oluşum sürecinin en son aşamasına tekabül etmektedir. Ordular, vergi planlamaları, sosyal hizmetler ve daha başka idari birçok organın ortaya çıkışı ve gelişimi, polisten çok uzun süre önce gerçekleşmiştir. Polisin kurumsal ve bürokratik bir yapılanma olarak ortaya çıkışı ise 19. yüzyılı bulmuştur.

³³ Stead'a göre (1983), Fransız polisinin süreç içerisinde farklı yapılanmalar ekseninde aldığı farklı biçimler – *maréchaussée*, *gendarmarie*, *sureté*, *police nationale*-, devlet iktidarı ve politikaları üzerinde sürekli bir mücadele halinde olan gruplar arası çatışmaların yansıması ve somut sonuçları olarak düşünülebilir.

Devletin güvenlik aygıtı bünyesinde modern polisin inşası ile birlikte nihayete eren katı görev dağılımı modern devlet kavramsallaştırmasının da temeline oturur. Güvenlik aygıtının iki ana bileşeni olarak ordu ve polis arasında gerçekleştirilen bölüşüm modern devlet inşasının da habercisidir. Balta'nın (2015) vurguladığı üzere “modern devletin kalbinde barışın mekânı olarak içerisi ile savaşın mekânı olarak dışarısı arasındaki katı ayrım yatar.” Polis, içeride kamu düzenini sağlarken ordu, dışarıda savaş tehlikesi ve tehdidi ile meşguldür.

Polis, modern devletin kuruluş aşamasında ordunun içinden nispeten özerk bir yapı haline gelmek suretiyle çıkar (İnanıcı, 2012, 14). Diğer bir ifadeyle polis, ordudan ayrı bir kurumsal yapılanma olarak belirdikçe modern devletin kuruluş süreci tamamlanır. Öyle ki 1829 yılında İngiltere’de modern polis teşkilatının ilk örneği olarak kurulan haliyle polis, ordudan ayrıştırılarak tanımlanır.³⁴ Benzer şekilde 1878 tarihli Amerikan *Posse Comitatus* Yasası ordu ve polis arasına çok sıkı bir ayrım koyarken bunların birbirlerinin yerine görev yapmalarını katı bir biçimde yasaklar (Kraska, 2007). Osmanlı örneğinde, asayişin ve dolayısıyla polisin teşkilatlanması sürecinde Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılması bir dönüm noktası olarak belirir (Lévy-Aksu, 2017). Özetle, polis teşkilatının yapılaşması ve kurumsallaşması, ordudan ayrılmak suretiyle gerçekleşir.

Ordunun, modern devletin gelişimi ile birlikte polislik faaliyetlerini artık daha fazla yerine getirememesi başlıca iki nedenden kaynaklanmaktadır. Bunlardan birincisi savaş teknolojilerinde yaşanan değişim ile ilgilidir. Silah teknolojisi geliştikçe ağırlaşan silahlar içeride toplumun denetiminde ve kamu düzeninin sağlanmasında kullanılamaz hale gelmiştir. Böylelikle ordu giderek polislik işinden uzaklaşmıştır. İkincisi ise yurttaşlık ekseninde benimsenen askere alma yöntemi nedeniyle ordu ile toplumun artık olabildiğince az karşı karşıya getirilmek istenmesidir. Ordunun asker alımı için toplumdan devşirmesi gereken rıza, onu, toplum karşısında görev yapmaktan alıkoyar hale gelmiştir (Ergut, 2012, 36-37).

³⁴ İngiliz modern polis teşkilatının kurucusu olan Robert Peel, teşkilatı kuracak olan reformu hazırlarken polisin ordudan farklılaşmasına büyük önem vermiştir. Bunun en önemli nedeni polisin, militarize bir kurum olarak gelişmemesi yönündeki gayrettir. Peel, bu nedenle, ilk komiseri askeri geçmişi olmayan adaylar arasından seçmiş, üniformalar askeri üniformalardan olabildiğince farklılaştırılmış ve polis çok hafif bir biçimde silahlandırılmıştır (Sharp, 2006).

Modern devletin kalbinde yer alan polis-ordu ayrımı, şüphesiz, bir idealden ibarettir. Günümüzde dahi, iç güvenliğin dış güvenlikten kesin bir biçimde ayrıldığı söylenemez. Bilakis, dünyanın her yerinde polis tarafından bastırılmayan iç güvenlik olaylarında ordudan yardım istenmektedir (Toksöz, 1984, 1626; Aydın, 1995). Özellikle “devlet güvenliği” kavramı ordu ve polis kurumsal ayrımını bulanıklaştırmaktadır. Kurumlar arasında süregiden iktidar mücadeleleri de yine bu ayrımı çoğu zaman silikleştirmektedir. Bu şekilde, kurumlar arası mücadeleler devlet inşa süreçleri tarafından belirlenmekte ve yine karşılıklı olarak bu süreçleri belirlemektedir.³⁵ Örneğin, bir ülkenin siyasal yapısında ordu ve polis arasında devam eden iktidar mücadelesinin gelişimi o ülkenin polis devletine mi, demokrasiye mi yoksa askeri drejime doğru mu sürükleneceğini büyük ölçüde belirler (Kandil, 2016). Bu bağlamda devletin güvenlik aygıtının önemli bir kurumsal parçası olarak polisin incelenmesi devlete dair önemli bir analiz çerçevesi sunar.

Öte yandan devlet, kurumları vasıtasıyla toplum üzerinde varlığını sürekli olarak yeniden üretir. Polis, bahsedilen kurumların en başında gelir. Polis aracılığıyla devlet, topluma nüfuz eder. Nihayetinde, Bowden’in (1978, 70) belirttiği üzere polislik hem devleti tanımlayan hem de devleti kollayan bir faaliyet olarak belirir. Devletin polis aracılığıyla topluma uzanışında ve toplumun polis üzerinden devletini tahayyülünde kamu düzeni kavramı kilit önemdedir.

Kamu düzenine dair yasalar ağırlıklı olarak polisi ilgilendirirken; kamu düzeninin uygulanmasında sokakta toplumla karşı karşıya kalan da yine polistir. Özetle, devletin toplum nezdindeki görünümü büyük ölçüde polisin kamu düzeni işlevi üzerinden sağlanır. Bu noktada, kamu düzenine dair yasalar ile polisin sokakta toplum karşısındaki kullanımı polis-devlet ilişkisinin önemli bir göstereni haline gelir. Tüm bu nedenlerle, bir devlet analizinde polis, kamu düzeni kavramsallaştırması temelinde öncelikli bir konuma yerleşmektedir.

Sonuç olarak, polis, hem devlet aygıtının inşa sürecinin hem de onun toplumu çerçeveleme süreçlerinin gözlemlenebilmesi açısından çok önemli bir analiz düzeyini

³⁵ Polis-ordu arasındaki görev dağılımının, 1980 sonrası başlayan ve 11 Eylül ile birlikte hızlanarak devam eden dönüşüm süreci hakkında detaylı bir analiz için bkz. (Campbell, Campbell, 2010; Hill, Beger, 2009, 25-40)

ifade eder (Lévy, 2008). Bu diyalektik bakış açısı bağlamında çalışma, her şeyden önce, polisi anlamak ve bunu belirli bir tarihsel bağlamda incelemek amacıyla bir devlet teorisine ihtiyaç duyduğunun farkındadır. Bunun için devlet yeni kurumsalcılar (neo-Weberyen) olarak sınıflandırabileceğimiz Weber'in mirasına sahip çıkan, onun kurumlara atfettiği öneme sarılan; bunlara ilaveten devletin toplumla ilişkisine de hakettiği vurguyu yapan Migdal (1988, 2001) ve Mann'ın (1985, 2001, 2012) devlet teorilerinden yararlanacaktır. İlgili teoriler, bize, bir polis teorisi için ihtiyaç duyduğumuz devlet-toplum diyalektiğinin ipuçlarını sağlayacaktır.

Başlangıç olarak Türkiye siyaset çalışmaları bünyesinde hâkim konumda bulunan iki hegemon devlet tahayyülünü eleştirerek işe koyulmak önemli görünmektedir. Homojen devletin dağınık halde bulunan toplumu domine ettiğini savunan ve devleti özerk ve toplumdan ayrı bir yapı olarak değerlendiren devlet merkezci yaklaşımlar ilk ana hat olarak not edilebilir. İkinci hat olarak ise, modernleşme teorisi olarak özetleyebileceğimiz ve devletin Batılılaşmış elitlerinin modernleşme sürecini başlattığı ve devam ettirdiği şeklindeki devlet elitlerini ön plana çıkaran devlet teorisi not edilebilir. İkisinden eleştirisinden yola çıkmak suretiyle başlayan analiz, ardından, yeni kurumsalcı bakış açısının kurumlara verdiği önem ve kurumları algılayış biçimlerini takip etmek suretiyle polis teorisinin temellerini ortaya koyacaktır.

2.3.1.1. Hâkim Devlet Teorilerinin Eleştirisi

En başından belirtmek gerekir ki devlet, Türkiye siyasetine dair çalışmalarda ağırlıklı olarak homojen, bütüncül ve özerk bir bütünlük olarak analiz edilmiş ve şeyleştirilmiştir (Gourisse, 2015, 1). Bu tür bir devlet anlayışı³⁶ devleti toplumun üzerinde ayrı bir yerde konumlandırmış ve ona kendinden menkul bir homojen bütünsellik atfetmiştir (Akça, 2006, 161). Buna paralel olarak güçlü ve özerk bir yapı olarak tasavvur edilen devlet, toplum üzerinde hâkimiyetini ve yasalarını kolayca uygulayabilen bir varlık olarak resmedilmiştir. Böylesine aktif ve güçlü bir devlet anlayışının karşısında ise pasif, edilgen ve dağınık halde bulunan bir toplum anlayışı yer almaktadır. Devleti kudretli bir bütünlük olarak ve ontolojik bir varlığa sahipmişçesine deyim yerindeyse mistifiye eden böylesine bir analiz, toplumu ise aynı analizden dışlamaktadır. Güçlü devlet – zayıf

³⁶ Güçlü devlet geleneği yaklaşımının kuvvetli ve detaylı bir eleştirisi için bkz. (Dinler, 2003).

toplum dikotomisine dayanan ve tarihsel bir süreklilik içerisinde Türkiye siyasetini devlet-toplum ikiliği üzerinden açıklamaya çalışan analiz,

“...burjuvazinin bile devlet karşısında zayıflığı ve devlete bağımlılığı, devletin burjuvazinin hegemonyası önünde bir engel teşkil ettiği, burjuvazi ve devlet seçkinleri arasındaki yarıma ve çatışmanın Türkiye’de iktidar ilişkilerinin ve toplumsal dönüşümün temel dinamiğini oluşturduğu, devletten özerkleşemediği ileri sürülen ekonomi ve (sivil) toplum alanlarındaki güçlere bigâne kalan toplum üstü/dışı bir devletin varlığı gibi tezleri içermektedir” (Akça, 2010, 355).

İlgili bakış açısının en önemli örnekleri olarak Şerif Mardin’in *merkez-çevre teorisi* ile Metin Heper’in (1985, 1987, 1992) *aşkın devlet* anlayışına dayanan teorisi gösterilebilir.

Mardin’in merkez-çevre teorisi, Türkiye’nin siyasal ve sosyal yapısının çözümlenmesinde bir anahtar işlevi görmüştür (Tuncel, Gündoğmuş, 2012, 139). Buna göre, Osmanlı İmparatorluğu’ndan bugüne değin ve tarihsel bir süreklilik içerisinde Türkiye’de merkez ve çevre bir çatışma ekseninde karşı karşıya gelmiştir. Bu çatışma, Türk siyasasının özünde yatan temel kopukluk olarak nitelendirilmiştir. Osmanlı’da merkezi temsil eden sultan ve resmi görevlileri ile çevreyi temsil eden taşranın parçalı yapısı arasında süre giden gevşek bağlar ve kopukluk zaman içerisinde bu iki ayrı bütünü karşı karşıya getirmiştir (Mardin, 2007, 35-40). Bu teorinin Cumhuriyet dönemine dair açıklamalarında da merkez ve çevre arasındaki kopukluk devam etmiştir. 1946’da Demokrat Parti (DP) kurulduğunda Cumhuriyet Halk Partisi’nin “Destek bulmak için taşra kasabalarına ya da köylerine gitmeyin; ulusal birliğimiz sabote edilmiş olur” (Köprülü, 1964, 304’den aktaran Mardin, 2007, 62) şeklindeki uyarısı merkez-çevre kopukluğunun resmi ağızdan ifadesi olarak resmedilmiştir. Sonrasında, merkezi temsil eden güçlü devlet geleneği baskıcı bir anlayışla reformları halka dikte etmiş, onu Batılılaştırmaya çalışmış; toplum ise bu reformlar karşısında edilgen olarak tanımlanmış ve toplum olmayı başaramamakla suçlanmıştır. Hegemonikleşen güçlü devlet geleneği söylemi, bu bağlamda, Osmanlı ve Türkiye’yi Batı’ya referansla ama ondan farklı olacak biçimde tanımlama çabası için de bir nevi teorik zemin oluşturmuştur.

Güçlü devlet geleneği tezinin bir diğer önemli temsilcisi olarak adını burada sayabileceğimiz Heper’in (1985, 1987, 1992) aşkın devlet anlayışı temelinde şekillenen bakış açısı ise, modernleşme kuramını esas almaktadır. Buna göre, Osmanlı’da Tanzimat ile birlikte başlayan Batılılaşma hareketi bürokratların insiyatifinde gerçekleştirilmiştir. Osmanlı gibi Batı ülkelerinden farklı bir devlet geleneğinden gelen bir siyasal yapı için,

toplumun öncülüğünde bir Batılılaşma hareketinin gerçekleşmesi mümkün değildir. Bunun yerine, Batılı merkezi bürokratlar önderliğinde tepeden inme bir modernleşme reform hareketinin başarıya ulaşma payı çok daha yüksek görünmektedir. Dolayısıyla bu anlayışa göre, toplumu modernleştiren ve Batılılaştıran başlıca aktör devlettir. Toplum ise edilgen bir biçimde devlet elitleri tarafından uygulanan modernleşme çabalarına uymakla yetinecektir.

Her iki tez incelendiğinde iki grubun da “devlet ve topluma yönelik ikiye ayrıştırıcı bir bakışı paylaştığı ve kamusal icraatı oluşturan çok sayıda etkileşim, alışveriş ve düzenlemeyi görmezden geldikleri” fark edilmektedir (Gourisse, 2016, 9).

Toplumu belirleyen bir devlet ile devlete tabi bir toplum birlikteliğinden oluşan güçlü devlet geleneği tezleri, Osmanlı’dan Türkiye’ye yüzyıllık bir tarihi tek bir çizgisel düzlemde ele almış olması ve devleti ontolojik bir varlık olarak homojenize etmesi bakımından sakıncalı bir bakış açısı sunmaktadır (Dinler, 2003, 22). Devlet ve toplum arasındaki dinamik ilişkiselliği ihmal eden; ve bunun yerine Weber’in ideal-tiplerini tarih-dışı bir analiz ile somut olanı açıklamakta kullanmaya çalışan böylesine devlet merkezli bir paradigma, devlet ve toplum arasında kurumlar üzerinden vuku bulan çatışma, çelişki, mücadele ve işbirliklerini görmemizi engeller. Hâlbuki devlet ve toplum arasına kurumların kurabileceği bir köprü ile yola koyulmak daha sağlıklı bir analiz biçimi sunar gibi görünmektedir. Bu şekilde, devleti hem topluma içkin hem de toplum aracılığıyla yöneten ilişkisellik bağlamında kavramsallaştırmamıza yardımcı olacak bir sosyolojik tarihsel analizin genel teorik çerçeve olarak kullanımı polisi tüm ilişki ve çelişkileriyle bir bürokratik örgütlenme olarak anlamamızı kolaylaştıracaktır.

2.3.1.2. Yeni Kurumsalcılar ve Devlet Toplum Diyalektiği

Devlet ve toplum arasında oluşturulan dikotomik ayrımın reddedilmesi ve bu ikisi arasındaki ilişkiyi farklı bir biçimde kurgulamak niyeti bir kurum olarak polisi anlama ihtiyacımız açısından önemli bir başlangıç noktası oluşturmaktadır. Üstelik devletin gücüne yapılan vurgunun ancak ideal bir retorik olarak bir anlamı olduğu ve eğer pratikte performansına ve işleyişine bakılırsa bu idealin nasıl da eksiklik ve sınırları olduğu hemen göze çarpmaktadır (Migdal, 2001, 235).

Devlet teorilerine Weber'in yaptığı en büyük katkı şüphesiz devleti, amaçlarından ziyade araçlarından yola çıkarak düşünmeye dair yaptığı davettir. Ancak Mann'ın (2012, 54) ifade ettiği üzere, Weber tam manasıyla bir devlet teorisi geliştirmez; teori geliştirilebilmesi için gerekli kavramları sağlamakla yetinir.

Weber'in kavramsal mirasından yola çıkan yeni kurumsalcıların başını çeken Skocpol (1979, 27-29) devleti ordu, güvenlik ve idari örgütlenmelerin yürütme gücünün az veya çok denetimi altındaki bir birleşimi olarak görür. Ona göre bu örgütsel yapının özerkliği mevcuttur, diğer bir deyişle kendine özgü çıkarları vardır. İşte bu idari aygıtlar ile güvenlik aygıtları devlet iktidarının temelini oluşturur. Böylelikle devlet, iktidar ilişkilerinin gerçekleştiği bir alan olarak tanımlanırken; söz konusu kurumlar da özerk ve mücadele içerisindeki oyuncular olarak belirir.

Skocpol'de eksik olan önemli bir bileşeni, toplumu hesaba katan bir diğer grup yeni kurumsalcılardır. Bunlar devlet ve toplum arasındaki dinamik ilişkiyi kurumlar üzerinden ele alırlar. Bu noktada, Mann (1985) *altyapısal iktidar* kavramsallaştırması; Migdal (2001) ise *toplum içinde devlet* anlayışı ile devlet-toplum diyalektiği ile bu ilişkiselliğin gerçekleştiği alan olarak kurumları ön plana çıkaracaktır. Weber'in mirasına sahip çıkmak suretiyle onun kurumlara verdiği önemi teorilerinin merkezine alan ilgili yaklaşımlar, polisi bürokratik ve merkezi bir kurumsal örgütlenme olarak incelemenin gerekliliğine yapılan vurguda kendini belirgin kılacaktır.

Devleti ve kurumlarını izole bir biçimde inceleyen çalışmaların tersine elinizdeki çalışma kurumları, içkin olduğu sosyo-politik etkileşimler, ilişkiler ve mücadeleler ekseninde inceleyecek; bunların karşılıklı olarak birbirlerini etkileme ve dönüştürme ihtimallerine odaklanacaktır. Bu bağlamda çift örgülü iktidar analizi çalışmanın temeline yerleştirilecektir. Böylece özellikle Mann'ın devlet teorisi ve altyapısal iktidar kavramsallaştırması temelinde merkezin, kapladığı teritoryal alan dâhilindeki merkez dışı ile kurduğu ilişki ve bu ilişkiyi mümkün kılan kurumsal örgütlenmelerden biri olarak polisin analizi için ihtiyaç duyduğumuz devlet teorisinin bileşenleri ortaya çıkarılacaktır. Devlet, bu bağlamda, karşımıza artık özerk ve bütüncül bir örgütlenme olarak değil de daha çok süreç içinde değişen ve gelişen toplumla ilişkisi ve etkileşimleri bağlamında evrilen bir yapılanma olarak çıkmaktadır (Migdal, 2001, 232). Böylece bir

bürokratik örgütlenme olarak polisin de devletin diğer kurumları gibi toplumsal ilişkilerin vuku bulduğu alanlar olarak belirmesi söz konusudur.

Migdal (1994), devlete dair teorik bakış açısını inşa ederken vurguyu devletin üst kademe bürokrasisinden almakta ve toplumla çok daha yakından ilişki içerisinde bulunan alt kademe kurumsal yapılara taşımaktadır. Migdal'ın (2001) “toplum içinde devlet” yaklaşımında devlet ve toplum birbirinden bağımsız ve ayrık ontolojik varlıklar olarak resmedilmez. Tersine bu ikisi karşılıklı etkileşim halinde bulunur ve iç içe geçmiştirler. Bu yaklaşım uyarınca toplum olarak ifade edilen kavram toplumsal örgütlenmelerin bir karışımı olarak karşımıza çıkar. Devlet de toplumun ayrık bir parçası olarak nitelendirilmektedir Ancak devletin oynadığı özel rol, onu, toplum bünyesinde yer alan diğer gruplardan ayırıştırır. Dolayısıyla, Migdal'ın “toplum içinde devlet” yaklaşımı bağlamında devleti ve toplumu sabit ve monolitik yapılar olarak değerlendiremeyeceğimiz tespiti öncelik kazanır. Bu ikisi, ilişkisel bir analizle ve birbirleriyle etkileşimleri temelinde incelenirler. Devlet ve toplum ilişkiselliğinin irade dışı ve beklenmedik sonuçları, iktidarı anlamak açısından çok önemli ipuçları verir. Dolayısıyla bir analizin odaklanması gereken yer katı, sabit ve ontolojik varlıklar olarak devlet ve toplumdan ziyade bu ikisi arasındaki mücadelelerin ortaya çıkardığı süreçler olmalıdır. Devlet-toplum diyalektiği de bu haliyle her iki toplumsal örgütlenmenin toplumsal kontrol mücadelesi içinde olduğu bir etkileşimsel sürece tekabül eder (Migdal, 1988, 22-29). İşte bu sosyo-politik mücadelelerin süregeldiği süreçlerin gerçekleştiği alanlar olarak beliren de bizzat devletin kurumlarıdır.³⁷ Buradan hareketle devleti toplumla farklı düzlemlerde etkileşimde bulunan çeşitli kurumlar ve örgütler bütünü olarak tanımlayabiliriz (Gökçe, Gökçe, 2015, 6).

Mann'ın (2012, 55-59) “örgütsel materyalizm” olarak adlandırdığı kuramı, esasen, “kurumsalcı devletçilik” teorisinden yola çıkar. Mann, kurumsalcı devletçiliğin kurumlara ve onlar arasındaki güç ilişki ve mücadelelerine verdiği önemden hareket eder. Bu minvalde devlet; merkezîyeti, kurumlar ve personel bütünü olması, teritoryal olarak ayrılmış bir alana tekabül ediyor olması ve nihayetinde bu alanda fiziksel şiddet

³⁷ Migdal, devlet tanımı arayışını Woody Allen'ın Zelig'ine benzetir. Tıpkı Zelig gibi devlet de başkalarıyla ilişkiye girdikçe değişen ve dönüşen bir yapı olarak karşımıza çıkar. Devlet, toplumla girdiği mücadele süreçlerinde yeniden ve yeniden inşa olunur.

ile de desteklenen kural koyucu olması olmak üzere dört ana eksenle tanımlanır. Öte yandan, Mann, Weber'den ödünç aldığı “çevreleme” ve “güç” kavramlarını yeniden yorumlar ve bu şekilde elitist devlet teorilerinin vurguladığı devlet anlayışına tekabül eden despotik iktidar ile kurumsalcı devlet teorilerinin işaret ettiği devlet kavramsallaştırmasına denk düşen altyapısal iktidar kavramlarını birlikte inceler.

Mann'ın (1985, 113-114) altyapısal iktidar kavramsallaştırması “devletin sivil toplumu çevreleyebilme ve lojistik olarak siyasal kararları uygulayabilme yeteneği” şeklinde tanımlanır. Bunun için devlet, alanında uzmanlaşmış kurumların varlığına ihtiyaç duyar. Mann'ın teorisinde devlet elitleri, toplum ve birincisinin ikincisi üzerinde kontrolünü sağlayan aracı kurumlar olmak üzere üçlü bir ilişki yapı dikkati çeker (Soifer, 2008, 233). İşte Mann'ın altyapısal iktidar ve despotik iktidar ayrımı da bu üçlü ilişki ve devlete atfedilen otonomi temelinde ifadesini bulur (Genç Yılmaz, 2013, 46). Mann, altyapısal iktidar kavramı ile Weber'in kurumlara olan vurgusunu analize geri çağırırken aynı zamanda ilişki bir analizin gerekliliğinin vurgusunu yapar. Diğer bir deyişle Mann, “örgütsel materyalizm” kavramı altında devletin ilişki ve kurumsal kavramsallaştırmalarını analizinde bir araya getirir (Akça, 2006, 150).

Despotik iktidar, en basit ve genel tanımıyla, devlet elitlerinin sivil toplum üzerinde kurduğu tek yönlü bir ilişki olarak düşünülebilir (Mann, 2012, 59). Hâlbuki altyapısal iktidar merkezi devletin kurumsal bütünlüğüne atıfla onun kapladığı bölgesel alanın içine işleyerek kararlarını uygulayabilme yeteneği ile ifade edilir (Lucas, 1998). Diğer bir deyişle despotik iktidar toplum üzerinden işleyen bir iktidarken; altyapısal iktidar toplum aracılığıyla işleyen bir iktidara işaret eder (Lucas, 1998, 91). Bu bağlamda despotik iktidar tek taraflı bir ilişki ve yalıtık karakteri üzerinden toplumun üzerinde kurulan bir hâkimiyet olarak tanımlanırken; altyapısal iktidar, toplum ile karşılıklı ilişkiselliği sayesinde anlamını bulur.³⁸

Mann'ın konumuzu ilgilendiren önemli bir tespiti altyapısal iktidarın ikili rolüne ilişkindir. Devletin toplum aracılığıyla kurmaya çalıştığı iktidar aynı zamanda toplumun da devlete etkide bulunduğu bir ilişkiselliğe işaret ettiği ölçüde müphem bir alan bırakır.

³⁸ Lucas'ın önerisiyle altyapısal iktidarı, Weber'in kolektif iktidar/distribütif iktidar üzerinden yaptığı tartışma ekseninde değerlendirmek de mümkündür. Buna göre; altyapısal iktidar devlet ve toplum arasında ortak bir amacı gerçekleştirmeye; deyim yerindeyse bir ortaklığa işaret eder. Bunun için bazen bir üçüncü aktör gerekebilirken bazen de ortak bir çıkar yeterli olabilir (Lucas, 1998, 92).

Bu durum her zaman devletin toplum ile karşılaştığı alanda ipleri devlet-dışı olanın iradesine bırakma tuzağını bünyesinde barındırır. Böylelikle altyapısal iktidarın topluma nüfuzundan sorumlu olan kurumlar aslında toplumdan ve toplumsal olandan en çok etkilenen örgütlenmeler halini alır.

İşte çalışma boyunca polis, her şeyden önce bir kurum olarak analiz edilecektir. Bu şekilde, polisin diğer kurumlar (ordu) ve siyasal iktidar (hükümet) ile olan ilişkileri çözümlenmeye çalışılacaktır. Polisin bir kurum olarak analizi, öte yandan, devlet-toplum diyalektiğini merkezine alan bir anlayış temelinde gerçekleştirilecektir.

Polisin, bir kurum olarak, diğer kurumlardan farkı onun sokak düzeyinde, devlet adına ve toplumla iç içe görev yapmasında yatar. Polisler sokak düzeyinde bürokratlar (*street level bureaucrats*)³⁹ olarak devlet iktidarının toplumla en yakından temasına imkân sağladıkları ölçüde devlet otoritesini toplum tarafından görülür ve hissedilir kılarlar. Toplumla çok yakından kurulan bu ilişki polisi her daim toplumun rızasına ihtiyaç duyan, meşruiyetini bu şekilde devam ettiren devletle toplum arasında çok hassas, karmaşık ve müphem bir konuma yerleştirir. Devlet iktidarının sokaktaki temsilcisi ve bu bakımdan toplumla devletin en çok karşı karşıya kaldığı konuma yerleşen polis bu anlamda devlet, kurumları ve toplum arasındaki ilişkiyi anlamak açısından önemli ipuçları verir.

2.3.2. Polis ve Toplum: Meşruiyet Sorunsalı

Polisin devlet ile olan ilişkisinin çözümlenmesinde bir kurum olarak taşıdığı önem ortadadır. Ancak devlet-polis ilişkisi, devlet-toplum diyalektiğinin gereklerini tümüyle karşılamaz. Üstelik polisliğin bir yönetme/hükmetme biçimi olarak analizi her zaman temel siyasal ikilemi, zor ve rıza dengesini gündeme getirir (Marenin, 1985a, 102). Bayley'in (1981, 516) de dikkat çektiği üzere polisi, siyasal sistem ve toplumsal sistem arasında salınan bir nevi aracı bir sistem olarak düşünmek yeterli görünmemektedir. Polisi diğer kurumlardan ayıran temel niteliği onun toplumsal sistemin içine dâhil oluşudur.

Kurumlar üzerinden incelediğimiz devlet-polis ilişkisine eklemenecek analizimizin ikinci seviyesi bağlamında belirtilmesi gerekir ki polis topluma içkindir ve onun bir

³⁹ İlgili tabir Lipsky (1980)'e aittir

parçasıdır (Marenin, 1985a, 118). Bir örgütlenme olarak belirli görevleri yerine getiren polis, bu görevleri arasında ön sırada bulunan “kamu hizmeti” görevi nedeniyle toplumla iç içe bulunur (Monjardet, 1996, 9). Diğer bir deyişle polis, topluma dönük ve onunla iç içe olarak görev yapar. Yine polis kurumunu oluşturan bireyler olarak polislerin toplumsal arka planları onların toplumla etkileşimini sürekli kılar. Jobard ve Maillard da (2015, 9) polis sosyolojisinin aynı zamanda bir toplumsal sözleşme sosyolojisi olduğunu belirtirken polis-toplum diyalektiğine vurgu yaparlar. Buna göre polis iki kapasiteyi bir arada sağlamaya ve işletmeye çalışır: Bir yandan polis, kendine itaat edilmesini sağlarken aynı zamanda bu itaatin ve otoritesinin sağlıklı işleyebilmesi için halkın rızasına muhtaçtır.

Polisin toplumsala bu kadar içkin oluşu, toplumu analizimizde bir adım öne çıkarma ihtiyacını ortaya çıkarır. Bu noktada, devlet-toplum ilişkisinde toplumun payını bir doz arttıracak ayrı bir anahtar kavram gereklidir: meşruiyet.

Weber (1968), devleti tanımlarken şiddet tekeline yaptığı vurguyu ısrarla meşruiyet ile birleştirir. Hiçbir devlet saf ve katıksız bir fiziksel güç temeli üzerinde ayakta duramaz. Tarihin en despotik iktidarlara dahi toplum nezdinde bir rıza oluşturma gayreti içinde olmuşlardır.⁴⁰ Meşruiyet kavramını geliştiren Beetham (1991) ise, onun basitçe bir duygu ya da inanış olarak nitelendirilemeyeceğini belirtir. Beetham’da meşruiyet, devlet ve toplum arasında bir iktidar mücadelesi olarak tanımlanır. Toplum iktidarın uygulanış biçimini kabul ediyorsa, o halde burada meşruiyetten bahsedebiliriz. Beetham’da iktidarı toplum nezdinde kabul edilebilir kılan göstergelerde rıza ön plandadır ve inançtan çok daha fazlasını ifade eder. Hukukilik ve haklılık da diğer iki etken olarak Beetham’ın meşruiyet teorisinde yerini alır.

Seabrooke (2002), meşruiyeti neo-Weberyen kurama geri çağırdığı makalesinde, kurumsal mirastan yola çıkan ilgili yaklaşımların Weber’in teorisinin temelini oluşturan devlet-toplum mücadelesi ile toplumun devletin inşa sürecine dair katkısı meselelerini ihmal ettikleri tespitinde bulunur. Diğer bir ifadeyle devletin ve devlet politikasının inşasında toplum önemli bir belirleyendir. Devlet-toplum ilişkiseliliğinin gelişiminde toplumu bir aktör olarak bir adım ön plana çıkaracak olan kavram ise meşruiyettir.

⁴⁰ Weber’in karizmatik, geleneksel ve hukuksal-rasyonel meşruiyet türlerine dair geniş analizi için bkz. (Weber, 1968)

Seabrooke'a göre (2002, 3), yeni-kurumsalcı yaklaşımlarda eksik olan meşruiyet kavramının geri çağırılmasının başlıca dört nedeni mevcuttur:

- Meşruiyet, Max Weber'in devlet-toplum kompleksi yaklaşımının temelini oluşturmaktadır. Oysa, neo-Weberyen yaklaşım meşruiyet ilkesini görmezden gelmiştir.
- Meşruiyet, devlet-toplum kompleksini işlevsel değil de çekişmeli bir alan olarak görmektedir. Bu bakış açısı, tarihsel bir bağlam içerisinde toplumsal normların ve fiziki faktörlerin birlikte bir değerlendirmesini gerektirmektedir.
- Meşruiyet, tarihsel bir yaklaşımın geliştirilmesine yardımcı olur.
- Meşruiyet, devlet faaliyetini uluslararası anarşik sistemden gelen baskılara yönelik basit bir işlevsel tepkiden daha fazlası olarak görmemize yardımcı olur.

Yukarıdaki gerekçeler ışığında neo-Weberyen devlet teorilerine dâhil etmek istediğimiz meşruiyet kavramının işlevselci ve toplumu edilgen gören yaklaşımlar bağlamında anlaşılabilmesi gerekir. Bu noktada, devlet-toplum çatışma ve mücadelesini görünür ve anlaşılır kılacak olan kavramsallaştırma olarak meşruiyet kavramının, rıza ile birlikte düşünülmesi gereği ortaya çıkar. Meşruiyet-rıza birlikteliği toplumu, devlet-toplum ilişkiselliğinde aktif ve iradeli bir aktör olarak tahayyül edilebilir hale getirir.

Aslında, Seabrooke'un meşruiyet kavramını rıza ile birlikte düşünme fikri ile Mann'ın altyapısal iktidar ve despotik iktidar ayrımı büyük ölçüde örtüşür. Mann'ın toplum aracılığıyla kurulan iktidar biçimi olarak tanımladığı altyapısal iktidar kavramsallaştırmasında, toplumun rızası ile devletin elde etmeye çalıştığı meşruiyet aynı potada erir. Öte yandan altyapısal iktidar ve despotik iktidar ayrımı ve kavramsallaştırması da aslında büyük ölçüde Gramsci'nin hegemonya ve tahakküm ayrımını hatırlatmaktadır. Gramsci'nin hegemonya ve tahakkümün birlikteliği ve birbirlerini tamamlayıcı niteliklerine yaptığı vurgunun bir benzeri de Mann tarafından altyapısal iktidar despotik iktidar ayrımı bağlamında yeniden üretilmiştir (Akça, 2006, 154). Bunlar birbirlerini dışlayan değil de birbirleriyle bir arada yaşayabilen ideal ikilikler olarak resmedilir. Burada, yine, devreye giren rıza kavramıdır.

İşte hegemonya ve tahakküm, altyapısal iktidar ve despotik iktidar ya da meşruiyeti rıza ile birlikte düşünme eğilimi, hepsi, devlet ve toplum arasındaki ilişkinin diyalektik karakterinin ortaya çıkarılmasında bize yardımcı olur. Bu ikisi arasında asgari bir ilişkiselliğin her zaman var olduğunu bilmek bu nedenle önem kazanır.

Polisin meşruiyeti de işlevi ve bu işlevi yerine getirirken uyguladığı yöntemler üzerinden toplum tarafından değerlendirilir (Aydın, 1995a). Meşruiyetin temeline yerleşen devlet-toplum diyalektiği de polis söz konusu olduğu takdirde en iyi biçimde Ergut'tan (2012) ödünç aldığımız polisin çift yönlü karakteristiği üzerinden anlaşılabilir. Devlet ve toplum ilişkisinde toplumu bir adım ön plana çıkaran meşruiyet ilkesi, polislik faaliyetinde kendini en iyi çift yönlü polislik kavramsallaştırması üzerinden ifade eder. Çift yönlü polislik kavramsallaştırması ve polisin toplumla yönelik olarak işleyen bir güvenlik aygıtı olması, önerdiğimiz üçlü oyun analizinin polise dair olanı da hesaba katma çabasını daha bir anlamlı kılar.

Polisin tüm faaliyetleri baskıcı değildir (Marenin, 1982, 242). Veya polisin işlevi alt sınıfların yararına ve tarafsız olarak nitelendirebileceğimiz siyasal üstü bir nitelik de taşımaz. Polisin oynadığı rol görüldüğünden daha karmaşık bir ilişkiselliğe işaret eder ve bu ilişkisellik ancak çift yönlü polislik kavramsallaştırması temelinde anlaşılabilir. Polis faaliyetlerinin bir bölümü yönetilen sınıfların lehine gelişmekte ve onlar tarafından da onaylanmakta ve desteklenmektedir. İşte bu noktada polisi, diyalektik bir ilişkisellik temelinde incelemenin gereği açık bir biçimde ortaya çıkar. Polis zoru uygularken aynı zamanda rızaya da ihtiyaç duyar. Zor ve rıza arasındaki bu kritik denge polisin ve polisliğin temeline yerleşir, ona göreceli bir özerklik sağlar ve yine onun toplumla içinde bulunduğu ilişkisellik ile birlikte gelişme ve değişme olanağı tanır.

Çift yönlü karakteristiği polisi devletin elindeki pasif bir silah ya da güç uygulayıcısı olarak nitelendirmemizi engeller. Aynı şekilde polisi toplumdan bağımsız otonom bir devlet aygıtı olarak nitelendirmemizin de önüne geçer. Diğer bir deyişle polis bir taraftan devletin baskı aygıtı olarak işlerken diğer taraftan silahını yönelttiği toplumun rızasını da elde etmek ister. İşte bu denge ve çift yönlü polislik kavramı aslında zor ve rıza arasındaki diyalektik ilişkinin ya da kısaca denetimin diyalektiğinin (Ergut, 2012) polis teşkilatı bünyesinde kristalize olmuş halidir. Zor ve rıza arasındaki bu diyalektik ilişki toplum ve devlet arasındaki konumlanışı itibarıyla polis teşkilatı bağlamında su yüzüne çıkar.

“...Polisin kurumsallaşması sonucu iki gelişme ortaya çıkmaktadır: Bir yandan, polis gücü devlet yöneticilerinin ve elitlerin çıkarlarına etkili biçimde hizmet etmektedir (bundan dolayı siyasal sürece artan müdahaleleri söz konusudur). Öte yandan, ordudan farklı olarak “yeni polis” halkın rızasını kazanmak zorunda olduğundan, alt sınıflar gündelik hayatlarını düzenlerlerken bu

süreçten kısmi de olsa yararlar sağlayabilmektedir. “Çift yönlü” polislikten kastedilen budur.” (Ergut, 2012, 20)

Ergut’un (2001, 62-63) polis çalışmaları için kavramsal bir çerçeve öneren makalesinde belirttiği üzere “polislik işi, esas olarak insanların gündelik hayatlarını kontrol altına alma yolunda devlet ve toplumsal güçlerin giriştikleri mücadelenin temel arenalarından biridir.” Polislik her şeyden önce sokakta ve kamusal olarak işleyen bir görevdir ve de kamuyla açık bir etkileşim içinde yürütülür (Marenin, 1985a, 107).

Modern polisin çift yönlü karakteri, onun devlet toplum ilişkisinin en yakından gözlemlendiği alan olarak ortaya çıkmasında önemli bir noktaya temas eder. Polis, devlet merkezinden gelen değerlerin yurttaşların gündelik yaşamlarında uygulanabilir kılınmasıyla meşgul olduğu sürece devlet ve toplum arasında kopmaz bir bağa tekabül eder. Polis, devletin ve siyasal elitlerin topluma nüfuz etme mekanizmaları açısından en etkili olanıdır. Diğer taraftan, aynı polis nüfuz etmekle yükümlü olduğu halkın rızasını kazanmak zorundadır. Özetle polis, kamu düzenini sağlamak suretiyle hizmet götürdüğü vatandaşın disiplin ve kontrolünden de sorumludur (Westley, 1953, 35) Bu nedenle kontrolünden sorumlu olduğu toplumun rızasına da ihtiyaç duyar. O, toplum bünyesinde yürütmekle yükümlü olduğu kamu düzeni hizmetini sağlamak için her şeyden çok parçası olduğu toplumun güvenine ihtiyaç duyar, o güveni oluşturmak ister. “Güvenlik/baskı aygıtının, ordudan farklı olarak, kamuya en açık kısmını teşkil etmesi bakımından da polis, devlet ideolojisinden türeyen meşruiyetini pekiştirmek için sivil bağlantılara ihtiyaç duyar” (Bora, 2006, 216).

Öte yandan polisin iç dinamiklerini ve yapısını dikkate almayan çalışmalar, onu, otoriteryanizm ve devlet şiddetinin abartılmış bir silahı olarak nitelendirme riskini taşır. Ergut (2012, 11), polis örgütünün yalnızca devletin komutlarını, kendisinden hiçbir şey katmaksızın uygulayan pasif bir alıcı olarak ele alınmasının ortaya çıkaracağı yetersiz analiz seviyelerinden bahseder. Della Porta ve Fillieule (2004, 218), polisi hükümetten aldığı emirleri uygulayan devlet aygıtının elinde basit bir silah olarak nitelendirmenin yerinde bir analiz biçimi olmayacağını belirtir. Marenin (1985a, 108) polisin toplumdan yalıtılmış kendinden ontolojik bir yapı olarak ele alınamayacağını; tersine polisin içerisinde yer aldığı toplumsal bağlamla biçimlendiğini, diyalektik olarak onu da

biçimlendirdiğini ve nihayetinde toplumun yansıdığı ilişkisel bir zemine tekabül ettiğini belirtir.

İşte çift yönlü polislik, çalışmamızın analitik zeminini oluşturan üçlü oyun perspektifinin öngördüğü ve polisliğe özgü olanın da analize dâhil edilmesi gereğinin en önemli parçasını oluşturmaktadır. Polisi, güvenlik aygıtının bir diğer parçası olan ordudan ayıran çift yönlü karakteri, şüphesiz, polise özgün olan niteliklerin tümünü oluşturmaz. Takip eden bölüm polisi, bir kurum ve faaliyet olarak, taşıdığı özgün nitelikler ekseninde tarif etmek niyetindedir. Bu sayede polise dair olan analizimiz polise özgün olanın da dâhil edilmesiyle üçlü oyun perspektifinin gereklerine uygun olacak biçimde tamamlanabilecektir.

2.4. Polisi ve Polisliği Tanımlamak: Polisliğe Dair Bazı Anahtar Kavramlar

Polis iktidarının çok sayıda çehresi vardır. Polis, insanlara ihtiyaç ya da aciliyet anlarında hizmet götürebilir veya insanların rutin alışkanlıklarına devam edebilmesi için gereken güvenliği ve öngörülebilirliği sağlayabilir. Bununla birlikte polis, devlet egemenliğinin baskıcı bir organı olarak da işleyebilir. İster alçak veya yüksek polisliği analiz edelim ya da polisi devlet baskısı ya da genel hizmet ile özdeş kılalım, her durumda polis mevcut düzenin devamlılığını sağlamaya dönüktür. Ve bunu farklı biçimlerde de olsa, yapısal ya da hizipçi bir tavırdan, gerçekleştirecektir.

(Marenin, 1985b, 75).

Johann Jacob Moser⁴¹, “polis” kadar tanımı belirsiz bir kelime olmadığını belirtir (aktaran Jobard, Maillard, 2015, 7). Favre (2009) ise polisi her yerde ve herhangi bir zamanda çok çeşitli olaylara yönelik müdahalede bulunabilecek tek idari kurum olarak nitelendirir. Bu çalışma bağlamında biz de, polis ve polislik üzerine kafa yorduğumuz bu kısma gelene kadar polisin ne olduğuna yönelik bir tanım ya da tarif ortaya koyamadık. Gerçekten de emniyet teşkilatı bir bina olarak somut bir gerçekliğe bürünebiliyor olsa da polisin kurumsal konumlanması ve polislik faaliyetinin sahadaki geniş uygulama alanı onu siyasal ve toplumsal ilişkiler bağlamında muğlak ve geçirgen sınırlarda dolaşım haline sokmakta ve tahayyülünü zorlaştırmaktadır.

Polislik faaliyetinin ulaştığı geniş sınırlar, polis örgütünün kendini her daim gizleme çabası ve daha birçok gerekçe bu belirsizliğin nedeni olarak gösterilebilir. Neden ya da nedenler ne olursa olsun Moser’in tespiti önemli bir ihtiyaca işaret eder: polisliği ve polis örgütlenmesini bilmek, anlamak ve yorumlamak. Bu ise polisi hem bir kurum

⁴¹ Fransız hukuk profesörü ve hükümet danışmanı

olarak hem de polislik faaliyetinin kendine has özellik ve koşulları temelinde incelemeyi gerekli kılar.

Bir kurumsal yapı olarak polis, hem bürokratik ve profesyonel bir örgütlenmeyi hem de polislik faaliyetini içeren karmaşık bir bütünlüğe işaret etmektedir (Jobard, Maillard, 2015, 8). Dolayısıyla, polisi sadece emniyet teşkilatı olarak tahayyül etmek yerinde bir yaklaşım olmayacaktır. Öte yandan polislik faaliyetini de sahip olduğu özgünlüğün dışına taşıyacak geniş bir tanımlamaya yerleştirmek polisliği kendine özgü şartları dâhilinde tartışmayı imkânsız kalacaktır. Dolayısıyla ne çok geniş ne de çok dar bir tanım analitik olarak ihtiyaç duyduğumuz zemini karşılamaktadır. Bu nedenle polis, tanımlanmaktan ziyade belirli temel özellikleri üzerinden anlaşılmalı çalışılacaktır.

Öyleyse polisi tüm karmaşıklığı ve belirsizliğine rağmen tarif etme çabası onun sahip olduğu belli başlı niteliklere odaklanan bir bakış açısını gerektirir. Bu minvalde, polise ve polislik faaliyetine özgü bazı kavramların yakından ele alınması ve tartışılması gereği ortaya çıkmaktadır.

Polisin polislik faaliyeti temelinde tanımlanamayacağı çıkarımının en önemli gerekçesi polisin sorumluluğunda olan faaliyetlerin çokluğudur. Gerçekten de polis, diğer kamu hizmeti yürüten görevlilerden bir hayli farklı özelliklere sahiptir. Yirmi dört saatin yirmi dördünde görevde bulunan⁴² polis bu bağlamda diğer devlet aygıtlarından ayrılır. Bununla birlikte kentte görev yapan bir polis memurunun, yaklaşık olarak 68 kadar farklı görevle uğraştığı not edilmiştir (Lafont, Meyer, 1980, 211). Dolayısıyla polisin görev süresi ve çeşitliliği olabildiğince geniş bir aralıkta seyrederek. Brodeur (2007), polisin ayırt edici özelliğini yerine getirdiği işlevlerin çeşitliliği ya da belirsizliğinde bulur. Ona göre polis, devlet aygıtları içerisinde en az uzmanlaşmış olan kurumdur. Bu nedendir ki, toplumun polise başvurduğu ve onun yardımını istediği alanın genişliği hayret vericidir (Jabard, Favre, 1997). Dubber (2005, XI), polisin güç ve yetkisinin kesin ve belirli bir tanım ve sınırlandırmadan muaf olduğunu vurgularken benzer bir noktaya temas eder. Bu durum polisin görev alanının geniş ve muğlak karakteri ile beslenirken,

⁴² Ordu, itfaiye veya sağlık kurumlarının da 24 saat görevde olduğu söylenebilir de bunların görevleri genellikle aciliyet ile ilişkilidir ve anlık olaylarda müdahil olmakla sınırlıdır. Hâlbuki polis, sadece devriye görevi ile dahi kamu düzeninin korunmasından 24 saat süreyle sorumludur ve bunnun sağlanmasının denetimi için aralıksız görev yapar. Polisin kamu düzeni görevinde aciliyet değil de süreklilik ve denetim esastır.

polisi hükümet iktidarının en olmazsa olmaz, en ısrarcı ve en az sınırlamaya tabi bileşeni haline getirir.

Öyleyse polisi ve polisliğin tarif edilmesinde hangi nitelikler ön plana çıkarılmalıdır? Marenin'e göre (1982, 255) polis çalışmalarının mutlaka üzerinde fikir birliğine varmaları gereken iki ana sav bulunmaktadır. Bunlar takdir yetkisi/polisin özerkliği ve polisin suçla mücadeleden ziyade düzene ilişkin rol oynadığı tespittir. Benzer şekilde Rumbaut ve Bittner de (1979) polisin karmaşık ve çelişkilerle dolu doğasını anlamak için takdir yetkisi ve polisin düzen sağlayıcı ve koruyucu rolüne odaklanmak gerektiğini belirtirler.

Bu iki özelliğin her ikisi de polisin işlevine yöneliktir ve polis örgütlenmesi bağlamında özgün anlamlar kazanırlar. Biri polisin işlevini tanımlama çabası olarak ortaya çıkarken diğeri işlevin niteliğini ön plana çıkarır. Bunlardan birincisi polisin rolüne ilişkindir ve onun işlevinin gerçekte ne olduğunu açığa çıkarmakla ilgilidir. Diğeri ise polisi diğer kamu görevlilerinden ayıran ve ona ayrıcalık sağlayan polisliğe dair özgün bir nitelik ve yetki ile ilişkilidir.

2.4.1. Polisin Rolü

Polislik işinin devletin o işte uzmanlaşmış özel bir kurumu tarafından yapılır hale gelmiş olması kapitalizm ve kapitalist toplumla eş zamanlıdır. Yine de her ülkede modern polis teşkilatının ortaya çıkışı belirli koşulların gelişimi ile birlikte hızlanmıştır. Bayley (1975, 351), farklı ülkeler nezdinde polisliğin gelişimini ve modern polis teşkilatının oluşumunu etkileyen ve hızlandıran faktörleri topyekûn aşağıdaki gibi sıralar:

- Nüfus artışı ve bu nüfusun şehirler ve kırsal alanlara dağılımı
- Suç ve güvensizliğin artışı
- Sosyal ve iktisadi değişim
- Siyasal değişim
- Genel hükmetme kapasitesindeki fark edilir değişimler
- Dış tehdit
- İdeolojik gidişat

Yukarıdaki etkenler topyekûn ya da etkenlerden herhangi biri tek başına, rastgele bir coğrafyada polis teşkilatını bir anda ortaya çıkarmaz. Örneğin Fransız polisinin ortaya çıktığı dönem olan 17. yüzyıl, Paris nüfusunun travmatik bir biçimde arttığı bir dönemeci temsil etmez. Ancak nüfusun artışı polis ihtiyacını arttırmış, bu da polisin gelişimine ve kurumsallaşmasına yönelik katkı sağlamıştır. Öte yandan, bu etkenler arasında üç tanesi –siyasal değişim, hükümete yönelik tepki/direnış, hukuk ve düzene dair yeni görev ve ihtiyaçların ortaya çıkması- diğer etkenlere göre polisin gelişiminde çok daha büyük rol oynamıştır (Bayley, 1975, 352-378). Bu da polisin rejim ve iktidar ile olan ilişkisinin organik niteliğini gözler önüne sermektedir.

Buna rağmen, kurulduğu ilk günden bu yana polis teşkilatı suçun önlenmesi faaliyeti ile ilişkili olarak meşrulaştırılmaya çalışılmıştır. İngiltere’de 1829 yılında gerçekleştirilen polis reformunun başlıca mimarı olarak kabul edilen Peel, Metropolitan Police Kanunu’nu parlamentoda tanıtırken kanunun gerekliliğine dair savunmasını artan suç oranlarının ortaya çıkardığı tedirginlik üzerinden temellendirir (Reiner, 1985, 37). Yine Tobias’a göre (1975, 205’ten aktaran Ergut, 2001, 73) İngiltere’de modern polis teşkilatını kuran temel gerekçe artan suç oranlarıdır. Polis, bu bağlamda, artan suçla mücadele etmek adına bir ihtiyaç olarak sunulur. Diğer bir deyişle polisin ortaya çıkışının meşruiyet zemini suçla mücadele üzerinde temellenir.

Bildiğimiz anlamda merkezi ve bürokratik bir örgütlenme olarak polisin ortaya çıktığı 19. yüzyıldan günümüze değin de polis, toplum nezdinde sürekli olarak artırmak istediğı meşruiyetini büyük ölçüde suçla mücadele sayesinde kazanır. Hâlbuki polisliğe dair yapılan olgusal çok sayıda araştırma (Waddington, 1992) bunun böyle olmadığını kanıtlamıştır. İngiltere’de polis çalışmalarının öncüsü olarak kabul edilen Banton’un henüz 1964 tarihinde kaleme aldığı *Policeman in the Community* adlı eserinde üzerinde önemle durduğu üzere polisin rolü suçla mücadeleden ziyade *peackeping* olarak tanımlayabileceğimiz düzenin sağlanması üzerinde yoğunlaşır. Takip eden araştırmalar da (Skolnick, 1966), aynı doğrultuda, polislik işinin zapt etme eyleminden ziyade kamusal huzuru sağlama işlevine yönelik olduğu tespitini ortaya koymuştur. Bayley (1975), istatistiki olarak artan suç oranları ile polis teşkilatının kuruluşu arasında herhangi bir bağ bulunmadığını belirtir. Ergut da (2011) polisin, birçoklarının sandığı ve iddia ettiğinin aksine sadece suç takibiyle ilgilenmediğini belirtir. Ona göre, Osmanlı da

dâhil olmak üzere dünyanın birçok ülkesinde polisin kuruluş süreçlerine bakıldığında suçu önlemek gibi bir kaygının başat olmadığı fark edilecektir. Böylece suçla mücadelenin, polislik faaliyetinin çok dar bir kısmına tekabül ettiği bir tez olarak öne sürülmüştür (Reiss, 1971). Gerçekten de pratik işleyişte ne polis örgütlenmesinin ilk ortaya çıktığı dönemde ne de sonrasında suç polisin ve polislik faaliyetinin birincil hedefi olmamıştır (Ericson, 1982).⁴³ Üstelik polisin etkili bir suçla mücadele örgütü olduğu da söylenemez (Waddington, 1992). Öyleyse polis ne işle meşguldür?

Bu soruya yönelik Reiner (1985, 172) özetle şunları söyler:

Tarihsel ve sosyolojik olgular, polisin asli etkinliğinin hiçbir zaman suçla savaşmak olmadığını ve olamayacağını göstermektedir. Bunu böyle görmek, medya ve pop kültürünün yarattığı mitolojinin bir sonucudur. Tarihsel olarak ve polise yönelik somut talepler bakımından polislik işinin esas alanı, düzenin sağlanması gibi daha yaygın bir alandır.

Polisin rolü ve işlevi, bu bağlamda, düzen ve suç arasındaki ince mavi hat olmaktan çıkarak düzenin sağlanması olarak özetleyebileceğimiz çok daha geniş ve kapsamlı bir çerçeveye yerleşir. Polis aslen düzenin sağlanması ve devamlılığı ile ilgili çok daha muğlak ve geniş bir görev alanında işlev görür (Palmer, 1988). Bu nedenle de polis teşkilatları aslen büyük düzensizlikler sonrasında inşa olunur:

“Toplumsal hareketlerin yoğun olduğu Fransız Devrimi ya da Sanayi Devrimi gibi dönemlerde, devlet yöneticileri ya da elitler için düzensizlik özellikle kaygı vericidir. Devlet üzerindeki toplumsal baskıların/taleplerin arttığı ve toplumdaki güç ilişkilerinin yeniden düzenlendiği bu dönemler aynı zamanda devlet dâhil bütün toplumsal özneler için bir fırsat yapısıdır. İşte bu nedendir ki ulusal polis sistemleri genellikle devrim, savaş ya da kitlesel göç gibi kolektif eylemleri çoğaltan dönemlerin hemen ardından gelmiştir (...) Bu anlamda, polis örgütlerinin kurulmasını suçların artışına dair bir kaygıdan çok, devletin kendisi üzerinde artan baskılara verdiği bir yanıt olarak değerlendirmek gerekiyor” (Ergut, 2001, 74).

Dolayısıyla, polisi suçun önlenmesi işiyle meşgul tarafsız bir kurumsal yapı olarak düşünmek yerine onu her şeyden önce kamu düzeni ile ilişkili olarak algılamak polisin ve polisin tanımlanmasına ilişkin önemli bir başlangıç noktası sağlamaktadır. Kamu düzeni ise iki bakış açısından ele alınabilir: rejimin istikrarı ve asayiş ya da güvenlik. Meşru şiddetin kullanımında yerel uzmanlar olarak beliren kamu düzeninden sorumlu güvenlik aygıtları olarak polisler ve polislik faaliyeti, bu nedenle, devlet işleyişinin ve siyasal örgütlenmenin bizzat kalbinde yer alır (Reiner, 1985). Üstelik toplumun

⁴³ Örneğin Palmer (1988), polis teşkilatının kuruluşu ile suç oranlarının artışı arasında doğrudan bir bağ olmadığını kanıtlamak için polis teşkilatları bünyesinde detektiflik şubelerinin ancak 40 yıl sonra kurulduğu savını öne sürer.

güvenliğinden de yine polis, kamu düzeni bağlamında sorumludur. İşte bu sorumluluğunun icrasında sahip olduğu fiziksel şiddet tekeli önemli bir rol üstlenir.

2.4.2. Devletin Şiddet Tekelinin Uygulayıcısı Olarak Polis

Devletin varoluşu, az önceki bölümde incelediğimiz üzere, öncelikle kamu düzeni ile ilgilidir. Kamu düzeninin sağlanmasında polis uyguladığı baskı ile rol alır. Diğer bir ifadeyle, polislik işlevi baskıcıdır ve polis örgütlenmesi bir kurum olarak devletin baskı aygıtının önemli bir parçasını oluşturur (Aydın, 1995a, 125). İşte polisin önemli bir bileşeni olan baskı, onun ancak fiziksel şiddet ile olan ilişkisinin çözümlenmesi ile anlaşılabilir. Bu nedenle polis, devletin sahip olduğu meşru şiddet tekeli uygulayan kurumsal yapı olarak da ayrıca tartışılmayı hak etmektedir. Polisin fiziksel şiddet ile olan ilişkisinin incelenmesi sağlıklı bir polis analizi ortaya koyabilmek açısından öncelikli bir konuma yerleşir.

Polise karşı çıkmak mümkün değildir. Ya da polise karşı çıkıldığında bunun şiddet uygulaması gibi bir yaptırımla karşılanacağı toplum tarafından bilinir ve kabul görmüştür. İşte polisin varlığının topluma sunduğu da budur. Tam da bu gerekçeyle, polis çalışmaları içerisinde polisin tanımlanması sorunsalı bağlamında gelişen tartışmalarda fiziksel şiddetin yeri ve önemi kritik bir yer işgal eder. Bu tartışmanın iki zıt kutbunu temsil eden Bittner (1991) ve Brodeur'in (2011) polis ve şiddet arasındaki ilişkiye dair fikirleri bu ilişkinin teorik bağlamda eleştirel bir değerlendirmesini yapmak amacıyla konuya başlamak açısından önemli görünmektedir.

Polisi işlevleri temelinde tanımlama çabası ya da kısaca polise dair işlevselci olarak nitelendirebileceğimiz teoriler polisin yerine getirmekle yükümlü olduğu görevlerin çeşitliliğini görmezden geldiği ya da polisin bu işlevleri yerine getirirken ne kadar etkili olabildiği sorusunun yeterince tartışılmadığı gerekçesiyle sıkı bir eleştiriye tabi tutulmuştur. İşlevselci bakış açısı yerine, polisi, meşru şiddetin kurumsal sahibi olarak nitelendirmenin onu tanımlamakta ve anlamakta daha iyi bir bakış açısı ortaya koyduğu yönündeki analizler de bu noktada ağırlık kazanmıştır (Reiner, 1992, 458).

Bittner (1991) başta olmak üzere çok sayıda polis teorisyeni⁴⁴ polisi her şeyden önce devletin fiziksel şiddetinin uygulayıcısı olarak resmeder. Kısaca PUFPP (*Police Use of Force Paradigm*) olarak adlandırılan ilgili polis teorisine göre fiziksel şiddet kullanım kapasitesine sahip oluşu polisliğin tanımının merkezine yerleşir. Brodeur (2011) ve bir diğer kısım teorisyen ise PUFPP'ye eleştirel olarak yaklaşır ve polisin şiddete nadiren başvurduğu tespitinden yola çıkarak polisin şiddet kullanımı temelinde tanımlanmasına itiraz ederler. (Jobard, Favre, 1997).

Bittner, Weberyen bir devlet anlayışı bağlamında kaleme aldığı ve geniş çaplı saha çalışmalarına dayanan polislik işine dair çalışmasında polisi fiziksel şiddetin meşru kullanımı temelinde tanımlar (Muir, 1977). Bittner'e göre (1991, 221-235), meşru fiziksel güç kullanımı toplum bağlamında genel olarak üç kategoride gözlemlenebilir: Birinci kategori kişinin meşru müdafaa hakkı ile ilintilidir. İkinci olarak hapishane gardiyanları ve psikiyatri hastanesi personellerinin belirli kimseler üzerinde uygulayacağı güç örnek gösterilebilir. İlk iki güç kullanımının meşru olduğu şartlar kanunen sıkı sıkıya belirlenmiştir. Üçüncü meşru güç kullanımı polise aittir ve ilk ikisine göre çok daha muğlak ve geniş bir aralığa yönelik uygulanabilir. Polis normal olarak nitelendirilen muğlak kamu düzenine dönüş için meşru olarak fiziksel güç kullanabilir. Böylelikle normal olarak tanımlanan duruma dönüş kamu düzeni açısından polisin her türlü müdahalesini meşru kılar. İstenilen hedefe ulaşılabilmesi için polis müdahalesi ihtimali ya da zorunluğu mesajını taşıyan güç kullanımı ortaya çıkar.

Jobard ve Maillard da (2015, 8-9) polisin fiziksel güç kullanım kapasitesinde Bittner ile benzer sonuçlara varır. Diğer örgütlenmeler de güç kullanabilirler ve bu yetkiye sahiptirler. Ancak polis, hepsinden farklı olarak, şiddeti istediği yerde, istediği koşulda gerek kanun gerek gereklilikler gerekse de meşruiyet bahanesiyle kullanabilir. Benzer şekilde, Monjardet de (1996, 18-19) polisin fiziksel şiddet kullanım tekeline sahip

⁴⁴ Bittner ile benzer bir görüşte yer alan çok sayıda isim, polisi ağırlıklı olarak fiziksel şiddetin uygulayıcısı olma niteliği üzerinden tanımlarlar. Bayley *The Encyclopedia of Crime and Justice* (1983) adlı çalışmanın üçüncü cildinde polis kavramını fiziksel güç temelinde tanımlar. Ona göre polis, hükümet tarafından istihdam edilen ve düzenin sağlanması ile kamu güvenliğinin gerçekleştirilmesi için fiziksel güç kullanma yetkisine sahip olan görevliler olarak tanımlanır. Böylece fiziksel güç kullanma konusunda hem otorite hem de uygulayıcı olması polisin ayırt edici özelliği haline gelir. Loubet del Bayle da (1981, 513), polisi kamu düzenini sağlama ve bu bağlamda toplumsal düzenin öngördüğü kurallara uyulmasını sağlama işlevi üzerinden tanımladıktan sonra polisi tanımlayıcı ve onu diğer kurumlardan ayıreden ikinci unsur olarak fiziksel güç kullanımı için genişçe bir parantez açar.

olmadığını belirttikten sonra, yine de, polisin bu şiddeti herkese karşı, her yerde ve her koşulda kullanabilme ayrıcalığına sahip olduğunu belirtir:

Öte yandan Bittner'in (2003, 53) polis ve fiziksel şiddet arasında kurduğu ilişkide önemli bir ayrımı belirir. Bittner, polislik faaliyetinin temelinde fiziksel güç kullanımının bulunduğu altını çizerken; diğer taraftan bundan polisin günlük faaliyetinin her aşamasında sıklıkla fiziksel şiddete başvurduğu sonucunun çıkarılmaması gerektiğini önemle vurgular. Buna göre; polisin tanımında fiziksel şiddetin kullanımından ziyade; durumun gerekliliğine göre bu şiddete başvurma kapasitesine sahip oluşu ön plana çıkar.

Benzer bir bakış açısına Althusser gibi düşünürlerin çalışmalarında da rastlanır. Althusser (1970, 9-14) polisi özellikle şiddet temelinde işleyen devletin baskı aygıtı olarak tanımlar. Bu tanımda da polise dair iki temel özellik belirir. Bunlardan birincisi fiziksel şiddet kullanımı ise; diğeri bu güç kullanımının devlet tarafından meşru kılındığı gerçeğidir.

Brodeur (2011) polisin toplumun diğer kesimlerine tanınmayan önemli bir ayrıcalıktan - şiddet kullanımından- yararlandığını belirtir. Onu toplumun genelinden ayırtan en önemli etken bu yetkiyi elinde bulunduruyor olmasıdır. Ancak Brodeur'e göre, bu şiddet çok az sayıda vakada ve nadir olarak nitelendirebileceğimiz bağlamlarda ortaya çıkmaktadır. Diğer bir deyişle polis, fiziksel güç kullanımına nadiren ve son kerte de başvurmaktadır. Bu nedenle Brodeur, Bittner'i uygulama (*performance*) ve yetki (*competence*) arasında bir ayrım yapmamakla eleştirir (Jobard, 2012). Üstelik Brodeur'e göre polisin fiziksel şiddetin tekeline sahip olduğu yönündeki tespit gerçeği yansıtmamaktadır. Gardiyanlar ve ordu başta olmak üzere çok sayıda kurum ve kişi şiddet kullanım hakkına sahiptir. Hatta normal vatandaş dahi "meşru müdafaa" temelinde fiziksel şiddet kullanımına başvurabilmektedir.

Öyleyse Brodeur'e göre (2011) polis ne üzerinden tanımlanmaktadır? Ona göre, polisliğin kalbinde yatan onun en az seviyede uzmanlaşmış devlet kurumu olduğu gerçeğidir. Diğer bir deyişle, polise çok çeşitli konu ve koşullarda başvurulabilmektedir. Hâlbuki diğer devlet kurumları çok daha uzmanlaşmıştır ve belirli konulardaki

şikâyetleri yine belirli koşullarda çözümlemeye dönük görev yaparlar (Jobard, Favre 1997).

Brodeur (2011, 130), bu doğrultuda, polisin bir başka biçimde tanımlanması gereğini savunur. Bu noktada devreye oksimoron bir terim olarak *legal lawlessness* girer. Buna göre polis her şeyden önce hukukun kendisine tanımladığı yetki ile hukukun ötesine geçebilme ve ona karşıt bir biçimde hareket etme olanağına kavuşur. *Legal lawlessness* bu bağlamda polisliğe içkin bir nitelik olarak tanımlanır ve polisin takdir yetkisine atıfta bulunur. Kısaca, Brodeur’de fiziksel güç, polislik rolünün merkezi olmaktan çıkar ve *legal lawlessness*’ın tezahürünün çok sayıda ve çeşitli araçlarından biri haline gelir.

Brodeur’ün tespiti büyük ölçüde gerçeği yansıtıyor olmakla birlikte polisin elinde tuttuğu ve varoluşunun önemli bir bileşeni olan fiziksel güç kullanım kapasitesini bir hayli hafife alır. Hâlbuki Brodeur’ün *legal lawlessness* olarak ifade ettiği polis kapasitesi de büyük ölçüde polisin fiziksel şiddet tekeline sahip oluşu ile ilintilidir. Bu noktada, polis ve fiziksel güç arasındaki ilişkinin önemli bir analizini Jobard ve Maillard (2015, 9) gerçekleştirir. Buna göre polis, fiziksel güce sahiptir ve bu sahiplik polisin hem *temel* hem de *istisnai* karakteristiklerinden birini oluşturur. Özetle, polisin fiziksel güce az ve sıra dışı zamanlarda başvuruyor olması bu gücü kullanma hüviyetine sahip oluşunun onun temel ve en önemli niteliklerinden biri olduğunu değiştirmeyeceği gerçeğidir.

Dolayısıyla, polisin şiddete az başvuruyor olması ya da bu şiddetin tekeline bizzat ve tek başına sahip olmuyor oluşu, polisi aynı fiziksel şiddetin sembolik olarak tek sahibi görünüyor olduğu gerçeğini değiştirmez. Bu anlamda sembolik güç polis söz konusu olduğunda bir adım öne çıkar. Bu da bizi, polisin iktidarın iç toplumsal ilişkilerinde güç kullanım tekeline sahip olması için gerekli kaynakların elde tutulması ve uygulanması işlevini gören bir kurumsal yapı temelinde tanımlanması gerektiği sonucuna ulaştırır (Monjardet, 1996, 20).

Böylece polis, devletin güç kullanım süreç ve mekanizmasının temeline yerleşir. Fiziksel güç kullanma yeteneğine sahip oluşu; üstelik bu fiziksel gücü devlet adına ve parçası olduğu toplumun kontrolüne yönelik kullanabilme kapasitesine sahip oluşu polisi devlet ve toplum arasındaki ilişkide kritik bir konuma yerleştirir. Bu noktada polis, basitçe, fiziksel güç uygulayan bir araç olmaktan öte bir konuma sahip hale gelir.

Böylelikle polis kamusal gücün tümünden sahibi olur. Bu haliyle söz konusu güç, basit bir araçsallığa indirgenemez. Gücü kullanan değil de gücün sahibi olmasından hareketle polis, gücü nerede ve nasıl kullanacağına karar verendir (Jobard, 2008).

Polisin kamusal gücün sahibi olarak tanımlanması ekseninde edindiği otorite ise meşruiyet mekanizması ile tamamlanır. Weber'in şiddet tekelinin "meşru" karakterine yaptığı vurgunun da gözler önüne serdiği üzere devlet, şiddet kullanımında meşruiyeti yerleştirmeli ve onu sürekli olarak beslemelidir (Nivette, 2014, 96). Bu meşruiyet sağlanmadığı sürece, fiziksel güç kullanımı devlet açısından mümkün olmaz. Bu nedenle meşruiyet fiziksel güç kullanımının temelinde yer alır ve bu nedenle de kendisi şartlara bağlı ve diyalojiktir (Bottoms, Tankebe, 2012).

2.4.3. Hiyerarşi ve Otonomi Arasında Bir Kurum

Yukarıda polisi tarif ederken teker teker üzerinde durduğumuz üzere polis kamu düzeninden sorumlu ve şiddet kullanan bir devlet kurumu olarak belirir. Bu iki niteliği polisin özerkliği ve buna bağlı olarak siyaset ile olan ilişkisini çözümlemeyi zorunlu hale getirir. Türkiye'de⁴⁵ ve dünya genelinde⁴⁶ polis-siyaset ilişkisi üzerine gerçekleştirilen çalışmaların azlığı dikkat çekicidir. Bu durum, polisin uzun süre siyaset ile olan ilişkisinin veri kabul edildiği ve bu nedenle de incelenmeye gerek görülmediği ön yargısı ile ilişkilidir.⁴⁷

Polisin özerkliği konusu üzerinden düşünüldüğünde polisin rejimin istikrarına dair kamu düzeninden sorumlu bir devlet kurumu olması, polisi, bir kurum olarak siyasal otoriteye ve onun verdiği emirlere bağımlı kılar (Monjardet, 1996).⁴⁸ Weber'in meşhur tanımında

⁴⁵ Türkiye'de YÖK tez veritabanı veritabanı üzerinden "polis" ve "siyaset" kelimelerini içerecek bir biçimde yapılan analiz sonucunda sadece 2015 tarihli bir adet çalışma olarak Seda Yıldız'ın "Türkiye'de Polis-Siyaset İlişkisine Dönemsel Bir Bakış" adlı doktora tezi ortaya çıkmaktadır.

⁴⁶ Bayley (1983) polis çalışmalarında öncül kabul edilen *The Police and Political Order in India* adlı çalışmada polis ve siyaset ilişkisi temelinde o güne kadar yapılan çalışmaların azlığından dem vurur. Ona göre, böylesine önemli bir konuda gerçekleştirilen çalışmaların azlığı şaşırtıcıdır. Benzer şekilde, Jean-Louis Loubet del Bayle, *La Police dans le système Politique* (1981) adlı çalışmada, *Revue Française de Science Politique*'in ortaya çıkış tarihi olan 1952 yılından 1971 yılına kadar geçen yirmi senelik sürede ilgili dergide "polis" sözcüğünü içeren hiçbir yayına rastlanmadığını belirtmektedir.

⁴⁷ Polis-siyaset ilişkisi üzerine mevcut çalışmaların azlığı polis çalışmalarının uzun süre genel olarak zayıf kalmış olması ile de ilişkilidir. Ayrıca, polisin genel olarak gizli kalmak adına sarf ettiği çaba ve görevini en iyi şekilde yürütebilmesi için fazla tanınmama ve bilinmeme eğilimi de yine polis-siyaset ilişkisinin uzun süre araştırma dışında kalmış olması ile ilgilidir (Loubet del Bayle, 1981, 510).

⁴⁸ Konuyla ilgili olarak Monjardet (1996, 15-17), polisin tanımlanması çabasında çekiç metaforundan yararlanır. Çekiç, genel olarak çivi çakmaya yarar. Bu onun sık rastlanılan genel işlevidir. Ancak bunun

devlet, meşru şiddet tekeline sahip olması temelinde tanımlanır. Bu tekel, devlete şiddet kullanacak kurum ve kişileri denetim altında tutma ayrıcalığı kazandırır. Bu nedenle siyasi kontrol, hukuki ilişki ve işe alım bakımından polis, devletin ve siyasal iktidarın sürekli ve sıkı denetimi altındadır (Marenin, 1985a). Polisin siyasal iktidara tabi olması ve onun sürekli denetimi altında yer alıyor olması üç kategori altında incelenebilir.

İlk aşamada polis-siyasal iktidar ilişkisi her şeyden önce atama ve görevlendirme ya da kısaca işe alımlarla ilgilidir ve bu durum hükümete polis teşkilatı üzerinde yoğun bir kontrol ve denetim oluşturma imkânı tanır. Polislik mesleğine alımlar ile ilgili yasal düzenlemeler hükümet tarafından belirlenir ve uygulanır. Modern polis teşkilatının kurulmasını takip eden süreçte polislik mesleğine alımların nasıl yapıldığı, polisin merkezileşme ve profesyonelleşme süreçleriyle birlikte kurumun ve üyelerinin hükümetle ve dolayısıyla siyasete olan ilişkilerinde de kilit bir rol oynamıştır (Mann, 1994). Siyasal iktidar ile polisi birbirine bağlayan bu süreçler polis memurunu amirine bağımlı hale getirmiştir. İnancı'nın belirttiği üzere (2012, 20) “zaten sadakatini ifade etmeyen bir polis amirinin emniyet şefi olması mümkün değildir. Önleyici kolluk olarak doğrudan içişleri bakanına bağlı polis, iktidarın vurucu gücüdür.”

Sonrasında polis teşkilatının genel yönelimi, teşkilatın konjonktürel olarak belirlenen öncelikleri, onun kullanacağı araçların tespiti vs... her zaman siyasaldır ve büyük ölçüde siyasal iktidar tarafından belirlenir. Bu doğrultuda kaynak ve bütçenin, hükümetler tarafından oluşturulması polis ve siyaset ilişkisini her daim canlı tutan bir ikincil kaynak olarak belirir.

Son olarak, toplumsal düzene dair söylemi inşa eden siyasal aktörler bu söylemler aracılığıyla polise destek olabilmekte ve aynı şekilde ona karşı güvensizliği de toplum

yanında çekiçe otobüslerde ve metrolarda acil durumlarda camı kırmak suretiyle bir çıkış yaratmak amacıyla başvurulduğu da görülür. Benzer şekilde polis, demokratik bir toplumda sosyal hizmet temelinde tanımlanırken; otoriter bir rejimde muhalefetin baskılanması süreçleri üzerinden tanımlanabilir. Diğer bir deyişle, polisin üstlendiği görev ve işlevler çok çeşitlidir. Bu durum polisi işlevleri üzerinden tanımlamak yerine güç/şiddet kullanım araç/mechanizması olarak tanımlamayı daha geçerli kılar. Dolayısıyla çekiç “işlevinden ziyade” çekici kullanan kişinin niyeti temelinde tanımlanır. Özetle, burada çekici kullanan kişi, tabi ki, siyasal otoritedir. Polisin işlevini belirleyen ve onu bu işlev temelinde kullanan da bizzat siyasal otoritenin kendisidir. Bu noktada, Monjardet, *principe d'instrumentalité* kavramsallaştırmasını ortaya koyar. Bu kavramsallaştırmaya göre, siyasal otoriteler her zaman polisi araçsallaştırma imkânına sahip olarak nitelendirilir.

bünyesinde inşa etmek suretiyle meşruiyet kaybına yol açabilmektedirler (Jobard, Maillard, 2015, 62-64).

İkinci aşamada siyasal iktidar ve polis, toplumsal hareket polisliği üzerinden de ilişkilendirilmelidir. Polis, kamu düzenini sağlamakla görevlidir. Polisin sürekliliğinden sorumlu olduğu düzen asla tarafsız bir düzen değildir; bilakis siyasal niteliktedir (Jobard, Maillard, 2015). Dolayısıyla bu düzenin inşa süreçleri, siyasal iktidar tarafından denetim altında tutulmak istenir. Siyasal iktidarın kamu düzenini himaye altında tutma çabasında polis ve polislik kilit bir konuma sahiptir.

Toplumsal hareket eylemleri karşısında uygulanacak olan polis gözetimi/denetimi (*policing protest*) açısından bir güvenlik gücünü göreve ya da konumuzu ilgilendiren kısım dâhilinde bir toplumsal harekete yönelik müdahaleye çağırarak yönetsel otoritelerin kararıdır (Fillieule, Jobard, 1998, 70-90). Ayrıca, toplumsal hareketin polis tarafından denetiminde uygulanacak olan polislik biçim ve faaliyetleri de doğrudan hükümetle, o hükümetin muhalif hareketler karşısındaki tavrı ve muhalif gösterileri algılayış biçimiyle de birebir ilgilidir. Kamu düzenine dair devlet stratejilerini belirleyen ve uygulayan da yine siyasal iktidardır. Muhalefetle uzlaşacak, muhalefeti kriminalize edecek ya da baskılayacak olan hükümet etmekle yetkili olan siyasal iktidardır (Brewer ve diğ, 1996). Bu gerekçeyle polisin yetki ve kapasitesine yönelik çıkarılacak kanun ve çeşitli düzenlemeler nihayetinde siyasi otoriteler ile ilgilidir.

“devlet somut bir zaman ve mekânda hükümetler tarafından yönetilir. Bu nedenle, polis aynı zamanda, hükümetlerin kendini korumak, muhaliflerini sindirmek vb. amaçlarıyla başvurabileceği bir araç olarak da görev üstlenirler” (İnanıcı, 2012, 20).

Polis ve siyasal iktidar arasındaki ilişkiyi yoğunlaştıran uygulama alanları yukarıdaki gibidir. Öte yandan, üçüncü olarak, bu uygulama alanlarında siyasal iktidarın etkisinin derecesi polis teşkilatının merkezîyet durumu ile belirlenir. Fransa ve mülki idare örgütlenme prosedürleri bakımından onu örnek alan Türkiye gibi ülkelerde polis teşkilatı sıkı sıkıya merkezileşmiş bir nitelik gösterir.⁴⁹ Oysa İngiltere başta olmak üzere diğer

⁴⁹ Osmanlı’da polis örgütlenmesi kurulduğu yıl olan 1845 yılından başlayarak Fransız etkisinde kurumsallaşmıştır. Osmanlı polis teşkilatında Fransız etkisi, polise ve polisliğe dair kullanılan kelimelerden yönetmeliklere ve nihayetinde teşkilat şemalarına değin birçok alanda hissedilir (Lévy-Aksu, 2017, 253).

bazı ülkelerde polis teşkilatı âdem-i merkezi bir örgütsel yapı içerisinde konumlanır.⁵⁰ Örneğin İngiltere’de, polislik işlevi 49 farklı polis kuvveti tarafından gerçekleştirilir ve bu polis kuvvetleri üzerinde tek ve merkezi bir otorite bulunmamaktadır. Her bir polis kuvveti yerel görevliler tarafından denetlenir ve göreve çağırılırlar. Merkezi hükümet ise sadece Londra polisi üzerinde yetkilidir. Başkentte İçişleri Bakanı Londra Metropolitan Polis Komiserini atar ve sorumluluk da kendisine aittir. Dolayısıyla, İngiltere’de polis sisteminin tümünden âdem-i merkeziyetçi bir yapıda olduğu rahatlıkla söylenebilir (Bayley, 1975, 331-332).

Türkiye’nin bürokratik anlamda örnek aldığı Fransız polis sistemi ise İngiltere örneği ile tam bir tezat içerisinde bulunur. İçişleri Bakanlığı, Fransa’da, ülkenin her köşesindeki polis operasyonlarının yürütülmesinde yetkilidir. Aynı doğrultuda polislik de merkezi hükümetin bir sorumluluğu olarak algılanmaktadır. Başkent Paris’te polislik işinden sorumlu bir vali bulunmaktadır. *Prefet de Police* olarak adlandırılan yetkili doğrudan İçişleri Bakanlığı’nın yetkisi ve denetimi altında bulunmaktadır (Bayley, 1975, 334-335).

Polisin siyasal iktidarın denetimine maruz olma şartlarının incelenmesi, polis ve siyaset arasındaki ilişkinin çözümlenmesinde yeterli bir bakış açısı sağlamaz; polis-siyaset ilişkisinin sadece bir yönünü ortaya koyar. Polis-siyaset ilişkisi basitçe polisi hükümet ve siyasal iktidar bağımlı bir yapı olarak nitelendiren çalışmaların öngördüğünden çok daha karmaşık ve çetrefilli bir analizin konusunu oluşturmaktadır. Burada cevaplanması gereken önemli bir soru şudur: Siyasal iktidarlar polisi neden denetim altında tutmak isterler? İşte bu sorunun cevabı, polis-siyaset ilişkisinin çok daha genel bir bağlamda analizini gerekli kılar.

Polis hem doğası ve devlet ve toplum ilişkisinde işgal ettiği konum hem de işlevleri ve rolü bakımından siyaset ile yakından ilişkilidir. Kısaca polis, ne yaptığı, nasıl yaptığı, ne

⁵⁰ Polisin Fransa, Avusturya başta olmak üzere kıta Avrupası’nda ortaya çıkışı iktidarı elinde bulunduran hanedanların egemenliklerini kurma ve muhafaza etme süreçleriyle ilgilidir. Büyük Britanya, Kanada ve Birleşik Devletler örneklerinde ise polis, hanedanlığın iktidarının devamlılığı için değil de hukuk düzeni içerisinde kralın düzen ve barışını uygulamak amacıyla ortaya çıkmıştır (Bayley, 1985, 204’ten aktaran Ergut, 2012, 25). Bu nedenle, Kıta Avrupası (Fransa) örneğinde polis sistemi devlet merkezlidir. Hâlbuki İngiliz örneğinde polis toplum merkezli tahayyül edilmiştir. Bu doğrultuda İngiltere’de polislik daha çok önlemek üzerinde temellendirilmişken Fransa’nın başını çektiği Kıta Avrupası geleneğinde polislik denetlemek ile ilgilidir. Buradan hareketle İngiltere’de polisin oluşumu kapitalizm ve kentli işçi sınıfının varlığı ile açıklanırken Fransa’da polisin temel kaygısı toplumsalın düzenlenmesidir (Ergut, 2001)

olduğu ve birbirlerine karşı ne yaptıkları temelinde ve farklı mecralarda siyasete etkilidir ve yine onun tarafından etkilenmektedir.

Favre (2009, 1241), polisin siyasetin tam da kalbinde yer aldığından bahseder. Reiner'e göre (1985, 2015), polis ve polislik işi özünde her zaman siyasaldır. Loubet del Bayle de (2006), polisin siyaset ve siyasal süreçler bağlamında işgal ettiği kritik konuma vurgu yapar. Ona göre, siyasal iktidarlar her zaman polisin rejimi ortadan kaldırmaya muktedir oluşu gerçeğini hesaba katmak ve ona göre davranmak zorundadırlar. Marenin'e göre (1985a) polisin ve polisliğin siyasal doğası onun sürekli bir biçimde düzen inşa ediyor oluşundan ve bunu yaparken rıza ve zoru aynı potada eritme uğraşının sürekliliğinden kaynaklanır. Öte yandan polisin kamu düzeninin sağlanması ile ilgili ve görevli oluşu da polislik meleşini her daim siyaset ile ilişkili kılar (Mann, 1994). Düzenin sağlanması ile görevli olan polis aynı düzenin bazıları tarafından adaletsiz ve eşitsiz görünmesi nedeniyle her zaman siyasal bir alanda konumlanır.

İster doğası gereği olsun, ister işlevleri ve rolü gerekçesiyle olsun isterse bir kurumsal yapı olarak devlet ve toplum ilişkisi temelinde konumlanması ile ilgili olsun polis-siyaset ilişkisi karmaşık bir ilişkisellikle evrilir. Polis-siyaset ilişkisine dair ortaya konan yaklaşımların farklılığı, büyük ölçüde, polisin ne olduğuna dair ortaya konan farklı tanımlamalardan kaynaklanır. Diğer bir deyişle, polisin nasıl ve ne temelinde tanımlandığı sorunsalı onun siyaset ile ilişkisine dair ortaya konan yaklaşım ve kavramsallaştırmaları da belirler.

Polis ve siyaset ilişkisi bağlamında bugüne değin gerçekleştirilen en geniş kapsamlı teorik çalışmalardan birini kaleme alan Loubet del Bayle (1981) da ilişkiyi kavramsallaştırmadan önce ilk olarak bir polis tanımı ortaya koymaya çalışır. Polisi her şeyden önce bir işlev olarak tanımladıktan sonra toplumsal kontrolden sorumlu olarak nitelendirdiği polislik işlevinin özgün karakterinin fiziksel güç kullanma kapasitesine sahip oluşu olduğunu belirtir. Loubet del Bayle'in polis ve siyaset arasında kurduğu ilişki her şeyden önce polisin toplumsal düzeni sağlarken fiziksel güç kullanma kapasitesine sahip oluşu ile ilgilidir. Weber'in siyasal kolektivitinin varlığı ve sürekliliğini mümkün kılan kuralların fiziksel güç tehdidi ve kullanımı ile sağlanıyor olması gerçekliğinden yola çıkan Loubet del Bayle, bu bağlamda, polis ve siyaset

ilişkinini de polisin fiziksel güç kullanımı sayesinde yerine getirdiği düzen sağlayıcı işlevi ile ilişkili görür. Özetle polis, yerine getirdiği işlevler ve bu işlevlerin yerine getirilmesi için kullandığı fiziksel güç kullanma kapasitesi nedeniyle siyaset ile yakından ilişkilidir.

Loubet del Bayle (1981, 510), polis-siyaset ilişkisinin rejim tipi, siyasal sistemin gelişmişlik düzeyi veya merkezilik derecesi gibi çeşitli faktörlere göre değiştiği ve çeşitlendiği gerçeğini ortaya koyduktan sonra ilgili ilişkiye dair bir genel teori ortaya koyar. Buna göre Loubet del Bayle, ister işlevi açısından ele alsın isterse genel olarak sistem analizi bağlamında incelensin polisin her durumda siyaset ile olan ilişkisinin görünür ve somut olduğu tespitinde bulunur. Diğer bir deyişle polis ve siyaset ilişkisi kaçınılmazdır.

Loubet del Bayle (1981), siyasetin Easton tarafından gerçekleştirilen sistemsel analizine referansla da polisi siyaset ile yakından ilişkili görür. Buna göre, siyasal merkezi çevreleyen toplumdan gelen talepler polis aracılığıyla merkeze iletilir. Polisin, karşı karşıya kaldığı ve çoğu zaman engellemekle yükümlü olduğu kalkışma, toplaşma gibi faaliyetler toplumsal taleplerin en açık dışa vurumu olarak doğrudan polis ve müdahalesi ile karşılaşılır. Aynı zamanda polis, sistem içerisindeki konumlanışı sayesinde toplumsal talepleri –açık veya kapalı- istihbarat ve bilgi olarak siyasal iktidara sunmakla yükümlü ve görevlidir. Demokratik ve açık rejimlerde polis bu rolünü diğer baskı grupları ile paylaşır. Öte yandan kapalı ve anti-demokratik sistemlerde polis, toplumsal taleplerin siyasal iktidar merkezine taşınmasında en önemli ve hatta tek aracı haline gelebilir. Bu, ilgili sistemlerde, polisi çok güçlü bir konuma sokar.

İlk olarak taleplerin polis aracılığıyla regülasyonu görev ve işlevi, sistem içerisinde polise büyük bir iktidar ve ayrıcalık sağlar. Polis, bu işlevi sayesinde, bazı talepleri merkeze iletmeme ya da talepleri dönüştürerek merkeze sunma imkânına kavuşur. Öte yandan, toplumdan gelen taleplerin iletilmesi sürecini kontrol eden polis basın, sendikalar ve siyasal partilerin bu taleplerin iletilmesi sürecindeki rol ve etkilerini kısıtlama yoluna gidebilir. Bu durum, polise, taleplerin siyasal merkeze iletilmesi hususunda egemenlik sağlar. Sansür ve gözetim yoluyla diğer talep iletilici kurum ve aktörleri engelleyebilen polis, iktidarın tek bilgi kaynağı haline gelebilir. Bu ise, Loubet

del Bayle'in en başından hatırlattığı polisin fiziksel şiddet tekeli kullanabilme kapasitesine sahip oluşu ile ilgilidir.

İkinci olarak, polis sistemin “çıkı”larını ya da diğr bir deyişle siyasal merkezin aldığı kararların toplumsal sistemde uygulanmasını sağlamakla yükümlüdür. Bu, polisin siyaset ile olan ilişkisinin en görünür özelliğini oluşturur. Polis, siyasal sistemin aldığı kararları uygularken aslında fiziksel şiddete başvurma tehdidi aracılığıyla toplumu organize eder. Takdir yetkisi kavramsallaştırması da bu noktada devreye girer. Bu yetki sayesinde polis, siyasal sistemin çıkıtlarının toplum nezdinde uygulanması sürecinde genişçe bir hareket serbestisinden yararlanır.

Polis ve siyaset ilişkisi, bir diğr biçimde, polisin siyasal iktidara olan bağıllığı ve sadakatinde ortaya çıkar. Diğr bir deyişle, polisin sadakat ve desteğı siyasal rejim ve iktidarın sürekliliğı için olmazsa olmazdır. Loubet del Bayle (1981), bu bağlamda, ordunun darbe yoluyla rejimi sona erdirmeye faaliyetine daha çok rastlandığı tespiti yapar. Öte yandan polisin, siyasal rejim ya da iktidara yönelik muhalefeti orduya göre çok daha zor hissedilir ve gizli ilerler. Bu nedenle de fark edilmesi ve önlenmesi daha zor olur. Hukuk-dışı gerçekleşen tüm rejim değışikliğı girişimleri açık ya da kapalı polisin desteğini almak zorundadır; aksi takdirde başarılı olamaz. Bu nedenle, siyasal iktidar her zaman polisi gözetimi ve denetimi altında tutmak ister.

Polis çalışmalarının anglo-saxon literatürdeki en önemli isimlerinden David Bayley (1985) polisin siyaset alanındaki rolünü ayrıntılı bir biçimde tanımlamaya çalışır. Buna göre polis, çeşitli vesile ve yöntemlerle siyasete müdahalede bulunur. Ancak, Bayley, ilgili vesile ve yöntemlerin detayına girmeden evvel önemli bir tespit ve uyarıda bulunur:

Bayley'e göre (1985, 189), polisin siyasal iktidar ya da hükümet ile eşitlenmesi ve onun üzerinden tanımlanması analiz düzeyinde bazı sorunlar ortaya çıkarır. Eğer polis faaliyetinin niteliğı ve karakterini siyasal rejimin doğasını tanımlamakta kullanırsak ortaya düşünsel anlamda bir çıkmaz çıkmaktadır. Baskıcı polis faaliyeti rejimin demokratik olmadığını tanımlamak için kullanılırsa, rejimin polis faaliyetini belirleyebileceğı gerçeğı görmezden gelinebilir. Rejimin doğasının belirleyeni olarak sunulan polis faaliyeti polisin siyasal olarak oynadığı rolün siyasal rejim üzerinden

tanımlanmasını imkânsız hale getirir. Burada analiz büyük bir açmaza girer. Bu nedenle, Bayley'e göre, polis-siyaset ilişkisini rejim ve hükümet temelinde açıklayan sınırlı yaklaşımlar yerine polisin, farklı rejim tiplerinde ve çeşitli siyasal konjonktürlerde, ortak olan siyasete müdahale yöntem ve biçimlerine bakmak daha ufuk açıcı bir analizin yolu açmaktadır.

Hülagü (2012, 141), Bayley'nin polis-siyaset ilişkisine dair geniş ve detaylı teorisini ana hatları ile özetler: Bayley'e göre polis bir kurum olarak siyasete altı ana başlık altında müdahalede bulunur ve tüm bu müdahale biçimleri siyaseti polisin müdahalesine açık hale getirir. Buna göre;

- polis tutuklama, gözaltı vb yöntemler aracılığıyla kimin siyaset yapabileceğini ya da kimin siyasetle uğraşabileceğini belirler. Bu tür pratikler özellikle siyasal muhaliflere karşı kullanılır.
- polise çeşitli siyasi süreçlerde düzenleyici rol verilir, seçim güvenliğinin polis tarafından sağlanıyor olması siyasi süreçlerin polis tarafından düzenleniyor olmasının önemli ve somut örneklerinden biri olarak not edilebilir.
- hükümete yönelik şiddetli muhalefet, kalkışma gibi eylemlerin ya da halk hareketlerinin rejim değişikliği ya da devrim ile sonuçlanıp sonuçlanmayacağı hususunda polis kritik bir rol oynar. Özetle, bu gibi toplumsal muhalefet eylemlerinde polisin hangi tarafta yer alacağı rejimin geleceğini belirler. Örneğin Fransız Devrimi'nin şafağında polis, şehirdeki kalkışma ve ayaklanmalara hiçbir direniş göstermeyerek devrimi kolaylaştırmıştır. Benzer şekilde İtalya'da *Carabinieri* Mussolini'nin *Squadrista*⁵¹'sı karşısında direniş göstermemiş, sendeleyeni hükümetten yana olmak yerine sempati duyduğu Mussolini'ye direnmeyerek iktidarını kolaylaştırmıştır.
- İstihbarat ve provokasyon faaliyetlerini yürüten ve yöneten polis siyasete de her daim müdahildir. Gizli veya yüksek⁵² polislik olarak

⁵¹ İtalya'da Mussoli'nin Ulusal Faşist Parti'sinin paramiliter kanadı giydikleri siyah gömlekler nedeniyle anglo saxon literatürde *Blackshirts* olarak anılmaktadırlar.

⁵² Yüksek polislik ifadesi Brodeur'e aittir. Buna göre Brodeur (1983) polisliği analitik olarak iki sınıfa ayırmak suretiyle inceler. Yüksek –haute- ve alçak –basse- polislik.

adlandıracağımız polislik biçimi siyasal sürecin farklı aşamalarını denetleme ve kontrol altında tutma imkânı sağlar.

- polisler kimi zaman farklı örgütlenmeler aracılığıyla aktif olarak siyasete katılır ve yasa yapım süreçlerinde yer alırlar.⁵³ Bazı ülkelerde ise polis iktidarı resmi olarak hükümetin çeşitli mercilerinde temsil imkânı bulabilir. Örneğin SSCB’de KGB Politburo’da temsil hakkına sahiptir.
- ve son olarak kanun uygulayıcısı olan ve bunları uygularken geniş bir takdir yetkisinden yararlanan da polistir, dolayısıyla merkezde alınan siyasal kararların uygulayıcısı olan polisler uygulamada genişçe bir özerklikten yararlanırlar. Bu da siyasal süreçleri belirleyici bir iradeye işaret eder (Bayley, 1985).

Bayley (1985, 197), yukarıda sıralanan polisin siyasete müdahalesine dair yöntemleri “doğrudan” yöntemler olarak nitelendirir. Diğer bir ifadeyle, yukarıdaki yöntemler aracılığıyla polis, belirlediği siyasal saiklerle bilinçli olarak ve doğrudan siyasete müdahil olur ve siyasal süreçlere iradi bir biçimde etki eder.

Buraya kadar polis-siyaset ilişkisine dair bugüne kadar ortaya konan teori ve açıklamaları ana hatlarıyla ve çok genel olarak özetlemeye çalıştık. Tüm bu farklı yaklaşımların üzerinde ortaklığa vardıkları temel prensip polis ve siyaset arasındaki ilişkinin yadsınamaz olduğu gerçeğidir. Ayrıldıkları nokta ise polis-siyaset ilişkisinin kaynaklarıdır. İşlev ve rolden yola çıkan teoriler (Bayley, Loubet del Bayle, 1981) polisin ne yaptığı ile ilgilendikleri müddetçe polis ve siyaset ilişkisini çift yönlü bir ilişkisellik olarak tahayyül ederler. Bir devlet kurumu olarak polisten yola çıkan teoriler ise (Monjardet, 1996; Worrall, 2014) polisi kimin kontrol ettiği ya da kısaca kimin işlevselleştirdiği üzerinde yoğunlaştıkları ölçüde polis—hükümet ilişkisine eğilirler. İki bakış açısının da kendine özgü dinamikleri olmakla birlikte, aynı zamanda, ikisi ilişkilidirler de. Birbirlerine değerler ve konjonktürel olarak birbirlerine göre değerlendirir ya da değer kaybederler.

Loubet del Bayle ve Bayley ağırlıklı olarak polisin işlevleri ve rolü üzerinde dururlar. Bu bakış açısı polis-siyaset ilişkisini polis-hükümet ilişkisine indirgeyen yaklaşımın bir

⁵³ Örneğin 1990’lı yıllarda Türkiye’de CMUK’ta yapılacak değişikliklere yönelik artan polis tepkisi zamanla aktif muhalif gösterilere dönüşmüştür. Bkz. (Bora, 1994).

adım ötesine geçer ve polisi siyasal süreçlere etki eden aktif bir politik aktör rolüne soyundurur. Monjardet (1996) ise polisi, bir devlet kurumu olarak gördüğümüz takdirde, onun da tıpkı diğer devlet kurumları gibi siyasal iktidar tarafından üzerinde etkide bulunma ve araçsallaştırma eğilimlerine yapısal olarak boyun eğeceği tespitinden yola çıkar. Siyasal iktidarlar da devletin güvenlik aygıtını her daim kontrol ve denetim altında tutmak isterler. Diğer bir deyişle siyasal iktidar, farklı yöntem, süreç ve derecelerde polis üzerinde denetim ve kontrol kurma mücadelesi yürütür. Polisin kamu güvenliğinin sağlanmasında teknik ve göreceli bir özerkliğe sahip olduğu ilkesel olarak kabul edilse de, gerçekte, siyasi otoriteler ve özellikle hükümetler her zaman polislik süreçlerine müdahildir (Fillieule, 2012, 67). Bu daha çok polis-siyaset ilişkisini polis-hükümet ilişkisi ile sınırlı tutan bir yaklaşıma tekabül eder. Özetle; ister sistem içindeki rolü, ister işlevleri isterse prosedürel olarak hükümet denetimi altında bir kurumsal yapı olarak konumlanması nedeniyle olsun polis her zaman siyasete ve siyasal süreçlere müdahildir

Siyasal iktidarın polisi denetim ve kontrol altında tutma çabası ile kamu düzenini sağlamakla görevli olan polisin siyaset ile kesişen yolları, nihayetinde, polisi toptan siyasal iktidar bağımlı bir araç haline getirmez. Tersine, polisin örgütsel yapısı ile mesleki kimliği, ona genişçe bir özerk alan açar.

Polis teşkilatı hiyerarşik yapısı, katı kuralları, emir-komuta zincirinin önemi ve yine görevlerin katı tanımlamaları ile diğer kamu kurumlarından ayrılan örgütlenmeler olarak belirir. Bu anlamıyla polis, hiyerarşik ve merkezi bir yapılanmaya işaret eder ve emirlerin uygulanmasının takibini ve kontrolünü hiyerarşik olarak ve merkezden gerçekleştirir. Anglo-saxonların *command and control* biçiminde tarif ettikleri bu piramidal yapı, büyük ölçüde askeri örgütlenme örnek alınarak inşa edilmiştir. Ancak polis örgütlenmesinin görünen hiyerarşik ve piramidal yapısı ile gerçekte işleyişi arasında önemli farklar bulunur. “Polis güçleri, hükümetler tarafından siyasal süreçlere müdahale aracı olarak kullanılabilirse de, bu, onların basit birer kukla oldukları anlamına gelmez. Bürokratik yapısı bir kez konsolide olduktan sonra polis, hükümetlerden göreceli olarak özerk bir konuma geçebilir” (Ergut, 2001, 69).

Della Porta ve Fillieule (2004, 218), *policing of protest* kavramı üzerinden polisliği yeniden sorguladıkları ve tartışmaya açtıkları çalışmalarında basitçe şu soruyu sorarlar:

“Polisi, sadece, devletin silahlı kolu olarak görmek ya da nitelendirmek mümkün müdür?” Diğer bir deyişle polis, bir güvenlik aygıtı olarak, hükümetten aldığı emirleri doğrudan ve sorgulamadan uygulayan bir iktidar-bağımlı yapı mıdır? Polisi, sadece, işlevi üzerinden siyasal iktidarın elinde bir araç olarak nitelendirmek yeterli bir bakış açısı mıdır? Yoksa örgütün bir nevi (görelî) özerkliğinden bahsetmemiz mümkün müdür?

Della Porta ve Fillieule’in yukarıda değindiğimiz sorusuna, polisin özerkliği sorunsalı bağlamında, bir soru daha eklemek mümkün görünmektedir. Polis memuru, sahada görev yaparken tümüyle hukuk ile sınırlı mıdır? Yoksa polisin suçun kovuşturulması ve düzenin sağlanması faaliyetlerini yürütürken sahada yararlandığı bir özerk manevra alanından bahsedilebilir mi?

Favre (2009, 1238), polis sosyolojisinin en önemli öğretilerinden birinin polisin özerkliğinin ortaya çıkarılması olduğunu belirtir. Polisin özerkliği sorunsalı hem polisin bir kurum olarak siyaset ile olan ilişkisi hem de polis memurunun yetki alanı ve manevra kabiliyeti bakımından büyük önem taşır ve tam da bu nedenle iki aşamalı olarak ele alınmalıdır (Jobard, 2013).⁵⁴ Bu bağlamda, polis aygıtı hiyerarşik olarak bağlı bulunduğu siyasal otoriteler karşısında; polis memurları ise yine hiyerarşik olarak kendi üst mevkilerindeki yöneticiler karşısında belirli derecede ama geniş bir özerk hareket alanına sahip bulunmaktadır.

⁵⁴ Polis çalışmaları literatürü polis özerkliği sorunsalı ekseninde kıta Avrupa geleneği ile İngiltere merkezli anglosakson gelenek arasında farklılık olduğu yolunda hem fikirdir. Buna göre İngiltere geleneği polisin sahada yararlandığı özerkliğe vurgu yapar ve kanunun uygulanması süreçlerini polis memurunun sorumluluğunda nitelendirir. Kıta Avrupası geleneği ise polisi ağırlıklı olarak hükümetin silahlı kolu olarak görme eğilimindedir. Jobard (2013) polisin özerkliği sorunsalı ekseninde coğrafi olarak yapılan bu ayrımın az veya çok kabul edilebileceğini belirtir. Ancak, ona göre, bu gelenek farklılıkları polisin özerkliği sorunsalına dair çok keskin ayrımların ortaya çıkması sonucunu doğurmamıştır. Öyle ki her ülkede derecesi değişmekle birlikte polis, personel politikalarından, atamalardan, ödüllendirmelerden ve genel polis politikalarının belirlenmesinden sorumlu olan siyasal otoritelere karşı sorumludur ve onların denetimi altında bulunur. Diğer bir deyişle polisin kurumsal özerkliği bu gerekçeler ile kısıtlanır. Öte yandan, yine her ülkede, derecesi değişmekle birlikte her polis teşkilatı örgütlenme olarak kendi kültür ve kolektif kimliğini oluşturur. Bu sonucusu, polisin kurumsal özerkliğini artırıcı bir etkiye bulunur. Tüm bürokratik kurumlar sahip oldukları özgün tecrübe ve bilgi birikimi neticesinde kendi politik merkezlerinden bağımsızlaşma yönünde bir eğilime sahip olurlar (Deflem, 2004, 77). Dolayısıyla polis kurumsal olarak siyasal iktidara sorumlu olması bir yandan, kendi kimliğine ve dolayısıyla çıkarlarına sahip bir örgütlenme oluşturması bakımından, diğer yandan, görelî bir özerkliğe sahiptir.

İlk olarak, polis özerkliğinden kastedilen mikro seviye olarak adlandırabileceğimiz polis memurunun görevi sırasında sahada karar alırken yararlandığı özerkliktir. Özerkliğin bu mikro boyutu polis çalışmaları literatüründe kısaca takdir yetkisi olarak adlandırılır ve çalışma bağlamında takip eden kısmın konusunu oluşturmaktadır. Bunun dışında, ikinci olarak, polisin bir kurum olarak yararlandığı makro seviye olarak adlandırdığımız özerklikten de ayrıca bahsedilmesi gerekir. Bu sonuncusu polisin bir kurumsal yapı olarak siyasal otorite ile ilişkisi bağlamında ve onun karşısında yararlandığı özerklik olarak tanımlanabilir.

Polisi ve polis teşkilatını basitçe hükümetin silahlı kolu olarak nitelendirmek ve onu bağlı bulunduğu siyasal iktidara bağımlı bir monolitik yapı olarak nitelendirmek tarihin hiçbir aşamasında gerçekleşmemiş ve birçok iktidarın hayali olarak kalmış basit ve karşılığı olmayan bir önerme olarak nitelendirilebilir. Ergut (2011), konuyla ilgili olarak Pinochet dönemi Şili'sini örnek gösterir. İlgili diktatörlük yönetimi altında dahi Pinochet bir taraftan insan hakları savunucularını zindanlara atıp onları işkenceyle cezalandırırken öbür taraftan aynı insan hakları savunucularının kendi polis aygıtı hakkında birikim ve fikirlerini ya da diğer bir deyişle istihbaratını toplamaktadır. Pinochet'nin bundaki amacı basittir: Kendi polisi üzerinde denetim sağlayabilmek. “Zira her polis örgütü gibi Şili polisi de hangi bilgileri diktatörle paylaşacağına hangilerinin örgüt içinde kalacağına karar vermeye muktedir... Polis, bilginin iktidarda olduğunu Foucault'dan çok önce biliyordu”.

Yukarıda Ergut tarafından sunulan örnekten de kolaylıkla fark edileceği üzere her hükümetin polisi denetim altında tutmak istemesi aşikâr olmakla birlikte hükümetin polis teşkilatı üzerindeki denetim kurma talep ve stratejisi, polis tarafından çok farklı direniş, tepki ve strateji ile karşılaşmaktadır. Çünkü polislerin hükümetin üzerindeki denetimini aşmak üzere çalıştırabileceği birçok özgün taktiği vardır. Burada önemli olan polisin her iktidar yapısında derecesi değişmekle birlikte her daim var olan özerkliği sorunsalıdır.

Görelî özerklik, polisin yürüttüğü faaliyetlerde derecesi değişen bir özerklik ve bağımsızlıktan yararlandığı gerçeğine işaret eder. Bazen hükümete destek bazen ona karşıt, bazen başlı başına bir politik aktör, bazen işçi hareketiyle ittifak halinde beliren

polisler bu anlamda devlet ve toplum arasında dinamik bir ilişkisellik ve görece bir özerklik çerçevesinde analiz edilebilir.

Söz konusu özerklik ve onun görelî karakteri polise dair başlıca iki nitelikten kaynaklanır: Bunlardan birincisi polisin devletin kurumsal bir örgütsel yapısı olması itibarıyla profesyonelleşme ve bürokratikleşme süreçleri sonrasında kendine has bir örgütsel yapı ve polislik kimliği geliştirmesiyle ilgilidir. Bu durum aslında profesyoneleşmiş tüm meslek grupları için söylenebilir. Profesyonelleşen gruplar, belirli bir süre sonra kendi çıkar ve kültürlerine sahip özerk oluşumlar haline gelirler. Bu özerklik yardımıyla, meslek grupları üçüncü kişi ve kurumlar tarafından araçlaştırılma eğilim ve stratejilerine direniş gösterirler. Polis de bu bakımdan istisna oluşturmaz.

İkinci olarak polis çift yönlü karakteri nedeniyle ve devlet ve toplum arasında salınan müphem ilişkiyel bir alana tekabül ettiğinden dolayı sürekli bir meşruiyet arayışında olur. Meşruiyet mekanizması ise sabit bir nitelik ya da karakteristik olmaktan öte toplumsal ilişkiye tekabül eder (Jobard, 2008). İlişkiyel olarak kazanılır ve kaybedilir. Polis hem bürokratik bir örgütlenme hem de toplumla devlet arasında bulunan stratejik konumu itibarıyla meşruiyet arayışında bir kurum olarak görelî bir özerklikten yararlanır. Meşruiyet mekanizması onu topluma bağlar ve toplumla olan bu dinamik ilişkisi, polisi tümünden siyasal iktidar bağımlı bir yapı olmaktan kurtarır. Devlet ve toplum arasındaki gidip gelmeler ve ikisine karşı üstlenilen sorumluluklar polise bu ilişkiyelilikte hareket kabiliyeti kazanma imkânı tanır.

Öte yandan polisin özerkliği görelidir. Diğer bir deyişle farklı tarihsel ve toplumsal bağlamlara göre yoğunluğu artar ve azalır. Çok genel bir sınıflandırma yapmak gerekirse polisin özerkliğinin şu şartlar altında değiştiğinden bahsedebiliriz (Marenin, 1985a, 118):

- Kalkışma, kriz zamanlarında polisin özerkliği büyük ölçüde artar
- Toplumsal kontrol mekanizması olarak fiziksel güç kullanımının artması bu gücün meşru kullanıcısı olarak polise ayrıca bir özerklik verir
- Diğer devlet yapılarının kurumsallaşmadığı zamanlarda polisin özerkliği yine görece olarak artar.

- Son olarak devletin meşruiyetinin azaldığı dönemlerde ya da düşüşe geçtiği dönemlerde polisin özerkliğinin arttığından bahsedilebilir.

Sonuç olarak polis, ne hiyerarşik, merkezi bir örgütlenme olarak hükümetin bir kolu olarak görev yapar ne de başlı başına otonom kararlar alabilen özerk bir örgütlenme olarak belirir. Aktörler arası ağlar ve yine bunlar arasında gelişen birlikvari örgütlenmeler polisin otonomi ve bağımlılık hallerinin niteliğini ve derecelerini belirler (Jobard, Maillard, 2015, 78).

Analiz düzeyinde, polisi devlet ve toplum arasında salınan bir ilişkisel alan olarak nitelendirmemize istinaden vardığımız en önemli sonuç polisin siyasal aktör ve sistemin baskı ve yönlendirmelerinden bağımsız bir hareket alanına sahip olduğu gerçeği ise; bir diğeri de bu göreceli özerklik durumunun polisin aynı zamanda bünyesinde yer aldığı toplumun yaşadığı gelişmelerden bağımsız olamayacağı gerçeğidir. Diğer bir deyişle polisin özerkliği kavramsallaştırması temelinde öne sürülen teze göre, polis devlet iktidarının bir kısmını özenle kullanabildiği bir egemenlik alanına sahiptir ve bu egemenlik alanının kullanımında içinde yer aldığı toplumun evriminden de büyük ölçüde etkilenmektedir (Favre, 2009, 1241).

Öte yandan polisin özerkliği sorunsalı büyük ölçüde polisliğin bizzat kendine özgü karakteristiği ile yakından ilgilidir. M. Lipsky (1980) tarafından sokak seviyesinde bürokratlar -*street level bureaucrats*- olarak nitelendirilen polisler, görevlerinin doğası gereği, sahada görev yapan ve bu nedenle olay ile ilk kez en yakından karşılaşan görevliler olarak genişçe bir takdir yetkisinden yararlanırlar. Çünkü her durumda, insani olay ve koşullar katı ve sıkı sıkıya belirlenmiş bürokratik formatlara birebir yerleştirilemeyecek kadar karmaşıktır (Jobard, Maillard, 2015, 55). Bu durum ise, polis çalışmaları açısından önemli görünen bir kavramsallaştırma olarak “takdir yetkisi” ya da “polis egemenliği” kavramı ile ilintilidir.

“Fakat artık polisin işlevinin, takdir yetkisinin polisin rolündeki yerini anlamadan anlaşılamayacağı gayet açıktır. Bu, ilkin, “kanunu uygulayan aktörlerinin takdir yetkisi neredeyse mutlak olduğu,” için böyledir. İkinci olarak, “polisin özerkliği” ilkesi uyarınca, tek tek her polis memurunun, üstlerinin emirlerini dikkate almaksızın, ister tutuklama ister sorguya çekme isterse de kovuşturma şeklinde olsun, kanunu uygun gördüğü gibi uygulama hak ve yükümlülüğü olması nedeniyledir” (Neocleous, 2013a, 190).

Yukarıda incelediğimiz polisin özerkliği sorunsalı temelinde önem kazanan ve onun özerkliğinin mikro seviyede dışavurumuna tekabül eden kavram takdir yetkisi

kavramıdır.⁵⁵ Takdir yetkisi büyük ölçüde profesyonel/mesleki otonominin sahada, polis memurunun görevi sırasında, kendini gerçekleştirdiği bir alanı ifade eder. Bu çerçeveden bakıldığında takdir yetkisi, polisin sahip olduğu görece özerkliğin de önemli bir bileşeni⁵⁶ oluşturur (Mann, 1994, 447). Polislik işinin doğasına dair analiz düzeyinde gerçekleştirilen en büyük ve önemli keşiflerden biri olarak nitelendirebileceğimiz takdir yetkisinin (Rumbaut, Bittner, 1979, 241) polis erkinin temel bir özelliği olduğu genel olarak kabul görmüştür (Neocleous, 2013a, 190; Marenin, 1982). Başka bir biçimde ifade etmek gerekirse, takdir yetkisi polislik işine neredeyse içseldir⁵⁷ (Ergut, 2001) ve onun siyaset ve hukukla olan ilişkisini anlamak bakımından kilit önemdedir.

Takdir yetkisi terimi Klockars (1995) tarafından polislik bağlamında ilk kez incelenme olanağı bulmuş⁵⁸ ve bundan sonra da ilgili literatürde çokça tartışılmıştır. Klockars (1995, 93), takdir yetkisini şu şekilde tanımlamaktadır:

“Bir polis memurunun yetkisi üzerindeki sınırlamalar ona muhtemel olasılıklar arasında seçim yaparak harekete geçip geçmeme konusunda özgür bırakıyorsa, o polis memuru takdir hakkını kullanıyor denebilir.”

Klockars’ın tanımını biraz daha genişletmek ve bu sayede takdir yetkisinin polis için taşıdığı önem ile polisin hem siyaset hem de hukuk ile olan ilişkilerinde sahip olduğu kritik konumu açığa çıkarmak gerekmektedir:

Hiyerarşik ve disiplinli bir örgütlenmeye sahip olan polis teşkilatı ve polisler, buna rağmen, genişçe bir hareket serbestisinden yararlanırlar. İşte polislerin gündelik faaliyetlerini yürütürken sahada yararlandıkları genişçe otonom hareket alanı polisin

⁵⁵ Takdir yetkisi kavramsallaştırması çok farklı bakış açıları temelinde yine çok farklı isimlerle adlandırılmaktadır. Monjardet (1996), takdir yetkisi kavramı yerine *inversion hierarchique* tanımlamasını kullanır ve takdir yetkisinin hiyerarşide yukarıdan aşağıya inildikçe arttığını vurgular. Jobard (2012), takdir yetkisinin polise bir egemenlik alanı açtığından hareketle *polisin egemenlik alanı* kavramsallaştırmasını kullanmayı tercih etmektedir. Brodeur (2011) ise takdir yetkisinin polise hukuk dışına çıkma olanağı vermesine istinaden *illégalisme legal* (hukuki hukuksuzluk) kavramsallaştırmasını kullanmaktadır.

⁵⁶ Patrice Mann (1994), polisin özerkliği konusunda iki bileşeni önemle ortaya çıkarır: Bunlardan birincisi polis kurumu içerisinde gelişen sendikalaşma süreci iken diğeri ise mesleki bilgi, polisin saha pratikleri ve hukuk/idare arasında salınan konumunun bir getirisi olarak polise özgü olarak ortaya çıkan takdir yetkisidir.

⁵⁷ Önemle belirtilmesi gerekir ki; takdir yetkisi her ne kadar kaçınılmaz bir biçimde polislik mesleğinin varlığına içkin olsa da hukuk ve yasaların devlet tarafından elastik ve dalgalı bir biçimde inşa ve muhafaza ediliyor oluşu da takdir yetkisinin derecesini ve etkisini belirleyen önemli bir etken olarak belirir (Newburn, Reiner, 2012, 810).

⁵⁸ Tüm kamu görevlileri derecesi farklı ve değişken olmakla birlikte takdir yetkisinden yararlanırlar. Polisin hukuk ve idare arasında salınan konumu polisin takdir yetkisini hem idari hem de adli süreçler açısından mühim kılar.

örgütsel yapılanmasının başlıca karakteristiklerinden biri olarak ortaya çıkar (Jobard, Maillard, 2015, 54). Yakalama ya da kovuşturma esnasında ortaya konan inisiyatif, tutuklama kararının uygulanıp uygulanmaması, güç kullanımı yönünde yapılan tercih, suç faaliyetlerinin kayıt altına alınması ya da alınmaması gibi çok geniş bir görev aralığında polisler otonom aktörler olarak belirirler. Böylece polis, takdir yetkisi sayesinde tutuklama, yakalama, gözaltı, sorgulama gibi yöntemlere başvurarak cezai süreçlerin başlangıcı için kapıyı aralar ve cezai süreçler de büyük ölçüde hazırlık evresini polisin takdir yetkisi aracılığıyla gerçekleştirdiği bu yöntemler bağlamında belirlenir.

Takdir yetkisi çok genel olarak kanunun ve yasal mevzuatların kamu görevlisi tarafından yorumlanması ile ilgili bir süreçtir. Takdir yetkisi sayesinde polis memuru bir durumun tanımını ve işleyişini yeniden yorumlama imkânına ve hatta kamusal düzeni kendi şahsında bir kez daha tanımlama imkânına kavuşur (Mann, 1994).

Takdir yetkisi kanunun öngördüğü ile sahada gerçekleşen arasındaki farklılıklardan yola çıkar ve çoğu zaman hukuki olan ile hukuksuz olan arasında salınır. Diğer bir deyişle takdir yetkisi, hukukla hukuksuzluğun birbirine karıştığı eşik noktalarından birini oluşturur (Berksoy, 2007a, 38; Seri, 2009). Polis takdir yetkisi sayesinde hukuku uygulamak ile uygulamamak arasında tercihte bulunabilme imkânına kavuşur (Rumbaut, Bittner, 1979, 242). “Kâğıt üzerinde hukuk ile uygulama halindeki hukuk arasında her zaman bir yorumlama süreci vardır ve devlet memurlarının, bu süreçte, hukuki kuralları yorumlarken kullandığı takdir yetkisi, hukukla hukuksuzluğun birbirine karıştığı bir bulanık zemin oluşturur” (Berksoy, 2007a, 38). Diğer bir deyişle takdir yetkisi, “kitapta yazılı olan hukuk”un polis pratikleri aracılığıyla uygulamaya geçişinde yaşadığı dönüşüm ve değişim ile ilgilidir (Newburn, Reiner, 2012, 806).

Söz konusu yetki hem işlevi hem de diğer kamu görevli ve kuruluşlarına göre daha geniş olması (Sever, 2009) hem de hiyerarşide yukarıdan aşağıya inildikçe artıyor oluşu nedeniyle polis teşkilatı bünyesinde ve polis pratiklerinde ayrıca ilgi uyandırır. Polis, bir kurum olarak profesyonelleştikçe ortaya çıkan durumlara özgü mesleki pratikler geliştirir ve söz konusu pratikleri çoğu zaman kanunla birlikte bir nevi *savoir faire* oluşturur. Öte yandan polisin fiziksel şiddet kullanma yetkisine sahip oluşu; üstelik bunu

kendi toplumuna yönelik olarak yapıyor oluşu da hukuk ve hukuksuzluk arasında gidip gelebilen esnek bir yapı olarak takdir yetkisini diğer kamu görevlilerinkine oranla daha ön plana çıkarır.

“Ancak, polisi diğer kurumlardan ayıran ve daha mühim kılan, merkezinde bulundurduğu şiddet kullanımı potansiyelidir. Hukuk şiddetin nesnesini ve uygulanabileceği alanı belirlerken, polis de cezalandırma zincirinin ilk halkası ve günlük hayata her yönden müdahale edebilen bir kurum olarak, kendisine tevdi edilen bu zoru, takdir yetkisini kullanarak, uygular” (Berksoy, 2007b, 38).

Takdir yetkisi polisin iki görev alanı bağlamında uygulanır: Adli süreç ve özellikle ceza hukuku ile ilişkisi bakımından takdir yetkisi önemli bir konum işgal eder. Diğer yandan polisin düzeni sağlama ve *peacekeeping* işlevi, takdir yetkisinin sınırlarını muğlaklaştırır ve ona daha rahat ve esnetilmiş bir biçimde işleyebileceği daha geniş bir alan açar.⁵⁹ Düzenin sağlanması ya da huzurun korunması göreviyle hareket eden polis için takdir yetkisi, toplumu kötü olan her şeyden ayrı tutmak gibi geniş ve muğlak bir çerçevede tanımlanır (Rumbaut, Bittner, 1979, 245). Hukuk da düzenin sağlanması görev tanımı bağlamında polisin başvurduğu çok sayıda kaynaktan sadece biri haline gelir (Wilson, 1968). Düzen ve huzurun sağlanması amacı ile hareket eden polis pratikleri hukukun üstüne çıkar. Deyim yerindeyse kapsayıcı bir niteliğe bürünen takdir yetkisi düzenin sağlanması kisvesi altında hukuk ve kanunu yutar.

Bu noktada polisin takdir yetkisi ile hukuk ve egemenlik arasındaki ilişkiye de değinmek yerinde olacaktır. Takdir yetkisinin nitelikli bir analizi, bize, polis ve hukuk arasındaki ilişki üzerine bir kez daha düşünme imkânı sağlayacaktır. Bunun da ötesinde takdir yetkisi, polisi egemen kılmak suretiyle onu siyasal süreçlerin merkezine yerleştirmesi nedeniyle de ayrıca bir analizin konusu edilmeyi hak etmektedir. Polis ve hukuk arasındaki ilişkinin çözümlemesi için Walter Benjamin’in şiddet eleştirisini analize dâhil etmek gerekli görülmektedir.

Benjamin, polisi yasa koyucu şiddet ile yasayı koruyan şiddetin hayaletimsi bir birleşimi olarak tanımlar. Polis, bu şekilde, yasanın sınırlarını belirleyebilir hale gelir. Ne kadar

⁵⁹ Kamu düzeni görevinin polis ile takdir yetkisi arasındaki ilişkiye yönelik genişletici ve muğlaklaştırıcı etkisi fiziksel güç kullanımına da etkide bulunur. Takdir yetkisi, fiziksel güç kullanımının da açık hukuki bir onaylama ve izin olmaksızın düzeni sağlamaya yönelik pratik nedenler ve kam düzeninin sağlanmasında uzman polis memurunun kişisel yargısı ile uygulanmasının yolunu açar (Rumbaut, Bittner, 1979, 246).

ileri gidebileceğine ve ne kadar geride duracağına kendisi karar verir. Polis “hukuku fiilen, adını koymadan askıya alır; ‘ayaküstü’ olağanüstü hal yaratır” (Bora, 2011).

Buradan yola çıkarak Benjamin, polis hukuku kavramsallaştırmasını inşa eder:

Polis ‘hukuku’, devletin, ister gözleri karardığından, ister hukuk düzeninin iç bağıntılarından ötürü, ne pahasına olursa olsun erişmeyi arzu ettiği ampirik maksatlarını artık hukuk düzeniyle güvenceleyemediği noktayı işaret eder. Bu nedenle polis, nizamnamelerle düzenlenmiş yaşamın içinde gaddarca bir tacizle veya onu basbayağı gözetim altında tutarak yurttaşla refakat ederken, açık seçik bir hukukî temelin bulunmadığı sayısız vakada herhangi bir hukukî amaçla rabita kurmaksızın ‘güvenlik gerekçesiyle’ müdahalede bulunur. Mekân ve zamanla kayıtlı ‘hüküm’ü metafizik bir kategori olarak tanıyan hukuktan farklı olarak, polis kurumunun mütalaası özsel bir şeye denk gelmez. Onun kudretinin bir biçimi yoktur – tıpkı medeni devletlerin yaşamındaki, asla ele gelmeyen, her yerde hazır ve nazır hayaletsi görünümü gibi (Benjamin, 1999, 179-204’dan aktaran Bora, 2011).

İşte, polisin sahip olduğu bu takdir yetkisi, polisi sadece hukukun uygulanmasını sağlayan bir araç olmaktan alıkoyar. Özetle; polisi hukukun uygulanmasını ve gerçekleştirilmesini sağlayan “tarafsız bir iletken” (Gönen ve diğ., 2013, 15) olarak düşünmemizi isteyen hâkim söylem polisin çelişkili ve sapkın gerçek doğasını yansıtmamaktadır. Takdir yetkisi ile polis, hukuk yapıcı bir aktör haline gelir. Polisin bizzat hukuku yaratan aktör konumuna yükselişi, onu, egemenlik kavramı ile birlikte düşünmemizi de gerekli kılar.

Jobard’ın (2012) Schmitt’in siyaset teorisi temelinde kurguladığı ve polisin takdir yetkisi ile polis egemenliği arasında kurduğu benzerlik Walter Benjamin’in şiddet eleştirisinde polise dair söyledikleri ile de büyük bir paralellik gösterir. Jabord, Brodeur’un *légalisme illégal* – hukuki hukuksuzluk- adlı oksimoron kavramsallaştırmasının eleştirisinden yola çıkarak takdir yetkisini, polisin içerisinde rahatlıkla hareket edebileceği bir egemenlik alanı olarak tarif eder. Takdir yetkisi yerine Schmitt’in istisnai hali belirleyen egemendir tanımlamasına referansla egemenlik kavramını yerleştiren Jabord, polisin bu yetki sayesinde devletin egemenliğinin bir kısmını kendi bünyesinde sahiplendiğini savunur. Egemenlik kavramının polislik literatürüne kazandırılması sayesinde de bu kavramı siyasal iktidar ile de bağdaştırır. Jobard, devamında, takdir yetkisi ya da polisin belirli şartlar altında öldürmeye kadar varan şiddet içeren pratiklerinin diğer güçlerin ve iktidar odaklarının boyun eğmek zorunda kaldığı bir egemenlik alanını ifade ettiğini belirtir (Jabord, 2012: 9).

Sonuç olarak takdir yetkisi bağlamında yapılacak bir analiz polisi apolitik ve nesnel bir bürokratik yapı olarak göstermeye meyilli hâkim algıyı kırar. Polisin politik doğası

takdir yetkisi vasıtasıyla açığa çıkarılır. Takdir yetkisi vasıtası ile bir egemen gibi davranan polis, siyasal süreçlerin merkezine yerleşir. Polisin sadece sokakta suçlu kovalayan bir memur olarak tipleştirilmesi eksik bir çerçeve sunar. Polis, kamu düzeninin ve toplumsal kontrolün kurucu unsuru olarak sadece suçu kovuşturamaz; o aynı zamanda suçluyu ve suçu de her polis pratiğine uyguladığı takdir yetkisi ile tanımlar. Uysal'ın (2012b, 61) vurguladığı üzere, polis sadece düşmana karşı mücadele eden bir baskı aygıtı değil, aynı zamanda o düşmanı tanımlayanıdır da. “Polisin takdir yetkisi, tanımı itibariyle, belirli bir sosyal bağlam içerisinde kimin sapkın olduğunu ve bu sapkınlığın nasıl kontrol edileceğini belirlemektedir” (Neocleous, 2013a, 191).

Takdir yetkisinin yukarıda gerçekleştirilen teorik analizi önemli bir gerçeği göz ardı etme sonucuna varmamalıdır: Takdir yetkisi *a priori* bir veri değildir. Polisliğe içkin olarak nitelendirebileceğimiz bu yetkinin ortaya çıkışı her zaman sosyo-politik bir sürece tekabül eder ve böylesine bir bağlamda değerlendirilmelidir (Jobard, 2012). Takdir yetkisinin, polisin toplumla karşılaştığı anda ve alanda ortaya çıkması ve kontrolü altına giren kişilerin devletle olan ilişkisini belirleyecek olan süreci başlatıcı yetkiye tekabül etmesi nedeniyle de polis, devlet ve toplum arasındaki ilişki bağlamında kritiktir. Bu yetki hiçbir şekilde tesadüfi ya da müessif bir biçimde ortaya çıkmaz; tersine polisliğin kaçınılmaz ve temel bir özgün niteliği olarak ortaya çıkar (Rumbaut, Bittner, 1979, 242).

Bu nedenledir ki, takip eden ampirik bölümlerde takdir yetkisinin aldığı boyutlar ancak siyasal süreç ile birlikte okunduğunda bir anlam ifade eder. Sahip olduğu takdir yetkisinden yararlanabileceği sınırları çizen polisin kendisiyse; bu sınırları belirleyen de siyasal sürecin gelişimidir. William Ker Muir'in (1977) polisi “*street corner politician*” olarak ifade eden tanımı da bu noktada ayrı bir önem kazanır.

Polisin bu üçlü belirleyeni –siyasal iktidar, makro ve mikro otonomi- hiçbir şekilde bir uyum ve harmoni içinde bulunmak zorunda değildir. Diğer bir deyişle, bu üç belirleyen birbirleriyle kimi zaman mücadele ve rekabet halinde bulunurlar; kimi zamansa birbirleriyle ortaklık ve iş birliği kurarlar. İşte polisin işleyişi bu üçlü yapı arasında devam eden sürekli gerilimlerin bir sonucu olarak belirlenir.

Sonuç olarak, bu bölüm kapsamında polisin kesin bir tanımının yapılması için bir çaba sarf edilmemiştir. Tersine, polis tanımsız bırakılmış; bunun yerine polisi tarif etmemizi ve onu her bir kurum hem de bir faaliyet olarak bir arada anlamamızı kolaylaştıracak belli başlı kavramların üzerinde durulmuştur. Bunlardan birincisi polisin kamu düzeni kavramı ile olan ilişkisidir. İkinci olarak, polisin meşru şiddet tekeline sahip oluşu üzerinde durulmuştur. Nihayetinde, son olarak polisin siyasal iktidar ile olan ilişkisi ile bir devlet kurumu olarak yararlandığı görelî özerklik vurgulanmıştır. Özetle polis, toplumun asayiş ve rejimin güvenliği ile ilgili olan kamu düzeninden başlıca sorumlu kurum olarak belirlenen bu görevinin ifşasında fiziksel şiddet tekeline dayanmaktadır. Bu şiddeti nadiren kullanıyor olması bir yana, söz konusu güç onu hem siyasal iktidarın denetimine tabi kılma stratejilerinin merkezine yerleştirmekte hem de sahip olduğu görelî özerkliğin bir gereği olarak daha da fazla özerk hale getirmektedir. Bu özerklik takdir yetkisinin doruk noktasına ulaştığı sahada polisi egemen bir güç haline getirmektedir.

Yukarıdaki üç etken, çalışmamızın analitik çerçevesini oluşturan üçlü oyun analizinin ön gördüğü diyalektik ve ilişkisel dokuların ön plana çıkarılması için işlevseldir. Katı ve net tanımlar üzerinden hareket etmek yerine belirli bir tarihsel bağlamda polisin tüm bu niteliklerinin evrimine odaklanmak devlet, toplum ve polis arasındaki üçlü oyunun gelişimini anlamak bakımından ipuçları vermektedir. Takip eden bölüm, işte söz konusu üçlü oyunun gelişimini daha net olarak gözlemleyebileceğimiz tarihsel arka plan olarak siyasal kriz ortamını inceleyecektir.

3. POLİS VE SİYASAL KRİZ

Ana argümanları sunduğumuz bölümde, sosyolojik bir polis analizinin tarihsel bir arka plan yardımıyla gerçekleştirilmek istendiğinden bahsetmiştik. Tezin ikinci bölümü, işte bu tarihsel arka planı ve polis analizi açısından taşıdığı önemi ortaya koymaya çalışacaktır. İlgili tarihsel dönemin polis analizi için bir mikro çalışma alanı olarak seçilmesi şüphesiz tesadüfi değildir. Polisin sosyo-politik süreçler içerisindeki gelişimi, özerkliği ve iktidar tarafından denetimi arasındaki ilişkinin sürekli değişen dengesi ile nihayetinde devlet-toplum-polis ilişkiselliğinin dinamiklerini açığa çıkarmak bakımından siyasal kriz dönemleri elverişli tarihsel dönemler olarak belirir. İşte 1970’li yıllar ve özellikle 1975-77 yılları arasında siyasal iktidarı elinde bulunduran I. MC Hükümeti dönemi tam da böylesine bir siyasal kriz örneği oluşturur.

1961 Anayasasının siyasal ve hukuksal alanda hazırladığı elverişli ortamda hızlanan toplumsal siyasallaşma, 1970’li yıllara gelindiğinde kitleselleşir ve toplumun tümüne yayılır. Artan toplumsal muhalefet karşısında ise devlet bocalamaya başlar. I. MC Hükümeti, iktidara geldiği 1975 yılından başlayarak, 1970’li yılların hali hazırda var olan siyasal, ekonomik ve toplumsal krizine ivme kazandırır. I. MC Hükümeti çatısı altında devletin fiziksel şiddet tekeli kaybetmesi ve yine bu dönem süresince devlet kurumlarının içine girdiği siyasallaşma süreçleri ile birlikte devlet özerkliğini kaybetmeye başlar ve bu durum var olan siyasal krizi giderek derinleştirir.

3.1. Siyasallaşma, Kriz ve MC Hükümeti’ne Doğru

Türkiye’de toplumsal kolektif hafıza, 1970’lerin Türkiye’sini anarşi ve terör üzerinden hatırlamaya ve yorumlamaya eğilimlidir. Sosyal bilimler literatürü de kolektif hafızayla aynı doğrultuda seyir eylemiş ve 1970’leri bir siyasal çözümsüzlük, terör ve kaos dönemi olarak nitelendirmek suretiyle hızla 1980 askeri darbesine ve 1980’li yılların dönüşümüne sıçramıştır (Turan, 2013, 3). Sağ ve sol radikal örgütlenmelerin şiddete

evrilen karşıtlıkları, devlet kurum ve görevlilerini de içeren siyasallaşma süreçleri ve nihayetinde artan ölümler, iç savaşa yaklaşan bir genel siyasal manzara olarak 1970'lerin tasviri için yeterli sayılmıştır.

Bu genel görünümüne rağmen 1970'ler, her şeyden önce, bir bütün olarak ele alındığında, bir kriz dönemi olarak değerlendirilmelidir. 1970'li yılların krizi tek boyutlu değil, tersine çok biçimli ve çok yönlü bir krizdir. Birbiri ardına kurulan ve ivedilikle yıkılan koalisyonlar krizin siyasal yönünü, enflasyon/devalüasyon kısır döngüsüne sıkışmış ekonomi iktisadi yönünü ve nihayetinde Soğuk Savaş döneminin iki kutuplu dünyasında Kıbrıs sorunu nedeniyle uluslararası arenada maruz kalınan izolasyon ise krizin uluslararası boyutunu oluşturmaktadır. Üstelik halk, toplumsal muhalefetini sokakta şiddete varan eylemlerle sıkça göstermekten çekinmemektedir. Dolayısıyla 1970'li yılların krizi ekonomik, siyasi, toplumsal ve nihayetinde uluslararası karakteri ile krizler üzerine yeni krizler ekleyen bir istikrarsız ülke resmi çizmektedir (Bozarslan, 1997).

Bu noktada polis analizinin içine yerleşeceği tarihsel bağlamı oluşturan çok boyutlu krizin tanımını yapmak gerekmektedir. Bu niyetle, 1970'li yılların krizi her şeyden önce üç temel bileşen üzerinden tanımlanacaktır: krizin sosyo-politik niteliğine yapılan vurgu, krizin sebepleri üzerinde değil de seyrine odaklanan teorik bakış ve siyasal krizin devlet kapasitesinin kaybı bağlamında tanımlanışı. Bu minvalde, krizi ortaya çıkaran etmenler⁶⁰ üzerinde durmak yerine krizin gelişimi ve unsurları incelenecektir. Bu amaçla, 1970'li yılların krizi, toplumsal ve siyasal alanda yaşanan dönüşümlerle birlikte ortaya çıkan yeni aktörlerin, siyasal rekabete kendi paylarına düşeni almak amacıyla eklemelenme⁶¹

⁶⁰ Siyasal krizlerin nedenlerine yönelen ve bu bağlamda açıklayıcı sebepler ortaya koyan belli başlı teoriler olarak Huntington'ın *Political Order in Changing Societies* (1968) adlı çalışması ile Claus Offe'nin *Yönetilemezlik: Muhafazakâr Kriz Kuramlarının Yeniden Doğuşu* (2001) adlı çalışması örnek olarak gösterilebilir. Huntington, ilgili çalışmasında, siyasal krizi, siyasallaşan toplumsal kitlelerin artan taleplerine bağlı olarak devletin aşırı yüklenmesi ve bunun neticesi olarak yönetememeye başlaması olarak tanımlar. Huntington, ortaya çıkan yönetilemezlik krizinin ordu müdahalesini gerekli kıldığını savunur. Ordu, düzeni korumak amacıyla müdahale eder ve krizi sonlandırır. Offe ise, Huntington'a kıyasla daha eleştirel yaklaştığı kriz teroisinde siyasallaşma ve yönetilemezlik ilişkisinin derinlerine inerek; bu ilişkinin temelinde bulunan sınıf mücadelelerine değinir. Emek ve sermayenin taleplerinin karşı karşıya geldiği yerde bulunan sınıf mücadelesi, yönetilemezlik krizinin de temelini oluşturmaktadır.

⁶¹ Bozarslan'a göre (1997) yeni toplumsal, siyasal ve ekonomik aktörler barışçıl bir biçimde siyasal sisteme eklemelenmeleri için gereksinim duydukları araç ve gereçlerinden yoksun bir görünümündedirler. Bu nedenle de, aralarından bazıları, kendilerini tek aktör haline getirmek suretiyle siyasal alanı mobilize etme çabasını sürdürürken; diğerleri ise siyasal alanı tümden yok etmek niyetiyle hareket etmektedirler.

abalarına cevap veremeyen devlet kapasitesi kavramsallaştırması temelinde anlaşılmaya çalışılacaktır. Bu doğrultuda, 1970’li yılların krizi devleti topluma bağlayan damarlar olarak nitelendirebileceğimiz kurumların siyasallaşması ve nihayetinde devletin şiddet tekelinin kaybı ile derinleşen bir süreç olarak incelenecektir.

Çok biçimli ve çok yönlü olarak nitelendirdiğimiz bu krizin, devlet ve toplum ilişkileri bakımından bizi ilgilendiren en önemli bileşenini siyasal ve toplumsal boyutu oluşturur. Not edilmesi gerekir ki, 1970’li yıllardaki siyasal gelişmelerin arka planında 1950’li yıllarla birlikte başlayan sosyo-ekonomik değişimler yer almaktadır (Gürel, 2004b, 86). 1950’li yıllarla birlikte Türkiye’de başlayan toplumsal değişimin ve 1960’lı yılların elverişli anayasal, siyasal ve ekonomik koşulları ile devam eden dönüşümün ortaya çıkardığı yoğun siyasallaşma ve şiddetli muhalefet karşısında, 1970’li yıllar ile birlikte devletin toplumsal hayattaki nüfuzunu belirleyen ve onun toplumla ilişkilerini biçimlendiren fiziki ve kurumsal kapasitesinin yitimi ile karşılaşırız. Aslında, henüz daha 1960’lı yıllarda artan siyasallaşma ile birlikte gözlemlenen toplumsal grupların yönetilemezlik durumu, 1970’li yıllara gelindiğinde ivmelenip açık bir siyasal şiddet durumuna evrilir. Bu nedenle ilk aşamada, 1970’li yıllara ve öncesine geri dönmek; bu dönemde farklı toplumsal kesimler bünyesinde devlete itaati ve bunun üzerine oturduğu meşruiyet mekanizmasını sorgulanır hale getiren siyasal krizin oluşum süreçlerine göz atmak zorunludur (Bozarslan, 1997).

1970’li yıllarda, Türkiye’de toplumun siyasallaşma ve bireyin bir siyasal özne olarak ortaya çıkış süreçleri eşine az rastlanır bir boyuta ulaşmıştır.⁶² 1970’li yılları ve bu dönemde toplumun maruz kaldığı siyasallaşma süreçlerini anlamak için 1946 yılında başlayan çok partili siyasal yaşama ve 1950’li yılların sosyo-ekonomik dönüşümüne ana hatlarıyla göz atmak ve bu dönüşümü 1960 askeri darbesinin hazırladığı yeni siyasal, hukuki ve toplumsal süreçlerle bir arada birikimsel olarak düşünmek gerekli görünmektedir.

⁶² 1950’li yıllarla birlikte hızlanan sosyo-politik dönüşüm, henüz daha 1960’lı yıllarda siyasallaşma süreçlerini başlatmıştır. Bu dönemde, siyasal alan AP ve CHP dominasyonundan ve cumhuriyetçi-muhafazakâr ikiliğinden bir nebze de olsa sıyrılmayı başarmıştır. Sağ ve sol, yine bu dönemde, politik yelpazenin iki ayrı ucu olarak konumlanmaya başlamıştır. Yeni Türkiye Partisi ve Türkiye Birlik Partisi gibi siyasal partiler bu dönemde Kürt ve Alevi topluluklarını sınırlı da olsa siyasal mücadeleye dâhil etmişlerdir. Ancak; 1960’lı yılların siyasallaşması 1965 yılından itibaren süreksiz bir hal almıştır. Hâlbuki 1970’li yıllar le birlikte siyasallaşma süreçleri kurumsal, sürekli ve en önemlisi örgütlü bir hal almayı başarmıştır (Bozarslan, 1997).

1950’li yıllara gelindiğinde, aslen 1940’lı yılların sonlarına doğru hızlanmaya başlayan ekonomik ve siyasal liberalleşme etkilerini somut olarak da göstermeye başlar. İnönü’nün çok partili hayata geçişi hızlandıran demeci,⁶³ 1947 yılı ile planlamaya dayalı ekonominin liberalleşmeye dönük gelişimi⁶⁴ ve nihayetinde uluslararası alanda Batı bloğu ile yoğunlaşan ilişkiler⁶⁵ Türkiye’de toplumsal ve siyasal hayatın toptan bir dönüşümüne yol açar.⁶⁶ Bunun en önemli sonuçlarından biri de şüphesiz halkın bir aktör olarak siyasal sürece müdahil kılınmasıdır⁶⁷. Demokrat Parti’nin⁶⁸ 1950’deki seçim zaferi, aynı zamanda, toplumun siyasal alana uzanan merdivende adımını ilk basamağa koyuşunu da temsil eder.

DP’nin 1950 seçimlerinde tek başına iktidarı ele geçirmesi ile toplumun geniş kesimlerinin tek parti CHP’sine yönelik hoşnutsuzluğu siyasal olarak da somutlanmış; yöneten-yönetilen ilişkileri bu dönemden başlayarak yeni bir dönemece girmiştir. Öte yandan, 1950’li yıllarda sanayileşmenin hızlanması ve tarımda makineleşme gibi etkenler neticesinde kırsal nüfus azalırken kentlerdeki nüfus artışı giderek büyümüştür.⁶⁹

⁶³ İnönü, II. Dünya Savaşı’nda Almanya’nın teslim olmasından sonra Türkiye’de çok partili siyasal hayatın başlangıç noktasını oluşturan ünlü açıklamasını ülkenin Milli Şefi olarak 19 Mayıs 1945 tarihinde yapmıştır. İnönü, açıklamasında, savaş bittiğine göre artık demokrasi yolunda yeni adımlar atılabileceğini bildirmiştir (Eroğul, 2006, 113).

⁶⁴ 1947’de CHP, devletçi üçüncü ekonomik kalkınma planını iptal etmiş ve özel sermayeyi merkezine alan yeni bir ekonomi politikasına yönelmiştir (Pamuk, Owen, 1998, 106).

⁶⁵ Batı ile yoğunlaşan ve sağlamlaşan ilişkilerin en somut göstergesi Kore Savaşı’nın ardından 1952 yılında Türkiye’nin NATO’ya üye olmasıdır.

⁶⁶ Toplumsal dönüşümün en önemli göstergelerinden biri kentleşmedir. Kentlerin nüfusu bu dönemde hızla artmıştır. Nüfus hareketliliği, ayrıca, karayolu ulaşımının gelişmesiyle de doğrudan ilgilidir. (Ahmad, 1995, 164-165).

⁶⁷ Halkın bir aktör olarak siyasal süreçlere dâhil edilmesi, şüphesiz, çok partili sistemin CHP tarafından ön görülen sınırlamaları çerçevesinde düşünülmelidir. Bu süreçte İnönü’nün gerçek bir muhalefete izin vermeyen; bunun yerine sınırlı bir muhalefet öngören tavrı bilhassa hesaba katılmalıdır. AP ile CHP arasında ideolojik olarak fazla bir fark bulunmaması da CHP’nin halkın hoşnutsuzluğunu dizginleyebilmek amacıyla DP’yi bir emniyet sübabı olarak sınırlı muhalif bir yapı olarak düşünmesinin önemli göstergelerinden biri olarak düşünülebilir. Yine de DP, sınırlı olması öngörülen muhalefetine rağmen 1947 yılından tek başına iktidar olduğu 1950 yılına değin onbinlerce insanın toplandığı büyük muhalif gösteriler düzenlemeyi ve halkı mobilize etmeyi başarmıştır. Türkiye siyasal yaşamında, bunun, önemli bir yeniliği ve dönüşümü gösterdiği açıktır (Eroğul, 2006, 116).

⁶⁸ DP (Demokrat Parti), 7 Ocak 1946 yılında kurulmuştur. Partinin kurucuları şu isimlerden meydana gelmektedir: Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü. Parti, çok kısa sürede, halkın Tek Parti iktidarına yönelik muhalefeti ve bıkkınlığını kendi lehine mobilize etmeyi başarmış ve 1950 seçimlerinde tek başına iktidarı ele geçirmiştir. Dört ismin de DP kurulmadan evvel CHP üyesi olmaları İnönü ve CHP’nin güdümlü muhalefet yaratma gayretlerinin bir göstergesi ve neticesi olarak düşünülebilir (Eroğul, 2006). Demokrat Parti’nin tarihi ve ideolojisi hakkında detaylı bir analiz için bkz. Eroğul (2014).

⁶⁹ 1935 yılında, toplam nüfusun sadece yüzde 16.4’ü nüfusu 100.000’i aşan şehirlerde yaşarken; bu oran 1960 yılında yüzde 25.1’e ve nihayetinde 1975 yılında yüzde 41.7’e yükselmiştir (Danielson, Keleş, 1985, 29).

Bu dönem aynı zamanda tarım istihdamının ve tarımın ülke ekonomisindeki payının azaldığı bir yeni dönemi de başlatmıştır.⁷⁰ 1950’li yılların kapitalistleşme ve kentleşme süreçleri yeni bir orta sınıfın doğuşunu da mümkün kılmıştır. İşçi sınıfı da yine bu dönemde oluşmaya başlamıştır. Tüm bunlarla ilişkili olarak, yaşanan siyasal ve toplumsal dönüşümler, toplumun siyaset ile olan ilişkilerini de yeniden biçimlendirmiştir. Artık, toplum için, siyasal alana uzanan merdivenin ilk basamağına tırmanabilmiş olmak pek de yeterli görünmemektedir. Üstelik CHP’ye alternatif olarak desteklenen DP iktidarı da giderek sertleşmiş ve tek parti yönetimlerinin sıklıkla düştüğü tarihsel yanılığa düşmeye başlamak suretiyle toplumla bağlarını iktidarın lehine olacak biçimde yeniden düzenlemeye başlamıştır.

1950’li yılların ortalarına değin dünya genelinde uygulanan liberal iktisat politikalarına paralel olarak da iyi seyreden ekonomi dönemin ikinci yarısında DP iktidarının enflasyonist politikalarının ve büyüyen bütçe açığının neticesi olarak giderek tökezlemeye başlamıştır.⁷¹ Ekonomik alanda DP’nin yaşadığı tökezlemeye 1957 seçimleri⁷² sonrasında yaşadığı siyasal başarısızlık da eklenince DP iktidarı, daha baskıcı bir rejime yönelmiştir. Bozulan ekonomik koşullar,⁷³ muhalefet üzerinde

⁷⁰ 1948-1968 döneminin büyüme göstergeleri ile ilgili bir analiz için bkz. Sunar (1974).

⁷¹ DP, 1950 yılında tek başına iktidarı ele geçirdikten sonra özel sermayeyi destekleyen ve tarım sektörüne öncelik veren liberal ekonomi politikaları benimser. Böylelikle, büyük toprak sahipleri, köylüler ve ticaret burjuvazisine yönelik popülist politikaları hızla yürürlüğe konur. Ancak, 1950’li yılların ilk yarısında uluslararası konjonktürün de yardımıyla başarıyla ilerleyen ilgili iktisat politikaları, 1954’ten itibaren ciddi bir yavaşlama sürecine girer. Ekonomik başarısızlık, DP iktidarını siyasi alanda daha baskıcı politikalarla yönlendirir. Öte yandan, 1950’lerin ikinci yarısında sanayi burjuvazisi, giderek, DP’nin popülist iktisadi politikalarından rahatsızlık duymaya başlar. Hatta sanayi burjuvazisi, Hürriyet Partisi’nin kuruluşuna büyük destek vermek suretiyle CHP devletçiliği ile DP’nin küçük burjuvaya dönük ekonomi politikaları arasında bir üçüncü yol arayışına girer (Keyder, 1993, 196).

⁷² 1957 seçimlerinde CHP, 1954’te Meclis’e soktuğu 31 milletvekiline karşılık, 178 milletvekili sayısına ulaşmayı başarır. DP ise hem oy hem de koltuk kaybetmiştir. Çoğunluk sistemi sayesinde DP yine tek başına iktidar olmayı başarmış olsa da halkın desteğini kaybetmeye başladığı seçim sonuçlarından rahatlıkla okunabilmektedir (Karpas, 2015, 188)

⁷³ 1950’li yılların ikinci yarısından itibaren değişen ekonomik koşullar altında, burjuvazinin de kendi içinde bir bölünmeye gittiği söylenebilir. Buna göre, sanayi burjuvazisi birikim sürecinin düzenlenmesinde devleti ön plana koymak mecburiyeti ve isteği ile karşı karşıya kalmış; darbe olasılığı bu isteğin siyasal iktidar tarafından yerine getirilebileceğine dair umutların sona ermesi ile birlikte kuvvet kazanmıştır (Keyder, 1993, 198). Öte yandan DP’nin ekonomi politikaları 1950’li yılların ikinci yarısından itibaren enflasyon artışına neden olmuş ve özellikle memurları, subayları ve işçileri reel ücret bağlamında büyük ölçüde zayıflatmıştır.

derinleşen siyasal iktidar baskısı ve nihayetinde gelişmeye başlayan toplumsal hareketlilik 1960 darbesi⁷⁴ için gerekli olan ortamı büyük ölçüde hazırlamıştır.

27 Mayıs 1960 yılında gerçekleşen darbe ile ordu, DP'yi iktidardan uzaklaştırarak ülke yönetimine doğrudan el koymuştur.⁷⁵ 1960 darbesi, her şeyden önce, DP'nin popülist ve muhafazakâr modernleşmeci hegemonya projesinin büyük bir dönüşümden geçen toplum tarafından artık sahiplenilmemeye başlamasıyla açıklanabilir (Akça, 2010, 366).

⁷⁶ Bozulan ekonomik koşullar ve artan siyasal baskılar karşısında öncelikli olarak sanayi burjuvazisi ve onu takip eden yeni gelişmekte olan orta sınıflar ile nihayetinde yavaş yavaş oluşmaya başlayan işçi sınıfı, DP'nin projesine dâhil olamadığı ölçüde alternatif proje beklentisine yönelmiştir. İşte 1960 darbesi tam da bu sınıfların ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik bir yeni proje olarak belirmiştir.

1960 darbesi ile birlikte Türkiye'de sosyo-politik iktidar ilişkileri deyim yerindeyse keskin bir dönüşüme uğramıştır. 1950'li yıllardan bir hayli farklılaşmak suretiyle, bu dönem boyunca toplum tümüyle siyasallaşmaya başlamıştır (Ahmad, 1995, 195). Bunun için siyasi, ekonomik ve anayasal ortam müsaittir.

⁷⁴ 27 Mayıs 1960 darbesinin detaylı analizi için bkz. Akça (2010). Akça, ilgili çalışmasında, 1960 darbesini sosyo-politik güç ilişkilerinin bir neticesi olarak ele alır ve darbeyi tarihsel ve toplumsal bir bağlama yerleştirir. Buna göre, 27 Mayıs 1960 askeri darbesi, DP'nin liderliğinde kurulmuş olan ve büyük toprak sahipleri, ticaret burjuvazisi ve küçük ve orta köylülüğe dayalı popülist kalkınmacı muhafazakâr-modernleşmeci hegemonya projesinin 1950'lerin ikinci yarısından itibaren dağılmaya başlamasıyla birlikte ortaya çıkan sosyo-politik sonuçlara verilen cevap olarak düşünülebilir. Zaten, DP'nin hegemonya projesinin dağılmaya başladığı 1950'li yılların ikinci yarısında, muhalif siyasal ve toplumsal güçler etrafında yeni bir hegemonya projesi inşa olunmaya başlanır. Forum Dergisi, CHP'nin 1957'den sonra başlattığı yenilenme çabaları (detaylı bir analiz için bkz. Kili (1976)) ile sanayi burjuvazisinin desteği ile kurulan Hürriyet Partisi gibi oluşum ve gelişmeler yeni hegemonya projesinin başlıca unsurları olarak karşımıza çıkar. 27 Mayıs darbesi, işte tam da bu yeni oluşmakta olan hegemonya projesine eklenir. Partizan idare, hukuk devleti vasfının ortadan kalkması, enflasyonist mali politikalar, baskı rejimi ve tek parti diktatoryasının kurulması ve plansız ekonomi 27 Mayısçılar tarafından darbenin gerekçesi olarak sunulur. Öte yandan, 1960 darbesi, kısa ömürlü olmuştur. Ordu, darbeden bir buçuk yıl sonra anayasanın hazırlanması ve kabul edilmesi süreçleri ile seçimlerin gerçekleştirilmesini tamamlamış ve iktidarı sivillere devretmiştir (Keyder, 1993,195). Darbe sonrasında gerçekleşen ilk seçimde beş parti yarışmış CHP yüzde 36.7, Adalet Partisi yüzde 34.8 oy oranına ulaşmıştır.

⁷⁵ 1960 darbesinin ayırt edici özelliği darbenin hem örgütlenme hem de müdahale sürecinin ordunun hiyerarşik yapısı dışında gerçekleşmiş olmasıdır. Hiyerarşi dışı karakteriyle 27 Mayıs, Cumhuriyet tarihinde meydana gelen askeri müdahaleler arasında ilk ve tek başarılı örnek olarak belirir (Akyaz, 2002, 75-76).

⁷⁶ Şüphesiz, 1960 darbesi sadece DP iktidarı ile ilgili değildir. Ordunun kendine has sorunları da hiyerarşi-dışı bu müdahalenin gerekçeleri arasında yer alır. Ancak, yine de 1960'a giden yolda ordunun en büyük rahatsızlığını DP iktidarının icraatları oluşturmaktadır. Bu icraatlar arasında 1960 yılında kurulan Tahkikat Encümeni ve DP'nin laiklik karşıtı bazı uygulamaları önemli yer tutar (Akyaz, 2002, 77-81).

“Antagonizmaların çoğullaşması, merkezin hegemonyasını sarsarak, onun kendinden eminliğinde tahribat yaratarak, bütünleyici etkilerini silerek, merkezin radikal olumsuzluğunu ve böylece de düzenleme ile düzen arasındaki açığı yamamanın radikal imkânsızlığını gösterdi” (Çelik, 2010, 215).

Şüphesiz, bunun en önemli nedeni 1960 darbesi ile birlikte ülke siyasetinin ve ekonomisinin yaşadığı dönüşüm ve darbenin ortaya koyduğu yeni anayasal düzendir. Dolayısıyla, solun 1970’li yıllar boyunca kitleselleşen durumunu, CHP’nin ortanın solu sloganının stratejiye dönüşmesiyle bu dönemde kat ettiği yolu ve nihayetinde 1970’li yılların ikinci yarısında ülkenin içine girdiği siyasal krizi anlamak için 1960 darbesine⁷⁷ geri dönmek zaruri görünmektedir.

1960 askeri darbesi hem ortaya koyduğu yeni ekonomi politikası ile hem de kamu gücü karşısında yönetilenlere geniş bir güvence sağlayan yeni anayasası ile farklı toplumsal sınıfların siyasallaşmasının önünü açacaktır. Diğer bir deyişle, 27 Mayıs ile birlikte orta sınıflar, sanayi burjuvazisi ve işçi sınıfından oluşan bir yeni koalisyon, siyasal ve toplumsal süreçlerin merkezine yerleşecektir (Savran, 1987; Keyder, 1993; Daldal, 2004).

“Türkiye toplumunun 1960 sonrasında girdiği yeni dönem ülkenin tarihinde çok özel bir evre oluşturur. Bir bakıma, ekonomiye artan biçimde damgasını vuran sanayiiyle, güçlü bir proletaryanın oluşumuyla, kapitalist topluma özgü sınıf mücadelesi türleriyle, kitlesel gösteri ve eylemleriyle, yavaş yavaş modern bir toplum kimliğini kazanmaktadır bu dönemde Türkiye. Dönemi tanımlamak açısından tarihsel dinamiğe damgasını vuran iki gelişme esastır. Birincisi sanayinin sermaye birikiminin belirleyici alanı, sanayi burjuvazisinin de iktidar blokunun yönetici gücü haline gelişi; ikincisi, işçi sınıfının ülke tarihinde ilk kez siyaset sahnesine kitlesel biçimde girişi” (Savran, 1987, 141).

1960’lı yılların çözümlenmesinde temel bir kavram olarak nitelendirebileceğimiz ithal ikameci sanayileşme, Devlet Planlama Teşkilatı’nın kurulması ve Beş Yıllık Kalkınma Planlarının devreye sokulması ile uygulamaya konmuştur. İthal ikameci birikim stratejisinin temel kurucu unsurunun büyük sanayi burjuvazisi olduğu söylenebilir. (Karahanoğulları, 2011, 255-256). Dolayısıyla, bu dönemde sanayileşme çabası ekonomi politikalarının merkezine yerleşmiştir. “1960’lı yıllar Türkiye’de siyasetin ve hâkim siyasi söylemlerin sanayileşmenin yoğun etkisi altında şekillendiği bir dönem olmuştur” (Batuman, 2013, 72).

⁷⁷ 1960 yılında gerçekleşen askeri darbe ile birlikte Milli Birlik Komitesi adlı cunta, bir buçuk yıl süreyle ülkeyi yönetmiştir. Menderes başta olmak üzere DP’lilerin birçoğu için askeri mahkemeler kurulmuş ve yargılamalar gerçekleştirilmiştir. Takip eden süreçte yeni bir anayasa hazırlanmış ve seçim yasası değiştirilerek iki odalı meclis ve orantılı temsil sistemi kabul edilmiştir (Rustow, 2016, 18).

İthal ikameci sanayileşmeye dayalı birikim stratejisinin etkileri sadece iktisadi alanda hissedilmemiştir. Bilakis, yeni birikim stratejisi, siyasal ve toplumsal düzeni deyim yerindeyse dönüşüme uğratmıştır. Sanayileşme ile birlikte kentler, iş gücünün toplandığı kalabalık merkezler haline gelmeye başlarken; gecekondu da toplumsal yapının önemli bir bileşeni halini almıştır. Toplumsal alanda yaşanan bu değişim, aynı zamanda, yeni toplumsal grup ve sınıfların ortaya çıkması anlamına da gelmektedir ki bu yeni aktörler, 1960’lar siyasetinin merkezine yerleşecektir. İşçi sınıfı, şüphesiz, bu aktörlerin en başında yer almaktadır.

İthal ikameci sanayileşme politikalarının izlenmeye başlandığı darbe ertesi dönemde iç pazarın beslenmesine ve büyümesine önem verilmiştir. Bu doğrultuda, iç pazarın canlandırılmaya çalışılması için, talebin genişletilmesi ve dolayısıyla da ücretlerin arttırılması gerekmiştir. Bu nedenle devlet, verdiği yüksek ücretle sınai sermayeye pazar yaratarak kaynak aktarmıştır (Akkaya, 2004, 146).

1960’lı yılların ilk yarısının darbe tehdidi altında seyreden belirsizliği⁷⁸ sonrasında, aynı dönemin ikinci yarısı hem sağda hem de solda tabandan tavana doğru siyasal güçlerin o zamana dek eşine rastlanmadık bir biçimde gelişimlerine tanıklık etmiştir. Bunun önemli gerekçelerinden biri, yukarıda bahsettiğimiz üzere, ithal ikameci sanayileşme ile birlikte siyasal ve örgütsel olarak genişleyen işçi sınıfı⁷⁹ ise diğeri de söz konusu örgütsel ve siyasal örgütlenmeyi mümkün kılan 1961 Anayasasıdır (Eroğul, 2006, 145-146). Taşıdığı demokratik nitelik ve farklı toplumsal ve sınıfsal gruplara yönelik müsamahalı

⁷⁸ Darbe sonrası gerçekleşen 15 Ekim 1961 tarihli seçimlerde DP’nin mirasçısı olarak yer alan AP ve YTP karşısında tek parti iktidarına ulaşması beklenen CHP, 173 milletvekilinde kaldı. AP, 158 sandalye ve YTP ise 65 sandalye kazandı. Osman Bölükbaşı’nın CKMP ise 54 milletvekili elde etti. Nihayetinde CHP tek başına iktidar olmayı başaramadı ve DP mirasçısı partiler 223 sandalye elde etmeyi başardı. Seçimlerin neticesinde ortaya çıkan bu tablo, ordu içerisindeki çelişkileri de su yüzüne çıkardı. 21 Ekim Protokolü’ni hazırlayan Silahlı Kuvvetler Birliği, ordunun tekrar yönetime el koyması yönünde tehditte bulunmakta gecikmedi. SKB’nin onursal başkanı Sunay’ın girişimiyle siyasal partiler, bu protokole cevaben, başka bir protokol hazırlamış ve af konusunun siyasallaştırılmaması, Cemal Gürsel’in cumhurbaşkanı seçilmesi maddelerine uyulacağını garantisini vererek olası bir müdahaleyi engellemiştir. Bundan sonra, 1960 darbesinde yurtdışında olduğu gerekçesiyle yer alamayan Talat Aydemir’in 1962 ve 1963 tarihli iki adet darbe girişimi başarısızlıkla ordu üst yönetimi tarafından engellenmiştir (Ahmad, 1995, 165-185).

⁷⁹ Bu dönem boyunca, işçi sınıfı siyasal ve örgütsel mücadelesine başlar. 15-16 Haziran eylemleri gibi kitlesel eylemler, 1970’li yılların farklı gösteri, yürüyüş ve kalkışmaları, sosyalist düşüncenin bu sınıf bünyesinde kabul görmeye başlaması ile siyasallaşan işçi sınıfı mücadelesi DİSK, TİP gibi kurumların varlığı ile örgütlülük de kazanır (Savran, 1987, 144-145)

tavri ile 1961 Anayasası toplumsal alanda yaşanan siyasallaşmayı Meclis'e taşıyabilecek siyasal partilerin kurulabilmesinin hukuki zeminini hazırlamıştır (Kömürcü, 2008).

“1961 Anayasası'nın en önemli özelliği, kamu gücü karşısında, yönetilenlere geniş bir güvence sağlamasıdır. Bu amaçla, başlıca üç yöntem kullanılmıştır: kamu hak ve özgürlüklerinin olabildiğince geniş ve ayrıntılı bir biçimde düzenlenmesi; hem yasamanın, hem de yürütmenin kendi içinde bölünmesi ve dolayısıyla bunların yurttaş karşısındaki güçlerinin azaltılması ve devletin her alandaki tüm eylem ve işlemlerinin, bağımsızlıkları tam anlamıyla güvenceye bağlanmış olan yargı kuruluşlarının denetimine alınması” (Eroğul, 2006, 146).

Kısaca, birikim tarzının ithal ikameci yeniden yapılanışı neticesinde ve anayasanın da getirdiği yeni düzenlemeler⁸⁰ yardımıyla işçi örgütleri Türkiye tarihinde eşi görülmemiş bir yeni statü elde etmiştir. Anayasa ile kurumsal olarak düzenlenen bu yeni siyaset alanının ilk aktörleri de solculardır.⁸¹ Bu nedenledir ki Türkiye'de sol hareket sadece 1960'lı yıllar boyunca bir siyasal sınıf hareketi niteliğine haiz olmuştur. Devlet-toplum ilişkiselliğinde ilk defa, 1960'lı yıllar boyunca, işçi sınıfı bir özne olarak yer bulabilmiş ve örgütsel-siyasal araçlarla siyasal yaşama etkide bulunabilmiştir (Aydınoglu, 2006, 322)

1960'lı yılların sonlarına doğru artan iktisadi bunalım ve ithal ikameciliğin açmazlarının ortaya çıkması neticesinde yukarıda sayılan ayrıcalıkları devlet karşısında elde etme imkânını yakalamış bulunan toplumsal sınıflar⁸² ciddi bir mobilizasyon sürecine gireceklerdir. Buna ilaveten, işçi hareketine ve sola meşruluk kazandırmayı başarmış

⁸⁰ İthal İkameci ekonomi politikasıyla aynı doğrultuda 1961 Anayasası, kamu kesimindeki işçilerin örgütlenmesine müdahale etmemiş, tersine sendikaların örgütlenme kapasiteleri genişlemiş ve güçlendirilmiştir. Bu durum, ithal ikameci sanayileşmenin iç piyasa ve dolayısıyla talebin arttırılması politikasıyla da birebir örtüşmektedir.

⁸¹ 1960'lı yılların sol akımlarını iki ana eksen temelinde incelemek mümkün görünmektedir: Birincisi, Yön Dergisi öncülüğünde gelişen ve Marksizmi reddeden bir sosyalizm anlayışına dayalı, Atatürkçü, anti-empyralist ve ilerici aydınlarla öğrencilere dayanan sol akımdır. İkincisi ise, Şubat 1961'de kurulan ve 1965 tarihinde Meclis'e girme imkânı yakalayan TİP'tir.

⁸² 1960'lı yıllardan itibaren sol akımların yükselişi ve bir siyasal aktör haline gelmesi sadece işçi sınıfının gelişimi ile açıklanamaz. 1961 Anayasası sadece işçi sınıfına yönelik tavizleri içermiyordu; bunlara ilaveten sol toplumsal hareketliliği arttıracak ve etkisini genişletecek çok farklı hükümleri bünyesinde barındırıyordu. 1961 Anayasası, bütün idari yetkilerin siyasal iktidar ve onun egemenliğindeki parlamento tarafından kullanılmasına bir tepki olarak da inşa edilmiştir. Bunun için en küçük toplumsal grupların dahi siyasi otoriteye muhalefetini mümkün kılan bir kontrol ve denge sistemi geliştirilmişti. Devlet memurlarının Danıştay'a başvurma hakkı, kamu görevlilerine siyasal iktidar karşısında önemli bir savunma imkânı sağlarken Anayasa Mahkemesi de parlamentonun çıkardığı kanunları iptal edebiliyordu. Bunun için herhangi bir siyasi partinin Mahkemeye başvurması yeterliydi. Böylece, günden güne grev gibi yöntemlerle idari makam ve yetkililerin dikkatini çekmeyi daha çok başaran küçük burjuvazi, köylüler ve memurlar da toplumsal pazarlıkta daha fazla yer alma olanağı bulmuşlardı (Keyder, 1993, 205-206).

olsa da TİP⁸³'in yüzde 3'lerde seyreden ve yavaş ilerleyen oy desteği ile parti içinde 1965'ten sonra ortaya çıkan iç mücadeleler, partinin yükselen toplumsal muhalefetin beklentilerini karşılayabilecek seviyeye ulaşamaması sonucunu doğuracak ve parlamento dışı sol harekete ivme kazandıracaktır. Üstelik dünya genelinde olduğu gibi Türkiye'de de 1968, öğrenci olaylarının tırmanışa geçtiği bir yıl olacaktır.⁸⁴

Ekonomik bunalımın yanında, 1961 Anayasası'na içkin olan birtakım çelişkiler de 1970'li yılların toplumsal ve siyasal krizlerinin başlıca hazırlayıcısı haline gelmiştir. 1960 müdahalesinin ve 1961 Anayasası'nın nihai hedefi olarak nitelendirebileceğimiz sınıf siyasetine son verme çabası, onu idare edebilmeyi zaruri kılmıştır.⁸⁵ Bu nedenle, 1961 Anayasası'nın sosyo-ekonomik refah hizmetlerini vatandaşa topyekûn sağlama niyetindeki sosyal güvenlik anlayışı ile bunun teminatı olarak yine vatandaşı tanıdığı geniş siyasal katılım ve toplumsal mobilizasyon hak ve imkânları karşısında ulusal güvenlik gibi belirsiz terimler ile MGK'nın kazandığı geniş özerklikler hem anayasanın öz bünyesinde hem de sosyal ve siyasal hayata aktarımında çelişkiler ortaya çıkarmıştır.⁸⁶

Şüphesiz, 1960'lı yılların ortalarından itibaren hız kazanan siyasallaşma, ekonomik sorunlar ve buna eşlik eden çelişkiler, siyasal düzen açısından da yeni gelişmeler ortaya çıkarmıştır:

Türkiye'de siyaset, her ne kadar, 1940'lı yılların ikinci yarısından itibaren çok partili hayata doğru evrilse de 1965 yılına kadar geçen sürede siyasi ayrışmanın belirli bir ideoloji ya da siyasi program temelinde gerçekleşmediği rahatlıkla söylenebilir. Hem sağ

⁸³ TİP, 13 Şubat 1961 tarihinde sendikacılar tarafından kurulmuştur. Bu anlamda, Türk siyasal tarihi açısından farklı bir örnek oluşturmaktadır. Parti başkanlığına 1962 yılında Mehmet Ali Aybar getirilmiştir. Aybar'ın başkanlığı ile TİP'in sosyalistleşme süreci de başlamıştır. Parti, 1965 seçimlerinde, 1961 Anayasa'sının getirdiği milli bakiye sisteminin de yardımıyla, Meclis'e 15 milletvekili sokmayı başarmıştır. TİP hakkında daha detaylı bilgi için bkz. (Aren, 1993; Aybar, 2014; Sargın, 2001; Ünsal, 2002).

⁸⁴ 1968 yılı ile birlikte hızlanan öğrenci hareketlerine ek olarak TİP'in başlattığı Doğu Mitingleri ile yine bunlara eşlik eden köylü eylemleri ve çok çeşitli toprak işgalleri 1960'ların sonlarında Türkiye toplumunun siyasallaşmasının ve mobilizasyonunun ulaştığı boyutları göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

⁸⁵ Türkiye'de Tek Parti döneminden itibaren hazırlanan Anayasalar topyekûn incelendiğinde, her birinin aslında yönetici seçkinlerin iradesi ve isteği doğrultusunda sınıf savaşı gibi antagonizmaların ötesinde bir toplum inşasını hedefledikleri görülmektedir. Türkiye'de darbe sonrası anayasaların toptan bir incelemesi için bkz. (Çelik, 2010, 216).

⁸⁶ Tüm bu çelişkiler, 1971 Muhtırası'na da tezahür etmiş, 1961 Anayasası'nın belirsizlikleri 1971 Muhtırası karşısında sağ ve solun tutumlarında derin karmaşalar ortaya çıkarmıştır.

hem de sol açısından 1960'lı yılların ikinci yarısı ideolojik kamplaşma ve ayrışma açısından belirleyici olmuştur. Bu tarihten başlayarak, CHP, İsmet İnönü'nün ağzından bir slogan olarak dökülen ortanın solu ifadesini her geçen gün içini doldurmak suretiyle bir siyasi programa dönüştürecektir.

1961 Anayasası ertesinde, ilk başta, sağ akımlar bünyesinde büyük bir hareketlenme ortaya çıkmazken 1960'lı yılların ikinci yarısı ile birlikte sağın İslamcı ve milliyetçi uçlarında yaşanan gelişmeler AP'nin saği birleştiren şemsiyesini hızla kapatmaya başlamıştır. Dolayısıyla 1960'lı yılların sonları, siyasal düzen ve partiler açısından da yeni toplumsal ve siyasal güçlerin ortaya çıktığı, eski ittifakların dağıldığı ve nihayetinde siyasal aktörlerin ciddi değişim ve dönüşümlere yöneldiği bir yeni perde açmıştır (Demirel, 1998, 125). Böylece AP, 1970'li yıllara kadar sağın tüm renklerini (İslamcı, milliyetçi ve liberal demokrat) bünyesinde barındıran niteliğinden büyük ölçüde sıyrılmış ve milliyetçi/İslamcı dallarının kendisinden uzaklaşmasına seyirci kalmıştır.⁸⁷

Öte yandan 1960'lı yıllar, siyasetin ideolojik zemine yerleştiği bir yeni dönemin kapısını aralamıştır. Bu doğrultuda solda CHP merkez sola yerleşirken; TİP sosyalist kimliği ile kısa sürede Meclis'e girmeyi ve grup oluşturabilmeyi başarmıştır. Sağ siyaset ise aynı dönemde ciddi bir bölünme yaşamış; bu bölünme ile birlikte ideolojik olarak bir o kadar da çeşitlenmiştir. Sağın milliyetçi ve İslamcı uçları bu dönemde merkezden ayrılmaya başlamışlar ve 1961 Anayasasının öngördüğü seçimlere dair yeni yasal düzenlemeler⁸⁸ ile belirleyici siyasi aktörler haline gelmişlerdir.

İlk olarak, solun sosyalist ucuna bakıldığında, “bir toplumsal hareketin, bir ideolojik akımın politik örgütlenme düzeyindeki ifadesi” (Cem, 1973, 35) olarak sendikacılar tarafından kurulan TİP'in, 1965 yılında milli bakiye sisteminin de verdiği imkân ile birlikte Meclise girmeyi başardığı ve bir grup oluşturabildiği görülmüştür. Böylelikle,

⁸⁷ 1965 ertesinde başlayan ve siyasi partileri siyasi yelpazenin yakın ve uzak ama farklı uçlarında konumlandırmaya zorlayan en önemli etken toplumsal ve siyasal dönüşümler ise; bu süreci hızlandıran bir diğer önemli etken de TİP'in 1965 seçimleri ile birlikte Meclis'te temsil edilebilme imkânı sağlamış olmasıdır.

⁸⁸ Bu düzenlemelerin başında 1965 seçimlerinde ilk kez uygulanacak olan milli bakiye sistemi gelmektedir. Milli bakiye sistemi ile küçük partilerin önemi bir hayli artarken, iktidarın bir siyasal parti tarafından tek başına ele geçirilmesi bir o kadar zorlaşmıştır. Seçim sistemleri ile ilgili daha detaylı bilgi için bkz: (Teziç, Yüzbaşıoğlu, 2001).

Türkiye siyasal hayatında, sosyalizm TİP ile birlikte meşruiyet kazanma imkânı bulabilmiştir.

“İşte 1960’ların TİP’i, solun hemen tüm kadro, gelenek ve kuşaklarının –kelimenin olumlu anlamında- otoritesini gönüllü olarak kabul ettiği öncü bir siyasal örgüt konumundadır. Böylesi bir olgu solun tarihinde sadece 1960’lı yıllarda yaşanmıştır” (Aydinoğlu, 2006, 268).⁸⁹

Kısaca, TİP ile birlikte işçi sınıfı hareketi siyasallaşmış ve bir siyasal hareket olarak örgütlenmeyi başararak Meclis’te temsil edilebilmiştir. TİP’in bu başarısında 1962 yılında partinin genel başkanlığına getirilen Mehmet Ali Aybar’ın etkisi yüksektir.

Öte yandan, solun merkezinde, CHP toplumsal yaşamda sol ideolojinin artan etkisi karşısında tepkisiz kalamamış ve artan sınıfsal farkındalıklar ve buna eşlik eden işçi hareketliliği, DİSK’in 1967 yılında kuruluşu ile birlikte yeni bir örgütsel sürece girmiştir. CHP lideri İnönü’nün Ekim 1965 seçimlerinin öncesinde⁹⁰ partiyi ortanın solunda konumlandırması ile birlikte 1960’ların ikinci yarısı ve 1970’li yılların siyasetini belirleyecek olan ideolojik ayrışmanın tetiği çekilmiştir. Böylece, Türkiye’de merkez solun başlangıç noktasını oluşturacak olan ortanın solu fikri (Kömürcü, 2008, 67) yüksek sesle dile getirilmiştir.

İnönü’nün ağzından çıkan bir mecburi slogan olarak nitelendirebileceğimiz ortanın solu ifadesi, aslında partide 1950’li yıllardan beri süre giden değişim ihtiyacının, bu ihtiyacın parti bünyesinde ortaya çıkardığı tartışmaların ve 1960 darbesinin mümkün kıldığı yeni siyasal-toplumsal düzenin şartlarında tezahür etmiştir. CHP, 1940’lı yılların sonunda DP’yi taklit etmek ya da ona benzemek suretiyle toplumdan karşılık arama stratejisini, 1953 tarihinden itibaren tersi istikamete çevirmiştir. 1950’li yılların sonunda DP’den ayrılmak ve ithal ikameci ve sosyal demokrasi anlayışı ekseninde bir yeni strateji benimseyen CHP, 1959 yılında gerçekleşen 14. Kurultay’da benimsediği *İlk Hedefler Beyannamesi* ile aslında Ortanın Solu sloganı ile somutlaşmaya başlayacak olan ideolojik değişimin köklerini henüz o dönemde oluşturmuştur. Parti bünyesinde 1950’li yılların ortasından itibaren yükselen yenilenme ve değişim ihtiyacı Ortanın Solu sloganının önce temelini oluşturacak ardından ise onu bir siyasal programa dönüştürecektir. Dolayısıyla CHP’nin Ortanın Solu sloganını benimseyip merkezden

⁸⁹ Aydınoğlu’na göre (2006, 269) sol hareketin TİP ile birlikte ulaştığı örgütlülük ve meşruiyet, ona ülkenin siyasi gündemini etkileyen bir örgütlenme oluşturabilme imkânı vermiştir.

⁹⁰ İnönü, Temmuz 1965’te gazeteci Abdi İpekçi’ye CHP’nin, ortanın solunda yer aldığını açıklamıştır (Eroğlu, 2006, 149).

merkez sola evrilişı, hem parti içi tartışma ve yeni arayışların hem de 1960'lı yılların darbe ile dönüşen koşullarının birleşimi olarak değerlendirilmelidir (Kömürcü, 2008, 75-79).

Ortanın solu sloganı, 1969 seçimlerine doğru daha da netleşecek, işçi ve köylüleri hedefleyen bir stratejiye dönüşecektir. Ortanın solunun bir slogandan stratejiye dönüşümünde, şüphesiz, 1966 yılında 18. Kurultay ile birlikte partideki ağırlığı giderek artan Ecevit'in payı büyüktür. 1971 Askeri Muhtırası ertesinde parti-içi tartışma ve mücadelelerin neticesinde CHP Genel Başkanlığını ele geçirecek olan isim olarak Ecevit'in önünü açacak olan Muhtıra karşısındaki sert tavrı olsa da⁹¹ parti içi güç mücadelesinde ortanın solu sloganını siyaseten ve somut olarak dolu hale getirmesi onu İnönü'nün önüne geçiren asıl hamle olacaktır. Bundan sonra, Ecevit'in parti genel başkanı olmasının ardından, ortanın solu merkez soldan bir karış daha sola kayacak ve resmi olarak 1974 tarihinde demokratik sol CHP'yi ortaya çıkaracaktır (Kömürcü, 2008, 117-119).

Öte yandan, 1961 Anayasası siyasal yelpazenin sadece solunda değil; sağında da yeni oluşum ve mobilizasyonlar için uygun bir alan açmıştır. İlk olarak sağın milliyetçi kanadı 1963 yılında Türkiye'ye geri dönen Türkeş'in liderliği altında, 1960 sonrasında Türkiye'de siyasal ve toplumsal olarak yaşanan dönüşümün ortaya çıkardığı ve radikal sağ milliyetçilik için elverişli şartlarda siyasal hayata dâhil olmayı başarmıştır (Ağaoğulları, 2006, 2012). Öncelikle CKMP örgütlenmesine dâhil olan Türkeş, 1969 seçimlerine doğru gelirken, 8 Şubat tarihinde partinin adını MHP olarak değiştirmiş ve partiyi milliyetçi doktrin etrafında bütünleştirmiştir (Aydın, Taşkın, 2014, 175).

Sağın büyük ortağı AP; milliyetçi, darbe karşıtı, heterojen ve belirli bir doktrine bağlı olmayan bir örgütlenme olarak olası gerilimlere gebe bir parti görüntüsünü en başından vermiştir (Demirel, 2004, 35).⁹² İşte, Türkiye'de DP-AP çizgisi olarak

⁹¹ İsmet İnönü, 1971 Muhtırasının gerçekleştiği ilk dönemde askeri müdahale karşısında tedbirli bir tutum sergilemiştir. Ancak, Muhtıra ertesi kurulmak istenen teknokrat ağırlıklı Nihat Erim Hükümeti'ne İnönü'nün olumlu yaklaşması, parti içindeki mücadeleyi sertleştirmiştir. 5 Mayıs 1972 tarihinde düzenlenen CHP 5. Olağanüstü Kurultayı'nda zirveye taşınan parti-içi mücadele, nihayetinde, Ecevit'in zaferiyle sonuçlanmıştır.

⁹² Demirel (2004, 39), 1964 yılında Süleyman Demirel'in AP genel başkanlığına gelişi ile birlikte Partinin, öncesine nazaran, ekonomik ve siyasal olarak ne yapmak istediğini daha fazla bilen bir parti haline geldiğini savunmaktadır.

nitelendirebileceğimiz merkez sağ çizgi de 1969 seçimleri ertesinde giderek bölünmeye başlamıştır.

1965 seçimlerinden yüzde 52.9 oy oranı ve 240 milletvekili ile birinci parti olarak çıkmayı başaran AP, 1965-69 dönemini hem siyasal hem de ekonomik olarak iyi bir biçimde yönetmiş olmayı başarmış olsa da aynı dönemde parti içindeki potansiyel gerilim ve çalkantılar su yüzüne çıkmaya başlamıştır. Bu dönem AP'nin “büyük bir sağ koalisyon” (Demirel, 2004, 51) halini aldığı ve parçalanma sürecine adım adım yaklaştığı bir önemli dönemeç olarak nitelendirilebilir.

AP liderliğindeki büyük sağ koalisyonun bünyesinden çıkacak olan ilk ayrılık Demokratik Parti'nin kuruluşu ile birlikte yaşanmıştır. Bundan sonra parti içinde radikal milliyetçiler ile Türk-İslam sentezi anlayışına yakın unsurlar daha fazla özerkleşmeye başlayacaklardır. AP, bu dönem boyunca artan siyasallaşma ve mobilizasyon süreçlerine cevap verememekle suçlanacaktır. Parti içindeki muhafazakâr ve milliyetçi kesim AP'ni ideolojisiz ve sosyalist harekete karşı yeteri kadar sert olmadığı gerekçesiyle suçlayacaktır.

1969 seçimlerine doğru ilerlerken, AP bünyesinde parti-içi mücadele ve tartışma giderek yoğunlaşmış görünmektedir. Saadettin Bilgiç etrafında kümelenen muhalefet, seçimler ertesinde yönetimde görev alamamanın verdiği tepkiyle tavrını şiddetlendirmiştir. Öyle ki, 1970 bütçe oylamaları esnasında AP üyesi 41 milletvekili olumsuz oy kullanmak suretiyle Demirel hükümetini düşüreceklerdir. 21 Eylül 1970 kongresinde yeniden parti başkanlığına seçilen Demirel, rüşünü bir kez daha ispat ederken, Ferruh Bozbeyle'nin de katılımıyla muhalif grup, 18 Aralık 1970 günü Demokratik Parti'yi kuracaktır (Aydın, Taşkın, 2014, 198-199).

Merkez sağın bölünme süreci burada sona ermeyecektir. 1969 seçimlerinde Konya'dan bağımsız milletvekili olarak seçilmeyi başaran Necmettin Erbakan, 26 Ocak 1970'te İslamcı eğilimli Milli Nizam Partisi'ni kurmak suretiyle, sağın muhafazakâr kesimine yönelik bir yeni siyasal oluşumun liderliğini üstlenecektir.⁹³ Kapitalist modernleşmenin ortaya çıkardığı yeni gelişmelere yönelik özellikle Orta ve Doğu Anadolu

⁹³ Erbakan, ilk aşamada, AP bünyesinde milletvekili olmak istemişse de Demirel tarafından önü hızla kesilmiştir (Aydın, Taşkın, 2014, 198).

coğrafyasındaki seçmenin tepkisini yansıtmaya vaadiyle beliren MNP, DP-AP geleneğinin artık tek başına mülk sahibi sınıfların ittifakını temsil etme imkânını yitirmesiyle birlikte hızla siyasete atılmıştır (Gürel, 2004b, 85-88). Anadolu kentlerinin küçük burjuvazisine seslenen MNP (Keyder, 2006, 70), iktisadi hoşnutsuzlukları İslamcılığın canlandırılmasına evrilttiği ölçüde başarı yakalayacaktır.⁹⁴

Öte yandan, 1960'lı yılların sonu sadece siyasal partilerin ayrılmaya başladığı bir yeni dönemi temsil etmemektedir. Parlamento dışı muhalefet de yine bu dönemde yeni bir canlanma sürecine girmiştir. Deyim yerindeyse, 1960'lı yılların sonu ve özellikle 1968 senesi Türkiye'de çok partili düzenin çıkırından çıkmaya başladığı yıl olmuştur:

“Bu çürüme süreci, başlıca üç eksen üzerinde gelişmiştir. Birincisi sol kesimde yer almış, bir iç parçalanma ve sistem dışına taşma süreci biçiminde belirmiştir. İkincisi sağ kesimde olmuş, bir kümeleşme ve karşı saldırıya geçme süreci görülmüştür. Üçüncüsü ise doğrudan doğruya yöneticilerin tutumundan kaynaklanmış, hükümetin sol kesimi bastırmaya yönelik saldırgan tutumu, devletin sivil topluma saygı göstermesi esasına dayanan yeni çoğulculuğun hızla sonunu getirmiştir”(Eroğul, 2006, 151).

1968'de dünyada yaşanan gelişmelere Türkiye'de parçalanmaya başlayan sol ve sağ siyaset eklemlenmiş ve kitlelerin mobilizasyonu bu dönemden itibaren giderek hızlanmıştır. Perinçek'in FKF (Fikir Kulüpleri Federasyonu)⁹⁵ başkanlığına getirilmesi ile sosyalizmin parlamenterizmi ve legaliteyi esas alan TİP modelinin sol bünyesinde zayıflaması, İstanbul Üniversitesi'nde ilk işgal hareketinin gerçekleşmesi ve 6. Filo protestosu solun radikalizasyonunu arttırmıştır. Benzer şekilde, sağ bünyesinde radikalizasyon da yine bu dönemde hız kazanmıştır. 1968 yılında Milli Türk Talebe Birliği'nin liderliğindeki sağcı gençlik mitingi bunun önemli bir göstergesidir. Aynı yıl, 1970 sonrası döneme damgasını vuracak olan Ülkü Ocakları'nın da kurulduğu yıldır (Eroğul, 2006, 152-153).⁹⁶

Öte yandan 1970'li yıllara kadar göz yumulan ve ithal ikameci sanayileşmenin sermaye birikimi önünde engel teşkil etmediğine inanılan işçi hareketliliği, 1970 ertesinde giderek bir tehdit olarak görülmeye başlanmıştır. Artan ücretler ve talepkâr bir hal alan işçi örgütlenmesi, burjuvazi için 1970'li yıllar ile birlikte - ama özellikle bu dönemin

⁹⁴ MNP hakkında daha fazla bilgi için bkz. (Toprak, 2003; Gürel, 2004b, 85-102). MNP, 12 Mart 1971 Muhtırası'nın ardından laiklik karşıtı faaliyetlerinden ötürü kapatılacaktır. Onun yerine, 11 Ekim 1972 yılında Milli Selamet Partisi (MSP) kurulacaktır.

⁹⁵ FKF hakkında detaylı bilgi için bkz. Ünüvar (2007).

⁹⁶ İlk komando eğitim kursu 1968 yılında İzmir'de açılmıştır.

ikinci yarısından sonra⁹⁷ - büyük bir yük halini almaya başlamıştır. 1961 Anayasasının işçiye vadettiği haklar kısa süre içinde sanayi burjuvazisi açısından deyim yerindeyse “ateşten gömlek” halini almıştır (Savran, 1987, 147). İşçi hareketinin ve örgütlenmesinin, siyasal iktidarlar ve hâkim sınıflar tarafından gerçek bir tehlike olarak hissedilmeye başlanmasının miladı olarak 15-16 Haziran 1970 tarihi zikredilebilir.⁹⁸ Sendikal haklar için gerçekleşen⁹⁹ ve kitlesel bir eyleme dönüşen 15-16 Haziran, “tehlikenin büyüklüğü”nü somut olarak sergilemiştir. Hareket sonrası önlem olarak ilan edilen sıkıyönetim, 1971 Muhtırası’na giden yolda önemli bir dönemeci teşkil etmiştir.¹⁰⁰ Hale’e göre (1994, 185-186), ordunun toplumsal muhalefetin bastırılmasına yönelik kullanımı kurum bünyesinde rahatsızlık oluşturmuş ve Demirel Hükümeti’nin iktidarını yitirdiği yönündeki algısını pekiştirmiştir.

Nihayetinde, 1970’li yıllara ve 1971 Muhtırası’na doğru ilerlerken, iktidar odaklarının zihninde aynı soru bulunuyordu: yükselen sınıf mücadelesi nasıl yönetilecek ve idare edilecekti (Akça, 2013)?¹⁰¹ 1965-69 döneminde, AP’nin tek parti iktidarı altında başarıyla işleyen sanayileşme, bu tarihten itibaren hem siyasal temsil olarak bölünmeye gidecek¹⁰² hem de artan işçi sınıfı hareketi karşısında tökezlemeye başlayacaktır. İşte, 1971 Muhtırası ile ordu, 1961 Anayasası ve ithal ikameci sanayileşmenin hızlandırdığı

⁹⁷ İthal ikameci sanayileşmede üretimin giderek dövizle bağımlı hale gelmesi ve ihracatın arttırılamaması gibi nedenler dünya genelini etkileyen petrol krizleri ile birleşince 1970’li yılların ortalarından itibaren sistemin krize doğru gidişi sürpriz olmamıştır.

⁹⁸ 15-16 Haziran 1970 işçi eylemi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Arınır, Öztürk, 1976)

⁹⁹ 15-16 Haziran işçi eyleminin ortaya çıkış nedeni, AP hükümetinin sendikal örgütlenme ve grev hakkının kullanımını zorlaştırmak üzere, 274 sayılı Sendikalar Kanunu ve 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanununda değişiklik yapma girişimlerine yönelik tepkidir (Urhan, Çelik, 2010, 123). Eylem DİSK tarafından düzenlenmiştir. Eylemin ulaştığı sayının büyüklüğü ve çıkan olaylar neticesinde sıkıyönetim ilan edilmiştir. 15-16 Haziran, 1971 Muhtırası’na giden yolda önemli bir dönemeç teşkil eder.

¹⁰⁰ Dönemin İçişleri Bakanı Haldun Menteseoğlu, sıkıyönetimin gerekçesi olarak “DİSK”ın sınıf bilinci yaratmak suretiyle vatani bölme amacı gütmesi”ni göstermiştir (Aktaran Üskül, 1997, 117).

¹⁰¹ Özellikle 15-16 Haziran 1970’te gerçekleşen büyük kalkışma ve bunu takip eden süreçte uygulamaya konan sıkıyönetim pratikleri, devletin, artan toplumsal mobilizasyon karşısındaki tavrının ipuçlarını, henüz 1971 Muhtırası öncesinde ele veriyordu. 15-16 Haziran işçi hareketinin ayrıntılı bir incelemesi için bkz. (Ateşoğulları, 2003)

¹⁰² AP bünyesinden kopan Demokratik Parti ve Milli Nizam Partisi, burjuvazinin parlamenter hâkimiyet biçiminin altın çağını oluşturan 1965-69 dönemini kapatırken (Savran, 1987, 150); aynı zamanda, sağ siyaseti de büyük ölçüde parçalayacaktır.

toplumsal mobilizasyonu tersine çevirmek ve fazlasıyla açılan siyasal alanın yeniden kapatılması talepleri ile siyasal düzene yeniden dokunacaktır.¹⁰³

Ordudaki sol cuntanın AP iktidarını anayasayı uygulamama ve 27 Mayıs'tan uzaklaşma gerekçesiyle suçlaması ve bu nedenle de taşıdıkları huzursuzluğun sonucu olarak Silahlı Kuvvetler Devrim Konseyi adı altında örgütlenmeleri neticesinde 9 Mart 1971 tarihinde gerçekleştirilecek bir darbe planlanmıştır. Ancak, ordu içindeki cuntalaşmadan endişeli olan ordu üst yönetimi 9 Mart darbe girişiminin liderleri Muhsin Batur¹⁰⁴ ve Faruk Gürler'i ikna ederek Muhtırayı farklı bir yöne doğru evriltmeyi başarmışlardır. Bunun neticesinde, 12 Mart 1971 tarihinde TSK, “anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine” sürüklediği gerekçesi ile ve “Anayasanın öngördüğü reformları tahakkuk ettirmemiş olmakla suçlayarak hükümeti gerekli tedbirleri almaya davet etmiştir. Şüphesiz bu, AP iktidarı ve Demirel Hükümeti için istifa anlamına gelmiştir.

Ordu, 12 Mart Muhtırası ile ilk başta reformcu sol subayların isteklerini dile getirir bir renk gösterse de sonrasında göreve başlayan Nihat Erim Hükümeti çatısı altında asıl niyetini yüksek sesle ve somut olarak dile getirmeye başlamıştır.¹⁰⁵ Erim, devletin sol hareket başta olmak üzere toplumsal muhalefet karşısındaki tavrını belli eden ünlü konuşmasında tedbirlerin kafalarına balyoz gibi ineceğinden bahsetmektedir. Özetle, 1971 Muhtırası ile Anayasanın siyasal hak ve örgütlenmeler lehine olan haklarının önüne kuvvetli bir set çekiliyor; sembolik isimleri idamla cezalandırmak suretiyle sola gözdağı veriliyordu.¹⁰⁶ “Bu askeri müdahale, siyasal seçkinleri hedef alan 27 Mayıs

¹⁰³ 12 Mart Muhtırası ile birlikte, 1960 darbesinin sosyal güvenlik ve milli güvenlik arasında ince bir çizgide; ama dengede seyreden yönetim rejimi, ikincisinin lehine büyük bir ivme kazanıyor ve 1980 darbesine kadar uzanacak olan süreci hızlandırıyordu.

¹⁰⁴ Muhsin Batur, Ağustos 1969'da Hava Kuvvetleri Komutanı olarak atanmıştır. Batur, 25 Ocak 1970 tarihli MGK toplantısında rejimin yeniden restorasyonu için sosyal ve ekonomik reformların gerçekleştirilmesinin gereğine dikkat çekmiştir. Batur'un kastettiği reformlar toprak ve vergi reformları ile dış ticaretin millileştirilmesi ve seçim sisteminin reformunu da kapsamaktadır (Hale, 1994, 188).

¹⁰⁵ 12 Mart Muhtırası'nın bu ikircikli görünümü ve çelişkili içeriği, ilk başta, Türkiye'deki sol örgütlenmelerin desteğini almasına neden olmuştur. Örneğin aralarında Dev-Genç'in de bulunduğu 15 kitle örgütü Muhtıra'yı desteklediklerini açıklamıştır. Aynı doğrultuda, DİSK de silahlı kuvvetlerin yanında olduğunu belirtmiştir (Ersan, 2014, 62). 12 Mart'ın dönemin sol çevrelerindeki etkisi ve ortak bildiriye yönelik fikirlerinin tanıklıkları için bkz. Zileli (2000); Bostancıoğlu (2011).

¹⁰⁶ 12 Mart rejimi altında sola yönelik başlayacak operasyonun ilk ayağını ordudaki radikal solcu subayların tasfiyesi oluşturmaktadır. 16 Mart tarihinde 5 general/amiral ve 8 albay emekliye sevk edilmiştir. Ordudaki bu tasfiyeleri, Ziverbey Köşkü sorgulamaları izlemiş; bu sorgulamalar neticesinde çok sayıda tutuklama gerçekleşmiştir (Ersan, 2014, 63).

askeri hareketinin aksine, doğrudan toplumsal muhalefeti hedef alan ve Türkiye'nin yeni tanıştığı bir müdahale biçimiydi" (Aydın, Taşkın, 2014, 220).

12 Mart Müdahalesi'nin toplumsal muhalefeti bastırmayı hedefleyen karakteri, çok gecikmeden, 26 Nisan 1971 tarihinde ilan edilen sıkıyönetim rejimi ile birlikte ortaya çıkmıştır.¹⁰⁷ Bu tarihten başlayarak, ülkenin toplumsal ve siyasal açıdan yüklü ve özellikle işçi hareketinin yüksek olduğu belli başlı on bir şehrinde¹⁰⁸ sıkıyönetim ilan edilmiştir. Sıkıyönetim altında devlet, sol örgütleri hapis ve parti kapatma cezaları ile büyük ölçüde dağıtmayı başarmıştır.¹⁰⁹ İsmail Cem'in, henüz sıkıyönetim kararı açıklanmadan önce, 24 Nisan 1971 tarihinde kaleme aldığı yazısında dikkat çektiği üzere, Muhtıra sonrası süreç ve özellikle Erim Hükümeti, 1970'li yıllara damgasını vuracak olan Türkiye devleti liderliğindeki "içimizdeki düşman" ayrışmasını ortaya koymuştur. Tam da bu nedenle, 1975-80 dönemi, aslında, 1971 Muhtırası'nın izlerini taşımaktadır (Bozarslan, 1999, 188).

"Ancak, son günlerde bizim toplumumuz da bir "içimizdeki düşman" kavramının doğuşuna tanıktır. Bu kavramın ve sevgisizlik ortamının nelere yol açabileceğini hatırlamak ise, toplumsal sorumluluk taşıyan herkes için görevdir... Son günlerde, hemen bütün yönetim sorumluları, sınırları belirsiz vatandaşları, en az kendileri kadar vatandaş olan vatandaşları, gene sınırları belirsiz sözlerle suçlamaktadır. Kafalara inecek "balyozlar" memleketi parçalamak isteyen "gafiller", "vatan hainleri" dillerden düşmemektedir. En "ilerici" tanınan bir bakan bile, "milleti bölmek isteyenlerin hüsrana uğratılacağından söz etmektedir. Bunlar, soyut, belirsiz, tehlikeli tanımlardır. Terörist hareketlere karşı alınacak haklı tedbirlerin kendi sınırlarını aşivermeleri, ciddi bir ihtimal ve tehlike olarak belirmiştir" (Cem, 27 Nisan 1971).

Özetle, içimizdeki düşman kavramsallaştırmasının işaret ettiği kesim yükselen sol toplumsal muhalefet; uygun gördüğü siyaset ise güvenlik siyasetidir. Devletin bu tavrı, MC Hükümeti'nin kuruluşu ve artan siyasal şiddet gibi 1970'li yılların ikinci yarısının diğer gelişmeleri bakımından da kritik bir eşik ortaya çıkarmıştır. Devletin yanındakiler

¹⁰⁷ Örneğin, 24 Temmuz 1972 tarihli I. Ordu ve Sıkıyönetim Komutanlığı'nın Selimiye'de Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a verdiği brifing, devletin komünizmle eşitlediği sol hareketlere bakışını ilk elden ve somut olarak ortaya koymaktadır. Bkz: *1. Ordu ve Sıkıyönetim Komutanlığı, Sayın Cumhurbaşkanına arz edilen Sıkıyönetim Komutanlığı Brifingi (26 sayfa-Hizmete Özel)*, 24.07.1972, Koç Üniversitesi Kütüphanesi, İstanbul. Benzer şekilde, Başbakanlık'ın emri ile hazırlanan *Beyaz Kitap Türkiye Gerçekleri ve Terörizm* adlı kitapta Muhtıra öncesinde faal olan sol örgütlenme ve liderleri, rejimi kanun-dışı yollarla ve silah zoruyla yıkmak isteyenler başlığı altında sıralanmaktadır. İlgili iki belgenin detaylı analizi için bkz. (Algül, 2015)

¹⁰⁸ Sıkıyönetimin ilan edildiği şehirler şunlardır: Ankara, İstanbul, İzmir, Adana, Zonguldak, Kocaeli, Sakarya, Eskişehir, Diyarbakır, Hatay ve Siirt

¹⁰⁹ 12 Mart rejimi ve sıkıyönetim mahkemeleri altında TİP, Dev-Genç, THKP-C ve THKO, Aydınlik VE DİSK başta olmak üzere sol örgütlenmeler, sendikalar ve aydın çevreler hakkında davalar açılmış ve ciddi yargılamalar neticesinde idama kadar varan cezalar öngörülmüştür. Hâlbuki aynı askeri mahkemeler altında görülen bir sağ örgüt davası söz konusu değildir.

ve devleti bölmeye çalışanlar ayrımı, 1970’li yılların ikinci yarısının ve özellikle MC Hükümeti’nin üzerine yerleşeceği asıl zemini oluşturacaktır. Sağ partiler kendilerini milliyetçiler olarak adlandırıp devletin yanında ve onu korumak adına saf tutarlarken, sol devlet düşmanı olarak adlandırılmak suretiyle iç düşman olarak resmedilecektir.

1960’lı yılların siyasal ve örgütsel hareketliliği karşısında 1971 Muhtırası ekseninde devlet ve hâkim sınıflar katında öne sürülen bu zayıf teşhis ve geçici tedavi yöntemi sorunu ortadan kaldırmamış; sadece daha kesin bir çözüm için zaman kazandırmıştır. 1960’lı yılların demokratik ve özgür siyasal atmosferi, 1971 Muhtırası ile askıya alınmış olsa da Muhtıra, dönemin siyasal kutuplaşması ve artan mobilizasyonuna son verememiştir. Muhtıranın kesintiye uğrattığı toplumun siyasal ve sendikal örgütlenme süreçleri ve toplumsal hareketlilik kısa zamanda toparlanmaya başlamış ve kitleselleşme sürecine girmiştir. Üstelik 1970 sonrasında işçi hareketi sendikal taleplerin ötesine geçerek toplumsal sorunların tümünü mesele edinmeye başlamıştır (Bozarslan, 1997).

1970’li yıllar, darbe ertesinde Türkiye toplumunun rüştünü ispat etme mücadelesine girdiği (Ünüvar, 2013, 30), bu mücadele sırasında kendi potansiyelinin farkına vardığı ve bu potansiyeli somut olarak ortaya çıkarabilmeyi başardığı bir dönem olarak nitelendirilebilir (Diken, 2013, 19). 1970’li yılların yerleştiği bağlam, bu nedenle, her şeyden önemlisi sınıf mücadelesinin koyulaştığı bir yeni bağlamdır. Önce Muhtıra ardından sıkıyönetim rejimi, 1973 yılına kadar sol örgütlenmenin toprak altına inmesine ve deyim yerindeyse yaprak kımıldamamasına neden olurken; bu yıldan sonra örgütlenmeler yeniden toparlanmaya ve kitleselleşmeye başlamıştır. Özetle, tüm toplumsal gruplar, 1970’li yıllar boyunca, örgütlülük ve eylemlilik yönünden hareketli bir yeni döneme girmiştir (Aslan, 2004, 71).

“Önceki dönemlerin de birikimleri sayesinde, 1970’lerin başından itibaren gerek işçi sınıfı, gerekse burjuvazi sınıf çıkarlarının daha çok farkında olmuşlar, sınıf çıkarlarını siyaset zemininde ifade ederek yeni güç odakları örgütlemişlerdir” (Turan, 2013, 5-6).

Resmi Gazetede 18 Mayıs 1974 tarihinde yayınlanan Genel Af ile birlikte, örgütlü sol, askeri rejim sonrası büründüğü sessizlikten sıyrılarak toparlanma sürecine girmiştir.¹¹⁰

¹¹⁰ 1975 yılı ile birlikte yayın hayatına başlayan dergilerin sayıca çokluğu, Af sonrası solun canlanma sürecinin somut kanıtı olarak belirmektedir. İlgili dergiler ve yayımlanma tarihleri şu şekildedir: Kitle, Ocak 1974; Ürün, Temmuz 1974; ; Aydınlık, Kasım 1974; Militan, Ocak 1975, Birikim Mart 1975; Halkın Sesi, Nisan 1975; Yürüyüş, Nisan 1975; Devrimci Gençlik, Kasım 1975; Maden İşçisinin

1971 Muhtırası ertesi gerçekleştirilen ilk seçimlerde¹¹¹ AP'nin oyları MHP, Demokratik Parti ve MSP arasında paylaşılmış ve böylece Türkiye siyasal yaşamında yeniden koalisyonlar dönemi başlamıştır.¹¹² 1973 seçimleri sonrasında hükümet kurma çabaları ve özellikle artan kutuplaşma ortamında CHP ve AP'nin birlikte koalisyon kurma çabalarına mesafeli yaklaşımları neticesinde başta MHP ve MSP olmak üzere küçük partilerin önemi bir hayli artmıştır.

İşte MC Hükümeti'nin 1975 yılında iktidara gelmesinden önceki siyasal ve toplumsal tablo yukarıda özetlendiği gibidir. 1975 sonrasında ise var olan siyasallaşma ile el ele ilerleyen siyasal kriz siyasal şiddete dönüşecektir. Siyasal şiddetin ortaya çıkışı ise her şeyden önce devletin kapasitesizliği sorunu ile açıklanabilir. Fiziksel şiddet tekeli kaybeden ve kurumları derin bir siyasallaşma sürecine uğrayan devlet, 1970'li yılların ikinci yarısında ivmelenen siyasal krizi yönetemeyecek ve 1980'e doğru ilerlerken siyasal şiddeti tetikleyecektir.

3.2. MC Hükümeti

MC'nin iktidara geliş sürecini detayları ile analiz etmek hem 1970'li yılların siyasal aktör ve süreçlerini hem de dönemin siyasal kriz dönemi olarak nitelendirilmesinin ardında yatan nedenleri anlamak açısından kritik bir öneme sahiptir. 12 Mart 1971 Muhtırası ile MC Hükümeti'nin iktidara geliş tarihi olan 31 Mart 1975 tarihine¹¹³ kadar olan süreçteki siyasal gelişmelere kısaca değinmek, hem dönemin genel siyasal

Sesi/Yeraltı Maden –İş, 1975; Halkın Kurtuluşu, Şubat 1976; Kurtuluş Sosyalist Dergi, 1976; Halkın Yolu, Aralık 1976; Devrimci Yol, 1977 aktaran (Ünivar, 2013, 39).

¹¹¹ 1973 seçimleri neticesinde CHP, yüzde 33.3 oy oranı ile birinci, AP yüzde 29.8 oy oranı ile ikinci, Demokratik Parti yüzde 11.9 oy oranı ile üçüncü, MSP yüzde 11.8 oy oranı ile dördüncü olacaktır.

¹¹² Türkiye'de 1970 öncesinde de koalisyon hükümetleri kurulmuştur. Örneğin, 1960 askeri darbesi ertesinde, 20 Kasım 1961 tarihinde kurulan İsmet İnönü Hükümeti, AP ve CHP'li milletvekillerinden oluşmaktadır ve Türkiye siyasal tarihinin ilk koalisyon hükümetidir. Sonrasında, 25 Haziran 1962 tarihinde YTP (Yeni Türkiye Partisi), CKMP (Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi) ve CHP koalisyonu kurulmuştur. CHP-Bağımsızlar Hükümeti ise 25 Aralık 1963'te kurulmuştur (Aydın, Taşkın, 2014). Ancak 1973 seçimleri ve sonrasında hiçbir siyasal partinin tek başına iktidarı elde edebilecek milletvekili sayısına ulaşamaması 1980 darbesine kadar olan sürede ülke yönetiminde koalisyon hükümetlerini zorunlu ve sürekli kılmıştır. 1971 yılından 1980 askeri darbesine kadar geçen sürede, Türkiye'de on adet farklı hükümet kurulmuştur. Ve bu hükümetler arasında çoğunluğu elde etmeyi başarmış tek parti hükümeti bulunmamaktadır (Gunter, 1989, 64).

¹¹³ I. MC Hükümeti, Meclis'te 218'e karşı 222 oyla güvenoyu alarak resmi görevine 12 Nisan 1975 tarihinde başlamıştır.

atmosferini anlamak hem de MC Hükümeti'nin ortaya çıkış koşullarını yorumlamak bakımından önem teşkil etmektedir.

12 Mart 1971 Muhtırası sonrası seçimler ancak 14 Ekim 1973 tarihinde yapılabildiği. Seçimlerin gerçekleşmesi ile birlikte askeri darbe rejimi son bulmuştur denilebilir. 1973 seçimlerinde¹¹⁴ en fazla oyu alan parti CHP olsa da tek başına siyasal iktidarı ele geçirebilecek milletvekili sayısına ulaşamamıştır. Öte yandan, bu seçimler, CHP'nin 1946 seçimlerinden sonra sandıktan birinci parti olarak çıkmayı başardığı ilk seçim olması bakımından önem arz etmektedir (Demirel, 1998, 204).

Seçim sonuçlarına bakıldığında¹¹⁵ Ecevit önderliğindeki CHP'nin yüzde 33.29 oy oranı ile 195 milletvekili elde etmeyi başardığı gözlemlenir. Seçimden ikinci parti olarak çıkmayı başaran AP'nin oy oranı ise yüzde 29,8'de kalmıştır. Aynı seçimde MSP yüzde 11.80'lik oy oranıyla 48 milletvekili,¹¹⁶ MHP yüzde 3,37 oy oranıyla 3 milletvekili, DP yüzde 11.89 oy oranıyla 45 milletvekili, CGP yüzde 5,6'lık oy oranıyla 13 milletvekili, TBP yüzde 1,13 oy oranı ile 1 milletvekili ve son olarak yüzde 2 oy oranıyla bağımsızlar da 6 milletvekili sayısına ulaşmıştır. Dolayısıyla, seçimler sonuçlandığında hiçbir partinin tek başına hükümeti kurma ve iktidarı ele geçirme olanağına kavuşamadığı görülür (Aydın, Taşkın, 2014, 252-253).

Sonraki siyasal gelişmeler açısından 1973 seçimlerinin en önemli sonucu şüphesiz sağ oylarında yaşanan bölünme ve özellikle MHP'nin elde ettiği kritik milletvekili sayısıdır (Uçar, 2014). Sağ siyaset, AP içinden çıkan çok sayıda yeni parti nedeniyle oyların dağılması ve bölünmesi gerçeği ile yüzleşmiştir. 1973 seçimlerinin ardından hiçbir siyasal partinin tek başına iktidar olma şansını elde edememesi hükümetin kurulma sürecini üç ay kadar ertelemiştir. Bu doğrultuda, bu seçimler ile birlikte, artık, siyasal sistemin tek parti iktidarından ılımlı çok partili sisteme geçtiği rahatlıkla söylenebilir (Özbudun, 1981, 232). Dolayısıyla siyasal sistem tek başına iktidarı elinde tutan bir parti ve onun karşısında muhalefet ikiliğinden uzaklaşmış; çok partili ve dağınık bir yeni

¹¹⁴ 1973 seçimlerinin detaylı bir incelemesi için bkz. (Özbudun, 1977).

¹¹⁵ 1973 seçimlerine katılım oranının yüzde 66.8 gibi düşük bir seviyede kalmış olması da ayrıca not edilmelidir (Aydın, Taşkın, 2014, 251)

¹¹⁶ MSP, 1973 seçimlerinde elde ettiği başarıyı oyunu alabildiği Orta ve Doğu Anadolu coğrafyasına borçludur. MSP'nin kazandığı bu oylar, önceki seçimlerde AP'ye oy veren kesimden gelmektedir (Gürel, 2004b, 91).

görünüm elde etmiştir. Türkiye siyasal yaşamının 1970’li yıllar başındaki bu çok parçalı hali söz konusu on yılın tümüne yayılacak ve 1980 darbesine kadar ülkenin kısa süreli koalisyonlar eliyle yönetilmesi sonucunu doğuracaktır.

1970’li yılların ilk koalisyonu, üç ay süren hükümeteşizlik döneminin ardından, CHP ile MSP arasında kurulmuştur. Ecevit’in başbakanlığında ve 25 Ocak 1974 tarihinde kurulan CHP-MSP koalisyon hükümetinde başbakan yardımcılığı görevini MSP Genel Başkanı Necmettin Erbakan üstlenmiştir. Bu koalisyonda CHP 17 bakanlık elde ederken, MSP ise 6 bakanlık sahibi olmuştur. Hükümet, 7 Şubat 1974 tarihinde güvenoyu almayı başarmıştır. Koalisyonu oluşturan iki partinin ideolojik olarak zıt kutuplarda yer alıyor olması, hükümetin sürekliliğine dair soru işaretlerini en başından akıllara yerleştirmiştir (Aydın, Taşkın, 2014, 252-256).

CHP-MSP koalisyon hükümeti, ortaklar arasında kısa süre içerisinde ortaya çıkan anlaşmazlıklar neticesinde istikrarsız bir yönetimin işaretlerini erken dönemde vermeye başlamıştır. Koalisyon ortakları arasındaki ilk büyük sıkıntı Af Yasası’na¹¹⁷ MSP’nin itirazları sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu dönemde Kıbrıs meselesi ekseninde Ecevit’in kazandığı popülarite CHP’yi oy oranını artırmak suretiyle tek başına iktidar olabileceği beklentisine sokmuştur. Ayrıca, dönem içerisinde sağ partilerin müzdarip olduğu dağınık halleri Ecevit ve partisini yüreklendirmiştir. Nihayetinde Ecevit 17 Eylül 1974 tarihinde erken seçim niyetiyle istifa etmiş ve koalisyon hükümeti çok kısa sürede son bulmuştur. Özetle, Kıbrıs konusunda elde ettiği başarıyı iç siyasette oya dönüştürme isteği, af yasası sırasında ortaya çıkan anlaşmazlıklar ve devlet kurumlarına yapılan atamalar koalisyon ortakları arasındaki ilişkiyi önce yıpratmış ardından ise tümüyle bozmuştur (Kongar, 2004).

MSP-CHP koalisyonunun bozulması Türkiye’yi modern tarihinin en uzun süreli hükümet bunalımı ile baş başa bırakmıştır (Hale, 1994, 220; Özdiñç, 2013a, 79). Öte

¹¹⁷ Af Yasası, 12 Mart döneminde hüküm giymiş örgüt mensuplarına yönelik olarak ve ilk defa Cumhuriyet’in 50. Kuruluş yılı kutlamaları vesilesiyle düşünülmüş mahkûmların serbest bırakılmasını öngören bir tasarıdır. Ancak Af Yasası, AP ve MSP’nin anlaşması üzerine Meclis’ten daha çok sağ örgüt mensuplarına özgürlük sağlayacak biçimde çıkarılmıştır. CHP, konuyu Anayasa Mahkemesi’ne götürmüş ve Aftan sağ-sol ayırt edilmeksizin 12 Mart döneminin bütün mahkûmlarının yararlanmasını talep etmiştir. AYM, bu isteği eşitlik ilkesi uyarınca haklı bulmuş ve Af Yasası’nın kapsamı genişletilmiştir. Yasa tasarısının kapsadığı kişi ve örgütlerin solu da içerecek biçimde genişletilmesi koalisyon ortağı olan MSP’yi bir hayli rahatsız etmiştir (Aydın, Taşkın, 2014, 258).

yandan aynı süreç, I. MC Hükümeti'nin kurulma sürecinin başlangıç noktasını da oluşturmuştur. Diğer bir deyişle, çözülen CHP-MSP koalisyonunun ortaya çıkardığı siyasal ortam dağınık halde bulunan tüm sağ partileri bir araya getirme ihtimalini ortaya çıkarmış ve 30 Mart 1975 tarihinde kurulacak olan I.MC Hükümeti'nin ortaya çıkış şartlarını büyük ölçüde hazırlamıştır.¹¹⁸ Dağınık halde bulunan sağın konsolidasyonunda CHP'nin erken seçim ısrarı ile olası bir tek parti CHP iktidarının bu partilerde yarattığı tedirginlik ve korku etkili olmuştur.

CHP-MSP koalisyonunun dağılması ertesinde sağ partilerin genel manzarası şu şekilde özetlenebilir:

Adalet Partisi, hem seçimden yenik çıkmıştır hem de Ecevit'in iktidara yürüyüşünü görmekte ve engelleyememektedir. MSP koalisyondan ayrılmak istememiştir ancak tekrar bir hükümet kurulursa da tekrar orada yer almak istemektedir. DP'nin AP'ye muhalefeti devam etmektedir. Ancak bir yandan da sağ koalisyonun fikir babası olan Celal Bayar tarafından partiye müdahalede bulunmaktadır. MHP ve CGP ise yeni pozisyonlarını belirlemeye çalışmaktadır (Özdiñ, 2013a, 79).

Erken seçim tartışmaları, CHP-MSP koalisyon hükümetinin istifasından sonra başlamıştır. Ancak, özellikle DP ve MSP gibi partiler, 1973 seçimleri sonrası elde ettikleri başarı ve kritik oy oranı gerekçesiyle seçimlerin yenilenmesi düşüncesine karşı çıkmıştır. Bu aşamada, aslında hemen 1973 seçimlerinden sonra, sol ve komünizme karşı bir önlem olması amacıyla sağ koalisyon ya da sağ cephe projesini ortaya atan Bozbeyli'nin fikri yeniden gündeme gelmiştir.¹¹⁹ Siyasi liderler dışında, Aydınlar Ocağı da milliyetçi bir cephe oluşturma fikrini hem desteklemiş hem de entelektüel olarak zenginleştirmiştir.¹²⁰ Örneğin, henüz 11 Kasım 1974 tarihinde sağ ideolojiye yakın profesörler ortak bir bildiri yayınlayarak tüm milliyetçi partileri birleşmeye çağırılmışlardır. Bildiride imzası olan isimler Aydınlar Ocağı'na yakın isimlerdir ve

¹¹⁸ Örneğin; İsmail Cem'e göre (2004, 93) "MC'nin yaratılmasında Demirel ne kadar sorumluydu, CHP-MSP koalisyonunun dağılmasına neden olarak iktidar yolunu MC'ye açanlar da, hiç değilse manevi bir sorumluluk payını aynı ölçüde taşımışlardır."

¹¹⁹ Milliyetçi sağ cephe oluşturma fikrini ortaya atan ilk isim Demokratik Parti lideri Ferruh Bozbeyli'dir. Ancak Bozbeyli'nin önerisi Demirel'i ve dolayısıyla başbakanlığını dışlayan ve ülkeyi seçimlere götürecek geçici bir sağ ittifak fikridir.

¹²⁰ Aydınlar Ocağı'nın ideologlarından Muharrem Ergin, *Milliyetçiler, Korkmayınız, Birleşiniz* (1976) isimli kitabında oluşturulmasının gerekliliğine inandığı milliyetçi cephe fikrinin ayrıntılarını ve olmazsa olmazlarını detaylarıyla anlatmaktadır. Artan komünist tehlikenin önüne set çekmek amacıyla bir siyasal strateji olarak geliştirilen bu fikre göre MHP, sokak gücüyle hayata geçirilmesi planlanan sağ milliyetçi koalisyonun bel kemiğini oluşturmaktadır.

milliyetçi sağ ittifak kurulması yönündeki ısrarlarını devam eden hükümet buhranı sona erene değin sürdüreceklerdir (Özdiç, 2013a, 87).

Sağ partiler arasında olası bir milliyetçi koalisyon fikri görüşülürken Cumhurbaşkanı Korutürk, hükümeti kurma görevini Sadi Irmak'a vermiştir. Irmak, bürokrat ve teknokrat ağırlıklı bir azınlık hükümeti kurmayı denediyse de bu hükümet Meclis'ten güvenoyu almayı başaramamıştır. Ancak ülkenin hükümete kalmaması adına, güvenoyu almayı başaramayan Irmak hükümeti, I. MC Hükümeti kurulana dek geçici olarak bu görevi üstlenmiş ve ülkeyi yönetmeye devam etmiştir (Aydın, Taşkın, 2014, 269). Özetle ülke, 1973 seçimlerinin ardından kurulan kısa süreli ve başarısız CHP-MSP koalisyonunun sonrasında I. MC Hükümeti'nin kurulduğu tarih olan 30 Mart 1975'e kadar güvenoyu almayı başaramamış hükümetler tarafından yönetilmeye devam etmiştir.

Sonraki süreçte hem olası bir erken seçimde CHP'nin tek parti olarak siyasal iktidarı ele geçirmesine engel olmak hem de ciddi bir biçimde dağınık halde bulunan sağ oyları kendi başbakanlığı altında bir araya getirmek amacıyla Demirel, Meclis'te milletvekili bulunan tüm sağ partilere milliyetçi bir sağ koalisyon kurmak amacıyla teklif götürmüştür.¹²¹ Bu çağrıya DP, Demirel'in başbakanlığında olmayacak bir sağ koalisyon önerisi ile cevap vermiştir. Bu noktada, Demirel, hızla 226 yeter sayısına ulaşmak amacıyla DP içerisinde MC fikrine daha olumlu yaklaşan ve Demirel'in başbakanlığını da tasa etmeyen milletvekillerinin desteğine başvurmuştur. Bilgiç başta olmak üzere DP'den 9 adet milletvekilinin¹²² istifa etmesiyle birlikte hükümet krizi sona ermiş ve bu gelişmenin hemen ardından da 228 sandalyeye ulaşmayı başaran Milliyetçi Partiler Koalisyonu, AP lideri Süleyman Demirel'in başkanlığında kurulmuştur. MC'nin kuruluşunun temel rasyonalitesi ise bizzat Demirel tarafından kısaca "solcu ve komünistler karşısında milliyetçileri bir araya getirmek" olarak belirtilmiştir (Demirel, 1998, 214).

¹²¹ Yalansız'a göre (2006, 315) Demirel'in sağ partileri koalisyon çatısı altında toplama fikri AP Genel İdare Kurulu'nda açığa çıkmıştır. Genel İdare Kurulu, sola karşı bir hükümet kurması için Demirel'e tam yetki vermiştir.

¹²² Sonradan "dokuzlar" olarak adlandırılacak olan ve DP'den istifa etmek suretiyle MC Hükümeti'ne katılan milletvekilleri şu isimlerden oluşmaktadır: Saadettin Bilgiç, Mutlu Menderes, Nilüfer Gürsoy, Talat Asal, Bahri Dağdaş, Hasan Değer, Kubilay İmer, Ata Bodur ve Abdullah Çilli.

MC Hükümeti çatısı altında AP 15, MSP 8 bakanlık ve CGP 4 bakanlık elde etmiştir. Son olarak MHP Meclis'te sahip olduğu 3 milletvekiline rağmen kazandığı 2 bakanlık nedeniyle sıkça tartışma konusu edilmiştir. MHP'nin az sayıda milletvekili ile orantısız biçimde elde ettiği iki bakanlık öncelikle seçim sistemi ve sağ oyların dağılması neticesinde küçük partilerin kazandığı kritik önemle ilgilidir. Buna ilaveten Cephe'nin başlıca varlık amacını oluşturan komünizmle mücadele açısından MHP'nin sokak gücü nedeniyle teşkil ettiği önem de MHP'nin az sayıda milletvekili ile çok sayıda bakanlık elde etmesinin gerekçesi olarak öne sürülebilir(Ahmad, 2010).¹²³ Üstelik koalisyon hükümeti bünyesinde, MHP lideri Türkeş iç ve dış güvenlikle sorumlu başbakan yardımcılığı görevini üstlenmeyi de başarmıştır. Dolayısıyla MHP'nin, MC Hükümeti açısından önemi ve MHP'nin bu koalisyonda yer almak suretiyle elde ettiği kazanç bakanlık tablosunun genel görünümüne bakmak suretiyle kolaylıkla fark edilebilir.

Nihayetinde, I. MC Hükümeti çoklu sağ bir koalisyon olarak, o dönemin koalisyon hükümetlerinin ömürlerine kıyasla uzun sayılabilecek bir süre hayatta kalmayı başarmıştır. Kısa sürede sona erecek gözüyle bakılan MC Hükümeti'nin dönemin istikrarsız koalisyonlar dönemi olarak adlandırılan siyasal atmosferinde görece uzun bir süre ayakta kalması anti-sol konumlanışının gördüğü tutkal görevinden kaynaklanmıştır (Özdiç, 2013a, 109). Yine de Haziran 1977 seçimlerine kadar olan dönem boyunca, I. MC Hükümeti koalisyon içi sorunlarla, ama daha da çok ülkede hüküm süren kargaşa ve siyasal kriz ortamıyla bir hayli yıpranmıştır.

MC'yi Türkiye siyasal tarihi açısından önemli kılan etmenlerin başında Koalisyonun varlık amacını oluşturan anti-komünist mücadele gelmektedir. Öte yandan, MHP'nin koalisyon ortağı olması ve böylelikle siyasal iktidara erişimi, 1970'li yılların ikinci yarısının siyasal krizini derinleştiren ve siyasal şiddete evrilten başlıca etken olmuştur. Bu nedenle MC Hükümeti'nin layıkıyla incelenebilmesi için sola karşı yürütülen mücadeleye ve MHP'nin özgün iktidar stratejisine yönelik genişçe bir parantez açılması gerekmektedir.

¹²³ Gourisse (2013), MHP'yi AP'nin doğal müttefiki olarak tanımlamaktadır. Ona göre, iki parti arasında nesnel bir ittifakın varlığından söz edilebilir. Her iki partinin de özellikle hükümet ve bürokratik görevlere kendi siyasal ideolojilerine yakın kimselerin yerleştirilmesinde birbirlerini besledikleri ve birbirlerine ciddi yarım ettiklerini söylemek mümkündür.

3.2.1. Anti-komünizm ve Milliyetçilik

“Türk milletinin bütün fertlerini, kaderde, kıvançta ve tasada ortak bölünmez bir bütün halinde milli şuur ve ülküler etrafında toplayan; aziz ve büyük milletimizin, dünya milletler camiasının şerefli bir üyesi olarak, milli birlik ruhu içinde daima yüceltilmesini amaç bilen Türk Milliyetçiliği Hükümetimizin ilham kaynağıdır” (IV. Demirel Hükümetinin Programı, 6 Nisan 1975)¹²⁴.

Türk sağı esas olarak sol karşıtlığı üzerinden tepkisel bir söylem olarak biçimlenmiş ve kendi varlığını önemli ölçüde anti-sol ve anti-komünizm üzerinden kurgulamıştır. Türkiye’de Cumhuriyet tarihi boyunca adında “sağ” geçen bir sağ partinin kurulmaması Türkiye’de sağın kendini ideolojik duruşuyla değil de düşmanının anti-tezi oluşu üzerinden tarif ediyor olmasıyla yakından ilişkilidir (Bora, 2014, 12-15).

1960’lardan itibaren sağ-sol ayrımının siyaset sahnesinin ayrık iki ucu olarak belirmesiyle birlikte gelişen ve sol hareketi tümünden düşman ile eşitleyen sağ söylem kendisini devletin bekasının garantörü ilan etmiştir. Bu doğrultuda, sol hareket ve partiler sağın gözünde yabancı düşmanla ilişkilendirilirken, sağ devletin savunucusu ve milliyetçiliğin tek sahibi olma gayesine kilitlenmiştir. Öyle ki, henüz CHP ortanın solu sloganını İnönü’nün ağzından ilk defa dile getirdiğinde Adalet Partisi lideri Demirel, “Ortanın Solu Moskova Yolu” sloganı ile sağın bundan böyle devam edecek olan sol karşısındaki düşmanlaştırma ve kriminalizasyon siyasetinin ilk tezahürlerini ortaya koymuştur. Slogandan da anlaşılacağı üzere bu düşmanlaştırma siyaseti iç düşmanı dış düşman ile birlikte düşünme ve onun dış bağlantılarına dikkat çekme stratejisi ile de beslenmektedir. Böylelikle, 1960’lı yılların anti-emperyalizm üzerinden sol ile anılan milliyetçiliği 1970’li yıllara gelindiğinde anti-komünizm üzerinden sağ ideolojinin tekeline girmiş görünmektedir (Özdinç, 2013a, 111).

MC adıyla ortaya çıkan ve geniş bir sağ ittifak olarak adlandırabileceğimiz yapılanma, bu bağlamda, anti-sol/anti-komünist cepheleşme siyasetinin en önemli örneğini ve tecrübesini oluşturmaktadır. Sağcılık, 1970’li yıllar ilerlerken, kendini giderek milliyetçilik olarak adlandırmaya başlayacaktır. 1974 yılında, hükümet kurma çalışmaları sürerken, Aydınlar Ocağı önderliğinde yürütülen sola karşı güç birliği kurma

¹²⁴ ¹²⁴ IV. Demirel Hükümeti Koalisyon Protokolü (AP, MSP, MHP VE CGP) <https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/KP39.htm>

alışmaları süresince milliyetçi-muhafazakâr aydınlar, Türkiye’de sol cephe ile milliyetçi cephenin karşı karşıya bulunduğunu; gerisinin ise teferruat olduğunu savunmuşlardır (Ergin, 1976, 187-205’den aktaran Bora, 2014, 20). Yine bu dönemde, sağ partiler Ecevit’in yaptığı bir konuşmada söylediği “halkın iktidarını kuracağız” sözünü Meclis’teki tartışmalara taşımışlardır. Halk iktidarı söylemine yönelik yapılan ağır eleştiriler, sağ partilerin ideolojik konsolidasyonunda önemli bir işlev görmüştür (zdi, 2013a, 87).

MC Hükümeti’nin hazırlık görüşmeleri sürerken çok sayıda bildiri kaleme alınmıştır. Sonradan koalisyon ortağı olacak dört siyasal parti tarafından hazırlanan 18 Aralık 1974 tarihli bildiride ülkenin komünizmden korunacağının sözü verilmiştir. 21 Aralık tarihli bir diğer bildiride hükümet bunalımının çözümleneceği bildirilmiştir. Son olarak 3 Ocak 1975 tarihinde okunan bildiride ise milliyetçiliğin birleştiriciliği vurgulanmıştır (zdi, 2013a, 90-91). Nihayetinde anti-komünizm ve milliyetçilik ile sağlanan sağ partilerin ittifakının neticesinde MC Hükümeti vücut bulacaktır.

Demirel, MC’nin kuruluşunun temelinde yer alan rasyonaliteyi basitçe tek cümle ile açıklar: Milliyetçileri, komünistler ve solcular karşısında birleştirmek.¹²⁵

“Komünizm Türklük meşalesini; büyük Türk toplumunun ümidi olan Türklük meşalesini söndürmede en büyük illettir. Onun içindir ki, Türkiye’nin bulunduğu yer, Türklüğe yönelmiş tehlike düşünülerek komünizmin neyin maskesi olduğunu da ayrıca milletin bekası ve son Türk devletinin ebediyeti bakımından hassasiyetle takip etmeye mecburuz” (Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 1975, 532).

Hkmetine güvenoyu isterken Başbakan Demirel’in ağzından dile getirdiği üzere milliyetçilik, I. MC Hükümeti’nin ilham kaynağıdır (TBMM Tutanak Dergisi, 1975, 310) ve komünizm ve anarşi ile eşitlenen sol karşısında devletin korunması sağ partiler koalisyonunun başlıca greveidir:

“Komünizme, her çeşit anarşiye, anayasaya ve kanun dışı eylemlere, milli bütünlüğü zedeleyici, milleti ve ülkeyi bölücü, cumhuriyeti tahrip edici faaliyetlere karşı, devletin, anayasa düzeni içinde kendisini savunmasını ve bu çeşit tehlike ve faaliyetlerle etkili şekilde mücadele edilmesini kesin bir zorunluluk sayıyoruz. İ güvenliği, asayişi ve kanun hâkimiyetini sağlamakla görevli

¹²⁵ Demirel (1998) komünizm tehlikesine şüpheyle yaklaşır. Anti-komünist mücadelenin bir bahane olarak ve mevcut sol/komünist tehlikenin abartılması vesilesiyle araçsallaştırılmış olabileceğini belirtir. Benzer şekilde Müftüoğlu (1989, 176), sol ve devrimci örgütlerin 12 Mart 1971 Muhtırası sonrası büyük bir dağınıklık ve örgütsüzlük içinde bulunduklarını belirttikten sonra MC Hükümeti’nin hemen öncesi dönemde bir komünist tehlikenin varlığının pek de inandırıcı görünmediğini söyler.

devlet kuruluşlarının ve güvenlik kuvvetlerinin, görevlerini tarafsızlıkla, azim ve kararlıkla yerine getirebilmeleri için, hükümet gerekli her türlü ihtimamı gösterecektir”¹²⁶.

Böylece, milliyetçilik ve anti-komünizm yeni kurulan hükümetin ve hükümet programının iki temel taşı olarak belirir. Öte yandan milliyetçiliğin sağ tarafından sahiplenilmesi ve 1970’li yılların şartlarında kitleselleşen sol karşısında daha da güçlenen anti-komünist mücadele,¹²⁷ solun kriminalizasyonu ile birlikte daha da sertleşecektir:

“...kriminalleştirme, düşmanlaştırma, şeytanlaştırma itiyadı olarak, Türk sağcılığının alametifarikasına dönüşmüştür. Bu anti-politik bir tutumdur; zira husumet, mücadeleyi politik alanın dışına taşır, politik hasmını ancak cezai takibatın veya savaşın konusu olarak düşünmeye meyleder. Sağın politikayı idareye dönüştürme istidadı için anti-komünizm geniş bir kapı, bir zafer takıdır” (Bora, 2014, 15).

Solun kriminalizasyonu ve düşmanlaştırılması, onunla savaşta sağın kuvvete ya da diğer bir deyişle güvenlik aygıtlarına yaslanması neticesini beraberinde getirecektir. Öyle ki, MC Hükümeti 12 Mart rejiminin de hedeflediği gibi ve onunla da bir süreklilik içerisinde devlet iktidarının güçlendirilmesini siyasetinin temeline yerleştirmiştir. Devlet iktidarının güçlendirilmesi ise, MC Hükümeti tarafından, genel olarak güvenlik politikaları ekseninde hayata geçirilmiştir (Özdinç, 2013a, 109).

Bu doğrultuda kriminalize edilen ve baskılanan, devlet düşmanlığı ile suçlanan ve şeytanlaştırılan sol ile mücadelede devlet tarafında yer alan milliyetçiler, şüphesiz, devletin güvenlik aygıtlarına yöneleceklerdir. Sağın fikir babalarının da tavsiyeleri bu yöndedir:

“Komünizm yalnız kuvvete itibar eder, yalnız kuvvetten anlar (...) Komünizmi durdurmanın, sıçratmamanın, gelişmesini önlemenin, bastırmanın ve söndürmenin tek emin yolu kuvvetli olmaktır. Hem de ondan daha kuvvetli olmak; sert, acı ve kahredici mutlak bir kuvvete sahip olmak. Komünizm yalnız bundan yılar” (Ergin, 1975, 148).

Bu durum, anti-komünist mücadelenin liderliğini üstlenen MHP ve onun himayesinde oluşturulan para-militer güçler olarak Ülkücülere¹²⁸ sokak savaşına girmek ve bu mücadeleyi yürütmek için meşruiyet zemini yaratırken; diğer sağ partileri de bu mücadeleye karşı daha müsamahalı tavır takınmaya zorlamıştır. Böylelikle 1960’lı

¹²⁶ IV. Demirel Hükümeti Koalisyon Protokolü (AP, MSP, MHP VE CGP) <https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/KP39.htm>

¹²⁷ Solun ülkedeki ilerleyişini durdurmak amacıyla elzem görülen bu ittifak Ecevit CHP’sinin ilerleyişi ve sol hareket ve fikrin artan desteğine karşılık bir cevap olarak da düşünülmüştür.

¹²⁸ Ülkü Ocakları, Alparslan Türkeş önderliğinde ve MHP himayesinde Dündar Taşer tarafından kurulmuştur. Ülkücülerin üniversite içindeki yapılanmaları daha sonra 1968 yılında komando kamplarının kurulması ile desteklenmiştir (Erken, 2014).

yıllarla birlikte kuvvet kazanmaya başlayan ve 1970’lerde kitleselleşen sol hareket karşısında başta MHP olmak üzere radikal sağ sokak güçlerinin rolü ve etkisi daha fazla sivrilmiş ve pekişmiştir.

Ordunun, 1971 Muhtırası ile yenden kazandığı özerk politik aktör niteliğinin tersine kolay nüfuz edilebilir polis teşkilatı, komünizmle yürütülecek savaşta başlıca rolü üstlenmeye niyetli en güçlü aday konumundadır. Üstelik iç düşman olarak tasvir edilen sol ve komünizmle savaşı gerçekleştirecek olan da şüphesiz iç güvenlikten sorumlu olan polis teşkilatıdır. Bora’nın (2011) sözleriyle ifade etmek gerekirse,

Türkiye’de milliyetçi-muhafazakâr ideoloji, öteden beri, tam da bir iç düşman tehdidi algılamasına dayanarak, polisi orduya ‘eş koşmuş’ ve onun azamî kuvvetlenmesini istemiştir. 1960’larda Necip Fazıl “Asker nasıl cemiyetin dışı karşı perdesiye, polis de, içeriye doğru aynı koruyuculuk fiilinin ve esasta mübarek bir ocağın timsalidir” diyordu. Tipik Necip Fazıl üslûbuyla “iç kötülöklere karşı fertlerin huzur ve emniyetini heykelleştirir” gibi patetik ifadelerle... 1970’lerde Ahmet Kabaklı, açık seçik, polisin iç ordu olduğunu söylemişti. “İç savaş taktikleri, dış tehlikeyi çoktan aştığı için”, ordu tanımının altını çiziyordu. Polis “iç ordu şeklinde düşünölmeli, ona göre teşkilatlanmalı, ona göre donatılmalı ve eğitölmeli”, “vazifesini yaparken hiçbir kuvvet ona müdahale edememeli” idi.

Polis, bu dönem boyunca devletin güvenlik aygıtı olarak ve “devleti yıkmaya odaklı” sol güçler karşısında devletin emniyet sübabı olarak görölmüştür. Komünizm tehlikesini önleyecek kuvvetin ilk unsuru polistir (Ergin, 1975, 148). Devleti korumakla yükömlü olan polisin varlığı devletin varlığı ile eş değeri kılınmıştır. Polis eşittir devlet denklemi böylece yaratılmıştır. Döner boyunca Napolyon’un Polis Nazırı Compté R. Fouché’nin “Ben fahişeyi ve zina suçlarını affederim. Korkunç bir cinayetin darağacına çıkarılan failini bile affederim. Hatta ve hatta imparatoruma silah çekenini bile bağışlarım. Sadece polise karşı gelenini affetmem. Çünkü polise çevrili namlunun ağzından fırlayan kurşun hedefini bulduğu an artık devlet yıılmaya başlamış demektir. İşte bunu affetmem” sözlerinin sağ basın yazarları tarafından sıkça kaleme alındığı gözlemlenmektedir (Zincirkıran, 1977, 171; Baban, 1977, 183). Dolayısıyla, polise yönelik her türlü yıpratma girişimi ve saldırı faaliyeti doğrudan devlete yönelik olarak algılanmaya başlanmıştır. Örneğın Buğra’ya göre (1976, 3) “polisi yıpratma hareketlerinin ardında, ya doğrudan doğruya devlet yıkma kasıtları yahut diktatörlük niyetleri yatmaktadır.”

Benzer bir bakış açısına Son Havadis Gazetesi’nin yazarlarının köşe yazılarında da rastlanır:

“Polis, devletin temsilcisidir. Bundan dolayıdır ki, bütün devlet düşmanları polisin de düşmanıdır. Devlet düşmanı hiçbir komünistin, anarşistin polis lehinde konuştuğu, yazdığı görülmemiştir. Nerede polis düşmanı görürseniz anlayınız ki, onun içinde bir devlet düşmanlığı yatmaktadır(...)

Tabanda devletin koruyucusu ilk unsur polistir” (Erer, 1976, 31-32).

... Ama polis devletin silahlı mümessilidir. Ona tevcih edilen silah, devlete çevrilmiş demektir. Polisin öldürülmesi karşısında susan toplumların sonu, hiç şüphemiz olmasın, sürekli anarşidir” (İrdem, 1976, 27).

Demirel, 13 Ekim 1975 tarihinde yaralanan polisleri yaptığı hastane ziyaretinde polise, devleti koruma görevini bir kez daha hatırlatmaktadır:

“Sizler devlet güvenlik kuvvetleri olarak görevinizi yapıyor, devleti koruyorsunuz. Türk polisine, güvenlik kuvvetlerine karşı kim tecavüze kalkışsa kanunlar bunların hakkında gelecektir. Devlet güçlüdür merak etmeyiniz (Demirel: Polise El Kaldıranların Elleri Kırılacaktır, 1975, 1-8).

Polisin, devletle eşitlenmesi ve onun, sol karşısında korunmasının başlıca sorumlusu ilan edilmesi neticesinde hükümet güvenlik politikalarına daha fazla eğilirken, aynı zamanda, polisin şiddet ve gücüne dair beklentiler de artmıştır. Polis “yeteri kadar” sert olmalıdır ki, devleti sol komünist tehlikeden koruyabilsin.

Tercüman Gazetesi’nin önemli yazarlarından Tarık Buğra (1975, 3) ise “Polise Dair” başlıklı yazısında şu satırlara yer vermektedir:

“Ve... Polis gaddar mı imiş? Keşke yeteri kadar olabilse! ... Keşke benim polisim de yeteri kadar, İngiltere’deki, Fransa’daki, İsviçre veya İsveç’teki görevdaşları kadar, evet, gereği ve yeteri kadar müsamahasız olabilse...

Rauf Tamer de (1975, 2) köşe yazısında polisin yeterince şiddet kullanmadığını sitemkâr bir biçimde vurgulamaktadır. Tamer’e göre polisin silahı yeterince patlamamaktadır ve polisin şiddete tek tük başvurması polisin zayıf ve yetersiz görünümünün başlıca nedenini oluşturmaktadır.

Ahmet Kabaklı’nın 3 Aralık 1975 tarihli “Siyaset Macerası” başlıklı yazısında sol muhalif kesimi kastederek söyledikleri de bu anlamda not edilmeye fazlasıyla değer görülmektedir. Kabaklı’ya göre “devlet, bütün güçleri, polis bütün cesareti, kanun bütün ceberrutu ile bu şebekenin üzerine yürümelidir”.

Yine Kabaklı (1975, 2) İç Ordu başlıklı yazısında şunları yazmaktadır:

“Yeni Emniyet Müdürünü İstanbul bir rahmet gibi bekliyor. Sakın ki “zahmet” olmasın. Ele avuca sığmasın bu müdür: Erlerin başında bir kumandan gibi, ön safta kültürlü ve yiğit olsun. Her Allah’ın günü yurtlarda, sınıflarda, arabalarda, hatta şüpheli evlerde silah, tabanca, kabadayı ve suçlu arasın.”

Polisi güçlendirecek, itibarlandıracak, doyuracak, donatacak ve çalıştıracaksınız. “İki kere iki” gerçeği bu. Önce bunu yapacaksınız: Düşünce, basın, konuşma, gezme, okuma “özgürlüğü vs” ancak o zaman kurtulacak ve kullanılabilir.”

Özetle, anti-komünist mücadele ile kendini sorumlu ve yükümlü kılan MC Hükümeti, sol ile mücadeleyi iç düşmanla savaş olarak nitelendirdiği ölçüde güvenlik politikalarına yönelmiş ve polisi ön plana çıkarmıştır. Sağ ideologların da beklentisi bu yöndedir. Polisin devletin muhafızı olarak sunumu ve polisin şiddetinin artmasına yönelik beklentiler, takip eden bölümün konusunu oluşturacak olan MC Hükümeti’nin polis bünyesindeki siyasallaşma çabalarının önemli bir gerekçesi olarak belirmiştir. Milliyetçi Hareketin, anti-komünist mücadele sayesinde kazandığı meşruiyet ve dokunulmazlık, hareketin, polise nüfuzunu ve Ülkücülerin polise yardımcı kuvvetler olarak görevlendirilmelerinin yolunu açacaktır.

3.2.2. Milliyetçi Hareket ve İktidar Stratejisi

Milliyetçi Hareket Partisi böylece sokağın, eğitim kurumlarının, kamu ve özel kuruluşların, çeşitli iş yerlerinin ve Devletin sistemli ve bilinçli bir şekilde ele geçirilmesine yönelik çalışmalarına 12 Eylül 1980 tarihine kadar aralıksız devam etmiştir (Soyer, 1981, 126-127).

“Kadrolaşmak lazımdır. Kadrolaşmadığımız takdirde bunlar böyle sürer gider. Nerede kadrolaşmış, milliyetçileri hâkim duruma getirmişsek, orada olaylardı. Nerede, hangi ilde kadrolaşmamışsak olaylar sürüp gidiyor”.

Ayvaz Gökdemir-Öğretmen Okulları Genel Müdürü (Ayvaz Gökdemir: Nerede Kadrolaşmış Milliyetçileri Hâkim Duruma Getirmişsek, Orada Olaylar Durdu, 1976, 1).

MC Hükümeti’nin analizinde MHP için ayrı bir parantez açılmalıdır. MHP, gerek devlet kurumlarında kadrolaşmayı öncelik haline getiren iktidar stratejisinde gerekse organik ilişki içerisinde bulunduğu Ülkücülerin sokak gücü olarak faaliyet görmeleri nedeniyle Türkiye siyasetinde ayrı bir konuma yerleşir. MHP’nin bu özgün niteliği,¹²⁹ MC Hükümeti’nin siyasetini de etkileyecektir.

Alparslan Türkeş, 1963 yılında, yurtdışı sürgün cezası sona erdikten sonra¹³⁰ Türkiye’ye dönmüş; siyasal hayata geri dönüş için önce AP içinde var olmaya çalıştıysa da bunu

¹²⁹ Gürel’e göre (2004b), hem MHP hem de MSP, 1970’li yılların sosyo-ekonomik şartlarında her şeyden önce kapitalist modernleşmeye dair bir direnişi temsil etmektedirler. Ancak, bu direniş ikincisi tarafından ağırlıklı olarak barışçıl ve parlamentarizme bağlı bir strateji ekseninde kanallı olurken MHP’de anti-kapitalist mücadele aktif ve saldırgan bir nitelik kazanır. MHP, kitleleri iç savaşın aktif birer öznesi olarak siyasallaştırmayı ve sol-Alevi kitlelerin etkisini bu şekilde kırmayı öncelik haline getirir.

¹³⁰ Türkeş, 1960 askeri darbesini gerçekleştiren cuntanın içinde yer almaktadır. Darbe gerçekleşikten sonra sivil yönetime geçilmesi sorusu etrafında cunta içinde başlayan tartışmada Türkeş, daha sonra 14’ler olarak anılacak olan grubun içinde yer almayı tercih etmiştir. 14’ler ve Türkeş, kısa sürede seçimlerin yapılması ve siyasal iktidarın sivillere bırakılması görüşüne karşı çıkmışlardır. 13 Kasım 1960 tarihinde bu

başaramamıştır. Bunun üzerine “Ya parti kuracağız ya da mevcut partilerden biri, doktrinlerimi benimseyecektir” (Ağaoğulları, 2006, 214) dedikten sonra Türkeş, çareyi CKMP¹³¹ bünyesinde siyaset yapmakta bulmuştur. Türkeş’in bu partideki varlığı parti ideolojisini milliyetçiliğe doğru kaydirmiştir. Nihayet 1969 seçimleri öncesinde 8 Şubat 1969 tarihinde gerçekleştirilen CKMP kongresinde partinin adı MHP’ne evrilmiş ve parti Türkeş’in milliyetçi doktrini etrafında bütünleşmiştir (Aydın, Taşkın, 2014, 175).

MHP’nin 1980 öncesini tanımlarken kullanılan faşizan ve aşırı milliyetçi öz¹³² gerek MC Hükümeti’nin ortağı gerekse de 1970’li yılların önemli bir siyasal aktörü olarak MHP’yi anlamak açısından kilit önemdedir. Arslan (2000) MHP’nin 1980 öncesi gelişimini anlamak için ultra-milliyetçilik kavramının önemli bir işlev göreceğini belirtir. Buna göre; ultra milliyetçiliğin üç temel bileşeninin 1980 öncesi MHP’yi ya da diğer bir deyişle MHP’nin faşizan özünü anlamakta yardımcı olacağını belirtir. İlk olarak ultra milliyetçi bir parti olarak MHP, tarihi milletler arası bir savaş olarak anlar ve buna bağlı olarak tarihin birimi olarak milleti ön plana çıkarır. Ona göre birimi millet olan tarih, milletler arasındaki ilişki ve mücadelenin sahasıdır. İkinci olarak ultra milliyetçi MHP için millet ve devlet eşittir.¹³³ Milliyetçi Türkiye’nin yapısı, bu doğrultuda, milli devlet esprisine dayanır:

“Milli devlete her Türk, devleti meydana getiren yürütme, yasama ve yargı organlarına doğrudan doğruya katılır. Türk tarihinde Devlet, bir kuvvet ve otorite timsalidir. Devlet kadife eldiven içinde demir bir yumruktur” (Soyer, 1981, 133-134).

Komünizm, tam da bu noktada, devletin korunması gereken başlıca tehdit olarak belirir. MHP’nin faşist özü ile devleti korumaya verdiği önem, anti-komünist mücadele

grup, askeri yönetim organı olan Milli Birlik Komitesi’nden tasfiye edilmiş ve yurtdışına gönderilmiştir (Ağaoğulları, 2006, 214).

¹³¹ CKMP, 1961 seçimlerinde yüzde 14 oy alarak üçüncü parti olmayı başarmıştır. Partinin genel başkanı Mustafa Bölükbaşı’dır.

¹³² MHP’ye ve iktidar stratejisine dair Türkiye siyasal literatürü bünyesinde önemli analiz ve araştırmalar ortaya koyan Arslan, “Neo-faşizmin Türkiye Versiyonu Olarak Milliyetçi Hareket Partisi” (2000) adlı çalışmada partinin 2000’li yıllara gelinirken aşırı milliyetçi ve faşist özünden ödün vermeden değiştiği tespitinde bulunur. Diğer bir biçimde ifade etmek gerekirse MHP, bu dönemde, faşizan özünü yeniden biçimlendirmek suretiyle neo-faşist hale gelmiştir.

¹³³ Yavuz (2002, 200-221), MHP’nin ideolojisinde devlete ayrılan öncelikli konumu analiz eder. Buna göre; devletin korunması ve kollarına yönelik olarak inşa olunan varlığıyla Ülkücü ideoloji ya da Milliyetçi Hareket, milleti devletin hizmetinde ve devletin korunmasına yönelik görevi üzerinden tanımlar

üzerinde birleşir. Bu sayede, MHP'ye tüm dinamizmini sağlayan temel etken olarak karşımıza komünist tehlikenin varlığı çıkar.¹³⁴

“Türk ulusunun ancak güçlü bir devlete sahip olduğu dönemlerde “manen ve maddeten kuvvetli” olduğu ileri sürülmekteydi. MHP'ye göre “devlet, bölünmez bir bütün olan milletin teşkilatlanmış halidir. Bu teşkilatlanmayı en iyi biçimde gerçekleştirecek olan da “milli devlet”tir” (Ağaoğulları, 2006, 217)

Milliyetçilik de bu temelde devlete sadakat ile özdeş kılınır. Son olarak ise, ultra milliyetçi partiler kendilerini milletin temsilcisi olarak sunarlar. Bu anlamda ultra milliyetçilik sadece dış değil aynı zamanda iç düşmanlar da tanımlayan sekte bir ideoloji olarak belirir.

Üç aşamalı olarak özetlediğimiz ultra milliyetçiliğin iktidar stratejisi ise basitçe devleti ele geçirmek olarak özetlenebilir. Bunun için ise farklı taktikler ortaya konur. MHP örneğinde bu taktikler şu şekilde özetlenebilir: devlet kadrolarına sızma, ordu içinde cuntalar örgütlemek ve iç savaş çıkarmak.¹³⁵

Milliyetçi Hareket'in kadrolaşma, kitleselleşme ve devletleşme olarak özetleyebileceğimiz iktidar stratejisi ve buna paralel olarak devlete talip olduğu gerçeği “Ya Ülkücüler devlet olacak ya da devlet ülkücüleşecek” sloganında açıkça ortaya konmaktadır (Çakır, Can, 1995). Bu bağlamda seçimler, siyasal iktidar ya da MHP'nin o dönemki durumu göze alındığında siyasal iktidar ortağı olmak suretiyle devlet kurumlarında hızla kadrolaşması için önemli bir fırsat olmaktan öteye geçmez. Diğer bir

¹³⁴ Laçiner (1978), hem bir ideoloji hem de bir örgütlenme biçimi ve eylem anlayışı olarak faşizm ve faşist harekete temel dinamizmini kazandıran şeyin olası bir sosyalist devrim tehlikesi olduğunu belirtmektedir.

¹³⁵ Stratejinin ilk ayağını oluşturan devleti ele geçirme ya da devlet kurumlarında kadrolaşma fikri ile son ayağını oluşturan siyasal şiddet ile iktidarın ele geçirilmesi düşüncesi arasında bir paralellik de bulunur. Gourisse (2011) MHP'nin siyasal şiddeti ile devlet kadrolarını ele geçirme stratejisi arasında bir ilişki görür. Buna göre Tilly'nin radikalizasyon ve şiddete başvurma süreçlerini kaynak yetersizliği temelinde açıklayan teorisine Gourisse karşı çıkar. Ona göre, MHP'nin iktidar stratejisinin legal boyutunu oluşturan seçimlerle iktidarı ele geçirme ya da iktidara ortak olma ve devlet kurumlarında kadrolaşma ile elde edilen iktidar, pekâlâ, şiddetin artırılması ya da daha etkili hale getirilmesi süreçlerine yardımcı olabilir. Bu anlamda legal ve illegal ayrımı ile devlet ve suç alanları ayrımı bazı durumlarda etkileşim içerisinde ve bir arada işleyebilir. MHP örneği bunu kanıtlamaktadır. Parti, ne zaman memur alımı/atamalarına siyasal otorite açısından müdahil hale geliyorsa o zaman MHP'nin yaratmak istediği siyasal şiddet ortamı o kadar dokunulmaz ve engellenemez kılınmaktadır. Örneğin polis teşkilatında Ülkücü militan ya da destekçilerin bulunması MHP'nin şiddete yönelik bazı hamlelerinin polis tarafından görmezden gelinmek suretiyle daha etkili hale getirmesi sonucunu doğurabilmektedir. Devlet kadrolarında başta güvenlik aygıtı olmak üzere yer bulabilen MHP'nin şiddete yönelik faaliyetleri bu kurum ve kişiler nezdinde dokunulmazlık kazanabilmektedir.

deyişle amaç, seçimler yoluyla MHP'nin tek başına iktidarı değildir.¹³⁶ Parlamenterizmi ikincil gören MHP'nin iktidar stratejisi, her şeyin önüne Ülkücü ideali koyar. Şevket Bülent Yahnici'nin vurguladığı üzere; Ülkücülük ile siyaset arasında bir tercih yapılması gerektiği takdirde, MHP'nin ilkinden yana tavır alacağını belirtir (aktaran Yavuz, 2002, 210). Siyasetin kaos ve egoizme dönük yüzünün yerine Ülkücü idealin feda etmeyi ve disiplini koyması siyaset ve Ülkücülük arasında yapılacak bir tercihte Ülkücülüğün ağır basacağını kanıtı ve gerekçesi olarak işaret edilir. Bu çerçeveden algılandığı ve pratiğe döküldüğü müddetçe siyaset, Ülkücü Hareket için, düşmanla mücadele için bir “araç” olarak görülür ve güvenlik temelinde tanımlanır. Diğer bir deyişle siyaset ve parlamenterizm kendinde amaçlar olarak değil de; daha büyük bir hedef olan Ülkücü İdeale dönük araçlar olarak tanımlanır ve bu yönde işlevselleştirilir. Laçiner'in ifade ettiği üzere;

“...Türkiye’de faşistlerin iktidarı ele geçirmelerinin ancak darbe yoluyla mümkün olabileceği genel yargısı değişmemiştir. MHP’nin MC hükümetleri döneminde devlet mekanizması içine yerleşmek için gösterdiği yoğun çabalar ve bu yolda aldığı mesafe bu açıdan değerlendirilmekteydi. MHP’nin devlet mekanizması içinde güçlenmek ve uygun an gelince bu güçlerine dayanarak iktidarı tümüyle ele geçirmek amacıyla olduğu ileri sürülmekteydi” (Laçiner, 1978, 13).

Arslan (2002), Milliyetçi Hareket’in 1970’li yıllarda¹³⁷ bir nevi iç savaş stratejisi¹³⁸ yürüttüğüne ve buna bağlı olarak devlet, sokaklar ve parlamentodan oluşan üç düzeyi örgütlemek suretiyle iktidarı “ele geçirme”yi planladığını belirtmektedir.

¹³⁶ Türkiye’de radikal sağın iktidarı seçimlerle ele geçirme ihtimali MHP’nin 1977 seçimlerinde ulaştığı bir milyon oya rağmen düşük bir ihtimal gibi görünmektedir. Bu nedenle radikal sağın iktidara ulaşabilmesinin en önemli aracı olarak darbe yöntemi ön plana çıkmaktadır. MHP’nin MC Hükümetleri döneminde devlet mekanizmasına yerleşmek için gösterdiği büyük çabalar tam da iktidarın darbe yoluyla ele geçirilmesine yönelik bir aşama olarak değerlendirilmekteydi. MHP, buna göre, devlet mekanizması içinde güçlenecek ve uygun zaman ve şartlar oluşunca devlet mekanizmasında işgal ettiği konum ve yerleştirdiği kişiler aracılığı ile iktidarı ele geçirecekti (Laçiner, 1978, 13).

¹³⁷ Arslan (2002), Milliyetçi Hareket’i dönemsel olarak ve yaşadığı değişimler temelinde incelediği önemli çalışmasında, MHP ve Ülkücü hareketin iktidar stratejisini tarihsel olarak üç ayrı döneme ayırır: Buna göre dönemsel olarak yürürlüğe konan ilk strateji askeri darbe yoluyla iktidarın ele geçirilmesidir ve kronolojik olarak 1960 Askeri Darbesi dönemine denk gelir. Bunu takip eden ikinci strateji iç savaş çıkarmak suretiyle İtalyan faşizmine benzer bir yöntem olarak 1970’li yıllar ve özellikle ikinci yarısı boyunca uygulanır. Son üçüncü strateji ise partinin 1980 ve 1990’lı yıllarda merkeze çekilmek suretiyle yumuşamasına istinaden seçimler aracılığıyla iktidarı ele geçirmek üzerine kuruludur. Arslan, her üç stratejinin de Türkeş’in şahsi politik kariyeri ile de birebir ilintili olduğunu savunurken önemli bir noktaya temas eder. Türkeş’in MHP’den önceki yıllarına denk gelen ve 1960 Askeri Darbesi’ni kapsayan dönemin Türkeş’in ve Milliyetçi Hareket’in orduya sızmak ve askeri darbe yoluyla iktidarı ele geçirmek olarak çok kısaca özetleyebileceğimiz iktidar stratejisi başarıya ulaşamamıştır. Türkeş, Darbeyi gerçekleştiren kadrolar içerisinde yer alabilmiş olsa da MBK’dan tasfiye edilmesi nedeniyle bu iktidar stratejisi hükümsüz kılınmış ve yerini 1970’lerin iç savaş stratejisine bırakmıştır.

“MHP ve Ülkücü Hareket, üç düzeyi örgütleyerek iktidarı ele geçirmeye çalışmaktadır. Devlet, sokaklar ve parlamento. Siyasi örgütlenmelerin yanı sıra mahallelerde, gecekondularda, köylerde, devlet dairelerinde, üniversite kampüslerinde ve daha başka yerel düzeylerde hücre tipi örgütlenmeler (oba birimleri) oluşturulmuştur”.¹³⁹

Üç basamaklı iktidar stratejisi, MHP’ye yakın Devlet Dergisi’nin 193. sayısında açık ve resmi bir biçimde yayınlanmıştır. Hem parti sloganlarında hem de bizzat partinin yayın organlarında açıkça dile getirilen devlet iktidarını ele geçirmeye dayalı iktidar stratejisi devlet kadrolarında pervasızca yürütülen bir kadrolaşmayı öngörmektedir.

Öyle ki CHP’li Ali Nejat Ölçen “MHP, devleti ele geçirme planlarını Devlet Dergisi’nde geliştiriyor” şeklindeki uyarısında şöyle konuşmaktadır:

“Devleti planlı bir biçimde, eğitim kurumlarından kitle haberleşme araçları, örneğin radyo ve televizyon gibi organlardan başlayarak ele geçirme uğraşısı vardır. Bu uğraşı MHP’nin yarı resmi ya da resmi organı olan Devlet Dergisi’nde teori olarak geliştirilmiş, ilan edilmiştir. İktidara gelmenin stratejisinin şu üç aşamada gerçekleşeceği Devlet Dergisi’nin 193. Sayısında belirtilmiştir: Sokak iktidarı, Devlet İktidarı, Meclis İktidarı (TBMM Tutanak Dergisi, 1977, 142).

Devlet Dergisi ise bu eleştiriye kendi sayfalarında aynen yer vermekte ve bu üç hedefin meşru yollardan gerçekleştirileceğini belirtmektedir (Devlet, 2 Mayıs 1977). Diğer bir deyişle devletin ele geçirilmesi stratejisi gizli bir yöntem olmaktan uzak bir biçimde iktidarın en büyük ortağı olan AP tarafından alenen desteklenecek biçimde uygulanmaktadır. Dolayısıyla devlette kadrolaşma, MHP’nin açık bir biçimde ve yüksek sesle söylemekten çekinmediği bir stratejidir. Hareketin devlet algısı devleti meydana getiren kadrolarla eşitlenirken “devleti devlet yapan kadrolarıdır” şiarı genel olarak kabul görmüş görünmektedir. 1977 yılının Aralık ayında MHP Genel Sekreteri Nevzat Köseoğlu’nun söyledikleri bu bağlamda önemlidir:

¹³⁸ MHP, 1970’li yıllarda var olan iki iktidar stratejisine bir üçüncüsünü daha eklemiştir. Buna göre, kitle desteği yoluyla iktidarı ele geçirme stratejisi ile darbe yoluyla iktidarı ele geçirme stratejisinin yanına, bir üçüncü strateji olarak iç savaş çıkarma stratejisi eklenmiştir. Bunun nedeni, MHP’nin 1977 seçimlerinde hâkim olduğu Çorum, Gaziantep ve Erzurum hattında hedeflediği Türk-Sünni kesimin oylarının sınırına ulaşmasıdır (Laçiner, 1978, 17).

¹³⁹ Oba biçiminde örgütlenen bu teşkilatlar, eğitim başta olmak üzere hassas olarak nitelendirilen diğer devlet kurumlarında da inşa edilen sistemli, hiyerarşik ve düzenli yapılanmalardır. Örneğin; Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi için yapılandırılan oba teşkilatında çok detaylı ve sistemli bir biçimde organize edilen hiyerarşik yapı hemen göze çarpmaktadır. İlgili kurumun oba teşkilatında şu birimler faaliyet göstermektedir: Başkan, 2. Başkan, hastahane başkanı, sınıf temsilcileri, öğrenci derneği başkanı, kültür derneği başkanı, 1. sınıflar komitesi, tarafsızlar ve sempatizanlar komitesi, gecekondulu ilgi komitesi, ÖSYM komitesi vb. (Soyer, 1981, 182-183).

“İktidarın yolu okuldan geçer. DP ve AP hükümet oldular, ancak iktidar olamadılar. Biz MHP olarak önce okulları ve devlet dairelerine kendi kadrolarımızı yerleştirdik. Sayın Genel Başkanımız Türkeş’e önce herkes güldü: 3-5 çocukla, gençle mi iktidar olacak dediler. Ama biz sabırla çalıştık, okullarda ve devlet dairelerinde kadroları ele geçirdik” (Kürkçü, 1989, 2223).

Bu açıdan MC Hükümeti’nde yer alıyor oluşu, MHP’nin üç kollu iktidarı ele geçirme hedefi için önemli bir aşamayı gösteriyordu. Üç milletvekili ile iki bakanlık elde ettiği I. MC Hükümeti, Milliyetçi Hareket açısından ve iktidar stratejisi için çok önemli bir basamak oluşturunuyordu. Öte yandan sokak güçleri, MHP’yi sağ ittifak için olmazsa olmaz bir parça haline getiriyordu. Örneğin Aydınlar Ocağı için “MHP oy oranının cılızlığına karşın sokak gücü nedeniyle özel bir partiydi” (Arslan, 2002, 309).

Öte yandan, sokak gücünün yardımıyla devlette kadrolaşma imkânı elde etmesi, döngüsel biçimde, sokaktaki gücünü artırıyordu. Çalışmanın takip eden bölümünde bir baskı aygıtı olarak polisin içinde MHP’nin ve Ülkücü Hareketin kadrolaşmasının incelemesinin göstereceği üzere ülkücü şiddete ve militanlara sağladığı fayda çok uç bir noktaya varırken bu sayede ülkücü şiddet deyim yerindeyse yarı-resmi bir nitelik kazanıyordu. Denilebilir ki; bu üçlü iktidar stratejisinin her bir ayağı birbirini karşılıklı bir biçimde destekliyordu.

MHP’nin devletteki kadrolaşma amacı, üçlü iktidar stratejisi yanında devleti algılayış biçimi ile de yakından ilgiliydi. Devleti, kadrolarının kimliği ile eş değer tutan bir anlayış Milliyetçi Hareket tarafından şiddetle savunuluyordu. Hergün Gazetesi’ne yönelik 20 Eylül 1979’da gerçekleştirilen silahlı saldırı sonrasında “devlet”ine güveni tam ancak onu meydana getiren kadrolara güveni eksik bir Milliyetçi Hareket burukluğu vardır. Bu tecrübeden MHP’nin edindiği en büyük ders devlet kurumlarında kadrolaşmanın taşıdığı önemdir. Bu vesileyle Milliyetçi Hareket öğrendi ki “devleti devlet yapan kadrolarıdır” (Arvasi, 1979’dan aktaran Arslan, 2002, 310).

Kadrolaşma stratejisi, son olarak, Milliyetçi Hareket’in sıkı merkezi içyapısı ve örgütlenme biçimi ile de birlikte düşünülmelidir. Ülkücü Hareket, hiyerarşi ve lidere sorgusuz bağlılığı emreden kadrolaşma biçimi ile de ayrıca farklı bir strateji geliştirmiştir.

“Ülkücü kadro elemanı, ne kadar bilgili, inançlı, cesur ve çalışkan olursa olsun disiplinli, otoriteye saygılı ve hiyerarşiye bağlı değilse, kat’iyyen başarıya ulaşamaz... Ülkücü kadro, mutlaka Ülkücü teşkilatın disiplinine sıkı sıkıya bağlı olmalıdır. Ülkücü kadronun bünyesine katılan her fert, kendi mantığına göre değil, ülküsünün ve teşkilatının mantığına göre hareket

eder. Keyfilik ve şahsilik, kadro adamı için en büyük zaafıdır... Bu sebeple teşkilatın verdiği bütün görevleri yoruma tabi tutmadan eksiksiz yapmak ve verilen emirleri tereddütsüz uygulamak ülkücü kadro elemanına en çok yakışan davranış biçimidir.

Türk töresinin birinci prensibi, sıraya saygıdır... Ülkücü kadro elemanı bu temel prensibi her şeyden önce kendi teşkilatı içinde uygulamak zorundadır.

Kısacası, ülkücü kadronun başarıya ulaşabilmesi için bütün elemanlarının bilgili, inançlı, cesur ve çalışkan olmasının yanı sıra, liderin merkezi otoritesine bağlı, disiplinli, sıra ve saygı prensiplerini benimseyen elemanlardan gelmesi zaruridir (Öner, 1977, 89-90)

Sonuç olarak I. MC Hükümeti 1970’li yılların ikinci önemli koalisyonunu oluşturmamasının dışında Milliyetçi Hareket’i kapsıyor oluşu nedeniyle genel olarak Türkiye siyaseti özel olarak ise polis teşkilatı bakımından farklı bir yere oturmaktadır. I. MC Hükümeti, ülkücü hareketin büyümesinde ve saldırganlığının artmasında çok önemli bir tarihsel-siyasal eşik teşkil etmektedir. Koalisyonun kurulması ile birlikte MHP iktidarı paylaşma şansını bulmuş ve bu sayede elde ettiği bakanlıklar vesilesiyle devlette kadrolaşma imkânı MHP tarafından cömertçe kullanılmıştır. Bozarslan’ın (1997, 7) ifade ettiği üzere, 1970’li yıllarla birlikte sol büyük ölçüde bölünme dinamiklerine boyun eğerken Milliyetçi Hareket polis ve ordu gibi devlet otoriteleriyle ittifak kurabildiği ölçüde kendisinin iktidar stratejisi için gerekli olan araçları eline geçirebilmiştir. Polis, tam da bu noktada, MHP açısından önemli bir stratejik alan haline gelmiştir.

MHP’nin MC Hükümeti çatısı altında sahip olduğu düşük milletvekili oranına rağmen yararlandığı devlet kurumlarında kadrolaşma olanağının genişliği soru işaretleri ortaya çıkarmaktadır. MHP’nin devleti ele geçirmek amacı ekseninde yürüttüğü iktidar stratejisinin işleyişini kolaylaştıran en büyük etmen, şüphesiz, MHP’nin MC Hükümeti ile iktidara ortak olabildiği gerçeğidir. Ancak bu ortaklığı MHP için içinde bulunduğu somut şartlarda çok daha avantajlı hale getiren bir diğer önemli etmen de AP ve MHP arasında kurulan ittifaktır. AP, MC Hükümetleri boyunca koalisyonların en küçük ortağı olsa da MHP’nin söz konusu iktidar stratejisi için deyim yerindeyse her türlü kolaylığı sağlamaya çalışmıştır.

MC Hükümetleri çatısı altında AP ve MHP arasında işbirliği ya da ittifak kurulmasını sağlayan başlıca etmenler olarak iki temel gerekçe ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birincisi, AP’nin, oylarını giderek yükselten ve 1973 seçimlerinde AP’nin önünce geçmeyi başarmak suretiyle birinci parti haline gelen CHP’nin komünist gösterilmesi

amacıyla kendini milliyetçiliğin lideri olarak resmetmesi ve bu anlamda milliyetçi ideolojinin en büyük temsilcisi olan MHP'ye yakınlaşma stratejisi. İkincisi ise, AP'nin zayıf olan üniversite örgütlenmesini MHP'nin bu kurumlardaki örgütsel avantajı ile telafi etmek istemesi.

Son olarak bu iktidar stratejisinin nasıl işlediğine baktığımızda üç temel stratejinin göze çarptığını söyleyebiliriz. İlk olarak MHP tarafından devlet kurumlarının içine yerleştirilen partiye yakın kişiler, hızla, kurum bünyesinde hali hazırda var olan sol eğilimli memurları marjinalize etme çabası içine girmektedirler. İkinci olarak ilgili devlet kurumlarına giriş için gerekli olan memur alım prosedürlerinin etrafından dolanmak yoluyla ve ilgili yönetmeliklerin layıkıyla ve katı bir biçimde uygulanmaması neticesinde ilgili pozisyonlara tam olarak uygun olmayan ya da gerekli vasıfları taşımayan çok sayıda kişi kurumlara yerleştirilebilmiştir. Üçüncü olarak ise devlet kurumları bünyesinde kurulan ve o kurumun üyelerinden oluşan örgütlerin oluşturulması vasıtasıyla MHP kurum içindeki milliyetçi birliği sağlayabilmektedir. Bu örgütsel birlikteliklere örnek olarak Pol-Bir ve Ülkü-Bir gösterilebilir (Gourisse, 2012, 124-128).

Nihayetinde, MC Hükümeti'nin kurulması ile birlikte yukarıda detaylarıyla incelediğimiz MHP'nin iktidar stratejisi ile uyum içerisinde devlet kadrolarına yönelik siyasal baskı yoğunlaşmıştır. Öte yandan Başbakan Demirel'in önderliğinde başlatılan komünizmle milliyetçi cephe mücadele anlayışı çerçevesinde hızlandırılan savaş ortamında giderek azalan güvenlik ve kamu düzeni devletin kapasitesizliği sorununu ortaya çıkarmış ve hali hazırda var olan siyasal krizi bir devlet krizine dönüştürmüştür.

3.3. Devlet Kapasitesizliği

Devlet kapasitesi kavramı, Weber'in mirasını devralan yeni nesil devlet merkezci kuramcılar tarafından devlet iktidarını tasvir etmek amacıyla kullanılır (Mann, 2012; Migdal, 2001; Tilly, 1992). Bununla birlikte kavrama dair üzerinde fikir birliğine varılmış ortak ve net bir tanımın var olduğundan söz edilemez. Örneğin Mann (1985, 2012) devlet kapasitesi kavramını daha çok devletin topluma nüfuz edebilme becerisi ve siyasi kararları lojistik olarak uygulama kapasitesi olarak ifade ederken; Tilly'de (1992) devlet kapasitesi kavramsallaştırması daha çok devletin ihtiyaç duyduğu kaynakları

toplama kabiliyetine referansla tanımlanır. Her durumda devlet kapasitesi kavramı devletten topluma doğru uzanan bir bağa işaret eder; bu bağ ikisini birbirine bağlar.

Kısaca devletin toplumsal aktörlerle olan ilişkilerini ve onun mekânsal ve toplumsal etki alanını ifade eden devlet kapasitesi tarifi 1970’li yılların Türkiye’inde hüküm süren siyasal krizi anlamada ve bileşenlerine ayırmada yol göstericidir. Devletin kurumları aracılığı ile toplumsala olan hâkimiyeti ve nüfuzunu ifade eden devlet kapasitesi kavramsallaştırması (Genç Yılmaz, 2013, 44) ile birlikte devletin toplumu yönetebilirliği tescillenir. Teritoryal olarak merkezileşmiş bir örgütlenme biçimi olarak tasvir edebileceğimiz devlet kapasitesi kavramsallaştırması devletin hem altyapısal hem de despotik iktidarına içkindir. Devletin, merkezden kapladığı teritoryal alana nüfuzunun sağlanması kurumlar aracılığı ile mümkün kılınır. Öte yandan, devleti, hâkim olduğu teritoryal alan dâhilinde diğer iktidar odaklarından ayıran başlıca etken meşru şiddet tekeli kullanımına sahip oluşudur. Ya da bir başka türlü düşünmek gerekirse devletin sorumlu olduğu güvenlik ve düzen sağlayıcı rol, onun fiziksel şiddet kapasitesi ile ifade edilirken topluma dönük meşru bir otorite olarak algılanması ancak kurumlarının topluma doğru nüfuzuyla mümkün kılınabilir. Böylelikle devlet kapasitesi kendini iki boyutuyla- fiziksel şiddet ve kurumlar- ortaya koyar. Dolayısıyla devlet kapasitesi fiziksel şiddet ve devletten topluma uzanmak suretiyle birincisinin ikincisini yönetebilme imkânını mümkün kılan kurumlarına referansla tanımlanabilir. İşte siyasal kriz kavramsallaştırması devlet ve toplum ilişkilerini düzenleyen ve devleti devlet yapan devlet kapasitesinin bu iki bileşeninin çözülmesi temeline anlaşılabilir (Mann, 1985, 114). Devletin kapasitesini muhafazasında yaşadığı sorunlar ve başarısızlıklar, siyasal krizi ortaya çıkarabilir veya hali hazırda var olan siyasal krizi besleyip büyütebilir.

1970’li yılların ikinci yarısı bağlamında ve dolayısıyla MC Hükümeti’nin iktidara gelişi ile birlikte başlayan dönemin siyasal ve toplumsal konjoktürüne dair iki tespit en başından ortaya konulmalıdır. Bu tespitler aynı zamanda, ilgili dönemi, devlet kapasitesinin kaybı ile bağlantılı olarak bir siyasal kriz olarak nitelendirmemizin gerekçelerini de ortaya çıkaracaktır. Bunlardan birincisi, 1975’ten itibaren devletin

şiddet tekeli büyük ölçüde kaybettiği tespitidir.¹⁴⁰ Diğer bir deyişle, 1970’li yılların ikinci yarısından itibaren şiddet kullanımı düzensiz bir hal almış ve devlet dışı aktör ve grupların şiddet kullanımı bu dönemde yaygınlık kazanmıştır.¹⁴¹ Aynı doğrultuda, bu süreç boyunca hükümetler kamu düzeni üzerindeki denetimini kaybetmiş ve buna bağlı olarak hükümetler kamunun güvenini yitirmiştir (Hale, 1994, 224). İkinci olarak ise bu dönem boyunca devlet kurumları eşine az rastlanır bir *siyasallaşma* süreci ile karşı karşıya kalmıştır. Dolayısıyla, devlet, şiddet tekeli kaybettiği andan itibaren kamu düzenini sağlama işlevini yerine getirmede büyük sıkıntılar ile karşı karşıya kalırken; öte yandan, kurumların siyasallaşması, devletin sahip olduğu görece özerkliğinin kaybı ile neticelenmiştir (Gourisse, 2012, 174). Kamu görevlilerinin ve dolayısıyla devlet kurumlarının siyasal saiklerle hareket ettiği bu siyasallaşma süreçlerinde, devletin sahip olduğu görece özerkliğin önemli bir kısmını yitirdiği söylenebilir. Nihayetinde her iki tespit de, dönemin bir siyasal kriz olarak nitelendirilme gerekçesinin önemli bileşenlerini oluşturur.¹⁴² Her ikisi, hem siyasal krizin nedeni hem de siyasal krizin sonucu olarak karşımıza çıkar. Birbirlerini doğurur, tetikler ve büyütür.

Bu süreçte, kamu düzeni ve iç güvenliğin sağlanması mevzuları Meclis’te süregiden ve kamuoyunda da tekrarlanan tartışmaların merkezine yerleşirken devrimci sol ve radikal sağ, merkezi yapılanmalar ve örgütlenmeler oluşturmaya muktedir hale gelirler. İktidarın ele geçirilmesi süreci, ilgili gruplar tarafından, giderek sokak savaşı/mücadelesi ve karşı tarafın yok edilmesi niyeti ile ilişkili hale gelir. Devletin devamlılığı ve ayakta kalması gayesi ile hareket eden radikal sağ şiddet ile devletin ele geçirilmesi stratejisini güden

¹⁴⁰ Devletin şiddet tekeli kısmen ve belirli bölgelerde kaybettiği önemle vurgulanmalıdır. Bozarslan, 1999, 194), 1970’li yılların ikinci yarısında ülkede var olan siyasal şiddet türlerinin çeşitliliğinden dem vurur ve milis olarak nitelendirebileceğimiz hiyerarşik, örgütsel ve strükture şiddetin, sadece bazı yerlerde var olduğundan bahseder. Hassas bölgeler olarak nitelendirdiği bu yerler, 1977 yılında şu şekilde sıralanmaktadır: Kars, Ağrı, Elazığ, Malatya, Kayseri, Diyarbakır ve Antalya. İlgili şehirlerde, sağ veya sol milislerin egemen olduğu kurtarılmış bölgelerin inşa edildiği bilinmektedir. Bu resmi açıklama dışında, gerçekte ise hassas bölgeler devlet otoritesinin sandığından ve belirlediğinden daha fazladır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Bozarslan, 1999)

¹⁴¹ Bu dönem süresince 1977 yılında 231 kişi, 1978 yılında 832 kişi, Aralık 1978-Eylül 1979’da 898 kişi ve nihayetinde askeri darbeye kadar olan bir yıllık dönemde 2812 kişinin siyasal şiddet olaylarında hayatını kaybettiği görülmektedir (Hale, 1994, 224). Ayrıca, artan ölümler dışında, 1977 yılından itibaren milislerin varlığı ve bazı bölgelerde elde ettiği şiddet tekeli de kamu güvenliğini olumsuz biçimde etkilemiş ve devletin şiddet tekeline zarar vermiştir.

¹⁴² Dönem boyunca devlet kurumları siyasallaşma, kadrolaşma ve hatta bölünme süreçleri ile karşı karşıya kalırlar. Devletin ideolojik aygıtlarından baskı aygıtlarına kadar uzanan önemli devlet kurumları MC Hükümeti ile birlikte başlayan bu dönemde siyasallaşır ve hatta bölünür.

radikal sol arasındaki sokak savaşı şiddetin sıradanlaşması sonucunu doğurur.¹⁴³ Şiddet kullanımının düzensiz bir hal alması ile radikal sağ ve sol arasındaki çatışmaların şiddetlenmesi, özellikle, I. MC Hükümeti'nin göreve gelişi ile birlikte yoğunlaşır.¹⁴⁴

Devletin fiziksel şiddet tekelini kaybettiği tespitinin yapılmasını kolaylaştıran başlıca iki etken bulunmaktadır: Bunlardan birincisi, kamuoyunda var olan devletin halkın can güvenliğini sağlayamadığı yönündeki algı ve hükümetin, radikal sağ militanları kollamak suretiyle kamu düzeninin bozulmasına göz yumduğuna olan inançtır.¹⁴⁵ İkincisi ise, çok daha somut olarak, ülkenin bazı mahalle ve semtlerinin, devletin kolluk kuvvetleri yerine radikal sağ ve sol militanlar tarafından güvenlikleştirilmesi ya da bizzat halkın kendi can güvenliğini sağlaması şeklinde tezahür etmektedir.

MC Hükümeti, siyasal iktidarı ele geçirdiği ilk günden başlayarak kamu düzenini ve iç güvenliği sağlayamamakla eleştirilmiştir. I. MC Hükümeti İçişleri Bakanı Oğuzhan Asiltürk, birincil yetkili ağızdan durumu açık yüreklilikle itiraf etmektedir:

“Elimizden geleni yapıyoruz. Ama er geç İstanbul’a devleti getireceğim. Vatandaşın güven ve huzur içinde yaşamını sağlayacağız. Bunun gerçekleşmesi için yeterli sayıda polis bulacağız, araç bulacağız ve imkânları zorlayacağız” (Aydın Yazısı, 1977, 1).

Yukarıda yer verdiğimiz Asiltürk’ün beyanı, devletin ülkenin en büyük şehrinde tam anlamıyla var olamadığının ispatıdır. Hem devlet elitlerinin resmi söylemleri hem de vatandaşların algısı bu konuda fikir birliğine varmış görünmektedir. Meclis’te iktidara yönelik muhalefet partilerinin eleştirileri bu konu üzerine odaklanırken kamuoyunda kamu düzeni ve iç güvenliğe dair endişeler yoğunlaşmıştır.

¹⁴³ Radikal sağ, devletin korunması ve sürekliliği adına sokak savaşını gerçekleştirirken; radikal sol, devletin bizzat kendisi ile bir cephe mücadelesi yürütür. Dolayısıyla amaçları ve hedefleri farklı görünse de her ikisinin de var olan kamusal düzeni bozacak ve devletin varlığını tehdit edecek bir strateji geliştirdikleri söylenebilir.

¹⁴⁴ Ecevit başbakanlığındaki MSP-CHP koalisyonu iktidarı sırasında toplam 49 adet olay meydana gelmiştir. Bu olaylarda yaralanan kişi sayısı 88’dir. İlgili olayların hiçbirisi ölümle sonuçlanmazken 379 kişi sanık olarak tutuklanmıştır. I. MC Hükümeti’nin henüz kurulduğu ilk altı aylık döneme ait istatistiklere bakıldığında ise toplamda 73 adet olayın meydana geldiği gözlemlenmektedir. Bu olaylarda 217 kişi yaralanmış ve 6 kişi hayatını kaybetmiştir. Sanık sayısı ise 165’te kalmıştır. (TBMM Tutanak Dergisi, 1976, 497).

¹⁴⁵ Yönetebilme hakkı ile asayişin sağlanması arasındaki organik ilişki (Ergut, 2012, 298) düşünüldüğünde iç güvenliğin devlet kapasitesi kavramsallaştırması bakımından taşıdığı önem de rahatlıkla anlaşılabilir.

MC Hükümeti'nin İçişleri Bakanı Oğuzhan Asiltürk hakkında henüz Temmuz 1975 yılında açılan gensoru önergesi¹⁴⁶ bunun önemli bir göstergesidir. Millet Meclisi Grup Başkanvekilleri CHP Erzurum Milletvekili Selçuk Elverdi ve CHP İstanbul Milletvekili Necdet Uğur ile 25 arkadaşının sunduğu gensoru önergesi ile ilgili tartışmalarda önerge sahiplerinden Hüdayi Oral, hükümetin toplumu iç savaşa sürüklediğini öne sürmüş ve İçişleri Bakanını “meşruiyetini kaybeden ve karanlık işler gören bakan” olarak vasıflandırmıştır (Asiltürk Hakkındaki Gensoru Önergesi Reddedildi, 1975, 1-7).

Önergenin sahiplerinden bir diğeri olan Milletvekili Necdet Uğur'un söyledikleri ise döneme dair iç güvenlik ve kamu düzeni mevzusunun genel durumunu özetler niteliktedir. Daha önemlisi ise, iç güvenlik ve kamu düzenine dair ortaya çıkan sıkıntıların devletin fiziksel şiddet tekeline Ülkücülerle paylaşmakta sakınca görmediği iddia edilen Hükümet kaynaklı olduğuna dair yapılan suçlamalardır:

Kanlı olaylarda sorumlulukları saptanan ve Devlet Güvenlik Mahkemelerince haklarında kovuşturma açılarak tutuklanan birçok kimselerin, Millî Selâmet Partili olduklarının ve Millî Hareket Partisinin faşist örgütlerinde yer aldıklarının resmî belgelerle belirlenmesi, Hükümetin, karanlık ve tehlikeli oyunların içinde olduğunu göstermektedir. Merzifon, Amasya, Diyarbakır, Gerede ve Tokat gibi, kanlı olayların sanıklarının Millî Selâmet ve Millî Hareket Partili oldukları ve bu partilerin yöneticileri arasında bulunduklarının iddianamelerde yer alması, Cephe Hükümetinin, tüm olayların başlıca sorumlusu olduğunda en küçük bir kuşku bırakmamaktadır. Kanlı olayların sorumlusu, teşvikçisi ve tahrikçisi ve bu olayları yaratanların hamileri, Hükümettedir (TBMM Tutanak Dergisi, 1975, 472).

Özetle, hükümet güvenliği sağlayamadığı için artık toplumun gözünde meşru değildir. Üstelik hükümet üyesi partilerin bizzat şiddet olaylarına destek sağladıkları yönünde bir kanı oluşmuş görünmektedir.

Dönem boyunca, duvarlara yazılan yazı ve sloganlarda da özellikle gençlik ve üniversite öğrencilerinde can güvenliği tedirginliği ve korkusu olduğu hissedilmektedir:

“ Bugün Türkiye’de devletten beklenen ilk hizmet, can güvenliği, yoktur. Duvarlara üst üste yazılmış çeşitli yazılardan bir tanesi yüzde yüz haklı: “Gençlik can güvenliğini istiyor” (Bulutoğlu, 1980, 327).

Doç. Dr. Üstün Ergüder ve Dr. Selçuk Özgediz’in 17 Mayıs 1977 yılında Hürriyet Gazetesi’nde “Ülkede Asayiş Sağlamak İçin Ne Yapmalı?” başlığıyla yayınlanan

¹⁴⁶ İlgili gensoru önergesi, 7 saat süren müzakerelerden sonra reddedilmiştir. Yapılan oylamada DP’liler çekimser kalmış, CHP oylarına karşı AP, MSP, CGP, MHP ve bağımsızların oylarıyla gensorunun gündeme alınması reddedilmiştir.

kamuoyu araştırmasında katılımcıların dörtte bire yakın bir kısmının (%22.7) genel güvenlik ve asayiş ile ilgili sorunların bugün yurdun en önemli sorunu olduğunu belirttikleri gözlemlenmektedir.

Yine katılımcıların yüzde 73.7'si Türkiye'de asayiş olmadığını belirtmektedir. Dolayısıyla, bu dönemde, ülkedeki en önemli sorunun ekonomiyle birlikte asayiş olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu tespitin ışığında ülkede asayişini sağlamak için ne yapılmalı sorusuna verilen cevaplarda ise siyasal iktidardan sonra ortaya çıkan ve sorumlu kabul edilen aktörün polis olduğu gözlemlenmektedir.

Ülkede Asayişini Sağlamak için ne Yapılması Sorusuna verilen cevaplar şu şekilde sıralanabilir:

1. Çare: Kuvvetli Tek Parti İktidarı (26.5)
2. Çare: Hükümet Değişikliği (11.9)
3. Çare: Kanunların İyi Uygulanması (19.1)
4. Sert Polisiye Tedbir (8.9)
5. İdarede Tarafsızlık (8.3)
6. Çare: Polisin Dürüstlüğü (6.8)
7. Çare: Erken Seçim (6.3)
8. Çare: Daha Kuvvetli Kanunlar (5.1)

Yukarıdaki kamuoyu araştırması ile aynı doğrultuda, Polis Magazin Dergisi de Kasım 1976 tarihli sayısında yer alan başyazısında polislerin ağzından ülkedeki durumu şu şekilde özetlemektedir:

“Devletin en başta gelen sorunlarından biri haline gelen asayişsizlik her geçen gün daha da artmağa, hem de şiddet eylemleri, banka soygunları, gasplarla daha da ciddi bir hal almağa başladı. Ekonomik sorunlar ise devlet içinde ikinci plana atıldı” (Ayın Yazısı, 1976, 1).

Son olarak ise, devletin –ya da devletin güvenlik kuvvetlerinin- bu dönem boyunca belirli bölgelere “giremediği” ya da bu bölgelerde “duruma hâkim olamadığı” tespiti sıkça tartışılan ve gazetelerde yer alan bir gerçeklik halini almıştır. Örneğin, Ecevit’in gizli arşivleri bünyesinde bulunan ve dönemin Milli Eğitim Bakanı Necdet Uğur imzalı bir gizli belgede “bu anda devlet kuvvetleri, Adana’da duruma hâkim değildir” ifadesi yer almaktadır (Akar, Dündar, 2008, 271).

Başka bir örnek yine resmi bir ağızdan Ferit Melen tarafından zikredilmiştir. Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün Genel Sekreteri olarak görev yapmakta olan Ümit Haluk Bayülken, Cüneyt Arcayürek'e yaptığı açıklamada Ferit Melen'in kendisini ziyaretinde 1978 yılında gerçekleşen Malatya olayları ile ilgili olarak “devlet orada 5-10 saat için yok oldu” itirafında bulunduğunu belirtmektedir (Arcayürek, 1985c, 444).

Daha da ötesi, AP tarafından 24 Mayıs 1978'te Cumhurbaşkanlığı'na ithafen yazılan mektupta ifade edilmiştir:

“Kars'ta ve Ardahan'da vuku bulan olaylar, güvenlik meselelerinin ötesinde, devletin korumaya muhtaç olduğumuz varlığını temelden sarsacak tehlikeli boyutlara ulaşmıştır... Kars'ta ve Ardahan'da vatandaşın yaşadığı hayat yürekler acısıdır. Devlet otoritesi yerini, zulme, zorbalığa ve korkuya terk etmiştir. Kars'ta her vatandaş kendi güvenliğini, ailesinin şeref, iffet ve namusunu kendisi korur hale gelmiştir” (Arcayürek, 1985c, 456-457).

Özetle, 1970'li yılların ikinci yarısından itibaren devlet otoritesinin nüfuz edemediği bazı alanların ortaya çıktığı rahatlıkla söylenebilir. Örneğin 26 Ekim 1978 tarihli Hergün Gazetesi, “Devlet, Kars'a giremiyor” başlığını atarken dönem dâhilinde sol örgütlenmelerin hâkimiyetinde olan bu bölgedeki devlet iktidarının yokluğuna atıf yapmaktadır.¹⁴⁷ Benzer şekilde Hergün Gazetesi, “Uşak Dün Lübnan Gibiydi” ana başlığı ile çıkan 19 Mart 1977 tarihli sayısında sol örgütlerle polis arasında gerçekleşen çatışmaların vardığı durumun vahametini Lübnan benzetmesiyle özetlemektedir.

Devletin şiddet tekeline kısmen de olsa kaybettiğine dair göstergelerden en somut olanı ise büyük şehirlerin bazı mahallelerinde¹⁴⁸ ve yine bazı kırsal bölgelerde radikal sağ ve sol örgütlenmelerin ilgili yerleşimlerdeki militer varlığı ve milisleri ile devletin varlığına ikame yapılanmalar olarak merkezi otorite rolünü üstlenmelerinde görülür. Diğer bir deyişle, devletin özellikle güvenlik açısından kontrolünü sağlayamadığı veya resmi otoritenin etkisinin giderek daha az hissedildiği bu tip bölgelerden büyük ölçüde çekildiğini; sağ veya sol militanların bu bölgelerde devletin güvenliği sağlama rolünü üstlenmeye aday kuvvetler olarak ortaya çıktığını gözlemek mümkündür. Bu

¹⁴⁷ Bu dönem boyunca Elazığ ve Erzincan gibi şehirlerin bazı kısımları da MHP öndeliğindeki Ülkücü Hareket hâkimiyeti ve yönetimi altındadır.

¹⁴⁸ Radikal sağ ve sol örgütlenmelerin işgali altındaki bu mahallelerin ağırlıklı olarak gecekondu mahalleleri olduğu tespitinde bulunmak yanlış olmayacaktır. Örneğin, İstanbul'da Gültepe Mahallesi bu gecekondu yerleşim yerinde sokağa hâkim olmaya çalışan radikal sağ örgüt ile buna direnen halk arasında gerçekleşen bir sokak savaşına sahne olmuştur.

bölgelerde, devletin kolluk kuvvetleri ile radikal sağ veya sol militanların rolleri değiştirdiğini söylemek abartılı bir yorum olmayacaktır.

1970’li yıllar süresince kentlerin siyasal olarak içine girdiği parçalanma süreci düşünüldüğünde ve buna sağ ve sol örgütlenmelerin şiddet odaklı hâkimiyet savaşları eklendiğinde ortaya çıkan güvenlik sorunu kenti bir mücadele alanı haline getirmiştir. İdeolojik çatışmaların etkisiyle saflaşarak homojenleşmeden önce ve bu homojenliği korumak adına sonrasında da kentlerin, sağ ve sol örgütlenmelerin markajında güvenliksizlik içerisinde yaşadığı söylenebilir. Bu durum ise, devletin olmadığı alanlarda giderek etkinlik kazanan enformel örgütlerin hızla hukuk ve meşruiyet zemininin dışına kaydığı bir yeni toplumsal görünüm ortaya çıkarmıştır (Aslan, 2004, 71-72).¹⁴⁹

“Bu şartlarda doğal olarak güvenlik sorunu da enformel kanallarla çözümlenmeye çalışılmaktaydı. Yalnızca bireysel düzeyde değil, toplumsal düzeyde de birçok kişi ya da grubun güvenliğini sağlamak için kendi önlemini aldığı gözlenmekteydi” (Aslan, 2004, 71).

1970’li yılların özellikle ikinci yarısı ile birlikte hem sağ hem de sol örgütlenmelerin ideolojik ve politik olarak homojenleştirilen mahallelerde, halkın güvenliğini sağlama amacıyla hareket ettikleri görülmektedir. Örneğin, Anadolu’nun bazı bölgelerinde, belirli kasabaların ya da mahallelerin tümünden sol/sol bir grup ya da tümünden sağ/sağ bir grup olacak biçimde homojenleştirildiği gözlemlenmektedir:

“En kanlı faşist terörün yaşandığı bu bölgelerde, anti-faşist mücadelenin ve yerel nefsi-i müdafaaın güçlüklerine katlanmak zorunda kalanlar, öncelikle en yaygın olan Devrimci Yol’un militanlarıydı. Sıkıyönetimden önce bazı kasabalardaki topluluğun bir yarısı tamamen faşist denetim altındayken öteki yarısı da devrimcilerce savunuluyordu (Belge, 2006, 183).

Radikal sağ ve sol örgütlenmelerin, bu dönem boyunca, şehrin merkezi olarak nitelendirebileceğimiz dört yol üstü, kavşaklar gibi stratejik yerlerde bir nevi karakola benzer üstler konuşlandığı ve bu sayede hem o bölgedeki karşıt gruba yönelik baskı hem de öz savunmasına yönelik bir iç kontrol sistemi kurguladığı görülmektedir.¹⁵⁰ Devrimci Yol örgütlenmesinin hazırladığı savunmada o günlerden şöyle bahsedilmektedir:

¹⁴⁹ Güvenlik sorunun çözümü amacıyla oluşan hareket ya doğrudan bir örgütlü girişimin himayesinde başlıyordu ya da doğrudan bir halk hareketi olarak kendiliğinden oluşup sonradan bir sağ ya da sol örgütlenme tarafından kanalize ediliyordu.

¹⁵⁰ Bozarslan (1997, 212-213) özellikle 1970’li yılların ikinci yarısı ile birlikte büyük şehirlerin çeşitli mahallelerinde ve kırsalda yönetimi ele geçiren sağ ve sol radikal militanların vergi toplamaktan kültürel zenginliklerin denetimine kadar ilerleyen bir karşı-iktidar oluşturduğundan bahsetmektedir. Dolayısıyla, burada sağ veya sol örgütlenmelerin devlete ikame yapılar kurgulamak suretiyle devletin çeşitli merkezi işlevlerini de gerçekleştirdiği söylenebilir.

“Faşistler gecekondu bölgelerinde hâkimiyet kurmak için; önce girecekleri bölgedeki dört yol ağzlarında, kavşak noktalarda derneklerini açıyorlar, çarşığı denetimleri altına alıyorlar, halkın gündelik yaşantısına müdahale ediyorlar, esnafı haraca kesiyorlar ve bunlar arasında kendilerine taraftar kazanmaya çalışıyorlardı. Ayrıca bölgeye ulaşım yolları ve araçları üzerinde denetim sağlıyorlar, kimlik kontrolü yaparak giriş çıkışa hâkim oluyorlardı (Mater, 1989, 189-190).

Benzer şekilde Adana Sıkıyönetim Bölgesi Komutanı Nevzat Bölügiray’ın (1989) döneme dair anılarında da devletin şiddet tekeli kısmen de olsa kaybettiği belirgin bir biçimde hissedilmektedir. Örneğin, Pazarcık ilçesinin bu dönem boyunca asfalt ana yol ekseninde ikiye bölündüğü ve ilçeyi bölen çizginin “Yeşil Hat” olarak nitelendirildiği belirtildikten sonra bu iki ayrı bölgenin güvenliğini ayrı ayrı sağlayan sağ ve sol militanların varlığından bahsedilmektedir. Buna ek olarak, resmi güvenlik görevlileri ile sağ ve sol örgüt mensuplarının birbirlerine karıştığından, her iki tarafın da tıpkı devletin güvenlik görevlisi gibi kimlik sorma, yol kesme ve arama yetkilerinden yararlandığından bahsedilmektedir.¹⁵¹

1970’li yılların ikinci yarısı ile birlikte daha fazla telaffuz edilmeye başlanan bir diğer kavram da “*kurtarılmış bölge*”dir. Kurtarılmış bölge tabiri, her şeyden önce, devlet otoritesinin içerisine giremediği bir iktidar alanını ifade eder. 1975 ve sonrasında, İstanbul, Ankara ve İzmir başta olmak üzere büyük şehirlerin özellikle yeni yerleşme alanlarında ve sonrasında bu şehirlerin merkezindeki mahallelerde farklı ve çeşitli ideolojik eğilimdeki din veya mezhep gruplarına bağlı insanlarca paylaşılan kurtarılmış bölgeler yaratılmıştır (Ünsal, Keleş, 1982, 37).

Daha çok henüz kurulmakta olan gecekondu bölgelerinde oluşturulmaya başlanan kurtarılmış bölgeler, politik ve ideolojik ortaklığın belirleyici olduğu homojen yeni yerleşmeler olarak özellikle sol örgütlenmeler tarafından inşa ediliyordu¹⁵². Devletin hiç var olmadığı ya da varlığını tam olarak hissettiremediği bu yeni kurulan gecekondu bölgelerinde sol örgütlenmeler arası mücadeleden galip çıkan ilgili yerleşimde siyasal iktidarı ve denetimi eline geçiriyordu.¹⁵³

¹⁵¹ Henüz göreve atanmışken can güvenliği sağlanmayan muhtarların tepkisiyle karşı karşıya kalan Bölügiray (1989), evleri korunmayan ve dışarı çıkamayan muhtarların mühür teslim tehditleri karşısında nasıl sıkıntıya düştüğünü de vurgulamaktadır.

¹⁵² Kurtarılmış bölgelere örnek olarak İstanbul’un Nurtepe, Gülsuyu ve Mustafa Kemal Mahalleleri verilebilir (Aslan, 2004, 85).

¹⁵³ Aslan (2004) gecekondu mahallelerinde süregiden güç ilişkilerinde gecekondu mafyası, devletin kolluk kuvvetleri ve nihayetinde radikal örgütlenmelerin pozisyonları hakkında önemli ipuçları sunmaktadır.

“Kentlerin yöresinde mülkiyet hakkı olmadan kurulan yerleşmeler (gecekondu) eskiden gecekondu mafyasına haraç ödeyerek, devlette bulamadıkları güvenceyi sağlamaya çalışıyorlardı. Şimdi sağ ve sol eylemciler yasal olmayan yerleşmelerde egemenlik kurarak, gecekondu kabadayılarının yerine geçmektedirler. Örgüt için aldıkları haraç, daha önce gecekondu mafyasının aldığı haraç gibi, aynı işlevi görmektedir. Her ikisi de devletin yokluğuna (anarşiye) dayanmaktadır. Zaten kişilerden zorla para alınması devletin yokluğunun bir belirtisidir; çünkü devlet vatandaştan zorla para alma yetkisine (yani vergileme gücüne) rakip tanımaz” (Bulutoğlu, 1980, 356-357).

Belirli sol gruplar, kurtarılmış bölgelerin kurulmasıyla, bazı mahalle ve semtlere hâkim olma imkânı yakalamışlardır. Bu mahallelerde özyönetim kurulmuş ve halk komiteleri oluşturulmuştur. “Böylelikle, kentlerde polisin ve diğer kolluk güçlerinin giremediği, Ülkücüler başta olmak üzere hiçbir sağ grubun asla barınamadığı kırmızı alanlar oluşmaya başlamıştır” (Aydın, Taşkın, 2014, 285).

Kurtarılmış bölgelerin kurulduğu dönemde görev yapmış bazı polis memurları, bu tip mahallelere giremediklerini, girseler de bu bölgelerde etkin olamadıklarını itiraf etmektedirler:

“...soyguna katılan şahısların büyük bir kısmı Adana’nın meşhur Dağaloğlu Mahallesi’nden gelmişti. Orası o dönemler bir ekibin kolayca gireceği bir yer değildi. Girilmesi zor olan ve o zamanki tabirle kurtarılmış bölgelerdi, daha sonra operasyona gittiysek de diğer kişileri yakalamak kolay olmadı” (Avcı, 2010, 63).

Devletin güvenlik güçlerinin can güvenliğini sağlayamadığı, devletin vergi toplama görevinin alternatif sağ ve sol örgütler tarafından üstlenildiği ve bazı bölgelerde devletin mahkemesine alternatif mahkemelerin kurulduğu bu kurtarılmış bölgeler, sol örgütlenmeler tarafından fiziksel güç kullanım tehdidi ve ilgili bölgedeki nüfusun siyasal olarak homojenize edilmesi yoluyla meydana getirilmektedir.¹⁵⁴

Öte yandan, özellikle merkezi denetimden nispeten daha uzak kalmış olan kırsal Anadolu kentlerinde, sağ veya sol örgütlenmeler, kentlerin mevcut yerel yetkililerinin yardımıyla yine aynı kentlerin denetimini ele geçirebiliyorlardı. Burada devlete ikame bir örgütsel yapılanmadan ziyade devlet kaynaklarından yararlanan ancak onun bazı kritik görevlerini de üstlenen bir farklı örgütsellikten bahsedilebilir. Devletin kolluk kuvvetleri yerine sağ veya sol militanların denetimi sağladığı bu bölgelerde böylece

¹⁵⁴ Aydınoglu (2006, 349-350), kurtarılmış sıfatının, ilgili mahallelere ülkücü militanların ve güvenlik güçlerinin giremeyişi nedeniyle verildiğini belirttikten sonra ayrı bir parantez açar ve aynı mahallelere, aynı zamanda, diğer sol örgütlerin de giremediğini belirtir. Diğer bir ifadeyle, kurtarılmış bölgeler, “diğer” sol örgütlerden de kurtarılmış bölgelerdir. Bu bölgelere sadece Ülkücülerin ya da devletin güvenlik kuvvetlerinin girişi değil, diğer sol grupların siyasal faaliyette bulunması da fiilen yasaklanmıştır.

ideolojik, siyasal ve hatta kültürel olarak homojen kent alanları inşa ediliyordu (Gourisse, 2010, 327).

Örneğin, Elazığ ve Erzincan'da MHP'nin kent alanını ele geçirdiği ve denetimi altına aldığı ve buna paralel olarak solcu ve alevi yöre halklarının bu şehirlere girişlerini yasaklamak suretiyle nüfusu kendi ideolojisine uygun olacak biçimde homojenize ettiği bilinmektedir. Elazığ'dakine benzer yöntemlerle ancak ideolojik olarak tam tersi doğrultuda olacak şekilde, Kars'ta ise şehrin CHP ve solun denetiminde olduğu ve buna bağlı olarak da bu yönde homojenize edildiği ve sağ militanların girişine kapatıldığı bilinmektedir (Gourisse, 2010, 327).

Sağ ve sol militanların, belirli bölgeleri ele geçirmek suretiyle o yöre halkını karşıt radikal örgütlerin ve devletin güvenlik kuvvetlerinden koruması dışında, bazı mahalle ve semtlerde halkın da kendi güvenliğini kendi sağladığı görülmektedir. Örneğin I. MC Hükümeti'nin henüz iktidara geldiği ilk günlerde Iğdır'da başlayan olayların yatışması devletin güvenlik kuvvetleri tarafından değil de; bizzat şehir halkı tarafından sağlanmıştır (TBMM Tutanak Dergisi, 1975, 132).

Dönemin radikal sol örgütlenmesinin önemli bileşenlerinden biri olan Devrimci Yol tarafından zikredilen “direniş komiteleri”¹⁵⁵ fikri de dönem içerisinde halkta var olan can güvenliği meselesini ve artan saldırılar karşısında, devletin güvenlik kuvvetinin yapamadığını kendi iradesi ile yapma girişiminin ortaya çıkması fikrini doğurmuştur. Direniş komiteleri, her ne kadar, Dev-Yol¹⁵⁶ ile özdeşleştirilse ve bu örgütlenme tarafından kanalize edilmiş olsa da nihayetinde 1975 yılı ile birlikte halk tarafından kendiliğinden ve artan saldırılar karşısında savunulmak istenen güvenlik ihtiyacının bir neticesi olarak ortaya çıkmıştır.

“Özellikle MC döneminde saldırılar o kadar pervasızca yaygınlaşmıştı ki halk geçim derdini bile bir tarafa bırakmış, can derdine düşmüştü. Saldırıları eskisi gibi sadece solcu, devrimci olarak bilinen insanlara yönelmiyordu. Bir mahallede faaliyet göstermeye başlayan faşistler gidip

¹⁵⁵ Müftüoğlu (Bostancıoğlu, 2011), direniş komiteleri fikrinin henüz daha Devrimci Gençlik Dergisi döneminde oluşmaya başladığını belirtir. Yine de direniş komiteleri fikri, MC Hükümeti döneminde artan şiddet ortamında gelişmiş ve nihayetinde 1978'te sıradan hale gelen katliamlar, siyasal cinayetler ve saldırılar ile birlikte Devrimci Yol Dergisi altında gelişme göstermiştir. Direniş komiteleri ile ilgili detaylı bilgi için bkz. (Bostancıoğlu, 2011; Ersan, 2014, 287-311; Erdoğan, 2013).

¹⁵⁶ Dev-Yol, 1 Mayıs 1977 tarihinde aynı adla yayın hayatına başlayan Dev-Yol dergisi ile birlikte öncülü olan Dev-Genç bünyesinde gerçekleşen bir ayrışmanın neticesi olarak kurulmuştur. Örgüt, faşizmle mücadeleyi temel eksen olarak belirlemiştir (Uysal, 2013, 182).

örneğin esnaftan birinden para istiyor. Verse bir dert, vermezse ya dükkânına ya kendine zarar geliyor. Polise de şikâyet edemiyorlar. Çünkü herkes biliyor polisle işbirliği yaptıklarını... İnsanların bu sorunla tek başına baş etmesi mümkün değildi.

Direnış komitesi fikri bu ortamın sonucu ortaya çıktı” (Bostancıoğlu, 2011, 192).

Yukarıda sözlerini aktardığımız Dev-Yol liderlerinden Oğuzhan Müftüoğlu, 5 Mayıs 2009 yılında Birgün Gazetesi’nde yayınlanan röportajında, 1975 ile birlikte MC Hükümeti çatısı altında hızlanan ve yoğunlaşan Ülkücü saldırılar neticesinde devlet iktidarında ciddi bir çatlak oluşmaya başladığını belirtmektedir. Bu minvalde, direniş komiteleri, devletin özellikle güvenliği sağlamaya yönelik iktidarında beliren çatlağın, halkın kendisi tarafından ve halkın iradesiyle kapatılması ile ilişkilendirilmektedir.

“Halkın kendisi tarafından oluşturulmuş komiteler iktidar gücünü yavaş yavaş, parça parça üstlenmeye, eski merkezci devlet yapısının yanı başında ve ona alternatif olarak yeni bir iktidar odağı haline gelmeye başlayacaktı” (Ersan, 2014, 289).

Özetle, 1975-1980 yılları arasında toplumda genel olarak can güvenliğine dair endişenin var olduğu söylenebilir. Bu endişe, özellikle, devletin varlığını hissettiremediği yeni kurulan gecekondu bölgelerinde somut bir hal almış ve kurtarılmış bölgelerin oluşturulması ile neticelenmiştir. Öte yandan, büyük şehirlerin bazı mahalleleri ile bazı kırsal yerleşim yerleri, sol ve sağ örgütlenmeler arası ideolojik homojenize etme mücadelesine konu edildikçe devletin güvenlik sağlama sorumluluğundan muaf kalmıştır. Buralarda, halkın güvenliğinin kendiliğinden veya himayesi altına girdiği sağ veya sol örgütlenme tarafından sağlandığı görülmektedir. Dolayısıyla, 1975-80 arası dönem, devletin şiddet tekelinin bazı bölgelerde yok olduğu, diğerlerinde sınırlandığı veya paylaşıldığı ya da hiç değilse bizzat sağ ve sol arası mücadelenin konusunu teşkil ettiği bir yeni süreci başlatmıştır.

Devlet kapasitesi kavramsallaştırmasında devletin toplumla ilişkilerini düzenlemede ve devletin toplumdaki hâkimiyetini mümkün kılmada başlıca sorumlu aygıtlar devlet kurumlarıdır. Devlet, kurumları aracılığı ile topluma nüfuz eder ve yine devlet toplumdaki varlığını ağırlıklı olarak bu kurumlar temelinde yeniden üretir. 1970’li yılların ikinci yarısı ile birlikte devlet kapasitesini kısıtlayan ve onun topluma nüfuzunu engellemek suretiyle siyasal krizi derinleştirici etki yapan bir diğer etken de devlet kurumlarının girdiği siyasallaşma sürecidir. Öyle ki 1970’li yılların en önemli karakteristiğinin devlet aygıtında yaşanan siyasal bölünme olduğunu rahatlıkla

söyleyebiliriz.¹⁵⁷ Bu süreç özellikle MC'nin iktidara gelmesiyle birlikte daha da belirgin hale gelmiştir:

“MC döneminin özelliği şuradadır. Bu dönem Türkiye’de devlet yapısının, mekanizmasının – deyim yerindeyse- “dağıldığı” bir dönemdi. Devlet yapısının dağılması, yani mekanizmanın her bir parçasının ötekiyle uyumlu ilişki içinde olmaktan uzaklaşması, yapısal bütünlüğün kaybolması ve genel olarak devletin özerk parçalarının bir toplamı haline gelmesi; bu ilginç olay, sırf MC partilerinin tutumu yüzünden meydana gelmedi. MC partileri, bu dağılmaya yüz tutan mekanizmanın “kendilerine düşen” parçalarını “kendi adamları”nı yerleştirerek bir araya getirdiler; böylece genel devlet mekanizması birkaç federasyonun toplamı biçiminde oldu. Her parti, kendi federasyonu içinde kendine dönük bir işleyiş kurdu ve bu alana ortak partinin bile etki etmemesine çalıştı” (Laçiner, 1978, 21).

Şüphesiz tüm siyasal partiler iktidarı ele geçirdiklerinde bürokratik kurumlara kendi görüşlerine yakın kimseleri yerleştirirler. Bürokratik kurumların siyasallaşması ve devlet kurumlarında yürütülen kadrolaşma faaliyet ve stratejisi Türkiye örneği ile sınırlı değildir. Her ülkede iktidarı ele geçiren parti ya da partiler mutlak suretle ama yoğunluğu değişmek kaydıyla stratejik konum ve mevkilere kendi adamlarını ya da kendilerine yakın kişileri koymayı hedeflerler ve bunu da iktidarlara sayesinde büyük ölçüde başarırlar.

Siyasallaşma ile kastedilen, siyasal parti politikalarının kamu yönetiminin işleyişinde egemen hale gelmesi ve yine bu doğrultuda, siyasal partilerin çıkarlarının ulusal çıkar politikalarının gerçekleştirilmesinin aleyhine üstünlük kazanmasıdır (Merikoski, 1973’den aktaran Demirel, 1998, 217). Bu sayede siyasal iktidarı elinde bulunduran parti ya da partiler devlet bürokrasisini yönetme ve kontrol etme politikasını devletin bürokratik kurumlarında kadrolaşmak suretiyle işletirler. Devlet kurumlarında görev yapan kamu görevlileri ise devletin çıkarlarına ve kamu yararına yönelik davranmak yerine ait oldukları ya da sempati duydukları siyasal partinin çıkarlarına uygun faaliyetlerde bulunurlar.

Türkiye örneğinde, Tek Parti hükümetinin sona ermesini takip eden çok partili siyasal yaşam boyunca siyasal iktidarı ele geçiren hükümetler, genel olarak, bürokrasiyi yasal-rasyonel bir yapıda oluşturmaktan ziyade kendi siyasal iktidarlara hizmet edebilecek yandaş ve sadık bir araç olarak yapılandırma stratejisi gütmeye devam etmişlerdir

¹⁵⁷ MC Hükümeti’nin özgün karakteristikleri olarak belirtilen siyasallaşma ve patronaj, döneme dair çok sayıda bilimsel araştırma tarafından öne sürülmüştür (Gourisse, 2010; Demirel, 1998, Gürel, 2004a).

(Heper, Sancar, 1998).¹⁵⁸ Öyle ki devlet kurumlarına siyasal iktidara yakın kimselerin yerleştirilmesi partiyi siyasal iktidara taşıyan aktivist faaliyetlerin ödüllendirilmesinin başlıca yolu haline gelmiştir (Gourisse, 2012, 119). 1950’li ve 1960’lı yıllar boyunca belirli duraklamalara rağmen devam eden tek parti hükümetlerinin ardından, 1970’li yıllara gelindiğinde bu dönemin en önemli özelliklerden birisinin dönem boyunca devlet aygıtının toptan bir rekabet ve mücadele alanı haline gelmiş olması olduğu söylenebilir.¹⁵⁹ Ardı ardına kurulan koalisyonlar devlet kurumlarını ele geçirme yarışını bir hayli hızlandırmış ve yine koalisyonların çok partili yapısı kurumları siyasal partiler arasında paylaşılması sonucunu doğurmuştur.

1975 yılında iktidara gelen MC Hükümeti çatısı altında uygulanan kadrolaşma ve siyasallaşma politika ve pratikleri Türkiye siyasal tarihi bağlamında eşine az rastlanır bir seviyeye ulaşmıştır. Örneğin, Demirel (1998), bürokratik devlet kurumlarında MC Hükümeti döneminde gerçekleşen siyasallaşmanın o güne değin Türkiye siyasal tarihinde eşine rastlanmayan büyüklük ve nitelikte olduğunu belirtir. Buna göre, bu dönem boyunca, her bir bakanlık belirli bir siyasal partinin kontrolüne verilmiş ve bu siyasal parti ilgili bakanlığı tam anlamıyla kontrol altına aldıktan sonra bu bakanlığa bağlı kurumlarda tabana yayılan bir kadrolaşma faaliyeti yürütmüştür. Benzer bir yorumu Uçar’da (2014, 159) da görürüz. Ona göre, MC Hükümeti dönemi boyunca keyfiyetle yapılan atama ve görevden almalar hakkında açılan davalar neticesinde ortaya çıkan Danıştay kararları Hükümet tarafından uygulamaya konmamıştır.

Dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı Evren de MC Hükümetlerinin kadrolaşma politikaları ile ilgili ayrı bir parantez açmaktadır:

(...) “Milli Selamet Partili ve Milliyetçi Hareket Partili Bakanlar Bakanlıklarına kendi taraftarlarını doldurmakta ve böylece bakanlıklar partili kişilerle parsellenmekte idi. Hatta bakanlıklarda tabanca ile dolaşan militanların, görevini normal şartlar içindeymiş gibi yürütmeye çalışan tarafsız memurları tehdit ettikleri ve can güvenliğinin dahi tehlikeli boyutlara ulaştığı haberleri bizlere ve dolayısıyla vatandaşlara kadar geliyordu” (Evren, 1990, 198).

MC Hükümeti’nin henüz iktidarı ele geçirdiği ilk günlerde, devlet kurumlarında ivedilikle başlattığı hızlı siyasallaşma ve kadrolaşma faaliyeti meclis tartışmalarının

¹⁵⁸ Polis ve emniyet teşkilatı da bu genel eğilimden nasibini almış ve siyasal iktidar bağımlı bir yapılanma olarak inşa edilmek istenmiştir (Sözen, 2002, 59).

¹⁵⁹ Gürel de (2004) 1970’li yılları belirleyen en önemli niteliğinin dönem boyunca devletin uğradığı siyasal kutuplaşma neticesinde ikiye bölündüğü gerçeği olduğunu belirtir. Bu ikiye bölünmüşlüğün en önemli gerekçelerinden birisi de, Gürel’e göre, MC Hükümeti ile başlayan olağanüstü kadrolaşma ve siyasallaşma stratejisidir

merkezine yerleşmiştir. 10 Haziran 1975 tarihinde CHP Gaziantep milletvekili Yusuf Öztürkmen hükümetin yüksek dereceli memurlar arasında yaptığı atamalara ilişkin olarak yazılı bir soru önergesi hazırlar. Buna göre,

M. C. Hükümeti iktidarı ele geçirdiğinden beri her gün basında yüksek dereceli kamu görevlilerinden birçoklarının istifa ederek bazılarının emekliliğini isteyerek ayrıldıkları bazılarının ise kamu yönetiminde etkin görevlerden alınarak pasif yerlere atandıklarına dair haberler yer almaktadır (TBMM Tutanak Dergisi, 1975, 545).¹⁶⁰

Aynı günlerde, CHP Muğla milletvekili Halil Dere de hükümet tarafından gerçekleştirilen tayin ve atamaların siyasal niteliğine dikkat çekmektedir:

“Son yapılan atamalarla, bir taraftan yokluklar içinde, devlet olanaklarıyla yetiştirilmiş, diğer taraftan işbaşında kendilerini yetiştirmiş, yetenekleriyle yönetimin, meslek kesimlerinin ve dolayısıyla toplumun saygı, sevgi, güvenini kazanmış kadrolar hızla ayıklanmaktadır. Bilimsel düzeyleriyle kalkınmamızın en muhtaç bulunduğu beyin gücünden, yönetimde tutulabilmiş, bu son ve çok değerli kadro bir anlamda tasfiyeye tabi tutulmuştur ve sonuç da alınmak üzeredir (TBMM Tutanak Dergisi, 1975, 599).

MC Hükümeti döneminde gerçekleşen siyasallaşmanın derecesini göstermek amacıyla ilk aşamada genel bir fikir vermek amacıyla Sait Güran’ın 1975 sonrası valilerin görev değişikliğini gösteren istatistiklerine bakılabilir (Demirel, 1998, 218). Buna göre; MC Hükümeti kurulana dek geçen on üç yıllık sürede ortalama 22 vali görev değiştirirken, ortalama görev süresi 3 yıl 1 aydır. Hâlbuki 1975-1980 yılları arasındaki sadece beş yıllık sürede 234 vali değişikliği yapılmış ve valilerin görev süresi de 17 ay ile sınırlı kalmıştır.

Yalçın Doğan, MC Hükümeti döneminde devlet kurumlarında yaşanan kadrolaşmanın bilançosunu somutlaştırmak amacıyla sayısal verileri sunar: Buna göre, MC Hükümeti, iktidara geldiği günden itibaren geçen 18 aylık sürede mevcut kadrolara ilaveten 79085 ek kadro yaratmıştır. Ecevit döneminden kalan 69773 boş kadro ise yine Cephe Hükümeti tarafından doldurulmuş bulunmaktadır (Ahmad, 1995, 442-443).

Kadrolaşma faaliyetini bizzat yürüten partilere ait yayın organlarında da MC Hükümeti “temizlik hükümeti” olarak adlandırılır ve devlet kurumlarında yerleşmiş bulunan sol/muhalif kadroların temizlenmesi işlevinden sorumlu kılınır. CHP milletvekili Deniz Baykal’ın Meclis’te yaptığı konuşmasında MHP’ye yakın Ortadoğu Gazetesi’nden aktardıkları MC Hükümeti’ne biçilen misyonun somut ifadesi olarak değerlendirilebilir:

¹⁶⁰ Bu soru önergesine Devlet Bakanı Seyfi Öztürk “yargılayıcı” olduğu gerekçesiyle cevap vermemiştir. (TBMM Tutanak Dergisi, 1975, 545).

“Bu bir temizlik hükümetidir. Türk milliyetçiliğini ön plana çıkarmak iddiası ve vaadi ile işbaşına gelen bir bakanlar kurulunun bu iddiayı icraatla ispat etmesi gerekir. İçişleri bakanlığından valilerden emniyet müdürlerine, milli eğitim bakanlığında genel müdürlerden lise müdürlerine yatırım bakanlıklarının tümünde müsteşarlara ve genel müdürlere kadar her görevli 4 partinin Ocak 1975 deklarasyonu ile hükümet protokolünün ışığında dikkatle incelenmeli ve gereken tasfiye nakil ve tayinler süratle yapılmalıdır” (TBMM Tutanak Dergisi, 1975, 341).

Türkiye siyasal tarihi açısından I. MC Hükümeti’ni, siyasallaşma ve kadrolaşma faaliyetleri bakımından ayrı bir konuma yerleştiren önemli bir gerekçe uygulanan siyasallaşma ve kadrolaşma pratiklerinin ulaştığı boyut ise; diğer bir gerekçe de bu pratiklerin uygulanış biçimi ve niteliğidir. Koalisyonun küçük ortaklarının, kadrolaşmada oynadıkları büyük rol ve kurumlar bünyesinde gerçekleştirilen istihbarat faaliyetleri ile işletilen kadrolaşmanın tabana kadar yayılan niteliği MC Hükümeti dönemi kadrolaşma pratiklerini incelemeye değer kılmaktadır. MHP ve MSP’nin AP’nin de göz yumması ile giriştikleri kadrolaşma ve siyasallaşma girişimleri bu nedenle genişçe bir parantez açılmasını gerekli kılar (Demirel, 1998). Bu minvalde, MHP ve MSP, koalisyonun küçük ortakları olmalarına rağmen çok şiddetli ve güçlü bir kadrolaşma stratejisi yürütmeyi başarırlar. Bunun iki nedeni mevcuttur: İlk olarak küçük partilerin önemi mevcut seçim sisteminin etkisi nedeniyle son derece artmış durumdadır. Bu durum, AP’yi sağ cephe hükümetini kurarken güvenoyu alabilmesi için en küçük partinin desteğine muhtaç hale getirmiştir. İkinci olarak ise, AP “*catch all*” parti olması nedeniyle MHP ve MSP kadar yoğun ve tek taraflı bir kadrolaşma stratejisi güdememiştir.

Öte yandan, MHP’nin koalisyonun küçük ortağı olmasına rağmen kadrolaşma ve kurumların siyasallaştırılması pratiklerindeki yoğunluğu ve cesareti MHP’nin iktidar stratejisi ile birlikte ele alınmalıdır. MHP’nin kadrolaşma ve siyasallaşma pratikleri, sağ örgütlenmeye sol yapılanmalar karşısında devlet kaynaklarına sahip olmanın verdiği avantajla büyük üstünlük ve öncelik kazandırır (Gourisse, 2010, 2015).

“Hükümetin küçük ortağı olan MHP ve MSP, elde ettikleri bakanlıklar ve diğer bakanlıklarda kendilerine sempati duyan bürokratlar aracılığıyla, buralarda güçlü bir kadrolaşma hareketi başlattılar. CGP’li ve AP’li bakanlar da “Devleti korudukları, sola karşı bir savunma cephesi teşkil ettikleri” düşüncesiyle bu kadrolaşmaya ve sağ eylemcilerin karıştığı sokak eylemlerine sempatiyle bakıyorlardı. Özellikle, Milli Eğitim, Adalet ve İç İşleri bakanlıklarında MHP’li – Ülkücü memur ve öğretmenlerin etkinlik kazanması, orta öğretim kurumlarının Ülkücü militanların kontrolüne geçmesine, buralarda özellikle sol görüşlülere karşı şiddet uygulamalarının artmasına, polis içindeki kayırmacılık sebebiyle de sokak eylemlerinde Ülkücülerin elinin iyice serbestleşmesine yol açtı” (Aydın, Taşkın, 2014, 275).

Dönem boyunca devam eden bürokrasideki siyasallaşma ve kurumlardaki milliyetçi-muhafazakâr kadrolaşma aşağı yukarı her iktidar partisinin uyguladığı stratejilerden önemli bir niteliği ile ayrılmaktadır. Buna göre, koalisyon ortaklarından MHP dönem boyunca deyim yerindeyse en küçük memuru etkileyecek bir kadrolaşma stratejisi yürürlüğe koymuştur. Diğer bir deyişle, MHP denetimi ve hâkimiyeti altına almak istediği bir kurumda çalışan kişileri sekreterinden genel müdürüne değin değiştirme ihtiyacı hissetmiştir. Hâlbuki üst düzey bürokrat ve kilit mevkilere yönelik her iktidar partisinin uyguladığı kadrolaşma stratejisi ile tabana ve kurumların en dip hücrelerine kadar yayılan kadrolaşma arasında önemli bir fark bulunur.

...müsteşar, müdür atamalarının ötesinde ‘tabana’ yayılan bir kadrolaşmayla ilgili kuşkulardan bahsedildiğinde, üstelik siyasal iktidardan da görece özerk bir yapılanmanın kadrolaşması söz konusuysa, bu pek de ‘normal’ değildir” (Bora, 2011).

Kadrolaşmanın tabana yayılan bir nitelik kazanmasında siyasal iktidar partileri tarafından işlevselleştirilen başlıca unsur ilgili devlet kurum ve kuruluşlarında yürütülen istihbarat faaliyetleridir. MC Hükümeti döneminde kadrolaşmanın nasıl gerçekleştirildiği sorusuna verilebilecek en somut yanıtlardan biri de Bakanlar Kurulu’nun 7/11305 sayılı kararıdır. İlgili karar uyarınca bakanlıklarda ve devlet bakanlığına bağlı daire ve kuruluşlarda istihbarat ünitelerinin kurulması öngörülmüştür. Bu sayede ilgili bakanlık ve devlet bakanlıklarına bağlı kurum ve kuruluşlarda en küçük memurdan en büyük memura kadar kamu görevlilerinin siyasal görüşleri başta olmak üzere özel bilgileri sistemli bir biçimde kayıt altına alınmıştır (TBMM Tutanak Dergisi, 1976, 85-86). Üstelik istihbarata dayalı bu kadrolaşma stratejisi, devlet kurumlarındaki kadrolardan sol eğilimli kişilerin tasfiyesini de kolaylaştırmıştır (Gourisse, 2012, 126).

Kadrolaşmanın tabana yayılır bir biçimde uygulanması kadrolaşmaya maruz kalan kurumların siyasal partiye mutlak boyun eğmesi sonucunu doğurmuştur. Liyakat ilkesinin kurum bünyesinde en aşağıdan en yukarı seviyeye değin ortadan kalkması partinin sempatisini kazanma önceliğini kamu çalışanı için ön plana çıkarırken kurum bünyesinde eski ve yeniler arasında bir güvensizlik ve çatışma ortamı, kurum için bir kimlik sorunsalı ortaya çıkarmıştır. Kadrolaşma pratiklerinden yoğun biçimde etkilenen kurumlar bünyesinde profesyonelleşme ve özerklik bakımından derin çatlaklar belirmiştir. Tüm bunlar, devletin şiddet tekelinin önemli bir aygıtını oluşturan ve

toplumun rızasını kazanmaya sürekli ihtiyaç duyan polis gibi düzen kurucu kurumlarda siyasallaşma ve meşruiyet sorunlarını da beraberinde getirmiştir.¹⁶¹

MHP'nin MC Hükümeti çatısı altında yürürlüğe koyduğu kadrolaşma pratiklerinin bir diğer özgün yanı da Partinin iktidarı tam olarak ele geçirmeden evvel devleti ele geçirme konusunda yürüttüğü farklı stratejidir. Silahlı mücadele yürütme, hukuki siyasal oyunda yer alma ile birlikte MHP'nin üç ayaklı iktidar stratejisini oluşturan kadrolaşma pratiği Partiye yürüttüğü sokak savaşında çeşitli kolaylıklar, dokunulmazlıklar ve avantajlar sağlamıştır (Gourisse, 2012, 119-120).

MC Hükümeti çatısı altında siyasallaşmanın ulaştığı boyut ve niteliği, Cephe hükümetine yakın kimseleri dahi tepki göstermeye itmiştir. MC Hükümeti'ni destekleyen sağ eğilimli Tercüman Gazetesi'nin Rauf Tamer ve Nazlı Ilıcak gibi yazarları dahi, Hükümetin ortaya koyduğu siyasallaşma ve partizan politikaların ulaştığı noktadan rahatsız olmaya başlamışlar ve kaygılarını gazetenin sayfalarında dile getirmişlerdir. Nazlı Ilıcak (1976, 7) "Milliyetçi Cephe Koalisyonu" başlıklı yazısında aşağıdaki sözlere yer vermektedir:

" Hükümetin yüksek düzey memurları kendi programları doğrultusunda seçmesi ve ataması anlaşılabilir. Ancak, bunun işçilere ve öğrencilere uygulanması bir hatadır. Bu bizim milliyetçilik anlayışımıza terstir".

Hatta koalisyon içinde de devlet kurumlarındaki kadrolaşmada kimin daha çok pay aldığına dair hararetli bir tartışma devam etmektedir. Bu hususta, özellikle, MHP'ye yakın bilinen Hergün Gazetesi'nde çıkan haberler MSP'nin kadrolaşma politikalarını hedef almaktadır. Örneğin, 7 Ocak 1977 tarihli Hergün Gazetesi'nde yayınlanan "İçişleri Bakanı, Fatih İlçesi'ne iki yıldan beri kaymakam tayin etmiyor" başlıklı haberde açıkça MSP'nin kadrolaşma politikaları eleştirilmektedir:

"MSP'li bakanlıklara bağlı resmi daireler ve iktisadi devlet teşekküllerindeki partizanlığın yaratmış olduğu huzursuzluk ve iş görmezlik had safhaya ulaşmış bulunmaktadır

¹⁶¹ MC Hükümeti döneminde devlet kurumlarındaki kadrolaşma, konuyu inceleyen veya konuya değinen birçok araştırmacı tarafından ağırlıklı olarak politik süreçler ve rejim bakımından ortaya çıkardığı tehlikeler ekleninde ele alınmıştır. Hâlbuki siyasallaşma toplumu da önemli ölçüde etkilemiş ve ilgili kurumların toplum nezdinde meşruiyet krizleri yaşaması sorunsalını ortaya çıkarmıştır. Şüphesiz bu kurumların başında çalışmanın konusunu oluşturan polis teşkilatı gelmektedir. Kurum bünyesinde gerçekleşen kadrolaşmalar neticesinde ortaya çıkan siyasallaşma süreçleri neticesinde dönem boyunca sorulan soru şu olmuştur: Polis kimin polisidir?

MSP’li bakanların kendi teşkilatlarında üst kademe görevlilerine MSP’li memurları tayin etmesi ve bu yönde ısrar etmesi önemli daireleri işlemez, memurları iş görmez hale getirmiştir” (İçişleri Bakanı, Fatih İlçesi’ne İki Yıldan Beri Kaymakam Tayin Etmiyor, 1977, 1).

Devlet kurumlarında yaşanan politizasyonun devlet kurumları içinde ulaştığı sınırları ve tabana kadar yayılan karakterini gözlemlemek açısından sıkıyönetim komutanı Nevzat Bölğüray’ın şu sözleri de ayrıca not edilebilir:

“...Gidenler, gelenler birbirlerini kovalıyor ve çoğu zaman nerede, kimin bulunduğunu izleyemez oluyorduk... Bu kargaşa iki, üç ay kadar sürecek ve sonunda herkes yeni görev yerine oturmuş olacaktı. Ancak, bu kez de, göreve gelen amirlerin odacıya, kapıcıya kadar varan personel tasfiyesi başlayacaktı. Çünkü özellikle partizanca bir düşünceyle atanan bir amir, çevresinde de dalga dalga bir partizan çemberi yaratma çabasına girişebiliyordu” (Bölğüray, 1989, 210).

Devletin şiddet tekeline kaybetmesi bir yandan, devletin kurumlarının politizasyonu öbür yandan, her ikisi de devletin içsel çelişkilerinin açığa çıkmasında hızlandırıcı etkide bulunurlar. Böylelikle, yukarıda sayılan gelişmelerin ve siyasal krizin derinleşmesinin sonucu olarak bazı siyasal gruplar¹⁶² devlet kurumlarına yerleşmek suretiyle karar alma süreçlerine entegre olurlar. Örneğin, radikal sağın polis örgütlenmesindeki kadrolaşması buna dair somut bir örnektir. Polis bünyesinde gelişen radikal sağ, bu sayede, gerek yargısal gerekse idari dokunulmazlıklardan yararlanma imkânına kavuşur. Öte yandan, devletin şiddet tekelinin kaybıyla el ele giden kurumların siyasallaşması ve topluma nüfuz etme ve rıza devşirme imkânının sınırlanması, devleti zor bileşenine indirgeme neticesini verir (Bozarslan, 1997). Diğer bir deyişle devletin güvenlik aygıtları olarak polis ve ordu, 1975 sonrasında giderek daha önemli ve baskın hale gelirler. Devletin içsel çelişkileri ile perçinlenen siyasal kriz ortamı, 1970’li yılların ikinci yarısının siyasal şiddete evriminde ve polis aygıtı üzerinde düğümlenen tartışmalarda yeniden ve yeniden üretilir.

3.4. Değerlendirme

Yukarıda bir siyasal kriz dönemi olarak incelediğimiz 1970’li yılların, MC Hükümeti’nin iktidara gelişiyle birlikte devletin şiddet tekelinin kaybı ve kurumların politizasyonu süreçleri ekseninde devlet kapasitesinin yitimi ile sonuçlandığını ve hali hazırda var olan siyasal krizi derinleştirdiğini göstermeye çalıştık.

¹⁶² Devlet kurumlarına yerleşme stratejisi ağırlıklı olarak radikal sağ örgütler tarafından gerçekleştirilmiştir. Siyasal iktidara ortak olmayı başaran ve yine hiyerarşik bir örgütlenmeye sahip olan sağ için, devlet kurumlarına yerleşmek suretiyle ayrıcalıklar elde etmek önemli bir strateji halini almıştır. Radikal sol örgütler için bu ayrıcalıktan yararlanma imkânının çok kısıtlı kaldığını söyleyebiliriz.

Bu dönem boyunca toplumda giderek yükselen siyasallaşmanın devletin ordu eliyle müdahalelerine ve sonrasında yapılan anayasal ve yasal değişikliklere rağmen devlet inşa süreçlerinde meydana getirdiği kırıkların en önemli etkilerinden biri de polis teşkilatı üzerinde hissedilmiştir. Bayley'in (1975, 1985'den aktaran Ergut, 2012, 353). polisin siyasallaşması sorunsalı temelinde iddia ettiği üzere, devlet inşa süreçleri şiddetli bir direnişle karşılaştığında polis ister istemez siyasal bir rol üstlenecektir. Hatta bu kimi durumlarda, polisin taraf olarak siyasal süreçlere müdahalesini dahi zorunlu kılacaktır.

Polisin hali hazırda siyaseten yüklü doğası bu gibi devletin direnişle karşılaştığı siyasal kriz dönemlerinde paradoksal bir biçimde onu hem bir aktör konumuna yükseltecek; hem de siyasal iktidarın statükoyu koruma çabasında temel bir aygıt olarak kullanma çabasının edilgen bir nesnesi haline getirecektir.

İşte siyasal krizin polis çalışmaları için sunduğu elverişli tarihsel bağlamda polis teşkilatı bünyesinde açığa çıkan söz konusu diyalektik yapı, 1970'li yılların ikinci yarısında kendini siyasal iktidarın baskısı, devlet inşa süreçlerinin bileşeni ve nihayetinde topluma dönük özerk bir aktör olarak polisi çatışmalı ve ilişkisel bir perspektiften inceleme gereğini ortaya çıkaracaktır. MHP'nin iktidar stratejisinin öngördüğü kadrolaşmanın polis teşkilatında derinleştirdiği sorunlar ile polisin her geçen gün toplum nezdinde kaybettiği meşruiyetinin polisin özerkliğini arttırma çabasında somutlanan tezahürleri polis-siyaset ilişkisinin diyalektik yapısının tüm ipuçlarını gözlemleyebilmek bakımından bir dürbün işlevi görecektir.

4. POLİS VE SİYASAL İKTİDAR

“Bıçak için keskin uç neyse, polis de hükümet için odur”

(Bayley, 1985, 189’den aktaran Ergut, 2012, 13).

“Emniyet Genel Müdürlüğü bugün Türkiye’nin en başı dertli, bence en mühim mevki... Savaş, kavga, casusluk, şimdi içeridedir” (Kabaklı, 1975, 2)

“1975 yılı, polis örgütünün yapısının köklü değişime uğramaya başladığı bir dönüm noktası oldu. O dönemde hem kendi gözlemlerime hem de politikanın içinde olan ailemin gözlemlerine dayanarak, Milliyetçi Hareket Partisi’nin poliste nasıl örgütlendiğini takip ediyordum (Öner, 2003, 34).

“(…)olaylara polis mani olamıyorsa, bunun sebepleri vardır. Siyasetçiler polisin yakasından ellerini çekmelidirler (POLENS: “Polis Devlete ve Cumhuriyete Saldıranların Karşısındadır”, 1977, 1).

Chevigny’nin dediği gibi (1995, 119) siyaset, polisin; polis de siyasetin önemli bir parçasını oluşturur. Ve eğer polislik işi bir hayli siyasallaşmış bir sosyo-politik ortamda yürütülüyorsa, o zaman, böylesi bir ortamda polisliğin siyaseti de bir hayli belirgin ve görünür olacaktır (Huggins, 1998, 8). I. MC Hükümeti polis-siyasal iktidar ilişkisi bu tespitin önemli bir örneğini oluşturmaktadır. Öyle ki, MC Hükümeti çatısı altında siyasal iktidar tarafından sürdürülen siyasallaşma süreçlerinin en fazla etkilendiği devlet kurumlarının başında¹⁶³ polis teşkilatı gelmektedir (Gourisse, 2010, 2015; Kürkçü, 1988; Gürel, 2004a; Demirel, 1998).¹⁶⁴

¹⁶³ Bu dönemde, kadrolaşma politikalarına maruz kalan bir diğer önemli kurum da Milli Eğitim Bakanlığı’dır. Dönemin Milli Eğitim Bakanı Ali Naili Erdem hakkında yaptığı partizan tayinlerle görevini kötüye kullandığı ve bu eyleminin Türk Ceza Kanunu’nun 237, 238 ve 240.ıncı maddelerine uyduğu iddiasıyla, Anayasanın 90. ve TBMM Birleşik Toplantı İçtüzüğü’nün 12. Maddeleri uyarınca bir Meclis soruşturması açılmasının gereğine karar vermek üzere TBMM Soruşturma Hazırlık Komisyonu 10 Kasım 1976 tarihli TBMM Birleşik Toplantısı 1. Birleşiminde alınan 422 no’lu karar neticesinde kurulmuştur. (Resmi Gazete, 1976).

¹⁶⁴ Siyasal iktidar tarafından ele geçirilmek istenen ve partizan politikalarla maruz kalan kurumlar arasında emniyet teşkilatı için ayrı bir parantez açan Gourisse (2010, 292), bu dönem boyunca, İçişleri Bakanlığı ve emniyet teşkilatının deyim yerindeyse MHP’nin kurumsal imtiyaz alanı haline geldiğini ve çok sayıda MHP’li militanın bu kurumlarda işe alınımının gerçekleştiğini belirtir. Ertuğrul Kürkçü editörlüğünde kaleme alınan *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*’nin (1988) MC Hükümeti’ne ayrılan

Çalışmanın bu bölümü kapsamında emniyet teşkilatı başta olmak üzere devlet kurumları ile siyasal iktidar arasındaki ilişkilerin incelenmesine dair kullandığımız siyasallaşma kavramı en basit biçimde yönetimin siyasal gücün etkisi altına girmesi şeklinde tanımlanabilir. Daha somut olarak ise, siyasallaşma, parti politikasının yönetime egemen olması ve iktidardaki siyasal parti ya da partilerin kendi çıkarlarını, genel çıkarlar aleyhine ön plana çıkarması olarak tarif edilebilir. Bu şekilde bürokrasinin rasyonel-yasal karakteristiği yerini parti çıkarlarına bırakır ve siyasal iktidar devlet kurumları üzerinde denetim pratikleri oluşturmaya çalışır. Siyasallaşma, siyasal amaçlı atamaların siyasal iktidar eliyle gerçekleştirilmesi ve kamu görevlilerinin siyasal saiklerle faaliyette bulunması biçiminde olmak üzere iki düzeyde işler (Tutum, 1976, 11-12).

Siyasallaşma, ayrıca, çok daha geniş bir biçimde siyasal aktörlerin devlet kurumlarına yönelik stratejilerinin yoğunlaşması olarak da ifade edilebilir. Bu kavramsallaştırmada, siyasallaşma, sadece siyasal iktidar ile devlet kurumu arasındaki ilişkiyi kapsamaz. Bilakis, tüm siyasal aktörler ve toplumsal güçler, bu süreçte, kurum üzerindeki dikkatlerini yoğunlaştırır ve ilgili kurum siyasal tartışmanın merkezine yerleşir.¹⁶⁵

Kavramın her iki ayağı, uygulamada birlikte işler. Siyasal güçlerin dikkatini üzerine çeken bir devlet kurumu, mutlaka, siyasal iktidarın denetim pratiklerinin kendi üzerinde yoğunlaşması sonucundan müzdarip olacaktır. Yine de bu bölüm bağlamında siyasallaşma ağırlıklı olarak siyasal iktidarın polis teşkilatını denetim ve kontrol altına alma ve bu amaçla onun kadro, faaliyet ve pratiklerini yönlendirme ihtiyaç ve arzusu temelinde ele alınacaktır.

sayfaları, siyasal iktidar tarafından okullar ve polis başta olmak üzere çok çeşitli devlet kurumlarında kadrolaşma politikası uygulandığından bahseder. Yine 1970'leri ele alan ve Maraş olaylarını detaylı bir incelemeye tabi tutan çalışmasında Gürel (2004, 1) bu dönemi karakterize eden başlıca niteliğin devlet aygıtının siyasal kutuplaşma ekseninde ikiye bölünmüş olduğunu belirttikten sonra siyasallaşmanın devletin ideolojik aygıtlarından baskı aygıtlarına kadar her aygıtını etkilediğini söyler. Gürel'e göre kadrolaşma ve siyasallaşmadan etkilenen kurumların başında polis gelir.

¹⁶⁵ Bayley (1983) Hindistan'da polis ve siyasal düzen arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasında polisin siyasallaşmasını içeriden ve dışarıdan siyasallaşma biçiminde iki kategoride inceler. Dışarıdan siyasallaşma, polis üzerinde siyasal iktidarın denetimini ifade eder. İçeriden siyasallaşma ise, polisin bizzat militan faaliyetler yürütmesi, eylemlerde yer alması, sosyal ve özlük hakları için mücadele etmesini ifade eder.

Türkiye örneğine bakıldığında Emniyet Teşkilatı'nda 1960 darbesinden sonra CHP'ye yakın kadrolar oluşturulurken¹⁶⁶ bu durumun 1970'li yıllardan başlayarak ve 1975 yılında hızlanmak suretiyle büyük ölçüde değiştiği gözlemlenmiştir. Bu tarihten itibaren, teşkilat bünyesinde, MC Hükümeti tarafından yürütülen personel politikasıyla milliyetçi/muhafazakâr zihniyete sahip bir kadro teşkil edilmeye başlanmıştır (Berksoy, 2009, 105).

Dönem boyunca görev yapan polis memurlarının ve sol/sağ örgüt üyelerinin anılarında¹⁶⁷ polis teşkilatındaki kadrolaşmanın ulaştığı boyut geniş bir parantez açılmak suretiyle vurgulanmaktadır. Bizzat, dönemin önemli polis örgütlenmeleri de MC Hükümeti döneminde yaşadıkları siyasallaşma sorununu yayınladıkları bildiriler aracılığıyla kamuoyu ile sık sık paylaşmaktadırlar. Örneğin, Pol-Der ve Uluslararası Polis Birliği (IPA) Türkiye Temsilciliği 20 Kasım 1975 tarihinde düzenledikleri müşterek basın toplantısında emniyet teşkilatının temel sorunlarını dile getirirlerken, dönem içerisinde artan kadrolaşma pratikleri için ayrı bir parantez açmışlar ve sorunlarını şu şekilde sıralamışlardır:

A: eşitlik, kıdem ve liyakat ilkelerinin es geçilmesi

B: Emniyet örgütü ile ilişkisi bulunmayan muayyen kimselerin teşkilata atanması, bunun için idari kademeler silsilesine yenilerini ilave ederek muayyen kişilere mevki yaratılmakta, nezaret ve kontrol müessesesi karmaşık hale getirilerek yeni bir koordinasyon sorunu ortaya çıkarılmaktadır.

C: Yönetici kadrolara muayyen amaçlara hizmet edebilecek, emniyet örgütü ile ilişkisi bulunmayan kişiler atanmak suretiyle, personel bulma ve yükseltme sistemindeki kıdem, liyakat ve eşitlik ilkesi açıkça çiğnenmektedir

¹⁶⁶ 1960 Askeri Darbesi'nin öncesinde yaşanan siyasi olayların ve sonrasındaki gerçekleşen Yassıada Mahkemeleri'nin detaylı bir analiziyle dönemin es geçilen aktörlerinden biri olarak polisi inceleyen Dikici (2014), darbe sonrasında polisin asker eliyle yeniden tasarlandığını belirtir. Bu yeni tasarımda, polis teşkilatına alımlar CHP ağırlıklı bir kadrolaşma ekseninde yürütülür. 1950'lerin sonu ve 1960'lı yılların başında polis teşkilatına odaklanan ayrıntılı bir çalışma için bkz. (Dikici, 2014).

¹⁶⁷ Dönemin sol örgüt üyelerinden Müftüoğlu (1989, 192) MHP'nin devlet kurumlarında kilit noktaları ele geçirmeye ve kadrolaşmaya yönelik siyasi programının yoğunlaştığı kurumun Emniyet Teşkilatı olduğunu belirtir. MC Hükümeti çatısı altında aktif olarak polislik görevi yürüten kişilerin anıları da döneme dair siyasallaşma ve kadrolaşma iddialarını kanıtlar niteliktedir. 1970'lerin ikinci yarısında görev yapmış olan polis memurları tarafından kaleme alınan anılarda MC Hükümeti'nin göreve geliş tarihi olan 1975 yılı kurumun iç örgütlenmesi ve yapısı açısından bir nevi dönüm noktası olarak işaret edilir (Öner, 2003; Varlı, 1995).

D: Örgütün temel yasa taslakları ve bağlı tüzük ile yönetmeliklerinin hazırlanmasına seçilenlerin de emniyet örgütünün yönetimiyle yakından ilişkili bulunmadıkları görülmektedir (Emniyet Teşkilatı Yönetimindeki Temel Sorunlar Dile Getirildi, 1975, 1).

I. MC Hükümeti iktidarını sonlandıracak olan Haziran 1977 seçimleri öncesinde polisin yazılı basında nasıl tartışıldığı ve basın toplantılarında ne şekilde ele alındığı hususunda bir fikir vermesi amacıyla yola çıkan bir başka polis örgütlenmesi olarak Polis Görevlileri ve Emeklileri Koruma ile Yardım Derneği Başkanı Sururi Yeşilyurt'un hazırladığı *1977 Seçimlerinden Önce Polis* adlı derleme kitap 1975-77 döneminde polisin güncel tartışmaların nasıl da merkezine yerleştiğini göstermektedir. Sağ ve sol basın ile polis memur ve amirlerinin görüşlerine yer verilen tüm bu yazılarda ortaya çıkan temel sorun polisin siyasal iktidar tarafından baskılanması gibi görünmektedir. Öyle ki, polis bünyesinde daha önce hâkim olan tecrübeliler/alaylılar okumuşlar ayrımının yerini bu dönemde siyasi eğilimler üzerinden gerçekleştirilen yeni bir ayrışmanın almış olduğu gözlemlenmektedir.

“Amirler arasında “Ben tecrübeliyim”, “Ben fakülte mezunuyum” tartışmasının neden olduğu huzursuzluk, bir süre için unutulmuştur. Emniyet Örgütü’ndeki bugünlerin bambaşka bir huzursuzluğunun nedeni ise “Filanca şu yana eğilimlidir”, “Falanca bu yana eğilimlidir” ve “Şu da, rüzgârın estiği yana eğilimlidir” tartışmasıdır (Akyol, 1976, 11).

Yukarıda ana hatlarıyla özetlemeye çalıştığımız üzere hem 1970'lere dair yapılan bilimsel çalışmalar hem de dönemin görgü tanıkları –polis memuru, basın ya da örgüt militanı- polis ve emniyet teşkilatının MC Hükümeti'nin göreve gelmesiyle birlikte içine girdiği siyasallaşma sürecinin ciddiyetinde mutabıktır. Polis, 1970'li yılların ikinci yarısının ve özellikle MC Hükümeti dönemine dair tartışmalarının odaklandığı ve aynı zamanda üzerinden kutuplaştığı örgütlenme olarak ortaya çıkmaktadır. Bu dönem boyunca sol ve sağ örgütler arasında yaşanan çatışmalardan sonra üzerinde en çok tartışma yürütülen konulardan birisinin polis olduğu hemen göze çarpmaktadır.

MC Hükümeti çatısı altında polis teşkilatında yaşanan siyasallaşma pratiklerini anlamlandırma çabasının gerektireceği detaylı incelemelere başlamadan evvel, öncelikle, Türkiye’de Cumhuriyet döneminden başlayarak polis-siyaset ilişkisinin genel bir görünümünü sunmak amacıyla bu ilişkinin ana hatları ortaya çıkarılacaktır.

4.1. Türkiye’de Polis-Siyaset İlişkisi Tarihine Genel Bakış

“Türkiye’de Emniyet’in siyasallaşması 1950’den sonra başlar. 1950’den sonra bazı kimseler durumlarını iktidar nezdinde koruyabilmek için büyük uğraşlar verdi. Hiç unutmam, rahmetli

Refik Koraltan Meclis başkanıyken Nişantaşı'nda oturduğu için, o karakoldaki memurları değiştirebilmek imkânına sahip değildik. Müthiş bir dayatma vardı. Bu dayatmalar zaman içinde il başkanına, ilçe başkanına, ocak bucak başkanına, hatta Vatan Cephesi'ne kadar düştü. Bu durum, İsmet İnönü'nün muhalefet yaptığı dönemde başına taş atılması, Emniyet'in bir parti örgütü gibi çalışması noktasına kadar geldi" (Özkan, 1998'den aktaran Dikici, 2009, 87).

Cumhuriyet dönemi polis teşkilatının kökleri Osmanlı'nın merkezileşme ve reform süreçlerine değin uzanır. Polis teşkilatı, Türkiye'de devletin merkezileşme ve modernleşme çabalarının geliştiği ilk günden bugüne, aslında, siyasal iktidarı elinde bulunduran hükümetlerin denetimine ve araçsallaştırma çabalarına az veya çok maruz kalmıştır. Örneğin Lévy-Aksu'ya göre (2017, 179) polis sözcüğü ilk defa 1845 yılında kullanılmış olsa da gerçek anlamıyla bir polis teşkilatının İstanbul'da yerleşmesi ancak Abdülhamit döneminde olmuştur. Bunun nedeni, bu dönemde, polis faaliyetinin siyasi boyutuna yapılan vurgudur.

"Rejimin çıkarlarını koruma kaygısı, Abdülhamid dönemi polisinin belki de en bilinen faaliyetlerinden biri olan elitlerin denetiminin de ötesine geçmiş ve çok sayıda toplumsal kategoriye ilgilendiren bir toplumsal denetim politikasına doğru evrilmiştir. (Lévy-Aksu, 2017, 179)."

II. Abdülhamit'in istibdat döneminde de, İttihat ve Terakki'nin 31 Mart ayaklanması ile beliren 1909 karşı devrimi sonrası muhaliflere yönelttiği savunma savaşında da polis merkezi önemdedir ve yüzü her daim siyasete dönüktür. Örneğin II. Abdülhamit döneminde yürürlüğe giren 1907 tarihli Polis Nizamnamesi üzerine Alyot şu tespiti yapmaktadır:

"Polisin başlıca vazifesi halkın can, mal veya ırzını, vatandaşların şahıs, mesken ve mülkiyet haklarını korumaktan ziyade, rejimin ve hükümetin emniyet ve istikrarını muhafaza etmek üzere genel asayişini sağlamaktan ibarettir. Kanun ve nizamname hükümlerinin yerine getirilmesinden ziyade, hükümet emirlerinin icrası istenmektedir. Bu suretle kanun mefhumu veyahut vatandaş haklarından fazla nizamnamede hâkim olan ve korunması istenen haklar saltanat rejimi ve hükümet haklarıdır. Bunlar içinse polise, vatandaşları tesecçüs etmek, her vasıta ile ne yaptıklarını öğrenmek vazifesi yükletilmiştir. Bu nizamname tam manasıyla rejimin hafiyecilik ve polis tazyiki ile idare etmek temayülünü meydana koymaktadır" (Alyot, 1947, 190'dan aktaran Ergut, 2012, 178).

Ancak, Cumhuriyet dönemi polis teşkilatı üzerindeki mücadele 1946 yılında çok partili hayata geçilmesiyle birlikte hem yoğunlaşmış hem de farklı bir nitelik kazanmıştır. Önce tek parti iktidarlara, konsolide olmuş ve uzun yıllar süren yönetimleri ile polis teşkilatını kendi renklerine boyamıştır. Ardından, açılan koalisyonlar dönemi ile birlikte devlet kurumları bir çeşit koltuk kapma mekânları haline gelmiştir. Siyasal iktidarlara açısından polisin önemi düşünüldüğünde, söz konusu koltuk yarışından en çok etkilenen kurumun emniyet teşkilatı olduğu rahatlıkla iddia edilebilir.

Türkiye siyasal tarihinde çok partili hayata geçilmesi ile birlikte başlayan süreç ele alındığında polisin siyasallaşmasının ve siyasal iktidarın baskı altında tutma ve kontrol etme pratiklerine maruz kalmasının DP Hükümeti'nin kurulması ile başladığı ileri sürülebilir. Menderes başbakanlığındaki DP Hükümeti boyunca polis, siyasal iktidarın kendi iktidarını pekiştirmek amacıyla araçsallaştırmak istediği bir unsur olarak algılanmıştır. Bu açıdan bakıldığında, CHP ve DP iktidarlari arasında polise bakış açısı ve iç güvenlik mevzularında önemli bir ayrım bulunmadığı söylenebilir (Dikici, 2009). DP iktidarının en çok eleştiri aldığı konulardan birinin bu dönemde hükümetin kendine göre bir polis teşkilatı oluşturma gayreti içine girdiği ve buna bağılı olarak “polisi siyasi emellerine alet etme politikası güttüğü” iddiasıdır. Buna göre DP, iktidarı süresince olası bir askeri darbe tehdidine karşı polise yaslanma stratejisi gütmüş,¹⁶⁸ 6-7 Eylül ve 25-26 Nisan 1960 gibi önemli siyasal olaylarda polisi, siyasal iktidarının direktifleri doğrultusunda ve kamu düzenini bozucu bir biçimde kullanmıştır.

Ayrıca, DP iktidarı döneminde poliste siyasal iktidarın uyguladığı kadrolaşma politikası da ağırlık kazanmıştır. DP'nin siyasal iktidarı boyunca emniyet genel müdürlerinin uzun süre makamlarını koruyamadıkları göze çarpmaktadır. I.Menderes Hükümeti kurulduğunda yaklaşık 3 yıldır Emniyet Genel Müdürü olarak görev yapan Gafur Soylu, 16 Haziran 1950'ye kadar bu görevine devam edebilmiştir. Soylu'nun yerine 20 Haziran 1950 tarihinde M. Ferruh Şahinbaş getirilmiş ve o da bu görevi 21 Eylül 1950 tarihine kadar sürdürmüştür. Daha sonra Menderes, Emniyet Genel Müdürlüğü'ne Milli İstihbarat Teşkilatında görevli Albay Servet Sürenkök'ü getirmiş, Sürenkök de 21 Eylül 1950 – 25 Ocak 1952 tarihleri arasında bu görevi yürütmüştür. 31 Ocak 1952 – 01 Haziran 1954 tarihleri arasında Kemal Aygün, 05 Haziran 1954 – 12 Eylül 1955 tarihleri arasında Ethem Yetkiner Emniyet Genel Müdürü olarak görev yapmıştır. Kemal Aygün 12 Eylül 1955 tarihinde ikinci defa Emniyet Genel Müdürlüğü'ne getirilmiş ve bu görevi 09 Ekim 1957 tarihinde Cemal Gökten'a devretmiştir. DP döneminin son Emniyet Genel Müdürü olan Gökten ise 27 Mayıs Darbesi'nden sonra bu görevinden alınmış ve tutuklanarak Yassıada'ya götürülmüştür (Dikici, 2009, 67).

¹⁶⁸ Polisin, olası bir darbe tehdidi gerekçesiyle siyasal iktidar tarafından deyim yerindeyse el altında tutulmak istendiği gerçeğinin somut kanıtlarından biri de Samet Kuşçu olayıdır. Buna göre 1957 yılında Samet Kuşçu adlı bir binbaşının darbe hazırlığı yapan cuntanın bilgisini emniyet teşkilatı aracılığı ile İçişleri Bakanı ile paylaşması ve bu olayı takiben askerlerin emniyet teşkilatına deyim yerindeyse karşı cephenin bir gücü olarak bakmaya başlamaları örnek olarak gösterilebilir.

DP iktidarının askeri darbe ile birlikte sona erdirilmesinden sonra yönetimi devralan ordu, DP iktidarı boyunca maruz kaldığı politikalar neticesinde siyasallaşan polis teşkilatını ivedilikle yeniden düzenlemek istemiştir.

DP iktidarı sonrası dönemde, 1960'lı yılların yeni anayasal ve toplumsal şartlarında artan toplumsal hareketlilik dünyaya paralel biçimde Türkiye'de polis-siyaset ilişkisini derinden etkilemiştir. Bu dönem süresince burjuvazi ve işçi sınıfı arasında giderek artan sınıf çatışması karşısında devlet aygıtı olarak polisin tepkisi çok daha sert ve baskıcı bir hal almaya başlamıştır. Bu dönemde işçi ve öğrenci gösterileri başta olmak üzere muhalif eylemler polis müdahalesi ile karşılaşmıştır. 1961 Anayasası'nın muhalif örgütlenmeler için daha uygun ve serbest kıldığı şartlarda eylemler artarken devletin cevabı da gecikmemiştir (Aydın, 1995b, 57). 1965'te Toplum Polisi'nin, emniyet teşkilatı bünyesinde ayrı bir örgütlenme olarak, kurulmasından itibaren polis, toplumla daha sık karşı karşıya gelir hale gelmiştir. Öte yandan 1965'ten sonra Demirel önderliğinde iktidarından daha emin ve tek parti olarak yönetmeye devam eden AP, 1961 Anayasa'sına yönelik eleştirilerini yoğunlaştırmıştır. 1961 Anayasa'sının temel hak ve hürriyetlerin özüne dair getirdiği dokunulmazlık ilkesinin devletin, özgürlükleri kötüye kullananlara karşı demokratik otoritesini göstermekte zorlanması anlamına geleceğini iddia eden Demirel (Demirel, 2004, 49), böylece, polisi artan muhalefet karşısında daha fazla kullanacağını sinyallerini vermiştir.

Sonrasında, öğrenci hareketleri ile birlikte başlayan toplumsal mobilizasyon, 1970'li yıllarda kitleselleşen işçi hareketiyle birlikte toplumsal muhalefeti oluşturmuştur. 1970'li yıllar boyunca hem polislik siyasal tartışmanın merkezine yerleşmiş hem de polis teşkilatı siyasal iktidar stratejisinin temelinde konumlanmıştır.

Öte yandan, 1970'li yıllar hem istikrarsız koalisyonlar dönemi olması itibarıyla hem de ordunun darbe tehdidi altında işleyen yönetimler bağlamında kadrolaşma politikalarının birbirini izlediği bir yeni dönemi başlatmıştır. Emniyet teşkilatı da bu dönemde sürekli el değiştiren hükümetin iradesinde siyasallaşma süreçlerine maruz kalmıştır. Örneğin, İstanbul'da 1970'li yıllar boyunca 12 yılda 10 emniyet müdürü değişmiştir (İstanbul'da 12 Yılda 10 Emniyet Müdürü Değişti, 1980, 15).

Özetle, 1980 darbesine kadar devam eden süreçte, polis-siyaset arasındaki ilişki yoğunlaşarak devam etmiş; koalisyonlar döneminde polis teşkilatında hızlanan kadrolaşma pratikleri kurumun siyasallaşması ve istikrarsızlaşmasını beraberinde getirmiştir. Bu noktada, polis-siyaset arasında Türkiye siyasal tarihinde süregiden yakın ilişki bir başka soruyu gündeme getirmiştir: Polis ve siyaset arasındaki ilişkiyi belirgin kılan koşullar nelerdir?

4.2. Poliste Siyasallaşma ve Kadrolaşma

Klasikleşmiş bir Sovyet fıkrasına göre, bir gizli polis bir diğer meslektaşına hükümet hakkında ne düşündüğünü sorar. Polis memuru soruya cevap vermeden önce etrafta bir göz gezdirir ve “tıpkı senin düşündüğün gibi düşünüyorum” diye cevap verir. Soruyu soran polis memuru bu defa “öyleyse seni tutuklamak benim görev” diyerek karşılık verir. Polis-siyasal iktidar ilişkisini özetleyen bu fıkrayla aynı doğrultuda ama farklı bir coğrafyada, ABD’de, ise 1850’lilerde çok daha belirgin bir biçimde hissedildiği üzere New York polisinin Demokratların görev süresinin sona ermesi ve yerini Cumhuriyetçilere bırakması ile birlikte yeniden iş arayacağına kesin gözüyle bakılmaktadır (Richardson, 1970, 28). İşte, siyasal iktidarlar için polisin önemi bu gelenekselleşmiş Sovyet şakasından ya da New York polisi örneğinden dahi kolaylıkla anlaşılabilir. Polis-siyaset ilişkisi hep vardır, oradadır, sadece onu daha belirgin ve görünür kılacak kriz, kalkışma, siyasal değişim gibi koşulların yardımına ihtiyaç duymaktadır.

Siyasal iktidar başta olmak üzere siyasal aktörlerin polis faaliyeti üzerinde etkide bulunma ve onu yönlendirme kapasiteleri sorunsalı öteden beri polis-siyaset ilişkisinin temel meselesi haline gelmiştir (Jobard, Maillard, 2015, 65). Bu bölüm, ağırlıklı olarak polisi, hükümet ile olan ilişkisi bağlamında ve bir hükümet fonksiyonu olarak ele alacaktır. Bu anlamda polisin siyasallaşması ya da siyaset ile olan ilişkisi de hükümetin kurum üzerinde oluşturmaya çalıştığı denetim ve kontrol mekanizmaları ve polisin siyasal iktidar tarafından işlevselleştirilme süreçleri temelinde MC Hükümeti çatısı altında analiz edilecektir. Bu dönem boyunca polis ve polis teşkilatının zaten siyaseten yüklü olan karakteri (Reiner, O’Connor, 2015, 47) ülkenin siyasal ve toplumsal

şartlarına, uluslararası ortamın etkisi ve son olarak MC Hükümeti'nin niteliğine bağlı olarak eşine az rastlanır bir siyasallaşma sürecine girmiştir.

4.2.1 Koşullar

Polisin hali hazırda siyaseten yüklü karakteri belirli şartların bir araya gelmesi ile her an siyasallaşma potansiyeli ile doludur. Emniyet teşkilatı farklı devlet kurumları arasında hem sahip olduğu stratejik önemi hem de bürokratik yapılanması gereği siyasal iktidarın etkisinden ve siyasallaşma pratiklerinden en çok etkilenen kurumların başında gelir. Polis teşkilatının siyasal iktidarın manipölasyonuna ve baskısına maruz kalma durumu siyasal sistemin örgütlenme biçimine kuvvetle bağlıdır. Bu bağlamda polis teşkilatının doğrudan hükümetin emri altında merkezi ve ulusal bir biçimde örgütlendiği polis örgütlenme biçimi (Fransa) ile polis kuvvetlerinin yerel (ABD) ya da bölgesel güçler (Almanya ve İngiltere) olarak inşa edildiği siyasal rejimleri birbirinden ayırmak gerekir (Jobard, 2011). Polisin merkezi ve ulusal olarak yapılandığı sistemler polisi siyasal iktidarın etkilerine daha fazla maruz bırakırken, âdem-i merkeziyetçi yerel ve bölgesel örgütlenmede polis kendisini siyasal etkilere karşı koruyabilecek bir özerkliğe sahiptir (Brewer ve diğ., 1996, 226). Bu ayrım, Türkiye ilk gruba dâhildir ve siyasallaşma süreçlerine çok daha açık bir karaktere sahiptir.

Türkiye’de merkezi bir yapılanmaya sahip olan mülki idari sisteminin içinde yer alan polis teşkilatı da söz konusu merkezi yapılanmanın bir parçasıdır. Ancak, Batılı merkezi yönetim modelleriyle kıyaslandığında merkezi olmanın daha da ilerisinde bir “aşırı merkezi” yapılanmadan söz etmek gerekmektedir (Cerrah, 1982).

Türkiye’de polis teşkilatının kurumsal yapılanması ‘merkez’ ve ‘taşra’ olmak üzere iki kategoriye ayrılır. Merkezde Emniyet Genel Müdürlüğü olarak İçişleri Bakanlığı çatısı altında olan polis teşkilatı, taşrada il ve ilçe yönetim yapılanması içinde vali ve kaymakamlara bağlı olarak çalışır. İl ve ilçelerin güvenliğinden birinci derecede sorumlu olanlar kolluk birimleri olmayıp mülki idari amirleridir. Yürürlükteki mevzuat ve uygulamaya göre polis teşkilatının merkezi ve yerel yapılanması, mülki idari sistemin bir parçası olarak ve ‘sivil otoritenin emri ve denetiminde’ görev yapan bir kolluk kurumudur (Cerrah, 1982).

3201 sayılı Emniyet Teşkilat Kanunu’nun ilk maddesinde belirtildiği üzere “memleketin umumi emniyet ve asayiş işlerinden İçişleri Bakanı sorumludur. Aynı doğrultuda, 5442 sayılı “İl İdaresi Kanunu’nun 11. Maddesine göre, il sınırları içindeki genel ve özel kolluk kuruluşları valinin emrindedir. Yine İl İdaresi Kanunu’nun 32. Maddesine göre, ilçedeki kolluk kuruluşlarının amiri de kaymakamdır” (Metin, 1984, 1651). Dolayısıyla kolluk gücü doğrudan İçişleri Bakanlığına bağlıdır. Bu durum, hem kurum içi yapılanmayı siyasallaşmaya uygun hale getirir hem de hükümetin kuruma müdahalesini mümkün kılar. Bu şekilde polis, giderek hükümetin vurucu gücü olacak biçimde inşa edilmek ve yine hükümet tarafından bu uğurda işlevselleştirilmek istenir (İnanıcı, 2012, 20).

“Bu yasaların söz edilen hükümleri birlikte düşünüldüğünde, kanunlarımızın, polis örgütünü parça parça ve bütün olarak siyasal makamların, dolayısıyla siyasal iktidarların emrine verdiği sonucuna kolayca varılabilir. Güçlü bir örgüt yapısına kavuşturulmadan, yönetimi ve özlük hakları yasal düzenlemelerle güvence altına alınmadan, polisi “hukuken” bakanın ve valinin emrine vermek, onu “fiilen” iktidardaki siyasal partinin merkez ve il yöneticilerinin emrine vermek demektir” (Metin, 1984, 1652).

Ayrıca, bir polis teşkilatı eğer tek taraflı bir sorumluluk ağına dâhilse o zaman da yine hükümetin teşkilat üzerindeki manipülasyonu ve baskısı daha yoğun hissedilecektir (Brewer ve diğ., 1996, 226). Tek taraflı sorumluluk hattından kasıt, polis teşkilatının bağlı olduğu bakanlıktan başka bir kuruma karşı sorumlu olmamasıdır. Halbuki bağımsız kurum ya da kuruluşların polis teşkilatını bağlı olduğu kurum dışında ayrıca denetim ve kontrol altında tuttuğu bürokratik yapılanmalarda siyasal manipülasyon ve baskı ihtimali azalmaktadır. Türkiye’de polis teşkilatı bağlı olduğu İçişleri Bakanlığı dışında ayrı ve bağımsız bir kuruluşun denetimine dâhil değildir.

İkinci olarak Türkiye’de ordunun siyasal aktörlerden görelî özerk kalmayı başaran konumu başta sağ partiler olmak üzere iktidarı ele geçiren hükümetlerin ibreyi polisten yana çevirmeleri sonucunu ortaya çıkarır. Orduya nazaran siyaseten nüfuz etmesi daha kolay görünen polis, milliyetçi-muhafazakâr hükümetlerin iktidar stratejilerinin bir parçası haline gelir. Özellikle 1970’li yılların darbe tehdidi ile başa çıkmak zorunda olan sağ hükümetleri için polis her daim güçlendirilmesi gereken orduya alternatif bir zor dayanağı olarak belirir. Sağ ve polisin ideolojik endoktrinasyon süreçlerinin uyum içinde olması da sağ-polis ilişkisini kolaylaştırır (Bora, 2011).

Üçüncü olarak, MC Hükümeti'nin içine doğduğu 1970'li yılların sosyo-politik bağlamı da söz konusu ilişkiyi mümkün kılan koşulları büyük ölçüde etkilemiştir. Bu dönem süresince polise yönelik ortaya konan siyasallaşma pratikleri, MC Hükümeti'nin de bir parçasını oluşturduğu koalisyonlar dönemi olarak 1970'lerin siyasal atmosferi ile de yakından ilişkilidir. Bu dönem boyunca konsolide ve uzun süreli iktidarların kurulamaması polise dair kalıcı reformlar gerçekleştirme ihtimalini ortadan kaldırmıştır. Polis teşkilatına yön verebilecek bir siyasal iktidarın olmaması, gelip geçici ve kısa süreli hükümetlerin, önceliklerini kadrolaşma politikalarına yöneltmeleri neticesini doğurmuştur.

Dördüncü olarak ise, MC Hükümeti'nin özel durumu da poliste siyasallaşmayı daha kolay hale getirir. Daha önce MC Hükümeti'ni belirleyen başlıca karakteristiğın dönem boyunca ortaya konan siyasallaşma pratikleri ve partizan politikalar olduğunu belirtmiştik. Güvenlik aygıtının bir parçası olarak polis de şüphesiz bu iki karakteristiğın belirlediğı siyasal yönetim anlayışından etkilenmiştir. Worrall (2014) polislikte gizli ya da gölgede kalan siyasallığın genel çıkarın yerini bireysel çıkarların almasıyla birlikte açığa çıktığı tespitinde bulunur. Siyasal ve parti çıkarlarının emniyet teşkilatında MC Hükümeti politikaları bağlamında ön plana yerleşmesi, polisin siyasallaşma süreçlerini hızlandırırken bu siyasallaşmayı aynı zamanda "görünür" ve "hissedilir" kılmıştır. Hem polis memurları hem de sokaktaki vatandaş ilgili kadrolaşma ve siyasallaşma politikalarının sonuçlarını hem kurum bünyesinde hem de sokakta birebir gözlemlene olanağını bulabilmiştir. Dolayısıyla kadrolaşma ile polis-siyaset ilişkisi somut bir görünüm nitelik kazanmıştır denilebilir.

Beşinci etken MC Hükümeti'nin içinde bulunduğu toplumsal çatışma ortamı ile ilgilidir. Kamu düzeninin bozulduğu ve kamu düzeni meselelerinin hiç olmadığı kadar göz önüne geldiğı böylesi çatışma ortamlarında polis daha siyasal hale gelme potansiyeline sahiptir (Brewer ve diğ., 1996, 234). Bayley (1983), 1970'li yıllarda Hindistan'da polis ve siyaset ilişkisini incelediğı çalışmasında Hindistan polisinin siyasallaşmasının büyüyen toplumsal şiddet ortamı içinde gerçekleştiğini belirttikten sonra, bu şiddet ortamının polisi kamusal dikkat ve duyarlılığın nasıl da merkezine yerleştirdiğinden bahseder. Buna göre; kalkışma ve gösterilerin bastırılması ya da özetle "düzen ve hukuk" için giderek daha fazla ön plana çıkan ve görünür hale gelen polis, bu yoğun mesaide

bocaladıkça daha da fazla siyasallaşır. 1970’li yılların özellikle ikinci yarısı ile birlikte artan siyasal şiddet ortamında kaybolan kamu düzeni ile siyasal iktidarların bununla baş edemeyen halleri polisi siyasal tartışmaların merkezine yerleştirir.

Son olarak ise uluslararası ortamın etkisi not edilebilir. 1970’li yıllar dünyada genel olarak polisin siyasallaşmaya başladığı yıllardır. 1960’lı yılların ortasından itibaren Vietnam savaşı karşıtı gösteriler, hak ve özgürlük talepleri ile siyasallaşan kitleler sokağa çıktıkları oranda polisle daha sık karşılaşır hale gelirler. Nihayetinde toplumsal muhalefet karşısındaki polis ve polis müdahalesi bu dönem boyunca tartışmanın merkezine yerleşir. Örneğin Worrall (2014) 1960 ve 1970’li yılları ABD’de polis ve polislik için kriz zamanları olarak nitelendirir. Dönem boyunca savaş karşıtı gösteriler, sokak hareketleri, etnik çatışmalarla birlikte bir kriz dönemine gören kriminal adalet sistemi polisi tartışılır kılar. Benzer bir durum MC Hükümeti yönetiminde ve döneminde görev yapan polis için de geçerlidir. 1970’li yılların ikinci yarısında devlet kapasitesinin yitimi ile hızlanan siyasal kriz ortamı, devlet inşa süreçlerinin karşısına dikilen toplumsal muhalefet ile birlikte polisi daha görünür ve daha dokunulur kılar.

Tüm bu etkenlerin birleşimi neticesinde polis ve emniyet teşkilatı MC Hükümeti döneminde eşine az rastlanır bir siyasallaşma sürecinin öznesi haline gelmiştir. Siyasal iktidarın polis üzerindeki etkisi ortadayken tam da bu noktada cevaplanması gereken bir başka soru ortaya çıkmıştır: Siyasal iktidar hangi yöntemlerle polis üzerindeki denetim, kontrol ve etkisini artırma imkânına kavuşmaktadır (Jobard, Maillard, 2015, 62)? Diğer bir ifadeyle belirtmek gerekirse siyasal otorite, polis üzerindeki nüfuzunu hangi yöntem ve taktiklerle çoğaltmaktadır? İşte takip eden kısım MC Hükümeti çatısı altında siyasallaşmanın nasıl işlediğine bakmak niyetindedir. Bu vesileyle teorik bölümde incelediğimiz polis-siyaset ilişkisinin olgusal olarak nasıl işlediği sorunsalı takip eden kısımda tartışılacaktır.

4.2.2. Yöntemler

Siyasal iktidarın polis teşkilatına yönelik nüfuz etme çabasına dair kullanılan yöntemlerin başında şüphesiz yasalarda yapılan değişiklikler gelir. (Jobard, Maillard, 2015, 62-65). Sıkı bir muhalefetin varlığında çelişkili bir koalisyon olarak beliren MC Hükümeti’nin 1970’lerin siyasal olarak aşırı kutuplaşmış ortamında yasa yapma

olanakları muhalefetin tepkileri nedeniyle sınırlı kalmıştır. Ayrıca, dönemin kısa süreli ve istikrarsız koalisyonlar dönemi olması da siyasal iktidarlar eliyle yapısal reformların yasalar aracılığıyla gerçekleştirilmesini imkânsız kılmıştır. Bu gibi kısıtlama ve imkânsızlıklara rağmen yasaya göre daha kolay uygulanabilir yönetmelikler vasıtasıyla MC Hükümeti emniyet teşkilatına yönelik siyasallaşma pratiklerini uygulayabilmiştir.

Yönetmelik değişiklikleri, yasaları tersine çevirme veya değiştirme kapasitesine sahip olmaları bakımından dikkate alınması gereken hukuki düzenlemeler olarak karşımıza çıkar. Yasamanın yürütmeye tamamlaması için bıraktığı bir geniş müdahale aracı olarak yönetmelikler, siyasal iktidarın elinde önemli bir iktidar aracı olarak belirir.

Polis memurları da yönetmelik değişiklikleri yolu ile siyasal iktidarların emniyet teşkilatını denetim altına alma çabalarından bahsetmektedir. 1975 yılında İzmir Emniyet Müdürü olarak görev yapan Gürbüz Atabek, anılarında aşağıdaki tespiti yapmaktadır:

“Türkiye’deki mevcut polis kadrosunu istedikleri yönde eğitemeyeceklerine inanan siyasal kadrolar, bürokraside de kendilerine uygun kişileri bulduklarında, yasal düzenlemelerden çekindikleri için, el altından yönetmelik değişiklikleri ile devletin temel taşlarını yerinden oynatmaya başlamışlardı (Atabek, 2000, 132).

MC Hükümeti göreve gelir gelmez polis kadrolarında artışa gitmiştir (Özdiç, 2013a, 119). Hükümet kadro genişlemesini gerçekleştirirken, Atabek’in tespitine paralel olarak, 31 Mart 1975 tarihinde göreve gelir gelmez yönetmelikler yoluyla personel alım kanunlarına etki edecek değişiklikler gerçekleştirerek kurum içinde bundan sonra meydana gelecek yapısal ve örgütsel dönüşümlerin ilk adımını atmıştır. Polislik mesleğine alımları düzenleyen kanunun, sonradan getirilecek bir yönetmelik değişikliği ile yeniden düzenlenmesi MC Hükümeti’nin polisi siyasal iktidarının denetimi altına sokma girişimlerinden ilki ve belki de en etkili olarak değerlendirilebilir. Bunun için Hükümet, 1 Haziran 1975 tarihli *Emniyet Teşkilatında Bir Memuriyete İlk Defa Atanacaklar için Zorunlu Yeterlik ve Yarışma Sınavları Hakkında Yönetmelik’te Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik* değişikliğini gerçekleştirmek istemiştir.

3201 numaralı Emniyet Teşkilat Kanunu’nun 23. ve tüzüğünün 1. maddesi polislik mesleğine alımlarda mutlaka eylemli askerlik görevini yapmış olma şartı aramaktadır. I. MC Hükümeti, iktidara gelir gelmez, özel bir kanun olan Emniyet Teşkilatı Kanunu ile uyum içerisinde bulunan “Emniyet teşkilatında bir memuriyete ilk defa atanacaklar için

zorunlu yeterlik ve yarışma sınavları hakkında yönetmelik”te değişiklik yapmak suretiyle polislik mesleğine alımlarda söz sahibi olmak istemiştir.

1 Haziran 1975 tarihinde Resmi Gazete’de yayınlanan yönetmelik değişikliği ile birlikte polislik mesleğine alımlarda askerliğini yapmış olma şartı ortadan kaldırılmıştır:

“Resmi Gazete’nin 20 Haziran 1974 tarihli ve 14921 sayılı nüshasında yayımlanan “Emniyet Teşkilatına Bir Memuriyete İlk Defa Atanacaklar İçin Zorunlu Yeterlik ve Yarışma Sınavları Hakkında Yönetmelik”in 10. Maddesinin (B) fıkrasının 3. Bendi ile aynı maddenin 18 Mart 1975 günlü yönetmelikle değiştirilen 4. Bendi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir:

Madde 10) Askerlik durumu itibariyle;

- a) Askerlikle ilgili bulunmamak
- b) Askerlik çağına gelmemiş bulunmak
- c) Askerlik çağına gelmiş ise eylemi askerlik hizmetini yapmış yakut ertelemiş veya yedek sınıfa geçirilmiş olmak” (Resmi Gazete, 1975, 27).

Söz konusu yönetmelik değişikliği iki nedenle tartışmaların merkezine oturmuştur: Bunlardan en önemlisi askerliğini yapmış olma şartının gerçekleştirilen yönetmelik değişikliği ile ortadan kaldırılmış olmasıdır. Böylece özel bir kanun olan Emniyet Teşkilatı Kanunu hiçe sayılarak 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu, polis alımlarında da uygulanmak istenmiştir. Emniyet Teşkilatı Kanunu’nun 23. ve Tüzüğü’nün 1. maddesi askerlik hizmetinin yapılmış olmasını zorunlu kılmaktadır. Hâlbuki Devlet Memurları Kanunu 48. maddesi uyarınca askerlik görevini yapmış olmak esas tutulmuş olmakla birlikte bendin (b) fıkrası ile askerlik çağına gelmemiş bulunmak, (c) fıkrası ile de askerlik çağına gelmiş ise de ertelenmiş veya yedek sınıfa geçirilmiş olmak da yeterli görülmüştür. Bunun anlamı, silah eğitimi almamış ve yaş itibariyle daha genç kimselerin polislik mesleğine alımlarında önlerindeki hukuki engellerin ortadan kaldırılmasıdır. Bu şekilde, polis alımları da diğer devlet memuriyeti kadrolarına alımlarda istenen şartlarla benzer kılınmıştır. Polislik mesleğinin özgün karakteri olarak beliren şiddet kullanma yetkisi düşünüldüğünde, askeri eğitimden geçmemiş kimselerin polis olarak atanmalarının önündeki engellerin kaldırılmasının taşıdığı önem daha iyi anlaşılabilir.¹⁶⁹ Akalın’ın (1976, 28) vurguladığı üzere; “polis mesleğine girecekler için genel olarak memurluğa alınacaklar hakkında aranacaklardan başka şartların ve bu arada eylemli

¹⁶⁹ Askerliğini yapmamış kimselerin polis olarak atanmasına izin veren yönetmelik değişikliği, ayrıca, polis-ordu arasındaki güç ilişkilerinde meydana getirdiği çelişki bakımından da yorumlanabilir. Polisin askerlik kapsamında aldığı silah eğitiminin ortadan kaldırılması, Türkiye’de hali hazırda zayıf bir eğitime sahip polisi eğiten ve denetleyen ordunun, polisin işe alımında oynadığı önemli rolden mağdur edilmesi olarak da düşünülebilir.

askerlik hizmetini yapmış olmanın da aranması bu mesleğin özelliklerinden ileri gelmektedir”.

Yönetmelik değişikliğini tartışma konusu haline getiren nedenlerden bir diğeri ise, bu yönetmelik değişikliğini takiben hükümet tarafından talep edilen polisliğe alım için öngörülen kadronun sayıca yüksekliğidir. MC Hükümeti, bu yönetmelik değişikliğinin ardından mesleğe ilk defa alınacak kişi sayısını 2500 kişi olarak açıklamıştır.¹⁷⁰ Özetle, MC Hükümeti polislik mesleğine alımlarda ilk iş olarak askerlik şartını kaldırmakla silah eğitime sahip olmayan bir kadronun yüklü bir sayı ile işe başlatılması için uygun bir ortam hazırlamıştır.

İlgili yönetmelik değişikliğine ek olarak, yönetmelik sonrası personel alımlarına dair başvuru süreçleri de uygulama esasları bakımından sorguya açık hale getirilmiştir. Dönemin İzmir Emniyet Müdürü Atabek’e göre 20 Haziran 1974 tarihli eski yönetmelik duyuru ve başvuru konusunda bazı zorunluluklar getirmiştir.

“Şöyle ki: Emniyet Teşkilatında boş olan kadrolara atanacaklar için, atama yapılacak kadroların unvanı, sınıfı, derecesi, sayısı, bulundukları yer, aylık tutarları, aranacak genel ve özel şartlar, başvurulacak merci, en son başvuru tarihi, sınavın yapılacağı yer ve zaman polis radyoları ve illerde uygun görülecek araçlarla ilan olunur. Bu duyurmanın başvurma süresinin bitiminden en az 15 gün önce yapılması şarttır (Atabek, 2000, 133).

Atabek’e göre, yönetmelik sonrası işe alımların uygulanması sırasında bu koşulların yerine getirilmediği, tersine askerliğini yapmayan yirmi kişinin İçişleri Bakanlığı’nın yazılı emri ve telsiz talimatları ile polis memurluğuna alınmış olduğu İçişleri Bakanlığı’na bildirilmiştir.

Yönetmelik değişikliği Meclis’te de tartışmaların merkezine yerleşmiştir. CHP Muğla Milletvekili Halil Dere, polis atama yönetmeliğinin değiştiriliş nedenlerine ilişkin soru önergesiyle yönetmelik değişikliğinin kurum bünyesinde ve kamuoyun nezdinde ortaya çıkarabileceği tüm soru ve sorunları özetlemektedir (TBMM Tutanak Dergisi, 1975, 631-632):

1. Yönetmeliğin değiştirilme gerekçesi nedir?
2. Askerliğini yapanlardan bugünkü ihtiyacı karşılamak mümkün değil midir?
3. Belli eğitimin yanında polis olacak kişinin askerliğini yapmasının mutlak yararı yok mudur?

¹⁷⁰ 1969 yılındaki verilere göre emniyet teşkilatındaki Toplum Polisi sayısının 9263 (Ar, 1999, 24’dan aktaran Berksoy, 2007a, 100) olduğu düşünüldüğünde, 1975 yılında MC Hükümeti tarafından alımı yapılacak 2500 polisin önemi daha iyi anlaşılabilir.

4. Türk polisinin, dışardan yersiz, kanunsuz ve uluorta yardıma ihtiyacı var mıdır?
5. Türk polisinin kanunlar önünde tarafsız görev yapmasından rahatsız mı olunmuştur? Bunun için mi bu mesleğe yanlı kişiler alınmak istenmektedir?
6. imam hatip mezunları polis yapılacak mıdır? Yapılacak ise imam hatip okullarının açılış amaçları nedir? Amaçlar ile bu eylem bağdaşacak mıdır?
7. imam hatip okulları için kontenjan ayrılmış mıdır? Ayrılmış ise diğer meslek mezunları için de kontenjan düşünülmüş müdür?
8. Kanunsuz bir şekilde polise yardım eden yönlü kişiler polis yapılacak mıdır? Yapılacak ise polislik kurumu zedelenmeyecek midir?
9. Sözlü imtihan, istenilen kişileri almak için bir araç olmayacak mıdır?

Öte yandan Cumhuriyet Gazetesi başta olmak üzere sol/laik basın konuyu İmam Hatip mezunlarının polis olmaları temelinde de sorgulamıştır. 13 Eylül tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nde "Üç emniyet amiri imamların polis olmasını önlemek için dava açtı" (1975, 1-9) başlıklı haber, yönetmelik değişikliğinin sol/laik basın tarafından algılanış biçimini göstermesi açısından önemlidir.

Hıfzı Veldet Velidedeoğlu (1975, 2) konuyla ilgili kaleme aldığı yazısında, bahsedilen yönetmelik değişikliğinin özellikle İmam-Hatip okulu mezunlarının polis teşkilatına alımı için hazırlandığına dair önemli somut kanıtlar sunmaktadır. Velidedeoğlu kanıt olarak 076603 sayı ve 2 Mayıs 1975 tarihi ile Emniyet Genel Müdür vekili Mehmet Akzambak tarafından İmam Hatip Okulları Mezunları Federasyonu Başkanlığı'na gönderilen yazıyı göstermektedir.

Konuyla ilgili benzer bir iddia yine Pol-Der Gazetesi'nde yer almıştır. Tarihli-tarihsiz ve bir kısmı aynı elden çıkmış tamamı İmam Hatip Okulu mezunu veya İslam Enstitüsü öğrencilerine ait dilekçeler İçişleri Bakanlığı'na gönderilmiş ve bu öğrencilerin sınavlara alınmaları istenmiştir. Bahse konu dilekçelerin 1500 adedi 29 Mayıs 1975 tarihinde yapılan fetih gecesinden sonra bizzat İçişleri Bakanlığı tarafından Emniyet Genel Müdürlüğü'ne gönderilmiş ve hatta bu dilekçelerin bir kısmında yalnız ad, imza ve İçişleri Bakanlığı'na ibaresi bulunduğu iddia edilmiştir. Buna göre, 9 Haziran 1975 tarihinde verilen 1000 kadar dilekçe ise Bakanlık Evrak Bürosu'ndan geçirilmeden alt köşelerinde müftülük imza ve mührünü havi bir şekilde İçişleri Bakanlığı'nca gereği için Emniyet Genel Müdürlüğü'ne havale edilmiştir (Danıştay'ın En Son Kararı: Askerlik Yapmıyan Polis Olamıyacak, Karar İçişleri Bakanlığı'na Tebliğ Edildi, 1975, 1-5).

Danıştay'ın konuyla ilgili dava dosyasında da örnek dilekçeler bulunmaktadır: Muğla'nın Fethiye ilçesi, Çaltı köyü imamı Muammer Yıldız, Bilecik'in Söğüt ilçesi Sebnemiye köyü imamı Mehmet Alemdar'ın imamlıktan polisliğe nakillerini isteyen dilekçelerinin örnekleri dosyada yer almaktadır (Danıştay'ın En Son Kararı: Askerlik Yapmıyan Polis Olamıyacak, Karar İçişleri Bakanlığı'na Tebliğ Edildi, 1975, 1-5).

2500 kişilik kadronun büyüklüğü, kadro talebinin İmam hatip okulu mezunlarına yönelmesi ve bu kadro isteği üzerine yönetmelikte yapılan değişiklikler gözden geçirildiğinde personel alımının teşkilat içerisinde milliyetçi muhafazakâr kadroların oluşturulması açısından taşıdığı önem daha belirgin biçimde anlaşılabılır. Berksoy'un (2007a), polis teşkilatında milliyetçi-muhafazakâr yapılanmanın başlangıcı olarak işaret ettiği 1975 yılı, yukarıda incelediğimiz yönetmelik değişikliğinden bağımsız olarak anlaşılamaz.

Dönemin İçişleri Bakanı Oğuzhan Asiltürk, yönetmelikte yapılan değişiklik ile ilgili olarak savunmasını Devlet Memurları Kanununa dayandırmaktadır. Asiltürk atamalarla ilgili açıklamasında Genel Kadro Kanunu'nun yürürlüğe girdiği 30 Kasım 1970 gününden itibaren, 28 Temmuz 1965 tarihinden önce ve sonra yürürlüğe giren teşkilat kanunları ile diğer kanunların Devlet Memurları Kanunu'na aykırı hükümlerinin, bu arada, atanma ve yer değiştirilmelerini düzenleyen hükümlerinin yürürlükten kaldırılacağını belirtmiştir. Bu sebeptendir ki sözü geçen tarihten itibaren diğer devlet memuriyetinde olduğu gibi polis mesleğine girişin de 657 sayılı kanunla düzenlenen şekilde yürütülmesi zorunlu hale gelmiştir. Diğer bir deyişle askerliğini tamamlama mecburiyetinin ortadan kalkmasıyla birlikte polisin herhangi bir memurla aynı şartları taşıması yeterli hale gelmekte ve polislik mesleğine alımlarda ek bir şart öngörülmemektedir. İçişleri Bakanı Asiltürk'ün savunmasına göre yönetmelik değişikliği, polis mesleğinin taşıdığı ve gerektirdiği özel şartları ortadan kaldırmamaktadır (TBMM Tutanak Dergisi, 1975, 8-11).

Benzer şekilde Devlet Bakanı Hasan Aksay da Meclis'te süregiden tartışmalarda yönetmelik değişikliğini imam hatip okulu mezunlarının polis olmasını önleyen tatbikatın kaldırılması olarak değerlendirmek suretiyle savunmaktadır:

İmam - hatip okulu mezunlarını polis yapma hevesi diye bir heves mevzubahis değildir. Türkiye'de sınıf ayrımını kaldırmak için bu mesele yapılmaktadır. Bu, bir hakkın teslimidir. Polis

olmak için Yönetmelikte, «Ortaokul veya dengi bir okuldan mezun olmak» denmektedir. Ortaokul dengi olarak, imam - hatip okullarının orta kısımları ortaokul dengi sayıldığı için, imam - hatip mezunlarının da polis olması en tabii bir yönetmelik hakkıdır. Şimdiye kadar tatbikatta imam - hatip okulu mezunları için bir engelleme olmuştur, sadece bu tatbikattaki engelleme kaldırılmıştır. Nitekim bunun gibi, böyle iki sınıf vatandaş mütalâasını andıran bir tatbikat vardı, her sahada bu tatbikat kaldırılmıştır (Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 1976, 262).

Yönetmelik değişikliği, polislik mesleğine özgün nitelikleri askerlik yapma şartını ortadan kaldırarak hiçe sayarken, ayrıca, mesleğe dışarıdan yapılacak atamaların da önünü açmaktadır. Danıştay’a bu yönetmeliğin iptali için başvuran Emniyet Amirleri, Pol-Der Genel Başkanı Kazım Ulusoy, IPA Türkiye Temsilciliği Genel Başkanı Muzaffer Özbayrak ve Saffet Yüksel’dir. Buna göre; adı geçen dernekler, siyasal düşüncelerle yapılan atamaların ve yer değiştirmelerin polisi siyasal çekişmenin içine ittiği ve tarafsızlık anlayışını ortadan kaldırdığını kamuoyuna duyurmaktadır. Burada amirlerin itiraz ettiği nokta meslek dışından örgüt içine atama yapılması çabasıdır. IPA Genel Başkanı Muzaffer Özbayrak’ın belirttiği gibi polis teşkilatı içerisinde “polisi polis idare etmemektedir”.

Dava dilekçesinde, kamu hizmetlerinin daha iyi görülmesi maksadına matuf olmayıp sadece belli kategori insanları partizanca maksatlarla Emniyet Kuvvetleri içerisine sokmağa yönelik olan yönetmeliğin yürütmesinin durdurulması talebi dile getirilmiştir (Polis Olmak Amacıyla İmtihana Girenlerin Sayısı Açıklanmalı, 1975, 3). 23 Eylül 1975 tarihinde Danıştay 5. Dairesi’nin yürütmeyi durdurma kararı vermesi ve bu kararı İçişleri Bakanlığı’na da bildirmesi ile birlikte yönetmeliğin uygulanması sekteye uğramıştır. Danıştay kararında, askerlik görevini yapmış olma gereğinin polislik mesleğinin asli niteliklerinden olduğu vurgulanmıştır. Bunun en önemli nedeni, polisin silahlı ve disiplin gerektiren bir meslek oluşudur. Öte yandan yine Danıştay kararına göre, son yapılan değişikliğin kamu hizmetinin daha iyi yapılmasına matuf olmayıp sadece belirli kategori insanları partizan maksatlarla emniyet kuvvetleri içerisine yerleştirmek gayreti, yönetmelik değişikliğinde açıkça görülmektedir (Danıştay’ın En Son Kararı: Askerlik Yapmayan Polis Olamıyacak Karar İçişleri Bakanlığı’na Tebliğ Edildi, 1975, 1).

Ancak ilgili Danıştay kararlarının MC Hükümeti tarafından uygulanmadığı sonradan ortaya çıkmıştır.¹⁷¹ İçişleri Bakanlığı, 29 Kasım 1975 tarihinde imtihanların yapılacağı ve bu imtihanlara Danıştay kararına uyularak askerliğini yapmamış olan kişilerin dâhil edilmeyeceğini belirttikten sonra, bunlar için “belli bir nispette kadro ayrılmıştır” ifadesi ile sonradan bu başvuruların değerlendirilebileceği ihtimalini açıkça dile getirmiştir. 1900 polis adayının sınavları kazandığı halde atamaları gerçekleştirilmemek suretiyle bekletilmeleri de yukarıdaki iddiaları kanıtlar niteliktedir (Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 1976, 505).

Sonuç olarak hem sayı hem de eğitim açısından polis alımlarına getirdiği değişiklik nedeniyle çok tartışılan bu yönetmelik değişikliği sayesinde MC Hükümeti kurumdaki kadrolaşma faaliyetlerine hız kazandırmıştır. Personel Alım Kanunu’nda yönetmelik değişikliği aracılığıyla gerçekleştirilen değişikliklerin polis teşkilatı açısından ortaya çıkardığı en önemli sonuç ise şüphesiz siyasal kadrolaşmanın tabana kadar yayılabilmiş olmasıdır.

Ayrıca yasa ve mevzuatlarda gerçekleştirilen ve mesleğin ruhunu oluşturan maddelerin ortadan kaldırılmasına dayalı personel alım politikası, milliyetçi muhafazakâr zihniyete sahip bir kadro teşkil etmek açısından bilinçli olarak yürütülmüştür. Bilinçli personel alım politikalarının teşkilatın alt kültürünü zaten büyük ölçüde belirleyen milliyetçi-muhafazakâr zihniyeti, dönem içinde daha da güçlendirdiği söylenebilir (Berksoy, 2009).

En önemlisi, askerlik hizmetinin yerine getirilmesi şartının kaldırılması ile birlikte polisliğin profesyonelleşmesi sürecinde deyim yerindeyse bir hayli geriye gidilmiştir. Profesyonelleşme süreçlerinin sekteye uğradığı bu tip süreçler o meslekte görev yapmakta olan kimseleri profesyonel mesleki kimlik ve aidiyetlerinden uzaklaştırırken, aynı zamanda, onları kişisel etnik ve sınıfsal aidiyetleriyle özdeşleşebilecekleri siyasallaşma süreçlerine çok daha açık hale getirir (Huggins, 1998).

¹⁷¹MC Hükümeti uygulamaları hakkında verilen Danıştay’ın yürütmeyi durdurma kararlarının uygulanmadığı Türkiye Barolar Birliği’nin 10. Genel Kurulu vesilesiyle hazırlanan çalışma raporunda tespit edilmektedir. Raporun idari yargı kararları başlıklı bölümünde, 1975 yılında dikkatleri daha fazla üstüne çeken olayın hiç kuşkusuz idari yargı kararlarının, özellikle yürütmenin durdurulması kararlarının uygulanmaması konusu olduğu vurgulanmıştır. İlgili rapora göre, Danıştay kararlarının yerine getirilmemesinden doğan suçların ve bunların sorumlularının Türkiye Barolar Birliği tarafından kovuşturma yapılması için Savcılıklarına bildirilmesi kararı verilmiştir (Katırcıoğlu, 1977, 1-9).

1975 tarihli yönetmelik değişikliği MC Hükümeti dönemi polisteki kadrolaşma ve siyasallaşmayı anlamak açısından merkezi bir öneme sahiptir. Ancak, şüphesiz, MC dönemi politikalarının sadece bir yönünü oluşturmaktadır. Bu yönetmelik değişikliğinin dışında, MC Hükümeti çeşitli idari yetki ve mekanizmaları kullanmak suretiyle emniyet teşkilatını denetim altına almaya çalışmış ve bu şekilde kurum içindeki siyasallaşmayı derinleştirmiştir. Bu idari yöntemlerden birincisi, teşkilata polislik mesleği dışından yapılan atamalarda kendini gösterir. Kararnameler vasıtasıyla yapılan bu atamalar polis teşkilatına “hükümet komiser”leri yerleştirme stratejisinin önemli bir ayağını oluşturmaktadır.¹⁷² İkinci idari yöntem olarak ise, hükümet kurum bünyesinde çok sayıda toplu atama ve yer değiştirme gerçekleştirmeye başlar. Tüm bu atama ve yer değiştirmeler hükümetin kurumun yapısıyla kendi siyasal çıkarları doğrultusunda çekinmeksizin oynadığı gerçeğini somut olarak gözler önüne serer. Şüphesiz, kurum içindeki siyasallaşma sadece cezalandırma pratik ve mekanizmaları üzerinden işlemez. Aynı zamanda primler ile siyasal iktidarı destekleyen polisler kurum içinde ödüllendirilir.

Bu dönemde meslek dışından örgüte yapılan atamalar çokça tartışılmıştır. Tercüman Gazetesi için Behçet Doğan tarafından hazırlanan Polis Dosyası adlı yazı dizisinde de teşkilatın o güne değin kendi içinden yetişmiş bir genel müdüre sahip olamadığı belirtilmektedir. Bu durum ise bugüne değin görev yapan İçişleri Bakanları’nın tavrı ile ilgili görülmektedir (Akdoğan, 1977, 7). Konuyla ilgili olarak Polis Magazin Dergisi’nin Mart 1977 tarihli sayısında şu tespit yer almaktadır:

“Bugün polis teşkilatının ihmal edilmiş ve vatandaşın istediği seviyeye gelmemiş olmasının başlıca amillerinden biri de gelmiş geçmiş içişleri bakanlarının tutumlarıdır. 40 bini aşkın geniş kadrosuna rağmen bu teşkilatımız ne yazık ki bugüne kadar kendi içinden bir genel müdüre sahip olma şansına erişememiştir” (Bin Kişiyi Bir Polis, 1977, 12-13).

Aynı dergiye verdiği röportajında POLENS Temsilcisi Abdullah Sezer, mücadele etmekte kararlı oldukları konuların başında örgütün üst yöneticiliklerine dışarıdan yapılan atamaların geldiğini söylemektedir:

657 sayılı Devlet Memurları Yasasının 68. Maddesine dayanılarak yapılan ve gerçekte söz konusu yasanın temel hükümleri ile ruhuna aykırı olan uygulamaya göre Mülki İdare Hizmetleri sınıfında çalışan Kaymakamlar hiçbir objektif değerlendirmeye tabi tutulmadan Emniyet

¹⁷² Hükümet komiseri ifadesi Pol-Der’in yayın organı olan Pol-Der Gazetesi’nde sıkça kullanılmaktadır. Terim, polis teşkilatına siyasi gerekçelerle polislik mesleği dışından yapılan yönetici düzeyindeki atamaları ifade etmek amacıyla kullanılmaktadır.

Hizmetleri Sınıfına geçirilmekte ve Emniyet Müdürü yapılmaktadırlar. Geçen dönemde bu şekilde yapılan atamalar sonunda örgütün stratejik mevkilerine yerleştirilen ve parti militanı olmaktan öte hiçbir nitelikleri olmayan, genellikle bilgisiz ve yeteneksiz kişiler polisin tarafsızlığına gölge düşürmüşler ve görev etkinliğini olumsuz yönde etkilemişlerdir (POL-DER'e Göre: Menfaat Peşinde Koşan Polis Örgütleri Var POL-BİR'e Göre: POL-DER Polisleri Siyaset İçine Çekiyor, POL-ENS'e Göre: Polisin İçinde Taraf Tutan Memurlar Var, 1978, 12)¹⁷³.

MC Hükümeti çatısı altında İçişleri Bakanlığı görevini yürüten Asiltürk'ün görev süresi boyunca üç genel müdür değişmiştir. Her üç genel müdürün de meslek dışından olması teşkilatın en üst mevkiine getirilen kimselerin siyasal saiklerle hareket ettiğinin göstergesidir. Emniyet teşkilatı ile ilgili bu dönem boyunca çıkan kararnamelerde de fark edileceği üzere, emniyetle uzaktan yakından ilgisi olmayan bazı kimseler teşkilatın en üst seviyesindeki görevlere getirilmiştir.

Emniyet teşkilatına meslek dışından yapılan amir atamaları ile ilgili olarak POLENS, Pol-Der ve İPA, 17 Ekim 1976 tarihinde yayınladıkları müşterek bildirilerinde ağırlıklı olarak eşitlik, kıdem ve liyakat ilkelerine özen gösterilmesini istemişler ve meslek dışından emniyet müdürü atamalarına karşı olduklarını bildirmişlerdir.¹⁷⁴ POLENS, POL-DER ve İFA'nın birlikte hazırladıkları müşterek bildiride şöyle denilmektedir:

... Büyük çoğunluğunun aktif olarak emniyet hizmetlerinde görev yapmadığı bütün mensuplarımızca bilinen bu yüksek yöneticiler kesiminin, örgütümüzün kişisel ve siyasal çıkarlar uğruna feda etmesine, halka hizmetten uzaklaştırmasına göz yumulduğu sürece Emniyet örgütünün tarafsız olarak görev yapması, etkin olması ve halkımız üzerindeki saygınlığını arttırması beklenemez... Siyasal güçlere dayanan bazı meslek dışından kişilerin üst yöneticilerce emniyet örgütüne emniyet müdürü olarak atanmalarına yardımcı olunması ve yeni çıkacak olan kararname ile de 15'e yakın kişinin aynı yoldan emniyet müdürü olarak atanacağı haberi teşkilatın giderek siyasal bir ortama itileceği yolundaki kuşkuları kuvvetlendirmektedir" (Polis Dernekleri. "Meslek-dışı Emniyet Müdürü Atamalarına Karşıyız", 1976, 1).

Meslek dışından kuruma yapılan atamalar teşkilat bünyesinde de sorunlara ve tepkilere yol açmıştır. Siyasallaşma ve bölünmüşlüğün ötesinde meslek ahlakı ve liyakat ilkeleri çerçevesinde de polis örgütü içinde bir hayli işlerlik kazanmış olan partizanlık örgüte mensup kişileri rahatsız etmiştir. Bu dönemde basına yansıyan mektubunda tartışmalardan etkilenen polis akademisi mezunu nitelikli bir Emniyet Müdürü istifa

¹⁷³ Tezer, röportajın devamında, MC Hükümetleri sonrasında kurulan Ecevit Hükümeti'nin İçişleri Bakanı İrfan Özaydınlı'nın polis teşkilatına meslek dışından atama yapılmaması yönündeki hassasiyetine bir hayli önem verdiğini belirtmektedir. Buna göre, Özaydınlı döneminde çıkarılan atama kararnamelerinde polislik mesleğine dışarıdan herhangi bir atama yapılmamıştır (POL-DER'e Göre: Menfaat Peşinde Koşan Polis Örgütleri Var POL-BİR'e Göre: POL-DER Polisleri Siyaset İçine Çekiyor, POL-ENS'e Göre: Polisin İçinde Taraf Tutan Memurlar Var, 1978, 12).

¹⁷⁴ İçişleri Bakanlığı, ilgili bildirinin yayınlanmasından hemen üç gün sonra, müşterek bildirideki beyanların istenen dilek ve şikâyetlerin ötesine geçtiği, teşkilatın üst yöneticilerinin suçlanarak mesleki disiplinin kurallarının çiğnendiğini belirtmiş, ilgililer hakkında kovuşturma açılacağını belirtmiştir (İçişleri, Bildiri Yayınlayan Polis Dernekleri Hakkında Kovuşturma Açacak, 1976, 10).

etmekten başka çare bulamadığını belirtmektedir. İlgili Emniyet Müdürünün aşağıda aynen yer verilen satırları polisler arasında ortaya çıkan huzursuzluğu göstermesi bağlamında önem taşımaktadır:

“Ancak bu teşkilattan istikbal bekleyerek umut içinde geçirdiğim yıllar boyunca ve özellikle son zamanlarda; beni ve benim durumumda bulunan arkadaşlarımı yok sayarak, meslek dışından getirilen, mesleki bilgi ve gelenekten yoksun oldukları herkesçe malum bazı şahısların benden kıdemsiz ve daha az tahsilli olmalarına rağmen yıldırım hızıyla terfi ettirildiklerini müşahade ettim.¹⁷⁵”

Öte yandan, meslek dışından atanan emniyet üst düzey görevlileri İçişleri Bakanlığı’nın etkisi ve sıkı denetimi altında kalmaktadır. Özellikle emniyet müdürlerinin İçişleri Bakanlığı’nın baskısı altında görev yapmak durumunda kaldıkları ve buna bağlı olarak en ufak bir anlaşmazlıkta görevlerinden uzaklaştırıldıkları gözlemlenmektedir.

“Oğuzhan Asiltürk’ün bakanlığı dönemlerinde üç genel müdür değişmiştir. Sadece bu misal bakanların teşkilatla ilgili tutumlarının en açık delilidir. Asiltürk bakanlığa geldiğinde Orhan Erbuğ’u genel müdürlüğe getirmiş; ancak daha sonra “ters düşerek” istifa etmesine sebep olmuştur. Arkasından Celalettin Tüfekçi kısmen emniyetçi sayılmış ve büyük ümitlerle genel müdürlüğe getirilmiştir. Ancak Tüfekçi kendisine bağlanan ümitleri gerçekleştirme imkânını bulamamış, O’nun da bakanla arası açılmıştır. Tüfekçi (...) serbest kalamamış bu yüzden gerçekleştirmek istediği birçok tasarı askıda kalmıştır. Hatta görevine o kadar karışılmıştır ki, kendisine vekâlet edecek yardımcısını dahi serbestçe seçememiş, bu yüzden teşkilat için şart olan “hiyerarşik disiplin” en üst seviyede bozulmuştur” (Akdoğan, 1977, 7).

İkinci bir idari yöntem olarak, siyasal iktidar gerçekleştirdiği toplu atama ve yer değiştirmeler ile emniyet teşkilatını bir hayli siyasallaştırmıştır. İçel Milletvekili Süleyman Şimşek, polis örgütündeki huzursuzluklar ve yapılan tayin ve atamalara ilişkin Başbakan’dan soru önergesinde MC Hükümeti çatısı altında öğretmen kıyımından sonra polis kıyımına başlandığını iddia ettikten sonra Ankara’da bir günde 112 polisin sebepsiz yere şehir dışına sürülmesinin nedenlerini sormaktadır (TBMM Tutanak Dergisi, 1976, 837-840).

Ağrı Milletvekili Cemil Erhan’ın, Emniyet Genel Müdürlüğü’ne ilişkin Başbakan ve İçişleri Bakanından sorusu üzerine İçişleri Bakanı Asiltürk’ün verdiği cevapta, I. MC iktidarının göreve geldiği tarihten 1976 yılı başına kadar kurumda gerçekleştirilen atama ve yer değiştirmelerin bilançosu ortaya çıkmaktadır:

“Emniyet Genel Müdürlüğü Teşkilâtında atamalar «Emniyet hizmetleri sınıfı mensuplarının atama ve yer değiştirmeleri hakkında Yönetmelik» hükümlerine göre yapılmaktadır. 1.1.1975 - 2.12.1975 tarihleri arasında Şark hizmet bölgesi olan 2 nci bölgeden. 1 nci bölgeye 1 198 kişi, 1 nci bölgeden 2 nci bölgeye 1 625 kişi atanmıştır. Bunun dışında valilik teklifleri ve müfettiş

¹⁷⁵ İlgili mektup için bkz. (Ek. 3).

raporları gereğince 1 809, kendi istekleri üzerine de 2 514 personelin yerleri değiştirilmiştir. Bu meyanda Ankara toplum zabıtasında belli hizmet süresini tamamlayan personel istekleri üzerine genel hizmet kadrosuna aktarılmış bunlardan 110'u personel ihtiyacı bulunan illere atanmışlardır” (TBMM Tutanak Dergisi, 1976, 841).

Emniyet Genel Müdürlüğü bünyesinde 31 Mart 1975 ve 30 Ocak 1976 tarihleri arasında toplam 6527 personelin tayini yapılmıştır. Bu rakam, mevcut emniyet teşkilatı personelinin yüzde 17,5'ine tekabül etmektedir (Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 1976, 100).

MC Hükümeti dönemine dair gazete haberleri incelendiğinde söz konusu atama ve yer değiştirmelere dair haberlerin sıklığı dikkat çekicidir. 1975 yılında MC'nin hükümete gelişi ile birlikte gazetelerde sık aralıklarla emniyet müdürlüğünde gerçekleştirilen ve en alt kademeden en üst kademelere kadar uzanan geniş çaplı tayin haberleri sıralanmaktadır. 1975 yılının Mayıs ayı ile birlikte ağırlık kazanan kurum içi atama ve nakiller belirli aralıklarla gazete sayfalarını süslerken, sağ gazetelerdeki köşe yazarlarının ilgi, beklenti ve umuduyla da karşılanmıştır.

Emniyet Teşkilatında, 20 Mayıs 1975 tarihi ile birlikte çok ciddi bir tayin ve yer değiştirme süreci başlamaktadır (Emniyet'teki Tayinlerin İlk Bölümü Belli Oldu, 1975, 1-7). 18 Haziran 1975 tarihli Tercüman Gazetesi (Bazı Emniyet Müdürleri Arasında Değişiklik Yapıldı, 1975, 1-7) duyurduğu haberde kurumda gerçekleşen geniş çaplı tayinlerin haberini vermektedir. Aynı gazetenin 2 Temmuz tarihli bir diğer haberi ise (Emniyet Amiri ve Komiserler Arasında Tayinler Yapıldı, 1975, 1-7) kısa süre içerisinde ve üst üste gelen nakil ve değişikliklerin duyurusunu yapmaktadır. 25 Ağustos tarihli bir diğer Tercüman'da ise 1745 Emniyetçinin Batı'dan Doğu'ya, 1177'sinin de Doğu'dan Batı'ya nakledildiği haberi verilmektedir (1745 Emniyetçi Batı'dan Doğu'ya, 1177'si de Doğu'dan Batı'ya nakledildi, 1975, 1-6). Bu haberin etkisi sürerken sadece dört gün sonra aynı gazete bu defa “Üst kademede 54 emniyetçi yer değiştirdi” (Akdoğan, 1975, 1-7) haberiyle emniyetin üst kademelerinde meydana gelen değişiklikleri haber vermektedir. 23 Kasım tarihli Tercüman Gazetesi, “16 Emniyet Müdürü yer değiştirdi, (1975, 1-7)” başlığıyla; 23 Aralık tarihli Tercüman Gazetesi ise “87 Emniyetçi Tayin ve Nakil Edildi” (1975, 1-7) başlığıyla teşkilatta gerçekleşen nakil ve atamaları okuyucularına duyurmaktadır.

Ahmet Kabaklı (Tercüman, 28 Kasım 1975) nakil ve atamalar ile ilgili kaleme aldığı yazısında gerçekleşen tayin ve nakillerin önemini şu sözlerle vurgulamaktadır:

“Emniyet Genel Müdürlüğü, Ankara Valiliği ve İstanbul Emniyet Müdürlüğü’ne yeni kişiler atanmış: Bugünlerde Türkiye’nin huzur, hatta kaderi ile yakından ilgili tayinler olduğu için önemsiyorum. Çünkü alelade değil “Hayatı” tayinlerdir. Yarın inşallah saygı ve minnetle anılacaklar yahut -hiç istemeyiz ama- çok kötü sitelere, hücumlara maruz kalacaklardır.”

1976 yılı da kurum açısından 1975 yılının bir devamı niteliğindedir. 27 Mayıs tarihli Tercüman Gazetesi, atama ve yer değiştirme dalgalarından birini “Emniyette Geniş Çapta Tayin ve Nakiller Yapılacak” (1976, 1-7) başlığı ile duyurmaktadır. İlgili haber metninde, hükümetin artan olaylara çözüm olması ve teşkilata yeni bir dinamizm getirmek amacıyla bir kararname hazırladığı belirtilmektedir. Kararname ile hükümetin, geniş çapta değişiklik yapmaya karar verdiği belirtilirken; yeri değiştirilecek emniyet mensuplarının ayrıntılı listesi de gazetenin ilgili haberinde yer almaktadır. Aynı yılın Ekim ayında ise İçişleri Bakanlığı’nca çeşitli illerin Emniyet Müdürlüklerine geniş çapta atamalar yapılmıştır. İçişleri Bakanlığı’nın Resmi Gazete’de yayınlanan kararına göre, Ankara Emniyet Müdürlüğü’ne Ankara Emniyet Müdür Muavini Nazmi İyibil, İzmir Emniyet Müdürlüğü’ne ise İzmir Emniyet Müdür Muavini Mehmet Yalçın atanmıştır. Kahramanmaraş Vali Muavini Sadrettin Yedidağ da Emniyet Genel Müdür Muavinliğine getirilmiştir (Emniyet Müdürleri Arasında Geniş Çapta Nakil ve Tayinler Yapıldı, 1976, 14).

1977 yılına gelindiğinde, koalisyon ortaklarından MHP’nin Hergün Gazetesi dahi poliste gerçekleştirilen kadrolaşma politikalarının teşkilat bünyesinde yarattığı huzursuzluktan bahsetmektedir. 8 Ocak 1977 tarihli Hergün Gazetesi’nde yayınlanan “İstanbul Emniyeti’nde polislerin zamansız tayini huzursuzluk yarattı” başlıklı haberde sözlerine yer verilen polisler şöyle konuşmaktadır:

“Ankara dışına çıkmada polis teşkilatını yönetenler son zamanlarda yaptıkları partizanca hareketleri ile zaten bizi güç durumda bıraktılar. Kış ayında olmamıza rağmen bu tayinlerin yapılması emniyet teşkilatındaki durumu bütün çıplaklığı ile ortaya koymaktadır (İstanbul Emniyeti’nde Polislerin Zamansız Tayini Huzursuzluk Yarattı, 1977, 1).

Bir diğer haberde, MSP’li olmayan emniyet görevlilerinin, MSP’li İçişleri Bakanı Asiltürk’ün emri ile görevlerinden alındığı ve tenzili rütbe mahiyetinde alt kademelerdeki pasif görevlere getirildiği iddia edilmektedir (İçişleri Bakanı, Bazı Emniyet Mensuplarını Görevlerinden Alıyor, 1977, 1).

Tüm bu atamalar hem gazeteciler hem de bizzat polis dernekleri tarafından tespit edilmekte, kamuoyu ile paylaşılmakta ve eleştirilmektedir. Örneğin Uğur Mumcu'ya göre “Demirel Hükümeti polisler üzerinde, cumhuriyet tarihinin en ağır baskılarını denemiş, birçok Emniyet görevlisini yaz-kış demeden uzak illere ve ilçelere sürmüştür” (Mumcu, 1976, 1-5).

Öte yandan teşkilat içerisinde emniyet amirleri dernekleri aracılığı ile hükümet tarafından çeşitli nedenlerle doğu illerine tayin edilen polis memurlarının durumunu kamuoyu ile paylaşmaktadırlar. Türkiye Polis Derneği Başkanı Muzaffer Özbayrak, Günaydın Gazetesi'ne 20 Nisan 1976 tarihinde verdiği röportajda “hükümetin kurulduğu günden bugüne çeşitli nedenlerle 116 kişinin Doğuya tayin edildiğini belirtirken; bunların yerlerine hükümetin görüşüne yakın kimselerin tayin olduğunu söylemektedir.

Sürgünler, atamalar ve yer değiştirmeler dışında, polis teşkilatı içerisinde siyasallaşmayı tetikleyen ve tabana yayan bir diğer yöntem de hükümet politikalarına uygun hareket eden polis memurlarına verilen ikramiye ve primlerdir. Mumcu, Cumhuriyet Gazetesi'nde yayınlanan “Polise Saygısızlık Budur” adlı köşe yazısında belge numaraları ile birlikte polis memurlarının tavırlarının siyasal iktidarın çıkarlarına uygunluğu esas alınarak dağıtılan prim ve ikramiyeleri gözler önüne sermektedir.

“Emniyet Genel Müdürlüğü'nün İntihap Encümeni 3.12.1975 gün ve 375 sayılı yazısıyla, 11 Ekim 1975 günü, CHP tarafından düzenlenen açık hava toplantısından sonra meydana gelen olaylarda görev yapan 25 Emniyet görevlisine birer maaş ikramiye verilmiştir. Ayrıca Emniyet Genel Müdürlüğü, Atama ve İşlemler Müdürlüğü'nün 29.8.1975 gün ve 7676 sayılı yazısı ile bir Emniyet amir ve bir baş komiser ile beş polis memuru birer maaş ikramiye almışlardır. Aynı Şube Müdürlüğü'nün 6.8.1975 gün ve 6824 sayılı yazısı ile, Hukuk ve Siyasal Bilgiler Fakülteleri önünde meydana gelen çatışmalar sırasında, bir iş günü, işine gidemeyecek derecede yaralanan bir polis memuruna da bir maaş ikramiye ödenmiştir. Atama ve İşlemler Müdürlüğü'nün 13.10.1975 gün ve 7037 sayılı yazısı ile bir polis memuruna altı maaş, aynı şubenin, 23.10.1975 gün ve 9294 sayılı yazısıyla da, bir başka polis memuruna iki maaş ikramiye ödenmesi kararlaştırılmıştır.

Cephe'nin anlayışını görüyorsunuz: Ya uzak illere sürüleceksiniz, ya da parayla ödüllendirileceksiniz... Ya Cephe'den yana olacaksınız, ya da sürüm sürüm sürüneceksiniz... Cephe saldırganlarını yakalarsanız cezalandırılacaksınız, solcu yakalarsanız ikramiye alacaksınız...

Mumcu'nun köşe yazısında açıkladığı ödüllendirme sistemi, Meclis'te muhalif milletvekillerinin yazılı soru önergesine de konu olmuştur. Gaziantep milletvekili Mustafa Güneş, 1 Ekim 1975 tarihinde gerçekleşen CHP'nin Ankara Tandoğan meydanı açık hava toplantısının dağıtılması sırasında iki vatandaşın ölümü ve kırk vatandaşın

tutuklanması ile sonuçlanan polis müdahalesi ile ilgili olarak yazılı soru önergesi vermiştir. Önergesinde Güneş, bu toplantıda görev alan yirmi beş polis memuruna birer maaş ikramiye verilip verilmediğine yönelik İçişleri Bakanı Asiltürk'ten cevap istemiştir. Emniyet Genel Müdürlüğü, ilgili yazılı soru önergesine yönelik cevabında polis memurlarına ikramiye verildiğini doğrulamıştır (TBMM Tutanak Dergisi, 1976, 63-64).

Senato'da ise Cumhuriyet Senatosu Erzincan üyesi Niyazi Ünsal, bazı vilayetlerde vuku bulduğu iddia edilen işkence olaylarına dair Senato Araştırma isteyen önergesinde, “bir yılda polislere, emniyet görevlilerine hangi kaynaklardan ve ne kadar para ödendiğini, hangi adlarla ikramiye dağıtıldığını” sormaktadır (Cumhuriyet Senatosu Toplantı Tutanağı, 1976, 52).

Prim ve ikramiyeler dışında, polis memurlarına çeşitli gerekçelerle verilen cezalar da tartışma konusu edilmiştir. Ancak cezaların ne gerekçeyle ve kimlere verildiğine dair bir tespit yapılma olanağı bulunmamaktadır. Dönem boyunca maddi cezalar dışında meslekten ihraç, görevden alınma gibi müeyyideler de polis teşkilatını siyasal iktidarın himayesinde denetime sokmak amacıyla kullanılmıştır. İçişleri Bakanı Asiltürk, kendi Bakanlığı'na yönelik verilen soru önergesinde polislere verilen cezalarla ilgili istatistiki bilgileri Meclis'te paylaşmaktadır. Buna göre, 1 Ocak 1975 yılından 2 Aralık 1975 tarihine kadar geçen sürede Emniyet Teşkilatı içerisinde 275 ihtar, 258 tevbih, 1365 maaş kat'i, kıdem tenzili, 148 terfiin bir devre geciktirilmesi, 50 meslekten ihraç, 30 memuriyetten ihraç cezası olmak üzere toplam 2450 emniyet personeline ceza verildiği belirtilmektedir (TBMM Tutanak Dergisi, 1976, 63-64).

Sonuç olarak, MC Hükümeti kadrolaşma pratikleri dışında, uyguladığı yer değiştirme, cezalandırma ve ödüllendirme pratikleri ile de emniyet teşkilatını siyasal iktidar politikaları ile uyumlu olacak biçimde yeniden örgütlemeye çalışmış ve bu minvalde kurumun en küçük memurundan en üst amirine kadar işlevselleştirilmesi için çaba sarf etmiştir.

4.2.3. Poliste Ülkücü Kadrolaşma

Yukarıda yönetmelikler ve idari uygulamalar temelinde incelemeye çalıştığımız siyasallaşmanın ortaya çıkardığı önemli gelişmelerden birisi de MHP'nin emniyet

teşkilatı bünyesindeki kadrolaşmasıdır. Diğer bir deyişle MHP'nin I. MC Hükümeti'nin kuruluşu ile birlikte siyasal iktidar ortağı olmasının ardından Ülkücü Hareket ile doğrudan bağlantılı ya da Harekete sempati duyan kimseler emniyet teşkilatına yerleştirilmeye başlanmıştır.¹⁷⁶ Sağ ve sol örgütlere mensup militanlar ile polis memurlarının anılarında, 1980 sonrasının MHP ve Ülkücü kuruluşlara yönelik yürütülen sıkıyönetim mahkemelerinin iddianamelerinde ve nihayetinde meclis tartışmalarında öne çıkan MHP'nin polis teşkilatındaki kadrolaşması mevzusu, taşıdığı önem nedeniyle incelenmeyi hak etmektedir.

Aşağıda detayları ile incelenecek olan Sıkıyönetim Mahkemesi iddianamesinde (Soyer, 1981, 132) henüz 1976-77 yıllarında Ankara Emniyeti'nde çalışan memurların meslektaşlarının başta siyasal eğilimleri olmak üzere haklarında çeşitli öznel değerlendirmeler içeren bilgileri kayıt altına aldıkları belirtilmektedir. Bunun dışında, döneme dair kaleme alınan sağ ve sol militanların anılarında da polis teşkilatı içerisinde gelişen Ülkücü kadrolaşmadan önemle bahsedilmektedir:

“12 Mart sonrasında, özellikle MC döneminde, emniyet içindeki (MHP) kadrolaşması hızla genişledi; kritik noktalara doğrudan MHP yanlısı kişiler atandı. Yeni alınacak polislerin büyük bir bölümü MHP il merkezlerinin listelerinden seçildi. Böylece emniyet örgütü içinde MHP en etkili güç halini aldı” (Müftüoğlu, 1989, 192).

Komünizm karşıtı olarak bilinen Aydın Yalçın'ın (1976, 137) konuyla ilgili olarak anılarında belirttiği üzere bu dönemde polisin en azından bir kesiminin sağcılarla işbirliği içerisinde olduğuna dair toplum genelinde bir inanış söz konusudur. Polisin sağcılarla işbirliği içerisinde olan kesimi, şüphesiz, polis teşkilatı içerisine yerleştirilen Ülkücüler ya da MHP sempatzanlarıdır.

Emniyet Teşkilatı bünyesindeki Ülkücü kadrolaşma, sık sık meclis tartışmalarına ve soru önergelerine de konu olmuştur. Meclis bünyesinde cevabı istenilen soru önergesinde Elazığ Milletvekili A Orhan Şenemoğ, Elazığ'da görev yapmakta olan Emniyet Müdür Vekili Ali Gürçağlar'ın Elazığ halkınca “Komando Ali” olarak tanındığından ve çağrıldığından bahsederken teşkilat içerisinde üst düzeylere kadar uzanmayı başaran Ülkücü varlığına dikkat çekmek istemektedir (TBMM Tutanak Dergisi, 1976, 50-51).

¹⁷⁶ Jacoby (2014, 235), konuyla ilgili olarak, Türkiye'nin bizzat emniyet güçlerinin yeniden yapılandırılmasında oynadığı rolün merkeziliğini hatırlatmaktadır.

Yukarıda döneme dair anı ve tutanaklarda vurgulanan Ülkücülerin ve Milliyetçi Harekete siyasal olarak sempati besleyen kimselerin emniyet teşkilatı içerisindeki kadrolaşması üç nedenle büyük önem arz eder:

İlk olarak Ülkücü Hareket kendi hiyerarşisi olan, kendi iktidar stratejisine sahip, şiddet ile beslenen ve MHP ile organik olarak bağlı bir örgütsel yapıya tekabül eder. MHP ise disiplinli, aşırı merkeziyetçi ve gelişmiş istihbarat ağlarına sahip bir yapılanma olarak belirir. Doğrudan MHP lideri Türkeş'e ve parti yönetimine bağlı olan MHP teşkilatlanması, disiplinli olduğu kadar hiyerarşik bir örgütsel yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Gelen emir ve direktifler en üstten en uçtaki kişiye kadar emrin niteliğine göre değişik bir sıra izlemiş; ancak kesinlikle ulaşmıştır. Herhangi bir kademe düzeyinde yapılan her türlü eylem ve işlem sıralı yollarla üst kademelere bildirilmiştir. Diğer taraftan, örgüt içinde bir nevi emir-komuta zincirinin var olduğu söylenebilir (Soyer, 1981, 264-270).

Kendi bünyesinde kural ve yapısı olan böylesine bir teşkilatın emniyet teşkilatında örgütlenmesi neticesinde bürokratik örgütlenmenin gerekleri bu yeni alınan memurlar tarafından yerine getirilememiştir. Polis memuru, şef veya müdürünü değil de ait olduğu milliyetçi teşkilatlanmanın hiyerarşisine göre bağlı bulunduğu yetkililerin sözünü dinlemiş ve emirlerine uymuştur (Gürel, 2004a, 1). Bu durum ise, bürokratik bir devlet örgütlenmesi açısından son derece tehlikeli bir sonuç ortaya çıkarmıştır. Üstelik aynı örgütlenmenin fiziksel güç kullandığı, topluma yönelik görev yaptığı ve kamu düzeninden sorumlu olduğu düşünülürse durumun ciddiyeti çok daha net bir biçimde anlaşılabilir.¹⁷⁷

¹⁷⁷ Bora (2011) bilhassa bu üçüncü etkenin çok kritik ve üzerinde durulması gereken bir mevzu olduğunu belirtir. *Polis ve Cemaat* adlı önemli incelemesinde Bora, Fethullah Gülen Cemaati'nin polisteki tabana yayılan kadrolaşmasının kritik öneminden ve sorunlara gebe ciddiyetinden bahseder. Bora'ya göre, polisin örgütsel ideolojisi ve alt kültürü ile Cemaatin yapısı düşünüldüğünde iki tarafın simbiyozunun çok tehlikeli sonuçlar ortaya çıkaracağını düşünmek şüpheli ya da sürpriz bir yaklaşım olmayacaktır. Bora'nın bu tespiti ve açıklaması 1970'li yıllarda farklı bir iktidar stratejisi süren Milliyetçi Hareket ve onun Emniyet teşkilatında giriştiği ve en alt kademelere kadar yayılan kadrolaşma stratejisi ile de birebir bağlantılı olarak incelenebilir. MC Hükümeti çatısı altında poliste kadrolaşan Milliyetçi Hareket paramiliter ve silahlı bir sokak gücü teşkil etmektedir. Siyasal iktidarın ortağı olan MHP ile organik bir ilişki içerisinde bulunan Ülkücü militanların "paramiliter" niteliği polisteki kadrolaşmanın hassasiyetini ortaya çıkarmaktadır.

İkinci olarak, MHP'nin merkezi, disiplinli ve hiyerarşik yapısının bir gereği olarak teşkilatlarca yürütülen istihbarat ve fişleme faaliyetleri, emniyet teşkilatının yapısı, görevi ve işleyişi bakımından gerilim ve çelişkiler ortaya çıkarmıştır. Dönem boyunca kurum içerisine yerleştirdiği kişiler vasıtasıyla Ülkücüler, Emniyet Teşkilatı gibi kamu güvenliği ve düzeni açısından stratejik öneme sahip bir kurumda giriştikleri istihbarat ve fişleme faaliyetleri aracılığıyla etkin olmuşlardır. Bu sayede kurum bünyesinde korku oluşturulması ve himaye kurulması da kolaylaşmıştır.

Üçüncü olarak ise Ülkücü militanlar Ülkücü kadroları kollamak ve faaliyetlerine göz yummak suretiyle siyasal şiddeti tetikleyici rol üstlenmişlerdir. Polisin takdir yetkisinin sahadaki kullanımı ile polisin adli kolluk görevi Ülkücülerin işlediği suçların veya kanun-dışı uygulamalarının cezalandırılmaması ve kovuşturulmaması sonucunu doğurmuştur. Polisin egemenlik hakkını Ülkücüler lehine kullanması kamu düzeni ve güvenlik açısından şüphe uyandırıcı olduğu gibi toplum nezdinde polisin tarafsızlığı ve meşruiyetini de sarsıcı bir etki yaratmıştır. Üstelik bu durum, MC Hükümeti döneminde aniden ivme kazanan siyasal şiddetin önemli nedenlerinden biri olarak da varsayılmalıdır.

Ankara, Çankırı ve Kastamonu Sıkıyönetim Komutanlığı Askeri Savcılığı'nın hazırladığı iddianamede (Soyer, 1981) MHP'nin özel bir istihbarat teşkilatı kurduğu ve devletin hassas olarak nitelendirdikleri kurumlarında bu istihbarat teşkilatı sayesinde kadrolaşma ve siyasallaşma faaliyetleri yürüttüğü belirtilmektedir. Hassas olarak nitelendirilen kurumların başında Emniyet teşkilatı gelmektedir.

MHP'nin, devlet kurumları içerisinde kadrolaşırken en büyük yardımcısı istihbarat faaliyetlerindeki uzmanlığı olmuştur. Partinin merkeziyetçi, totaliter ve askeri disiplini içselleştirmiş örgütlenmesi, “devletten bile güçlü” olarak nitelendirilen bir istihbarat ağına sahiptir. Teşkilatlanma, kendisine bağlı olan Gençlik Kolları, diğer Ülkücü dernekler ve bunların okullar, semt ve mahallelerle resmi devlet kurumlarındaki oba teşkilatları ve oba ünitelerinden oluşan hiyerarşik bir yapılanmadan meydana gelmektedir.

Arslan (2002), MHP liderliğindeki Ülkücü Hareketin iktidar stratejisini analiz ettiği çalışmasında, Ülkücü kadroların devlet dairelerinde oba tipi örgütlenmeler

oluşturduğundan bahseder. MHP tarafından ve Ülküm-Bir aracılığı ile kamu kurumlarında oluşturulan oba teşkilatı, MHP'nin istihbarat faaliyetlerinin temelini oluşturmaktadır (Soyer, 1981, 273). Bu örgütlü birimler hem gizli haber alma servisi gibi işlemektedir hem de devlet organlarında milliyetçi kadroların sayı ve etkisini artırma amacına yönelik olarak çalışmaktadırlar.

Oba başkanı veya temsilci, çalıştığı kamu kuruluşunun üst düzeydeki yöneticisinden en küçük hizmetlisine kadar devlet memurlarının Ülkücü, komünist, Maocu, şu veya bu partinin veya görüşün bireyi veya sempatzanı olarak niteleyen hatta zaafalarını belirten raporlar düzenleyip Ülküm-Bir başkanlığına aktarmakta; orada incelenip ilk değerlendirmeye tabi tutulan raporlar Ülküm-Bir başkanlığınca MHP Genel Merkezi'ne gönderilmektedir. Devlet dairelerindeki bu illegal çalışma ile Ülkücülerin etkin olduğu bir kadro oluşturulmasına çalışılmıştır (Soyer, 1981, 273).

Örneğin İddianamede ortaya çıkarıldığı üzere, Aktepe raporları olarak anılan ve Aktepe karakolundaki Ülkücülerin deyimiyle komünist olarak nitelendirilen polislerin listesi isim, soy isim ve adresleri ile belirtilmektedir. Yine Teşkilat raporları olarak anılan belgelerin 2 numaralı klasörünün 56-57-61 dizilerindeki belgelerden Ankara Emniyet Müdürlüğü, bağlı şubeleri ve karakollarına ait geniş istihbarat bilgilerinin derlendiği anlaşılmaktadır. 62. Dizideki bir diğer belgede Toplum Polisi 7. Birliğe mensup toplam 114 polisin ismen gösterilip yanlarına S-K-Ü harflerinden birisinin konulması ile siyaseten ve ideolojik olarak ayrıştırıldıkları gözlemlenmektedir (Soyer, 1981, 212-213). Özetle; 1976 ve 1977 yıllarında Ankara Emniyet Müdürlüğü'nde çalışan bir grup polis memuru meslektaşlarının siyasi görüşlerine dair kayıtlar tutmuş ve bunları MHP yönetiminin bilgisine sunmuşlardır.¹⁷⁸ Buna göre teşkilat içinde kimlerin sağcı ya da solcu oldukları MHP yanlısı meslektaşları tarafından kayıt altına alınmıştır.

Muhtelif başka illerde de Emniyet teşkilatı bünyesinde amir ve memurların siyasi görüşlerine göre kayıt altına alındıkları bu işlemi gerçekleştiren kişilerin isimlerinin açıkça belirtilmesi ile kanıtlanmaktadır. Buna göre; İzmir Emniyet Müdürlüğü'nde görevli 42374 sayılı komiser muavini Cemal Ersoy, Emniyet Genel Müdürlüğü Emniyet

¹⁷⁸ Bu raporları hazırlayan Ankara Emniyet Müdürlüğü'nde görevli polis memurları Mustafa Dilci ve Kemal Ünlüer'dir. MHP Genel Merkezine intikal ettirilen tarihsiz raporlarda ilgili polis memurları, meslektaşlarını siyasi görüşlerine göre değerlendirmekte ve sınıflandırmaktadır. Ek-204'te konuyla ilgili belge kanıt olarak iddianameye eklenmiştir (Soyer, 1981, 251-252).

Müfettişi Nihat Ülkekel, Muş Merkez Karakolunda görevli polis memuru Ahmet Özdemir, Ankara Emniyet Müdürlüğünde görevli polis memurları Mustafa Dilci ve Kemal Ünlüer tarafından kaleme alınan ve MHP Genel Başkanı Alparslan Türkeş'e iletilen mektup ve raporlarda polis memurlarının ve amirlerinin siyasal görüşlerine göre sınıflandırıldığı görülmektedir (Soyer, 1981, 254).

Bunların dışında, MHP Genel Başkanlığı'na intikal ettirilen çok sayıda isimsiz ve imzasız belge ve raporda da adı geçen kişilerin sübjektif siyasi görüşleri üzerinden değerlendirildikleri ve buna göre atama, yer değiştirme vb... idari işlemlerin gerçekleştirildiği ortaya çıkmaktadır.

Genel aramalarda yine MHP genel merkez binalarında ele geçen ve polisler hakkındaki belgeler klasöründe yer alan çok sayıda yazılardan ülkücü görüşlü olması nedeniyle polis olması, atanması ve terfi etmesi istenilen kişilerle ilgili olarak ele geçen kanıtlara dayanılarak durum emniyet teşkilatından sorulduğunda, belirtilen kişilerin göreve alındıkları, böylece emniyet düzeyinde de kadrolaşmaya çaba sarf ettikleri saptanmış(tır)" (Soyer, 1981, 330).

Yukarıda belge, rapor ve isimler temelinde ortaya atılan iddialar neticesinde Sıkıyönetim Komutanlığı'nın yaptığı tespit, Emniyet Teşkilatı içerisinde MHP'nin bir kadrolaşma hareketi yürüttüğü iddiasını doğrulamaktadır:

"Ülkemizde siyasal iktidarı elinde tutan veya iktidara destek sağlayan siyasi partilerin kendi yandaşlarını yönetim görevine atamak yoluyla ödüllendirerek örgütsel amaçlar yerine partizan amaçlara hizmet edecek memur ajanlar kazanmayı yeğlediklerini göstermektedir.

İnceleme kapsamı içinde kalan zaman süresinde AP iktidarına destek sağlayan MHP'nin polis mesleğine girmek isteyenleri yerel yöneticileri vasıtasıyla tesbit edip kendi görüşleri doğrultusunda siyasi düşünce ve kanaate sahip olduklarına inandıkları isimleri liste halinde derleyip bunların polis mesleğine alınması yolunda bir çaba içerisine girdiği ve kısmen de olsa emniyet örgütünde kendi siyasi görüşü doğrultusunda kişilerden oluşan bir kadrolaşma sağlamaya çalıştığını ortaya koymaktadır" (Soyer, 1981, 255).

Özetle, hükümet eliyle yapılan yasa ve mevzuata dair değişiklikler sayesinde Ülkücülerin devlet kurumlarına yerleşmeleri kolaylaştırılıyor; sonrasında ise, içerideki kadrolar yürüttükleri istihbarat çalışmalarıyla kurumun içinde baskı ve tehdit mekanizması oluşturuyorlardı. Bu sayede ise, devletin kurumlarından hükümet ortağı olan MHP'ye sürekli bir bilgi akışı sağlanıyordu. Polis teşkilatı içerisinde yürütülen kadrolaşma faaliyetlerine eklenen istihbarat kayıtları kurumun siyasallaşmasında ve buna bağlı olarak kurum içinde gerilimler üretilmesinde başlıca rolü üstlenmiştir. Böylece, mesleki karakterde kalması gereken kurum içi ilişkiler giderek siyasallaşmaya başlamıştır.

Emniyet içerisinde MHP tarafından yürütülen kadrolaşma faaliyeti dışında not edilmesi gereken önemli bir strateji de yine MHP tarafından kurum içinde işletilen “*substitution*” (ikame) mekanizmasıdır. Gourisse (2010, 286), MHP’nin kadrolaşma faaliyetleri haricinde, devletin olmadığı ya da yetersiz kaldığı yerlerde Ülkücü militanları devreye sokmak suretiyle faaliyette bulunduğunu belirtir. Bunun en önemli örneklerinden biri polis teşkilatı ve Ülkücü militan iş birliğinde gözlemlenir. Polisin yetersiz kaldığı veya yardıma ihtiyaç duyduğu hallerde Ülkücü militanlar kolluk kuvvetlerine yardımcı güçler olarak görev alırlar.

Ülkücülerin, emniyet teşkilatına ve polise yardımcı kuvvetler olarak rejimin ve devletin korunmasında destek oldukları dönemin hükümet yetkilileri tarafından da açıkça dile getirilmektedir.¹⁷⁹ MC Hükümeti henüz kurulduğunda hükümet programı üzerine Meclis’te yapılan tartışmalarda Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Türkeş, Ülkücüler ile polis arasındaki ilişkiyi peşinen şu şekilde tarif etmektedir:

“Milliyetçi gençlik, bizim Bozkurtlar dediğimiz gerek partimizin gençlik teşkilatı gerek milliyetçi gençler daima devlet kuvvetleriyle elbirliği etmişler, onlara yardımcı olmuşlar, kanunlara nizamla bağlı hareket etmişlerdir (...) Milliyetçi gençler hiçbir zaman devlet kuvvetlerine karşı çıkmamış; devlet kuvvetlerini desteklemiş, onun emirlerine itaat etmiştir” (TBMM Tutanak Dergisi, 1975, 368).

Daha sonra, 1976 yılında Türkeş demokrasilerde devlet düzenini ve nizamı, meşru kuvvetlerin koruduğunu ifade ettikten sonra şu öneriyi getirmektedir:

“Milletimizin, devletin meşru kuvvetlerine yardımcı olması gerekli ve zorunludur. Her türlü kanunsuzluğa ve anayasa dışı eylemlere karşı mücadele eden devletin meşru kuvvetlerine her vatandaş yardımcı olmak durumundadır. Onun güçlenmesi, daha mükemmel olması için gayret gösterilmeli ve desteklenmelidir. Parlamenter demokratik düzenin sağlıklı şekilde işlemesi, can ve mal güvenliğinin sağlanması ancak bu şekilde mümkün olur” (Türkeş “Meşru Kuvvetlere Yardımcı Olunmalıdır, 1976, 7).

Türkeş, bir başka oturumda ise “komando” tabirini, komandoların ne iş yaptığını detaylı bir biçimde şöyle açıklamaktadır:

“Tabii, bu komandolar herkesçe malum. Bu komando tabiri ve komando denen gençler, partimizin gençleridir ve bu ifade ile partimiz kastedilmiştir. Bizim milliyetçi gençlerimiz her partinin her zaman yaptığı normal gençlik teşekkülleridir. Bu milliyetçi gençler, Türk milliyetçiliği üzerinde kültürlerini arttırmak, spor faaliyetlerinde bulunmak, komünist fikir akimleriyle mücadele etmek gayesini güderek hareket etmektedirler. Kendileri, daima kanunlara saygılı, daima kanunlara bağlıdır, bağlı kalacaklardır, başka türlü bir hareketlerini tespit etmek

¹⁷⁹Sadece siyasiler değil, sivil toplum örgütlenmeleri de Ülkücülerin emniyet görevlilerine yardım ettiğinin farkındadır. Örneğin, dönemin Mülkiyeliler Birliği Genel Başkanı Ayhan Açıkalin (1975), “İçişleri Bakanı Sayın Asiltürk’e Açık Mektup” başlıklı yazısında Ülkücüler kastederek “özel emniyet görevlisi (!) örgütlerin varlığından bahsetmekte ve Bakanı uyarmaktadır.

mümkün değildir. Bu yıkıcı ve dünyanın tanıdığı en vahşi emperyalizm olan komünizmin uşaklığını yapan bu komünist yordakçılara karşı, Anayasayı başlar üzerinde tutmak isteyen, kanunlara bağılı milliyetçi Türk gençleri de, üniversite içerisinde bunlara karşı kendi inandıkları fikirlerin üstünlüğünü ortaya koymak için çalışırlar, harekete geçerlerse, bunun için bunlar neden sokak saldırganı olurlarmış? Bunlar sokak saldırganı değildir; bunlar, vatansever, hakiki milliyetçi, tertemiz Türk çocuklarıdır” (TBMM Tutanak Dergisi, 1975, 340).

Sonrasında, MHP’li hükümet yetkilileri başta olmak üzere çok sayıda hükümet üyesi, Ülkücülerden “yardımcı kuvvetler” olarak bahsetmeye devam edecektir.¹⁸⁰ Örneğin, MC Hükümeti Başbakanı Demirel de, aynı doğrultuda, 11 Mayıs 1976 günü gazetelerde yayınlanan demecinde “bir kısım gençlerin rejimi korumak için harekete geçtiğinden” bahsetmektedir (TBMM Tutanak Dergisi, 1976, 8).

MC Hükümeti’nin ortaklarından CGP lideri Feyzioğlu ise, “tedhişçi saldırganların, militanların karşısında sorumsuz silahlı gruplar çıkarılmamalı” sözleriyle MHP’yi ve organik bağ içerisinde bulunduğı Ülkücüleri uyarırken, polislerin yanında yer alan silahlı Ülkücülerin varlığını da bir nevi itiraf edecektir (TBMM Birleşik Toplantı Tutanağı Dergisi, 1977, 115).

Siyasi liderlerin sözlerinden¹⁸¹ anlaşılan devletin güvenlik kuvvetlerinin uzanamadığı veya yetersiz kaldığı yer ve zamanlarda, Ülkücülerin devreye girecekleri ve devletin açığını devletin kolluk kuvvetlerine yardımcı olmak suretiyle kapatacaklarıdır. Diğer bir ifadeyle söylemek gerekirse, yapılan açıklamalar aslında devletin güvenlik konusunda bir zafiyet çektiğini ileri sürmekte ve buna yönelik olarak bir tedavi mekanizması olarak Ülkücüleri önermektedir. 1980 darbesi ertesinde açılan sıkıyönetim mahkemelerinin iddianamelerinde de, siyasal iktidarların söylemlerine paralel biçimde, Ülkücülerin devletin güvenlik kuvvetlerinin kamu düzenini sağlayamadığı algısını yaratmak suretiyle kendi varlıklarını meşrulaştırmaya çalıştıkları iddia edilmektedir:

“Yapılan hazırlık soruşturması sonucu, ele geçen kanıtlar, sanık ve tanıkların anlatımları karşısında, yasal görünüm içindeki Milliyetçi Hareket Partisi ve yan kuruluşları olan çeşitli Ülkücü derneklerin içinde Yurt düzeyinde merkezîyetçi, organize ve totaliter bir silahlı cemiyet oluşturulup (...) mevcut otoritenin kamu güvenliğini sağlayamadığı, izlenimini yaygınlaştırarak,

¹⁸⁰ Ülkücüleri tanımlamak için kullanılan yardımcı kuvvetler tabiri, sonrasında çok sayıda soru önergesinin konusu olmuştur. Örneğin, Diyarbakır milletvekili Mahmut Uyanık Başbakan Yardımcısı Türkeş’in hükümet programı görüşmeleri sırasında Meclis’te yaptığı konuşmaya ilişkin başbakana cevaplamak üzere soru önergesi yöneltmiştir. Benzer şekilde, Gaziantep milletvekili Mustafa Güneş, “komandolar olmadan önce güvenlik kuvvetleri ülke yararına olan yasal görevleri yapamamışlar mıdır? diye sormaktadır. Bkz. (TBMM Tutanak Dergisi, 1975, 240).

¹⁸¹ Ülkücülerin polise yardımcı olmasının gerekliliğı sağ basındaki bazı köşe yazılarında da tekrar edilmektedir. Örneğin Selçuk İrdem, devletin varlığının ciddi bir tehlike içine girdiğı zamanlarda her milliyetçi Türk’ün bir polis olduğunu” dile getirmektedir (İrdem, 1976, 109).

bunun yerine, Cumhuriyetçilik ve demokrasi prensiplerine aykırı, Devletin tek bir kişi tarafından idare edilmesi amacına yönelik, Anayasal düzenin zor yoluyla değiştirilmeye kalkıldığı saptanmıştır” (Soyer, 1981, 118).

MHP’li veya AP’li belediyelerin yönetimi altında olan bazı ilçelerin yerel yöneticileri de Ülkücülerin yardımcı kuvvet misyonunu ve polisin yetişemediği yerlerde ikame güvenlik kuvveti olarak görev yapabileceğini savunmuşlardır. Örneğin, 11 Haziran 1975 tarihinde İzmir’in Buca ilçesinde çıkan olaylarda kendisi de “komando” olarak anılan belediye başkanı görev yapmakta olan polisler şö şu şekilde uyarıda bulunabilmektedir: “Sizin görevli olduğunuz kadar (Ülkücüler kastederek) bunlar da silah ve bıçağıyla burada görevlidirler. Bize mani olamazsınız. Ben belediye başkanım” (TBMM Tutanak Dergisi, 1975, 6-8).

Ülkücü ve polisler arasındaki ilişkinin bazı durumlarda tersi yönde işlemek suretiyle Ülkücü-polis işbirliğini pekiştirdiği de iddia edilmiştir. Buna göre, Ülkücüler ile radikal sol arasında üniversitelerde veya fabrikalarda çıkan çatışmalarda, bazen, resmi polis memurlarının araya karışmak suretiyle Ülkücülerin lehine olacak biçimde silahlı veya silahsız müdahalede bulundukları; polislerin Ülkücü gibi davrandıkları da iddia edilmektedir.

İzmir milletvekili Süleyman Genç’in İçişleri Bakanlığı’na yönelttiği soru önergesinde Ülkü ocakları mensubu kişilerin polislerin yanında rahatça silah kullandıklarından bahsedildikten sonra, bu silahların markasının Kırıkkale tipi olduğu not düşülmektedir. Kırıkkale tipi tabancanın emniyet teşkilatı üyesi polisler ait olduğundan hareketle yorumda bulunan Genç, hükümetin bu silahları Ülkücülere tedarik edip etmediğini; eğer böyle bir durum söz konusu değilse de yine bu tabancaları kullanan kişilerin kimlikleri belirsiz Ülkücülerin arasına karışmış polisler mi olduğunun tespitini resmi olarak talep etmektedir:

“Olayların yoğun olduğu ve kolluk kuvvetlerinin görevli bulunduğu Ankara İktisadi Ticari İlimler Akademisi, Devlet Mühendislik Mimarlık Akademisi, Dil Tarih Coğrafya Fakültesi, Gazi Eğitim Enstitüsü, Turizm Ticaret Yüksek Öğretmen Okulu ve Ankara Eğitim Enstitüsü’nde kolluk kuvvetleri görevlidir. Aynı kurumların çeşitli ünitelerinde kolluk kuvvetlerinin yanında eli silahlı, cebi bıçaklı, beli zincirli ülkü ocaklarına bağlı tosuncuklar bulunmaktadır. Silahlı oldukları güvenlik kuvvetlerinde bilinmektedir. Kolluk kuvvetleriyle ortak görev yapan silahlı unsurlar Ülkü ocaklarına bağlı kolluk kuvvetleri midir? Değilse, kolluk kuvvetleri niçin müdahale etmemektedir?” (TBMM Tutanak Dergisi, 1976, 837).

Yukarıda belirtilen şüpheleri arttıracak biçimde, 1975 yılının 25-26 Nisan günlerinde, İstanbul Fen Fakültesi, Sivas ve Site Öğrenci Yurtları ile Ankara Mimarlık ve

Mühendislik Yüksek Okulunda çıkan ve kanlı olaylara sebebiyet veren eylemlerde toplum polislerinin Ülkücüler ile birlikte çalıştıkları televizyon görüntüleri vasıtasıyla gözlemlenebilmiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 1975, 243).

Toplum polisi ile Ülkücüler arasındaki işbirliği ile ilgili bir başka bir iddia da Gaziantep'te Temmuz 1975'te gerçekleşen olaylar vesilesiyle ortaya atılmıştır. Gaziantep Eğitim Enstitüsü'nde devam eden olaylarda Yeşilova Mahallesi'nde Cuma Kesen'e ait kahvehanede oturan insanların üstüne toplum polisinin hücum ettiği, bu sırada MHP yöneticilerinin otomobille Yeşilova'yı dolaştıkları ve mahallede devriye gezdikleri iddia edilmiştir. Aynı şehirde, Polis Karakolları Binası Yaptırma ve Onarma Derneği'nin başkanlarının MHP il yöneticileri arasından seçilmesi de yine tartışma konusu yapılmış ve polis-Ülkücü ilişkisinin somut kanıtı olarak sunulmuştur (TBMM Tutanak Dergisi, 1975, 456).

1976 yılının Aralık ayında ise İstanbul'da Yeni Levent Lisesi önünde öğrencilere yönelik düzenlenen saldırıda, Ülkücülerin yanında ve onlarla birlikte siyasi polis ekip şefinin de olduğu İl Jandarma Komutanlığı tarafından iddia edilmiştir. Bu iddia üzerine, İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığı soruşturma açmış ve bu soruşturmanın işleyişi sırasında polis teşkilatından hiçbir yardım talebinde bulunmamayı tercih etmiştir.¹⁸² Konu ile ilgili olarak Devrimci Gençlik Birliği İstanbul Başkanı Mesut Akın, “devletin güvenlik güçlerinin faşist militanların gençlik ve işçilere müdahalelerinde yardımda bulunduğunu ya da görmezden gelerek kolaylık sağladığını” belirten ifadesiyle benzer bir noktaya dikkat çekmektedir (Jandarma'ya Göre, Öğrencileri Kışkırtanlar Arasına Siyasi Polis de Karışmıştı, 1976, 1-9).

Tanlak'ın (1996, 48) ifadelerinde adlarıyla belirtilen bazı polislerin, “ülkücülerin safında” mücadele ettikleri iddia edilmektedir. Kürşat isimli bir polis memurunun bizzat Adınpaşa Lisesi'ndeki olaylarda cinayet işlediğinden bahsedilmektedir. Aynı polis

¹⁸² Bu dönemde, Ülkücüler ile jandarma arasında çatışmalar meydana gelmiştir. Örneğin, İzmir Bornova'da jandarma ve Ülkücüler arasında çıkan çatışma neticesinde Türkeş, jandarma bölük komutanı Jandarma Yüzbaşı Hanefi Erkan'ı aşırı solcu olduğu ve Ecevit güdümünde hareket ettiği gerekçesiyle suçlamıştır. İstanbul milletvekili Orhan Eyüboğlu'nun konu ile ilgili verdiği soru önergesine yönelik cevabında İçişleri Bakanlığı, Jandarma Bölük Komutanı Jandarma Yüzbaşı Hanefi Erkan'ın gerek Bornova olaylarında gerekse daha evvel cereyan eden olaylardaki davranışlarında taraflı bir tutum saptanmadığını belirtmiştir. Benzer şekilde, hükümete yakın bazı gazetelerde, Beytepe'deki ve Hacettepe Üniversitesi'ndeki görevli jandarma komutanları da solcu olmakla suçlanmaktadır. Bkz. TBMM Tutanak Dergisi, 1976, 90-91; 99-102).

memurunun “çift tabanca K rsat” olarak anıldığı da Tanlak’ın ifadelerinden anlaşılmaktadır.

Malatya eski milletvekili Celal  nver’in, görevlerini kötüye kullandıkları gerekçesiyle Başbakan Demirel, Başbakan Yardımcısı Türkeş, İçişleri Bakanı Asiltürk ve Adalet Bakanı İsmail Müftüoğlu hakkında bir meclis soruşturması açılmasına ilişkin önergesinde kendi tanıklığından yola çıkararak söyledikleri de yine  lk c -polis işbirliğine dairdir:

Malatya' da MC valisinin özel gayreti ve maharetiyle Ülkücülerle, emniyet teşkilatının bir kısmı, öylesine bütünleşmiştir ki;  lk c  denen Kurtlara karşı gelmek, güvenlik kuvvetlerine karşı gelmekle eş sayılır hale gelmiştir (...) 4. 2. 1977 gecesi saat 0.01'de Kurtlara ve MHP'ye ait afişlerin,  lk c  ve polis işbirliği ile asıldığı bizzat kendi g rg mle, başka delillerle saptanmıştır TBMM Birleşik Toplantı Tutanağı Dergisi, 1978, 78).

Polis ve  lk c ler arasındaki açık ya da kapalı olarak işleyen işbirliği sadece dönemin sol örgüt liderleri ya da sempatizanları tarafından iddia edilmemektedir. 2. MC Hükümeti döneminde İçişleri Bakanlığı yapmış olan Korkut Ozal kendisinin kişisel olarak polisin sağcılardan yana taraf tuttuğunu ve yeri geldiğinde onlarla birlikte solcu gençlere saldırdığını Yükseliş Koleji  rneğinde olduğu gibi gözlemlediğini sonradan anılarında aktarmaktadır (G reli, 1994).

Öte yandan 1976 yılı ile birlikte işçi eylemlerine yönelik olarak sertleşen polis müdahalelerinde giderek komandolar da yer almaya başlamıştır. Gazete fotoğraflarında polislerle birlikte fabrikaları silahlı bir biçimde kuşatırken görülen komandoların devletin resmi organı gibi işlev kazanması çokça tartışılmıştır. Örneğin Profilo işçilerinin 1976 tarihli eyleminde çekilen fotoğraflarda polislerin yanında sivil kalabalık birliklerin sopalarıyla birlikte görüntülendiği gözlemlemektedir (Profilo’da Polisle  atışma  ıktı, Bir İşçi  ld , 1976, 1-11).

İzmir Aliağa Rafinerisi’nde yaşanan tartışmalar 1976 yılının sonuna doğru polis şiddeti ve  lk c  ilişkisini bir kez daha tartışmaya açmıştır. İzmir Aliağa Rafinerisi’nde DGM yasına direniş için eyleme geçen D SK’e bağlı işçiler hükümetin baskı politika ve mekanizmalarıyla ağır bir biçimde karşı karşıya kalmıştır. *Aliağa Olayının Perde Arkası* adlı yazı dizisinde Hikmet  etinkaya, yaptığı röportajlar, gazete haberleri, halk ve işçilerle görüşmeler üzerinden Aliağa Rafinerisi’nde gerçekleşen olayları   z lemektedir.

çalışmıştır. Çetinkaya izlenimlerini okuyucularına aktarırken Ülkücülerin işçi eyleminin kuşatmasındaki rolünü şöyle betimlemektedir:

“Şöyle 500 metre gittikten sonra durduk, fotoğraf çekmek için. Dağ taş komando erleriyle donatılmıştı. Tümü tam donanımla Rafineriyi kuşatmışlardı. Başlarında komutanlarıyla, çanta ve miğferleriyle savaşa gider gibiydiler. Tümünün ellerinde otomatik silahlar vardı” (Çetinkaya, 1976, 5).

Öte yandan MHP, Ülkücü militanlar ve emniyet mensupları arasında işleyen bu işbirliği bazen örtülü bir hal almaktadır. Diğer bir ifadeyle, polisler takdir yetkilerini kullanmak suretiyle Ülkücülerin silah taşıma vb. bazı faaliyetlerine göz yummaktadırlar. MHP Genel Sekreteri Necati Gültekin’in T.C. Ankara, Kastamonu, Çankırı Sıkıyönetim Komutanlığı Savcılık İddianame’sinde yer verilen notlarında bir emniyet müdürünün MHP Başkanlık Konseyi tarafından, militanların silah taşımalarına göz yumarak kolaylık sağladığı gerekçesiyle takdir edildiği ifade edilmektedir (Soyer, 1981).

Malatya eski milletvekili Celal Ünver az önce bahsettiğimiz meclis soruşturması talep eden önergesinde üstü örtülü işbirliğine de ayrıca değinmektedir:

“Ülkücülerin tabanca, bıçak, zincir v.s. taşımaları, adam dövmeleleri, yaralamaları ve hatta öldürmeleri istek ve inasflarına kalmışken, solcuların kalemleri dahi, kendilerini savunabilirler düşüncesiyle ceplerinden aldirtmaktadır. (Ülkücüde yakalanan tabancaların bir kısmının muameleye konmadığı, bir kısmının da yerlerine suç teşkil etmeyen oyuncak tabancalar bırakıldığına dair, elimizde polisin ilk olay zabıtları mevcuttur)” (TBMM Birleşik Toplantı Tutanağı Dergisi, 1978, 78).

Dönemin İçişleri Bakanı Asiltürk de kovuşturulmama ve yakalanmama mevzularında üstü kapalı bir biçimde de olsa resmi ağızdan Ülkücüler ve polisler arasındaki suskun işbirliğine değinmektedir: Asiltürk, Ocak 1976 tarihli *Türk Polisi* dergisinde yer alan açıklamalarında polisin kovuşturma rolü ile ilgili dönem bağlamındaki sıkıntıları en yetkili merci olarak kamuoyunun dikkatine sunmaktadır. Asiltürk’ün söylediklerine göre; son iki ay içerisinde Türkiye’de 104 anarşik olay meydana gelmiş, 253 kişi yaralanmış, polis 700 kişiyi yakalamayı başarmış ancak bunların ancak 53 tanesi tutuklanabilmiştir (Türk Polis Dergisi, Ocak 1976).

C. H. P. İstanbul milletvekili Doğan Öztunç, CHP grubu adına Ülkü Ocakları derneği ile komando adı ile türemiş grupların yasa dışı tutum ve davranışlarını saptamak, kurucu ve üyelerinin kimlerden oluştuğunu incelemek, yasalara aykırı eylemlerini araştırıp, tespit etmek amacıyla verdikleri meclis araştırma önergesinde polislerin Ülkücülerin hareketlerine yönelik göz yumma faaliyetlerinden farklı örnekler sunmaktadır:

Hükümetin işbaşına geldiği 31 Mart 1975'ten günümüze kadar, okul ve öğrencilere yönelik 494, iş yerlerine ve işçilere yönelik 58, Cumhuriyet Halk Partisi başta olmak üzere, siyasi parti, dernek ve meslekî kuruluşlara yönelik 35 olmak üzere toplam 644 saldırı olmuş ve bunun sonucunda 102 devrimci genç hayatını kaybetmiştir. Bu saldırılar, örgütü ve eğitim görmüş komando grupları ve Ülkü Ocağı üyeleri tarafından sistemli bir şekilde ve çok kez polisin bir kısmının işbirliği halinde yürütülmektedir.

Tüm saldırılarda polis, sayıları 20 - 50 arasında değişen ve kandırılarak eyleme sokulan komandoları korumuş, silahlı çatışmalarda onlarla birlikte yer almıştır. Cephe ortaklığından güç alan ve Hükümetten kaynaklanan Ülkücü saldırganlar, kapılarında polis tarafından silâh kontrolü yapılan üniversitelerin, yüksekokulların ve özellikle eğitim enstitülerinin-içinde, bellerinde silâhları olduğu halde gezinmekte, serbestçe girip çıkmakta, saldırılar düzenlemekte ve sonra rahatça olay yerinden uzaklaşmaktadırlar. Bu militan zorbalar çok kez polisin bir kısmı ile organik bağ halinde görülmektedirler. Hukuk devletinde polisin yeri nedir? Belinde silâh olanları yakalamak mı? Kapısında nöbet tuttuğu yüksekokul ve fakültede cinayetin işlenmesini önlemek mi? Yoksa cinayet mangalarının saldırılarına ve kan dökücü eylemlerine olanak hazırlamak im? (TBMM Tutanak Dergisi, 1976, 356).

Benzer örnekler dönemin gazete sayfalarında da sıkça yer almaktadır. Kasım 1976 itibariyle haklarında sekiz ay önce “öğretim özgürlüğüne topluca ve cebren engel oldukları iddiasıyla” gıyabi tutuklama kararı verilen İstanbul Ülkü Ocakları Başkanı Mustafa Verkaya ile İkinci Başkanı Mehmet Gül’ün yakalanamamış olmaları Mehmet Gül’ün, aynı günlerde, Milliyet Gazetesi’nde “Çatışan Gençler Ne Düşünüyor?” adlı oturuma katılmış olmasına istinaden medyada tartışılmasına neden olmuştur.

“Birçok eylemin yanı sıra 16 Mart 1978 İstanbul Üniversitesi katliamından sorumlu olarak aranan İstanbul Ülkü Ocakları Derneği Başkanı Mehmet Gül ve Mustafa Verkaya; aylarca yakalanamadılar, bulunduklarında bir-iki yüzleştirmenin ardından, tutuklanmayarak iki, üç günlük süreler içinde salıverildiler. Bu arada Mehmet Gül’ün Milliyet Gazetesi’nde üst üste iki kez söyleşi yayımlandı. 23 Ocak 1977’de İstanbul Savcılığı Emniyet Müdürlüğü’ne yazdığı yazıda şu ifadeyi kullanma gereği duyacaktır: “Şayet Ülkü Ocakları Başkanı Mehmet Gül’ün nerede saklandığını, nerelerde gezdiğini polis olarak siz bilemiyorsanız, lütfen gazetecilere sorunuz. Çünkü gazeteciler her istedikleri anda Mehmet Gül’ü buluyorlar ve açık oturuma davet ediyorlar. Lütfen polis olarak tarafsız olalım, çünkü sizler hükümetin değil, devletin polisisiniz, bizler de savcı olarak Cumhuriyetin savcısıyız” (Kürkçü, 1988, 2333)

Aynı olay kapsamında, polisler kovuşturmayı yapmama kararı vermişler ve ilgili kişileri aramaktan vazgeçerek; dolayısıyla sorgulama yapmadan tutanağı savcılığa iletmekle yetinmişlerdir. İlgili polislerin Ülkücü yöneticilere dair yakalama evrakını, “bulunamadı” kaydıyla Cumhuriyet Savcılığı’na iade ettikleri kısa süre içerisinde ortaya çıkmıştır (Katırcıoğlu, 1976, 1-9). Bu olayın kamuoyu nezdinde açığa çıkarılmasından sonra ilgili polisler hakkında Cumhuriyet Savcılığı’nda soruşturma açılmış olsa da Ülkücü liderler adalete teslim edilememiştir. Bu durum polisin takdir yetkisinin cezai sürecin başlangıcındaki önemli rolünü göstermesi açısından da önemlidir.

Benzer şekilde Etlik Ülkü Ocağı'nın sıkıyönetim tarafından kapatılmasının ardından, söz konusu Ülkü Ocağı'na bağlı ve birçok Ülkücü faaliyette yer almış olan Ömer Tanlak isimli 19 yaşındaki genç de Aydınlık Gazetesi'nin öncülüğünde gazetecilerin önüne çıkarılmak suretiyle birçok itirafta bulunmuştur. Tanlak (1996, 50), itiraflarında polis tarafından üzerinde silah varken arandığını ancak polisin taşıdığı silahı görmezden geldiğini söylemektedir.

Tanlak, takip eden itiraflarında doğrudan polisin takdir yetkisinin, Ülkücüler lehine kullanımının ve buna göz yumulmasının ya da bizzat hükümet emri olarak bu şekilde gerçekleştirilmesinin örneklerini de vermektedir:

“Mesela bir olay olur, üç kişi yakalanır, bir silah araması nedeniyle... Bir kişi MHP Gençlik Kollarına gider, durumu bildirir. Nasıl yakalandıklarını, hangi karakola götürüldüklerini anlatır. Daha sonra görevli MHP milletvekilleri araya girerler, bakanlıkla, ya da emniyetle temasa geçerler.

-Böyle bir olay sizin de başınızdan geçti mi?

-Mesela İsmetpaşa'da bir kahve kurşunlanmıştı. Ertesi gün biz semte gittik. Kahvede arama yapıldı, Asker Hikmet diye bir arkadaşın üstünde silah bulundu. Polis, bizi topladı. Ekip arabasına bindirilirken Asker Hikmet aynı zamanda muhtar olan kahve sahibine “Necati Paşa'ya haber ver” dedi. (Ankara milletvekili Necati Gültekin'e böyle diyorlardı). Bizi Anafartalar karakoluna getirdiler. İki saat sonra serbest bırakıldılar.

Üzerinde tabanca bulunan Asker Hikmet'i de mi?

-Evet onu da.

-Ne zaman oldu bu?

-MC döneminde.

Oktay Akbal'ın Haziran 1978 tarihli “Davadan Dönen Biri” başlıklı köşe yazısında aktardığı bir polisin mektubunda yer alan itiraflar da yukarıda verilen örnekleri destekler görünmektedir:

“(…) yakaladığımız her “milliyetçi”yi suçlu olsa da bırakırdık. Katil olsa da affederdik. Silahı varsa da bağışlardık. Kaç yurdu aramaya gittiğimizde amirlerimizin de yardımı ile orada suç aleti yakalamak yerine üzerimizdeki çift silahtan, ruhsatsız olanını yurda bırakır, polisçe aranan katil zanlılarına arkanızdayız diye güven verirdik. Ülkü Ocaklarında toplanır, komünist bölgeleri tespit eder, militanlarını nasıl yok ederiz diye planlar hazırlardık. Pek çok yere bomba attık, attırdık, çok kişileri kurşunlattık, çok katili resmi araba ile olay yerinden uzaklaştırdık, çok suçu zorla solculara kabul ettirdik.”

Yukarıda anlatılanlara paralel olarak Cumhuriyet Gazetesi yazarı İlhan Selçuk, bu dönemde, 14 Ekim 1976 tarihli köşe yazısında konuyla ilgili çarpıcı bir örneği kamuoyunun dikkatine sunmaktadır:

“Dün akşam yine telefon çaldı. Son günlerde sık sık çalıyor. Üzgün bir ses:

-İlhan abi, Beşiktaş'ta bir kahve vardı; devrimci genç ekmek parası için açmışlardı.

-evet

-Bugün komandolar toplum polisleriyle birlikte geldiler; kahveyi darma duman ettiler; gençleri öldüresiye dövdüler; ama nasıl insan dayanamaz.

-Polis yok muydu?

-Polis iş bittikten sonra göstermelik çeşidinden bir göründü; saldırganlar zaten polisin desteğinde yaptılar yapacaklarını, çocuklar bitti.”

Polisin adli kolluk görevinin yargı mekanizması ile sıkı sıkıya bağlı olduğu gerçeği polis içerisinde yürütülen kadrolaşma faaliyetlerinin de temelinde bulunur. Polisin içine kendisine yakın kişileri ya da bizzat militanlarını sokan Milliyetçi Hareketin MC Hükümeti dönemi boyunca uyguladığı strateji de budur. Partizan amaçlara hizmet edecek memur ajanları kazanma ve bunları kullanma amacı MHP tarafından güdülmektedir. Bu sayede gözaltına alınan ancak sonradan “delil yetersizliğinden” salıverilen militanlar yeniden göreve geri dönebilmişlerdir (Soyer, 1981, 194).

Örneğin; şiddet olaylarına karışan yakaladıkları bazı militanların amirlerinin, bu kişileri “neden” yakaladıklarına dair soruları ertesinde serbest bırakıldıklarına tanıklık etmeleri polislerin hem meslekle hem de halkla aralarındaki ilişkiyi derinden zedelemiştir (Öner, 2003, 73-83). Nurhan Varlı (Yiğenoğlu, 1995), Hacettepe’nin yakınındaki Mali Bilimler Yüksekokulu’ndaki görevi sırasında yürüttüğü öğrencilerin aranması çalışmalarında engellendiğini, sağcıların hâkim olduğu bu kısımda polisin arama yapmadığının meslektaşları tarafından kendisine hatırlatıldığını ve ısrarla bu öğrencileri araması sonrasında bu görevin kendisinin fakültelerdeki son görevi olduğunu anılarında aktarması Öner’in anlattıklarına paralel görünmektedir:

Ülkücüler tarafından idare edilen yüksekokullarda ise polislerin arama yapması Emniyet tarafından engellenmekte ve bu sayede burada faaliyet yürüten Ülkücülere dokunulmazlık sağlanmaktadır. Hacettepe Mali Bilimler Yüksek Okulu’nda görevlendirilen Nurhan Varlı, anılarında, ilgili yüksekokulda arama yapma çabasının meslektaşlarının uyarısıyla nasıl imkânsız hale geldiğini şöyle aktarmaktadır (Yiğenoğlu, 1995, 40):

Aradığım gençlerden biri karşı çıkmaya kalkıştı:

-Sen herhalde yeni geldin bu okula dedi, buranın aranmadığını bilmiyor musun?

-Gönderildiğim her okuldaki öğrencileri aramak için görevlendirildim.

-Sana yardım edeyim diye sokulmak istedi bunun üzerine.

-Bana görevimi mi öğreteceksin, defol diye çıktım. Ben kendi işimi kendim yaparım

Öbür görevli iki polis arkadaş saat 11:00’e doğru lütfedip geldiler.

-Yahu neredesiniz arkadaşlar dedim.

-Abla sen bu okulun aranmadığını bilmiyor musun diye karşılık verdiler şaşkınlıkla.

Benzer şekilde, Varlı (Yiğenoğlu, 1995, 12-43) başka bir anısında Ülkücülerin nasıl korunup kollandığından bahsetmektedir:

“Bir gün Maltepe’de tabanca sıkan iki kişi suçüstü yakalanmıştı. Telsizden sanıkların Emniyet Amiri Akif Salı tarafından bizzat yakalandığı anonsu edilmişti. Daha sonra yakalanan sanıkların Siyasi Şube’de yapılan sorgulamalarında MHP’li ve Ülkü Ocakları’na kayıtlı olduklarını öğrendik. Sanıklara ne işlem yapıldı bilmiyorum ama bizim Emniyet Amiri Akif Salı Yenimahalle’ye gönderildi. Yenimahalle Emniyet Amiri Zeynel Asım Arsay da Çankaya’ya verildi (Yiğenoğlu, 1995, 42-43).

“Aşırı Ülkücü” olduğu iddia edilen Zeynep Asım Arsay’ın idaresi altında Emniyet Teşkilatı’nda yakalanan ve suçları sabit olan Ülkücü ve MHP’li sanıkların nezarete bile atılmadıkları iddia edilmektedir. Hatta bu sanıkların Emniyet Amiri tarafından ikram edilen yiyecekleri polisler için masalarda yedikleri; diğer bir ifadeyle polis karakolunda misafir gibi ağırlandıkları da savunulmaktadır (Yiğenoğlu, 1995, 43).

Dolayısıyla, polis ve komandolar arasında bazen açık bazense örtülü bir hal alan işbirliği ya da ortaklık, MHP’nin devlet mekanizmalarında kadrolaşma politikası ile birlikte deyim yerindeyse yarı resmi bir nitelik kazanmıştır. Öyle ki bu ilişkinin söz konusu dönemde kazandığı resmiyet ilerleyen dönemlerde devam edecek ve Türkiye siyasal kültürünün önemli bir parçası haline gelecek olan Ülkücüler ve polis arasındaki ilişkinin de başlangıç noktasını temsil edecektir. İlişkinin zaman içerisinde ve toplumsal-siyasal süreçlerin içerisinde aldığı form değişse ve dönüşse de ilişkinin kendisi uzun dönem baki kalacaktır.

4.2.4. Sonuçları: Polisin Performansı, Tarafsızlığı ve Meşruiyet

MC Hükümeti çatısı altında polis eşine az rastlanır bir siyasallaşma sürecine maruz kalmıştır. Yönetmelik değişiklikleri, personel alımları, yer değiştirmeler, ödüllendirme ve cezalandırma gibi yöntemler aracılığı ile poliste MC Hükümeti inisiyatifinde bir kadrolaşma politikası icra edilmiştir. Üstelik yürütülen kadrolaşma politikası, koalisyonun küçük ortaklarından MHP ile organik bağ içerisinde bulunan ve sokak gücüne sahip Ülkücüleri de içeren boyutuyla sıradan bir kadrolaşmadan tümüyle ayrılmıştır.

Polis teşkilatında yaşanan siyasallaşma hem polis derneklerinin çeşitli bildirilerinde hem de döneme ait senato araştırma komisyon raporlarında resmi olarak belgelenmiş, devletin en yetkili mercii olarak Cumhurbaşkanı'nın ağzından kamuoyu ile paylaşılmış ve bu durumun sakıncalarına dikkat çekilmiştir.

Nisan 1977 tarihinde görevini tamamlayan ve kamuoyunun dikkatine sunmak üzere raporunu hazırlayan Cumhuriyet Senatosu Şiddet Olaylarını ve Nedenlerini Araştırma Komisyonu,¹⁸³ Türk polisinin içine siyaset sokulduğu ve polisin büyük bir bölümünün görev anlayışına siyasal eğilimlerin egemen olduğu sonucuna varmıştır (Kuşkular Artıyor, 1977, 2). Polisin tarafsız hareket etmediğini vurgulayan raporda “polis tarafsız davranmadığı, olaylarda bir tarafı korumakta olduğu, olaylara başlangıçta seyirci kaldığı”na değinilmektedir. Raporun devamında ise “çeşitli siyasal eğilimlerin egemen olduğu polis örgütünün huzursuzluk içinde olduğu” tespit yapılmaktadır (Kuşkular Artıyor, 1977, 2).

Dönemin Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk 1976 yılında 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı vesilesiyle yayınladığı mesajında “güvenlik kuvvetlerinin büyük bir kısmının ülkede Anayasa nizamını korumak ve asayiş sağlamaya için büyük bir fedakârlık içinde çalışmaları yanında, bir kısmının tarafsız hareket etmeyişi kamu huzuru ve vicdanını büyük ölçüde rahatsız etmektedir” demektedir. Bu sözleriyle Korutürk, polisin tarafsız davranmadığı yönündeki genel toplumsal algıyı devletin başı olarak resmi ağızdan tekrarlamaktadır (Korutürk: Güvenlik Kuvvetlerinin Bir Kısmı Tarafsız Davranmıyor, 1976, 1).

Uluslararası örgütlerin ve sivil toplum kuruluşlarının bu dönemde hazırladıkları Türkiye'ye dair bazı raporlarda da polis teşkilatına dair benzer tespitler yer almaktadır. Örneğin, Tüm Öğretim Üyeleri Derneği (TÜMOD) Başkanı Prof. Dr. Doğanay polisin siyasallaştığına dair bir bildiri hazırlamıştır:

“İTÜ saldırılarının yeniden gösterdiği gibi polis üniversitede can güvenliği ve öğretim güvenliğinin sağlanmasında yararlı olmak bir yana, faşist güçlerin kitleler üzerinde baskı uygulamak amacıyla kullandığı bir araç niteliği taşımaktadır (TÜMOD Başkanı Prof. Doğanay: İTÜ'deki Saldırı Devlet Otoritesinin Kalmadığını Gösterir, 1977, 1).

¹⁸³ 15. Toplantı yılı, 10/29, 34, 41 esas no ile 22 Haziran 1976 tarihinde kurulan “Toplumsal Olaylar Hakkında Kurulan Senato Araştırma Komisyonu” raporunu teslim etmemiştir. Ancak dönemin yazılı basın organlarında Komisyonun çalışmalarını tamamladığı ve bir özet rapor hazırladığı bilgisi yer almaktadır. Özet raporda yer alan bilgilere parça parça döneme dair gazete haberleri aracılığıyla ulaşılabilmektedir.

Bu dönem boyunca, polis derneklerinin açıkladığı çeşitli bildiriler de kurumun siyasallaşması meselesine dikkat çekmiştir. İlk olarak, 19 Haziran 1975 tarihinde Polis Enstitüsü Yüksek Öğrenim Mezunları Derneği, Polis Derneği Yönetim Kurulu ve Türkiye Polis Derneği Yönetim Kurulunun bir araya gelerek hazırladıkları ortak bildiride,¹⁸⁴ siyasal iktidarın tercihlerinin, küçük rütbelere üzerinde dahi etkinleşmesine dikkat çekilmiş ve polisin siyasal çekişmenin tam da göbeğine yerleştiği uyarısı yapılmıştır (TBMM Tutanak Dergisi, 1975, 470). Aynı doğrultuda, 16 Ekim 1976 tarihinde polis dernekleri İçişleri Bakanlığı'na kapsamlı bir eleştiri yöneltecek biçimde kaleme alınmış “Sıkılır ama bu kadar da sıkılmaz ki” başlıklı bildiride polisin siyasallaşması sorununun bir neticesi olarak halktan koparıldığı gerçeği önemle vurgulanmaktadır (Pol-Der Gazetesi, Ekim 1976). İlgili bildiride, İçişleri Bakanlığı'na kapsamlı bir eleştiri yöneltilmektedir. Bahsedilen 19 Ekim 1976 tarihli bültende Derneğin, İçişleri Bakanlığı'na yönelttiği sorular polisin dönem dâhilindeki sorunlarını anlamak açısından incelenmelidir:

- Emniyet Teşkilatı hangi kanunla tarif ve tayin edilmiş?
- Kendi kendinize (kendiniz hakkında) vatandaşın güvenliğine layık bir kuruluş halinde hizmetine devam etmektedir demeniz ne anlam ifade eder? Girdiniz mi hizmet ettiğiniz vatandaşın arasına? Polisin hangi şartlarla görev yaptığını ve halkın düşüncesindeki polis kavramını biliyor musunuz?
- 657 sayılı yasa ile Emniyet Teşkilatı Yasasının yalnız tarif kısımları iptal edilmemiş. 1970 yılından bu yana ne yapıldı? Neden 1937 tarihli yasa uygulanmak istenir?
- Bunca yıldır Polisin eğitim sorunları çözüldü mü?
- Polis Enstitüsü'nün akademik hüviyete ve tarafsız yönetime kavuşturulması için ne yapıldı?
- Enstitüye alınan memurların kabulü çağdaş ve yasal mı? (Öner, 2003, 59-60)

Aynı doğrultuda bir başka bildiri, Aralık 1976'da Pol-Der İstanbul Şubesi'nin ikinci olağan kongresinde okunmuştur. Buna göre; son iki yıl içinde bazı siyasal güçlerin devletin güvenlik kuvveti olan polisi kendi amaçlarına uygun olarak kullanmak istediklerinin tespit edildiği bilgisi paylaşılmıştır (Polis Derneği: Bazı Siyasi Güçler, Polisi Kendi Amaçları İçin Kullanma Çabasında, 1976, 1).

¹⁸⁴ Söz konusu bildirinin yayınlanmasının ardından dernek üyesi bazı polisler hızla uzak yerlere tayin edilmiştir. Pol-Der Yönetim Kurulu üyesi Ömer Usta Burdur'a, Pol-Der üyesi Bilal Dinç Kayseri'ye atanmıştır. Bunlardan başka Pol-Der ve Türkiye Polis Derneği'nin yöneticilerinin personel dosyaları İçişleri Bakanlığı tarafından talep edilmiş ve tayin dairesi tarafından incelemeye konulmuştur (İçişleri Bakanlığı Kınayan Polis Dernekleri Naklediliyor, 1975, 5).

1978 yılına gelindiğinde, Pol-Der'in 3. Genel Kurulu'nda konuşma yapan Genel Başkan Ahmet Polat, emniyet teşkilatında halen MC dönemlerindeki kadroların görev başında olduğu tespitini yaptıktan sonra “polis, siyasal iktidarların polisi olmayacağını” da sözlerine eklemiştir (Pol-Der Başkanı: “MC Kadroları Görev Başındadır, 1978, 9). Yine aynı yıl, Polis Magazin Dergisi'ne röportaj veren POLENS Temsilcisi Abdullah Tezer, hem sağdan hem de soldan suçlandıklarını itiraf etmektedir (POL-DER'e Göre: Menfaat Peşinde Koşan Polis Örgütleri Var, POL-BİR'e Göre: POL-DER Polisleri Siyaset İçine Çekiyor, POL-ENS'e Göre: Polisin İçinde Taraf Tutan Memurlar Var, 1978, 12-16).

MC Hükümetlerinin ardından kurulacak olan Ecevit Hükümeti'nde İçişleri Bakanlığı görevini üstlenen İrfan Özeydınlı da, 4 Temmuz 1978 tarihinde Polis Enstitüsü mezuniyet töreninde yaptığı konuşmada polis teşkilatının yakın geçmişte müzdarip olduğu siyasallaşma sorununa dikkat çekmekte ve bunu bir çeşit hastalığa benzetmektedir. Ona göre, “Türk polisi yakın geçmişte ülkenin içine düştüğü siyasal çalkantıların altına sokulmuştur. Ancak bu ulusal örgütün kendisine bulaştırılmak istenen bu hastalıktan sağduyusu ile kurtulacağına olan inancı sağlamdır” (Özeydınlı: “Amaçları Dışında Çalışan Polis Dernekleri Mutlaka Kapatılacaktır”, 1978, 9).

Son olarak, 1978 yılında Başbakan Ecevit tarafından Türkiye'de polis teşkilatını yeniden yapılandırmak için ülkeye davet edilen Scotland Yard polisi, polisin Türkiye'de maruz kaldığı siyasallaşma süreçleri karşısında önce geri çekilmiş; ardından Adana ili polis şefi Cevat Yurdakulun öldürülmesi sonrasında ise ülkesine geri dönmüştür (Devletoğlu, 2010, 127'den aktaran Hülagü, 2012, 166).

Yukarıdaki raporların ve demeçlerin satır aralarında da fark edileceği üzere hükümet eliyle yürütülen bu siyasallaşma ve kadrolaşma pratiklerinin belirli önemli sonuçları olmuştur. Bu sonuçlardan en önemlileri dört ana başlık altında incelenebilir: Birincisi, siyasallaşma pratikleri neticesinde polis performansı ciddi zarar görmüş, polis kamu düzenini sağlama işlevini yerine getiremez olmuştur. Pratikte polisin müdahale edememesi ve seyirci kalması şeklinde tezahür eden bu durum, kamu düzenine ciddi zarar vermiştir. İkincisi, polisin tarafsızlığı meselesi hem siyasal aktörlerin demeçlerinde hem de kamuoyunda sıkça tartışılır hale gelmiştir. Üçüncüsü, polisin siyasallaşması polis teşkilatının profesyonelleşme süreçlerini sekteye uğratmış ve profesyonel mesleki

kimlik oluşumunu engellemiştir. Bu durum, polisin bireysel etnik ve sınıfsal aidiyetlerini takip etmesi yönündeki eğilimini arttırmış ve onu siyasallaşmaya daha da açık hale getirmiştir. Son olarak, bir önceki ile bağlantılı olmak üzere, polisin siyasal baskı altında kalması onun varlığının temelini oluşturan “rıza dayalı polislik” ya da kısaca “meşruiyet” ilkesini sarsmış; bu minvalde kurumun toplum ile ilişkileri derinden etkilenmiştir. İngiltere’de 19. yüzyılın ortasına doğru kurulan modern polis örgütlenmesinin mimarları olarak kabul edilen Peel, Rowan ve Mayne 1829 tarihli modern polis örgütlenmesini kuran reform çalışması ve bunu takip eden örgütlenmeyi tamamlayıcı süreçlerde polisin ve polisliğin meşruiyetini sağlayan başlıca faktörün partizan olmayan bir polis imajı olduğunu vurgularlar. Diğer bir deyişle, polisin kamuoyu tarafından kabulü büyük ölçüde siyasal görünmeyen bir polis algısını gerektirir (Reiner, 1985, 54). Siyasal olan karşısında korunması gereken mesafe, aynı zamanda, polis aygıtını hükümetin doğrudan baskı aracı olarak algılama eğilimini de azaltır. Diğer bir deyişle polis siyasallaştıkça kurumun meşruiyeti azalır. Öte yandan kurum siyasallaştıkça ve siyasal mücadelenin merkezine yerleştikçe de kurumun meşruiyeti zarar görür. Polisin kamu tarafından algısı ile birebir ilişkili olan meşruiyet ile siyasallaşma arasında ters orantılı ama dinamik bir ilişkisellik mevcuttur. Özetle, tarafsızlığını yitiren polis, kamu düzeni görevinin ifasında tereddüte düştükçe ya da siyasal saiklerle hareket ettikçe toplum nezdindeki meşruiyetini büyük ölçüde kaybetmiştir.

Bu dört temel sonucu derinden incelemek, polisin toplumla olan ilişkisine dair bugüne değin ortaya konan yaklaşımları da analize dâhil etmeyi gerekli kılmaktadır. Bu nedenle polis-toplum ilişkisini anlamaya ve anlamlandırmaya yönelik iki temel yaklaşım polisteki siyasallaşmanın sonuçları bakımından incelemeye dâhil edilecektir. Bunlardan birincisi polisin effektivitesi/performansı ise diğeri de meşruiyet kavramıdır.¹⁸⁵ Her ikisi de polise toplum tarafından duyulan güvenin incelenmesinde kullanılmaktadır¹⁸⁶ ve bu

¹⁸⁵ Bu ikisi arasındaki ilişkiye, ya da birinin diğeri üzerindeki etkisine de değinmek gerekmektedir. Örneğin polis meşruiyetinde ortaya çıkan bir düşüş buna bağlı olarak polisin performansını da etkilemektedir.

¹⁸⁶ Polise toplum tarafından duyulan güvenin başlıca etmenleri olarak ortaya çıkan meşruiyet ve performans kavramları; toplumu oluşturan bireylerin kritik dönemlerde polis karşısındaki davranış pratiklerini de etkilemekte ve şekillendirmektedir. Yine meşruiyet ve performans bağlamında yaşanan değişiklikler polis, hukuk ve düzenlemeler karşısında bireylerin davranış ve algılarını da tümüyle değiştirebilmekte ve şekillendirebilmektedir (Kırmızıdağ, 2015, 13).

minvalde poliste MC Hükümeti çatısı altında yaşanan siyasallaşmanın ortaya çıkardığı sonuçların analizinde yardımcı olacaktır. Polis-toplum ilişkisine dair bu analiz aynı zamanda çalışmanın en son bölümünün konusunu oluşturan Pol-Der örgütlenmesinin incelenmesi bakımından da büyük ipuçları ortaya koyacağından bu bölümü takip eden bölüme bağlayan ve her ikisini birlikte anlamamıza yardımcı olabilecek bir nevi köprü olarak da nitelendirilebilir. Öyle ki ne polisin siyasallaşması onun toplumla ilişkileri bakımından etkisiz olarak nitelendirilebilir, ne de siyasallaşmanın toplum-polis ilişkisine dair ortaya çıkardığı sonuçlar polis içinde ortaya çıkan örgütsel hareketlerden bağımsız olarak düşünülebilir.

Polisin siyasallaşması her şeyden önce onun başlıca görevi ve varlık amacı olan kamu düzenini yerine getirme işlevini sekteye uğratmıştır. MC Hükümeti dönemi çatısı altında uğradığı siyasallaşma süreçleri teşkilat içerisindeki polis memurlarından bir kısmını “Nuremberg İkilemi” (Bayley, 1983) ile baş başa bırakmıştır. Hukuk dışı emirlere boyun eğmek istemeyen; ayrıca hukuki olsa dahi siyasal saiklerle verildiği anlaşılan emirleri uygulamak istemeyen polis memurları karar ve pratiklerinde büyük bir tereddütle karşı karşıya kalmışlardır. Bu durum ise dönem içerisindeki polis performansını derinden etkilemiştir.

Bunun en önemli göstergesi polisin, seyirci kalmasıdır. Örneğin, Türkiye Gazeteciler Sendikası (TGS) İstanbul Şubesi, 12 Mart 1977 tarihinde yayınladığı bildiride gazetelerin yakılması ve okurların okuduğu gazeteye göre fiziksel şiddete maruz kalması olayları karşısında polisin seyirci kaldığı mevzusuna dikkat çekilmektedir (TGS İstanbul Şubesi, Gazetelerin Yakılması ve Okurların Dövülmesi Olaylarına Polisin Seyirci Kaldığını Bildirdi, 1977, 1).

Benzer şekilde, İstanbul Barosu Araştırma Kurulu Raporu’nda “üniversitelerde, yüksekokullarda ve öğrenci yurtlarında görevlendirilen toplum polisinin çoğu kez olaylara ya seyirci kaldığını ya da önleyici kolluk önlemlerini almadıklarını tespit etmektedir (İstanbul Barosu: 1 Mayıs Saldırısı, Seçimi Hedef Almıştır, 1977, 11).

Uluslararası Af Örgütü’nün Nisan 1977 tarihli raporunda “şiddet olaylarını önlemede polisin veya hükümetin gerçek girişimi yok gibidir” ifadelerine yer verilmektedir (Sirmen, 1977, 3).

Öte yandan, Nurnberg ikilemi ile karşı karşıya kalan polis, yasa-dışı emirleri uygulamak ya da uygulamayıp istifa etmek durumunda kalmıştır. Örneğin, 1977 yılının Nisan ayında Uşak Emniyet Müdürü, böylesine bir ikilemle karşı karşıya kalmıştır. Vali Mustafa Bezirgan'ın, polisin Yay-Kur'a silahlı baskın yapma buyruğunu yasa-dışı olarak nitelendirdiği için istifa eden Gıyasettin Gürkaya ikilemle karşı karşıya kalıp görevden ayrılmak zorunda kalan örneklerden sadece bir tanesini oluşturmaktadır (Uşak Emniyet Müdürü Gürkaya İstifa Etti, 1977, 1).

Polis içerisinde bir grup ise, siyasal saiklerle hareket ettiği ve bu davranışı neticesinde ödüllendirildiği için yasa-dışı ya da taraflı tutumlarda bulunmaktan kaçınmamıştır. Ülkücü-polis ilişkisine değindiğimiz bölümdeki örneklerde incelediğimiz üzere bazı polislerin Ülkücülerle gizli ya da açık işbirliği içerisinde hareket ettikleri görülmektedir. Bu durum kamu düzeninin bizzat polis eliyle bozulması sonucunu ortaya çıkarırken toplum nezdinde polisin meşruiyetini yitirmesine de neden olmuştur.

Yasa-dışı emirlerin uygulanması meselesi, polis teşkilatının kendi bünyesindeyse polisin polislerle karşı karşıya gelmesi sonucunu doğurmuştur. Mayıs 1976'da Beşevler semtinde solcu devrimci öğrencilerin dövülmelerine karşı çıkan Ankara Emniyet Müdürlüğü'nde görevli Komiser Ömer Çoban, Komiser Yardımcısı Mustafa Doğmuş ve polis memuru Saadettin Yeşiltepe toplum polisleriyle karşı karşıya gelmiş ve iki grup arasında kavga çıkmıştır. Toplum polisleriyle dövüşen komiser, komiser yardımcısı ve polis memuru haklarında görevlerini kötüye kullanmak ve devlet memurlarının görevlerini engellemek suçlarından dava açılmıştır. Dava sonucunda haklarında beraat kararı verilmiş olsa da Çoban, Doğmuş ve Yeşiltepe başka illere tayin edilmekten kurtulamamışlardır (Komiser Yardımcısını Vuran Genç 17 Yıl Hapse Mahkûm Oldu, 1976, 1).

Yukarıdakine benzer başka bir örnek, Ecevit'in Niksar, Şiran gezilerinden Ankara'ya dönüşünde karşılama töreninde yaşanmıştır. Bu törende, “katil polis” diye slogan attıkları gerekçesiyle iki polis memuru açığa alınmışlardır (Umut Düşmanları, 1977, 2). Polisin polise yönelik kullandığı “katil polis” söylemi kurum içindeki güvensizlik ve çatışmayı ortaya çıkarması bakımından önemlidir.

Poliste yaşanan kadrolaşma ve siyasallaşmanın ilk ve üçüncü sonuçlarının tam da arasında yer alan ve her ikisini de etkileyen bir diğer önemli sonucu da polisin

tarafsızlığı meselesinin kamuoyunda sıkça tartışılır hale gelmiş olmasıdır. Bu dönemde, gerek parti liderleri gerek sağ ve sol örgütlenmeler ve yazılı basında polisin tarafsızlığı sorgulanır hale gelmiştir.

CHP lideri Ecevit'in bu dönem boyunca polisin tarafsız karakterini yitirdiğine dair suçlamaları artmıştır. Ecevit'e göre, ülkede huzur sağlamak isteyen bir hükümet ilkin polise huzur verebilmelidir (Ecevit: Polisin Gerçek Gücü Silahı Değil Tarafsızlığıdır, 1976, 1). Diğer taraftan Demirel ise, CHP'yi polisi görev yapamaz duruma getirdiği gerekçesiyle suçlamaktadır. Ona göre, CHP'nin polisin tarafsız davranmadığına yönelik ithamları netice olarak polisi daha da fazla bölmüştür.

“Halk Partisi evvela polisi her türlü saldırının hedefi yaptı. Onu görev yapamaz hale getirmek için (tarafsız çalışmıyor) diye şikâyetler ortaya attı. Daha sonra “Gerçek polis, gerçek olmayan polis” diye polisin bölünmesinin temelini attı” (POL-DER ve POL-BİR için Soruşturma Açıldı, 1978, 8).

Gerçek polis-sahte polis ayrımı da yine polisin tarafsızlığının tartışmalı hale gelmesiyle birlikte yüksek sesle ifade edilmeye başlanmıştır. Ecevit'in farklı demeçlerinde tarafsız olarak görev yaptığına inandığı polisleri gerçek polis olarak nitelendirmeye başlaması buna örnek olarak gösterilebilir. Benzer şekilde Ecevit, herkesin kendi mahallesinde ve muhitinde sahte polis ile gerçek polisin ayrımını yapması ve buna göre davranması gerekliliği de nasihat etmiştir. Aynı doğrultuda gerçek polise saygı gösterilirken, sahte polise eli kanlı hain muamelesi yapılmasının gereği de bu vesileyle tavsiye edilmiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 1976, 448).

Polis dernekleri de bu dönemde gerçek polis tabirini kullanmaya başlamış ve gerçek polisi tarafsızlık niteliği temelinde tanımlamıştır. Örneğin, Pol-Der Genel Başkanı Mehmet Polat, “gerçek polis”in iktidarların güdümüne asla girmeyeceğini vurgularken (Polat: “POL-DER’in Amaç Dışı Bir Çalışması Yoktur”, 1978, 1) tarafsızlık ve özerklik meselesine atıfta bulunmaktadır.

Polisin profesyonelleşme süreçleri siyasal iktidar tarafından maruz bırakıldığı siyasallaşma stratejileri neticesinde ciddi zarar görmüştür. Profesyonelleşemeyen ve kendi mesleki kurumsal kimliğini özerk bir biçimde oluşturamayan bir örgütün üyelerinde bireysel sınıfsal ve etnik aidiyetlere olan bağlılıklar bir adım daha öne çıkacaktır. Polis memuru, profesyonel polis kimliğine ait ve bağlı olmak yerine bireysel sınıfsal ve etnik aidiyetlerinin peşinden ilerleyecektir. Bu durum polisin siyasallaşma

süreçlerini farklı bir boyutta yeniden üretip derinleştirecektir. Öyle ki polisin bir kesimi tüm bu siyasal denetim ve baskı altında ortaya çıkan mesleki huzursuzluk ortamında kendi adem-i merkezileşmesini sağlayarak politika yapıcı aktif bir siyasal aktör olarak ortaya çıkmıştır. Başta daha fazla özerklik amacıyla ortaya çıkan bu girişim ilerleyen dönemde önce memurların sonra da kurumun topyekûn siyasallaşmasının önünü açacaktır.

Poliste yaşanan kadrolaşmanın en önemli sonucu polisin devletin topluma yönelik olarak işleyen ve kamu düzeninden sorumlu kurumu olarak meşruiyetini kaybetmesi olmuştur. Polis, toplumla günlük olarak ve en yakından ilişki içerisinde bulunan devletin güvenlik aygıtının segmenti olarak belirlemektedir (Kırmızıdağ, 2015). Bu nedenle Ecevit'in Temmuz 1978'de hatırlattığı üzere “polisin halkta uyandırdığı güven, kendisi için en büyük güvencedir” (Özaydınlı: “Amaçları Dışında Çalışan Polis Dernekleri Mutlaka Kapatılacaktır”, 1978, 1). Daha önce vurguladığımız üzere polisin hükümetten ve siyasetten bağımsız duruşu ya da diğer bir ifadeyle polisin apolitik ve tarafsız görünümü polis meşruiyetinin ve rızaya dayalı polisliğin temeline yerleşir (Reiner, O'Connor, 2015, 42).¹⁸⁷ Polisin hükümetten ve siyasetten bağımsız olması -ya da kısaca kurumun siyasallaşmaması- onu kamuoyunun onayından geçiren bir nevi süzgeç görevi görmüştür. Hükümetin etki ve müdahalesinden uzak olması ya da kısaca politize olmaması/nötr olması polisin kamusallaşmasının ve meşruiyet oluşturmalarının yegan kaynağı haline gelmiştir.

Polisin meşruiyeti sorunsalı genel olarak siyaset bilimi açısından meşruiyet sorunsalının ele alınış biçimiyle yakından ilgilidir. Bu noktada Beetham'ın meşruiyet tanımı, polis meşruiyetini anlamak açısından önemli bir referans noktası halini alır. Beetham'a göre meşruiyet üç temel eksende tanımlanır. Bunlar: legalite/hukukilik, ortak değerler ya da genel çıkar ve son olarak rızadır. Özellikle ilk iki meşruiyet kaynağı, polis meşruiyetinin incelenmesi ve anlaşılmasında önemli bir yer işgal eder.

¹⁸⁷ Reiner ve O'Connor (2015), İngiltere'de polisliğin “red” temelinde meşruiyet oluşturduğunu; daha açık ifade etmek gerekirse polislerin kendilerini üniformalı vatandaşlar olarak toplumdan farksız sunmaları neticesinde rıza oluşturabildiğini vurgularlar. Modern polis teşkilatının kurulduğu ilk yer olan İngiltere'de örgütün kuruluş aşamasında parlamentoda reformların tartışıldığı sırada en çok şüphe uyandıran konu polisin hükümet ile olan ilişkisi olmuştur. Reformun 1829 yılında parlamentoda kabul görüp gerçekleşmesinden günümüze kadar uzanan uzun yıllar boyunca da polis ve polislik meşruiyetini ve kamusallığını büyük ölçüde hükümet ile olan ilişkisinin niteliğine göre kazanabilmiştir

Meşruiyetin önemli bileşenlerinden birini oluşturan ilke hukukilik ilkesidir. Polis otoritesinin fiziksel şiddet kullanım gerekçe ve kullanım tarzının hukuka uygun olması; ya da çok genel olarak ifade etmek gerekirse polisin hukuka uygun davranıyor oluşu polis meşruiyetinin toplum nezdinde inşasında başlıca rolü üstlenir.

İkinci etmen olarak ortak değerler ve kamu çıkarı başlığı altında ele alabileceğimiz *procedural fairness* kavramı polisin tarafsız ve vatandaşların kimliği ve demografik karakterlerini gözetmeksizin eşit bir biçimde davranıp davranmadığını esas alır. *Procedural fairness* ilkesi uyarında polis kanun ve kuralları hiçbir ayırım gözetmeksizin hukuka uygun olarak uygulamakla yükümlü kabul edilir (Tyler, 2005, 329). Çok sayıda bilimsel çalışma polisin adil olarak davranıp davranmadığı sorunsalının büyük ölçüde polisin kamu değerlerini temsil ediyor görünüp görünmediği ile birebir ilişkili olduğunu göstermiştir (Jackson, Sunshine, 2007). Ya da diğer bir deyişle, polis toplum nezdinde genel ve kamusal çıkara uygun olarak davranıp davranmadığına bağlı olarak meşru ve adil olarak tanımlanmaktadır.

Ayrıca, meşruiyet kaybı polisin sadece toplumla olan ilişkisini etkilemez. Meşruiyet kaybı ile birlikte polis kendi kimliğini de sorgulamaya başlar. Daha önce önemle üzerinde durduğumuz üzere polis bir devlet kurumu ve örgüt olması dışında aynı zamanda bir mesleki bütünlüğü ifade eder. Diğer bir deyişle kendine has kimliği, çıkarları, amaçları olan bir birliktelik olarak ortaya çıkar. Della Porta ve Fillieule'in (2004, 222) "*police knowledge*" olarak ifade ettikleri polisin kendini algılayış biçimi meşruiyet kaybı ile birlikte polisin içinde bölünmeler ve yeni arayışlar ortaya çıkarır. Meşruiyet kaybı, bu bağlamda, polis içinde kamu düzeni ve toplumun güvenliği için görev yaptığına ve mesleki kimliğin gereklerini ifa ettiğine inanan polis memurları için kendi konumlanışlarını sorgulamaları ihtiyacını ortaya çıkarır.

Öte yandan siyasallaşma, polisin müdahale ve faaliyet kapasitesini azaltmış ve disiplin mekanizmalarını çözmüştür. Özellikle MHP'nin kadrolaşma yoluyla polis faaliyetini siyasal partinin çıkarları doğrultusunda denetimi altına alması, polis faaliyetini büyük ölçüde kendi ideolojisi ve amaçları ekseninde yönlendirme çabası ve iktidarda olmanın verdiği güç ve yetki bağlamında idari yöntemlerle polis memurlarını tehdit altında tutması polisin hareket alanını büyük ölçüde kısıtlamıştır. Kamu güvenliğinin

sağlanması olarak özetlenebilecek genel var oluş amacını siyasal baskı altında ve tarafsız olarak yürütemeyen ve kamunun –ya da en azından bir bölümünün- ihtiyacı için davranamayan polis kapasitesiz, yeteneksiz oluşuyla giderek kendini sorgulamaya başlamıştır.

5. POLİS - ORDU İLİŞKİLERİ VE POLİSİN DÜZEN KURUCU ROLÜ

MC Hükümeti çatısı altında polisin siyasal iktidar tarafından maruz bırakıldığı siyasallaşma süreçlerini; bunların kurum bünyesinde ve kurumun toplumla ilişkilerinde ortaya çıkardığı neticeleri önceki bölümde göstermeye çalıştık. Tam da bu noktada, çalışmanın en başında sorduğumuz kilit soruya geri dönmek önemli görünmektedir: Polis, siyasal iktidarlarını sürdürmek isteyen hükümetlerin denetiminde basit bir araç mıdır yoksa polis, devlet inşa süreçlerine içkin ve diğer devlet kurumlarıyla ilişki ve mücadele içerisinde bulunan ayrı bir kurumsal yapı mıdır? Kısaca polis hükümetin polisi midir yoksa devletin polisi midir?

Polis, hükümetin boyunduruğu altında maruz kaldığı araçsallaştırma ve buna eşlik eden siyasallaşma süreçleri yanında hükümetlerle sınırlı kalmayan ve bütünüyle siyasal iktidarlar tarafından belirlenmeyen devlet inşa süreçlerinin de önemli bir parçasını oluşturur. Bu tespit, en başında, devlet ve polis arasındaki ilişkinin ve bu ilişkinin değişen hükümetlere rağmen değişmeyen yönünü ortaya koyması bakımından önem taşımaktadır. Polis, bir kurum olarak, hükümetin denetimine maruz görünür. Ancak, polisin hükümete tabi oluşunun sınırları vardır. Polislik mesleğine alımlar, şüphesiz, değişen siyasal iktidarların iradesine yönelik olarak belirlenir. Bu doğrultuda, polis memurlarının taşıdığı siyasal renk onların kuruma yerleşmelerinde başlıca etken haline gelir. Ancak bu durum işe alım, ödüllendirmeler ve cezalandırmalar gibi siyasal iktidar denetimine açık pratikler için geçerlidir ve bunlarla sınırlıdır. Hâlbuki polisi devlet ve toplum diyalektiği temelinde anlamak bizi polis-siyasal iktidar ilişkisinin ötesine geçmeye mecbur kılar.

Teorik bölümde devleti neo-Weberyen bir bakış açısından yola çıkmak suretiyle kurumlar arasındaki güç ilişkileri ve mücadeleleri ekseninde tanımlamıştık. Böylesine bir tanımlama ise devleti ve polis-devlet ilişkisini anlamak adına devletin kurumlarının

belirli bir tarihsel perspektif içinde gelişen mücadelelerine odaklanmayı gerektirir. Polis ve hükümet arasındaki ilişki bu teorik yaklaşımın sadece bir ayağını oluşturur. Türkiye’de polis ve devlet arasındaki ilişkinin analizi ordunun devlet aygıtında kapladığı alanın büyüklüğüne bağlı olarak polis ve ordu arasındaki ilişkinin anlaşılmasını öncelikli kılar.¹⁸⁸ Üstelik devletin güvenlik aygıtının iki farklı parçası olarak ordu ve polisin ilişkileri, rekabeti ve birbirleri üzerindeki denetim mücadeleleri rejimin seyri ve gelişimi açısından da ipuçları sunar (Kandil, 2016). Siyasal kriz zamanlarında, sadece polisin değil, ordu başta olmak üzere diğer devlet organlarının da çok daha geniş manevra alanları buldukları ve iktidarlarını genişletmek için yine daha büyük fırsatlar elde ettikleri unutulmamalıdır. Bu nedenle, toplumsal denetim mücadelesinde polisin en büyük rakibi olduğunu varsayabileceğimiz ordu bağlamında da krizler iktidarlarını arttırma isteği bakımından önemli fırsatlar olarak belirir.

Birazdan detaylarıyla inceleyeceğimiz üzere Türkiye örneğinde polis ve ordu arasında hali hazırda var olan kapasite, örgütlülük ve siyasal etki eşitsizliği nedeniyle tam anlamıyla kurumlar arası bir mücadelenin varlığından bahsedilemese de her bir kurumsal aktörün karşılıklı ilişkileri birbirlerinin gelişimi üzerinde iz ve etkiler bırakır. Polisin örgütsel ve araçsal kapasitesizliği orduyu yerleştiği konumundan bir adım öteye taşıırken; ordunun darbe sonrası yönetimi hızla sivil siyasete devretmeye yönelik tavrı polis reformlarının gecikmesiz uygulanmasını bizzat ordu iradesinde mümkün ve ivedi kılar. Üstelik çalışmanın kapsadığı dönemin şartları hesaba katıldığında ordunun Türkiye siyasetindeki hâkim konumu, hükümetlerin güvenlik aygıtları üzerindeki etkisini de sınırlı hale getirir.

Öte yandan, neo-Weberyen anlayışla devlet-toplum ilişkilerine odaklanmanın gereği, polis-devlet arasındaki ilişkinin çözümlenmesinde devletin kurumları arasındaki ilişkilerin analizini önemli ama yetersiz kılar. Bu noktada, devleti topluma; toplumu da devlete bağlayan bir kavramsallaştırma önem kazanır: Kamu düzeni. Kamu düzeni-polis

¹⁸⁸ Askeri darbelerin Türkiye’de siyasetin merkezinde yer alması orduyu polisin önüne koymakla ve polisi siyasal/toplumsal aktör olarak düşünememe neticesini ortaya çıkarmakla kalmamış, belki çok daha önemli olarak, ülke siyasetinin demokratikleşmesinde ordunun ve darbelerin tek engel olduğu algısını da zihinlere yerleştirmiştir. Hâlbuki siyasetin ihmal edilen ordu-polis ilişkisel boyutu demokrasiye ve devlet şiddetine dair analiz düzeyinde çok şey vaat etmektedir. Benzer bir duruma Latin Amerika araştırmalarında da rastlanır. Latin Amerika ve Arjantin örneğinde, ordu-sivil ayrışması ve polisin bu dikotomideki görünmezliğinin detaylı bir eleştirisi için bkz. (Kalmanwiecki, 2000)

ilişkisi, devletin topluma uzanan elini görünür kılar. Kamu düzenine dair yasalar devletin toplum nezdindeki algısını somut kılar. Yasalarda gerçekleştirilen düzenleme ve değişiklikler polisin eylemlerdeki davranışına yansırken polisin davranışı ise devletin kamu düzenine dair bakış açısını toplum nezdinde görünür kılar. Nihayetinde devlet-toplum ilişkisinde polis sokakta konum belirler.

Tüm bu nedenlerle, ülkenin anayasal rejimiyle ilişki içerisinde değişen ve evrilen polis yasalarına kamu düzeni polisliğine odaklanmak suretiyle göz atmak polis-devlet ilişkilerinin çözümlenmesinin ikinci ve önemli bir boyutunu oluşturacaktır. Özetle polisin kamu düzeni işlevini gerçekleştirme biçimi ile eylemlere yönelik tepki ve tavrı da yine devlet, toplum ve polis arasındaki ilişkinin deşifresinde önemli bir araştırma alanı olarak ortaya çıkmaktadır. Nihayetinde, polisin devlet aygıtı içerisindeki tarihsel gelişimini anlamak onun ordu ile olan münasebetine odaklanmayı ve kamu düzeni polisliği adı altında muhalif mobilizasyonlar karşısındaki tavrını sorgulamayı gerektirir.

5.1. Polis ve Ordu

Türkiye'nin sosyo-politik koşullarında polis ve ordu arasındaki ilişkiye dair gerçekleştireceğimiz analiz bu ikisi arasındaki mücadelenin sınırlarının farkındadır. Yine de, Weber'in (1947) vurguladığı üzere siyasal örgütlenmeler arasındaki iktidar ilişkileri birinin bir diğeri üzerinde kendi iradesini dayatma olanağı, olasılığı ve şansı olarak tanımlanıyorsa, her durumda, polis ve ordu arasında bir iktidar mücadelesinin süregittiğinden bahsetmek yerinde olacaktır. Asgari düzeyde, polisin ordu karşısında rüştnü ispat etme yönündeki çabası dahi bir iktidar mücadelesi olarak nitelendirilmelidir.

Her devlet kurumu iktidarını mümkün olduğunca arttırmak için mücadele eder ve bu mücadeleyi ağırlıklı olarak diğer kurumlarla yarış halinde gerçekleştirir. Polis söz konusu olduğunda ise mücadele yürütülecek aktörlerin başında ordu gelir. Üstelik Türkiye siyasal yapısında ordunun işgal ettiği alanın genişliği polisin her türlü iktidar genişletme hamlesinde orduyu karşısında bulması neticesini doğurur. Ordu ve polisin zaman içerisinde birbirlerinden ayrışması¹⁸⁹ ve bu sürece paralel olarak ikisi arasındaki

¹⁸⁹ Polisin ayrı bir kurumsal yapı olarak belirmesi, farklı kuramcılar tarafından çok çeşitli gerekçelerle açıklanmıştır. Örneğin, Bunyan'a göre (1976), sermaye sınıfı ihtiyacı olduğunda orduyu elinin altında

görev ve rol dağılımının farklılaşması bir yana, diğer yanda her iki kurumun devletin güvenliğini sağlama temel işlevi üzerinde kesişen rolleri onları yakın ve içiçe kılmıştır. Polis ve ordu arasındaki ilişkinin¹⁹⁰ bu ikisini hem “ayrı” hem de birbirleriyle “ilişkili” (Enloe, 1980, 131) kılar niteliği ise bu ilişkinin deşifresini çok daha cazip hale getirmektedir.

Tarihsel olarak incelendiğinde, Türkiye’de 1970’li yılların koşullarında polis ve ordu arasındaki ilişkinin gelişiminde başlıca üç ana etkenin belirleyici olduğu söylenebilir:

İlk olarak tarihsel olarak değerlendirildiğinde polisin ordudan özerkleşme ve profesyonel bir devlet aygıtı olarak kurumsallaşma süreci yavaş ilerlemiş ve tamamlanamamış bir sürece tekabül etmektedir. Üstelik askeri darbeler ve müdahaleler bu süreci büyük kesintilere uğratmıştır. İkincisi, özellikle 1971 Muhtırası ertesinde ordunun sıkıyönetim uygulamaları ve MGK aracılığıyla edindiği ayrıcalıklı konumu polisi orduya tabi kılmış ve onu ordunun denetim ve gözetimine sokmuştur. Son olarak, polisin tedavi edilemeyen kapasite yetersizliği sorunu ile sıkça içine girdiği siyasallaşma süreçleri polisi ordu etkisine daha açık hale getirmiştir. Üsteik, 1975 sonrasının siyasal şiddete evrilen siyasal kriz koşullarında polisin kapasitesizliği hiç olmadığı kadar göze görünür hale gelmiştir. Devletin kapasitesizliği sorunu ile birlikte derinleşen ve karşılıklı olarak birbirini tetikleyen polisin kapasitesizliği sorunu, MC Hükümeti ile birlikte ivmelenen siyasal kriz ortamında tüm dikkatleri üzerine çekmiştir. Böylesi bir ortamda ordu, polisin kapasite ve siyasallaşma sorunlarını kendi müdahale araçlarının uygulanmasının meşrulaştırma süreçlerinde özenle kullanmaktan çekinmemiştir.

Nihayetinde, 1970’li yılların darbe ve müdahale arasına sıkışan dönemselliği, siyasal şiddet ile çevrili ortamı, Soğuk Savaş’ın iç ve dış tehdidi bir araya getiren düşman anlayışı,¹⁹¹ siyasal iktidarların istikrarsızlığı ve nihayetinde ekonomik sıkıntıları hali

bulamamıştır. Bu durum, her daim ulaşılabilir yeni bir güvenlik ve denetim aygıtının oluşturulması için ihtiyacı arttırmıştır. Enloe (1980) ve Miller’a (1977) göre ise askerin kamu düzenine dair olaylara yönelik müdahalesinin sertliği, devlet-toplum ilişkilerinde büyük yarıklar oluşturmayacak, toplumla daha fazla temas halinde ve daha uzlaşmacı bir güvenlik aygıtı ihtiyacını doğurmuştur.

¹⁹⁰ Polis ve ordu arasındaki örgütsel ve işlevsel farklılıkların ana hatlarıyla genişçe bir tablo halinde sunumu için bkz (Enloe, 1980, 131-32).

¹⁹¹ Soğuk Savaş dönemi süresince açık bir savaşın söz konusu olmaması orduyu meşgalesiz bırakmıştır. Yine bu dönemde ABD öncülüğünde yürütülen anti-komünist mücadele iç ve dış düşman ayrımlarını aynı potada eritmeyi başarmıştır. Tüm bu gelişmeler dönem süresince ordunun polislik işine müdahalesini derinleştirmiştir (McSherry, 1997; Nunn, 1983).

hazırda süreklilik kazanmış olan polisin ordudan ayrışamama sorununu bu dönem süresince bir nebze daha derinleştirmiştir.

5.1.1. Türkiye’de Polis Teşkilatının Kurumsallaşması

Dünyada olduğu gibi Türkiye’de de polisin kurumsallaşması ya da diğer bir ifadeyle polisin modern devletin kamu düzeninden sorumlu bürokratik bir kurumu olarak siyasal ve toplumsal yapı içerisindeki konumlanması, her şeyden önce onun ordudan ayrışma ve özerkleşme süreçlerinin incelenmesi ile anlaşılabilir. Türkiye’de de Osmanlı’dan günümüze polisin kurumsallaşması her şeyden evvel, polisin ordudan özerkleşmek suretiyle ayrı bir devlet kurumu olarak inşa süreciyle ilgili olmuştur.

Skolnick ve Fyfe (1993, 178), polisin tarihsel süreçte askeri çizgiler temelinde örgütlenmesini tarihsel bir kaza olarak nitelendirir. Gerçekten de polisin dünya genelindeki tarihsel gelişimine baktığımızda, onun, ordunun içinden çıktığını ve zamanla ondan ayrılmak suretiyle ayrı bir kurumsal yapı ve kimliğe kavuştuğunu söyleyebiliriz. Buradaki çelişki açıktır. Polis, bürokratik anlamda, orduya benzeyerek gelişirken kurumsallaşmasının seviyesi ordu karşısında kazandığı özerkliği ile ölçülmektedir. Örneğin, 17. ve 18. yüzyıllar boyunca Fransa’da ordu yerel devriyeden sorumlu başlıca güvenilir kurumdur. Aynı doğrultuda, polis kadrolarına ordudan yapılan alımlar yoğun bir biçimde devam etmiştir. Prusya’da polis, orduyu taklit ederek gelişmiş ve tıpkı onun gibi devlete hizmeti sorgulamaksızın yerine getirmekle görevlendirilmiştir. Weimar dönemine kadar polis memurları emekli ordu mensupları arasından seçilmiştir. İtalyan polisi ise birleşmeden itibaren ordu himayesinde ordu tarafından yönetilmiştir (Bayley, 1975, 373-375).

Osmanlı’da da 19. yüzyıla kadar geçen sürede iç güvenliğin sağlanmasında ordu merkezli ve ağırlıklı bir yapı söz konusudur.¹⁹² 1845 yılında kurulan polisin gelişimi ve kurumsallaşması ise yavaş ilerlemiş¹⁹³ ve sınırlı kalmıştır.¹⁹⁴ Polisin ordudan ayrışmasını

¹⁹² 19. yüzyıla kadar polislik işlevini gerçekleştiren aktörlerin başında Yeniçeriler gelmektedir. II. Mahmud tarafından 1826 yılında Yeniçeri Ocağı’nın lağvedilmesinden sonra Osmanlı İmparatorluğu’nda kamu düzenin sağlanması adına yeniden yapılanma çalışmaları başlamıştır (Levy, 2007, 144; Piran, 2013). Polis teşkilatının miladı olarak kabul edilen 10 Nisan 1845 tarihli Polis Nizamnamesi işte bu uzun soluklu reform çalışmasının başlangıcını oluşturmaktadır. Yine de takip eden süreçte ordu, polisin yanında iç güvenlikle ilgili olmaya devam etmiştir.

¹⁹³ Polisin, ordudan özerkleşmesi için Tanzimat dönemi boyunca yapılan çalışmalar büyük ölçüde kısıtlı kalmıştır. Bunun en önemli gerekçeleri olarak ordunun bürokratik ağırlığı, taşrada mahalli güçlerin iç

hedefleyen reform süreci, önce rejimin korunması amacını birincil hedef edinen II. Abdülhamit döneminde ardından 1908 yılında iktidarı ele geçiren İttihat ve Terakki'nin¹⁹⁵ girişimleriyle kurumsallaşma yolunda büyük yol kat etmiştir.

Polis tarihine genel bir bakış attığımız bölümde bahsettiğimiz üzere bugün bildiğimiz anlamda polis teşkilatının ilk örneğini oluşturan Emniyet-i Umumiye Müdürlüğü 1909'da kurulmuştur.¹⁹⁶ Emniyeti Umumiye Müdüriyeti'nin ilk genel müdürü Hareket Ordusu komutanlarından Miralay Galip Bey olmuştur (Ergut, 2012, 196).¹⁹⁷ Üstelik kuruma atananlar da yine askerler arasından seçilmiştir. Teşkilatın benimsediği organizasyon şeması da askeri modelden büyük ölçüde etkilenmiştir (Lévy-Aksu, 2017, 234-235). Dolayısıyla, 20. yüzyılın başında polis ve ordu arasında görev dağılımı ve kurumsal açıdan bir ayrışma sınırlı da olsa sağlanmıştır. Öte yandan, yukarıda Avrupa ülkeleri örnekleri üzerinden dikkat çektiğimize benzer biçimde, polisin gelişimi ve kurumsallaşması asker eliyle gerçekleşmiştir.

Milli Mücadele döneminde içinde bulunulan olağanüstü savaş koşulları nedeniyle polisin yetki ve özerkliği büyük ölçüde ortadan kalkmıştır. Ergut (2012) Milli Mücadele dönemini devlet inşa süreçlerinin geriye gittiği bir dönem olarak nitelendirmektedir. Bu süreçte modern polis teşkilatının yerini kısa süreli de olsa silahlı gruplar, ordu ve gönüllü birliklerin ayrı ayrı hareket ettiği hibrid bir yapı almıştır. Bu aktörler arasında ön plana çıkan şüphesiz ki ordu olmuştur. Ordu, bu dönemde içeride güvenliğin sağlanmasında başlıca yetkili kurum haline gelmiştir. Bundan sonraki süreçte de

güvenliğin ve düzenin sağlanmasındaki etkinliği gösterilebilir. Süreç, 1879 yılında Zaptiye Nezareti'nin kurulması ile bir adım ileri gidebilmiştir.

¹⁹⁴ 19. yüzyılın sonuna gelindiğinde İstanbul'da Zaptiye Nezareti denetimi altında işleyen kapsamlı bir polis teşkilatının izleri gözlemlenirken; taşrada Jandarma Dairesi denetimi ve mahalli unsurların da katılımıyla daha karmaşık bir teşkilatlanma söz konusudur 1879 yılında asakir-i zabtiye yani jandarmanın mevcudu 37.943'tür. Aynı tarihte İstanbul dışındaki vilayetlerde toplam 779 polis memuru bulunmaktadır. Dolayısıyla bir bütün olarak bakıldığında, iç güvenlik ağırlıklı olarak asakir-i zabtiye yani jandarma tarafından temsil edilmektedir (Özbek, 2004, 80).

¹⁹⁵ İttihat ve Terakki'nin ilk hedefi Zaptiye Nazırının değiştirilmesi olurken (Ergut, 2012) çok daha radikal değişiklikler ile polisin siyasal iktidarın denetimi altına alınması çabası 31 Mart olayıyla mümkün olabilmıştır.

¹⁹⁶ Darbe girişimin hemen sonrasında olası bir karşı devrimi önlemek amacıyla, 1909 yılında, ivedilikle Zaptiye Nezareti'ni kaldırarak ve "İstanbul Vilayetine ve Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti"ni kuran kanun kabul edilmiştir (Ergut, 2012, 196).

¹⁹⁷ Bunu takiben, 1913 yılında Emniyet Genel Müdürlüğü Dâhiliye Nezaretine bağlanmıştır (Uysal, 2016, 89).

ordunun polis üzerindeki hâkimiyeti, ordunun devlet kurucu rolü ekseninde siyasal ve toplumsal yapıyı belirleyecek biçimde derinleşmiştir.

Her kriz ve çatışma sonrası dönemde olduğu gibi Cumhuriyetin kuruluş yıllarında ve özellikle Tek Parti iktidarı dönemi boyunca polisin profesyonelleşmesi anlamında büyük adımlar atılmıştır. 2259 numaralı Polis Vazife ve Salahiyetleri Kanunu 1934 yılında yürürlüğe girerken; 3201 sayılı Emniyet Teşkilat Kanunu 1937 yılında hazırlanmıştır (Metin, Eraslan, 1994, 10-12). Profesyonelleşme yolunda gerçekleştirilen tüm bu reformlar, öte yandan, Milli Mücadele'den galip çıkmış ve devletin güvenliğinden sorumlu başlıca kurum olan ordu tarafından gözetim ve denetim altında tutulmuştur. Ordunun, bir yandan, içeride görev aldıkça zarar gördüğü ve bu nedenle polisin profesyonelleşmesi yönünde çaba sarf ettiği söylenebilirken, öte yandan, ordunun toplumsal denetimdeki hâkim konumunu hiçbir kurumla paylaşmak istemediği ve bu doğrultuda polisin gelişimine mesafeli yaklaştığı da belirtilebilir. Bu ikircikli ve tutarsız bakış açısının, ordu polis ilişkisinin bundan sonraki gelişiminde akılda tutulması gereken temel dinamiği oluşturduğu rahatlıkla söylenebilir.

Çok partili hayata geçiş ile birlikte başlayan süreçte ise polisin tarihsel gelişimi büyük ölçüde askeri darbeler ve askeri yönetimler ile belirlenmiştir. Tek parti hükümetlerinin polisi siyasallaştırma ve denetim altına alma girişimleri gerçekleşen askeri darbe ve müdahaleler neticesinde kesintiye uğratılmış ve polis için gerekli reformların yapılmasının önü askeri yönetimler tarafından açılmıştır. Öte yandan polisin farklı hükümetler tarafından siyasallaşması sorunsalı ordu tarafından polislik işine müdahil olma ve kendine daha geniş bir iktidar alanı açma amacıyla bahane olarak da kullanılmıştır. Dolayısıyla, burada, neo-Weberyen devlet kuramının öngördüğü kurumlar arası mücadelenin tüm dinamikleri gözlemlenebilmektedir. Sivil hükümet polisi ele geçirme yönünde çaba sarfederek iktidarını başta ordu olmak üzere diğer kurumlar önünde arttırmaya ve genişletmeye çabalarken; ordu hükümetin polise yönelik baskısını devlet için bir tehdit algılamakta, ancak bunu engellerken güvenlik aygıtının diğer kolunu kendi irade ve denetimine maruz kılmaktadır.

Türkiye siyasetinin çok partili hayat olarak adlandırdığımız tarihsel kesitinde polis-ordu ilişkisinin çözümlenmesinde askeri darbeler ve darbeleri takip eden askeri rejimler ana

duraklar olarak belirmiştir. 1960 yılından itibaren ordu, gerçekleştirdiği askeri darbe ve müdahaleler ile birlikte siyaset sahnesinde önemli bir aktör olduğu gerçeğini tekrar ispatlamıştır (Uzgel, 2003). Bununla birlikte Türkiye siyasetinde ordu, Latin Amerika örneklerinden farklı olarak, darbeyi takip eden süreçte yönetimi sivil otoritelere devretmeyi tercih etmiştir (Cizre-Sakallıoğlu, 1997).¹⁹⁸ Bu şekilde ordu, siyaseti ve siyasal aktörleri yukarıdan denetleme işlevi ile kendini mükellef kılmış ve bu denetim işinin bir parçası olarak gerçekleştirdiği darbeler sonrasında polis de dâhil olmak üzere rejimi kuvvetlendirici önlemleri bizzat kendi eliyle gerçekleştirmiştir. Polis reformları işte Türkiye’de askeri darbelerin yönetimi sivil yönetime devretme önceliğinin bir uzantısı olarak da düşünülebilir. Yukarıda dikkat çektiğimiz ordu polis ilişkisinde var olan çelişki bir yönüyle Türkiye’de askeri darbelerin sivil yönetime geçme taraftarlığı ile açıklanabilir.

Askeri darbe ve müdahaleler üzerinden polis-askeri darbe ilişkisini basit de olsa şematize etme çabası analiz düzeyinde bize kolaylık sağlar. Buna göre, polis-ordu ilişkisi üç aşamada analiz edilmelidir: Darbe öncesi, darbe ve askeri yönetim, reform ve iade-i itibar. Bu üç aşamayı çok genel olarak özetlemek gerekirse;

Polis, askeri darbe öncesi toplumsal muhalefetin arttığı ve yönetilemezlik sorununun baş gösterdiği siyasal kriz zamanlarında başlıca tartışma konusu haline gelir. Bu dönemlerde polis, krizi yönetemeyen hükümetler tarafından genişleyen toplumsal muhalefet karşısında bir baskı aracı olarak kullanılmaya çalışıldıkça “hükümetin elinde” ve “hükümetin polisi” olmakla eleştirilir. Üstelik artan toplumsal muhalefetin karşısına yerleştirilen polis, güçsüz ve yetersiz bir polistir. Çatışma ortamıyla birlikte yoğunlaşan siyasal krize çare olmak amacıyla müdahalede bulunan ordu, polisin yerine kamu düzenini sağlamak üzere devleti koruma rolünü üstlenir. Bunu, devlet alanını siyaset alanının aksi yönünde genişletmek suretiyle yapar. Darbeyi takip eden sıkıyönetim askeri rejimi altında polis, ordunun denetim ve gözetiminde çalışır. Bu süreçte deyim

¹⁹⁸ Kurumsal bir perspektiften, karşılaştırmalı olarak güvenlik, ordu ve siyasal kurumlar arasındaki ilişkileri inceleyen Kandil (2016), bu üç kurumsal yapı arasındaki ilişkilerin siyasal rejimin evrimi bakımından belirleyici olduğu tespitini yapar. İran, Mısır ve Türkiye örnekleri üzerinden gerçekleştirdiği incelemesinde Kandil, Türkiye örneğinde rejimin demokratik karakter kazanmasını ordunun pretoryen olmayan niteliği ve darbe sonrası hızla iktidarın sivil yönetimlere devri ile açıklar. Öte yandan polisin 1980’lere kadar devam eden kapasite yetersizliği sorunu ordu-polis ilişkisinde ordunun mutlak hâkimiyetini sağlamış, bu durum, nihayetinde bir polis devleti oluşumunu bertaraf etmiştir.

yerindeyse, polis ordu tarafından disipline edilir, tarafsızlaştırılır¹⁹⁹ ve onunla işbirliği sayesinde meşruiyetini ordu üzerinden yeniden kazanmaya başlar. Devlet, askeri ve polisi ile “bütün” görünmek ister. Takip eden süreçte, ordunun liderliğinde ve girişiminde polis reformları gerçekleştirilir ve polise itibarı iade edilir. Reform süreci bazen doğrudan askeri yönetimler altında işleyebileceği gibi bazı durumlarda askeri yönetimin ivedilikle iktidarı sivil yönetime devretmesiyle bizzat sivil yönetimler iradesinde de gerçekleştirilebilir. Bunun için öncelikle, poliste genişçe bir kadro tasfiyesi süreci başlar. Ardından ise üniforma değişikliği gibi sembolik değişiklikler gerçekleştirilir. Bu dönemlerde polis, yeni muhalif hareketler karşısında güç kazanabilmesi için yasal ve örgütsel olarak güçlendirilir.²⁰⁰

1960 darbesi öncesi yaşananlar ve sonrasında polis teşkilatında gerçekleştirilen reformlar yukarıda çizdiğimiz genel şemanın uygulamadaki önemli bir örneğidir. 1960 öncesi DP iktidarı yönetiminde artan toplumsal muhalefet ortamında giderek muhalefeti bastırmakla ve şiddet ile anılmaya başlayan polis, hükümet yanlısı olmakla ve tarafsızlığını yitirmekle suçlanmıştır. CHP Genel Başkanı İnönü’nün yurt gezilerinde uğradığı çeşitli saldırılarda polisin etkin ve tarafsız olmaması eleştirilmiş, 1960’lara doğru artan öğrenci olaylarında polis, öğrencilere şiddet uygulamakla suçlanmıştır. 28-29 Nisan 1960 yılında gerçekleşen öğrenci olaylarında şiddetlenen polis müdahalesi ancak askerin devreye girmesi ile çözülmüştür. “Katil Polis” sloganına eklenen “polis gitsin, asker gelsin” sloganı da dönem süresince polisin kaybettiği meşruiyetini ve uğradığı siyasallaşma süreçlerini göstermesi bakımından ilgi uyandırıcıdır (Dikici, 2014). Bu ortamda gerçekleşen askeri darbe ile birlikte ordunun elde ettiği meşruiyet kazancı ile Yassıada Mahkemeleri’nde yargılanan polislerin uğradığı meşruiyet kaybı

¹⁹⁹ Askeri darbeler sonrası ordu ve polis arasında Türkiye’dekine benzer bir ilişki Arjantin’de Peron dönemi ertesinde de görülür. Buna göre Peron iktidarı askeri darbe ile yönetimden uzaklaştırıldıktan sonra ordu, hızla, polisi siyasetten temizlemeye başlar. Ancak bu temizleme işi çoğu zaman polisin ordu denetimine girmesi ile sonuçlanır. 1976 yılında Arjantin’de polis teşkilatının askeri yönetim altında uğradığı değişim süreci ve bunun sonucunda ordu etkisinde ve denetiminde bir kurum haline gelmesi de bu şekilde yorumlanmalıdır (Kalmanowiecki, 2000).

²⁰⁰ Türkiye’de darbeler üzerinden şematize etmeye çalıştığımız polis-ordu ilişkisine benzer bir model Arjantin için de geçerlidir. Eylül 1930’da ülkede gerçekleşen ve Başkan Hipolito Yrigoyen’i iktidardan uzaklaştıran askeri darbe sonrasında kamu düzeninin anlamı giderek siyasallaşırken, polis bizzat asker tarafından örgütsel anlamda güçlendirilmiştir. Polisin örgütlenmesinde meydana gelen değişiklikler ile birlikte devlet düzenine karşı hareket eden sol, komünist ve anarşist grupların özel istihbarat branşı tarafından ülke çapında takip edilmesi ve denetimi sağlanmıştır. Latin Amerika örneği bağlamında ordu, darbeler ve siyasal polislik ile ilgili derinlemesine bir analiz için bkz. Kalmanowiecki (2003).

karşılaştırıldığında ordu-polis ilişkisinin 1960'ların henüz başında aldığı eşitsiz konumlanışın derecesi net bir biçimde fark edilir.

1960 darbesi ertesi dönemde ise polis ordunun önderliğinde bir reform sürecine girmiştir. Polise kaybettiği itibarını kazandırmak için polis üniformalarının yeşil renge dönüştürülmesi de dâhil olmak üzere çeşitli reformlar bu dönemde hazırlanmıştır.²⁰¹

Takip eden süreçte ise Emniyet Teşkilatının yönetimi de asker kökenli kimselere devredilmiştir. 1960 darbesinden sonra göreve getirilen asker kökenli Necip San, polise çeki düzen vermek amacıyla sorumlu kılınmıştır (Dikici, 2014).

1960 Darbesi ertesinde, polis için uzun süredir arzulanan uzmanlaşma sürecine de başlanmıştır. 1960 darbesi ve 1961 Anayasası'nın ikircikli ruh haline uygun olacak biçimde, polis, bir taraftan geniş örgütlenme haklarına kavuşmuş; öte yandan aynı polis 1965 yılında Toplum Polisi'nin kurulması ile birlikte toplumsal hareketlerin bastırılması için artan siyasallaşma karşısında uzmanlaşmış bir yeni birime kavuşmuştur. 1960'lı yıllar boyunca ithal ikameci sanayileşme politikalarının bir neticesi olarak ve dünyada hızlanan toplumsal hareketlilik ile de paralel seyredecek biçimde hızlanan siyasallaşma süreçlerine darbe ile kuvvetlenen devlet bürokrasisi kayıtsız kalmamıştır. Bu bağlamda polis teşkilatı içerisinde vücut bulan Toplum Polisi, Türkiye'de polis teşkilatının örgütlenmesi bakımından bir nevi milat olarak değerlendirilebilir.

Toplum Polisi, 14 Temmuz 1965 yılında ve 654 sayılı özel bir kanun ile kolektif muhalif hareketlerin bastırılması ve kamu düzeninin sağlanması konusunda uzman birlikler olarak kurulmuştur. Bu kanuna göre Toplum Polisi'nin kuruluş amacı şu şekilde tanımlanmıştır:

Cumhuriyet ve hürriyet düzenini demokratik usullerle korumak, kanun dışı sokak ve meydan hareketlerini önlemek, toplumun ve kişinin maddi ve manevi varlıklarının kanunlara aykırı grev ve lokavtlar yüzünden kısmen ya da tamamen tahribe uğramasının önüne geçmek, toplumun kendisi veya kaderi üzerinde büyük ölçüde olumsuz etkisi olabilecek her çeşit kanunsuz toplumsal olayların meydana gelmemesini sağlamak ve geldiğinde gerekirse zor kullanarak etkisiz hale getirmek (Güran, 1970, 81).

²⁰¹Polisin üniformalarının değiştirilmesi ile ona itibarının geri iade edilmesi amaçlı reformun bir başka örneğine İttihat ve Terakki dönemi polis reformlarında rastlanır. İTC yönetimi, Abdülhamit döneminde padişahın polisi olarak görev yapmakla eleştirilen ve ciddi bir meşruiyet kaybına uğrayan polis teşkilatında eski iktidarın izlerini ortadan kaldırmak için polisin hem kadrosunu hem de üniformasını değiştirmiştir (Alyot, 1947, 487; Lévy-Aksu, 2017, 224-230).

Aynı kanunla, Toplum Polisi'ne 2498 adet kadro verilmiştir (Güran, 1970, 81).²⁰² (Güran, 1970, 81). Toplum Polisi, örgütlenme olarak, 1944 yılında kurulan Fransa'nın *Compagnies Républicaines de Sécurité (CRS)* birlikleri örnek alınarak oluşturulmuştur (Uysal, 2016, 89-90).

Yükselen işçi sınıfı hareketinin, kentleşme neticesinde kendine siyasal bir mekân arayan gecekonduların ve yine yükselen öğrenci hareketin karşısına yeni bir güvenlik birimi ile çıkan devlet, takip eden devlet politikalarının muhalif kalkışma ve hareketlere yönelik bakış açısı ve manevra alanının da ilk ipuçlarını vermiştir. Dönemin meclis tutanaklarına yansıyan tartışmalarda, ilgili birimin, artan işçi, öğrenci ve gençlik hareketini dizginlemek amacıyla kurulduğu ortaya çıkmaktadır. Yine Toplum Polisi'nin kurulduğu şehirlere (Adana, Ankara, Zonguldak, İzmir ve İstanbul) bakıldığında, hepsinin işçi ve öğrenci hareketliliğinin yüksek olduğu yerler olduğu hemen göze çarpmaktadır (Uysal, 2016, 89). Dolayısıyla Toplum Polisi'nin ağırlıklı olarak işçiler, öğrenciler ve siyasallaşmaya başlayan gecekondular karşısında devletin güvenliğini sağlamak amacıyla kurulduğu söylenebilir (Berksoy, 2007a, 94-98).

Askeri darbeyi takip eden süreçte polis teşkilatı bünyesinde gerçekleştirilen bir diğer önemli değişiklik de yine 1965 yılında PVSK'da yapılmıştır. PVSK'nın 2. Maddesinde yapılan değişiklik uyarınca polis;

(a)yasalara, tüzüklere, yönetmeliklere, hükümetin emirlerine ve kamu düzenine uygu olmayan eylemlere karşı önleyici tedbirler almalı

(b)bir suç işlendiğinde CMUK'ta ve ilgili diğer yasalarla belirlenmiş görevleri yerine getirmelidir (Gönen ve diğ., 2013, 20).

1965 yılında gerçekleştirilen değişiklikler ve ilgili maddeye getirilen ek fıkralarla birlikte amirin verdikleri emirlerin hukuka uygun olup olmadığının denetimini yapacak yetkili olarak bizzat emri veren amirlerin belirlenmesidir. On üç istisnai durumda, polis amirinin vereceği emirler sorgulanmadan derhal yerine getirilecektir. Bu istisnai durumlar ise ağırlıklı olarak “devlet güvenliği” temelinde tahayyül edilmiş ve muğlak ifadelerle sınırları genişletilmiştir (Gönen ve diğ., 2013, 20).

²⁰² Daha sonra, Toplum Polisi'ne 911 sayılı Kanun ile 2190 ve 1144 sayılı Kanunla da 5575 kadro eklenmiştir. 1970 yılına gelindiğinde teşkilatın kadro sayısı 10263'e ulaşmıştır (Güran, 1970, 81).

1960'lar örneği, yukarıda çizdiğimiz şemayı ana hatları ile kanıtlar.²⁰³ Öte yandan, ordu-polis ilişkisinde ordunun liderliği askeri darbe ve rejimler sonrasında da artarak devam etmiştir. 1960 darbesi ile birlikte ordu, güvenlik siyasetinin kurucusu haline gelirken, bu kurucu rolünü oynarken hükümetlerin sınırlama ve denetiminden de özerk kalmayı büyük ölçüde başarmıştır.

1971 Askeri Müdahalesi de yine ordu liderliğinde polisin profesyonelleşmesi ve güçlendirilmesi sürecini hızlandırmıştır. Toplum Polisi, özellikle 1971 Muhtırası ertesinde gerçekleştirilen yasal düzenlemelerle birlikte hem donanım hem de kadro olarak daha da güçlendirilmiştir. 1971 yılında gaz bombası, makineli silahlar ve karşı tarafı etkisiz hale getirecek bir takım araç-gereçlerin Toplum Polisi için gerekli olduğu kanunla belirtilmiştir (Toplum Zabıtası Tüzüğü'nün Yürürlüğe Konulması Hakkında Kararname, 1971). Buna ek olarak yine 1971 Muhtırası ertesinde Toplum Polisi'nin görev yaptığı şehirlerin sayısı on sekize çıkarılmıştır.²⁰⁴ Tüm bu yasal değişiklik ve düzenlemeler, askeri rejim altında gerçekleştirilmiştir.

Nihayetinde 1970'li yıllara gelindiğinde polisin ordudan özerkleşme sürecinin bu “tamamlanamayan” niteliği Türkiye siyasetinin temel yapısal belirleyenlerinden biri halini almıştır. Brewer ve diğerlerinin (1996) İsrail'de polis-ordu arasındaki ilişkiyi tanımlarken kullandığı “polisin ordunun üvey kardeşi olduğu” yönündeki tespitini²⁰⁵ pekâlâ Türkiye'de iki kurum arasındaki ilişkiyi çözümlerken de kullanabiliriz. Devlet kurucu ordu, güvenlik aygıtının katı halini temsil ederken, hükümet etkisine maruz polis

²⁰³ 1980 darbesi ve sonrasında kurulan askeri rejim altında polis-ordu ilişkileri de yukarıda çizdiğimiz şemaya büyük ölçüde uymaktadır. 1980 öncesinin polise dair araç, eğitim, siyasallaşma vb. konularda yoğunlaşan eleştirileri neticesinde darbe sonrasında askeri rejim altında ivedilikle Emniyet Genel Müdürlüğü Jandarma Genel Komutanlığının emrine verilir. Bu sayede bir taraftan polisin, askerin olanaklarından yararlanması sağlanırken öbür taraftan polisin gerekli görülen reformunun askerin iradesinde gerçekleştirilmesi mümkün kılınır. Bu doğrultuda polis, askeri rejim altında hem örgütsel hem de bütçe anlamında yeniden yapılandırılır ve kuvvetlendirilir (Demir, Öztogay, 2017, 103-104).

²⁰⁴ Toplum Polisi'nin görev ve yetkilerinin detaylı incelemesi için bkz. Eser (1984).

²⁰⁵ İsrail'in Araplarla çatışması ekseninde gelişen siyasal yapısı, dış güvenlik ile iç güvenliğin birlikte yönetilmesi sonucunu doğurmuştur. İç çatışmaları makro perspektiften Arap-İsrail anlaşmazlığının; dolayısıyla dış güvenliğin bir parçası olarak gören bu anlayış, iç güvenlik ile dış güvenlik arasında yapay organik bir bağ kurar. Buna bağlı olarak polis ve ordu arasındaki iş bölümü de bulanıklaşmıştır. Bu bulanıklığı ordu, kendi lehine çevirmekte tereddüt etmemiş ve sınır kontrolleri gibi uygulamaları İsrail Savunma Birlikleri eliyle düzenledikçe polise iç güvenlik alanında pek bir yetki ve sorumluluk bırakmamıştır. Örgütlenme, bütçe ve nihayetinde siyasal etki bakımından polis ordunun çok gerisinde kalmıştır. İsrail'de devlet oluşumunda ordunun üstlendiği rolün önemi dışında polisin Filistin polisinin devamı olarak algılanması ve İngiliz manda yönetiminin izlerini taşıması nedeniyle uğradığı prestij kaybı ordu ve polis arasındaki eşitsizliğin nedenleri olarak gösterilmektedir. İsrail'de polis teşkilatı üzerine daha detaylı bir analiz için bkz. Brewer ve diğ. (1996).

ancak güvenlik aygıtının sıvı hali olarak resmedilebilir. Bu nedenle, ikisi arasında tam anlamıyla bir mücadelenin varlığından söz edilemeyecekse de, yine de, iki kurumun güvenlik aygıtı çatısı altında bir arada bulunur halleri her ikisini zaruri çekişmelerin içerisine sokmuştur. Bu zaruri çekişmede iplerin çoğu zaman ordunun elinde kaldığı tespitini yapmak ise bir genelleme olmayacaktır.

Sonuç olarak, polisin profesyonelleşmesi ve kapasite anlamında gelişiminde ordu önemli bir rol üstlenmiştir. Ancak, yukarıda dikkat çektiğimiz ve ordunun bir taraftan polisin güçlendirilmesi yönünde adımlar atarken öte yandan onun gelişimine yönelik engeller koyma çabasına dair çelişki varlığını devam ettirmiştir. MGK kararları ve sıkıyönetim rejimi altında polis-ordu ilişkisine bakış bu çelişkiyi ve ikircikli tutumu 1970’li yılların siyasal ve toplumsal şartlarında çok daha net bir biçimde görünür kılacaktır.

5.1.2. Sıkıyönetim ve Milli Güvenlik Kurulu Kararları

Her ülkede ordu, gerekli görülen ve ağırlıklı olarak olağanüstü olarak nitelendirebileceğimiz siyasal ve toplumsal koşullar altında polislik işine müdahale edebilir. Türkiye’de de ordunun kamu düzeni, iç güvenlik gibi polisliğe dair işlevleri gerçekleştirmesi hem hukuki hem de anayasal olarak düzenlenmiş ve benimsenmiştir. Örneğin, 4654 numaralı *Memleket İçi Düşmana Karşı Silahlı Müdafaa Mükellefiyeti Kanunu* ile Cumhuriyetin kuruluşundan bugüne hazırlanan anayasaların farklı maddelerinde ordunun polislik işine müdahalesi düzenlenmiştir (Aydın, 1995, 146). Üstelik 3201 sayılı Emniyet Teşkilatı Kanunu’nun 1. Maddesi de İçişleri Bakanlığı’na gereken hallerde askeri güçleri kamu düzeninin sağlanması amacıyla göreve çağırma yetkisini vermiştir.²⁰⁶

Madde 1: Memleketin umumi emniyet ve asayiş işlerinden Dâhiliye Vekili mesuldür. Dâhiliye vekili bu işleri, kendi kanunları dairesinde hareket eden Emniyet Umum Müdürlüğü ile Umum Jandarma Komutanlığı ve icabında diğer bütün zabıta teşkilatı vasıta ile ifa ve lüzum halinde İcra Vekilleri Heyeti kararı ile ordu kuvvetlerinden istifade eder.²⁰⁷

²⁰⁶ İdari yetkililerin, kolluk kuvvetlerinin yeterli gelmediği zamanlarda kamu düzenini sağlamak amacıyla ordudan destek istemesi sadece Türkiye’de değil dünya genelinde de yasalarla kabul edilmiştir. Örneğin ABD’de eyalet valileri Ulusal Muhafızları kamu düzenini sağlamak amacıyla göreve çağırabilmektedirler (Güran, 1970, 76-77).

²⁰⁷ 3201 sayılı Emniyet Teşkilatı Kanunu <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.3201.pdf>

Özetle, ordunun temel misyonunu “devletin korunması” olarak tanımlıyor olması (Abadan-Unat, 1989, 18) ona iç-dış güvenlik ayrımını anlamsız kılacak biçimde müdahalede bulunma hakkı vermiştir.

Öte yandan, toplumsal ve iktisadi dönüşümler, savaşlar ve devrimler, şüphesiz, devletlerin kamu düzenine yönelik tehditlerle baş etme yollarını çeşitlendirmiş ve dönüştürmüştür (Mazower, 1997). Toplumun içine girdiği siyasallaşma süreçleri karşısında devlet de kendi güvenliğini sınıf siyaseti aleyhine sağlamak amacıyla yeni çözüm yolları aramaya koyulmuştur. Türkiye’de 1960 darbesi ile birlikte başlayan toplumsal muhalefet ve mobilizasyon ile yüklü yeni dönem karşısında devletin yaptığı da budur. Şüphesiz, devletin güvenlik aygıtının önemli bir parçasını oluşturan ordu da devletin bu strateji ve müdahalelerinden etkilenmiştir. Böylelikle ordunun polislik işlevleri ile polis üzerindeki manevra alanı genişlemiştir.

1960 Darbesi ve ertesinde uygulamaya konan 1961 Anayasası ile birlikte vücut bulan Milli Güvenlik Kurulu (MGK)’nın²⁰⁸ inşası ve devlet aygıtında edindiği ayrıcalıklı konum ile milli güvenlik siyaseti dönemine geçilmiş (Bayramoğlu, 2002, 37) ve askeri bürokrasinin devlet aygıtındaki ağırlığı olabildiğince genişlemiştir. Milli güvenlik kavramı, 1960 darbesi ertesinde anayasa ve yasalara girmiş bir kavramdır. Kavram, 1961 Anayasası ile aynı adı taşıyan bir kurulun da kurulmasıyla birlikte anayasal bir kimlik kazanmıştır. 1960 darbesine kadar Türkiye’de mevzuata hâkim olan kavram daha çok dış güvenlik ekseninde işleyen ve dış tehditlere yönelik tedbir ve anlayışı ortaya koyan “milli savunma” kavramıdır. Milli savunma kavramı daha çok dış tehdit ile ilgiliyken milli güvenlik kavramı iç ve dış güvenlik arasındaki ayrımı muğlaklaştırmakta ve her ikisini de kapsayacak bir nitelikte bulunmaktadır (Urhan, Çelik, 2010, 111-121). Milli güvenlik kavramının iç ve dış güvenlik arasındaki sınırları geçirgen hale getiren bu niteliği ordunun hem siyasal iktidar hem de polis aleyhine iktidarını genişletmesi sonucunu doğurmuştur.

1960-80 arası dönem boyunca, milli güvenlik söylem ve pratikleri siyasal alanı sınırlandırmış, dönüştürmüş ve yeniden biçimlendirmiştir. MGK tarafından oluşturulan

²⁰⁸ MGK 1961 Anayasası ile kurulmadan önce 1933 yılında milli seferberlikle ilgili görev yürüten *Yüksek Müdafaa Meclisi* ile 1949 yılında kurulan ve topyekûn savaş ile meşgul olan *Milli Savunma Yüksek Kurulu*, askeri bürokratik yapılar olarak göze çarpmaktadır (Çelik, 2008).

ve milli güvenlik eksenli devletin bekasını esas alan kararlar, siyasal iktidarı elinde bulunduran hükümetlerin üzerinde karar alıcı ve yapıcı hale gelmiştir. Öte yandan, MGK'nın devlet aygıtında işgal ettiği konumun genişliği, devletin güvenlik aygıtının bir diğer parçası olan polisi, ordu karşısında bir kademe daha zayıflatmıştır. Böylelikle güvenlik bürokrasisinin aktörleri olarak askeri bürokrasi ile polis bürokrasisi arasındaki ilişki birincinin lehine yeniden düzenlenmiştir. Böylelikle askeri darbeler ile ordunun kazandığı lider rolü, MGK ile sürekli bir hale gelmiştir.

Öte yandan, polis-ordu ilişkisinin ikincisinin lehine yeniden kurgulanması sürecinde MGK kadar sıkıyönetimler de etkili olmuştur. 1960 darbesi ile birlikte mevzuata giren milli güvenlik kavramının ve milli güvenlik devleti anlayışının en önemli araçlarından biri şüphesiz sıkıyönetimdir (Urhan, Çelik, 2010, 113).²⁰⁹ Bu açıdan 1971 Muhtırası önemli bir dönemeci temsil eder ve tam da bu nedenle MC Hükümeti dönemi polis-devlet ilişkisini çözümlemek bakımından kilit önemdedir.

1971 Muhtırası ertesinde gerçekleştirilen iki yasal değişiklik MC Hükümeti dönemi polis-ordu ilişkilerini büyük ölçüde belirlemiştir. Bunlardan birincisi Sıkıyönetim Kanunu'nda gerçekleştirilen değişikliktir. İlgili yasal değişiklikler ile sıkıyönetime başvurma koşulları kolaylaştırılmış ve sıkıyönetimin idaresinde ordu bir adım daha ön plana çıkarılmış, polis ise biraz daha pasifize edilmiştir. Böylelikle ordu, polis ve polislik üzerinden sıkça sivil alana müdahale etme olanağı bulmuştur. Gerçekleştirilen ikinci yasal değişiklik ile MGK'nın 1971 Muhtırası sonrası edindiği daha güçlü konumuna paralel biçimde milli güvenlik kavramı da iç-dış güvenlik ayrımını anlamsız kılacak biçimde genişletilmiştir. 1970'li yıllar MGK kararlarında iç güvenlik ile dış güvenliğin birlikte ele alındığı ve asker eliyle topyekûn düzenlendiği bir yeni dönemin başlangıcını ifade eder.

Özetle, yapılan yasal ve anayasal değişiklikler neticesinde, devlet aygıtında güvenliğin alanı egemen hale gelirken, güvenlik aygıtı içerisinde de ordu ve askeri bürokrasi bir

²⁰⁹ 1908 tarihinden itibaren hukuken yürürlüğe konulan sıkıyönetim uygulamaları dayanağını 1877 tarihli bir sıkıyönetim kararnamesinden almaktadır. İlgili kararname, 1940 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. Bundan sonra sıkıyönetim kanunu bünyesinde yapılan değişikliklere rağmen Türkiye'de siyasal hayatın önemli bir yönetim mekanizması olmaya devam etmiştir. Dolayısıyla Osmanlı'dan bugüne sıkıyönetimin 125 yıllık bir tarihinin olduğu söylenebilir. Öte yandan sıkıyönetimler, özellikle İttihat ve Terakki döneminden başlayarak istenilen Anayasal düzenin yerleşmesi için de gerekli bir mekanizma işlevi görmüştür (Çelik, 2008, 35).

adım öne çıkmıştır. Başka bir ifadeyle, gerçekleştirilen yasal değişikliklerle 1961 Anayasasının müsamahalı ve gevşek tavrı, baskı ve zor aygıtlarının ön plana çıkarılması ile birlikte sınırlı da olsa bir nebze frenlenebilmiştir (Demir, Öztogay, 2017, 96). Böylece ordu milli güvenlik siyaseti ile birlikte polisi de yeniden düzenler ve kullanımını belirlerken siyasal iktidarın polise yönelik nüfuz etme çabasının sınırları da biraz daha belirginleşmiştir.

Bundan sonraki süreçte, MGK aracılığı ile ordu, milli güvenlik adına hükümetten sürekli daha fazla tedbir isteyecektir. Milli güvenlik kavramı da giderek hak ve özgürlükleri sınırlama ile eş anlamlı hale gelmeye başlayacaktır (Çelik, 2008, 288). Dolayısıyla toplumsal muhalefet milli güvenliğin sağlanmasına yönelik olarak bastırılmak istenecektir. Öte yandan milli güvenlik siyasetinin bir uzantısı olarak sıkıyönetimler vasıtasıyla ordu güvenlik siyasetindeki hegemonyasını yeniden tesis etmek isterken, hükümetler de bu isteği yanıtsız bırakmayacaktır. Tüm bu nedenlerle, MC Hükümeti dönemi sıkıyönetim tartışmaları ile MGK kararlarının takibi, polis-ordu ilişkisini ve toplumsal hareketliliğe devletin bakış açısını göstermesi bakımından büyük önem arz etmektedir. Üstelik polis ve ordu arasındaki ilişkinin değişen dinamiklerinin takibini gerçekleştirmek polisin hem devletin güvenlik aygıtındaki konumlanışını anlamamıza yardımcı olacak hem de MC Hükümeti çatısı altında bu ilişkinin seyrinin ana hatlarını takip etmemizi mümkün kılacaktır.

5.1.2.1. Milli Güvenlik Kavramı, Milli Güvenlik Kurulu ve Polis

Tarihsel bir süreklilik içerisinde Türkiye siyasetinin koşullarını belirleyen başlıca kavram güvenliktir.²¹⁰ Öyle ki, özgürlükçü olarak tasvir edilen 1961 Anayasa'sının dahi sosyal güvenliği ulusal güvenlikle sınırlayan ve ikisi arasındaki çelişkiden yararlanmak suretiyle sınıf siyasetinin ucu sivrilmeden henüz başında onu kırmak isteyen niteliği, takip eden yıllarda giderek daha da güvenlikleş(tiril)miştir. Böylelikle, öğrenci ve işçi hareketi başta olmak üzere toplumsal muhalefetin farklı dalları, oluşum nedenleri ve çözüm arayışları görmezden gelinecek biçimde devlet güvenliğine yönelik tehditler olarak algılanmıştır (Aydın, 1995, 57). Diğer bir ifadeyle, kamu düzeni devletin

²¹⁰ Güvenliğin Türkiye siyasetinde işgal ettiği merkezi konumu ifade etmek için Dorronsoro (2005), *méta idéologie sécuritaire* kavramsallaştırmasını kullanmaktadır. Dorronsoro, ideolojiler ve partiler üstü olarak nitelendirdiği güvenlik kavramının Türkiye'de başlı başına ve kendinden bir ideoloji haline geldiğini savunmaktadır.

çıkarlarına göre değerlendirilmiş ve yorumlanmış; halk ve devlet arasında yapılacak bir tercihte birincisi daima ikinci sırada yer almıştır. İşte bu güvenlik siyaseti anlayışı 1960 darbesinin açtığı yeni anayasallıkta milli güvenlik kavramı ekseninde ve MGK tarafından yürütülmüştür.

1961 Anayasası ile birlikte anayasal bir karakter kazanan MGK²¹¹ ilerleyen dönem boyunca askeri bürokrasinin temel müdahale aygıtı olmuştur (Çelik, 2008, 45). MGK, savaş ve istisnai haller dışında ordunun devlet politikasını ve devlete müdahalesini belirleyen başlıca kurum olarak ön plana çıkmıştır.

Devletin güvenliği adına toplumsal muhalefetin baskılanması sürecinde 1971 Muhtırası ise tarihsel olarak bir dönüm noktası olarak belirmiştir. 1961 Anayasası'nın temel hakların özünü düzenleyen 11. maddesininin 20 Eylül 1971 tarih ve 1488 sayılı yasa ile değiştirilip çok sayıda sınırlama düzenlemesinin eklenmesi, bu bağlamda, 1971 Muhtırası ile açılan ve milli güvenliği esas alan yeni dönemin başlangıcını teşkil etmektedir:

“Buna göre, Temel hak ve hürriyetler, Devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünün, Cumhuriyetin, milli güvenliğin, kamu düzeninin, kamu yararının genel ahlakın ve genel sağlığın korunması amacı ile veya Anayasanın diğer maddelerinde gösterilen özel sebeplerle” sınırlanabilecektir. Ayrıca 1971 değişiklikleri, 1961 Anayasası'nın konut dokunulmazlığını düzenleyen 16. Maddesine, seyahat ve yerleşme özgürlüğünü düzenleyen 18. Maddesine, basın özgürlüğünü düzenleyen 22. Maddesine ve sendika kurma hakkını düzenleyen 46. Maddesine de “milli güvenlik” kavramını bir sınırlandırma ölçütü olarak yerleştirmiştir” (Çelik, 2008, 289).

1971 müdahalesi ile başlayan yeni dönem, “hak ve özgürlüklerin ikincil konuma itildiği, milli güvenlik odaklı yönetim anlayışının mevzuatta ve kurumsal düzeyde görünür kılındığı ve yaygınlaştırıldığı dönem olmuştur” (Erdal, 2009, 34). 1973 yılında gerçekleşen değişiklikler ile birlikte MGK'nın birincil işlevi hükümete tavsiyede bulunmak haline gelerek genişletilmiştir. Bu durum, ordunun siyasal özerkliğini sivil otoriteler karşısında daha da arttırmıştır (Cizre-Sakallıoğlu, 1997, 157). Hatta denilebilir ki ordu, MGK sayesinde siyaset-üstü bir konum elde etmiştir.

MGK'nın siyaset-üstü konumu, 1970'li yılların siyasal istikrarsızlık ve belirsizlik ile seyreden siyasal şiddet ortamında ayrıca bir anlam kazanmıştır. Siyasal irade yoksunluğu dönemi olarak nitelendirebileceğimiz 1970'li yıllar boyunca MGK, 1961

²¹¹ Anayasaya göre MGK'nın görevi “milli güvenlikle ilgili kararların alınmasında ve koordinasyonun sağlanmasında yardımcı olmak ve gerekli temel görüşleri Bakanlar Kurulu'na bildirmek olarak tanımlanmıştır (Erdal, 2009, 34).

Anayasası'nın dahi tahayyül edemeyeceği kadar önemli bir yeni kimlik kazanmıştır. Öyle ki, siyasal iktidarlar da bu dönemde artan siyasal şiddet karşısında zayıf iktidarlarını telafi edecek bir siyaset-üstü kurum olarak MGK'ya sığınmışlardır.

“Demirel ve AP, adı sanı, yayımladığı bildiriler ve gösterişi ile gerçek anlamdaki işlevselliğini aşmış bir askeri kurum olarak MGK'nu niçin bu kadar büyük bir arzu ve hevesle kullanmaya kalkışmıştır? Demirel'in askere karşı tavrını belirleyen en önemli bağımsız değişken, siyasal şiddetin ve bunalımın kısırdığı ve kısa zamanda tüketip eskittiği zayıf siyasal iktidarlardır. MGK'nu, içine düştüğü bu açmazdan kurtarabilmesini sağlayacak bir devlet organı olarak görmüş, bırakmamaktadır. Hükümete yalnızca tavsiye niteliğinde karar iletebilen MGK, siyasal terör ile mücadelede polis ve sivil emniyet güçlerinin etkisizliği karşısında, bu işin sonunu getirecek kararların çıkabileceği bir merci mertebesine yükselivermiştir (Cizre-Sakallıoğlu, 1993, 166).

Özetle, MGK, hali hazırda güvensizlikle baktığı siyasal iktidarların, 1970'li yıllar boyunca artan istikrarsızlığı karşısında giderek daha önemli ve özerk bir aktör haline gelmiştir. Öte yandan, siyasal konjonktürün kırılabilirliği ve çok yönlü ilerleyen kriz ortamında, siyasal iktidarlar da MGK'yı artan siyasal şiddet karşısında çözüm üretebilecek tek kurum olarak algılamaya başlamıştır.²¹²

“Hükümete yalnızca ‘tavsiye’ niteliğinde karar iletebilen MGK, siyasal terör ile mücadelede polis ve sivil emniyet güçlerinin etkisizliği karşısında, bu işin sonunu getirecek kararların çıkabileceği bir merci mertebesine yükseltilivermiştir. Bir başka deyişle MGK 1960 müdahalesini yapanların tasavvur sınırlarının ötesine geçmiştir; sivil-siyasal iktidarlara güvensizlikten kaynaklanan, asker-sivil iletişimini sağlayacak bir platform olmanın üstünde, terör ile mücadelede bir bakanlar kurulu gibi çalışması ve politik kararlar üretmesi beklenmektedir (Cizre-Sakallıoğlu, 1993, 166).

Söz konusu şartlar bağlamında, MGK kararları bu dönemde devletin toplumsal muhalefet ve düzenin sağlanmasına dair bakış açısını düzenleyen başlıca devlet kurumu olmuş ve bu temelde, hükümetler üzerinde genel karar merci konumuna yükselmiştir.²¹³

Polisin kamu düzenini sağlama temelinde tanımlanan asli görevi her şeyden önce onun siyasal olarak kamu düzenini istikrarsızlaştıran düşman ve tehditleri nasıl tanımladığının anlaşılması ile çözümlenebilir. Bu çözümleme işi ise en rahat MGK kararları üzerinden okunabilir. 1970'li yıllar boyunca askeri bürokrasi, toplumsal muhalefeti asayişsizlik ile

²¹² Şüphesiz, Demirel'in MGK'ya yönelik olumlu yaklaşımında siyasal pragmatizminin de rolü büyüktür. Demirel, MGK ile uyum içinde olmak suretiyle olası bir darbeyi erkenden haber alabileceğine inanmaktadır. Üstelik MGK ile uyumlu bir siyaset üretimi sayesinde CHP ile arası giderek bozulan orduya CHP'yi kötülemek ve jurnellemek imkânını da yakalayacaktır. Son olarak, kurmayı başardığı ancak zayıf ve istikrarsız kalan hükümetlere, MGK üzerinden bir güvence ve meşruiyet sağlayabilecektir (Cizre-Sakallıoğlu, 1993).

²¹³ Çelik (2008), askeri bürokrasi aracılığıyla hükümet politikası ve devlet politikası ayrımının nasıl kurulduğunu detaylı bir biçimde anlatır. Buna göre askeri bürokrasi, hükümetin devletle özdeşleşmesine ve devlet gibi davranmasına engel olmak amacından yola çıkarak hükümetleri aşan bir genel devlet politikasının varlığı ve sürdürülmesi için yetkilidir.

eşitlemek suretiyle MGK vasıtasıyla siyasal iktidardan sürekli olarak daha fazla tedbir uygulamasını istemiştir (Çelik, 2008, 158).

MC Hükümeti döneminde yayınlanan MGK kararlarında toplumsal hareketin baskılanması meselesine ayrılan satırlar, polisin bu yöndeki kullanımının hükümetleri aşan ya da yutan genel geçer devlet politikası niteliğini gözler önüne sermektedir. Bu genel-geçer devlet politikasının yürütücüsü ise ordudur.

Bu dönem boyunca yayınlanan MGK kararlarında, 1971 Muhtırası'nın devamı niteliğinde ve devletin yeniden restorasyonu neticesinde sola açtığı savaşın gereklerine uygun olacak biçimde, öğrenci ve işçi gösterileri başlıca gündemi oluşturmaktadır. Diğer bir deyişle, 1971 Muhtırası ertesi biraz daha belirginleşmek suretiyle görünür hale gelen devlet inşa sürecinin karşılaştığı şiddetli toplumsal muhalefet karşısında polisin rolü düzen kurmak adına baskılamak olarak belirlenmiştir.

Özetle, 1971 Muhtırası ertesinde başlayan Balyoz harekâtıyla²¹⁴ birlikte “devletin sola açtığı savaş”, MC Hükümeti dönemi MGK kararları ile birlikte sürekli bir devlet politikası olma niteliğini kazanmıştır. Kendisinden özerkleşmek suretiyle rüşünü ispat etmek isteyen toplumu bünyesinde homojenleştirmek maksadıyla devlet bir güvenlik meta ideolojisi oluşturmaktadır. İşte bu ideolojinin sürekliliği en rahat MGK kararlarından okunabilir.²¹⁵

MC Hükümeti göreve geldikten hemen sonra toplanan 26 Nisan 1975 tarihli ilk MGK toplantısı sonrası kamuoyu ile paylaşılan bildiride²¹⁶ iç ve dış güvenlik olayları,

²¹⁴ TPKP-C, lideri Mahir Çayan'ın önderliğinde 17 Mayıs 1971 tarihinde İsrail İstanbul Başkonsolosu Efraim Elrom'u kaçırdıktan hemen sonra başbakan Erim'in tehdidini takiben başlatılan operasyonlarda 18 Mayıs-17 Haziran tarihleri arasında toplamda 2 bin kişinin yakalandığı ve tutuklandığı bildirilmiştir. Tutuklanan kişiler TCK (Türk Ceza Kanunu)'nın 141 ve 142. Maddeleri uyarınca yargılanmıştır (Hale, 1994, 197).

²¹⁵ MGK kararları halen gizli tutulmaktadır ve kamuoyunun erişimine açık değildir. Buna rağmen, döneme dair gazete sayfalarında MGK kararlarının izini sürebilmek mümkündür. Buna ilaveten, Seydi Çelik'in *Osmanlı'dan Günümüze Devlet ve Asker: Askeri Bürokrasinin Sistem İçindeki Yeri* (2007) adlı çalışması MGK'na dair geniş çaplı ve detaylı bir çalışma olması itibarıyla MGK'da konuşulanları ana hatlarıyla ele almaktadır.

²¹⁶ 26 Nisan 1975 tarihli MGK toplantısı ertesinde MGK Genel Sekreterliği'nce paylaşılan bildiride Temmuz 1974'te ilan edilmiş olan sıkıyönetimin bir ay daha uzatılması da tavsiye edilmektedir. Bu sayede, devletin güvenlik kuvvetleri artan toplumsal hareketliliği sıkıyönetim kanunları ve hukuku sayesinde daha kolay ve sert biçimde bastırabilme olanağına kavuşmuştur. Birlikte incelendiğinde Resmi Gazetede yayınlandığı haliyle MC Hükümeti'nin getirdiği sıkıyönetimin uzatılması teklifi metni, kelimesi kelimesine İrmak Hükümeti zamanında Meclis'te kabul edilmiş olan sıkıyönetim karar metni ile aynıdır. (TBMM Birleşik Toplantı Tutanağı Dergisi, 1975, 223).

üniversitelerde ve yüksekokullarda yaşanan olaylar ile sıkıyönetimin uzatılması mevzularının ana başlıklar olarak görüşüldüğü açıklanmıştır. Toplantıda, üniversitede ve yüksekokullarda devam eden öğrenci olaylarının sadece öğretim ve okul sorunlarından doğmadığı da vurgulanmaktadır. Buna bağlı olarak, öğrenim özgürlüğünü tehdit eden bu olayların önlenmesinin önceliği üzerinde durulmuştur (Çelik, 2008, 517). Kurul Genel Sekreterliğince yapılan açıklamanın devamında öğrenci olayları kısaca ve net bir biçimde “devletin temel nizamını yıkmaya yönelik” olarak tanımlanmaktadır. Buna göre, öğrenimin aksamasına yönelik sebep olan olaylar, öğretim ve okul sorunlarından doğmamış olup; devletin nizamını yıkmayı amaçlayan ve öteden beri bilinen faaliyetlerin bir parçasını teşkil etmektedir (TBMM Birleşik Toplantı Tutanağı Dergisi, 1975, 174).

Bildirinin takip eden satırlarında Türkiye’nin içten çökertilmek istendiği ifade edilmiş; rejime yönelik her türlü yıkıcı faaliyeti etkisiz kılması için yasama, yürütme ve yargı organları dışında güvenlik kuvvetlerinin rolü ayrıca vurgulanmıştır (Çelik, 2008, 517). Diğer bir deyişle, güvenlik kuvvetleri yasama, yürütme ve yargının dışında ve hepsinden özerk bir konuma yerleştirilirken, bunların devlet aygıtındaki öncelikleri ve ağırlıkları da tescillenmiştir.

30 Ağustos tarihli Tercüman Gazetesi, bir gün önceki MGK toplantısını “ MGK dün de işçi olaylarını görüştü” (1975, 1-7) başlığıyla duyurmaktadır. 29 Kasım 1975²¹⁷ tarihinde toplanan MGK toplantısında, Milli Güvenlik Politika Esaslarının 1975 yılı içerisindeki uygulamaları tartışıldıktan sonra 1976 yılı için öngörülen uygulama tedbirleri masaya yatırılmıştır (Çelik, 2008, 433). İlgili MGK toplantısı ertesi yayınlanan bildiride “devlet ve cumhuriyet düşmanlarına karşı alınması gerekli tedbirler” sıralanmaktadır (Anarşik Olayların Gerisinde Olanlar Tespit Edildi, 1975, 7). 1975 yılının son MGK toplantısı ise, 17 Aralık 1975 tarihinde gerçekleşmiştir. Bu toplantıda, önemli ve ayırt edici olarak, her çeşit anarşik olayların mevcut kanunlar ve Milli Güvenlik Politikası Esasları dâhilinde

²¹⁷ Bu tarihten önce de MGK toplantıları gerçekleştirilmiştir. 24 Mayıs 1975 tarihli MGK ile ilgili bilgi bulunmamaktadır. 16 Haziran 1975 tarihinde ise MGK olağanüstü bir toplantı gerçekleştirmek suretiyle ABD’nin uyguladığı askeri ambargoya karşı tedbirleri görüşmüştür. 27 Ağustos 1975 tarihli MGK toplantısında karar alınamamıştır. 20 Ekim 1975 tarihli bir diğer MGK toplantısında iç-dış güvenlik olayları dışındaki gündem yine ABD silah ambargosuna yönelik olarak alınması öngörülen tedbirlerdir (Çelik, 2008, 433).

bütün Devlet güçleri ve kuruluşları tarafından her kademede takibi önerildikten sonra, bu anarşik olaylarla mücadele açısından mevzuatta bulunan boşlukların doldurulması için yeni kanun tekliflerinin hazırlanması tavsiye edilmiştir (Çelik, 2008, 517). Anarşik olaylar olarak nitelendirilen toplumsal muhalefetin önüne geçecek yasalar, şüphesiz, devletin güvenlik aygıtını bir adım ön plana çıkaracaktır.

1976 yılının Ocak ayında toplanan MGK'da ise meydana gelen olayların sadece öğretim özgürlüğünü zedelemekle kalmayıp devletin varlığına ve bütünlüğüne kastedici bir hüviyet kazandığı fikri tekrarlanmıştır (Anarşi Mutlaka Önlenecek: Milli Güvenlik Kurulu, Devletin Bütün Gücü ile Mücadele Edeceğini Açıkladı, 1976, 1-7).²¹⁸

11 Ocak 1977 tarihli MGK'da üniversite, akademi ve yüksekokullarda meydana gelen ve yıkıcı, bölücü ve anarşik mihraklarca yürütülen faaliyetlerin son bir yıl içindeki durumu değerlendirilmiş, bunlara karşı alınan ve alınacak tedbirler gözden geçirilerek Hükümete gerekli tavsiyelerde bulunulmuştur (Çelik, 2008, 434; Milli Güvenlik Kurulu Anarşik Olayları Görüştü, 1977, 1). İlgili MGK'da alınan karar neticesinde “bütün devlet kadrolarında ve güvenlik açısından önemli özerk kuruluşlarda bugüne kadar görevde olan anarşik, bölücü faaliyetlerle ilişkisi tespit edilenlerin süratle tasfiyesi uygun görülmüştür. Yine aynı tavsiye kararına göre devlet kadrolarına alınacak olanlar da bundan böyle sıkı kontrolden geçirilmeli, Anayasa-dışı teşkilatların militanları kadrolara sızdırılmamalıdır. İlgili MGK kararı gazetelerde “Resmi Kuruluşlara Sızan Anarşistler Temizleniyor” (1977, 1) başlığı ile duyurulmaktadır. Bu sonuncu MGK Bildirisi, MC Hükümeti işe alım ve kadrolaşma politikaları ile uyum içerisinde.

26 Şubat 1977 tarihli MGK Toplantısı sonrasında kararın tamamı kamuoyu ile paylaşılmıştır. Bu MGK Bildirisi'nde askeri bürokrasi tavrını açıkça ortaya koymuştur. Buna göre, toplumsal muhalefet topyekûn yıkıcı ve Devlete karşı olarak

²¹⁸ 20 Şubat 1976 tarihli MGK ile ilgili bir açıklama gerçekleştirilmemiştir. 13 Mart 1976 tarihli MGK'da asker ve sivil uzmanlardan güvenlik konusunda bilgilendirme alınmıştır. 17 Nisan 1976 tarihinde Hükümet, yükseköğretim kuruluşlarında meydana gelen olaylara karşı aldığı tedbirler hususunda MGK'ya bilgilendirmede bulunmuştur. 24 Mayıs tarihinde gerçekleşen MGK ile ilgili ayrıntılı bilgi kamuoyu ile paylaşılmamıştır. 21 Haziran tarihli MGK'da ise ABD ile imzalanan Savunma İşbirliği Anlaşmasının son durumu tartışılmıştır. 13 Temmuz ve 17 Ağustos tarihli MGK toplantılarında ise MTA Sismik 1 (HORA) Araştırma Gemisi'nin Ege Denizindeki faaliyetleri ve buna ilişkin politik gelişmeler incelenmiştir. Lübnan olayları hem 17 Ağustos hem de 6 Eylül tarihli MGK'larda tartışılmıştır.

nitelendirilmekte; ardından devletin güvenliği için başta polis olmak üzere devletin güvenlik kuvvetlerine yaslanılacağı haber verilmektedir.

“Atatürk’ün önderliğinde Türk milletinin kurduğu Cumhuriyeti, Anayasada yer alan bütün temel nitelikleri ile ayakta tutup güçlendirmek ve nereden gelirse gelsin her türlü yıkıcı faaliyete karşı Türkiye Cumhuriyeti’ni ve dayandığı temel ilkeleri savunmak, Devletin bütün organlarının ve kanun hâkimiyetini sağlamakla görevli bütün kuruluşların elbirliği halinde yerine getirmeleri gerekli bir görevdir.

Milli, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti’ni, ülkenin huzur ve asayişini, yüksek öğretim kurumlarında eğitim ve öğretim hürriyetini şiddet hareketleriyle,, Anayasa ve kanun dışı yıkıcı faaliyet veya örgütlenmelerle ihlal etmeye kalkışan hareketler, hangi yönden ve nereden gelirse gelsin, karşılarında, en kararlı şekilde bütün devlet kuvvetlerini bulacaklardır” (Çelik, 2008, 435).

Öte yandan, MGK kararları polis ve emniyet güçlerinin siyasal terör ile mücadelede etkisiz kaldığı gerçeğini devletin ağzından ve sıklıkla vurgulamak suretiyle sorumluluğu ve onunla birlikte yetkiyi de her geçen gün eline almıştır. Örneğin, Evren anılarında (1990, 197-198) katılacağı bir MGK öncesi toplantıya gitmeden önce şimdiye kadar gerçekleşen MGK Kurullarında alınmış kararları gözden geçirdiğini aktarmaktadır. Buna göre; anarşi, terör ve bölücülük olaylarının önlenmesi konusunda 1976 yılı içerisinde 228 sayılı bir kararın alınmış olduğunu gören Evren, bu kararda çok yararlı önerilerin olduğunu fark ettiğini belirtmektedir. Sonrasında Evren, aynı kararın 5. Maddesinde yer alan “devletin bütün istihbarat ve emniyet teşkilatı kemmiyet ve keyfiyet itibarıyla güçlendirilmeli, personel ve teçhizat yönlerinden takviye edilerek modern hale sokulmasına müteveccih her türlü tedbir alınmalı, kadro ve bütçe imkânları acilen temin edilmelidir” tavsiyesine rastlamıştır. Evren, bu anısını hatırlattıktan sonra da Polis Vazife ve Salahiyet Kanununda değişiklik yapılması gereğine değinmektedir. Nitekim Milli Güvenlik Kurulunun 229 sayılı tavsiye kararında da bu hususa yer verilmiştir.

Bu noktada ilginç olan MGK bünyesinde polisin yetersizliği ve buna bağlı olarak gerçekleştirilmesi gereken reformlar tartışılırken Emniyet Genel Müdürünün bu toplantıların hiçbirinde yer almamasıdır. İçişleri Bakanının toplantılarda yer alması Emniyet Genel Müdürünün var olması gereğini ve ihtiyacını ortadan kaldırmamaktadır. Örneğin Jandarma Kuvvetleri Komutanı MGK toplantılarının tümünde yer bulabilmektedir (Erdoğan, 1990’dan aktaran Aydın, 1995b, 62).

Özetle, bu dönem boyunca ordu, MGK aracılığıyla siyasal istikrarsız hükümetlerin yerine güvenlik konusunda başlıca karar alıcı haline gelmiştir. Devletin güvenlik alanına

çekildiği bu dönemde güvenliğin başlıca sorumlusu ise ordudur. MGK kararları uyarınca polis devlete karşı olarak nitelendirilen muhalif hareketler karşısında konumlandırılırken; aynı zamanda polisin ve genel olarak emniyet teşkilatının devlet karşıtı muhalif güçlerle savaşında başarısız ve yetersiz olduğu vurgulanmıştır. Bunun için gerekli olduğu ortaya çıkan polis reformunun içeriği ve geleceği ise emniyet teşkilatı yerine ordunun iradesine bırakılmıştır.

Sonuç olarak, MC Hükümeti dönemi boyunca yayınlanan MGK kararlarından polis-ordu ve polis-kamu düzeni ilişkisine dair şu çıkarımlar kolaylıkla yapılabilir:

- 1971 Muhtırası ile birlikte başlayan süreçte devlet güvenlik ve kamu düzeni alanına çekilmiş görünmektedir.
- Ordu, milli güvenlik siyasetinin belirleyeni konumundadır ve hükümetler üstüdür
- MGK kararlarında organik bir ilişki içerisinde eşitlenen iç-dış güvenlik kavramları orduyu güvenliğin başlıca aktörü haline getirmiş, polis ise ordu tarafından alınan kararların ordu yönetiminde uygulanmasından sorumlu bir araç olarak kurgulanmak istenmiştir.
- Milli güvenlik siyaseti bağlamında toplumsal muhalefet devletin güvenliğine yönelik tehdit olarak algılanmaktadır. Devletin güvenliği kavramında ortaklaşan polislik ve askerlik, orduyu polislik işine çok daha müdahil kılmıştır.
- Devletin güvenliğini sağlamak üzere polise büyük rol düşmekle birlikte polis bu mücadele için yeterli durumda değildir. Polisin yeterli hale getirilmesi için gereken reformlar ordunun denetimi ve iradesi altında gerçekleştirilecektir.

5.1.2.2. Sıkıyönetim ve Polis

Ordunun siyaset üzerindeki etkisi ile devlet aygıtı bünyesindeki konumlanışına dair yapılan analizlerde genellikle darbeler üzerinden durulur. Hâlbuki askeri darbeler dışında, darbe öncesi ve sonrasında beliren askeri rejimler altında sıkça karşılaştığımız sıkıyönetim uygulamaları da hem ordu hem de güvenliğe dair olan kurum ve söylemlerin analizi bakımından önemli bir araştırma penceresi açar.

Polisin devlet aygıtındaki konumlanışını çözümleyebilmek için onun, devletin güvenlik aygıtının bir diğer önemli parçasını oluşturan ordu ile olan ilişkilerini analiz etme gereğinin önceliğinden bahsetmiştik. Bu doğrultuda, polis ve ordu arasındaki ilişkinin

seyrini çözümlemek bakımından sıkıyönetim²¹⁹ kanunları ve uygulamalarının takibi önemli bir analiz çerçevesi sunar. 1970’li yılların sıkıyönetimle açılan ve sıkıyönetimle kapanan siyasal atmosferi de bu analiz açısından ihtiyacımız olan tarihsel alt yapıyı sağlar. Öte yandan bugüne değin ağırlıklı olarak asker-sivil ilişkisi ekseninde tartışılan sıkıyönetimler,²²⁰ ordu-polis arasındaki ilişki; ya da kısaca devletin güvenlik aygıtı bağlamında seyreden ilişki ve kontrol mücadeleleri hakkında da önemli ipuçları verir.

Sıkıyönetim uygulamaları açısından, 1971 Muhtırası yeni bir dönemeç olarak belirir. Sıkıyönetimin 1970’li yıllar boyunca sıkça kullanımında dönemin siyasal şiddet yüklü konjonktürü ile kısa süreli siyasal iktidarların zayıflığı önemli etkenler olarak belirlemekle birlikte 1971 Muhtırası ile devletin kazandığı yeni formunun güvenlikle bezeli karakteri de ayrıca önemli bir rol oynamaktadır.

1971 Muhtırasına kadar olan süreçte sıkıyönetimi düzenleyen yasa 1940 tarihli ve 1832 sayılı Örfi İdare Kanunu’dur.²²¹ Ancak bu yasa, 1971 Muhtırası rejimi altında kabul edilen 1402 sayılı yeni Sıkıyönetim Kanunu ile birlikte hem içerik hem de koşullar bakımından değiştirilmiştir (Üskül, 2014, 5). Yapılan bu değişiklikler polis-ordu arasındaki ilişkiyi de yeniden düzenlemiştir.

1971 Muhtırası ertesinde askeri rejim altında değiştirilmeden önce yürürlükte olan Örfi İdare Kanunu uyarınca, sıkıyönetim ilan edilen yerlerde güvenlik ve asayişin sağlanmasına ilişkin zabıta görev ve yetkileri sıkıyönetim komutanlıklarına

²¹⁹ Neocleous’un (2007) sıkıyönetim kavramı üzerine yaptığı soykütüksel analiz ufuk açııcıdır. Buna göre, sıkıyönetim kavramı ortaya çıktığı ilk dönemde, 19. Yüzyılın başlarına değin, askeri kuvvetlerin yönetimine dairdir. Diğer bir deyişle sıkıyönetim askeri kadroları yönetir ve düzenler. Ancak, 19. Yüzyıla gelindiğinde sıkıyönetim kavramı farklı bir anlam kazanır. Özellikle işgal edilen topraklarda sıkıyönetim rejiminin uygulanması bu dönüşümde etkilidir. Sıkıyönetimin anlamında yaşanan bu değişim ile birlikte kavram, bundan böyle, ordunun düzeni sağlama görevine atıfla ve bazı temel hak ve özgürlüklerin askıya alınması ile ilgili olarak kullanılmaya başlanır.

²²⁰ Bu konuda önemli bir istisna Serdar Şen’in *Türkiye’de Sıkıyönetimler. 1925-1980* (2016) adlı çalışmasıdır. Bu çalışmada Şen, sıkıyönetimin militarist kültüre yönelik katkısı, sıkıyönetimin ötekileştirici dili, sıkıyönetim-cinsiyet ilişkisi ve nihayetinde sıkıyönetimin gündelik hayata yönelik etkisi gibi meseleleri araştırmasının merkezine yerleştirmektedir.

²²¹ Sıkıyönetim uygulaması ilk olarak Fransız Devrimi sırasında düzenlenmiş ve yasalaşmıştır. İlk olarak daha çok askeri terimler üzerinden tanımlanan ve düşman tarafından işgal edilen yerlerde uygulanan *état de siège*, 1791 tarihinden başlayarak siyasal bir anlam yüklenmiş ve dış düşmanlar dışında iç düşmanları ve başkaldıranları da kapsayacak biçimde yeniden tanımlanmıştır. Bizde ise tarihsel olarak sıkıyönetim kavramı anayasaya ilk olarak Osmanlı döneminde 1876 tarihli Kanun-i Esasi’nin 113. maddesi olarak girmiştir. *İdare-i örfiyye* olarak adlandırılan bu düzenleme İslam hukuku ve Batı hukukunun bir araya gelmesiyle birlikte oluşmuştur. İdare-i Örfiyye’nin hukuki boyutu ile pratikte nasıl uygulandığı üzerine detaylı bir analiz için bkz. (Lévy-Aksu, 2016, 1-24).

geçmekteydi. Ancak yine aynı kanuna göre, sıkıyönetim komutanlıkları, yasal olarak kendilerine aktarılan yetkileri kullanarak alacakları kararları ve verecekleri emirleri asker eliyle değil de mahalli zabıta eliyle icra ettirmektedirler (Üskül, 2014, 5). Dolayısıyla Örfi İdare Kanunu ordunun denetiminde olsa da polise olağanüstü zamanlarda az da olsa bir hareket ve manevra imkânı sağlamaktaydı.

12 Mart sonrasında ise polis-ordu arasındaki ilişki ordunun iktidar alanını polis aleyhine genişletecek biçimde dönüşmüştür. 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanunu, sıkıyönetim ilanı halinde tüm kolluk kuvvetlerinin sıkıyönetim komutanlıklarına bağlanmasını, sıkıyönetim komutanlıklarının karar ve emirlerinin asker ve yerel kolluk kuvvetlerince birlikte icra edilmesini öngörmüştür (Üskül, 2014, 5). Dolayısıyla, uygulamada polisin yararlandığı küçük iktidar alanı dâhilinde polis, ordu ile birlikte hareket etmek durumunda kalmıştır.

Yukarıdaki değişikliğe ek olarak, yine aynı kanun değişikliği ile sıkıyönetim komutanının, sıkıyönetim bölgesinde genel güvenliği, huzuru ve kamu düzenini korumak ve sağlamak amacıyla, bir kısım temel hak ve özgürlüklerin kullanımının kısıtlanması ya da tamamen durdurulmasını da içeren bir dizi önlemi alabileceği” kabul edilmiştir (Çelik, 2007, 163). Böylece ordu, iç güvenlik ve kamu düzenine dair düzenleyici rolünü polis aleyhine genişletmiştir. Özetle ordu, sıkıyönetim zamanlarında, polisi kapsar hale gelmiştir. Dolayısıyla polis, 1971 sonrasında ordu karşısında giderek edilgen ve pasif bir konuma yerleştirilirken; ordunun 1961 Anayasası ile birlikte gelişen milli güvenlik anlayışı ile birlikte yükselen konumu Muhtıra ile birlikte daha fazla özerklik kazanmıştır.

Bölügiray (1989, 70-98) anılarında sıkıyönetim rejimi altında polis-asker ilişkileri bağlamında yetki alanında büyük sorunlar ve karmaşalar ortaya çıktığından bahsetmektedir. Bunların çözümünde adil bir düzenleme gerçekleştirmeye çalıştıklarından bahseden Bölügiray’ın anlattıklarından ve bahsettiği uygulamalarından ortaya çıkan somut netice ise ordunun olduğu yerde polisin ona tabi olduğu genel prensibinin kabul gördüğü gerçeğidir. Öyle ki, Adana Emniyet Müdürü Cevat Yurdakul’un öldürülmesini takip eden olaylar ve protestolarda polisin sıkıyönetim rejiminden memnuniyetsizliğinin nasıl da belirgin hale geldiği yine Bölügiray’ın

anılarında anlatılmaktadır. Bölügiray, Yurdakul'un ölümü sonrasında gerçekleştirilen polis eyleminde “kahrolsun faşizm, sıkıyönetime hayır, faşizme ölüm, sıkıyönetim komutanı bu şehirde altı saatten fazla görev yapamaz, kahrolsun sıkıyönetim” gibi sloganlar atıldığından bahsetmektedir.

Ayrıca, 1971 Muhtırası ile birlikte sıkıyönetim uygulamasını²²² daha kolay uygulanabilir hale getiren yasal değişikliklerin önünün açıldığı da hatırlanmalıdır. 1971 Muhtırası ertesinde sıkıyönetim rejimi altında düzenlenen 1488 sayılı Kanunun gerçekleştirdiği bir başka anayasa değişikliği ile sıkıyönetim ilanını gerektiren halleri düzenleyen 124. Maddenin kapsamı genişletilmiştir. 11 Eylül 1971’de yapılan değişiklikle kanunda hali hazırda var olan hallere, “ülkenin ve milletin bölünmezliğini içten veya dıştan tehlikeye düşüren veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik yaygın şiddet hareketleri” gibi nedenler eklenmiştir (Çelik, 2008, 163). Böylelikle, muhalif toplumsal hareketlerin ordu tarafından ve şiddetle bastırılmasının önü açılmıştır.

Nihayetinde, sıkıyönetim uygulamaları 1970’li yıllar boyunca sıkça tartışılmış ve tekrarlanmıştır. İlk olarak 20 Temmuz 1974’te Ecevit Hükümeti tarafından on dört ilde ilan edilen ve asıl amacı Kıbrıs’a yapılan çıkarma sonrası devam eden tehdit algılaması olan sıkıyönetim, sonradan Millet Meclisi’nin aldığı kararlarla Ankara, İstanbul, İçel ve Adana illeri ile sınırlı kalacak biçimde uygulanmaya devam etmiştir. Sıkıyönetim uygulaması, MC Hükümeti kurulduktan sonra da MGK’nın tavsiye kararıyla her ay yinelenmek suretiyle toplamda dört ay süreyle, 5 Ağustos 1976 tarihine kadar uzatılmıştır.

Temmuz 1974 tarihli sıkıyönetim süresince Ecevit Hükümeti, sıkıyönetimin muhtemel bir dış tehdide karşı önlem olarak ilan edildiğini, ülke içinde sıkıyönetimin ilanını gerektirecek bir durum olmadığını sıkça vurgulamıştır. Hükümetin Dışişleri Bakanı Turan Güneş de sıkıyönetimin doğrudan doğruya Türkiye’nin dış güvenliği ile ilgili olduğunu vurgulamıştır. Aynı dönemde, Meclis’te süregiden tartışmalarda ise muhalefet, sıkıyönetim ilan gerekçesinin toplumsal olaylara müdahale ve iç güvenlik konularını kapsayacak biçimde genişletilmesini istemiştir (Üskül, 2016a, 4-5).

²²²29 Ekim 1923 tarihinden son sıkıyönetimin sona erdiği 19 Temmuz 1987 tarihine kadar geçen 63 yıl 8 ay 20 günün 25 yıl 9 ay 18 günü ülkenin çeşitli bölgelerinde sıkıyönetim altında yaşanmıştır. Sıkıyönetim uygulamasının Türkiye siyasetinin hâkim ve olağan yönetim biçimi olduğuna dair önemli bir analiz için (Üskül, 2016b).

Ecevit Hükümeti sonrasında, güvenoyu alamayan Irmak Hükümeti döneminde ise, Sıkıyönetim Komutanlıkları öğrenci olayları, toplumsal eylem ve gösterileri de düzenlemeye ve yasaklamaya başlamıştır.

“Bu dönemde, sıkıyönetim komutanlıklarının, sıkıyönetimi lanı kararında öngörülen olağanüstü durumun yani ülke dışından gelebilecek tehdidin ortadan kaldırılması, bunun için önlemler alınması görevinin dışına çıkarak, ülke içinde kamu düzenini bozucu eylemlere karşı önlem alma görevini de kendiliklerinden üstlendikleri anlaşılmaktadır (...) Öğrenciler arasında çatışma çıkmasını önlemek Sıkıyönetim Komutanlığının mı yoksa önleyici kolluk kuvveti olan polis ya da jandarmanın mı görevidir?” (Üskül, 2016a, 8-9).

Yukarıda Üskül’in sorduğu soru MC Hükümeti dönemi polis-ordu ilişkileri üzerine yapılacak tartışmaların da ana eksenini oluşturmaktadır. MC Hükümeti dönemine geldiğimizde, Meclis’te yapılan tartışmalarda sıkıyönetimin dış güvenlikle ilgili olduğu kadar, iç güvenliğin sağlanması amacıyla da ilgili olarak savunulduğu göze çarpmaktadır. Diğer bir ifadeyle belirtmek gerekirse bu dönemde Kıbrıs ile ilgili tehdit algısı büyük ölçüde sona ermesine ve savaş tehdidinin varlığının ortadan kalkmasına rağmen sıkıyönetim uygulanmaya devam etmiştir. Devletin güvenliği kavramsallaştırması, dış güvenlik ile iç güvenlik arasında organik bir bağ kurmuş, bu doğrultuda, muhalif hareket ve eylemler kriminalize edilmek suretiyle devletin güvenliğine ve rejimin bekasına yönelik bir iç güvenlik meselesi olarak ele alınmıştır.

Meclis’e, MGK tavsiyesi ve hükümetin kararı üzerine getirilen tezkerede “Kıbrıs ile ilgili genel durumun gerginliğini sürdürmesi ve iç güvenlik nedeniyle, halen Ankara, İstanbul, Adana ve İçel illerinde uygulanmakta olan sıkıyönetimin uzatılmasının arzu uygun görülmüştür” (TBMM Birleşik Toplantı Tutanağı Dergisi, 1975, 211) denilmektedir. Dolayısıyla sıkıyönetimin ilan edildiği zaman gerekçe olarak sunulan savaş tehdidinin varlığı, MC Hükümeti dönemi ile birlikte Kıbrıs ile ilgili genel durumun gerginliğini sürdürmesi gibi belirsiz bir sebebe dönüşmüştür.

İçişleri Bakanı Asiltürk, sıkıyönetim kararını Meclis’te gerekçelendirirken iç güvenlik için ayrı bir parantez açmaktadır:

“Sıkıyönetimin ilanı ile elde edilmek istenen asıl amaç, her şeyden önce dışa karşı kuvvetli olabilmek için, önce içte huzur ve güvenliği sağlayabilecek ve böylece topyekûn savunmamıza ve savaş gücümüze menfi etkileri olabilecek hallere meydan vermemektir. Bu sebeple, memleket huzurunu bozabilecek, milli birlik ve beraberliğimizi sarsabilecek her türlü kötü hareket ve eyleme karşı, normal zamanlardakinden çok daha etkili ve kesin tedbirler alabilmek ve bunları başarıyla uygulayabilmek gerekmektedir” (TBMM Birleşik Toplantı Tutanağı Dergisi, 1975, 173).

Dolayısıyla iç güvenlik ve dış güvenlik arasında kurulan organik bağ, sıkıyönetimin uzatılması kararını dış güvenlik gerekçesinden hızla iç güvenlik gerekçesine doğru yöneltmektedir. İçişleri Bakanı, takip eden sözlerindeyse iç güvenlik mevzusunu; dolayısıyla devletin kamu düzeni anlayışını biraz daha detaylı bir biçimde açıklamaktadır:

“Sıkıyönetimin uzatılmasına dair Yüce Meclisimizin son karar tarihi olan 5 Nisan 1975 gününden bu yana, ülkemizde cereyan eden ideolojik amaçlı amme nizamını bozucu, milli birlik ve gücümüzü sarsmaya matuf faaliyetler ve olaylar ciddiyetinden hiçbir şey kaybetmemiş, onu aynen muhafaza etmiş durumdadır. Nitekim legal ve illegal faaliyetlerde bulunan birtakım örgüt ve kişilerce banka soygunu, yıkıcı faaliyetleri teşvik ederek huzur bozmayı amaçlayan bildiri ve beyannameler, silahlı ve silahsız çatışmalar, öğretim güvenliğini sarsıcı mahiyette üniversite ve yüksekokullarımızda sürdürülen boykot ve işgaller, ayrıca çeşitli kaynaklardan elde edilen istihbarat, bu konuda çok daha hassas ve uyanık olmamızı gerektirmektedir (TBMM Birleşik Toplantı Tutanağı Dergisi, 1975, 173).

Sıkıyönetimin uzatılması mevzusu tartışmalarında koalisyon ortağı CGP adına konuşma yapan Talat Oğuz ise iç güvenlik meselesini biraz daha açık bir biçimde ortaya koymak suretiyle sol örgütlenme ve hareketler ile eş değer kılmaktadır:

“Türk Devletini yıkmak, içinden çökertmek amacını güttüklerini, hangi dış merkeze bağlı olduklarını dahi gizlemek lüzumunu hissetmeyen ihtilâlcî aşırı sol örgütler, yıkıcı faaliyet ve propagandalarına hız vermişlerdir. Bu faaliyetin içinde ve ardında bulunan bedbahtlar, Türklükten, Atatürkçülükten zerre kadar nasibini alamayan zavallılardır” (TBMM Birleşik Toplantı Tutanağı Dergisi, 1975, 180).

Ecevit, 12 Nisan 1976 tarihinde Türk-İş’te yaptığı konuşmada MC Hükümeti’nin iç güvenlik gerekçesiyle uzatmak istediği sıkıyönetime karşı olduğunu açık bir biçimde ifade etmektedir:

“Türk toplumu kadar sağlıklı bir toplumda, Türk halkı kadar demokrasiyi sorumlucu kullanmasını bilen bir halkın içinde, iç nedenlerle sıkıyönetim ilanına kesinkes karşıyız. Ve karşı olmaya devam edeceğiz (Arcayürek, 1985c, 544).

CHP adına konuşma yapan Necdet Uğur ise Temmuz 1974’te ilan edilen sıkıyönetimin gerekçesinin ortadan kalkmasına rağmen sıkıyönetimin başka bir gerekçe ile devam ettirilmesinin anayasaya aykırı olduğunu belirtmektedir:

“Dikkatinizi çekerim, bu (gerekçe), sıkıyönetimin ilk geldiği zaman ‘savaş halinin baş göstermesi’ idi; bu, dönüşe dönüş ‘Kıbrıs’la ilgili genel durumun gerginliğini sürdürmesi’ olmuş. Bir de bunun arkasına, ‘iç güvenlik nedeniyle ‘ diye bir başka neden eklenmiş.

Aslında bu karşılaştığımız istek, yeni bir sıkıyönetim isteğidir. Ama nedense bu Hükümet, yeni bir sıkıyönetim isteğini Anayasa’nın 124. Maddesine göre yapmadığı için, yapamayacağı için, başka nedenle istemiş, bir yıl evvelki sıkıyönetim isteğinin arkasına gizlenmektedir (aktaran Üskül, 1997, 236).

Demirel'in Muhtıra öncesinde toplumsal olayları polis ile bastırma isteği ve buna bağlı olarak ordunun gereksiz yere kışladan çıkmaya teşvik edildiği ve buna gerek olmadığı yönündeki inancı (Arcayürek, 1985c, 41), 1970'li yılların ikinci yarısında büyük ölçüde değişmiş görünmektedir. Sıkıyönetim uygulamalarının iç güvenlik gerekçesiyle MC Hükümeti süresince de devam ediyor oluşu ordunun toplumsal olaylar karşısında polis teşkilatına nazaran daha ağırlıklı ve etkin bir rol oynaması sonucunu doğurmuştur. Ancak ordunun yönettiği sıkıyönetim komutanlıkları altında sahada görev yapan daha çok polislerdir. Kısıtlayıcı sıkıyönetim uygulamaları sırasında sahada toplumla karşılaşan polisler olmuştur. Bu süre zarfında polis teşkilatı, sıkıyönetim komutanlıklarının idaresi altında görev yapmış ve yine sıkıyönetim rejimi toplumsal muhalefeti sıkıyönetimin de kolaylaştırdığı grev erteleme, ifade özgürlüğüne yönelik kısıtlamalar, yürüyüş iptali gibi yöntemlerle baskılamıştır.

Sıkıyönetim rejimi altında, polis, büyük ölçüde yetkisini ve görev alanını aşacak bir biçimde işçi hak ve örgütlenmeleri ile ilgili tiyatro oyunlarının kapatılmasından işçilerin toplu sözleşme haklarının iptaline; oradan da sol görüşlü yazarların pasaportlarının iptal edilerek yurtdışına çıkışlarını engelleyecek müdahalelerde bulunmasına kadar çok sayıda baskıcı kararı uygulamak durumunda kalmıştır. Sıkıyönetim rejimi altında ordunun verdiği kararlar, sahada ve toplum nezdinde polis tarafından uygulanmıştır.

İçişleri Eski Bakanı Ferit Kubat, sıkıyönetim rejimi altında polislik işlerinin gelişimi ile ilgili şu tespitleri yapmaktadır:

Memleketimizi 12 Mart ortamına getiren anarşik eylemlerin önlenmesinde, zabıta kuvvetlerimizin göstermiş oldukları insanüstü gayret ve fedakârlık herkes tarafından bilinen bir gerçek haline gelmiştir. Özellikle Sıkıyönetim ilanından sonra meydana gelen her türlü hareketin önlenmesi ve suçluların tespit ve yakalanmasında güvenlik kuvvetleri içinde Devlet zabıtasının rolü her vesile ile takdirle karşılanmıştır. Zabıta kuvvetlerimizin Sıkıyönetimin ilanını müteakip görevlerini gereği gibi yapamadıkları yolundaki iddialar insaf ölçüleri ile bağdaşmaz. Yüce Meclis'lerde muhtelif vesilelerle açıklanmış bulunan aşırı sağ ve aşırı solun her türlü eylemlerine karşı girişilen operasyonların hazırlanmasında ve icrasında zabıta kuvvetlerimizin kendilerine düşen görevi en ciddî şekilde ifa ettikleri bir gerçektir. Nitekim bu husus Sıkıyönetim komutanlıklarının zaman zaman yapmış oldukları açıklamalarda da açıkça ifade edilmiştir (TBMM Birleşik Toplantı Tutanağı Dergisi, 1975).

MC Hükümeti döneminde Sıkıyönetim Komutanlıklarınca ilan edilen bildiri ve basın bültenleri²²³ takip edildiğinde sıkıyönetim rejimi altında ordunun irade ve denetimi

²²³ Sıkıyönetim bildiri ve basın bültenleri düzenli bir biçimde arşivlenmemiştir. Dolayısıyla ilgili belgelere ulaşmanın tek yolu gazetelerin taranması ile gerçekleştirilmektedir.

altında asayiş ve iç güvenlik gerekçesiyle toplumsal muhalefetin nasıl da baskıcı bir biçimde ezildiği görülmektedir.

18 Haziran 1975 tarihli Ankara İli Sıkıyönetim Komutanlığı 12 No’lu Bildirisi ile birlikte “her türlü dernek toplantıları izne tabi tutulmuştur”. Ayrıca, yine bu dönemde, Sosyal İş Sendikası’nın ORKO Üsküdar mağazasında uyguladığı grev, İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından bir ay süreyle ertelenmiştir (Üskül, 2016a, 11).

Dernek faaliyetleri ve grevler dışında siyasi partilerin yapacağı bazı miting, siyasi lider konuşmaları ve partilere ait gençlik yürüyüşleri de sıkıyönetim tarafından kısıtlanmış ya da tümüyle yasaklanmıştır. Bu kapsamda, CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit’in Kırıkkale’de yapacağı konuşma, TSİP’in kuruluş yıldönümü kutlaması, MSP’nin gençlik yürüyüşü yasaklanmıştır (Üskül, 2016a, 9). Adana-Mersin Sıkıyönetim Komutanlığı ise tiyatro oyunun yasaklanması üzerine gerilen ortam neticesinde Osmaniye’de siyasi faaliyetleri topyekûn durdurmuştur (Üskül, 2016a, 9).

Sonuç olarak, 1970’li yıllar boyunca siyasal iktidarlar tarafından dizginlenemeyen ve giderek siyasal şiddete dönüşen toplumsal muhalefet, ordu tarafından güvenlik eksenli bir bakış açısıyla bastırılmak istenmiştir. Sıkıyönetim uygulamaları altında iç ve dış güvenlik ayrımı ortadan kaldırılmış; bu doğrultuda sıkıyönetimlerin iç güvenlik gerekçesiyle ilanının ve uzatılmasının önü açılmıştır. Askeri rejimin, bu şekilde, iç güvenlik ve toplumsal muhalefetin bastırılması amacıyla uygulanması ordu-polis arasındaki görev dağılımını bulanıklaştırırken polisi de ordu iradesinde alınan tüm bu kararların pasif bir uygulayıcısı konumuna yerleştirmiştir.

Bu noktada ordu-polis ilişkisine dair incelememiz açısından en son aşama olarak ve bu ilişkinin 1971 Muhtırası ertesi gerçekleştirilen yasal değişikliklerle aldığı yeni formu layıkıyla tahayyül edebilmek için formel değişikliklerin ötesinde, uygulamada ordu ve polis arasında hali hazırda var olan örgütsel ve araçsal farklılıkların da hesaba katılmasıyla nasıl işleyeceğine bakmak gerekmektedir.

5.1.3. Ordu-Polis Eşitsizliği

Demirel (2001), 1980 darbesine giden yolda siyasal şiddeti engellemek amacıyla ordunun yeterli adımları atıp atmadığı sorusunu detaylı bir biçimde sorguladığı çalışmasında ordunun, bu dönem boyunca, güvenlikten sorumlu diğer kurumlar olan

sivil emniyet güçleri, mülki amirler ve yargıdan beklediği faydayı göremediği yönündeki iddiasına yer verir. Diğer bir deyişle 1975-1980 arası dönemde artan siyasal şiddet karşısında güvenliğin sağlanmasında, orduya göre, ordu yalnız kalmış ya da bırakılmıştır. Orduyu yalnız bırakan başlıca güvenlik aktörü ise polistir. Polis, bu dönemde, hem araç bakımından yetersiz hem de eğitimsizdir; üstelik kurum siyasallaşma ve bölünmüşlük ile de baş etmeye çalışmaktadır (Demirel, 2003, 257)

Gerçekten de dönemin sıkıyönetim komutanlarının ve genelkurmay başkanının anılarında polis teşkilatının örgütsel, araçsal yetersizliği ile teşkilata dair gereken yasal reformların yapılamaması sıklıkla vurgulanmıştır. Üstelik mevcut yetersizlikler, ilerleyen dönemde, polisin bölünmeye kadar varan siyasallaşması ile de taçlanmıştır (Bölügiray, 1989; Evren, 1990). Hem askeri yetkililerin anılarında, hem Genelkurmay Başkanlığı tarafından hazırlanan belgelerde (1982) hem de bizzat dönemin İçişleri Bakanlığı yetkilileri tarafından yapılan açıklamalarda (Güvenir, 1980) polisin bu dönem boyunca içerisinde bulunduğu durum iki ana başlık altında özetlenmiştir:

- Partizanlık, siyasallaşma ve bölünmüşlük²²⁴
- Örgütsel-aracsal yetersizlikler ve reform eksikliği

İşte, polis-ordu ilişkisini değerlendirirken polisin 1970’li yıllar boyunca içerisinde bulunduğu siyasallaşma süreçleri ile örgütsel/aracsal yetersizliklerini hesaba katmak gerekir. Dolayısıyla önceki kısımda incelediğimiz sıkıyönetim ve MGK aracılığıyla beliren polisin ordunun denetimine ve iradesine maruz kalır hali polisin yine bu dönemde içinde bulunduğu sıkıntılar ve yetersizlikler ile de perçinlenmektedir.

Dönem boyunca, sıkıyönetim uygulamaları altında polisin yetersizliği²²⁵ sıkça gündeme getirilmiş; emniyet teşkilatının teçhizat ve örgüt düzeyinde güçlendirilmesi tartışmaların

²²⁴ Polis teşkilatı içerisindeki bölünme Pol-Der ve Pol-Bir örgütlenmelerinin ortaya çıkışı ile birlikte somut bir biçim almışsa da, uygulamada polisin siyasallaşması ve bölünmüşlüğü kendini 1978 Kahramanmaraş olaylarında açık bir biçimde göstermiştir. Aralık ayında gerçekleşen olaylar sırasında Pol-Bir üyesi polisler gerçekleşen olayları görmezden gelmek suretiyle suç işleyen kimseler karşısında bırakınız yapsınlar bırakınız geçsinler pratiğini uygulamışlardır. Pol-Der üyesi polisler ise Kahramanmaraş olayları sırasında olaylara bizzat engelleme amaçlı dâhil olmuşlardır (Gourisse, 2008; Bölügiray, 1989, Gürel, 2004a).

²²⁵ Polisin yetersizliği mevzuu Demirel tarafından da kabul edilmektedir. Demirel, 17 Şubat 1980 tarihinde gerçekleşen Sıkıyönetim Koordinasyon Kurulu toplantısında o günkü polis teşkilatı ile Türkiye’nin güvenliğinin sağlanmasının mümkün olmadığını, tam da bu nedenle TSK önderliğinde

merkezine yerleşmiştir. Üstelik bu yetersizlikler, sıkıyönetim rejimi altında polisle birlikte çalışan ordu tarafından tespit edilmiş ve çözüm arayışı yine ordu iradesinde yönetilmiştir.

Genel bir çerçeve ortaya koyması bakımından aynen aktarmak gerekirse T.C Genelkurmay Başkanlığı polis teşkilatının 1980 öncesi durumunu resmi ağızdan şu şekilde özetlemektedir:

1970’lerden başlayarak giderek artan düzeyde tırmanan anarşi karşısında emniyet teşkilatı bir reforma tabi tutulmamış, yetersiz yasalara paralel olarak olduğu yerde kalmıştır. Bundan yararlanan terör odakları eylemlerini yoğunlaştırmıştır. Emniyet Teşkilatı, birçok eksikliklerin yanı sıra miktar olarak da yıkıcı unsurlar karşısında çok yetersiz kalmıştır. Sıkıyönetim ilanı ile Silahlı Kuvvetlerin emniyet örgütlerinin yerine görev almasının önemli nedenlerinden biri de budur. Bu eksiklikler nedeniyle 100-200 bin nüfuslu mahalleler grubuna bir karakol, bu karakollara da 3-5 polis verilebilmiştir (...)

Emniyet teşkilatı çağın gereklerine ve Türkiye’nin son yıllarda içine girdiği anarşi ve terör ortamına ayak uyduracak şekilde düzenlenememiştir. Silah, araç ve gereç eksikliği nedeniyle teröristlerin ellerindeki silahlara karşılık veremeyecek durumda bulunan emniyet görevlilerimiz böylelikle zaman zaman kendisini savunacak güçten dahi yoksun bırakılmıştır (T.C. Genelkurmay Başkanlığı, 1982, 105-106).

Genelkurmay Başkanlığı tarafından çizilen bu genel çerçeveye benzer biçimde Polis Teşkilatı da sayısal yetersizliğinden başlamak suretiyle kapasite sorunlarının altını çizmektedir. 1970 yılında polis teşkilatı bünyesinde 21.478 adet polis memuru bulunmaktadır. Bu sayıdaki polisin korumakla yükümlü olduğu nüfus ise 13 milyon kişidir.

1970’li yılların ikinci yarısında da, polisin sayısal yetersizliği meselesi daha iyiye gitmiş görünmemektedir. Örneğin MC Hükümeti’nin göreve yeni başladığı günlerde Gerede’de çıkan olaylarla ilgili olarak CHP Grubu adına yaptığı konuşmasında Recai Kocaman, emniyet teşkilatının yetersizliklerine bizzat nasıl tanık olduğunu şu sözlerle anlatmaktadır:

“Kaymakama gittik, “Kaymakam beyefendi, niye tedbir almıyorsunuz, nerede Devlet zabıtası, polisi dedim. Bizzat ben gittim görüştüm. “Ağabey ne yapayım, 6 tane polisim 5 tane de jandarmam var” dedi. “Şu mütecavizlerden 3-4 tanesini alın, kanuni takibat yapmak üzere götürün, karakola celbedin, diğerleri dağılır, çekinir, Devletin mevcudiyetini hissederler” dedik. “Hangi polisle alayım. Bir adamı almak için 2 polis lazım deseniz 5 tanesini almak için 10 polis lazım; ama elimde 6 polis var” dedi. “Vali efendiye bildirmediğiniz mi?” dedim. “Bildirdim bekliyorum” dedi (Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 1975, 11).

olağanüstü hal ve sıkıyönetim uygulamalarına iş düştüğünü açıklamaktadır (Evren, 1990, 381’den aktaran Cizre-Sakallıoğlu, 1993, 186).

MC Hükümeti dönemi İçişleri Bakanı Oğuzhan Asiltürk, 1977 bütçe kanun tasarısı tartışmaları esnasında polis teşkilatının sayısal yetersizliğinin altını çizmektedir:

Sayın Başkan, Muhterem Milletvekilleri; ülkemizde görülen süratli nüfus artışı, köylerden şehirlere hızlı göçler, iç ve dış turizm hareketi, ekonominin canlanması, kültürel hamleler, endüstriyel gelişim ve benzeri sair hareketlilikler sebebiyle genişleyen görev alanı ile artan iş yükü karşısında güvenlik elemanlarımızın sayısı, diğer ülkelere nazaran pek gerilerde kalmaktadır. Bazı ülkelerde uygulama bin kişiye 3-4 güvenlik mensubu olduğu halde, ülkemizde bu oran maalesef 1'in de altında, 0, 90 küsur mertebelerindedir. Aynı oranla eğer 42 milyonluk genel nüfusa göre polis sayımız olsa, 120 bin ila 160 bin kişilik bir polis kadrosuna sahip olmamız gerekmektedir (TBMM Tutanak Dergisi, 1977, 488).

(...) Hâlbuki bugün emniyet teşkilâtımız yaklaşık 40 bin kişilik bir kadro ile çalışmaktadır. Mevcut kadronun bu kifayetsizliği karşısında her yıl 8 bin polis adayının mesleğe alınması öngörülmüştür. Ancak, mevcut okullarımızın kapasiteleri artırılmadıkça, bunların eğitimleri imkânı bulunmamaktadır. Emniyet mensuplarının kendilerinden beklenen görevleri tam ve doğru olarak ifa edebilmeleri, eğitim yoluyla çok iyi şekilde yetiştirilebilmesine sıkı sıkıya bağlıdır. Bunu temin edebilmek için, mevcut eğitim kurumlarının kapasitelerinin artırılması, yeni kapasiteler meydana getirilmesi gerekmektedir (Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 1977, 663).

II. MC Hükümeti dönemi İçişleri Bakanı Korkut Özal ise, Abdi İpekçi ile asayiş sorunu üzerine yaptığı röportajda, emniyet kuvvetleri ile ilgili şu tespiti yapmaktadır:

“Elimizdeki kadro yetersiz. Sayısal olarak yetersiz bir, eğitim olarak yetersiz iki, silah olarak yetersiz üç, moral durumu olarak yetersiz dört. Polis horlanmış bugüne kadar, polisin maddi imkânları vazifesini götürmede kendisine yardımcı değil. Yani sayısal olarak kadrolarımız fevkalade yetersiz. Yetersizlik iki yerden geliyor; biri bizatihi sayı yetersizliği, mesela 40 bin civarındadır Türkiye’de polis memuru veya daha üst amirler... Bunu nüfusa bölerseniz, 40 milyon desek nüfusu, bin kişiye bir polis düşüyor. Bunun diğer memleketlerde üç misli olduğunu ifade ediyorum. Yani bin kişiye üç polis düştüğünü ifade ediyorlar. Bana verilen rakamlar. Dolayısıyla sayı olarak yetersiz” (Bu Haftaki Konumuz: Anarşi, Konuğumuz: Korkut Özel, 1977, 16).

Aynı doğrultuda, 1979 yılında Bölügiray, Sıkıyönetim Komutanı olarak görev yaptığı, nüfusu 700 bini bulan Adana’da 850 polisin görev yaptığını söylemektedir (Bölügiray, 1989). Dolayısıyla ortalama olarak Türkiye’de bin kişiye bir polis düştüğü rahatlıkla söylenebilir.

1980 yılında, yaklaşmakta olan darbenin hemen öncesinde Abdi İpekçi’nin anısına Gazeteciler Cemiyeti tarafından organize edilen “Türkiye’de Terör” başlıklı konferansta dönemin Emniyet Genel Müdür Yardımcısı Osman Güvenir, teşkilatın durumunu şu sözlerle ifade etmektedir:

“Yeni örgütlü suçların aydınlığa çıkarılabilmesi için bugünkü polis teşkilatında yeterli elemanın var olduğu söylenemez, buna mukabil yine örgütlü suçları işleyen terörist örgütler, güvenlik kuvvetlerine göre daha etkili silahlarla kendi militanlarını donatabilmişlerdir. Bugün Türkiye’de

dünya standartlarına göre sayı bakımından da eksik bir polis teşkilatı, yine araç ve gereç bakımından da, diğer Avrupa ülkelerine göre mukayese kabul etmeyecek bir durumdadır. Devamı arzulanmayan tedhiş hareketlerinin önlenbilmesi için Avrupa ülkelerinde olduğu gibi Türk Polisinin de sayı, araç ve gereç bakımından her türlü teknik cihazlarla süratle donatılması gerekmektedir (Güvenir, 1980, 94).

Polisin kendi yayın organlarından edindiğimiz bilgiler de siyasilerin ve ordu mensuplarının söyledikleriyle aynı doğrultudadır. 1978 yılında İstanbul Emniyet Müdürlüğü'ne bağlı Siyasi Polis (Birinci Şube) ve Adli Polis (İkinci Şube) gündüz denetimi için elindeki mevcut imkânlarına göre İstanbul'da 6'şar ekip çıkarmakta, geceleri ise bunların sayısı yarı yarıya azalmaktadır (Aydın Yazısı, 1978, 1).

Üstelik polis teşkilatının, dönem dâhilinde, tek sorunu sayısal yetersizliği değildir. Polis, araç ve gereç yönünden de ciddi bir noksanlık çekmektedir. Örneğin, 1978 yılı Ecevit Hükümeti'nin İçişleri Bakanı Hasan Fehmi Güneş'in Sıkıyönetim Koordinasyon Kurulu toplantısında söyledikleri bu açıdan önemlidir:

İçişleri Bakanlığı'nın özellikle emniyet örgütü şu anda karşı karşıya bulunduğumuz terör problemini sürdürebilecek, üzerine gidebilecek, onunla baş edebilecek kabiliyette değildir. Şu anda benim İçişleri Bakanı olarak tutunabileceğim tek dalım Jandarma Kuvvetleri'dir. Polis çok geleneksel, çok bezgin, psikolojik olarak çok çökmüş durumdadır. Benim emniyetteki istihbarat örgütüm olayların önünden değil, arkasından gitmektedir. Önceden istihbarat yapacak ne güçtedir ve ne de anlayıştadır. Bugün Türkiye yoğun bir silah kaçakçılığı baskısı altındadır. Hatta şimdi İran'a da bizden silah geçmektedir. Biz silah girişini önleyemiyoruz. İstihbaratımız zayıf. Bütün bunların halli paraya mütevakkıf. Bugün Almanya'nın hurdaya çıkardığı ve bize yardım olarak verdiği araç ve gereci kullanıyoruz... Ödeneğimiz yok. Jandarmanın denizde kaçakçılarla mücadele için İstanbul'da bir botu var. Yapımı devam edenlerin parasını ödeyemiyoruz... Sıkıyönetim bölgeleri dışında aracımız da yok, telsizimiz de yok, elemanımız da yok, bomba uzmanımız da yok. Bir tek balistik laboratuvarımız var. Bir tek mikroskopumuz var. Mikroskop aldığımızı farz edelim fakat uzmanımız yok. Uzman yetiştirmek için İngiltere'ye yeni eleman gönderdik. İstihbarat okulumuz var. Bir dönemde yirmi kişi eğitebiliyoruz. Gülünç bir rakam (Evren, 1990, 246).

Polis teşkilatının yetersizlikleri, gazete haberlerine de sıkça konu olmuştur. 14 Ocak 1977 tarihli Hergün Gazetesi, "İstanbul Emniyet Teşkilatı'nın bina yetersizliği, olayların artmasına sebep oluyor" başlıklı haberinde karakol yetersizliği nedeniyle başka bir semtteki karakolda bekleyen ve bu nedenle de kendi semtindeki asayiş sorunlarına yetişemeyen polislerin şikâyetlerine yer vermektedir. Bu haberden anlaşılan, polisin en basit ve temel olanaktan, karakol eksikliğinden müzdarip olmasıdır.

12 Ocak 1978 günü Meclis'te hükümet programı okunan Ecevit başbakanlığındaki hükümette, İçişleri Bakanlığı görevine 12 Mart Muhtırası döneminde sıkıyönetim komutanlığı görevi yapmış olan ve daha sonra Hava Kuvvetleri Komutanı olması

beklenen ancak ataması MC Hükümeti tarafından yapılmayan İrfan Özaydınlı²²⁶'nın getirilmesi de tesadüfi olarak nitelendirilemez. Polisin asker gözüyle ve asker tarafından eğitilmesi gereği ve ihtiyacı, 1970'li yılların sonlarına doğru daha fazla hissedilmiştir denilebilir.

Son olarak, polisin yetersizliklerinin somut ifadesi olarak bu dönemde polis teşkilatının bazı karakollarını korumak için ordudan bizzat yardım istediği gerçeğinin görev yapan sıkıyönetim komutanları tarafından anılarında aktarılması gösterilebilir (Bölügiray, 1989, 47'den aktaran Demirel, 2001, 52).

Nihayetinde, polisin örgütsel ve araçsal eksiklikleri sıkıyönetim uygulamasını hem ordunun hem de siyasilerin gözündeki gerekli kılmıştır. Ecevit Başbakanlığı döneminde, sonrasında ancak sıkıyönetim ilan etmek suretiyle denetim altına alabildiği 1978 Kahramanmaraş olayları sonrasında gazetecilere şu açıklamaları yapmaktadır:

“Polis bu tür eylemlere karşı eğitilmemiş. Polisi su sıkmaya, sis bombası atmaya, fotoğraf çekmeye alıştıramadım. İyice laçkalık gelmiş polise. (...) Sıkıyönetimle şu olanak elime geçti: İşleyen bir devlet mekanizması. Dışişleri ile Silahlı Kuvvetler işlerliğini korumuştur” (Duru, 1995, 93-94).

Polisin sayı ve araç bakımından maruz kaldığı kapasitesizlik sorunu, şüphesiz, polisin kendisini zayıf ya da yetersiz hissetmesine neden olmuştur. Üstelik polisin kapasitesizliği sıkıyönetim uygulamalarının hem bahanesi olmuş hem de sıkıyönetimin uygulanmasında orduyu güvenlik aygıtı hiyerarşisinde hali hazırda bulunduğu konumdan da yüksek bir seviyeye yükseltmiştir. Polisin yetersizliği farkedildikçe polis bir o kadar pasifleşmiş ve iradeyi daha yetkin ve donanımlı olan ordunun eline bırakmıştır.

Tüm bunlara ek olarak, polislerin mesleki eğitim bakımından içerisinde bulunduğu zayıflık ve yetersizlik de polis teşkilatının kurumsallaşması ve buna bağlı olarak da kendine siyasete mesafeli bir konum belirleme ihtimalini zorlaştırmıştır.

Polis memurlarının anıları ve yine polis memurları ile gerçekleştirilen kişisel görüşmeler, polisliğin sahada ve tecrübe aktarımı yoluyla öğrenildiğini ortaya koymaktadır (Öner, 2003). Hasan Fehmi Güneş, 1980 yılında Polis Magazin Dergisi'nde

²²⁶ Kahramanmaraş Olayları sonrasında zayıflayan Ecevit Hükümeti, İçişleri Bakanlığı görevini Özaydınlı'dan alacak ve onun yerine yine CHP milletvekili olan Hasan Fehmi Güneş'i getirmek suretiyle soruna dair çözüm üretmeye çalışacaktır (Hasan Fehmi Güneş, İçişleri Bakanı Oldu, 1979, 1).

yer alan röportajında 1966-1973 yılları arasında 14 bin kişiye en ufak bir mesleki eğitim vermeden silah taşıma hakkı verdiklerini ve polis olarak göreve başlattıklarını söylemektedir (Türkiye’de Terör, Anarşi ve Mücadele Yolları, İçişleri Eski Bakanlarından Hasan Fehmi Güneş, 1980, 9).

Öte yandan, alınan kısıtlı eğitimin de görevin icrasında yeterli bir seviyede olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir. Avcı (2010, 34) polis okullarında aldıkları eğitimin sahada ve mesleğin icrasında nasıl da yetersiz kaldığını şu sözlerle ifade etmektedir:

“Polis Koleji ve Polis Akademisini (enstitüsünü) dereceyle bitirmiştım ama en basit polisiye konuyu bilmiyordum (...) 6 yıl okutulan meslek okulu meslekle ilgili pek çok şeyi vermemişti. En başarılı öğrenci bile eski anlayışa sahip bir memura muhtaç bırakılıyordu. Bunca süre okutulmuştım ama bir şahsın ifadesinin alınması tatbiki olarak yaptırılmamıştı, mesleki hiçbir yazışma ve usul öğretilmemişti (...) Polis Akademisini derece ile bitirmiştım ama sokakta karşılaşacağım temel konular hakkında yeterli oranda bilgili değildim. Her karşılaştığım olayda ve görevde bunu görüyordum”.

Polisin eğitim alanındaki yetersizliğinin önemli bir boyutunu da, özellikle 1970’li yılların şartlarında, sokakta sürekli karşılaşmakta olduğu siyasal örgütlenmelerle ilgili bilgi yetersizliği oluşturmaktadır. Polisin iç güvenlikten sorumlu olduğu ve dönemin şartlarında iç güvenliğin ve kamu düzeninin en önemli boyutunu oluşturan ideolojik örgütlerle savaşta polisin mücadele ettiği “düşmanını” tanımaması kritik önemdedir.

“Polis Akademisinde 3 yıl okumama rağmen gerçek hayatta karşılaşacağım bu örgütlerle ilgili bilgi verilmemiştir; Dev-Yol nedir, Dev-Sol nedir, bunların ideolojileri nedir, aralarındaki farklar nelerdir gibi konular okulda bizlere anlatılmamıştı. Bunların adını bile duymamıştım, ama sokaktaki garsonlar biliyorlardı.

Böyle bir eğitimden geçerek adının ne olduğunu dahi bilmeden sokağa çıkan bizlerden bu örgütlerle mücadele etmemiz bekleniyordu, bunun nasıl olacağı sorusunun cevabını bulamıyordum

Ülkede siyasi olaylar güvenliği sarsacak boyuttaydı, biz terörle mücadelenin ekip amiriydik ama mücadele edeceğimiz grupları tanı mıyorduk, haklarında hiçbir şey bilmiyorduk. Devlet bizi 6 yıl meslek okulunda okutmuş, bunca masraf etmiş, bunca zaman harcamıştı ama asıl gerekli olan bilgileri bize vermemişti (Avcı, 2010, 36).

Sıkıyönetim komutanı Bölügiray (1989, 172-178) sıkıyönetim rejimi altında polislerin eğitim yoksunluğu karşısında duyduğu şaşkınlığını anılarında aktarmaktadır. Eğitimsizlik meselesine çare olması için Bölügiray, yetkili olduğu Sıkıyönetim Komutanlığı’na bağlı şehirlerde uygulanmak üzere bir *Polis Eğitim Programı* geliştirmiştir. Böylelikle, polis, sıkıyönetim rejimi altında ordu tarafından eğitilmiştir. Bu şekilde, polisin profesyonelleşmesinin önemli bir boyutunu oluşturan polisin eğitimi

bizzat polis tarafından sağlanamayınca eğitimci rolünü üstlenen ordu, polis üzerinde farklı bir alanda daha üstünlük kurmuştur. Polis, polis okullarında değil de sahada sıkıyönetim komutanlarının denetiminde asker tarafından eğitilmiştir.

Polisin kapasite yetersizliği nedeniyle yaşadığı sorunlar, sokakta mücadele ettiği sol ve sağ örgüt mensuplarının kararlılığı, silah bakımından zenginliği ve profesyonel olarak kamplarda²²⁷ eğitilmiş oldukları gerçeği ile birlikte düşünülmelidir. Bu bağlamda, iki taraf arasında bir güç asimetrisi olduğundan söz edilebilir. Örneğin, bir arkadaşlarını kurtarmak amacıyla Turgutlu'da dokuz örgüt mensubunun karakol basması ve iki bekçiye öldürüp bir polisi yaralayarak kaçması üzerine İçişleri Bakanı Hasan Fehmi Güneş şunları söylemiştir:

“Polis silahını kullanamıyor. Manisa’da (Turgutlu’da) eşkıya ile çatışma oluyor ve biz mağlup düşüyoruz. Onlar bizden iyi silah kullanıyor” (Türkiye’de Terör, Anarşi ve Mücadele Yolları, İçişleri Eski Bakanlarından Hasan Fehmi Güneş, 1980, 9).

Örneğin, Korkut Özal, yukarıda alıntı yaptığımız röportajında, polisin kullandığı silah ile örgüt mensuplarının kullandığı silahları kıyasladıktan sonra şu tespiti yapmıştır:

“Arkasından bakıyorsunuz silah durumu. Bizzat kendim biraz da meraklıyım. Tek tek inceledim silahları. Gördüğüm manzara şu, yakalanan anarşistin elinden alınan silaha, bir de bizim onun karşısında savaşan polisin kullandığı silaha baktım, dengesiz. Birisi gayet hafif, sırf bu gerilla harbi için imal edilmiş, 70 tane mermiyi aynı anda atabilen, yüksek ateş gücüne sahip bir silah. Bizim arkadaşlarımızın elinde çok eskiden kalmış 9 milimetrelik ağır, taşıması zor silahlar var” (Bu Haftaki Konumuz: Anarşi, Konuğumuz Korkut Özal (İçişleri Bakanı), 1977, 16).

Polisler ve sokak savaşında yer alan örgüt mensupları arasındaki güç asimetrisini kanıtlayan bir diğer etmen de polis teşkilatının bu süreçte vermiş olduğu ölü ve yaralıların sayıca fazlalığıdır. Söz konusu iki zıt kutup arasında 1971 yılından 1980 yılına kadar süregiden çatışmalar neticesinde ölen polis sayısının 144’ü bulunduğu Emniyet Genel Müdürlüğü verilerinden anlaşılmaktadır (Silahlı Saldırılarda Bugüne Dek 144 Polisin Öldüğü Açıklandı, 1979, 21).

Ayrıca, yine yukarıdaki sebeplerden ötürü, polislerin örgüt mensupları ile çatışmaya girmekten çekindikleri de söylenebilir. 1971-1980 arası dönem süresince emniyet teşkilatında çalışan amir ve memurlardan 255 görevli kendi isteğiyle emekliliği seçmiş, 612 emniyet görevlisi de naklen başka kuruluşlara geçmişlerdir. Polisin artan çatışma

²²⁷ Bu dönemde sol örgüt mensuplarının Suriye, Filistin gibi ülkelerde silahlı mücadele eğitimi aldıkları not edilmelidir. Öte yandan, Ülkücü sokak güçlerinin katıldığı Komando Kampları’nda örgüt mensuplarının askeri ve profesyonel tarzda eğitilmektedir. Komando Kampları hakkında ayrıntılı bilgi için: *Ülkücü Komando Kampları, AP Hükümeti’nin 1970’te Hazırlattığı MHP Raporu* (1997).

ortamında kendini ne kadar güçsüz hissettiği bu verilerden bile rahatlıkla anlaşılabilir (Silahlı Saldırılarda Bugüne Dek 144 Polis Öldüğü Açıklandı, 1979, 21).

Polis benzer bir çekinceyi toplum karşısında da duymaktadır. Yukarıda sayılanlar dışında döneme dair polis-toplum ilişkisinde 1970’li yıllar boyunca ortaya çıkan önemli bir gelişme de polisin toplumdan çekindiği gerçeğidir. Polisin kapasite olarak yetersiz olduğu ve devletin fiziksel şiddet tekelinin büyük ölçüde aşıldığı böylesine bir dönemde polisin kurumsal rolü gereği korumakla yükümlü olduğu topluma karşı görevini tam olarak yerine getirememekten kaynaklı mevcut çekincesi, kendi kendini korumaya çalışan toplum imajı ile birlikte giderek çoğalmıştır. Dönem, polisin toplum karşısında boynunun bükük olduğu bir yeni dönemdir. Halk ayaktadır, polis ise hem yetersiz hem de baskı altındadır.

Örneğin, Nisan ayının 1977 yılında gerçekleşen gecekondu yıkımında toplumla karşı karşıya gelen toplum polisleri karşılaştıkları direnişin sertliği ve sonrasında çıkan olaylar neticesinde “bu şekilde görev yapılamayacağını” söyleyip görevi bırakıp geri gitmişlerdir (Gecekondu Yıkım Girişiminde 5 Kadın Yaralandı, 1977, 1).

Polisin araçsal, eğitimsel ve sayısal yetersizliği dışında, not edilmesi gereken bir diğer önemli unsur da bu süreçte siyasallaşma ve partizanlığın polis teşkilatında giderek hâkim duruma gelmiş olmasıdır. Bu durum, polisin asker ile olan ilişkilerini de etkilemiştir.

Örneğin, Genelkurmay Başkanlığı tarafından hazırlanan “Türkiye’deki Anarşi ve Terörün Gelişmesi, Sonuçları ve Güvenlik Kuvvetleri ile Önlenmesi” başlıklı raporda 1980 öncesi siyasal şiddeti ortaya çıkaran unsurlar arasında emniyet teşkilatındaki bölünmeler ayrı bir başlık olarak yer almaktadır:

Geçtiğimiz dönemin en acı gerçeklerinden biri de; emniyet örgütünde ortaya çıkan bölünme, disiplinsizlik, hatta bu devlet gücünün bazı personelinin bizzat anarşiye katılışı olmuştur (...).

Az da olsa yasa-dışı örgütlerle ilişki kuracak kadar ileri giden bir kısım emniyet görevlisinin zaman zaman militanlarla eylemlere, boykotlara, direnişlere ve hatta ayaklanmalara dahi yöneldikleri görülmüştür (...).

Emniyet teşkilatında büyük huzursuzluğa yol açan bu bölünmenin ve disiplinsizliğin ortadan kaldırılması ve yansız olarak görev yapabilmesi amacıyla ileri sürülen ilkeler üzerinde bile görüş birliği sağlanamamıştır (T.C Genelkurmay Başkanlığı, 1983, 104-105).

Ordunun, polisin içine düştüğü siyasallaşmadan duyduğu rahatsızlık en somut olarak Ankara Sıkıyönetim Komutanı ve Korgeneral Nihat Özer imzasıyla yayınlanan 10

numaralı bildiriden anlaşılabilir. İlgili bildiri ile birlikte 1979 yılında polis derneklerinin faaliyetleri sıkıyönetim altında durdurulmuştur:

Milli birlik ve beraberliğe en çok muhtaç bulunduğumuz bir dönemde sorumlulukları büyük bir dikkatle üstlenen emniyet mensuplarının bazılarının çeşitli derneklerle bölünmeleri nedeniyle, kamu düzeninin ve genel güvenliğin korunmasında hizmeti olumsuz yönde etkileyen güçlüklerle karşılaşmaktadır.

Sıkıyönetim hizmetlerinin tam bir güven ve tarafsızlıkla yürütülebilmesi, genel güvenlik ve kamu düzeninin korunması amacıyla üç polis derneği POL-DER, Polis Birliği Derneği, POL-BİR, Polis Enstitüsü Mezunları Derneği POLENS ve Tüm Emniyet Mensupları Dayanışma Derneği TEM-DER isimli derneklerin çalışmaları 1402 sayılı sıkıyönetim yasasının 8-G maddesi gereğince sıkıyönetim süresince durdurulmuştur (Sıkıyönetim Süresince Pol-Der, Pol-Bir, Polis Enstitüsü Mezunları Derneği ve Tüm Emniyet Mensupları Dayanışma Derneği'nin Faaliyetleri Durdurulacak. Enel Merkezleri Kapandığı İçin Bu Derneklerin Şubeleri de Faaliyette Bulunamayacak, 1979,17).

Polislerin kendi yayın organı olarak Polis Magazin Dergisi, 1970'li yılların sonunda teşkilatın genel durumunu betimlerken yukarıda saydığımız yetersizlikler ve siyasallaşma sorununa topyekûn değinmektedir:

“Poliste hizipleşme ve ayrılıklar, devletin vatandaş üzerindeki hâkimiyetini de kaybettiriyor. Uzun vadeli tedbirler yerine, daha müessir ve süratli çareler bulmak, güvenlik kuvvetlerini daha faal hale getirmek gerekmektedir. İstihbarat teşkilatının güçsüzlüğü ise ortadadır. Araç ve gereç yetersizliği, kadroların kifayetsizliği her iktidarın düzelterceğini vadettiği, fakat bir türlü düzeltemediği hale gelmiştir (Aydın Yazısı, 1978, 1).

Sonuç olarak Türkiye'nin asayiş ve kamu düzeni bakımından en sancılı dönemlerinden biri olan 1970'li yıllar boyunca Türk polis teşkilatı, yönetim ve personel açısından belirsizlik ile araç-gereç, eğitim ve bütçe bakımından yetersizliklerle mücadele etmektedir. “Bununla birlikte –özellikle dönemin ikinci yarısından itibaren- teşkilat mensuplarının siyasi yönden ideolojik kutuplaşmalarının giderek keskinleşmesi ve partizanlaşmanın belirgin bir biçimde artması neticesinde; Türk polis teşkilatı açısından bu dönem, iç güvenliğin yönetimi alanında kurumsal yönden zafiyetinin belirgin olarak ortaya çıktığı bir dönem olmuştur” (Öz-Yıldız, 2017)

Nihayetinde, polisin içinde bulunduğu şartlar altında sıkıyönetim komutasında görev yapan askeri kadroların “emirleri altına girmiş bulunan sivil emniyet örgütünün bekçiler de dâhil olmak üzere tüm kadrolarına güvensizlikle baktıkları, yakın ve sıcak bir bağ geliştiremedikleri” söylenebilir (Cizre-Sakallıoğlu, 1993, 252). Öyle ki, 1980 darbesine doğru yaklaşırken polis örgütü içinde artan siyasallaşma neticesinde bazı polis

memurlarının şiddet eylemlerinin içinde yer alması sıkıyönetim komutanlığı iradesinde tutuklanmaları sonucuna değin varacaktır (Feyzioğlu, 1980, 303).²²⁸

Siyasallaşma ve partizanlık bir yandan; araçsal ve örgütsel yetersizlikler öbür yandan asker-polis arasındaki ilişkiler bağlamında ibreyi askerden yana kılacak biçimde etkide bulunmuştur. Polis teşkilatının eksikleri ve sorunları tespit edilmekte; ancak bunların üstesinden gelecek reformlar gerçekleştirilmemektedir. Evren'in anılarında (1990, 196), polisin görünümünü ve durumunu özetleyecek biçimde "Polisin Acıklı Durumu ve Bölünmüşlüğü" başlığı altında açılan genişçe parantezde şu sözlere yer verilmektedir:

"Mevcut emniyet kuvvetleriyle anarşi ve terörün önlenemeyeceği belli oluyordu. Zira en başta emniyet kuvvetleri sayı bakımından kifayetli değildi. Eğitimleri ise çok yetersizdi. Silah ile hiç atış yapmamış polisler vardı. Araçları da yeterli değildi. Hatta akaryakıt sıkıntıları vardı. İşin en kötü tarafı ise polis politize olmuş ve bu yüzden de iki zıt kampa ayrılmıştı (...) Bütün bunlar Milli Güvenlik Kurulu toplantısında dile getiriliyor fakat gerekli tedbirler alınamıyordu" (Evren, 1990, 196)

Siyasi liderlerin işler olarak nitelendirdiği sıkıyönetim mekanizması, orduya ve askeri yetkililere göre ise ancak polisin kuvvetli varlığında işleyebilecek bir mekanizmadır:

..."emniyet örgütü, bu durumu ve mevcudu ile kalırsa sıkıyönetim başarılı olamaz. Sıkıyönetim, devlet gücünü ancak acı kuvveti ile sağlayabilir şimdi olduğu gibi. Ancak cinayetleri önlemek ve yakalamak bir polis uzmanlığıdır, askerler ise bu görevi yapamazlar" (Bölügeray, 1989, 136)

Ordu, polisin yukarıdaki gerekçelerle güçlendirilmesini talep etmiştir. Ancak Genelkurmay Başkanlığı tarafından hazırlanan raporda da belirtildiği üzere, polisin şiddetle ihtiyaç duyduğu örgütsel ve yasal reformlar 1970'li yıllar süresince bir türlü gerçekleştirilememiştir.

Benzer şekilde, Tercüman Gazetesi'nde Polis Dosyası başlıklı bir yazı dizisi hazırlayan Behçet Akdoğan da yasal reformların bir türlü gerçekleşmemesi meselesini vurgulamaktadır:

Bugün polis hala 1937 yılında yürürlüğe giren 3201 sayılı Emniyet Teşkilat Kanunu ile hizmet görmektedir. Bugüne kadar yaptığı görevler ise 1934 yılında çıkartılan 2559 sayılı kanunla düzenlenmiştir. Şimdi eğri oturup doğru konuşalım... Ülkenin asayişini teslim ettiğimiz bir teşkilat hala 40 yıl önce çıkartılmış bir kanunla yönetilip, 43 yıl önce aldığı selahiyetle hizmet görebilir mi? Evet diyen beri gelsin. Kaldı ki Türkiye'de artık suç şekilleri de değişmiş, anarşi başlı başına devlete musallat olan bir bela haline gelmiştir (Akdoğan, 1977, 7).

²²⁸ 1980 darbesi sonrasında ise bizzat sıkıyönetim savcısı Nurettin Soyer tarafından iddia edildiği üzere polislerin sıkıyönetim komutanlarına yönelik bağları oldukça kuvvetlidir. Soyer'e göre bu dönemde polisler komutanın haberi olmadan nefes bile alamazlardı" (Mumcu, 1994, 33).

Polis dernekleri de teşkilatın eksiksiz bir kanundan mahrum olduğunu sıklıkla vurgulamaktadır (Polis Derneğinin Toplantısında Toplu Sözleşme İstendi, 1976, 5).

Polis teşkilatının anarşi ile mücadelede ihtiyaç duyduğu yasal reformların gerçekleştirilememesinde çok sayıda etken rol oynamıştır:

İlk olarak, AP ve CHP gibi iki büyük partinin varlığına rağmen kalıcı bir iktidarı zorlaştıran parti sisteminin parçalı hali neticesinde kısa sürede kurulup yıkılan, kurulsada güvenoyu almayı başaramayan istikrarsız hükümetler reformları gerçekleştirecek sağlam iktidarlar kurmayı başaramamıştır. Ayrıca hali hazırda kurulan hükümetlerin de artan kutuplaşma ortamında birbirlerinin reform projelerine yönelik şüpheli yaklaşımları da reformların gerçekleştirilememesinde yol oynamıştır. Devlet kurumlarının siyasallaşan ve partizan politikalara hedef olan durumu, kurumlar bünyesinde yapılmak istenen reformların muhalif partiler tarafından engellenmesinde önemli pay sahibi olmuştur. Üstelik 1970’li yılların ikinci yarısı Türkiye’de ithal ikameciliğin krizinin hızlandığı; mevcut krize Kıbrıs meselesi ve Amerikan Ambargosu ile birlikte ülkeye özgü şartların hazırladığı ekonomik sıkıntıların da eklendiği koşullarıyla reformların gerçekleştirilemediği ve ötelendiği bir kısır döngünün oluşmasına neden olmuştur.

Sonuç olarak sıkıyönetim rejimi altında siyasal iktidar sahipleri orduyu sorumlu tutmak suretiyle siyasal şiddetin sorumluluğunu paylaşma niyetine girmişler; öte yandan ordu, siyasal iktidarlar tarafından bir türlü gerekli reformların konusu edilmeyen polis teşkilatının yetersizliklerini ön plana çıkarmıştır. Polis, sıkıyönetim rejimi altında, bu defa ordu ve siyasal iktidar arasındaki sorumluluk iade yarışının bir nesnesi haline gelmiş ve bu doğrultuda hem 1980 öncesi hem de 1980 sonrasında siyasallaşmıştır:

“Bir yanda tüm AP kurmayları, sıkıyönetim ilan edilince, polis ve jandarmanın sıkıyönetim komutanlarının emrine girdiğini, olayları engellemede gösterilen ve polisin performansını da kapsayan büyük başarısızlığın tümüyle sıkıyönetim makamlarına ve onların askeri yönden sorumlu oldukları Genelkurmay Başkanı’na ait olduğunu tek ve değişmez bir tez olarak savunagelmektedirler. Öte yandan komutanlar (özellikle Evren’in anıları aracılığıyla) polisin ve istihbarat gücünün yetersizliğini bu başarısızlığın belli başlı gerekçesi yaparak, yalnızca AP’ne değil, gelmiş geçmiş bütün iktidarlara suç payı çıkarmaktadırlar. Yani, polis sorunu, devasa bir başka çekişmenin sivil-asker çekişmesinin ortak malzemesini oluşturmaktadır” (Cizre-Sakallıoğlu, 1993, 255).

Polisin ordu karşısındaki mahcubiyeti, sivil-asker ya da sağ-sol siyasal güçler tarafından tespit edilmiş olsa da tedavi edilememiştir. MC Hükümeti gibi sağ-milliyetçi koalisyona dayalı bir iktidarın dahi varlık nedeni anti-komünizm olmasına ve ordu karşısında polisi

güçlendirme niyetine rağmen iktidarda kaldığı iki yıl boyunca açık bir başarı elde edemediği görülmektedir. 10 milyar değerindeki RE-MO (Reorganizasyon ve Modernizasyon) Kanunu çalışmaları²²⁹ bu bakımdan önemli bir girişim olarak nitelendirilebilirse de ilgili kanun ancak 1980 sonrası dönemde yasalaşabilmiştir.

1975 yılında 2.110.693.100 olan Emniyet Genel Müdürlüğü bütçesi 1976 yılında yüzde 52’lik bir artış ile 3.220.519.000’e yükselmiştir (Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 1976, 494-547). Ancak MC iktidarının son senesinde, 1977 yılında, gerçekleşen bütçe tasarısı oylamasında İçişleri Bakanlığı bütçesi reddedilmiştir. Diğer Bakanlık ve kurum bütçeleri Senatóda kabul edilirken; Emniyet Teşkilatı’na yönelik tartışmaların artan siyasal şiddet karşısında yoğunlaşmasıyla birlikte ve kurumun yaşadığı güven kaybı neticesinde İçişleri Bakanlığı bütçesi tümüyle reddedilmiştir.²³⁰

Nihayetinde;

“Emniyet teşkilatının; yukarıda açıklanan personel, silah, araç ve teknik malzeme eksiklerinin ve yeterli bir teşkilat yapısına sahip olmamasının önemli nedenlerinden biri de 12 Eylül öncesi dönemlerde teşkilat bütçesine gerekli ödeneğin tahsil edilmemiş olmasıdır. Bu durum emniyet teşkilatının her geçen gün etkisizliğinin artmasına neden olmuştur” (T.C. Genelkurmay Başkanlığı, 1982, 106).

Ordu, yukarıda özetlediğimiz gelişen ekonomik kriz süreçlerinden bütçe olarak fazla etkilenmiş görünmemektedir (Demirel, 2003, 259).²³¹ Örneğin, 1977 yılı bütçesi bünyesinde Milli Savunma Bakanlığı için ayrılan pay 42.500.000.000 olarak belirlenirken; Emniyet Genel Müdürlüğü için ayrılan bütçe 4.938.500.000’de kalmıştır (Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 1977, 24).

Polisin araçsal-örgütsel yetersizlikleri ve içine girdiği siyasallaşma süreci karşısında ordu kendisini “Türkiye’de güçlü olan ve yıkılmayan güçler” başlığı altına, Türkiye toplumu ile birlikte yerleştirmektedir.

²²⁹ RE-MO Kanunu uyarınca güvenlik kuvvetlerinin araç ve gereçleri hususunda çalışmalar yapılması; teşkilatın araç ve örgütlenme bakımından güçlendirilmesi öngörülmektedir (Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 1976, 475-478).

²³⁰ 1977 yılı mali bütçe tasarısının görüşülmesine Cumhuriyet Senatosunda devam edilirken, AP’li senatörlerin gelmemesi üzerine, İçişleri Bakanlığı bütçesi muhalefete mensup üyelerin oyları ile reddedilmiştir. Bütçe görüşmeleri sırasında ayrıca İçişleri Bakanı Asiltürk’ün de istifası istenmiştir (AP’liler Gelmeyince İçişleri Bakanlığı Bütçesi Reddedildi: Senato’da Asiltürk’ün İstifası İstendi, 1977, 1).

²³¹ Ordunun bütçesi ile emniyet teşkilatı bütçesi arasındaki uçurum belirgindir. Ancak, ordunun da ekonomik krizden payını aldığı söylenebilir. Birand’ın (1984, 50) zamanın NATO Müttefik Kuvvetleri Başkomutanı General Haig’ten aktardığına göre 1977 yılında silah ve malzeme donanımı bakımından TSK “hurda ordu” görüntüsündedir.

“12 Eylül öncesinin anarşi ve terör ortamında hedeflerine çok yaklaştıklarını sanan ve sevinçle el oluşturan dış ve iç tehdit unsurları; Türk Ulusu’nun sağduyusu ve milli şuuru ile Türk Milleti’nin bölünmez ve ayrılmaz bir parçası olarak her zaman milletiyle bir bütün ve Türk Milleti’nin emrinde olan Türk Silah Kuvvetleri’nin maddi ve manevi gücünü değerlendirmekte yanlıya düşmüşlerdir.

Yayınladıkları bildirilerle polis teşkilatını böldüklerini ve sıranın TSK’yı bölmek ve parçalamak aşamasına geldiğini açıklamaktan geri kalmayan yıkıcı unsurlar, özellikle genç subay ve astsubaylarımızı etkileyerek onları eylemlerinde kullanma çabaları içine girmişler, çeşitli kuruluşlarımızda oluşturdukları yıkımı TSK içinde de uygulamaya yönelmişlerdir.

Ancak TSK’nin Atatürk İlkeleri’nde dayalı düşünce ve inanç yapısı, vatan ve millet sevgisinden oluşan sağlam bünyesi, güçlü disiplini ve aşama düzeni içinde yabancıların uşağı maceracıların bu uğurdaki çalışmalarını sonuçsuz bırakmış ve kendi yapısı içine sızmalarına izin vermemiştir” (T.C. Genelkurmay Başkanlığı, 1982, 111-112).

1970’li yılların şartlarında, Genelkurmay Başkanı Semih Sancar’ın “cumhuriyet döneminin ilk askeri başarısı” olarak nitelendirdiği (Öztan, 2014, 136) Kıbrıs Harekâtı’nın da ordunun devlet aygıtındaki konumlanışına yönelik etkileri hesaba katılmalıdır. 1970’lerin ikinci yarısında ordunun kötüleşen ekonomik şartlara rağmen özellikle Kıbrıs Harekâtı ile elde ettiği zafer ve prestij ile yine Kıbrıs nedeniyle uluslararası arenada ortaya çıkan gerilimin sonucu olarak sürekli artan güvenlik arayışı ve tetikte olma hali nedeniyle hem bütçe hem de prestij olarak bir kayba uğramadığı, bilakis diğer aktörler arasında bir adım daha öne çıktığı söylenebilir.²³²

1974 Kıbrıs Barış Harekâtı ile ilgili olarak Belge’nin söyledikleri bu nedenle önemlidir:

“Olduğu zaman ve sonrasında kendi gemimizi batırdığımız bilgisine ve benzerlerine rağmen, Silahlı Kuvvetler’in bu başarısı ülke içinde ordunun prestijini yükselten bir olay oldu. 12 Mart’ın uyandırdığı anti-patiji kısmen giderdi” (Belge, 2011, 641’den aktaran Öztan, 2014, 153).

Ecevit de Kıbrıs Harekâtı ile birlikte ordunun sağladığı meşruiyeti ve kazandığı prestiji polisin mevcut durumu ile karşılaştırmalı bir biçimde ele alırken şu ifadeleri kullanmaktadır:

“1974’teki dönemimizde, Kıbrıs da yardım etti, millet-ordu bütünleşmesini sağladık. Şimdi de halk-polis bütünleşmesini sağlarsak yararlı olur. Bunları belirtiyorum. Polisler çok seviniyorlar ama öbür taraf sinirleniyor (...) Halk polise ısındığı sürece güvenlik daha rahat sağlanabilir” (Duru, 1995, 37)

MC Hükümeti Başbakanı Demirel 6 Nisan 1975 tarihinde Hükümet Programını Mecliste okurken Kıbrıs’ın oluşturduğu güvenlik ortamına ve bu ortama bağlı olarak TSK’nın sürekli kuvvetli tutulması gereken bütçe ve organizasyonuna yönelik ayrı bir parantez açmaktadır:

²³² Hale (1994), Kıbrıs Harekâtı sonrasında ordunun 1971 Muhtırası ve sonrasındaki sıkıyönetim rejiminden sonra ilk defa görevinin gereği olacak bir biçimde askeri rolüne ve kimliğine geri döndüğünü savunmaktadır. Ona göre, Kıbrıs Harekâtı orduya askeri anlamda becerisini gösterme olanağı sağlamıştır.

“İçinde bulunduğumuz şartlar, dış güvenlik ve milli savunma konularının taşıdığı hayati önemi daha da artırmış bulunmaktadır. Bu sebeple milli varlık ve dış güvenliğimizin başlıca teminatı olarak Silahlı Kuvvetlerimizi güçlendirmek için gerekli her tedbir alınacaktır. 1973 yılından beri yürütülen yeniden düzenleme ve modernleştirme çalışmaları, değişen harp konseptine uygun olarak, hızla sonuçlandırılacaktır. Silahlı kuvvetlerimizin en modern silah, araç ve gereçlerle donatılması hususunda hiçbir fedakârlıktan kaçınılmayacaktır”.²³³

Sadece toplum-ordu ilişkisi değil, siyasi partilerin ordu ile ilişkisi de bu dönemde yeniden inşa olunmuştur. Harekât sırasında ve sonrasında Türkiye’deki siyasi parti liderleri ordu ile aynı çizgide durduklarını, ordunun yanında olduklarını gösterme yarışına girmiştir. Siyasal parti başkanlarının TSK’yı öven beyanatlari “milli birliğin nişanesi” olarak gazetelerde yine bu dönemde sıkça yayınlanmıştır (Öztan, 2014, 156).

Kıbrıs Harekâtı sonrası ABD’nin Türkiye’ye yönelik olarak başlattığı silah ambargosu, “milli savaş endüstrisi” kurma tartışmalarını hızlandırırken, ordu, vakıfları aracılığıyla savunma sanayi yatırımları alanında şirketler kurmaya başlamıştır. 1976 yılında 10 milyon sermaye ile kurulan Aselsan bu süreç içerisinde önemli bir örnek teşkil eder. Buna ilaveten, 1976 yılında MC Hükümeti Bakanlar Kurulu, TSK’nın silah, araç ve gereçlerinin yenilenmesi için yaklaşık 13 milyar civarında bir ek ödenek çıkarmıştır (Öztan, 2014, 162-163).

Kıbrıs Harekâtı’nın 1970’li yılların ikinci yarısı boyunca her daim hissedilir kıldığı savaş ortamı dışında, 1971 Muhtırası’nın devlet aygıtında açtığı yeni imkân ve alanlar ile birlikte uluslararası konjonktürün de etkisiyle ordu, Soğuk Savaş ortamında, anti-komünist söylem ve uygulamalarını güçlendirmiştir. 1950’li yıllarda Kore Savaşı’na katılma kararı alan Türkiye, bu tarihten başlayarak, “milliyetçilik çatısı altında kapsamlı bir militarizm ve anti-komünizm propagandası yapmıştır” (Öztan, 2014: 109). Sonrasında Türkiye’nin NATO üyeliği (1952) ile kuvvetlenen ordu içindeki Batıcı ve anti-komünist söylem, 1970’li yıllarda yine kurum bünyesinde gelişmeye başlayan sağ/sol ayrımı ve siyasallaşma karşısında yürütölmek istenen mücadele ile birlikte daha da yoğunlaşmış ve genişlemiştir. Anti-komünizm, kısaca, ordunun hem uluslararası arenada hem de ölkede topluma ve devlete nüfuz mücadelesinde giderek önemli bir işlev görmüştür. Üstelik yine bu sayede ordu hiyerarşisine ters düşecek olası bir sol müdahale ile kurumu siyasallaştıracak kutuplaşmalar ivedilikle bertaraf edilmek

²³³ IV. Demirel Hükümeti Koalisyon Protokolü (AP, MSP, MHP VE CGP)
<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/KP39.htm>

istenmiştir. Milliyetçiliğin anti-komünizm ve ordu arasındaki bağı kuvvetlendiren çimento işlevi ise özellikle Kıbrıs müdahalesi/zaferi sonrası ordunun edindiği prestijli konum ve savaş atmosferi ile perçinlenmiştir.

“Türkiye’de konu “fütihat” ve diğer “askeri başarılar” olunca tüm tonlarıyla milliyetçiliğin ve militarizmin, kendine “iftihar tabloları” ve “zafer destanları” yaratma alanında emsalsiz bir “muhayyileye” sahip olduğunu biliyoruz” (Öztan, 2014, 133).

Nihayetinde, polisin içinde bulunduğu kapasite yetersizlikleri ile siyasallaşma ve bölünme sorunu, 1970’li yılların siyasal ve toplumsal şartlarında daha da derinleşmiştir. Bu süreçte, ordu müdahale sonrası elde ettiği sıkıyönetim ve MGK gibi kurumsal ve yasal ayrıcalıklarla toplumsal kontrol denetimi mücadelesinde elini güçlendirirken Kıbrıs zaferinin açtığı elverişli koşullarda polisin yerine ve polisin ötesinde bir güvenlik sağlayıcısı haline gelmiştir. Öyle ki, 1980 yılında İngiliz polislerinin Türkiye hükümetine sunulmak üzere hazırladıkları raporlarında Türkiye’de ordunun polislik işine dahline dair eleştiriler yer almaktadır. Bu rapora göre ordunun kısa süreli olarak ve sivil otoriteler ile polisin yetki ve denetimi altında kamu düzeninin sağlanması amacıyla kullanılabileceği belirtildikten sonra Türkiye’de durumun bu şekilde işlemediği uyarısı yapılmaktadır. Buna göre Türkiye’de ordu bir kez polislik işlevine dair yetkileri ele geçirdikten sonra bu yetkiyi ne paylaşmak ne de başka bir sivil otoritenin denetimi altında sürdürmek istememektedir (Aydın, 1995, 134).

Sonuç olarak, 1980 darbesine giden yolda 1970’li yılların şartlarında kurulan ve gelişen polis-ordu eşitsizliği de hızlandırıcı bir etken olarak belirmiştir. Daha önce hatırlattığımız üzere, modern devletin kalbinde yer alan polis ve ordu arasındaki görev dağılımında ortaya çıkan arızalar ve belirsizlikler, 1970’li yılların şartlarında hali hazırda yitirilen devlet kapasitesinin on yılın sonuna doğru topyekûn bir devlet krizine dönüşümünde önemli bir etken olarak belirmiştir.

5.2. Polis ve Kamu Düzeni

Devletin ister liberal ister radikal tanımından yola çıkılsın ve buna bağlı olarak polis uzlaşmacı bir devlet aygıtı ya da basitçe devletin baskı aygıtı olarak tahayyül edilsin, her durumda, devletler kamu düzenini denetim altında tutmak isterler ve polis, bu amacın gerçekleştirilmesinde, başlıca rolü üstlenir (Brewer ve diğ., 1996, 214).

Zaten, hâlihazırda, modern anlamda ulusal polis teşkilatlarının kurulmaya başlanması büyük ölçüde siyasal sistemin karşılaştığı krizlerle baş etme çabasının bir sonucudur. Diğer bir deyişle, polis teşkilatının ortaya çıkması her şeyden daha çok her devletin kendi siyasal rejimine yönelik ortaya çıkan saldırılara yönelik bir tepkisi olarak gelişmiştir (Browden, 1978: 70). Devlet üzerinde artan baskılar, devletin polisliği modern bir teşkilat bünyesinde merkezileştirmesi sonucunu doğurmuştur. Bu nedenle polis ile kamu düzeni arasında organik bir ilişki bulunur ve polisin kamu düzenini sağlamaya yönelik işlevi sürekli bir biçimde devam eder.

Polisin kamu düzenini sağlama işini önceliği hatta varoluş amacı haline getirmesi, nihayetinde, devlet otoritesinin ve iktidarın gerçek ve sembolik bağlamda temsilcisi olması ile birleşince polis, devletin yerine ve onun adına sahip olduğu güç uygulama araçlarını sokakta birinci elden toplum nezdinde uygulayabilir hale gelmiştir. Bu durum en çok kamu düzeni ile hukuk arasında bir tercih yapma söz konusu olduğunda çelişkili bir hal alır. Polisin hukukilik ile kamu düzeni arasındaki tercihini belirleyecek olan ise devletin stratejileridir.

Devletin kamu düzenine yönelik stratejileri üç aşamalı olarak incelenebilir: uzlaşmacı, kriminalize edici ve baskıcı. Birincisinde devlet, muhalefet ile uzlaşma yoluna gider ve hukukiliği merkezine alır. İkincisinde muhalefet siyasal içeriğinden soyutlanır ve basitçe bir suç olarak algılanır (Brewer ve diğ., 1996, 230-235). Devletin kamu düzenine yönelik stratejilerinden sonuncusu ise baskıdır ve Türkiye'nin 1970'li yıllarının değerlendirmesinde ufuk açıcıdır. Bu üç strateji bazı durumlarda iç içe geçip birlikte de işleyebilir.

Katı yasalar ile birlikte sert polis taktik ve müdahaleleri ile gerçekleştirilen baskıcı stratejinin temelinde devletin, muhalefeti algılamasında siyasal karakterine yaptığı vurgu yer almaktadır. Devlet, baskıcı stratejiyi işletirken muhalefetin siyasal içeriğini kabul eder ve bu siyasal özün devlete karşı olduğu tespitinden hareketle onu yok etmeye yönelir. Bu doğrultuda devlet, siyasal olarak nitelendirdiği muhalefet ve onun ortaya çıkardığı düzensizlik ile uzlaşma değil de çatışma yoluna gider. Çatışma ve baskı ise devletin varlığına yönelik tehdit üzerinden meşrulaştırılır (Brewer ve diğ., 1996, 231-232).

Yukarıda incelediğimiz devletin baskı stratejisi ile tümünden bir uyum içerisinde, 1971 Muhtırası ile birlikte açılan yeni dönem ile birlikte²³⁴ Türkiye’de devlet, kamu düzenine tehdit oluşturabilecek her türlü muhalefeti ortadan kaldırma stratejisine yönelir. Bu strateji yasalarda gerçekleştirilecek baskıcı düzenlemeler ve toplumsal eylemlere yönelik şiddet içeren polis müdahaleleri ile kendini belli eder.

5.2.1. Eylemler ve Polis

Devletin güvenliği ile toplumsal muhalefet arasındaki çatışmanın seyri, ancak, polisin sokaktaki konumlanışı üzerinden anlaşılabilir. Hali hazırda mevzuatta var olan yasalar, yönetmelikler ve siyasal söylemler de bu ilişkinin gelişiminde belirleyici olsa da uygulamada ne olup bittiği ancak polisin muhalif eylemler karşısındaki tavrının analizi ile mümkün olabilir. Bu nedenle, devletin kamu düzenine dair stratejilerinin çözümlenmesinde polisin sokaktaki davranışının analizi kritik önemdedir.

Türkiye’de modern polis teşkilatının köklerinin uzandığı 1845 yılında, henüz tam anlamıyla sanayileşmemiş ve dolayısıyla ciddi manada toplumsal hareketlere rastlanmayan Osmanlı İmparatorluğu’nda, yayımlanan polis nizamnamesinde işçi hareketlerinin denetimi ve grevlerin yasaklanmasına dair de bir madde yer almaktadır (Lévy-Aksu, 2017, 105). Dolayısıyla devlet, polis teşkilatını ve yetkilerini düzenlerken muhalif hareketleri ilk günden itibaren her daim göz önüne almıştır. Henüz ihtiyaç belirmeden önleyici bir tedavi polis mevzuatına yerleştirilmiştir.

Cumhuriyet döneminde polisin kolektif eylemler karşısında uzmanlaşmış bir birime kavuşması ancak 1965 yılında Toplum Polisi’nin teşkilat içerisinde kuruluşu ile mümkün olabilmiştir. Diğer bir deyişle, artan toplumsal muhalefet karşısında devlet hızla hamle yapmış ve uzmanlaşmış bir birimin emniyet teşkilatı bünyesinde inşasını tamamlamıştır. Sonrasında yasal reformlar yoluyla demokrasinin alanı devletin lehine olacak biçimde daraltılmaya devam etmiştir.

²³⁴ 1961 Anayasası, devlet stratejisinin uzlaşmacı yönüne ağırlık verir. Bu anayasa ile devlet, sınıf siyasetini uzlaştırma yoluyla sona erdirmek ister. Daha önce vurguladığımız söz konusu anayasanın özgürlük ve güvenlik eksenlerinin her ikisinde salınan muğlak yapısı, öte yandan, uzlaşmacı ve baskıcı stratejilerin bir birleşimi olarak da yorumlanabilir. Yine de 1961 Anayasasının öngördüğü düzende uzlaşma stratejisinin, 1971 Muhtırası sonrası gerçekleştirilen Anayasa değişiklikleri ile birlikte kurulan yeni düzende ise baskıcı stratejinin daha ön planda olduğu karma bir stratejinin işlediği yorumu yapılabilir.

Türkiye’de toplumsal muhalefet eylemleri, hiçbir zaman, siyasal katılımın bir biçimi olarak kabul edilmemiştir. Bunun yerine tüm mobilizasyonlar devlet güvenliğine karşı tehditler olarak algılanmıştır (Uysal, 2010, 192).²³⁵ Bu iki tespit ışığında polis ve toplumsal muhalefet arasındaki ilişkinin dinamikleri büyük ölçüde belirlenmiştir denilebilir.

1971 Muhtırası sonrası askeri rejim altında eylemler ve gösteriler 1973 yılına değin yasaklanmıştır. Ancak, 1973 yılı sonrasında eylemler ikiye, eylemci sayısı üçe katlanmıştır (Güzel, 1983, 1873’ten aktaran Berksoy, 2007a, 103). Kamu düzeni-polis ilişkisi bağlamında polisin eylemlere ve direnişlere müdahalesini incelemek bakımından 1976 yılı ise önemli bir araştırma alanı sunmaktadır. Dönem, hem işçi mobilizasyonunun arttığı hem de bunlara yönelik polis baskı ve şiddetinin bir devlet refleksi olarak yerleştiği dönemdir. 1976 yılının Ağustos ayında, basında yayınlanan haberlere göre ülkede on bini aşkın işçinin eylemde olduğu belirtilmektedir (Dar Boğazlar ve Dönüşümler, 1976, 1). İşçi eylemlerinin bu kadar yoğunlaşmasında, 1976 yılının sonlarına doğru MC Hükümeti tarafından hazırlanmakta olan DGM yasa tasarısının²³⁶ “sıkıyönetimsiz sıkıyönetim” yaratacağına dair sol muhalif kesimlerde ortaya çıkan tedirginlik önemli bir rol oynamıştır. Öte yandan dönemin Yol-İş sendikası Başkanı Sabri Kılıç’ın belirttiği gibi “grev yerlerinde işçiden çok polis ve jandarma vardır” (Halil Tunç, Erbakan’ın Atatürk ve Cumhuriyet Düşmanı Olduğunu Öne Sürdü, 1976, 9). Ve Başbakan Demirel’in vurguladığı üzere hükümet, devleti sokağa teslim etmeye niyetli değildir:

Devleti Sokağa teslim etmeyeceğiz. Teslim etmeyiz. Olayları önlemek için kanunlar vardır. Yetmezse polis vardır. Polis yetmezse üniversitelere el koyarız. Gerekirse de sıkıyönetim ilan ederiz. Ama devleti sokağa bırakmayız (Başbakan Demirel: Gerekirse Sıkıyönetim İlan Ederiz, 1976, 1).

1976 yılı boyunca gerçekleşen işçi eylemleri arasında karşılaştığı polis şiddeti ve baskısı ile öne çıkan birkaç örneğin incelenmesi devletin toplumsal eylemlere bakış açısını

²³⁵ Örneğin, 15-16 Haziran 1971 tarihli büyük işçi eylemi sonrasında Dönemin İçişleri Bakanı Haldun Menteşeoğlu, DİSK’in sınıf bilinci yaratarak vatani bölme amacıyla olduğunu söylemiş ve sıkıyönetimin gerekliliğini savunmuştur (Üskül, 1997, 177’den aktaran Urhan, Çelik, 2010, 123) .

²³⁶Devlet Güvenlik Mahkemeleri, 1971 Muhtırası ertesi sıkıyönetim rejimi altında 26 Haziran 1973 tarihinde kabul edilen 1773 sayılı yasa ile kurulmuştur. Bu mahkemeler, bir başkan, iki askeri, iki sivil yargıçtan oluşmaktadır. Askeri yargıçlar askeri makamlar; sivil yargıçlar ise hükümet tarafından atanmaktadır. DGM’lerin kuruluş yasasının iptaline ilişkin AYM kararı 11 Ekim 1976 tarihinde devreye gireceği için, bu süreye değin yeni bir kanunun hazırlanmasına yönelik hükümetin çabası bu dönemde hızlanmıştır.

özetlemeye yetecektir. Bunlardan biri, 1976 yılı Temmuz ayı başında, Bank-İş sendikasına üye oldukları için işten çıkarılan arkadaşlarının geri alınmaları için direnişe geçen Genel Sigorta işçilerinin direnişidir. “Polis bize karşı tam bir savaş harekâtına girişmiştir” şeklinde özetledikleri açıklamalarında işçiler, “5 Temmuz sabahı polislerin girişimlerini sükûnetle çözümlediklerini, ancak 8 Temmuz ve 14 Temmuz’da polisin tam bir savaş harekâtına giriştiğini” söylemektedirler. İşçilerin polis şiddeti karşısında sordukları sorular önemlidir:

“35 gün hiçbir olay çıkmadığı halde polis neden müdahale etmiştir? Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 15. Maddesine göre usulüne uygun hâkim kararı olmadıkça veya gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de yetkili kılınan mercin üstü aranmaz dendiği halde kimden ne şekilde bir emir alarak polisler üzerimize saldırmıştır ve bizleri aramıştır?” (Direnişteki Sigorta İşçileri: Polis Bize Karşı Tam Bir Savaş Harekâtına Girişmiştir, 1976, 9).

Bu dönemde gerçekleşen bir başka eylem ise sadece polis şiddetive polisin yetkisini aşan müdahale biçimiyle değil; aynı zamanda polis-ordu işbirliği ile de incelenmeye değerdir. İstanbul’daki Profilo Fabrikası’nda gerçekleşen bir diğer eylem bu nedenle iki bakımdan önem arz eder: Polisin aşırı şiddet kullanımı ve muhalif eylemin baskılanması sürecinde işleyen polis-jandarma birlikteliği.

İstanbul Profilo Fabrikası’nda DGM’ye yönelik eyleme katıldıkları gerekçesiyle işverenleri tarafından işten atılan on sekiz işçinin arkadaşları, onlara destek olmak ve işlerine geri dönmelerini sağlamak amacıyla 29 Eylül 1976 tarihinde direnişe geçmiştir. Direniş sırasında gerçekleşen polis provokasyonu ve şiddeti neticesinde işçi-işveren ilişkisi bir çatışmaya dönüşürken; çatışma Jandarma Alay Komutanı’nın müdahalesiyle son bulabilmektedir.

İşçi arkadaşlarının işveren tarafından işten atılmasına tepki olarak direnişe başlayan Profilo işçileri ile polis arasında çıkan çatışma sırasında Yakup Keser adlı bir işçi göğsünden kurşunlanarak ölmüştür. Bunun dışında, iki işçi ve bir polis tabancayla; on iki işçi ve bir polis de önemli biçimde darbe almak suretiyle yaralanmıştır.

İşveren Kamhi, olaylar sırasında basına verdiği demeçte, olayın kendisini aştığını belirtmektedir. Ona göre olay artık MESS’in ve Emniyetin işi olmuştur. MESS ve Emniyet kuvvetleri söz konusu işyerini pilot bölge olarak seçmişlerdir. Burada her olaya müdahale etmek, düğümü burada çözme kararındadırlar” (İşçi Sınıfı Profilo’daydı, 1976, 10).

Polisin işçi direnişine yönelik müdahalesinde silah kullanmış olması PVSK'nun 16. Maddesini yeniden tartışmaya açmıştır. İlgili maddede polisin silah kullanma şartları düzenlenmiştir. Buna göre; polis, “ancak başka suretle defe imkân yoksa” silah kullanabildiği halde, Profilo eyleminde söz konusu olan polisin aşırı şiddet kullanımıdır (TBMM Tutanak Dergisi, 1976, 133).

Öte yandan, Profilo eylemi sonrasında Bakırköy Savcılığı DİSK yöneticilerinin dosyasını DGM'ye iletmıştır. Buna gerekçe olarak ise işçileri eyleme teşvik suçunun devlet güvenliğini ilgilendirdiği yönündeki yorumudur. DGM'lerin görev alanına giren suçlardan sanık olanların polisin denetimi altında 15 gün süre ile gözaltında tutulabildiği devlet suçları olarak nitelendirilen suçlarda polisin sahip olduğu yetkinin ulaşabildiği boyutu göstermesi bakımından ayrıca not edilmelidir.

Aynı eylem kapsamında, polis ve işçiler arasındaki çatışma bir neticeye varamayınca jandarma kuvvetleri devreye girmiştir. Polisin halkla karşılıklı çatışmasının ortaya çıkaracağı olası sorunlar jandarma özelinde ordunun olaya müdahil olması ile tedavi edilmeye çalışılmıştır. Polisin yetki alanında olan bir eylemde jandarmanın müdahil olması ve sorunun ancak ordu müdahalesi ile çözümlenmesi ise üzerinde durulmaya değerdir. Bu noktada not edilmesi gerekir ki; Türkiye'de jandarmanın Avrupa'dan farklı olarak, daha çok askeri biçimde yapılanmış olması ordunun jandarma üzerinden polislik faaliyetine dâhil oluşunu kolaylaştırmıştır.²³⁷

Jandarmanın polislik faaliyeti bağlamında kullanılması hem polisliğin niteliğini ve karakterini hem de polis-ordu ilişkilerini derinden etkilemiştir. Aydın'ın (1995) dikkat çektiği üzere, ordunun jandarma üzerinden polislik işlevine müdahil olması Türkiye'de polisliği daha da baskıcı hale getiren önemli bir etkide bulunmuştur. Öte yandan, Bayley (1975, 329), her ikisinin de görevi devleti iç/dış tehditlere karşı korumak olarak tanımlandığı takdirde polisi askeri kuvvetlerden ayırmanın zorluğuna dikkat çeker.

²³⁷ Jandarma Genel Komutanlığı, görev ve hizmet bakımından İçişleri Bakanlığı'nın denetimi altında yer almaktadır. Öte yandan jandarma, askeri eğitim yönünden Genel Kurmay Başkanlığına; silah ve cephane yönünden Milli Savunma Bakanlığına; güvenlik işleri bakımından İçişleri Bakanlığına bağlıdır. (Güran, 1970, 84). Aydın (1995a, 133-134), jandarmanın askeri işlevinin ve görevinin polislik işlevi ve görevine nazaran çok daha baskın olduğunu iddia etmektedir. Türkiye ile Avrupa jandarma sistemleri arasındaki temel farklılık da buradan ileri gelmektedir. Ordu, jandarma sayesinde, sadece acil veya olağanüstü durumlarda değil, gerekli gördüğü ihtiyaç durumlarında da iç düzeni ilgilendiren konularda polisle birlikte veya polisin yerine faaliyette bulunabilmektedir. Üstelik jandarmanın askeri komuta altında yer alırken asıl işlevinin polislik ile ilgili olması da durumu daha anlaşılabilir ve karmaşık kılmaktadır.

Gerçekten de konu devlet güvenliği olunca, MC Hükümeti süresince polis-ordu birlikteliği ile gerçekleşen operasyonların artışı ile bu operasyonlarda kullanılan şiddetin boyutu ön plana çıkar.

MC Hükümeti iktidarı süresince işçi eylemleri dışında öğrenci eylemleri de polis şiddeti ile karşılaşmıştır. Ocak 1976 tarihinde Tophane’de gerçekleşen bir öğrenci eylemi polisle çatışma şeklinde seyretmiş ve bu çatışmanın neticesinde bir öğrenci hayatını kaybetmiş ve 25 kişi de gözaltına alınmıştır. Ayrıca, bu dönemde ilk defa İTÜ’de öğrenci olaylarının önlenmesi ve öğretim özgürlüğünün sağlanması amacıyla polisin yanında jandarmanın da görev yapması uygun görülmüştür. Vali ve emniyet teşkilatının bilgisi uyarınca ve İçişleri Bakanlığı’nın onayı ile alınan bu kararı öğretim üyeleri “jandarma birliklerinin önemi polisten daha yararlı olabilir, çünkü jandarma polis örgütünden daha az politize olmuştur. Tarafsız davranabilir” şeklindeki sözleriyle savunmaktadır. 1977 yılına gelindiğinde İTÜ’de öğretim jandarma gözetiminde devam etmektedir (İTÜ’de Öğretim Jandarma Gözetiminde Sürüyor, 1977, 7).

Bu dönemde genişçe bir parantez olarak açılması gereken bir uygulama da polis-ordu birlikteliği ile gerçekleşen sol örgüt evlerine ve üyelerine yönelik gerçekleştirilen müdahalelerdir. Hem uygulanan şiddetin orantısızlığı hem de müdahalede gerçekleşen polis-ordu ortaklığı bir yandan söz konusu müdahaleleri devlet şiddeti olarak nitelendirilmeye elverişli hale sokarken öte yandan ordunun barış zamanında polisin yerine iç güvenlik aracı olarak kullanılması modern devletin temelinde yatan polis-ordu ve iç güvenlik-dış güvenlik ayrımını bulanıklaştırmıştır.

Türkiye’nin siyasal tarihinde sıkça yer alan polis ve ordunun iç güvenliğe dair birlikte hareket ettiği koşul ve bağlamlar MC Hükümeti çatısı altında da tekrarlanmıştır. Bu dönemde kamu düzeninin sağlanması görevinin ifasında polis teşkilatının askeri kuvvetler ile birlikte hareket ettiği ve militanların yakalanması, ev baskınları gibi olaylarda birlikte görev yaptıkları gözlemlenmektedir. Zeytinburnu, Gaziantep ve Malatya’da sol örgüte üye kimselerin yakalanması için yürütülen operasyonlar hem ölümle sonuçlanan ciddi polis şiddeti ile hem de polis-asker ortaklığında yürütülen operasyonlar olması gerekçesi ile incelemeye değerdir.

Şüphesiz her siyasal sistemde ordu, kamu düzenini ilgilendiren bazı durumlarda, polisle birlikte ya da polisin yerine müdahalede bulunabilir. Ancak polis-ordu arasında liberal demokrasilerde kurulan katı ayrıma rağmen ordunun kamu düzenine dair faaliyetlerde sıkça yer alması o siyasal sistemdeki devlet güvenliği anlayışı ve icrası bakımından birtakım soru işaretleri ortaya çıkarır. Üstelik ordunun yer alacağı operasyonlar polisin baş edemediği ya da edemeyeceği nitelikte olmalıdır. Hâlbuki yukarıda sayılan örneklerde sol örgüt evlerine ve az sayıda militana yönelik yapılan sınırlı operasyonlar söz konusudur.

Zeytinburnu, Gaziantep ve Malatya’da gerçekleşen bu operasyonlarda, jandarma ve polis işbirliği gerçekleşmiştir. Jandarmanın²³⁸ Türkiye şartlarında ordu denetiminde bir kurumsal yapılanmaya haiz olması ilgili operasyonları yukarıda sunduğumuz çerçeve dâhilinde incelemeyi mümkün hale getirmektedir.

İlk olarak polis ve jandarmanın ortak operasyonu ile birlikte gerçekleşen müdahaleler devletin topyekûn şiddetini görünür kılmıştır. Örneğin, Zeytinburnu Operasyonu ile ilgili olarak İstanbul Cumhuriyet Savcılığı, operasyonda bulunan iki polis hakkında “kasten adam öldürmek” suçundan dava açmıştır. Zeytinburnu’nda gerçekleşen operasyona benzer şekilde, Gaziantep’te THKO ve güvenlik kuvvetleri arasında çıkan çatışmada da beş kişi ölmüştür. 1976 yılında Gaziantep’te gerçekleşen polis ve sol örgüt mensupları arasındaki çatışma sonrasında Rauf Tamer (1976, 2), Tercüman Gazetesi’nde Gaziantep’te çatışanlardan birinin devleti yıkmak isteyen, öbürünün ise devleti korumak isteyen iki grup olduğunu düşünerek yorum yapmak gerektiğini” yazmaktadır. Gazetenin ertesi günkü başlığı ise polis-ordu arasındaki işbirliğine değinmekte ve “Gaziantep’te Türk devleti ile 24 saat çarpışan bu hain militan çeteler orada bir polis ve Türk ordusunun iki erini şehit etmişlerdir” (1976, 1) demektedir.

CHP’li Mustafa Ok ve 22 arkadaşı 9 Şubat 1976 tarihinde Meclis Başkanlığı’na verdikleri önerge ile Malatya ve Zeytinburnu operasyonları ile ilgili olarak meclis

²³⁸ Jandarmanın iç güvenlik ve kamu düzeni alanında görev alması günümüze değin tartışma ve eleştiri konusu edilmeye devam etmiştir. Örneğin, TBMM’nin Kasım 2012 tarihli meclis araştırmaları komisyon raporunda terörle mücadele yanında kolluk kuvveti olarak görev yapan jandarma teşkilatının güncel durumunun modern demokratik devletlerde gereken şartlara haiz olmadığı öncelikle belirtilmektedir. Buna göre, Türkiye’de jandarma teşkilatının taşıdığı askeri içeriği, jandarmanın adli ve iç güvenlik mekanizmasında görev yapmasında sakıncalar ortaya çıkarmaktadır. https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem24/yil01/ss376_Cilt1.pdf

araştırması açılmasını istemişlerdir. İlgili önergede, “Malatya operasyonu devletin karıştığı silahlı bir linç hareketi görünümündedir” denilmektedir (Malatya, Mardin ve Zeytinburnu Operasyonları İçin Meclis Araştırması İstendi, 1976, 1).

Zeytinburnu ve Antep olayları hem polisin aşırı şiddetini ortaya çıkarmakta hem de devletin güvenliği adına ve devletin tarafı olarak ordu ve polisi eşitleme, asayiş ordusu olarak bu iki kurumu ortak operasyon altında birleştirmek suretiyle devlet ve devlet düşmanları ayrımını daha net kılınmaktadır. Öte yandan, toplumla iç içe ve onun asgari rızasını alabilecek görev anlayışıyla hareket eden polis yerine topluma nüfuz etme derdi olmayan ve tam da bu nedenle ortaya çıkan toplumsal muhalif eylemlere son kertede müdahil olması gereken ordunun müdahil olması devlet ve toplum arasındaki ilişkiyi zedeleyici bir işlev görmektedir. “Polislik işinin ordu tarafından üstlenildiği bir sistem, devletin iktidarını topluma yayamadığı bir sistemdir” (Ergut, 2001, 71).

Öte yandan, bu tip müdahalelerin polis tarafından ancak ordunun yardımıyla gerçekleştirilebiliyor ve başarıya ulaşabiliyor olması, sokağın güvenliğinin dahi askerle sağlandığı o günlerde (Bölügiray, 1989, 27) sıkıyönetimsiz zamanlarda ve barış dönemlerinde dahi polisi orduya muhtaç kılmakta ve yine polisi ordunun emri ve denetimi altına sokmaktadır. Çünkü ordu-polis arasındaki birlikte işleyen her operasyonda patronun ordu olacağına dair hiçbir taraf şüphe duymamaktadır.

Nihayetinde MC Hükümeti süresince, kamu düzenine dair devletin polis nezdinde uyguladığı strateji baskıcı bir stratejidir. Muhalefetin siyasal karakterini ortaya çıkaran bu bakış açısında devletin güvenliği ön plana çıkarılır ve devletin güvenliği adına yürütülen savaşta polis şiddeti ile polis-ordu ortaklığı zorunlu ve olumlu görülür..

5.2.2. Yasalar ve Polis

“1970’lerde, devletin değişen ‘toplumsal tehdit’ algısı bağlamında polis teşkilatının genişlediği ve militerleşmesi yolunda ilk adımların atıldığı da gözlemlenmektedir. Son olarak bu dönemde, ‘devletin çıkarları’ çerçevesinde polisin müdahalelerinin ödüllendirilerek teşvik edildiği görülmektedir. Bu dönemde polis mevzuatında gerçekleşen değişim ve dönüşümlerin kişisel hak ve özgürlükler açısından gitgide daha da sınırlayıcı olduğu da bir diğer gözlemdir” (Gönen ve diğ., 2013, 10).

Devletin kamu düzeni bağlamında uyguladığı baskıcı stratejinin bir diğer boyutunu ise yasal düzenlemeler oluşturur. 1960’lı yılların şartlarında yeşeren ve 1970’li yıllara

gelindiğinde iyiden iyiye ivmelenen toplumsal muhalefet bir yandan, kısa aralıklarla gerçekleşen askeri müdahale ve darbelerin izleri diğer yandan Türkiye’de kamu düzeni ve devlet güvenliği gibi kavramların anlam ve içeriklerinin yeniden düzenlenmesi ihtiyacı ve sonucunu doğurmuştur.

Liberal demokrasilerde devletler kamu düzenine dair yeni kanun ve düzenlemeler yaratmak suretiyle hukuk ile sınırlanma halinin üstesinden gelebilirler ve yine bu sayede kamu düzeni kavramının anlam ve içeriğini güvenlik aygıtları lehine genişletebilirler. Bu doğrultuda kamu düzeninden birinci derece sorumlu kurum olan polise dair yasalar ve mevzuat da tekrar gözden geçirilir (Brewer ve diğ., 1996, 220). Üstelik toplantı ve gösteri yürüyüşleri gibi doğrudan toplumsal muhalefete yönelik yasalarda gerçekleştirilen yeniden düzenlemelerin polis uygulamalarına dair önemli etkileri bulunur. Bu doğrultuda, polise, asayiş sorunu olarak görülen toplumsal muhalefetin baskılanması için yeni yetki ve sorumluluklar verilmiş ya da polisin hali hazırda var olan yetki ve sorumlulukları genişletilmiştir.

12 Mart Muhtırası sonrası uygulanan askeri ara rejim dönemi süresince temel hak ve özgürlükler aleyhine gerçekleştirilen anayasal değişiklikler, 1975 sonrasında MC Hükümeti dönemi altında bir adım öteye taşınmak suretiyle aynı anlayışla devam ettirilmek istenmiştir. Bu anlamda Demirel önderliğinde ve başbakanlığında devlete “demokratik otorite”²³⁹ kazandırmak isteyen MC Hükümeti’nin 12 Mart rejimi ile deyim yerindeyse bütünleştiği söylenebilir. Demirel’e göre devleti güçlü kılacak bir Anayasa zaruridir (Demirel: “Yeni Anayasa Şarttır”, 1976, 1). Bu doğrultuda, henüz hükümet programını Meclis’e sunduğu ilk gün Demirel, “güvenlik kuvvetlerine layık oldukları yer ve önemin verilerek bunların vazife onurunun korunacağını, manevi ve maddi bakımından gerekli güce sahip olmalarının sağlanacağını” sözünü vermiştir (Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 1975, 385).

²³⁹ Demirel’in AP’si siyasal iktidarı elinde bulundurduğu yıllar boyunca devlete demokratik otorite kazandırmak amacıyla devletin örgütlenmesinde değişikliklere gitmeyi hedeflemiştir. Demirel’e göre, artan muhalefetin neden olduğu siyasal bunalımın engellenmesi için devletin örgütlenme olarak güçlendirilmesi gerekmektedir. Demirel, bu bağlamda, Üniversite ve Yüksek Okullar Kanunu, TRT Kanunu, Cemiyetler Kanunu, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu, Türk Ceza Kanunu gibi toplumsal muhalefetin bastırılmasına yönelik alanlarda yasal reformalar gerçekleştirmeyi öncelik olarak belirlemiştir Cizre-Sakallıoğlu (1993, 117-118), AP’nin devlet otoritesinin birey ve gruplar özgürlükleri pahasına arttırılmasına bu şekilde destek olmasını komünizm ve artan sol muhalefet karşısında askersiz bir siyasal gelecek tasarısı çizmesine bağlamaktadır.

Şiddet olaylarının gerisinde komünist/sol tehdidin yattığını ve bunun da ancak devleti toplum karşısında güçlendirecek yasal değişikliklerle çözümlenebileceğini savunan Demirel, MC Hükümeti dönemi boyunca bu yönde yasal düzenlemelere gitmiştir.

“1970’lerin ikinci yarısında ‘anarşiye karşı önlem(ler)’ siyasal gündemin başında yer alır. Bu soruna çare olarak, her iki büyük siyasal parti de devlet kurumlarını güçlendirmekten başka çare bulamamaktadırlar. AP, tıpkı 1971 sonrasındaki Anayasa değişikliklerinin dayandığı kuramsal teşhisi sürdürmektedir. Bunalım, komünizm ve Kürtçülüğün el ele vererek, şiddetlenerek ve dış yardım alarak rejimi ve devleti yıkmak üzere iktidara gelmek istemesinden kaynaklanmaktadır, yani siyasaldır. Dolayısıyla 1971 hastalığının tedavisinde kullandığı ilaçları aynen devreye sokmak istemektedir: Devletin ‘demokratik otoritesi’ni sağlamlaştırmak, yani devletin yapısını yeni otoriter yetkilerle donatmak.” (Cizre- Sakallıoğlu, 1993, 174).

Muhafif hareketler karşısında devletin korunması ve güçlendirilmesi amacıyla hazırlanan yasa tasarıları, şüphesiz, devletin güvenlik aygıtlarını da güçlendirecek bir nitelik taşıyacaktır. İçeride komünizmle süregiden savaş, nihayetinde, yasa tasarılarının polis teşkilatına toplumsal muhalefetin bastırılması için gerekli araç, yetki ve görevleri yükleyecek nitelikte olması talebini hızlandırıcı etkide bulunacaktır. Ancak, MC Hükümeti’nin kırılganlığı ve zayıflığı ile siyasette giderek yoğunlaşan kutuplaşma ortamı ilgili yasaların birçoğunun yasalaştırılmadan rafa kaldırılmasına neden olacaktır.²⁴⁰

5.2.2.1. Gerçekleşen Yasa Değişiklikleri

Türkiye’de devletin milli güvenlik kavramı ekseninde inşa ettiği toplumsal muhalefet karşısındaki tavrı MC Hükümeti dönemi kanunları ve kanun tasarılarıyla yeniden üreilmeye devam etmiştir. Bu dönemde de yasama aracılığıyla, devletin alanı siyasetin aleyhine genişletilmek ve devlet, kamu düzeni açısından tehlikeli olarak nitelendirilen işçi eylemleri ve toplumsal direniş ve gösteriler karşısında sağlam kılınmak istenmiştir (Kalmanowiecki, 2003, 215). Bu durum, nihayetinde, polisin baskı ve rıza ile şekillenen dinamiğinde baskıyı bir adım ön plana çıkarmıştır.

²⁴⁰ Dönem boyunca artan kutuplaşma ve siyasal istikrarsızlık ortamında gerçekleşemeyen yasalar yüzünden sermaye gruplarının da tepkisi artmıştır. Öyle ki; 1977 yılında gerçekleşen Türkiye Sanayi Odaları Yönetim Kurulları’nın olağan toplantısında Sakıp Sabancı tarafından okunan Sanayi Odaları Bildirisi’nde artan kutuplaşma ortamına dikkat çekiliyor ve böylesine bir ortamda ne kadar kaynak tahsil edilirse edilsin gereken yasaların çıkamayacağı vurgulanıyordu. Benzer şekilde Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK) da siyasal partilerin uzlaşmaya yanaşmayan tavrını eleştiriyor ve siyasal istikrarsızlığın engellenmesi için asgari müşterekte bulunmanın gerekliliğini vurguluyorlardı (Ozan, 2012, 78).

MC Hükümeti döneminde gerçekleşen yasal değişikliklerden en önemlisi polis ve kamu düzeni arasındaki ilişkiyi devlet ve siyasal iktidar lehine biraz daha ağır basar kılacak olan 171 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Hakkında kanunda yapılan değişikliklerdir.²⁴¹ Dönemin İçişleri Bakanı Asiltürk anarşik olaylar karşısında kanunun yetersiz kaldığını belirttikten sonra bu yetersizliğin giderilmesi için kanun tasarıları hazırladıklarını belirtmiştir. Demirel de 1971-73 döneminde alınan kanuni tedbirlerin AYM tarafından iptal edildiklerini söylemiş, bu nedenle ortaya çıkan hukuki boşlukların da doldurulacağını belirtmiştir. Boşluklar doldurulurken hükümet yetki ile teçhiz edilecektir. Bu yasa değişiklikleri ile polisin, toplumsal muhalif gösteriler üzerindeki baskısı şiddetlenmiştir.

29 Ocak 1976 tarihinde Resmi Gazete’de yayınlanan 171 Sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hürriyeti Hakkındaki Kanuna Bazı Maddeler Eklenmesi Hakkında Kanun’a eklenen 6. Maddeye göre,

“13 üncü maddede yazılı hallerden herhangi birinde mahallin en büyük mülkiye amiri veya yazılı yahut acele hallerde sonradan yazı ile teyit edilmek kaydıyla şifahi emirle görevlendireceği en büyük zabıta amiri veya zabıta amirlerinden biri toplantı ve yürüyüş yerine gelir. Gelişini münasip şekilde bildirir. Kalabalığa, kanuna uyararak dağılmalarını ve dağılmazlarsa zor kullanılacağını topluluğun duyabileceği vasıtalarla ihtar eder. Kalabalık dağılmazsa zor kullanılarak dağıtılır” (Resmi Gazete, 1976).

Yukarıda aktarılan madde değişikliği ile siyasal iktidarın denetimi altındaki mülki amire toplantıyı dağıtma yetkisi verilmiştir. Ayrıca, acele olduğu varsayılan hallerde bu işlemi bizzat kolluk amiri “sonradan yazı ile teyit etmek kaydı ile” gerçekleştirilebilmektedir. Burada aciliyeti belirleme görevi sahada bulunan polise bırakılmak suretiyle polisin takdir yetkisi ve eylemlerdeki egemenlik alanı genişletilmiştir. Öte yandan eğer emrine uyulmazsa zabıta amiri zor kullanarak toplantıyı dağıtabilmektedir. Dolayısıyla polisin, toplumsal muhalefetin bastırılmasında şiddet kullanma hakkı da aynı yasa vesilesiyle genişletilmiştir.

Bunun dışında, aynı kanun ile mevcut kanuna 9 madde olarak eklenilen bir başka maddeyle de toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde “hükümet komiseri” bulundurulması zorunlu kılınmıştır:

²⁴¹ İlgili kanun, aslında, 1973 yılının Haziran ayından değiştirilmiştir. Ancak CHP kanunu AYM’ne götürmüştür. CHP’nin AYM’ne başvurusu kabul edilmiş ve kanun şekil yönünden iptal edilmiştir.

“Mahallin en büyük mülkiye amiri, toplantıda hazır bulunmak üzere hâkim sınıfından sayılanlar ve adliye memurları ile jandarma dâhil askeri şahıslar ve emniyet mensupları dışından bir memuru Hükümet Komiseri tayin eder. Hükümet komiseri toplantı yerinde kendi seçeceği bir mahalde bulunur.

Hükümet komiseri (...) toplantı yöneticilerinin isteği veya toplantının devamını imkânsız kılacak ve genel sükûn ve düzeni bozacak sözle veya fiille saldırlı bir şekil alması halinde toplantıyı dağıtmaya yetkilidir” (Resmi Gazete, 1976).

Yukarıda değiştirilen madde ile birlikte ise bir önceki madde ile birlikte polisin görevli olduğu sahada, ayrıca, bir siyasal iktidar yetkilisinin bulunması gerekli hale getirilmiştir. Polisin takdir yetkisi, bu haliyle, siyasal iktidarın denetimine tabi hale gelmektedir. Gösteri ve toplantılarda hükümet komiseri görevlendirilmek suretiyle polisin ilgili toplantı veya yürüyüşe müdahale etmeme yönündeki kararı hükümet komiseri tarafından yok sayılabilmektedir.

Sonuç olarak ilgili yasa değişiklikleri ile birlikte bir taraftan polisin muhalif eylemlerdeki hareket alanı genişletilirken, diğer taraftan polisin takdir yetkisinin kullanımı siyasal iktidarın gözetimi ve denetimi altına alınmaktadır. Böylece polisin genişleyen hareket alanında siyasal iktidara tabiiyet seviyesi arttırılmaktadır. Öte yandan, muhalif gösteri ve eylemler siyasal iktidarın değerlendirmesine bağlı olacak bir biçimde sınırlanmaktadır.

5.2.2.2. Gerçekleşmeyen Yasa ve Mevzuatlar

“Bugün elinde bomba taşıyan adama “elindeki nedir?” diye sormak mecburiyetinde kalıyor polis, üstünü aramak imkânı yok. “Elindeki bomba nedir?” diyene de bombanın fitilini çekiyor, “budur” diye eline veriyor. Buna bir şey diyemiyorsunuz.” (Süleyman Demirel’in başbakan olarak 5 Şubat 1977 tarihinde Aydınlar Ocağı’nda yaptığı konuşmadan)

Yasalarda ve mevzuatta²⁴² siyasal iktidar tarafından yapılan veya yapılması öngörülen değişikliklerin açığa çıkarılması polislik işini belirleyen devlet stratejilerini

²⁴² Poulantzas (2001, 77), hukuk/yasa ve terör/şiddet arasındaki yapay karşıtlığı eleştirel bir analizle yeniden sorguladığı çalışmasında önemli bir tespitte bulunur. Buna göre; öncelikle hukuk ve şiddet birbirine zıt olarak konumlandırılan bir dikotomiye işaret etmez. Her gücün ve yetkinin kaynağı olarak yasa belirir. Dolayısıyla fiziksel şiddet de kaynağını yasada bulur, yasayla düzenlenir. Diğer bir ifadeyle hukuk, şiddet kullanımını engelleyen ve dışlayan barışçıl bir düzenleme olarak kendini ortaya dökse de gerçekte kendisi bizzat “çeşitli yasaklamalar yoluyla üzerinde şiddet uygulanacak nesneleri ve uygulanabilecek alanı yaratmaktadır” (Berksoy, 2007b, 38). Özetle hukuk, fiziksel şiddetin örgütlenmiş halidir. Bu nedenle; bir devlete dair baskı düzeninin ve şiddetin örgütlenişinin ipuçlarını yasa ve mevzuatta buluruz. Şiddet ve hukuk arasındaki ilişkiye eleştirel bakmanın gereğinin iktidar ilişkilerinin açığa çıkarılması bakımından önemine değinen Benjamin de benzer bir yorumda bulunur. Hukuk ve şiddet arasındaki bu hayaletimsi birliktelik hukukun yerine getirilmesi için şiddetin meşru uygulayıcısı konumunda bulunan polisi anlamak için kritik bir öneme sahiptir. Wilson da (1968, 31-32) polisliğin ortaya çıktığı tarihsel bağlamı incelediği çalışmasında kamu düzeninin yasa ve hukuka göre önceliğinden bahseder. Diğer bir ifadeyle, kamu düzeninin pratik ve siyasal gereklilikleri sonradan hukuk aracılığı ile

anlamlandırmak açısından büyük öneme sahiptir. Polis pratiklerini düzenleyen yasal mevzuatın içeriği, bu yasalardaki sınırların ve yetkilerin niteliği, bir ülkedeki polis sisteminin nasıl işlediğine ve dolayısıyla fiziksel şiddetin örgütlenişine dair ipuçları sunar. Buna ek olarak, söz konusu yasa ve mevzuatlar, devletin polis yoluyla nasıl bir düzen tesis etmeye çalıştığı ve vatandaşlarla nasıl bir ilişki kurduğunu anlamaya da imkân verir (Gönen ve diğ., 2013, 9).

Bu nedenle iktidar tarafından Meclis’e sunulan bu değişikliklerin kabul edilip edilmemesi bir yana o yasaların neyi hedeflediği döneme dair hâkim devlet anlayışını çözümlmek açısından önem arz eder. Bu nedenle MC Hükümeti bağlamında gerçekleşmemiş ancak teklif edilmiş yasal düzenlemelerin de bu bölüm kapsamında incelenmesi gerekir. Bu sayede, analiz düzeyinde, hem 1980 ve sonrasının kendisini hazırlayan 1970’li yılların ikinci yarısının sırtından bıçak gibi kesilmesi önlenir hem de iki dönem arasındaki mevcut süreklilikler daha iyi kavranabilir.

Polisin takdir yetkisini arttırmaya ve polis-yargı ilişkisini kökünden değiştirmeye yönelik önemli bir kanun tasarısı MC Hükümeti tarafından Mart 1976 tarihinde 1/422 esas sayısı ile Meclis Başkanlığı’na sevk edilmiştir. Kanun tasarısı, 2559 sayılı PVSK’nun 9. Maddesine bir fıkra eklenmesi hakkındadır. Mevcut yasaya eklenmesi tasarlanan fıkra şu şekildedir:

“Polis suç işlenmesini önlemek için yukarıdaki A, B, C, D bentlerinde sayılan alet ve eşyaları bulundurduğundan şüphe edilen kişilerin üstlerini, özel kâğıtlarını ve eşyalarını, milli güvenlik mahallin en büyük mülkiye amirinin emri ile arar ve bu bentlerde sayılan alet ve eşyalara el koyar evrakıyla adli mercilere tevdi eder.”

Buna göre, ilgili yasa tasarısı, polisin arama yetkisini genişletmekte ve buna bağlı olarak yargısal kontrol olmaksızın idareye dayalı bir yetkinin polis tarafından işletilmesini öngörmektedir. Tasarı ile hâkim kararı aranmaksızın en büyük mülki amirin emri ile polise suç işlenmesini önlemek amacıyla milli güvenlik ve kamu düzeni açısından şüphe edilen kişilerin üstlerini arama, özel kâğıtlarına ve eşyalarına el koyma yetkisi verilmektedir. Üst arama ve özel kâğıtları ile eşyalarına el koyma kararı, milli güvenlik

yasal hale getirilir. Hukuk ve yasa, kamu düzenin oluşması için sonradan inşa olunan düzenlemelere işaret eder. Böylece polisin kamu düzeni için uyguladığı pratikler sonradan yasa ile meşru kılınır ve rasyonalize edilir. Böylelikle, yasa polis pratiği açısından bir nevi mistifiye edici araç haline gelir (Manning, 1977, 101-102).

veya kamu düzeni bakımından gecikmesinde sakınca bulunan hallerde verilecektir (Polise Arama Yetkisi Veriliyor, 1976, 1-7).

Yukarıda ana hatları özetlenen yasa tasarısının, ilgili maddelerinde geçen muğlak ifadeler de dönem dâhilinde kamuoyu ve Meclis'te ciddi tartışmalara yol açmıştır. PVSK'nun 9. maddesinde değişiklik öngören tasarı uyarınca ateşli silahlarla, yaralayıcı aletler ve kamu güvenliği için tehlikeli bir vasıta olan dinamit, bomba ve benzeri yakıcı ve öldürücü maddeleri bulundurduğundan şüphe edilen kişilerin üstlerinin aranması özel kâğıt ve eşyalarına el koyulması öngörülmektedir (Tercüman, 17 Mart 1976). İlgili yasa tasarısı metninde, yasanın kapsamına giren suç aletlerinin niteliğine yönelik muğlak ifadeler bu aletlerin tehlike arz edip etmediğine dair yapılacak olan değerlendirilmede polisin takdir yetkisini genişletici bir amaca hizmet etmiştir.

İlgili kanun tasarısı, aslında, 2559 sayılı PVSK'nun 9. Maddesine 26.6.1973 tarih ve 1775 sayılı kanunla eklenen “adli görevleri sırasında ilgili kanunlara göre yapacağı aramalar dışında, milli güvenlik veya kamu düzeni bakımından gecikmesinde sakınca bulunan hallerde, o yerin en büyük mülkiye amirinin emri ile, polis şüphe edilen kişilerin üstünü, özel kâğıtlarını ve eşyasını arar ve yukarıdaki bentlerde sayılan alet ve eşyalara el koyar” şeklindeki fıkranın, AYM'nin 25.4.1974 gün ve E: 974/41 K:1974/13 sayılı kararıyla iptal edilmesi neticesinde ortaya çıkan boşluğu yeniden doldurmak amacıyla MC Hükümeti tarafından önerilmiştir. Burada, 1971 Muhtırası ertesi kurulan sıkıyönetim rejiminin PVSK'da gerçekleştirmeye çalıştığı değişiklik ile MC Hükümeti çatısı altında aynı kanunla ilgili hazırlanan tasarı arasındaki benzerlik devlet politikalarında sürekliliği ve polisin, artan toplumsal hareketlilik karşısında devletin güvenlik aygıtı olarak rolünü göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

Ayrıca, 1976 yılının henüz başında, toplumsal olaylar karşısında devletin müessiriyetini arttırabilmesi amacıyla Bakanlar Kurulu tarafından görüşülerek kabul edilen 7 kanun tasarısı Meclis'e sunulmak üzere hazırlanmıştır. Basına “tedbirler demeti” adıyla yansıyan bu kanun tasarıları mesken ve üst arama yetkilerinde polise daha fazla yetki verilmesini, gözaltına alma süresinde artış gerçekleştirilmesini, derneklere siyaset yasağı getirilmesini ve DGM'lerin yeniden canlandırılmasına yönelik yaptırımları içermektedir

(Tedbirler Demeti Meclise Geliyor, 1976, 1-7). Ancak ilgili kanun tasarısı Meclis’te gerçekleştirilen oylama sonrasında reddedilmiştir.

Aynı yılın sonlarına doğru artan toplumsal ve siyasal muhalefeti engellemek amacıyla hazırlanan iki adet yasa tasarısı da yine devleti kuvvetlendirmeye ve muhalefeti bastırmaya yönelik olarak hazırlanmıştır. Bu iki tasarı ivedilikle ve öncelikle görüşülmek üzere meclis gündemine alınmıştır. Bunlardan ilkinde göre; müesseselerde özel koruma teşkilatı kurulması öngörülmektedir. İkinci tasarı uyarınca ise Emniyet Genel Müdürlüğü’nün yeniden örgütlenmesine ilişkin değişiklikler gerçekleştirilmek istenmektedir. Bu vesileyle 10 milyarlık bir ödeneğin Emniyet Genel Müdürlüğü’ne verilmesi planlanmaktadır.²⁴³ Bu iki tasarının da öncelikli hedefi ülkede asayişin sağlanması ve bu amaçla işçi ve öğrenci hareketlerinin önlenmesi ve bastırılmasıdır. Dönemin DİSK Genel Başkanı Kemal Türkler ilgili yasa tasarılarını sert bir dille eleştirmiş, bunları “faşizan girişim ve baskıcı önlemler” olarak nitelendirmiştir (Türkler: “Özel Koruma Örgütleri Kurma ve Emniyet’i Yeniden Örgütleme Girişimleri, MC’nin Yeni Baskı Yöntemleridir” dedi, 1976, 1).

26 maddelik yasa tasarısının bizim açımızdan önem arz eden iki unsurundan birincisine göre fabrika, atölye ve işyerleri ile sınai, ticari yerlerde özel koruma teşkilatı kurulması öngörülmektedir. Buna göre, üniversiteler, bankalar, her çeşit eğitim kurumları yasa kapsamında özel güvenliğin konuşlandırılabilceği yerler olarak ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte 26 maddelik yasa tasarısında İçişleri Bakanlığı ve valilerin gerektiğinde özel koruma örgütü kuran kuruluşlarda koruma hizmetinin daha etkin olarak yürütülmesini sağlayıcı ek tedbirler aldırma, koruma hizmetini geçici olarak kısmen veya tamamen genel zabıta kuvvetlerine yaptırmaya yetkili oldukları belirtilmektedir.

Özel iş yerlerinde polis benzeri özel koruma görevlilerinin bulunmasına yönelik tasarının pilot uygulaması aynı dönemde Toplum Polisi içinde başlatılmıştır. Buna göre, Süper Birlik adıyla oluşturulan bu grup, en kısıası 175 cm olan polislerden oluşturulmuş ve bununla birlikte tüfekli bombalarla da donatılmıştır.

²⁴³ Emniyet Teşkilatı bütçesinde büyük bir artış öngören ilgili bütçe teklifi Senato’da CHP ve Temellilerin oyları ile reddedilmiştir.

Diğer bir tasarı “Emniyet Teşkilatının genişletilerek günün koşullarına uygun bir hale getirilmesi ve polisin her türlü maddi ve manevi ihtiyaçlarının karşılanabilmesi amacıyla” Bakanlar Kurulu tarafından kararlaştırılmıştır. EM-RE-MO (Emniyet Reorganizasyon ve Modernizasyon) planı olarak adlandırılan bu tasarı ile ilgili hazırlıkların gerçekleştirilmesi için İçişleri Bakanlığı görevlendirilmiştir (Polis’te “Helikopter Filoları” Kuruluyor, 1976, 1).

Bakanlar Kurulu’nda görüşülen ve kararlaştırılan EM-RE-MO Planı uyarınca polis teşkilatına alınacak her türlü araç ve gereç için İçişleri Bakanlığının istediği kadar para talep etmesi uygun görülmüştür. Plan için, bütçeden 10 milyar lira ayrılması Bakanlar Kurulu tarafından kararlaştırılmıştır. Emniyet teşkilatının reorganizasyonunu ve modernizasyonunu hedef alan plana göre teşkilata 10 yıllık projeler için 10 milyar lira harcanacaktır. Yılda asgari 1 milyar olarak yapılacak harcama ile emniyet teşkilatının hizmet kolları itibarıyla genel hizmetler, trafik ve asayiş kolları, yeni bina, araç, gereç, silah ve teçhizatla donatılacaktır (Polis’te “Helikopter Filoları” Kuruluyor, 1976, 1).

“EM-RE-MO planının uygulama safhasına sokulmasıyla birlikte polise ilk olarak 10 adet helikopter, 20 panzer, 100 araba, 100 motor ve bazı otomatik silahlar alınması kararlaştırılmıştır. Ayrıca, elektronik cihazlar, polisin her türlü hava koşulunda rahat görev yapabilmesini sağlayacak elbiseler alması uygun görülmüştür (...) Bu arada bazı yetkililer 1976 yılının başlarında plan gereğince Emniyet Teşkilatına 10 bin polisin alınacağını ve bu sayının giderek artırılmasının düşünüldüğünü söylemişlerdir” (Polis’te “Helikopter Filoları” Kuruluyor, 1976, 1).

Sonuç olarak, MC Hükümeti dönemi boyunca gerçekleşen ve gerçekleşmeyen yasa tasarıları ve teklifleri gözden geçirildiğinde her birinin, 12 Mart rejiminin daha da sıkılaştırdığı devlet güvenliği anlayışının bir devamı olduğu göze çarpar. Tüm bu yasa tasarı ve tekliflerin nihayetinde toplumsal muhalefeti ezen ve kamu düzenini temel hak ve özgürlükler aleyhine ön plana çıkaran bir anlayışla kaleme alındığı fark edilmektedir. Bu anlayışla şekillenen siyaset, şüphesiz, polisi güçlendirecek ve onu devlet güvenliğinin içerideki başlıca savunucusu haline getirecektir.

Polisin hem siyasal iktidarın baskısı altında maruz kaldığı siyasal manipülasyon ve partizanlaşma süreçleri hem de kamu düzenine dair devlet stratejileri uyarınca yine bileşenindeki baskı unsurunun yoğunlaştırılması şüphesiz polisi toplumdan büyük ölçüde uzaklaştırmıştır. Özellikle, ordunun polise ve polisliğe müdahalesi ile kamu düzenine dair polisten rol kapma hamleleri polislik faaliyetindeki baskıcı unsuru

yoğunlaştırmış ve polis-halk ilişkisinin zarar görmesine neden olmuştur. Nihayetinde, polis ve toplum arasındaki mesafe daha da artmış görünmektedir (Aydın, 1995, 134).

Sonuç olarak polisi daha çok pasif olarak incelediğimiz tüm bu süreçler neticesinde meşruiyet kaybı sorunu teşkilatın başlıca sorunlarından biri haline gelmiş görünmektedir. 1970’li yılların ikinci yarısında, işte bu sorunun tedavisinde ve yine yukarıda andığımız tüm diğer süreçler neticesinde düştüğü pasif duruma tepki olarak polis sahip olduğu özerkliği kullanmak üzere özgün bir çıkış yapmak suretiyle bir aktör olduğunu ispatlayacaktır. Takip eden bölüm, Pol-Der örgütlenmesini ortaya çıkış şartları ve özgün yanı temelinde bir analize tabi tutacaktır.

6. POLİS VE TOPLUM: POL-DER

“Polis, halkla organik bir birlik oluşturur; hizmet etmekte olduğu toplumdan ayrı değil, fakat onun bir parçasıdır” (Pol-Der’in “Tüm Ulusumuza” başlıklı Bildirisi’nden aktaran Öner, 2003, 44).

“Ya bizim görevimiz nedir? Halka hizmet mi, siyasilere hizmet mi? Devletimize hizmet mi? Siyasi hükümetlere hizmet mi?” (Ulusoy, 1976, 6).

“Kısaca, Türk toplumunu meydana getiren, öğrenciler, anneler, babalar, avukatlar, doktorlar, hekimler, polisler, öğretmenler ve diğer toplulukların (...) tüm meslek gruplarının yöneticileri Anayasadan aldıkları hak ve görevlerini yerine getiriyorlar. Temsil ettikleri kitleler adına birşeyler yapmaya çalışıyorlar.

Peki, bunca örgütün, Türk halkının bir parçası olarak giriştikleri faaliyetler yanında biz POLİSLER Türk halkının dışında mıyız?” (Pol-Der Genel Başkanı’nın Açıklaması, 1976, 1).

Buraya kadar, polisi devlet inşa süreçlerinin önemli bir parçasını oluşturması ve siyasal iktidarın araçsallaştırma çabalarına maruz kalması itibarıyla daha çok ordu, siyasal iktidar ve polis üçgeni ekseninde analiz etmeye çalıştık. Şimdi, teorik bölümde üzerinde önemli durduğumuz üçlü oyun şemasının gereklerine de uygun olacak biçimde polis-toplum ilişkisinin 1970’li yıllardaki dışı vurumu olarak nitelendireceğimiz Pol-Der örgütlenmesini analize dâhil edeceğiz. Bu vesileyle, ilk aşamada, polisin bir kurum olarak içkin olduğu sosyo-politik mücadelelerde “toplumsal” olanın tonunu “siyasal” olana kıyasla bir seviye arttırıp öne çıkaracağız. Bunu yaparken polis teşkilatının bir kurum olarak sahip olduğu göreceli özerklik ve özgün nitelikler ile polislerin iradi aktörler olarak siyasal ve toplumsal mücadelelere içkin olduğu gerçeğini de hesaba katacağız.

Polis-toplum ilişkisi üzerine kafa yorarken yapılan en büyük hatalardan biri de toplumu tek, bütüncül bir değişken olarak ele almaktır. Hâlbuki toplumu bu şekilde algılamak yerine, toplum ve polis arasındaki ilişkinin hangi şartlar altında ne şekilde dönüştüğüne odaklanmak analiz bakımından daha vaat edicidir (Grimshaw, Jefferson, 1987, 21). Bu gerekçeyle, Pol-Der temelinde polis-toplum ilişkisine odaklanırken, her şeyden önce, Pol-Der’in ortaya çıkış şartlarında polis, toplum ve devlet arasındaki ilişkiselliğin ve dinamiklerin keşfine odaklanmak yerinde olacaktır. Bu aşamada ise 1970’li yılların

şartları polis-toplum ilişkisinin değişen niteliğinin gözlemlenebileceği bir araştırma sahası sunmaktadır.

Bu noktada, literatür kapsamında, polisi sosyo-politik iktidar ilişkileri temelinde incelemek bakımından taşıdığı öneme rağmen polis militanlığı ve örgütlenmesinin araştırmacıların gözünden kaçtığı ise kolaylıkla söylenebilir (Berry ve diğ., 2008; Walker, 2008). Türkiye’deki sosyal bilimler literatürü de bu bakımdan bir istisna teşkil etmez. Pol-Der; polis, devlet ve toplum arasındaki ilişkiyi çözümlemek adına taşıdığı öneme rağmen Türkiye’de sosyal bilim çalışmaları tarafından büyük ölçüde es geçilmiş ve hakiki bir araştırma ile analiz etme çabasının konusu olmamıştır.²⁴⁴ Döneme dair yapılan az sayıdaki bilimsel çalışmada Pol-Der, toplumdaki siyasal kutuplaşmanın bir neticesi olarak devlet aygıtında yaşanan bölünmenin polis teşkilatı bağlamındaki basit bir izdüşümü olarak nitelendirilmiştir.²⁴⁵ Öte yandan, sol ve sosyalist hareket de hem dönem boyunca hem de sonrasında Pol-Der olayını anlamakta ve tartışmakta büyük ölçüde yetersiz kalmıştır.²⁴⁶ Sağ örgütlenme ve ideolojiler ise Pol-Der’i solculuk ve komünizm üzerinden kriminalize etmekle yetinmişlerdir. Gündelik tartışmalarda ise

²⁴⁴ Pol-Der hakkında bilgi edinmek isteyen bir kişinin başvurabileceği yegâne kaynak dönemin dernek üyesi polis memurlarının anılarıdır (Öner, 2003; Yiyenoğlu, 1995). Bahsedilen anı kitaplarına ek olarak bizzat Pol-Der’in kendi yayın organı olarak görev yapan Pol-Der Gazetesi de örgütlenmeyi yakından ve nesnel olarak incelemek açısından önemli birer kaynak olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak ilgili kaynağın yayınlanmış tüm sayılarına ulaşılması mümkün değildir.

²⁴⁵ Gürel’e göre (2004a), I. MC Hükümeti ile birlikte artan siyasal kutuplaşma neticesinde devlet aygıtı bölünmüş ve buna bağlı olarak kamu çalışanları devlet aklına uygun olacak biçimde tarafsız davranma ilkesinden büyük ölçüde sapmıştır. Sonuç olarak devlet kurumları siyasal ve ideolojik aidiyetlerine uygun olacak biçimde ayrılmıştır. Polis teşkilatı da toplumda artan siyasallaşmadan nasibini almış ve örgütlenme yoluna gitmiştir. Toplumun siyasallaşması ile polisin örgütlenmesi arasındaki korelasyon, Pol-Der’in ortaya çıkış gerekçesini açıklamaktadır. Gürel’e göre ABD’de 1960’lı yıllardan itibaren derinleşen ırkçılık ve bunun karşısına dikilen siyah hareket, nihayetinde, polis teşkilatında da kendisini iç çatışma olarak göstermek suretiyle devlet aygıtında yenilenmiştir. Benzer şekilde Türkiye’de Pol-Der, toplumda süren çatışmanın polis teşkilatındaki tezahürü olarak belirmiştir. Türkiye örneğinde ABD’den farklı olan çatışmanın niteliğidir. ABD’de toplumsal çatışma kültürel ve etnik bir nitelikteyken, Türkiye’de sol-sağ çatışması hüküm sürmektedir.

Benzer şekilde, Türkiye ve POL-DER örneği dışında, genel sosyal bilimsel analiz de polisin siyasal olarak aktif hale gelmesini ve işçi sınıfı karşısında müdahalesizliği seçmesinin polisin işçi sınıfına katılması olarak nitelendirilmemesi gerektiğini önemle belirtir²⁴⁵. Bunun yerine emniyet içinde meydana gelen bu tür örgütlenmelerin daha çok toplumda hali hazırda mevcut olan karşıtlık ve çatışmaların devlet aygıtındaki tezahürü olarak algılanmasının daha doğru bir yaklaşım olacağını belirtir (Ray, 1977).

²⁴⁶ Türkiye’de sol hareketin Pol-Der konusunda aydınlatıcı bir politik perspektif geliştirememesi, Marksist devlet teorisinin Türkiye sosyalist hareketi tarafından gerçek derinliği ve kapsamı içinde anlaşılamamış olmasıyla açıklanmaktadır (Birikim, 1978, 96-100). Bunun dışında, 12 Eylül öncesi dönemin olumsuz algılanışına neden olan propaganda, sosyalist devrimci kesimler üzerinde etkili olmuş ve 1970’li yıllara dair nesnel ve serinkanlı bir değerlendirme yapılmasını engellemiştir. 1970’lerin polis mevzuu da bu konuda bir istisna teşkil etmemektedir. 1980 sonrasında, teşkilat içerisinde POL-DER’li sıfatı kriminal bir nitelik kazanmıştır.

dönemin sağ/sol çatışmasının polis teşkilatındaki basit bir yansıması olarak değerlendirilen Pol-Der, Pol-Bir²⁴⁷ karşısında “solda” konumlandırılmak suretiyle eleştirilmiş ve polis teşkilatında bir daha tekrar etmemesi gereken sağ-sol çatışmasının pasif bir nesnesi olarak kabul edilmiştir.²⁴⁸ Özetle, Pol-Der, bizzat polisler tarafından ortaya çıkarılan başlı başına bir polis örgütlenmesi olarak analiz edilme imkânı bulamamıştır. Bu doğrultuda, Pol-Der’in ortaya çıkışı polise ve polisliğe dair olanla analiz edilmek yerine, genellikle, polisin bağımlı değişken olduğu anlatıların konusu edilmiştir.

Hâlbuki Pol-Der, herhangi bir siyasal partinin²⁴⁹ emniyet teşkilatındaki uzantıları tarafından kurulmamıştır. Derneğin kuruluşu, polis kitlesinin tabanından gelen ve oluşumda yer alan polislerin iradi birer aktör olarak ortaya koydukları çaba neticesinde gerçekleşebilmiştir. Diğer bir deyişle, edilgen değil de etken aktörler olarak bizzat polisler derneğin kuruluşunu gerçekleştirmiştir. Bu çalışmada yapmaya çalıştığımız üzere polis teşkilatını her şeyden önce bir kurumsal yapı olarak ele alma çabası, bizi, onun homojen bir bütünselliğe tekabül ettiği sonucuna vardırılmaz. Tersine bu kurumsallık içerisinde polisler de birer aktör olarak belirirler (Uysal, 2016). Bu

²⁴⁷ POL-BİR, 1 Şubat 1978’de Ankara merkezli bir dernek olarak kurulmuştur. Derneğin kuruluş amacı dernek ana tüzüğü’nün 2. maddesinde şu şekilde belirtilmiştir: “Polis görevlisi her rütbedeki meslek mensupları arasında birlik ve dayanışmayı kuvvetlendirmek, bütün emniyet mensuplarına mesleki, kültürel, hukuki ve sosyal yardımlarda bulunmaktır.” Derneğin Genel Sekreteri Bekir Baz, POL-BİR’e göre polisin devletten ve kanundan yana olması gerektiğinin önemle altını çizmektedir (POL-DER’e Göre: Menfaat Peşinde Koşan Polis Örgütleri Var POL-BİR’e Göre: POL-DER Polisleri Siyaset İçine Çekiyor, POL-ENS’e Göre: Polisin İçinde Taraf Tutan Memurlar Var, 1978, 14).

²⁴⁸ Metin Toker’in *Milliyet Gazetesi*’nin 29 Aralık 1996 tarihli sayısında yayınlanan “Tehlikeli bir eğilim: Polisle Oynamak” başlıklı köşe yazısı Pol-Der ve Pol-Bir çatışmasını basitçe sağ-sol çatışmasının polisteki yansıması olarak nitelendiren hâkim bakış açısının önemli bir örneğini oluşturmaktadır. İlgili tartışmalar bugün de güncelliğini korumakta ve poliste meydana gelen yeni sendikalaşma girişimlerinin ortaya çıkarılabileceği “tehlike”lere dikkat çekmek amacıyla tarihsel bir deneyim ya da ders olarak sunulmaktadır. Örneğin dönemin cumhurbaşkanı Abdullah Gül, katıldığı bir TV programında polis memurunun polisin sendika kurma hakkına ne zaman kavuşacağına dair kendisine yönelttiği soruda Pol-Der/Pol-Bir çatışması dönemini hatırlatmakta ve henüz zamanın gelmediği vurgusunu yapmaktadır. İlgili canlı yayının linki için: bkz. (https://www.youtube.com/watch?v=j7udN_TKue4).

²⁴⁹ Pol-Der’in CHP ile olan ilişkisi tartışmalı bir konudur. Örneğin, Pol-Der’in 21 Mayıs 1978 tarihli Genel Kurulu’na 30’a yakın CHP’li milletvekili katılmıştır. Bununla birlikte iki oluşum arasında organik bir bağın varlığından söz edilemez. Öyle ki, 1978 CHP siyasal iktidarı döneminde Pol-Der’in uğradığı kıyım ve hayal kırıklığı dönem anılarında derneğin kurucuları tarafından ifade edilmektedir (Öner, 2003). Yine, Pol-Der’li polisler ile gerçekleştirilen kişisel görüşmelerde Derneğin zor zamanlarında Ecevit ile görüşme çabalarının hep reddedildiği, Ecevit tarafından CHP Genel Başkan Yardımcısı Mustafa Üstündağ’a yönlendirildikleri ve Üstündağ tarafından Derneğin CHP dışında bir örgütlenme olduğu gerekçesiyle görüşülecek bir şey olmadığı yönündeki sözleriyle karşılaştıkları aktarılmıştır (Sedat Yeşiltepe, Hüseyin Salmanhoğlu, kişisel görüşme, 27 Ekim 2016).

gerekçeyle dernek, bizzat polisler tarafından gerçekleştirilmesi itibariyle polis teşkilatı temelinde ve bir polis örgütlenmesi olarak başlı başına bir incelemenin konusu olmayı hak etmektedir.

Öte yandan Pol-Der, Batı demokrasilerinde kurulan ve daha çok mesleki çıkar temelli olan sol eğilimli sendikal oluşumlardan da ayrılmaktadır. Pol-Der'i farklı ve özgün kılan yaslandığı "halkın polisi" sloganıdır. Halkın polisi sloganı, polisin toplumla kurmaya çalıştığı bağın en somut ifadesidir. Bu sloganın yardımıyla Pol-Der, topluma hitap etme arayışını, toplumla diyalog kurma özlemini ve polis teşkilatının özlük haklarından ziyade halk-polis ilişkilerini iyileştirmeye yoğunlaşan çabasını parçası olduğu topluma anlatmak ister. Bu dönemde Pol-Der üyelerinin açıklamalarında devletin güvenliğinden ziyade toplumun ihtiyaçlarının karşılanması ön plana çıkar. Üstelik dernek, Batı tipi sol eğilimli sendikaların daha da ötesine geçmek suretiyle polislik kurum ve işlevini sorgulayacak bir yeni bilinçlenmeyi ve yeni mesleki kimlik arayışını yine aynı slogan temelinde temsil etmeye başlar (Birikim, 1978). Diğer bir deyişle halkın polisi sloganı üzerinden Pol-Der ideoloji ve politika üretir.

Dolayısıyla Pol-Der, polis örgütlenmesinin kendine özgü dinamiklerini (görelî özerklik, mesleki kimlik, takdir yetkisi vs...) hesaba katacak, polisleri birer aktör olarak kabul edecek, devlet-toplum ilişkisinde polisin yerleştiği kritik konum ekseninde ve nihayetinde 1970'li yılların şartlarında ve halkın polisi sloganı özelinde bir analizi hak etmektedir. Kısaca Pol-Der, polisin üçlü oyun ve sistemsal analizi teorik çerçevesine yaslanmak; ancak bu sistemin içinde toplumla var olan ilişkiselliğine bir nebze daha fazla ağırlık vermek suretiyle anlaşılabilir.

Takip eden kısım, Pol-Der öncesi polis derneklerine kabaca göz atacak; ardından çalışmanın kapsadığı zaman diliminin (1975-1977) sınırları nedeniyle Pol-Der'in ortaya çıkışını hazırlayan siyasal-toplumsal koşullar ve derneğin varlığını üzerinde temellendirdiği düşünsel yapısını incelemekle yetinecektir. Pol-Der'in, polis teşkilatındaki siyasallaşmanın bir nevi turnosol kâğıdı haline geldiği ileriki dönem (1978-1980), MC Hükümeti döneminin dışına çıkması gerekçesiyle bu bölüme dâhil edilmeyecektir.

6.1. Pol-Der'e Kadar Türkiye'de Polis Örgütlenmeleri

Pol-Der'e kadar kurulan polis örgütlenmelerine göz atmak Pol-Der'in özgün yanını yakalamak bakımından önemli bir çıkış noktası oluşturmaktadır. Bakıldığında, polislerin kamu sektöründeki örgütlenmeyi ilk gerçekleştiren meslek grubu olduğu ortaya çıkar (Bunyan, 1976, 68-69). Tarihsel olarak ve farklı coğrafyalar temelinde incelendiğinde ise, genel olarak, polis örgütlenmesi ve militanlığının özlük hakları temelinde gerçekleştiği görülür.²⁵⁰ Türkiye'deki polis örgütlenmeleri de, en azından Pol-Der örneğine kadar, bu genellemeden aykırı bir yol izlemez. Pol-Der'i önceleyen örgütlenmeler de dünyadaki benzerlerine paralel biçimde ağırlıklı olarak özlük ve sosyal hakların korunmasına yönelik olarak ortaya çıkmıştır.

Polis teşkilatı bünyesinde kurum içi sosyal danışmayı sağlamaya yönelik olarak kurulan ilk örgütlenme 15 Şubat 1913 tarihli Polis İdare Memurları Tasarruf Sandığı'dır. 2. Dünya Savaşı'nın ortaya çıkardığı ekonomik sorunların polis teşkilatındaki yansımalarına çözüm getirmek amacıyla yine sosyal dayanışma amaçlı bir başka polis derneği "Genel Menfaatlere Yararlı Türkiye Polis Emeklileri ve Mensupları Derneği" adıyla 28 Şubat 1948 yılında kurulmuştur. 1961 Anayasa'sının örgütlenme hakları alanında sağladığı kolaylıklar kısa zamanda polis teşkilatında da karşılığını bulmuştur. 1968 yılında dönemin ilk Polis Enstitüsü mezunları tarafından Polis Enstitüsü Yüksek Öğrenci Mezunları Derneği (POLENS) yine sosyal dayanışmayı merkezine almak suretiyle kurulmuştur (Seda Öz-Yıldız, kişisel görüşme, 25 Ocak 2017).

Gerek 1961 Anayasası'nın²⁵¹ çalışanların örgütlenmesine yönelik özgürlükçü tavrı dolayısıyla gerekse 1967 yılında DİSK'in kurulması ile birlikte Türkiye'de sendikal örgütlenme devlet sendikacılığından hızla kopmaya başlamıştır. Buna bağlı olarak takip eden dönemde, özellikle 1970'li yıllarda,²⁵² sendikalaşma hareketleri büyük bir ivme

²⁵⁰ 1853 yılında Manchester'da gerçekleşen ve önce toplu istifalarla kendini gösteren ardından Manchester şehrini deyim yerindeyse tam bir düzensizlik ve kargaşa içinde bırakan polis eylemleri maaş artışı odaklıdır. Yine 1871'de Birmingham'da patlak veren polis ayaklanması izin koşulları ile ilgilidir. 1918 yılında kendi derneklerinin bayrakları altında Down Caddesi'nde yürüyen polislerin de amacı mesleki şartlarının iyileştirilmesidir (Fielding, 1991, 62-63).

²⁵¹ 1961 Anayasasının 29. maddesi memurlara örgütlenme hakkı tanımaktadır. Ancak, 1971 Muhtırası ile birlikte kamu çalışanlarının örgütlenme hakları yeniden düzenlenmiş ve sendikalaşma hakkı yerine sadece dernekleşme imkânı bu kişilere sağlanmıştır.

²⁵² Ray (1977), ABD'de polis sendikalaşma ve örgütlenmesini incelediği çalışmasında polisin sendikalaşma tarihini üçü ana dalga ekseninde inceler. İlk sendikalaşma dalgası, 1917-1919 yıllarında

kazanmıştır. Dönem, aynı zamanda, kamu çalışanlarının da örgütlenmeye başladığı bir dönemdir. Bunun en önemli örneği şüphesiz öğretmenlerin kurduğu TÖB-DER'dir.²⁵³

1970'li yıllara gelindiğinde, ülkede yaşanan toplumsal değişim polis teşkilatına da temas etmeye başlamıştır. Bu süreçte, sosyal yardımlaşma ile sınırlı kalmayan ve varlık nedenlerini bir adım öteye taşımak suretiyle polislerin özlük haklarının iyileştirilmesi ve buna istinaden hukuksal hak ihlallerini önlemek amacıyla mesleki örgütlenmeler polis teşkilatı bünyesinde oluşmaya başlamıştır. Bu örgütlenmelerden biri uluslararası bir polis örgütlenmesi olan International Police Association'ın (IPA) Türkiye üyesi olarak 1973 yılında kurduğu Türkiye Polis Derneği'dir. (Seda Öz-Yıldız, kişisel görüşme, 25 Ocak 2017).

Pol-Der'in, Mayıs 1975 tarihinde kurulmasından önce de emniyet teşkilatı mensupları farklı örgütlenmeler bünyesinde bir araya gelmişlerdir. 1970 yılında Orta(K)lılar adıyla kurulan dernek, bilahare Polis Derneği ismini almıştır. Orta(K)lılar, emniyet teşkilatına amir yetiştiren ve muayyen senelerde açılan orta(k) kursunu bitirenlerin üye olabildiği bir dernektir. Dolayısıyla Dernek, üye olarak sadece emniyet amirlerini kabul etmektedir. İlgili dernek, daha sonra Polis Derneği adını almıştır ve üye kapsamını biraz daha genişletebildiyse de emniyet teşkilatının tümünü kapsamayı başaramamıştır.²⁵⁴

ortaya çıkmıştır. Polisler, bu dönemde, muhafazakâr sendikalarla birlik ve ittifak oluşturarak 1. Dünya Savaşı'nın ortaya çıkardığı ekonomik sıkıntılara çözüm bulmaya çabalamışlardır. Polis sendikacılığının bu ilk dalgası, 1919 yılında meşhur Boston polis ayaklanmasının yenilgisi ile birlikte sona ermiştir. İlk sendikalaşma dalgasını takip eden ikinci dalga 1937-1942 yılları arasında yoğunlaşmış ve yine savaş dönemi arka planında gerçekleşmiştir. Kamu sektörünün tümünü kapsayan bu sendikalaşma dalgasından polisler de nasibini almıştır. İkinci dalga polis örgütlenme çabasının ardından, Ray, üçüncü dalga olarak 1970'li yıllara gelir ve bu yılların polisin ciddi anlamda siyasallaştığı bir dönemece tekabül ettiğini belirtir. 1970'li yıllar hem artan ekonomik kriz ve istikrarsızlık ortamı hem de polisin toplum nezdinde giderek eriyen meşruiyeti ekseninde polislerin o güne dek eşi benzeri görülmemiş bir mesleki birlik ve bütünlük ile artan tepkisel siyasal hareketlilik içerisinde örgütlenme başladıkları önemli bir tarihsel kırılma anını tetiklemiştir. 1970'li yılların özellikle ikinci yarısında kötüleşmeye başlayan ekonomi ile polisin hem maddi durumu kötüleşmiş hem de artan toplumsal hareketlilik karşısında yürüttüğü sert ve şiddet içeren tepki müdahaleleri toplumda polise dair o güne dek var olmuş olan meşruiyeti büyük ölçüde azaltmıştır. Bu dönem boyunca ABD'nin farklı eyaletlerinde çok sayıda polis ayaklanması gerçekleşir.

²⁵³ Tüm Öğretmenler Birleşme ve Dayanışma Derneği (TÖB-DER), 3 Eylül 1971 tarihinde Türkiye Öğretmenler Sendikası'nın devamı olarak kurulmuştur. Kendini ilerici, vatansever ve demokratik olarak tanımlayan Töb-Der, en çok bilinen örgütlü sol dernekler arasında yer almaktadır. TÖB-DER hakkında detaylı bilgi için bkz (Atasoy, Bican, 2010; Aydın, 2016)

²⁵⁴ Tüzük değişikliği ile birlikte Polis Derneği, polis memurlarını kapsamaya başladıysa da örgüte amir yetiştiren Polis Koleji ve Enstitüsü mezunlarını ve diğer yüksek tahsillileri içermeyen bir görünümünden ileri gidememiştir (Öner, 1976, 3).

Pol-Der, 1970 doğumlu Polis Derneği'nin Mayıs 1975 tarihinde toplanan genel kurulu sonucunda yaşanan tüzük ve yönetim değişikliğinin bir sonucu olarak nihai halini almıştır. Kemal Bilgen başkanlığındaki Polis Derneği, son dönemde polis teşkilatı bünyesinde artan huzursuzluğu sona erdirmek amacıyla örgütlenme arayışında olan polislerin sığındığı mekân olurken Pol-Der'in nüveleri bu derneğin yönetim değişikliği öngören Mayıs 1975 tarihli son genel kurulunda atılmıştır.

Polis Derneği başkanı Kemal Bilgen'in liderliğinde girilen Genel Kurul, polis teşkilatı içerisinde demokratik bir kitle örgütü kurmak isteyen muhalifler açısından bir fırsat niteliği kazanmıştır. 17 Mayıs 1975 tarihinde yapılan 4. Olağan Genel Kurul'da gerçekleştirilen tüzük değişikliği ile birlikte derneğe her kademedem emniyet mensubunun üye olması mümkün kılınmıştır. Bu sayede polis teşkilatında her daim varlığını koruyan alaylı-mektepli ayrımı demokratik bir biçimde çözümlenmek istenmiştir. Bu gelişme, derneğin tabana yayılması ve tüm örgütü kapsamı bakımından son derece önemli bir adımdır ve polisin örgütselliği bağlamında bir ilktir. Derneğin adı da Polis Derneği (Pol-Der) olarak değiştirilmiştir. Derneğin başkanlığına ise Kazım Ulusoy getirilmiştir. Aynı genel kurulda, derneğin yeni genel sekreteri ise İsmet Hoşça olmuştur (Öner, 2003, 34-35).²⁵⁵

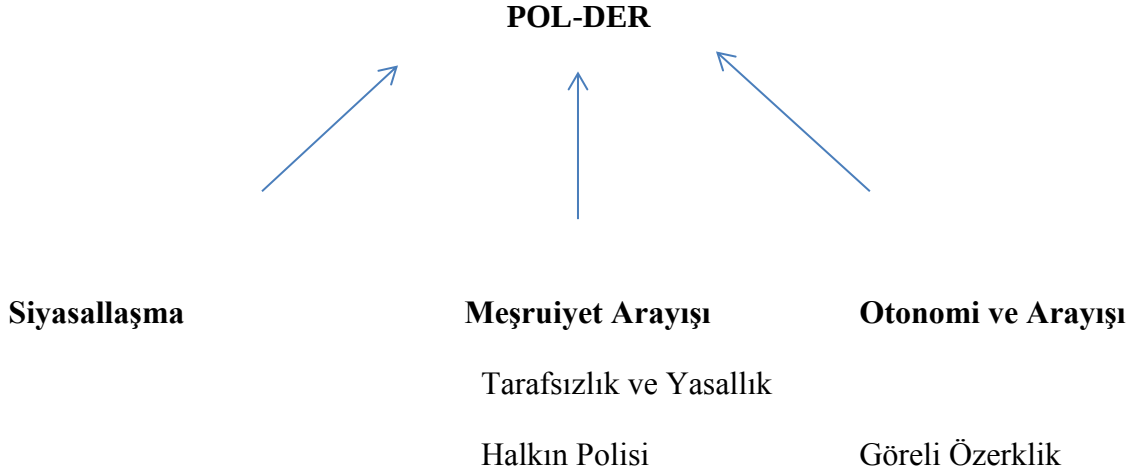
Böylelikle 1970'li yıllar ile birlikte teşkilat içinde sadece amirleri kapsayıcı nitelikte gelişmeye başlayan örgütlenmeler 1970'li yılların ortalarına gelindiğinde çok daha kapsayıcı, tabana yayılan, daha demokratik ve maruz kaldığı siyasal iktidar merkezli baskılar karşısında çok daha muhalif bir yapılanmaya dönüşmek suretiyle demokratik kitle örgütü halini almıştır (Öner, 2003, 37). Çok kısa bir süre içinde Dernek, hem coğrafi olarak hem de sayı bakımından kapsayıcı bir karakter edinmiştir. Malatya'dan Sivas'a kadar çok sayıda ilde temsilciliklere kavuşan Pol-Der, kapatıldığında 18 bine yakın üyeye sahip bir kitle örgütüdür. Bu dönemde Türkiye genelinde toplam polis sayısının 40 bin olduğu düşünüldüğünde (Bin Kişiye Bir Polis, 1977, 12-13), Pol-Der'in polis teşkilatı içerisinde ulaştığı boyut ve yaygınlığı dikkat çekicidir.

²⁵⁵ Kazım Ulusoy, İsmet Hoşça gibi isimlerden oluşan Pol-Der'in yönetim kadrosunun geldiği sosyal taban da yine 1960 ve 1970'li yılların şartları bağlamında düşünülmelidir. Söz konusu isimlerin çoğu 1960 darbesinin ardından bizzat askeri yönetim tarafından Polis Koleji'ne alınmış CHP'li ailelerin çocuklarıdır ve 1968 kuşağına aittirler (Öz-Yıldız, 2017; Öner, 2003). Bu kadroların göreve başladığı yıllar ise ülkenin sosyo-politik değişimler içerisinde kitlesel muhalif hareketlerle savrulduğu bir yeniden dönüşüm dönemidir.

“Dar kapsamlı, kendi halindeki “Polis Derneği”, artık “Pol-Der” adıyla, ciddi bir demokratik kitle örgütü kimliği kazanacaktı. Bekçiden emniyet müdürüne kadar bütün emniyet görevlilerine açık olan dernek, Türkiye’nin polis tarihindeki ilk demokratik hareketti (Öner, 2003, 37).

6.2. Pol-Der’in Ortaya Çıkış Nedenleri

Pol-Der her ne kadar 1970’li yılların siyasal ve toplumsal şartlarının bir meyvesi olarak olgunlaşmış olsa da; Derneğin 1975 yılında canlanması, tüzük değişikliği ile birlikte daha kapsayıcı hale gelmesi ve daha da önemlisi “halkın polisi” sloganı ile özdeşleşen yeni bir kimlik arayışını hedeflemesi ne rastlantısal ne de sebepsizdir. Bu vesileyle Pol-Der’in ortaya çıkışı hem 1970’li yılların hem de 1975 ve sonrasının siyasal ve toplumsal şartlarını hesaba katacak biçimde tümünden bir okuma yardımıyla daha rahat anlaşılabilir. Bu okuma, en rahat üçayaklı bir şemanın analizi üzerinden yapılabilir.

Ancak, aşağıda örnekler ve belgeler temelinde detaylandırdıkça ortaya çıkacağı üzere Pol-Der’in ortaya çıkışını anlamaya dönük olarak analiz düzeyinde önerdiğimiz bu üçlü yapı, uygulamada büyük ölçüde iç içe geçecektir. Siyasallaşma polisin toplumla ilişkilerini bozacak, toplumla bozulan ilişkiler polisi devlet ve siyasal iktidar karşısında daha mesafeli kılacak ve daha fazla özerklik için topluma dönük yeni bir kimlik arayışına itecektir. Üstelik siyasallaşma ile birlikte seyredebilen polisin otonomi artışı gibi paradoksal sonuçlar da bu üçlü yapının dinamik ilişkiselliğini her daim akılda tutma ihtiyacını ortaya çıkaracaktır. Dolayısıyla devlet, toplum ve polis arasındaki ilişkisellik,

siyasal ve toplumsal mücadelelerle evrildikçe uygulamada tüm analiz düzeylerini örtüşürecektir.

Kabaca Pol-Der, siyasal iktidarın kurum üzerindeki baskılarına yönelik bir tepki olması ile polisin devlet ve toplumla ilişkilerinde belirleyici olan meşruiyet arayışı temelinde incelenecektir. Buna ilaveten, dernek, 1970’li yılların kendine özgü şartlarında polisin artan görece özerkliğinin de bir sonucu olarak anlaşılmaya çalışılacaktır. Polisin görece özerkliğinin görece artışı polisi tümünden siyasal iktidar bağımlı bir yapı olmanın ötesinde kendi kimliği ve çıkarlarının peşinde özerkliğini arttırma gayretinde bir örgütlenme olarak analiz etme ihtiyacını ortaya çıkaracaktır.

Bu bağlamda, emniyet teşkilatı bünyesinde daha önce ortaya çıkan çeşitli örgütlenme ve sendikalaşma faaliyetlerinden bir adım öteye gitmek suretiyle ses getiren Pol-Der ve bu örgütlenmenin polis teşkilatı, polisin özerkliği ve polis meşruiyeti bakımından taşıdığı önem inceleme konusu edilecektir. Böylelikle, polis, siyasal ve toplumsal mücadelelerin tümünden gözlemlenebildiği bir zemin olarak belirecektir. Toplumsal ve siyasal iktidar ilişkilerine içkin; ancak, onlardan görece özerk karakterinin göstergesi olarak Pol-Der “adı konmayan”²⁵⁶ bu görece özerkliğin somut bir örneği olarak detaylı bir incelemeye tabi tutulacaktır.

Derneğin 1975 yılındaki Genel Kurul ile birlikte dar kapsamlı bir dernek olmanın çok ötesine geçişinde aynı yıl iktidara gelen I. MC Hükümetinin siyasallaşma çalışmalarının kurum içinde oluşturduğu rahatsızlığın çok büyük payı olmuştur. Diğer bir ifadeyle söylemek gerekirse, zamanlama bakımından, 1975 yılı polis örgütlenmesi ihtiyacının teşkilat içinde ve polis memurları nezdinde duyulması bakımından tesadüfi bir yıl değildir.

Tez çalışmasının ikinci bölümünde, MC Hükümeti’nin Emniyet teşkilatı üzerinde yürüttüğü baskı ve denetim politikalarını incelemeye çalışmıştık. Bu bağlamda hükümetin kurum içinde gerek mevzuat değişiklikleri, gerekse atamalar ve yer değiştirmeler temelinde etki alanını genişletme çabalarını incelemeye tabi tutmuştuk. Bu

²⁵⁶ Bora (1992) polisin Türkiye’de her zaman görece özerk bir konuma sahip olduğundan bahseder. Ancak ona göre bu özerklik “adı konmayan” bir özerkliktir çünkü polisin özerkliği ordunun özerkliğinde olduğu gibi ideolojik ve yapısal boyutlarıyla tartışılma imkânı bulamamıştır. Hükümetin tümünden kontrolü ve himayesinde konumlandırılan polisin ara ara ortaya tüm gerçekliğiyle çıkan özerkliği detaylı bir analizin konusunu henüz oluşturamamıştır.

noktada özellikle Milliyetçi Hareket tarafından gerçekleştirilen kadrolaşma faaliyetlerinin niteliği ve niceliği ile tüm bunların bir bürokratik örgütlenme olarak polis teşkilatında ortaya çıkardığı huzursuzluk zeminini analiz etmeye çalıştık. Vardığımız sonuç ise MC Hükümeti çatısı altında Emniyet teşkilatında gerçekleşen kadrolaşma ve siyasallaşma pratiklerinin Türkiye tarihinde eşine az rastlanır bir seviyeye ulaştığı; üstelik bu kadrolaşma ve siyasallaşmanın ağırlıklı olarak tabana yayılan bir biçimde ve siyasal iktidardan özerk bir siyasal yapılanma eliyle gerçekleştirilmiş olduğu yönündeydi. MC Hükümeti anti-komünist bir sağ koalisyon olarak, yükselen sol hareket karşısında, bir iç ordu olarak nitelendirdiği polis teşkilatının kontrol ve denetimini elinde tutmak amacıyla yoğun bir strateji izlemiştir. Üstelik yükselen toplumsal hareketlilik ile birlikte ortaya çıkan ve kendini her daim hissettiren devrim korkusu da polisi, hükümetin iktidar stratejisinin merkezine yerleştirmiştir. Dolayısıyla, ilgili dönem, polis teşkilatının siyasal mücadelelerin merkezine yerleştiği bir süreç olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu bölümde, Pol-Der'in ortaya çıktığı ilk günden itibaren kurumun siyasal iktidar tarafından araçsallaştırılma çabalarına yönelik tepkisi Pol-Der yöneticilerinin söylemlerinin analizi ile gösterilmeye çalışılacaktır. Zaten Pol-Der'in adını duyurması ve polis memurları ile farklı toplumsal baskı grupları tarafından tanınması da ilgili bölümde detaylarıyla incelediğimiz Haziran 1975 tarihli yönetmelik değişikliği ile birlikte kurumun siyasallaştırılmasına yönelik mücadelesinde gösterdiği başarı ile mümkün olmuştur.

6.2.1. Siyasallaşma

Pol-Der'in kurulması ise 1. Milliyetçi Cephe (MC) Hükümeti dönemine denk gelmiş ve özellikle kilit amir konumuna ülkücü ve muhafazakâr polislerin göreve getirilmesiyle birlikte polis teşkilatında sol ideolojiye sahip polisler bir anlamda “sürgün dönemi” başlamıştır (Öz-Yıldız, 2017)

Pol-Der'in ortaya çıkışının temelinde polisin içine düştüğü meşruiyet krizi asıl büyük alanı kaplıyor olsa da, meşruiyet krizini tetikleyen ve Pol-Der'in ortaya çıkışını 1975 yılı itibarıyla hızlandıran önemli bir etken de polisin MC Hükümeti iradesinde içine girdiği siyasallaşma sürecidir.

Siyasal iktidar olduğunda partilerin, polisi kendinden gösterme ve kılma çabası, bu örgüt üzerinde görev yapmak durumunda olan güvenlik örgütünün, komandolar ve imam hatiplilerin aralarına alınmak istendiğinde göstermiş olduğu tepki, bunun en açık bir örneğidir. Örgüt aksine ülkeyi ve kendini idare eden politikacıların, halka ve dolayısıyla kendilerine ters düşen söz ve uygulamalarından kaygı ve güvensizlik duymaktadır (Atabek, 1975, 5).

Pol-Der'in özellikle kurulduğu ilk dönemde belli başlı amaçları arasında yer alan özlük ve sosyal hakların korunması ile yönetici ve alt düzey memurlar arasındaki ayrımın ortadan kaldırılması amacına siyasal baskıya direnme de ayrıca eklenir. Konuyla ilgili olarak Pol-Der İstanbul Şubesinin Aralık 1976 tarihinde yapılan 2. Genel Kurul toplantısında açılış konuşmasını yapan Dernek Başkanı Erol Bilir şöyle demektedir:

“Meselelerimiz çoktur: Yönetici, eğitim, sosyal, ekonomik göreve sevk, çalışmada eşitlik, sağlık, mesken ve benzeri meselelerimiz vardır. Bütün bunların tuzu biberi bize yapılan baskı meselemiz de vardır. Ana hatlarını söylediğimiz bu meseleler toplumda olduğu gibi bizde de bunalım yaratmaktadır. (Polis Derneğinin Toplantısında Toplu Sözleşme İstendi, 1976, 5).

Zaten, hâlihazırda, Pol-Der, dernek olarak adını duyurma konusunda en büyük sıçramayı da 1 Haziran 1975 tarihli yönetmelik değişikliğine yönelik olarak gerçekleştirdiği direniş ve sonrasında yine aynı yönetmelik değişikliğine dair kararın Danıştay'dan dönmesi ile birlikte kazandığı zafer ile gerçekleştirmiştir. Derneğin başlıca yayın organı olan Pol-Der Gazetesi'nin henüz ilk sayısı “Askerliğini Yapmıyan Polis Olamıyacak: Karar İçişleri Bakanlığına Tebliğ Edildi” (1975, 1) başlığıyla çıkmıştır.

Danıştay'da açılan iptal davası sonucu Bakanlar Kurulu Kararnamesi iptal edildi. Bu, POL-DER'in önüne koyduğu amaçlar doğrultusunda etkin bir demokratik kitle örgütü olarak ilk önemli girişimiydi ve bir anlamda rüşünü ispat etmesini sağlamıştı (Öner, 2003, 37).

Pol-Der'in siyasallaşmaya yönelik tepkisi MC Hükümeti tarafından gerçekleştirilmek istenen yönetmelik değişikliği hamlesi ile sınırlı değildir. Pol-Der'in kuruluşundan az bir zaman sonra İPA ile birlikte düzenlediği 20 Kasım 1975 tarihli ortak basın toplantısında Emniyet Teşkilatı'nın temel sorunları başlığı altında sıralanan maddelerin en başında “eşitlik, liyakat ve kıdem ilkelerinin es geçilmesi” ifadesi yer almaktadır. Takip eden satırlarda ise emniyet örgütü ile ilişkisi bulunmayan kişiler için yeni mevkiler yaratıldığından bahsedilmekte ve örgütün temel yasa taslakları ve bağlı tüzük ile yönetmeliklerinin hazırlanmasına seçilenlerin de emniyet örgütünün yönetimi ile yakından ilişkileri bulunmadıkları görülmektedir” (Emniyet Teşkilatı Yönetimindeki Temel Sorunlar Dile Getirildi, 1975, 1) tespiti yapılmaktadır.

“Emniyet Genel Müdürlüğü merkez örgütünde görev alan yüksek yöneticiler, meslek mensuplarımızın haklarını korumaktan, Polisimizin tarafsız bir ortam içinde görev yapmasını sağlamaktan uzak bir tutum ve davranış içinde, kendi sandalyalarını sağlamlaştırmak, kendilerine daha yüksek yönetim mevkileri hazırlamak gayreti içinde olduklarını kamuoyuna açıklamayı bir görev sayıyoruz (Öner, 2003, 36).

Dernek, ayrıca, kurum bünyesinde kadro anlamında gerçekleşen değişikliklerin dökümünü kamuoyu ile paylaşmaktadır. Örneğin, 1965 yılında kurulan Toplum

Polisi'nin, 1970'li yıllar boyunca nasıl yoğun bir biçimde kadrolaşma politikalarına maruz bırakıldığını Pol-Der Genel Başkanı sayılarla ifade etmekte ve “Türkiye’de 43 bin polisten 11 bin 700’ünün toplum polisi olarak görev yaptığını rakamın yüksekliğinden şikâyet ederek kamuoyunun bilgisine sunmaktadır. Özgen, MC döneminde alınan militanların Toplum Polisi teşkilatına alındığını belirttikten sonra her dört polisten birinin toplum polisi olarak görev yaptığını; dünyada hiçbir ülkede böylesine toplum polisi fazlalığı görülmediğini söylemektedir.

Sonuç olarak siyasal iktidarın baskısı, polis teşkilatı bünyesinde itiraz ve sorgulamaların ortaya çıkmasına neden olmuş ve meslek içi örgütlenmenin gelişimini hızlandırmış ve kolaylaştırmıştır.

Öte yandan polis, bir kurum ve örgütlenme olarak, siyasal iktidarın tüm dayatma ve denetimine rağmen her daim sürprizlere gebe ve kırılmalara açık bir oluşum olmaya devam eder.²⁵⁷ Polisin siyasal ve toplumsal mücadelelere içkin ve göreceli özerk kurumsal yapısı esas itibarıyla iki gerekçeyle açıklanabilir:

- Meşruiyet: Polislerin içerisinde yaşadığı toplumsal yapıya dâhil ve onun tezahürü oluşu polisi diğer baskı aygıtlarından ayırarak özel bir konuma yerleştirir. Polisliği sokakta ve toplumla iç içe yürütülen bir görevlendirme (Marenin, 1985a, 109) olarak tanımladığımız takdirde polisin görev yapabilmesinin en önemli şartının kamunun onayını devşirme gereği olduğu ortaya çıkar.
- Özerklik: Polis teşkilatı, kurumsal olarak, göreceli bir özerkliğe sahiptir. Özerkliğin göreceli hali, tarihsel bağlama ve sosyo-politik şartlara bağlı olarak artar veya azalır. Buna ilaveten, polis memurları, polis teşkilatının kurumsal yapısı içerisinde belirli hareket alanına sahip aktörler olarak belirir. Tam da bu nedenle polis memurunun siyasal ve toplumsal aidiyetleri her an kendini açığa vurur bir potansiyele sahiptir.

²⁵⁷ Lindenberger (1998), Demokratik Almanya Cumhuriyeti’nde komünizmin toplum bağlamında gelişimini sağlamak amacıyla faşizan bir rejim altında inşa edilen Volkspolizei’in çok çeşitli reformların ciddiyetle ve sıkı sıkıya yürürlüğe konulmasına rağmen nasıl her daim kırılğan, paylaşılmış ve güvensiz bir kurum olmaya devam ettiğini sorgular. Benzer şekilde André Rosenberg (2015), 13-14 Ocak 1961 tarihinde Brezilya’da Sao Paola’da gerçekleşen polis grevini konu edindiği çalışmada ülkede esen demokratikleşme rüzgârını arkasına alan polislerin, hukuk dışına çıkma iradesini de göze almak suretiyle greve varan muhalif kalkışmasını inceledikten sonra polisin ekonomik elitlerin ya da siyasal iktidarın elinde bir araç olarak tanımlanamayacağı tespitinde bulunur.

6.2.2. Meşruiyet Arayışı

“Polis, gerçekten içinden çıkmış olduğu halkına büyük bir sevgi ve saygıyla bağlıdır. Kendisine emir veren kişilerin, çoğu kez polisi yanlı gösteren davranışlar içine girmeleri ve yasaları uygulamada bilgisiz ve yetersiz hareketleri, bu örgütü sinirli ve güven duygusundan yoksun bir duruma getirmiştir.

İdare edenlerin türlü davranışları nedeniyle Polis Örgütü saygı ve sevgi duyduğu halktan koparılmış ve bu kopukluk giderek genişlemeye yüz tutmuştur. Halkın haklı uğraşına karşı kullanıldığında, polisten iyice soğuyan halkın bu durumu polisi de güç durumda bırakmıştır.

Bir grev, boykot veya gecekondü sözü geçince, akla hemen ‘polis’ gelir olmuştur. Çünkü egemen sınıflara sırtını dayamış olan politik çevreler, polisi, bu sınıfların yararına ‘yasal maşa’ gibi, daha genel bir ifade ile halkı kalka karşı kullanagelmışlerdir.

Oysa çoğunluğu yaşam ve geçim sıkıntısı içinde olan polisin, kardeşleri olan öğrencilerimize ve gecekondü komşusu olan işçilerimize, yasa dışı davranışlarını düşünmek bile olanaksızdır. Bu tür durumlarda kusur ve suç, polise yön verme yetkisinde olan üst makamlarıdır.

Bir tek şeyin bilinmesinde, hem de tüm politikacılarca bilinmesinde yarar vardır: Polisin toplumun karşısında olmaktan ve gösterilmekten artık hoşlanmıyor. Politikacıların ve onların sırt dayadıkları bazı çevrelerin polisi değil halkın polisi olmak istiyor” (Öner, 2003, 62).

1970’li yıllar boyunca Batı Avrupa başta olmak üzere dünya genelinde devlet inşa süreçleri toplumsal direnişle karşılaşmıştır.²⁵⁸ Artan ekonomik sıkıntılar ve yükselen toplumsal hareketlilik karşısında polisi ve polis şiddetini bulduğu ölçüde polis giderek nüfusun farklı sınıfsal, ideolojik ve etnik segmentlerinin düşmanı haline gelmiştir. Polis militanlığının üçüncü aşaması²⁵⁹ olarak gördüğü 1970’ler ile ilgili olarak Ray (1977, 43) polisliğin bu dönemde giderek daha zor ve çelişkilerle dolu bir meslek haline geldiği tespitini yapmaktadır.

Ray’ın söylediklerine paralel olarak Reiner de (1985) 1970’lerde polisin siyasallaşan rolünden bahseder. Polis bu dönemde giderek siyasallaşırken, öbür taraftan meşruiyetini ve kamusallığını büyük ölçüde kaybeder. Bu dönemde polisin kendini içinde bulduğu

²⁵⁸ Bayley (1975), bir ülkedeki devlet inşa süreçleri karşısında gelişen direnişin ve muhalefetin derecesi ile o ülkedeki polis teşkilatlarının merkezileşme düzeyleri, ordudan ayrışma seviyeleri ve siyaset ile ilişkileri arasında bir bağlantı olduğunu savunur. Fransa gibi devlet oluşumunun şiddetli direnişle karşılaştığı ülkelerde polis teşkilatları daha merkezi, siyasallaşma süreçlerine daha açık ve ordudan ayrışma süreçleri daha yavaş ve aksaktır.

²⁵⁹ Polisin devletin korunması biçiminde ifade edilen temel fonksiyonu -hatta varoluş amacı- uzun yıllar boyunca polis bünyesinde gerçekleştirilecek sendikalaşma faaliyetini geciktirmiştir (Jobard, Maillard, 2015, 73). Öyle ki; diğer ücretli çalışan kamu görevlilerinin elde ettiği sendikal haklar, polis tarafından çok daha gecikmeli ve sınırlı olarak kazanılmıştır (Monjardet, 1996, 174). Polis sendikalarının ortaya çıkışı 19. Yüzyılın sonuna denk gelmektedir. ABD’de *The New York Police Benevolent Association (NYPBA)* 1894 yılında kurulmuştur. Ancak polis örgütlenmelerinin küçük ve birlik toplulukları olmaktan öteye geçerek politik olarak daha aktif ve etkili oldukları süreç ancak 20. Yüzyılın ortalarına ve özellikle 1970’li yıllara denk gelmektedir.

çelişki derindir: Polis bir taraftan etnik ve sınıfsal aidiyetlerinin farkına varır ve bu onun grev kırıcı ya da gösteri engelleyici rolünü sorgulamasına neden olur. Öte yandan, polis hukuk ve düzen isteyen grubun ve özellikle sermaye ve hükümetlerin baskılarının üzerinde yoğunlaştığı bir kurumsal örgütlenme olarak var olan çelişkilerini olabildiğince derinleştirir.

1970'lerin dünya genelinde farklı coğrafyalarda polis üzerindeki etkisi farklı olmakla birlikte gerçek olan polisin bu dönemde ciddi bir meşruiyet krizine sürüklendiğidir. Türkiye'nin 1970'li yılları ve polis teşkilatı da bu anlamda yukarıda çizilen genel çerçeveden ayrı bir istisna teşkil etmez. 1960'lı yıllarda başlayan ve 1970'li yıllarda kitleselleşen toplumsal muhalefetin karşısına 1971 Muhtırası'nın açtığı yeni siyasal ve hukuksal çerçeve ile devlet polisi koyar. Bundan sonra toplum, kamu düzenini sağlayamayan ve tarafsız olduğundan şüphe duyduğu polis ile sokakta sıkça karşı karşıya gelmeye başlar. İşte bu karşılaşmalar giderek polisin meşruiyetini daha da sorgulanır hale getirir.

1970'li yılların siyasal ve toplumsal şartlarında nüvelenen Pol-Der'in ortaya çıkışını anlamak için devlet, toplum ve polisi birbirine bir ip gibi bağlayan meşruiyet kavramı deyim yerindeyse anahtar işlevi görür (Marenin, 1985, 120). Eğer çalışmanın teorik bölümünde iddia ettiğimiz gibi devlet, toplum ve polis arasında bir üçlü oyun söz konusu ise meşruiyet kavramsallaştırması bu ilişkiyi görünür kılmak açısından kilit önemdedir. Devletin polis üzerinden topluma baskısı ile toplumun rızasının devlete merkeziliği temelinde polisin rıza arayışı ve nihayetinde polisin gömülü olduğu toplumsal bağlam meşruiyet ilişkisi ile birebir ilişkilidir ve ancak onun üzerinden anlaşılabilir. Polisin çıplak şiddet olarak nitelendirilemeyeceğinin en büyük ispatı devletin zor aygıtlarının meşruiyetinin topluma gömülü olmasıdır.

“ ‘Sivil yönetim’ ile devletin güvenlik/baskı aygıtı arasındaki koalisyonun dengeleri açısından, yine polis en ‘ilginç’ konumdadır. (...) polis güvenlik/baskı aygıtının en ‘kamuya açık’ kısmını teşkil ediyor. Bütünüyle bu aygıt, ama en fazla olarak polis, esasen devlet ideolojisinden türeyen meşruiyetini pekiştirmek için de ‘sivil’ bağlantılara muhtaç (Bora, 1994).

Polis, devletin topluma en yakın unsurlarından biri olarak onun sokaktaki silüeti olarak belirir. Diğer taraftan, çift yönlü karakteri temelinde belirttiğimiz üzere polis, kontrolünden sorumlu olduğu toplumun rızasına da muhtaçtır. Bu durum, polisin her daim kamusalılık ve meşruiyet kazanma ihtiyacını doğurmuştur. Polisin, devletin

topluma uzanan kolu olarak işlevi, bizzat polisi de toplumun taleplerine açık hale getirir (Ergut, 2012, 175). İşte meşruiyet kavramsallaştırması bu noktada devreye girer. Meşruiyet, polisin kurumsal olarak toplumsal yönüne vurgu yapar ve tam da bu nedenle düzenin sağlanması ve kamunun desteğinin elde edilmesi süreçlerinde son derece önemlidir²⁶⁰.

Reiner (1985), polis meşruiyetini etkileyen başlıca faktörleri şu şekilde sıralar: asgari düzeyde şiddet kullanımı, partizan olmayan polis kurumu ve politikaları, hesap verebilirlik, hukuk devleti ve hizmet rolü. Özellikle partizan olmayan polis ve polis politikaları polis reformunun ortaya çıktığı ilk günden itibaren toplumdan rıza devşirme gayesinin başlıca belirleyeni olmuştur.

MC Hükümeti dönemi, “başınıza bir şey gelse, polis çağırabiliyor musunuz? Polis ne yandan biliyor musunuz bakalım? (Ekmekçi, 1978, 4) gibi soruların toplumsal yaşama ve polis-toplum ilişkilerine hâkim olduğu bir yeni süreci başlatmıştır. 1970’li yılların özellikle ikinci yarısı ile birlikte, öğrenci olaylarının giderek kanlı bir hal alması ve güvenlik kuvvetlerinin olayların önlenmesi hususunda yetersiz kalması kamuoyunun kafasında “Polis neden etkili olamıyor” sorusunun belirmesine yol açmıştır (Polis Dernekleri Yöneticileri Ne Diyor?, 1976, 1). Gösteri, yürüyüş ve öğrenci hareketlerine yönelik artan polis baskısına eklemlenen kurumun siyasal iktidar tarafından araçsallaştırma çabaları, toplumda polise karşı hali hazırda var olan şüpheli yaklaşımı ve güvensizliği yoğunlaştırmıştır.

... son günlerin getirdiği olaylara görev gereği katılan POLİS’i hiçbir kişi ve örgüt haklı bulmamaktadır. Karşılaştığımız her şahıs, toplumsal olaylardaki polisin hatalarını ve hatta polisin bilerek öğrenciler üzerine ateş açtığını, hedef gözeterek gençleri bile bile öldürdüğünü, bizleri küçümseyerek lanetleyerek söylüyor. Gazeteler yazıyor, yazarlar dile getiriyor, olay içinde yaşayan ve de görevli olan polis arkadaşlarımız ağlayarak anlatıyor (Ulusoy, 1976, 1).

Üstelik Türkiye’de polis teşkilatı, 1970’li yıllarda, henüz tam anlamıyla legal-rasyonel bürokrasinin parçasını oluşturan profesyonel bir kurum imajı çizmemektedir. Tersine MC Hükümetinin kadrolaşma politikaları ile birlikte bir hayli yıpranmış durumdadır. Bu durum onun sınıfsal açıdan tarafsız devletin apolitik bir kurumu olarak görünümünü

²⁶⁰ Reiner (1985, 47-80) modern polisin ortaya çıktığı ilk günden başlayarak sürekli ve derin bir çatışmalı kurumsal inşa üzerinde yükseldiğini belirtir. Ona göre, polisin tüm bu süreçlerden sapasağlam çıkması halkın tümünün olmasa da büyük çoğunluğunun rızasını alabilmiş olması; diğer bir deyişle silahını doğrulttuğu toplumun meşruiyetine de sahip olabilmeyi bilebilmiş olması ile ilgilidir.

(Huggins, 1998) imkânsız kılmaktadır. Bu siyasal görünümünün polisin toplum nezdindeki imajını yıprattığı aşikârdır.

Bu dönemde siyasi liderlerin söylemlerinin de polisin ve polisliğin sorgulanması üzerine yoğunlaşması toplumda polise karşı olan güvensizliği yeniden üretmiştir. CHP lideri Ecevit'in bu dönem boyunca polisi "gerçek polis" ve "gerçek olmayan polis" şeklinde ayırması polise dair dönem boyunca hâkim olan siyasal söylemin tipik bir örneğini teşkil etmektedir. Ecevit, "bütün konuşmalarında 'gerçek polisleri' övdüğünü, onların bugünkü hükümet yönetiminde ne kadar müşkül durumda kaldıklarını gördüğünü ve en az polislerin kendileri kadar bu durumdan üzüntü duyduğunu" belirtmektedir (TBMM Tutanak Dergisi, 1975, 167).

Gerçek polislere itibarını iade eden ve onları ayıran Ecevit, öte yandan, devlet iktidarını sembolize eden bir kurum olan polis teşkilatında gerçek olmayan polislerin var olduğunu kabul etmektedir. Zaten siyasallaşmış ve kutuplaşmış bir toplumda, devlet elitleri nezdinde yüksek sesle ifade edilen bu ayırım toplum bünyesinde polise karşı var olan güvensizliği katlamaktadır.

Polis de kendisine yöneltilen bu eleştirilerin bizzat kendisinden sorumlu siyasi makam ve siyasi yetkililer tarafından sürekli gündeme getirilmesinden rahatsızdır:

"Görevi gereği yer aldığı hemen her toplumsal olaydaki davranışı nedeniyle polis, sürekli bir eleştiri karşısındadır. Bu eleştirilerin kaynakları, olayların biçimine ve polisin o olaydaki davranışına göre değişmektedir. Bu kaynaklar, olayları kendi dünya görüşlerine göre değerlendiren basın-yayın oranları ve siyasal partiler olduğu gibi, hatta polisin davranışından birinci derecede sorumlu makamları da içermektedir.

Zaman zaman hükümet üyelerinde de yapılan "taraf tutmak", "yasalara aykırı hareket etmek" gibi suçlamalara kadar varan bu eleştiriler karşısında polis kendini koruyacak, savunacak ve gerçekleri çekinmeden söyleyebilecek bir örgütten yoksun olmanın acısı ile üzüntü ve eziklik duymaktadır (Atabek, 1975, 2).

Dönem boyunca toplumsal muhalefetin başını çeken öğrencilerin polis karşısındaki olumsuz tavrı da bizzat polisler tarafından ifade edilmektedir:

Örneğin, her gün artan öğrenci olayları karşısında, polisin üst ve silah araması biçiminde uyguladığı önlemler bile, öğrencilerde kuşku yaratmıştır. Öğrenciler, devlet kuvvetlerinin yanlı hareket ettikleri ve kendilerini savunmasız bırakıp, karşı görüş ve düşüncede olanların kötü amaçlarına terkedildikleri ve suçluların korunduğu kanısında ve savındadırlar (Atabek, 1976, 23).

Siyasallaşma politikaları neticesinde yitirilen tarafsızlık ve bozulan polis-toplum ilişkisi karşısında Pol-Der'in, "halkın polisi" sloganında ortaya çıkan varoluş amacı, bu nedenle, kurumun meşruiyet kazanma çabasının en somut örneği olarak belirmektedir.

Pol-Der'in kurucu ve yöneticilerinden Öner (2003), anılarında, 17 Mayıs 1975 tarihinde kurulan Pol-Der'in başlıca kuruluş amacının “hiçbir siyasal yapı ile özdeşleşmeden halkın polisi olmak” sloganıyla özdeşleştiğinden bahseder. Bu cümlenin ilk kısmı, polisin artan siyasallaşma karşısında yitirilen tarafsızlığına vurgu yaparken, ikinci kısmı bozulan toplum-polis ilişkisinin altını çizer. Her ikisi, nihayetinde, polisin meşruiyet kazanma mücadelesinin yapı taşları olarak belirir.

Meşruiyet kazanma çabası kendini iki şekilde ifade eder: tarafsızlık kazanma/yasayla sınırlanma ve halkın polisi sloganı temelinde toplumla bozulan ilişkilerin tamiri. Zaten, hali hazırda Pol-Der'li polisler ile yapılan kişisel görüşmelerde meşruiyetin bu iki yönünü vurgulayan PVSK'nın 1. Maddesine ve Mustafa Kemal Atatürk'ün polisle ilgili sözlerine sıklıkla atıf yapıldığı görülmektedir.

2559 sayılı PVSK'nın 1. Maddesi polisliği yasallık ve topluma hizmet ekseninde tanımlar. Buna göre, “polis, asayiş amme, şahıs, tasarruf emniyetini ve mesken masuniyetini korur. Halkın ırz, can ve malını muhafaza ve ammenin istirahatini temin eder. Yardım isteyenlerle yardıma muhtaç olan çocuk, alil ve acizlere muavenet eder.”

Benzer şekilde, Pol-Der'li polisler Atatürk'ün “Polis asker kadar disiplinli, hukukçu kadar hukuk adamı, bir anne kadar şefkatli olmalıdır” sözlerine referansla yine polisin temellendiği meşruiyet prensibini yasallık ve toplum rızası ekseninde tanımlar. Dolayısıyla PO-DER'in ortaya çıkışı meşruiyet arayışı üzerinden tanımlanacaksa, meşruiyetin bileşenleri de yasallık ve toplum rızası bileşenleri temelinde incelenmelidir.

6.2.2.1. Tarafsızlık kazanma ve yasa ile sınırlanma

Emniyet görevlilerinden; silah taşıma yetkileri, kamu güvenliğinden sorumlu olmaları ve geniş bir takdir yetkisinden yararlanmaları nedeniyle tarafsız görev yapmaları beklenir. Bu tarafsızlığı sınayacak olan ise toplumdur. 1970'li yılların ikinci yarısında artan toplumsal hareketlilikle; ama özellikle MC Hükümeti'nin kadrolaşma politikalarıyla birlikte polisin kaybettiği toplum nezdinde tarafsız davrandığına yönelik olan inançtır. Toplumla olan münasebetindeki merkezi öneminden hareketle Pol-Der, polis meşruiyetinin temel bileşeni olan tarafsızlığı yeniden kazanmak ve uygulamak amacı üzerinde önemle durmuştur.

Pol-Der Genel Başkanı Kazım Ulusoy “iktidar hangi siyasi parti tarafından temsil edilirse edilsin, malum görevlisi, siyasal düşünce ve sempatilerden sıyrılarak halka hizmet etmek durumundadır” demek suretiyle polisin tarafsızlığına vurgu yapmaktadır. Ona göre, polis gibi şiddet kullanma hakkını yasal olarak elinde tutan; üstelik bu hakkı topluma karşı kullanan bir kurumda tarafsızlık ilkesinin önemi diğer kurum ve kamu görevlilerine göre çok daha kritik önemdedir. Sözlerinin devamında Ulusoy, devlet memurlarının da bir siyasi düşüncesi olabileceğini ancak memurun kamu hizmetinin gereği olarak tarafsızlığını korumak zorunda olduğunu belirtmektedir:

Tüm kamu personeli açısından önem taşıyan tarafsızlık ilkesi, Emniyet Görevlileri açısından daha da hayati bir önem taşımaktadır. Çünkü Emniyet hizmetlerinde çalışanlar, diğer, kamu personeline farklı olarak, kanunu temsil ederler. Kanun hâkimiyetini sağlarlar. Bu görevin gereği olarak da kendilerine zor kullanma yetkisi, hatta silah kullanma yetkisi tanınmıştır. Bu yetkilerin tarafsızlıktan uzak olarak kullanılması tamiri mümkün olmayan neticeler doğurur. Polis halk bütünleşmesini engeller. Halkın polise olan güveni kaybolur. Teşkilata saygınlığını yitirir (5. Genel Kuruldan Ulusoy: Hizmetler Devlete ve Halka Yönelik Olmalıdır, 1976, 6).

Pol-Der’in tarafsızlık üzerindeki vurgusu söylem düzeyinde kalmanın ötesine geçme talebiyle ve çeşitli öneriler ışığında pratiğe geçme niyetindedir. Tarafsız kalabilmek için Pol-Der üyesi polisler, ilk olarak, İçişleri Bakanlığı’na bağlı ve ona karşı sorumlu olmaktan ziyade; siyasal iktidarın üzerlerindeki etkisini sınırlandıracak bir kurumsal yeniden yapılanma gereksiniminin karşılanmasını talep etmiştir. Konuyla ilgili olarak Pol-Der Gazetesi’nin henüz ilk sayısında Kemal Bilgen şunları yazmıştır:

“Personel mevcudu elli bini aşan, araç, gereç, silahla mücehhez olan bir kuruluşa siyasi iktidarın tayin edeceği bir genel müdür yerine ülkede polis devleti nizamı isteniyorsa hiçbir vakit geçirmeden Devlet başkanının kontenjanına dâhil, bağımsız bir emniyet ve asayiş bakanlığı tevdi edilmelidir. Bugün içinde bulunduğumuz ortam bunu zaruri kılmaktadır” (Bilgen, 1975, 3).

15 Temmuz 1976’da Pol-Der’in 5. Olağan Genel Kurulu’dan sonra kamuoyuna sunulan “Tüm Ulusumuza” başlıklı bildiride yine polisin tarafsızlığına vurgu vardır. Ayrıca, tarafsızlığı sağlamak amacıyla ve onunla birebir ilişkili olacak biçimde yasallık ve yasa ile sınırlanma ilkeleri de söylemlere eklenir. Buna göre, “tüm yurttaşlara eşit, yansız, ayırdetmeksizin ve incelikle davranmak polis yönetiminin temel politikası olmalıdır. Şurası unutulmamalıdır ki, halkın polise ve yasalara karşı tutumunun oluşturulmasında en önemli etken polisin kendisidir” (Pol-Der: “Polis Yönetiminin Temel Politikası Tüm Yurttaşlara Eşit ve Yansız Davranmak Olmalıdır”, 1976, 1).

Yasallık ile ilgili, örneğin, Pol-Der İzmir Şubesi'nin 4-5 Şubat 1977'de gerçekleştirilen Olağan Genel Kurulu'nda konuşma yapan Pol-Der Genel Başkanı Kazım Ulusoy, polisin Cumhuriyet kanunlarının polisi olması gerektiğini vurgulamaktadır (Türk Polisi Olarak Ülkemizin Bugünkü Ortamdan Biran Önce Kurtarılmasını İstiyoruz, 1977, 1). Benzer şekilde, Pol-Der Ankara Şubesi'nin 19 Haziran 1977 tarihli 1. Olağan Genel Kurul Bildirisi'nde yasa ile sınırlı olma durumuna dair yapılan göndermeler dikkat çekmektedir:

...Polis Derneği'nin (POL-DER) Ankara Şubesi 1. Olağan Genel Kurulu olarak ülkemizdeki yasa-dışı ve Anayasamızın temel ilkelerine temelden karşıt siyasal ve yönetsel uygulamalara (...) karşı olduğumuzu ve bu gibi yasa-dışılıklara karşı tüm halkımızla birlikte direneceğimizi ve hiçbir engelleyici tutumun bizleri demokratik polis ilkeleri için mücadeleden alıkoyamayacağını ilan ederiz" (Öner, 2003, 77).

Pol-Der'in kuruluşunda yasa ile sınırlı olma ve yasallık ilkelerine yapılan vurgu diğer toplumsal baskı grupları tarafından da fark edilmiştir. DİSK Genel Sekreteri Fehmi Işıklar, 1978 yılının Temmuz ayında Pol-Der'in kapatılması mevzusu tartışılırken, Derneğin ortaya çıkış neden ve gerekçelerini her şeyden çok siyasal iktidar güdümünde polis örgütünün yasa-dışı olarak araçsallaştırılma isteğine bir tepki olarak nitelendirmekte ve şöyle tarif etmektedir:

"MC Döneminde yüzlerce faşist militanın polis örgütü içine yerleştirilmesi ve MC'nin kolluk kuvvetleri üzerindeki yasa-dışı zorbalığı, yasalar içinde çalışmak isteyen kolluk kuvvetlerinin Pol-Der etrafında örgütlenmesinde önde gelen bir etken olmuştur (DİSK Genel Sekreteri, POL-DER'in Kapatılmasına Karşı Çıktı, 1978, 9).

Yine Pol-Der Gazetesi'nde yayınlanan yazısında Dernek Başkanı Kazım Ulusoy yasa ile sınırlı olma durumunu bir adım daha öteye taşımaktadır. Ulusoy, yazısında, yasa-dışı emirlere uyulmamasının Anayasal bir hak olduğunun altını çizmektedir.

Bu bakımdan bireysel veya toplumsal adli olaylarda, siyasal amaçlı olaylarda polis yalnızca yasaların emrettiği tedbirleri almalı ve işlemleri yapmalıdırlar. Bu arada hükümetin gerekli gördüğü tedbirleri yerine getirmekle de yükümlüdür. Bu, görevlilerin, siyasi iktidarın her türlü emir ve davranışlarına karşı boyun eğmeleri anlamına gelmemelidir. Anayasamızın kabul ettiği hukuk düzeni içerisinde siyasi iktidarın emirleri de yerine getirilmeyebilir (Ulusoy, 1976,1).

Atabek (1975, 5), "Halkın Polisi Olmak" başlıklı yazısında Pol-Der'in ayırt edici sloganının içerisinde yasallığı da dâhil etmek suretiyle polis-toplum ilişkilerinde polisin yasalara uymasının sahip olduğu önemi vurgulayarak, aslında, meşruiyet ilişkisi temelinde devlet, toplum ve polis arasında kurulan bağı ön plana çıkarmaktadır:

"Yurttaşların yasalara uymalarını sağlamakla görevli polis, yasalara öncelikle kendisinin saygılı olması gerektiği görev ve disiplin anlayışı içerisinde. Bu nedenledir ki polis, amirinin her

emrini eksiksiz bir biçimde yerine getirmek zorunda görmektedir kendini. Amirlerinin ise yasalara ne derece saygılı olduğu tartışma konusudur.”

Pol-Der’li polislerle yapılan görüşmelerde ise polis memurlarının yasaları bilmek ve gerektiğinde yasalar temelinde kendilerine amirleri tarafından siyasal saiklerle verilen emirlere direnmek üzerinde ayrıca durdukları görülmektedir. Pol-Der’in de polislere yasaları öğretene ve bu yasalar üzerine tartışmaların gerçekleştiği ve deneyimlerin paylaşıldığı bir zemin olarak işlev gördüğü rahatlıkla söylenebilir (Sedat Yeşiltepe, Hüseyin Salmanhoğlu, kişisel görüşme, 27 Ekim 2016). Derneğin ana tüzüğünde derneğin amaçları sıralanırken “üyelerinin hukuki haklarının tanınması ve korunmasının sağlanması” henüz 2. maddede yer almaktadır.

Yasaların bilinmesi ve uygulanmasına verilen önem Pol-Der tarafından kurulan EM-TEŞ Hukuk Bürosu’nun varlığı ile de somutlanır. Bu kurum sayesinde ilk etapta Ankara’da bulunan Emniyet Teşkilatı mensuplarının tüm hukuki itilafları aylık cüzi bir miktarla takip edilme imkânına kavuşur (EM-TEŞ Hukuk Bürosu Kuruldu, 1975, 1-4). Örneğin, görevlerinden haksız yere uzaklaştırılan²⁶¹ polis memurlarının hukuki sorunları Pol-Der’in EM-TEŞ vasıtasıyla sunduğu hukuki hizmetler sayesinde çözümlenir.

Burada, yasallığın da meşruiyete dâhil edilmesi önemlidir. Dernek üyesi polisler nezdinde yasallığı engelleyen polis amirleridir. Polis amirleri ise siyasal iktidarın denetimindedir. Polis amirlerinin verdiği emirlerin yasaya uymadığı koşullar ağırlıklı olarak siyasallaşma dinamiklerinin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, bu bölümün başında not düştüğümüz üzere analiz düzeyinde ayırdığımız meşruiyet ve siyasallaşma, nihayetinde, uygulama düzeyinde aynı potada erimektedir.

6.2.2.2. Halkın polisi olma ihtiyacı ve polis–halk ilişkilerinin tamiri

“Halkın polisi” sloganı, Pol-Der’i kendisini önceleyen diğer polis örgütlenmelerinden ayıran ve bir adım önde konumlandıran niteliğiyle incelenmeye değerdir. Üstelik “halkın polisi olmak istiyoruz” sloganı, Pol-Der’i Batı demokrasilerinde yine 1970’li yıllarda gelişen ancak mesleki çıkar odaklı ve özlük hakları savunusu ile sınırlı olan sol sendikal

²⁶¹ Toplum Polisi olarak görev yapan polis memurları, Toplum Zabıtası Kanunu’na göre görevlerinde başarısız bulundukları takdirde başka birimlerde çalışmamak üzere görevden uzaklaştırılmaktaydılar. Bu kanun, polis amirlerine ideolojik, siyasi ve bireysel nedenlerle polis memurlarını görevden uzaklaştırabilme imkânı sağlamaktadır. Bkz. (Toplum Zabıtası Kurulması Hakkında Kanun, 1965).

polis örgütlenmelerinden de farklı bir konuma yerleştirmektedir. Halkın polisi sloganı Türkiye tarihinde polisin, topluma uzattığı biricik el olması bakımından Pol-Der’i, topluma dönük çehresi ile tarihsel olarak nev-i şahsına münhasır bir örnek haline getirmektedir.

Pol-Der’in ortaya çıkış gerekçelerinden en önemlisi polisin toplumun önemli bir kesiminden rıza devşirememeye başlaması ile ilgilidir. Pol-Der’in devletin yerine halkın polisi olma gayesi de tam anlamıyla bu meşruiyetin geri kazanılma çabası olarak okunabilir. Örneğin, Pol-Der’in yayın organının sayfalarında Gürbüz Atabek (1975, 1), “Halkın Polisi Olmak” başlıklı yazısında, idare edenlerin çeşitli davranışları nedeniyle polis örgütünün saygı ve sevgi duyduğu halkından koparıldığı tespiti yapmaktadır. Ona göre bu kopukluk her geçen gün genişlemeye devam etmektedir. Bu nedenle de polis toplumun karşısında olmaktan ve gösterilmekten artık hoşlanmamaktadır.

Polis-halk ilişkisinin yeniden inşası ve polis-toplum arasında kopan bağın yeniden kurulması için polisin topluma açılma isteği Pol-Der’in kuruluş amacı bakımından merkezi bir konum elde eder. Bu doğrultuda Pol-Der’li polislerin söylemlerinde devlet ve toplum keskin bir biçimde ayrışır. Devletin değil de toplumun polisi olmak isteyen Pol-Der toplumla diyalog kurmak amacıyla yola çıkar.

“Derneğimiz Pol-Der’in ana amaçlarından biri de biz polisleri “öcü olarak görüp çocuğunu bile böyle bir vurgulama ile korkutan, hakkımızdaki bu imajı silip ondan yana olduğumuzu onun hizmetinde olduğumuzu anlatmak ve ispat etmektir. Bunun için ılımlı ilişki ve olumlu ilişki kurmak zorunluluğumuz vardır” (Sedat Yeşiltepe, kişisel görüşme, 27 Ekim 2016).

Pol-Der’in halkın polisi sloganının derneğin varlık nedeni olarak özetleyebileceğimiz karakteri en rahat bizzat Pol-Der’in ambleminden okunabilir. Pol-Der’in ambleminin merkezinde polisten önce halk vardır.²⁶² Polis teşkilatının ambleminin alt kısmında kalabalık bir biçimde halk yer alır. Toplum, bu haliyle, hem polisin koruması altındadır hem de polisin varlığının bizzat temelindedir. Toplumun polise önceliği olarak yorumlayabileceğimiz bu anlayış, sonrasında, Derneğin yayın organı olan Pol-Der Gazetesi’nin ilk sayısından itibaren de sıklıkla tekrarlanmıştır.

²⁶² Pol-Der’in sembolü olan amblem için bkz. Ek 2.

Pol-Der'in halkın polisi olma sloganı ile özetleyebileceğimiz toplumla ilişkilerini düzeltme çabasının en önemli göstergesi bizzat Pol-Der Gazetesi'nin yayınlanmasıdır.²⁶³ Dernek üyeleri ve yöneticileri, buradan, hem meslektaşlarına hem de topluma ulaşabilme imkânını yakalamak istemektedir. Sadece polis memurlarına yönelik olmayıp halka da satılan ve halk tarafından da okunan Pol-Der Gazetesi incelendiğinde Pol-Der'in başlıca amacı olarak bozulan polis-halk ilişkilerinin iyileştirilmesi çabası göze çarpar. Yine, Pol-Der'in üyelerinin ve yöneticilerinin söyleminde de “halkın polisi olmak istiyoruz” ifadesi deyim yerindeyse Derneğin bütün anlayışını özetleyen ve Pol-Der'in tüm tabanı tarafından da paylaşılan bir şiar halini alır.

Derneğin başlıca yayın organı olan Pol-Der Gazetesi, Aralık 1975 tarihinde yayınlanan üçüncü sayısında ana başlık olarak şu cümleyi seçer: “Polis, bütününde bulunduğu halka karşı değildir”.²⁶⁴ Devamında, gazetede, polis ve toplum çatışmasının tarihi karanlık bunalımların; politik oyunlardan uzak ilişkiler ise hürriyet ve demokrasinin işaretleridir denilmekte ve polisin yalnız milletin vekilleri tarafından çıkarılan ve onun adına yapılan yasaların emirlerine tabi olduğu vurgulanmaktadır.

Pol-Der Gazetesi'nde yer bulan Polis Arkadaş köşesi Pol-Der'in toplumla diyalog kurma çabasının somut bir örneğidir. Buna ilaveten, Pol-Der, Halkla Dayanışma Geceleri de düzenlemektedir. Yine Pol-Der Gazetesi'nde açılan “Minikler Özel Köşemiz” başlıklı bölümde, polisin toplumla bozulan ilişkilerini düzeltme çabası çocuklara değin uzanmaktadır. İlgili bölümün tanıtım yazısında gazete şu satırlara yer vermektedir:

“...halkımızdan çocuklarımıza Polis sevgisini aşılamayı, kendi Polislerinden korkmamayı öğretmenlerini bu köşemiz de, yayınlanmak üzere miniklerimizin şiir, fıkra ve karikatürlerini bize göndermelerinde yardımcı olmalarını rica ediyoruz (Miniklere Özel Köşemiz, 1975, 6).

Gazetede polisin toplumun polisi olma çabasına yönelik takdirlerini sunan vatandaş mektupları da yer almaktadır:

Gerçek bir Türk polisinin değerini yayınlamış olduğunuz Pol-Der adlı gazetenizle kamuoyuna tanıtmanıza kişi olarak takdirlere şayansınızdır. Bu vesileyle derneğiniz üye olmayı bir vatandaş olarak üye olmayı kendime görev sayıyorum (Mensuplarımızın Dikkatine, 1976, 3).

²⁶³ Pol-Der Gazetesi, aylık olarak yayınlanmaya başlamış bir dergi olsa da ileriki dönemlerde Pol-Der'in yaşadığı sorunlarla birlikte 2-3 aylık sürelerle de yayınlandığı görülmüştür. Gazete, 23 sayıya ulaşmayı başarmış ve en son Eylül 1978 tarihinde basılmıştır (Şimşek, 2015, 141).

²⁶⁴ Polisin toplumun parçası olduğuna yönelik inanç Pol-Der'li polislerle yapılan kişisel görüşmelerde de tespit edilmiştir. Sedat Yeşiltepe ile gerçekleştirilen mülakatta toplumun polisi olma çabası Pol-Der üyesi Yeşiltepe tarafından sıklıkla vurgulanmıştır (Sedat Yeşiltepe, Hüseyin Salmanlıoğlu, kişisel görüşme, 27 Ekim 2016).

Pol-Der Gazetesi'nde Çağın Polisi'nin özellikleri sıralanırken halkla kurulan diyaloga önemli atıflar vardır:

“Polisin halkın dışında, halkın sorunlarına ilgisiz ve kayıtsız bırakılarak soyutlanması değil, değişik zaman ve koşullarda halk'la diyalogun kurulmasına önem verilmesi, eleştirme ve eleştirilmek özgürlüğü hoşgörüsüne yer vererek, polise gerçek kişiliğinin kazandırılması (Çağın Polisi, 1976, 1-6).”

Yukarıda sayılanlar dışında, bireysel ya da grup olarak Pol-Der üyesi polislerin girişimleri de toplumla bozulan ilişkilerin düzeltilmesi adına sarf edilen çabayı ortaya koymaktadır. Pol-Der üyesi polisler meslektaşlarını gözetim ve denetim altında tutmak suretiyle haksız davranışta bulunan, yetkisini aşan veya polislik mesleğini yanlış algılamak suretiyle ceza odaklı polisliği gerçekleştirenleri uyarmakta ve vatandaşın yanında yer aldığını göstermektedir.²⁶⁵ Burada, Pol-Der tarafından tercih edilen suçun denetimi ideolojisine odaklı polislik değil de kamu hizmeti rolüne odaklanan polisliktir. Konuyla ilgili olarak, örneğin, dönemin Pol-Der üyesi, Binali Taşlıçay yaptıklarını şöyle özetlemektedir:

“Halkın polisi denilirdi bize. Biz tarafsız polistik (...)

Haksız yere kızcağızı getirmişler işkence ediyorlar. “Ya ne yapıyorsun, niye yapıyorsun” derdik. Polisin görevi işkence yapmak değil ki. Eğer kanıtın varsa gönder mahkemeye, kimse bir şey demiyor. Onun cezasını polis veremez ki²⁶⁶.

Tüm bunlara ek olarak, Pol-Der'in toplumun yanında ve onun için yer aldığına dair bakış açısı, Derneğin gerektiğinde istihbarata dair bilgileri toplumun dikkatine sunmak suretiyle öz kurumsal eleştirisini de yapması ile somutlanmaktadır. Bu az önce bahsettiğimiz ve polisin suçun denetimi ideolojisi ile kamu hizmeti ideolojisi arasında yaptığı tercihin ikincisinden yana olduğunun önemli bir göstergesidir. Örneğin, Pol-Der İstanbul Şubesi, İstanbul Üniversitesi'nde Mart 1978'de gerçekleşen katliamın istihbarat bilgilerinin katliamdan 10 gün önce yetkili Emniyet Müdürlüğü ile paylaşıldığını resmi belgenin kamuoyuna açıklanması ile duyurmaktadır (POL-DER. “Üniversite Katliamı 10 Gün Önceden Biliniyordu”, 1978, 1-8). Bu durum, Pol-Der'in üstlendiği kurumsal

²⁶⁵Ceza ve şiddet odaklı polislik yerine topluma hizmet eden polis anlayışı temelinde polisin meşruiyet arayışı dönem süresince sadece Pol-Der tarafından savunulmamıştır. Örneğin, Polis Emeklileri Derneği İzmir Şubesi Başkanı Esat Alver yaptığı açıklamada, “üniformalı polisi silahtan arıtmak gerekir. Böylece, silahlanmış olan öğrenci karşısında silahsız güvenlik kuvvetine daha çok saygı duyacak ve sevecektir (...) Bu yüzden, üniformalı polisi silahtan arıtmak, topluma örnek hale getirmek lazımdır” demek suretiyle polis-toplum yaklaşması için polisin şiddetten uzaklaşması gerektiğini savunmaktadır (Polis Emeklileri: “Polisler Silahtan Arınırsa, Öğrenciler Güvenlik Kuvvetlerine Saygı ve Sevgi Duyar, 1976, 52).

²⁶⁶ Binali Taşlıçay ile yapılan röportajın tamamı için bkz. (<http://sendika10.org/2013/07/Pol-Der-uyesi-emekli-polis-taslicay-polis-emir-kuludur-ama-kimse-polise-git-sunu-oldur-diyemez>).

rolü sorguladığını ve devletin polisi olmanın önüne toplumun polisi olma gayretini koyduğunu göstermektedir.

Kurumsal rolün sorgulanması ve buna paralel olarak bireysel takdir yetkisini kullanmak suretiyle polisin toplumsal olaylara müdahalesi de Pol-Der'in toplumla bütünleşme çabalarının önemli bir göstergesidir. Örneğin, 25 Aralık 1976 tarihinde Beşevler semtinde solcu öğrencilerin dövülmesine karşı çıkarak bazı toplum polisleriyle dövüşen Ankara Emniyeti'nde görevli komiser Ömer Çoban, Komiser Yardımcısı Mustafa Doğmuş ve polis memuru Sedat Yeşiltepe, Asliye Ceza Mahkeme'sinde haklarında açılan davadan beraat etmişlerdir.²⁶⁷

Yine Ankara'da görev yapmakta olan Pol-Der üyesi Sedat Yeşiltepe, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının asıldığı gün olan 6 Mayıs'ın 1975 yılındaki anmasında Züleyha Akın adlı bir kız öğrenciyi ve onunla birlikte 18 solcu öğrenciyi Ülkücülerin ve diğer polislerin dayacağından silah çekmek suretiyle kurtardığını aktarmaktadır. Bu olay sonrasında Yeşiltepe hakkında TCK'ya karşı gelmekten ve memura mukavemetten Ankara Yenimahalle 2. Asliye Ceza Mahkemesi'nde dava açılmıştır. Dava sonucunda beraat eden Sedat Yeşiltepe lehine mahkemede tanıklık yapanlar arasında Züleyha Akın ile diğer 18 öğrenci de bulunmaktadır (Sedat Yeşiltepe, kişisel görüşme, 27 Ekim 2016).

Pol-Der'li polislerin, Sivas Divriği Lisesi'nde Ülkücü öğrencilerle solcu öğrenciler arasındaki çatışmaları engellemek amacıyla Ülkücülerin yanında yer alan ve müdahalede bulunmayan polislere tepki olarak çatışmaların seyrine müdahil olması ve Divriği Ülkü Ocakları Derneği Başkanını tutuklatması da yine polisin işçi, öğrenciler başta olmak üzere muhalif toplumsal kesimlerle diyalog kurma çabasına örnek olarak gösterilebilir (Sedat Yeşiltepe, kişisel görüşme, 27 Ekim 2016).²⁶⁸ Yine aynı olay kapsamında, polis memuru Yeşiltepe, solcu öğrenci liderinin babasıyla da görüştüğünü ve ondan oğlunu uyarmasını istediğini belirtmektedir (Sedat Yeşiltepe, kişisel görüşme, 27 Ekim 2016).

²⁶⁷ İlgili polis memurları olay sonrasında önce görevden alınmış ardından da başka illere tayin edilmişlerdir. Çanakkale Milletvekili Orhan Çaneri'nin görevden alma ve tayinle ilgili yazılı soru önergesine cevabında İçişleri Bakanlığı, tutum ve davranışları nedeniyle ilgili polis memurlarının bulundukları yerde görevlerine devam etmelerinin sakıncalı bulunduğunun Valilikçe kendilerine bildirilmesinden sonra Erzincan, Kocaeli ve Samsun illerine atandıklarını belirtmiştir. TBMM Tutanak Dergisi, 1975, 69).

²⁶⁸ Yeşiltepe, bu müdahalesinden sonra Emniyet Komiseri ile arasının açıldığını, buna bağlı olarak izin haklarının eşinin doğum yapmış olmasına rağmen komiseri tarafından kendisine kullanılmadığını iddia etmektedir (Sedat Yeşiltepe, kişisel görüşme, 27 Ekim 2016).

Pol-Der'in toplumla bütünleşme çabası, kendisini, öğrencilere karşı yeniden düzenlenmek istenen polis tavrında da göstermektedir. Örneğin Öner, dernek adına solcu öğrenci hareketleri ve gösterilerine müdahalede bulunmama kararı aldıklarını ve bu nedenle de öğrencilerin Pol-Der'li polislerin görevde olduğu zaman ve mekânlarda gösteri ve yürüyüş düzenlemeye gayret gösterdiklerini belirtmektedir (Öner, 2003, 83). Yine bu dönem boyunca Pol-Der'li polisler, özellikle Ankara başta olmak üzere, çeşitli şehirlerde düzenlenen öğrenci gösterilerinde şiddet uygulayan Ülkücü polislerin yaka numaralarını almakta ve Pol-Der Genel Merkezi'ne şikâyet etmektedirler. Bununla da sınırlı kalmayan Pol-Der'li polisler, Ankara Üniversitesi ya da Cumhuriyet Lisesi gibi üniversite ve liselerde düzenlenen sol eylemlerde öğrencilere destek olmak üzere gönüllü olarak gidip Pol-Bir'li polislerin uyguladığı şiddete karşı mücadele etmektedirler (Seda Öz-Yıldız, kişisel görüşme, 25 Ocak 2017).

Pol-Der'li polisler, bir başka kamu görevlisi olan öğretmenlerin derneği olan Töb-Der'in çeşitli mitinglerinde Töb-Der'li öğretmenlerin güvenliğini sağladıklarını da belirtmektedirler. Töb-Der'li öğretmenleri gösterileri ya da direnişleri sırasında sert polis müdahalelerinden koruyan Pol-Der'li polisler derneğin afişlemesini yapan öğretmenleri de faaliyetleri sırasında koruduklarını belirtmektedirler (Sedat Yeşiltepe, Hüseyin Salmanlıoğlu, kişisel görüşme, 27 Ekim 2016).

Yukarıda sayılanlardan farklı olarak, pasif destek yerine, Pol-Der'li polislerin bu dönemde diğer derneklerle birlikte ya da onlara destek olmak amacıyla bazı mitingler düzenledikleri de tanıkların anılarından anlaşılmaktadır. Örneğin Hüseyin Salmanlıoğlu Niğde'de görev yaparken, burada gerçekleştirilen Pahalılığı ve İşsizliği Protesto mitinginde Pol-Der'li polislerin de ön saflarda yer aldığını belirtmektedir (Hüseyin Salmanlıoğlu, kişisel görüşme, 27 Ekim 2016).

Yukarıdaki örneklerden anlaşılabacağı üzere Pol-Der'in toplumla diyalog kurma amacından yola çıktığı ve giderek toplumla birlikte hareket etmeye başladığı anlaşılmaktadır. Kaybettiği meşruiyetini geri kazanmak uğruna Pol-Der'li polislerin topluma hitap etme ve toplumun yanında yer alma çabası, günden güne daha da hissedilir hale gelmiştir.

Ancak, öğrenci ve işçi eylemlerine verilen destek ile polislerin doğrudan muhalif eylemlerde yer almaları halkın polisi sloganının zaman geçtikçe siyasallaşan niteliğini de göstermektedir. Bu noktada Huggins'in (1998) yaptığı hatırlatma önemlidir. Türkiye'de olduğu gibi polisin henüz tam anlamıyla profesyonelleşemediği teşkilatlarda suçun denetimi ideolojisinin yerini alan kamu hizmeti ideolojisinin polislerin hizmet ettikleri toplumdan fazlasıyla etkilenmeleri sonucunu doğurması olasıdır. Pol-Der örneğinde olan da budur. Henüz mesleki ve örgütsel aidiyetleri gelişmemiş ve profesyonelleşememiş polisin yüzünü topluma döndürmesi, onu, aynı zamanda bünyesinde yer aldığı toplumun sınıfsal ve etnik aidiyetlerine maruz bırakabilmektedir.

6.2.3. Özerklik Arayışı

Teorik kısımda üzerinde durduğumuz polisin özerkliğinin makro boyutunu oluşturan kurumsal özerklik kavramı Pol-Der'in ortaya çıkışını anlamak bakımından kilit önemdedir. Öte yandan, Pol-Der'i mümkün kılan temel bileşenlerden biri olarak özerklik kavramı, Pol-Der'in ortaya çıkışı ile birlikte daha da fazla talep edilen ve arzulanan bir nitelik kazanmıştır. Burada var olan diyalektik doku, Pol-Der'i mümkün kılan son nitelik olarak kurumsal özerkliği Pol-Der'in hem nedeni hem de sonucu olarak iki boyutuyla ele almayı zorunlu kılmaktadır.

İlk olarak, polisin 1970'li yıllarda ve özellikle MC Hükümeti döneminde kurumsal özerkliğini arttıran üç nedenden söz edilmelidir:

- Siyasal kriz ortamında devlet aygıtlarından zor/güvenlik aygıtının ön plana, devletin zor aygıtında ise polisin ön plana çıkması²⁶⁹
- Konsolide bir siyasal iktidar yerine kısa süreli koalisyonların hâkim olduğu bir siyasal ortam
- Polisin siyasallaşmasına paralel olarak seyreden özerklik artışı

Teorik bölümde detaylandırdığımız üzere, meşruiyet bağının devlet, toplum ve polis arasındaki ilişkide işgal ettiği kritik konum, polise, içkin olduğu siyasal ve toplumsal

²⁶⁹ Burada polisin devletin güvenlik aygıtı bünyesinde bir adım ön plana çıktığı yönündeki tespite itinayla yaklaşılmalıdır. Dönem her durumda 1971 Muhtırası'nın güvenlik bürokrasisine verdiği geniş yetki ve nüfuz alanıyla tabi ki ordunun gölgesi altındadır. Polisi görelilik olarak ön plana çıkaran siyasal sahnenin milliyetçilik ve komünizm üzerinden ikiye bölünmesi ve anti-komünizm mücadelesinde polisin mutlak suretle yüklenmesi gereken roldür. Nihayetinde, artan sol muhalefet bir asayiş meselesi olarak algılandığı ölçüde polis tarafından çözümlenmek istenmektedir.

ilişki ve mücadelelerde belirli bir manevra kabiliyeti ve hareket kapasitesi sağlar. Sosyo-politik mücadeleler ekseninde genişleyip daralan polisin özerkliği yukarıda sayılan üç gerekçeden hareketle Pol-Der'in nüvelendiği 1970'li yılların şartlarında gelişir ve genişler.

Detaylandırmak gerekirse, ilk olarak, bu dönemde devlet kapasitesinin yitimi ile de ilgili olarak kendini gösteren asayişsizlik ve iç çatışma eksenli siyasal kriz ortamında devlet güvenliğinin yeniden inşası için devletin zor/güvenlik aygıtının bir adım öne çıktığı belirtilebilir. Devletin kendini savunmak için hukuk ve düzen alanına çekildiği böylesine durumlarda kamu düzeninden ve devletin güvenliğinden sorumlu polis ve ordunun üstleneceği sorumluluk şüphesiz büyük olacaktır. Bora'nın (1994) 1990'lı yıllar için kullandığı devletin güvenlik birimlerinin “hiperaktif hali” kavramsallaştırmasının, 1970'li yılların siyasal kriz şartları için de geçerli olduğu rahatlıkla söylenebilir. Diğer taraftan devletin güvenlik aygıtı içerisinde de polisin –ordunun her daim gerisinde kalmak şartıyla- kendisiyle olan yarışında bir adım da olsa ön plana çıktığı tespiti yapılabilir. Bu durum, öncelikle savaş gibi dış tehdidin ön planda olduğu ve orduyu ön plana çıkaran konjonktürün²⁷⁰ tersine, Türkiye’de 1970’li yıllar boyunca iç tehdidin komünizm adı altında ve iç düşman söylemi ekseninde ortaya çıktığı ve tehdit algısını sınırların içine ve dolayısıyla polisin sorumluluğuna yüklediği dönem olması ile açıklanabilir.

Öte yandan, 1970’li yılların koalisyonlar dönemi olması da polisin görece özerkliğini arttıran bir gelişme olmuştur. Tek partinin uzun yıllar yönetmek suretiyle iktidarını konsolide ettiği ülkelerin siyasal ve toplumsal yapılarında, polis teşkilatı hükümetin polisi olduğunu bilir ve buna göre davranır. Hâlbuki koalisyonların hüküm sürdüğü toplumsal ve siyasal dönemlerde, polis teşkilatı siyasal iktidarın ve dolayısıyla kadrolaşma politikalarının gelip geçiciliği ve yarım kalmışlığı sayesinde çok daha geniş

²⁷⁰ Savaş ortamında polisin silinen yetki ve özerkliğine ilişkin önemli bir örnek Türkiye’de 1918-1922 yılları arasında devam eden Milli Mücadele döneminden verilebilir. Bu dönem boyunca polisin özerkliği temelinde İttihat ve Terakki dönemi boyunca edinilen tüm kazanımlar ortadan kalkmıştır. Öyle ki Ergut’a göre (2012: 352), bu dönemde polis örgütünün çözülmesi ve ordunun kazandığı güç, “polisin ordu karşısındaki algısını derinden etkilemiş ve kendisini hiçbir alanda orduya karşısına almaya muktedir görmemiştir. Belirli güç ilişkileri tarihin dönüm noktalarında bir kez kurumsallaştıktan sonra bir daha değişimleri oldukça güçtür ve geleceği de önemli oranda belirlerler.” Başka bir örnek İsrail polis teşkilatından verilebilir. Burada, siyasal konjonktürün savaş tarafından belirlenmesi orduyu ön plana çıkarmıştır. İsrail’de ordunun polislik işini dahi kendi tekeline aldığı tespiti yapılabilir (Brewer ve diğ., 1996).

bir manevra alanı bulabilir. 1970’li yılların kısa süreli koalisyonlarla yüklü siyasal yaşamı polisin özerkliği bakımından elverişli bir dönem sunar. Örneğin, MC Hükümeti, kendisinden önceki CHP-MSP koalisyonunun kadrolaşmasını tümünden değiştirmiş; MC Hükümeti’ni takip eden Ecevit Hükümeti döneminde ise polis kadroları sil baştan değişikliğe uğramıştır.

Son olarak, önceki bölümlerde üzerinde durduğumuz üzere, 1970’li yıllarda polisin siyasallaşması da yine polisin özerkliğini arttıran bir diğer faktör olarak ortaya çıkmıştır. Siyasal iktidarın baskısı bir yandan, toplumdan rıza devşirme ve meşruiyetini yeniden üretme çabası diğer yandan polisi sosyo-politik karmaşık bir çelişkiler ağı içerisine yerleştirir. Siyasal iktidarın artan baskısı polisi özerkliğine sahip çıkma konusunda teşvik eder. Siyasal iktidarın baskısından çıkmanın en sağlam yolu ise polisin aktör olarak kendini göstermesi ve polis adına yürüteceği bir örgütlenme anlayışı ile kurumsal özerkliğini arttırma çabası ile mümkün olabilir. Pol-Der’in talep ettiği de tam olarak budur: Polisin polis tarafından ve polislik için yönetimi.

Yukarıda sayılan şartlar temelinde mikro ve makro düzeylerde görelî bir özerklikten yararlandığını iddia ettiğimiz polisler, hem siyasal iktidarın baskısından kurtulmak hem de teşkilat içerisinde süregiden amir-memur ayrımını memurlar lehine yeniden düzenlemek amacıyla Pol-Der’e sarılırlar.²⁷¹ Buna ilaveten polisler, toplumla kendi başlarına inşa edebilecekleri ilişkiler kurmak yoluyla meşruiyet arttırma amacıyla ve dernekleşme yoluyla var olan özerkliklerini arttırma çabasına girerler.

Pol-Der Gazetesi’nde çağın polisi olmanın şartları tanımlanırken, özerklik için ayrı bir parantez açılır:

²⁷¹ Polisin özlük hakları için eyleme geçmesi bazı durumlarda orduyu karşısına alabilecek boyutlara değin ulaşmıştır. Basına yansımadağı halde toplum polislerinin hafızasında genişçe bir yer etmiş çok katılımlı böylesine bir eylem Aralık 1974’te Ankara Toplum Polisi bünyesinde gerçekleşmiştir. O dönemde halen Kıbrıs gerginliği gerekçesiyle devam eden sıkıyönetim altında bile toplum polisi göreve çıkmama kararı almak suretiyle bir protesto düzenleyebilmiştir. Ordu mensuplarının yararlandığı sıkıyönetim tazminatı kendilerine ödenmeyen polisler, sıkıyönetim komutanlığı emri altında olmalarına rağmen, direnişe gitmişler ve binlerce katılımcıya ulaşabilmişlerdir. Eylem neticesinde polislere, sıkıyönetim komutanlığının emriyle tazminatları ödenmiştir. Aynı günlerde, aynı gerekçeyle İstanbul Toplum Polisi’nde de protesto gösterisi gerçekleştirilse de direnişin yankıları sınırlı kalmıştır (Sedat Yeşiltepe, kişisel görüşme, 27 Ekim 2016).

“Polise belirli bir özerklik vermek. Ancak bu devlet içinde devlet anlayışı ve anlamında değil, özellikle tutum ve eylemleri ile siyasi iktidarların paravanası ve piyonu olmak durumundan kurtarılmalıdır. O zaman polis kendi vicdanı ile hesaplaşmak durumunda kalamayacağı gibi gerek de duymayacaktır. Tüm halk için bir güvence kaynağı olan polisin, kimisi için basit bir memur ve emir kulu, bir diğeri için öcü olmak durumundan kurtulabilir” (Çağın Polisi, 1976, 2).

Hem örgütsel yapının bulanık karakteri ve takdir yetkisinin bıraktığı açık alanlar hem de kendi kimliğini geliştirme ve buna bağlı olarak özgün çıkarlarını koruma isteği polisin özerklik arayışının başlıca gerekçeleri olarak belirir.

Özerklik kazanma mücadelesi bağlamında Pol-Der’in kurulduğu günden itibaren bu yönde başlıca üç hedefi olmuştur:

- Adli polisin oluşturulması²⁷²
- Emniyet Teşkilatı’nın İçişleri Bakanlığı’ndan ayrılması
- Ve sendikalaşma çabası

Yukarıda sayılan üç hedefi de birbirine bağlayan slogan ise şüphesiz “polisin polis tarafından yönetimi”dir. Pol-Der, bu bağlamda, ilk olarak, ilgili görevlerin tanımlanması sürecini kendi yönetmek isteyen bir yapılanma olarak belirlemiştir. Dolayısıyla kendi seçtiği görevlerin ifasında takdir yetkisini de yine bu görev tanımlarına uygun olarak kullanma niyeti yoğunluk kazanmaktadır.

Polisin biri emniyet ve asayişi sağlamak olarak tanımlanan *önleyici suç kolluğu*, diğeri ise suç soruşturması yürütürken işlettiği *adli kolluk* olmak üzere iki temel görevi bulunmaktadır. Toplumun kontrol ve denetimi bu iki kolluk sayesinde bütüncül ve birbirini tamamlayıcı bir biçimde işler. (İnanıcı, 2012, 15).

Kolluk görevleri ayrımı ve bunların iktidar ile ilişkileri açısından Türkiye’deki mevzuat diğer ülkelerdekinden farklı bir niteliğe sahiptir. Bu farklılık baskı mekanizmaları olarak hem polisin hem de yargının işleyişini derinden etkiler. Üstelik kolluk görevlerinin Türkiye’ye özgü durumu, polisin takdir yetkisi açısından da önemli sonuçlar ortaya çıkarır: Onu güçlendirir ve onun etki alanını genişletir.

Türkiye’de ayrı bir adli kolluk kurulmamış olması nedeniyle genel/idari kolluk aynı zamanda adalet kolluğu işlevini görür (Toksöz, 1984, 1635). Soruşturmalar polis

²⁷² 30 Nisan 1978 tarihinde İçişleri Bakanlığı ile Adalet Bakanlığı arasında imzalanan bir protokolle “Adli Zabıta” kurulması yönünde ilk adım atılmıştır (Polis Gücünün Bir Bölümü “Adli Zabıta” Görevi Yapacak, 1978, 1). Öte yandan adli kolluk ve idari kolluk görev ayrımı ve dağılımı hususunda tartışmalar bugün dahi devam etmektedir (Toksöz, 1984).

tarafından yürütülürken, aynı zamanda, polis takip, kovuşturma gibi zor kullanma ile yakından ilgili olan adli kolluk işlevlerini de yürütür. İşte suçlunun hem soruşturma hem de yakalama evrelerinde polisin yer alması sıkça tartışılan bir konudur. Bu iki sürecin birbirinden ayrılması gerektiği yargı faaliyetlerinin bağımsızlığı açısından büyük önem arz etmektedir. Söz konusu iki işlevin aynı kurum tarafından yürütülüyor olması ve iki kolluğun görev sahasının esnekliği neticesinde işlemler her daim siyasallaşmaya müsait görünür. Diğer bir deyişle İçişleri Bakanlığı'na bağlı bir kurum olarak polisin adli süreçteki geniş yetkisi hem kendisini hem de yargı mekanizmasını hükümetin etkisine açık hale getirir. Nihayetinde polisin takdir yetkisi hem genişler hem de siyasal baskı ve denetime maruz kalır. İşte Pol-Der'in adli kolluk üzerinde durması her şeyden çok polisin siyasal etkiden özerk hale gelmesi ile ilişkilidir.

Pol-Der'in ana yayın organı Pol-Der Gazetesi gözden geçirildiğinde göze çarpan en önemli taleplerden birinin mevcut dernek yapısının sendikaya evrilmesinin gerekliliği olduğu görülür. Diğer bir ifadeyle söylemek gerekirse Pol-Der, kurulduğu ilk günden itibaren bir sendika haline gelmek için çabalamıştır.²⁷³ Polisin otonomi arayışının en somut kanıtı sendikalaşmaya verilen önem ve öncelikte ifadesini bulmuştur.

Sendikalaşma çaba ve isteği iki şekilde Pol-Der'in özerklik isteği ile örtüşmektedir: İlk olarak hareket sendikalaştıkça hükümet karşısında bir güç oluşturabilecek ve bu sayede polisin merkezi yönetime bağıllığını aşındırabilecektir; İkinci olarak ise sendikalaştıkça hareket demilitarize olabilecektir. Diğer bir deyişle, doğrudan İçişleri bakanlığına bağlı, merkezden gelen emirleri uygulayan bir yapı olmak yerine belirli bir özerkliği olan, bağımsız bir idari kurum arayışında olan örgütlenme halini alabilecektir.

6.3. Pol-Der'in Özgün Yanı: İdeoloji ve Politika Üretimi

Polis ve siyaset arasındaki ilişkiyi farklı perspektiflerden incelediğimiz teorik bölümde önemle altını çizdiğimiz üzere bu ikisi arasında karşılıklı bir ilişki vardır. Bu karşılıklı ilişki, siyasal iktidarın polisi denetim altına alma çabasına tek taraflı bir biçimde odaklanılarak anlaşılamaz. Tek yönlü bu bakış açısını ters yöne çevirerek polisin de siyasete yönelik etkilerine göz atmak polis çalışmalarına dair nesnel bir bakış açısı için

²⁷³ 1971 Askeri Muhtırası sonrası gerçekleştirilen Anayasa değişiklikleri kamu personeli/memurun sendika kurmasını yasakladığı için Pol-Der sendika görünümlü dernek olarak ortaya çıkmıştır.

bir gerekliliktir (Bayley, 1975; Loubet del Bayle, 1981). Pol-Der örneği temelinde inceleyeceğimiz polis-siyaset ilişkisinin bu diğer boyutu, Bayley'nin (1983) Hindistan'da polis-siyaset ilişkisini incelediği çalışmasında yaptığı içeriden siyasallaşma/dışarıdan siyasallaşma ayrımı ile daha rahat anlaşılabilir. Birincisi siyasal iktidarın kurum üzerindeki stratejilerini ifade ederken ikincisi polisin bizzat siyaset yapıcı hale geldiği süreci tasvir etmekte kullanılmaktadır. İkinci anlamıyla polisin siyasete müdahalesi toplumun beklentilerinin siyasal iktidara iletilmesinden polislerin bizzat aktif veya pasif bir biçimde siyasal süreçlere müdahil olmasına değin çeşitli biçimlerde gerçekleşmektedir.

Siyasal iktidarın polise yönelik etkisi alışılmış ve gelenekselleşmiş bir karakteristik niteliğini kazanmış olsa da polisin siyasete dokunuşları ve müdahaleleri çoğu zaman gözlerden kaçır. Ancak, bazı istisnai durumlarda, bu dokunuş fazlasıyla ortadadır. İşte Pol-Der, ideoloji ve politika üreten niteliğiyle, Türkiye siyaseti açısından böylesine bir örnek oluşturmaktadır. Dolayısıyla üç aşamada incelediğimiz Pol-Der'i ortaya çıkaran nedenler, Pol-Der'i anlamak açısından yeterli değildir. Buna ilaveten Pol-Der'in ağzından yüksek sesle vurgulanan halkın polisi sloganı, sadece, topluma dönük meşruiyet arayışını karşılamaya yönelik değildir. Bu noktada, Pol-Der'i ve halkın polis sloganını siyasete yönelik etkisi ve ideoloji ve politika üreten niteliğiyle de inceleme ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. 1970'li yıllardan günümüze değin, halkın polisi sloganı ara ara hatırlanmış, tartışılmış toplum merkezli bir güvenlik anlayışını simgeleyen ve bunu polisin ağzından yapan özgün niteliğiyle başlı başına bir ideoloji ve politika üreticisidir.

Türkiye'de polisin örgütlenmesi ve militanlığı, diğer alanlarda olduğu gibi, 1970'li yılların şartlarında gelişir, dönüşür ve ideolojik politik bir içerikle donanır. Pol-Der Genel Başkanı Kazım Ulusoy'un da hatırlattığı gibi polislerin de toplumun diğer kesimleri gibi hak aramaya ve muhalefet etmeye hakkı vardır:

“Buna örgütün Türk halkının bir parçası olarak girdikleri faaliyetler yanında biz Polisler aynı kalkınmaya katkıda bulunamaz mıyız? Biz polisler halkın dışında mıyız? Türk halkı her türlü kalkınma yönünde biçimlenirken, daha yararlıyı ararken Polis geçmiş asırlarını mı yaşamalı? Toplumumuzla birlikte kalkınamaz mıyız? Ne engel var buna? (Özdiç, 2013b).

Bu doğrultuda 1970'li yılların sunduğu siyasal, sosyal ve iktisadi şartlar dâhilinde “halkın polisi” sloganı güvenlik ve kamu düzenine dair siyasete yön vermek isteyen bir içerikle donanır. Pol-Der'i halkın polisi olmak istiyoruz sloganında dile gelen meşruiyet

talebinin bir hayli ötesine geçiren (Reiner, 1978, 97) çok daha genel toplumsal ve siyasal bir perspektiften inceleme gereği bu noktada ortaya çıkar. Halkın polisi sloganının özü, Pol-Der'in ilerleyen dönemlerinde daha da koyulaşacak olan bir tonda polislik işlevinin ve kurumunun sorgulandığı bir başka mesaj içerir. Bu aslında polislik işine dair yeni bir ideolojinin üretimidir.

Huggins (1998, 14-15), polisliğe dair geliştirilen ideolojiler arasında bir ayrım yapar. Buna göre suçla mücadele ve suçun denetimine odaklanan polis ideolojisi polisi toplumdan koparır ve onu devlet alanına hapseder. Bu noktada polisin direnen kitlelerin etnik ve sınıfsal aidiyetleri ile kendi arasında bir yakınlık kurması zorlaşır. Hâlbuki halka hizmet ideolojisi polisi topluma daha çok yakınlaştırırken onun etnik ve sınıfsal ayrımlarının farkına varmasına vesile olur ve bu açıdan da tehlikelidir. Bu ideoloji uyarınca polis, halka daha sadık hale gelirken devletten ve çıkarlarından da bir o kadar uzaklaşır.

İşte halka hizmet ideolojisi ile benzer içeriğe sahip olan halkın polisi sloganı polisin devlet ve toplum arasına katı bir set çekmek suretiyle toplumun tarafına geçtiği bir yeni ideoloji ve politikayı önce Pol-Der ardından polis teşkilatı bünyesinde üretmek ister. Üstelik toplum tarafında tutulan bu mevzide Pol-Der, polis teşkilatının kendi iktidarını zedeleyecek ya da kısıtlayacak biçimde ve kurumu kuvvetlendirecek yasa tasarılarının önüne geçmek pahasına toplumun tarafında yer almayı seçer. Halkın polisi sloganını özgün kılan da işte hukuk ve düzen anlayışı yerine hukuktan ve toplumdan yana işgal edilen bu yeni konumdur.

İlk olarak ve öncelikle Pol-Der, 1970'li yılların şartlarında toplumun tüm kesimlerinde hissedilen artan siyasallaşmanın polis teşkilatındaki dışa vurumu olarak siyaset sahnesinde söz almak ister. Bu istek özlük ve sosyal hak arayışı ile yola koyulur; ancak zaman ilerledikçe polisin talepleri söz konusu hakları aşacak biçimde gelişir ve siyasal alanın tümüne yayılır.

Pol-Der'in devletin baskı ve güvenlik temelinde kazandığı yeni formunu almaya ve "boğucu kısırlaştırıcı rolünün" 1970'li yıllarda toplumun üzerine çökmeye başladığı bu dönemde nüvelendiği unutulmamalıdır. Pol-Der, 1970 yılında kurulmuş ve 12 Mart'ın şartları içinde doğmuştur.

Daha önce vurguladığımız üzere 1960'lı yılların ortalarından itibaren artan toplumsal hareketlilik 1970'li yıllar ile birlikte kitleselleştikçe polis de devletin zor aygıtı olarak tartışılır hale gelmiştir. Üstelik bu tartışma hem toplum hem de bizzat polis memurları tarafından da yapılmaya başlanmıştır. Polisin bir *kurum* olarak devlet aygıtının içinde yer alıyor olması bir yana, polis teşkilatında görev yapan polislerin birer *aktör* olarak toplumda var olmaya devam ettikleri ve yine her birinin 1970'li yılların şartlarında artan siyasallaşma süreçlerinden etkilendikleri gerçeği göz ardı edilmemelidir.

Örneğin, henüz 1970 yılının Mayıs ayında, Ankara'da görev yapan toplum polisleri Hükümetin hazırladığı Personel Kanunundaki yerlerinin kendilerine yeterince anlatılmadığı gerekçesinden hareketle “göreve gitmeme” eylemi gerçekleştirmişlerdir. İlgili toplumsal hareket, sayısı 2000'i bulan toplum polisine değin ulaşmıştır. Dönemin Toplum Polisi Müdürü Yılmaz Sezgin'in polisi göreve gönderme çabaları da sonuçsuz kalmıştır. Bunun üzerine, geri adım atmak suretiyle Personel Kanunu değişiklikleri ile ilgili olarak bilgilendirme yapmaya çalışan yetkililer karşısında Toplum Polisi verilen bilgilerden tatmin olmadıklarını belirttikten sonra “mutlak surette sosyal haklarını da elde etmek konusunda kararlı olduklarını” vurgulamışlardır (Toplum Polisi Boykot Yaptı, 1970, 1-11).

Polis, 1970'li yılların şartlarında toplumsal yapıya hâkim görünen sınıf siyasetinin de farkındadır. Bu siyasal ortamda polisler, işçi ve öğrenci gibi ezilen kesimlerin yanında yer alacağını tekrarlamaktan çekinmez. Daha sonra, halkın polisi genel sloganına içkin olan toplumsal sınıfların varlığının dernek üyesi polisler tarafından kabul edilmesi (Atabek, 1976, 2) ve işçi, memur tarafından düzenlenen gösteri ve yürüyüşlerin mazur görülmesi çabası 1970'li yılların koşullarında şekillenmeye başlamıştır. Örneğin yukarıda detayları verilen Personel Kanunu'na yönelik toplum polisi eyleminde, bazı polis memurları üniversitelerde gerçekleşen olaylara değinmiş ve öğrenciler karşısında uyguladıkları şiddete eleştirel bir biçimde değinmiştir:

“Biz üniversiteliye el kaldırmak istemeyiz. Orada öz kardeşlerimiz, akrabalarımız okuyor. Bunlardan daha önemli olan bizim kardeşlerimizdir. Bu olaylar sırasında devamlı olarak kendimizi müdafaa zorunda kalmadıkça kimseye vurmamaya gayret sarf ederiz. Onlar da bize ‘katil polis’ diye bağırmasınlar. Biz de bize verilen emirleri yerine getirmeye çalışıyoruz”(Toplum Polisi Boykot Yaptı, 1970, 1-11).

Polisin, siyasal amaçlarla kamu düzeninin korunması gerekçesiyle işçi ve öğrenci hareketlerine yönelik kullanımına karşı çıkması bakımından Toplum Polisi örneği bir ilktir. Üstelik Toplum Polisi'nin “kamu düzeni” polisliği adı altında ve artan muhalif işçi, öğrenci ve gecekondü hareketlerine yönelik olarak inşa edildiği düşünüldüğünde,²⁷⁴ toplum polislerinin sorgulayıcı tavrı ayrı bir önem kazanır.

Pol-Der 1970'li yıllardan itibaren polis teşkilatı bünyesinde de gelişmeye başlayan ve polisin hem sosyal/özlük haklarını hem de bizzat kendi rolünü sorgulayan bu düşünsel ve fiili mirasın üzerine yerleşmiştir. Bu minvalde Pol-Der, çok daha geniş bir çerçeveden, polisin devletin zor aygıtı olarak rolünü sorgular ve bu zor aygıtının toplumla olan ilişkisinin de hesaba katılması gerektiğini belirtir.

Örneğin, 14-15 Haziran 1976 tarihli 5. Genel Kurul bildirisinde, dernek üyesi polislerin anayasal düzene karşı olmayan toplantıların yapılmasından ve fikirlerin söylenmesinden yana oldukları vurgulanmaktadır (Polis Derneği Genel Kurul Bildirisi, 1976, 1).

Kasım 1976'da Pol-Der İzmir Şubesi üyelerinden bir kısım dernek üyesi polis ise yaptıkları açıklamada şu sözlere yer vermektedirler: “Hak almak için ezilen, direnen kitlelerin karşısına polisi silah olarak çıkaranlara karşı direneceğiz.” Aynı dernek üyeleri, takip eden sözlerinde, genelde işçi köylü ve küçük memur üzerindeki baskı ve terörü yapanlara ve özellikle bu terörün perde arkasında bulunanlara karşı savaşı sürdürececeklerini belirtmektedirler (POL-DER: Ezilenlerin Karşısına Polisi Silah Olarak Çıkaranlara Karşı Direneceğiz, 1977, 6).

Pol-Der Genel Başkanı Kazım Ulusoy, 20 Nisan 1976 tarihinde Günaydın Gazetesi'ne verdiği röportajda polisin çektiği silahın halka yönelik olduğunu belirttikten sonra “halka karşı silah çekilmektedir. Hükümetin emri ile halka silah çekilemez” demektedir.²⁷⁵

²⁷⁴ Toplum Polisi'nin kuruluşuna dair Meclis'te gerçekleşen tartışmaların detaylı bir özeti için bkz. (Berksoy, 2007a).

²⁷⁵ Bu dönemde polisin silah taşınması ve kullanmasına yönelik tartışmalar yoğunlaşmıştır. Örneğin, Polis Emeklileri Derneği İzmir Şubesi Başkanı Esat Alver, Üniformalı polisin silahtan arındırılması gerektiğini belirtmiştir. Alver'e göre, bu şekilde silahlanmış öğrenci karşısında silahsız duran güvenlik kuvvetine daha fazla saygı duyacaktır (Polis Emeklileri: “Polisler Silahtan Arınırsa, Öğrenciler Güvenlik Kuvvetlerine Sevgi ve Saygı Duyar, 1976, 1).

Buna ilaveten, Pol-Der'in İzmir Şubesi²⁷⁶ tarafından yapılan açıklamada hem hükümetin polisi yapılma politikaları karşısında durulacağı belirtilmekte hem de hükümetin polisi anlayışı ile direnen halkın karşısında yer alınmayacağı vurgulanmaktadır. Buna göre Pol-Der üyelerinin “hak almak için direnen, ezilen kitlelerin karşısına polisi silah olarak kullanarak çıkanlara karşı direnecekleri” özenle belirtilmektedir (POL-DER: Ezilenlerin Karşısına Polisi Silah Olarak Çıkaranlara Karşı Direneceğiz, 1977, 6).

1978 yılına gelindiğinde ise Pol-Der üyesi polislerin, işçi ve öğrencilerle birlikte afişe çıktıkları görülmektedir. Bu tür bir eyleme, 1978 yılında katılan Pol-Der İstanbul üyesi Başkomiser Zeki Çulcu ve Polis Memuru Süleyman Çevik, 4 Temmuz 1978 tarihinde İçişleri Bakanlığınca görevden uzaklaştırılmışlardır.

Eylemler ve söylemler dışında Pol-Der, ayrıca, polisi güçlendirecek yasa tasarıları ve teklifleri karşısında da yer almıştır. Kendi özerkliği ve kurumsal gücü aleyhine ve toplum lehine yerleşilen bu konumda saf tutmak hususunda Pol-Der ısrarcıdır. Örneğin 1978 yılının sonlarında 2559 sayılı PVSK, 3201 sayılı Emniyet Teşkilatı Yasası ve 171 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hürriyeti Hakkında Yasa başta olmak üzere bizzat polis teşkilatını ilgilendiren ve polislere çok daha fazla güç ve özerklik verecek olan yasa tasarıları karşısında Pol-Der'in değerlendirmeleri, polisin kendi özerklik ve gücünün kaybı pahasına toplumun yanında durma kararındaki keskinliğini ortaya koymaktadır (Kamu Güvenliğine ve Kolluk Kuvvetlerine İlişkin Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması ve Bunlara Yeni Hükümler Eklenmesi Hakkında Kanun Tasarısı Üzerine Özet Düşünceler ve Eleştiriler, 1978).

Pol-Der'in “kamu güvenliğine ve kolluk hizmetlerine ilişkin bazı kanunlarda değişiklik yapılması ve bunlara yeni hükümler eklenmesi” hakkındaki yasa tasarılarına yönelik

²⁷⁶ Pol-Der İzmir Şubesi üyesi bir grup polisin 1977 yılının sonlarına doğru Pol-Der Gazetesi'ne yaptığı açıklamadan anlaşıldığı üzere Pol-Der, polisin topluma karşı devletin zor aygıtı olarak kullanımına dair eleştirel tutumunu biraz daha keskinleştirmiş görünmektedir. İlgili demecinde Pol-Der İzmir Şubesi'ne üye polisler, her gün siyasal bir cinayetin işlendiği, işçi, köylü ve küçük memurların baskı gördüğü, hakkını almak isteyenlerin kitle halinde katledildiği bir ortamda olayların bu denli dengesiz gelişiminin kendiliğinden meydana gelen bir olgu olmadığını, egemen güçlerin halk kitlelerinin üzerinde baskı ve pasifikasyon aracı olarak polisi kullanmak istediğini ve bunda bugüne dek başarılar kazandıklarını savunmuşlardır. 1978 yılına gelindiğinde ise Pol-Der'in polisin halkın üzerinde bir baskı unsuru olarak kullanılmasına yönelik eleştirisi daha da sertleşmiştir. Pol-Der Şube Başkanı Kazım Bilir konuyla ilgili olarak şu açıklamayı yapmaktadır: “Kısa bir geçmişe kadar egemen güçler tarafından emekçi halk kitleleri üzerinde bir baskı unsuru olarak kullanılan ve hala kullanılmaya çalışılan polis, artık yanlı sermayenin kullanıldığı bir robot, devrimcilere karşı ateşlenen bir silah olmaktan çıkmıştır” (İstanbul Pol-Der Şubesi de Açıldı, 1978, 9).

özet düşünce ve eleştirilerini içeren Aralık 1978 tarihli Pol-Der gazetesinde yer alan açıklamalar bu bakımdan önemlidir. 2559 sayılı PVSK'ya getirilmek istenen ve gecikmesinde sakınca bulunan hallerde mülkiye amirinin emri ile polise kişilerin üstlerini, araçlarını, eşyalarını ve özel kâğıtlarını arama ve el koyma yetkisi veren maddelerin eleştirisini Pol-Der şu şekilde yapmaktadır:

“Milli güvenlik, kamu düzeni gibi kavramların yoruma elverişli, yanlış kişiler elinde keyfi işlemlere olanak sağlayabilecek kavramlar olduğu Anayasa Mahkemesi'nce de kabul edilmiştir. Yargı kararı olmadan polisin arama yapması Anayasa'nın konut dokunulmazlığı ve kişi güvenliği ilkelerine tamamen aykırıdır (...).

Polise her türlü konuta istediği zaman girme yetkisi, kimliklerinden şüphe duyulmasında yasal işlem yapılması yetkisi, polisin keyfi uygulama içine girmesi olabileceği gibi, yanlış davranabilecek valilerin keyfi emirleri ile de yapılacaktır. Bu uygulamalarla mağdur edilebilecek bir yurttaş ise yasalar önünde hakkını arayamayacak. Yurttaşlar, hak arama hakları engellendiği için Anayasal eylemlerinden hiçbirini de getiremeyecek ve susmak zorunda kalacaktır. Bu değişiklik Anayasaya tamamen aykırıdır (...).

POL-DER dün ve bugün tüm anti-demokratik yasalara ve uygulamalara karşı olmuş, kurtuluşunun nasıl ve nerede olduğunu kavramaya başlamış, polisin Halkın Polisi olmasını istemiştir (...).

İstenildiği zaman memur kabul edilmeyen polis ezilen ve sömürülen sınıf ve emekçi tabakaların karşısına dikilmek isteniyor. Oysa polis de emekçidir” (Kamu Güvenliğine ve Kolluk Kuvvetlerine İlişkin Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması ve Bunlara Yeni Hükümler Eklenmesi Hakkında Kanun Tasarısı Üzerine Özet Düşünceler ve Eleştiriler, 1978).

Yukarıda aktardığımız yorum Pol-Der'in hukuk ve düzen anlayışı yerine hukukun üstünlüğü anlayışından yana tercihte bulunduğu savını doğrulamaktadır. Düzenin sağlanması yönünde hukuk kurallarının bireylerin özgürlüğü aleyhine güçlendirilmesi talebi karşısında, bu gücün bizzat kullanıcısı olma hakkına sahip olan polisler toplum için ve toplum lehine geri adım atmayı tercih etmişlerdir.

Buna ilaveten, aynı kanun tasarısı dâhilinde 171 Sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Yasası'nın 7. Maddesinin değiştirilmesine yönelik olarak toplantıları haber verme süresi olan 48 saat 72 saate çıkarılmak istenmektedir. Aynı yasanın 10. Maddesine de bir fıkra eklenerek bazı hallerde mülkiye amirlerine toplantı ve yürüyüşleri 10 güne kadar erteleme yetkisi tanınmak istenmektedir. Pol-Der ilgili yasa tasarısını Anayasaya aykırı olduğu gerekçesiyle eleştirmektedir (Kamu Güvenliğine ve Kolluk Kuvvetlerine İlişkin Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması ve Bunlara Yeni Hükümler Eklenmesi Hakkında Kanun Tasarısı Üzerine Özet Düşünceler ve Eleştiriler, 1978).

Pol-Der'e göre yasaların kuvvetlendirilmesi gereğinin yersizliği dışında polisin kapasite olarak takviye edilmesi yönündeki tavsiyeler de hukukun üstünlüğünü değil de kamu

düzeni adına zor aygıtlarının güçlendirilmesini hedefledikleri ölçüde lüzumsuzdur. Aynı yıl, Derneğin Genel Başkanı Mehmet Polat, Polis Magazin Dergisi'ne verdiği röportajda polisin sayı bakımından yetersiz olduğu ve araç gereç yönünden takviye edilmesi gerektiği yönündeki genel kabulün aksi yönde görüş belirtebilmektedir:

“Sayı artırımının genelde belli olumlu yönleri olabileceği gibi, bazı sakıncaları da bulunabilir. Zira önemli olan nicelik değil, niteliktir. Takdir edilir ki daha iyi eğitim, “Eğitimin amacı” ile ölçülebilir. Daha önce edindiğimiz doğrultuda yapılacak bir eğitimin polisin etkinliğini arttırmada en başta gelen unsur olduğunu hiç kuşkuyla kapılmadan rahatlıkla söyleyebiliriz. Teknik araç ve gereç önemli olmakla birlikte belirleyici nitelikte olamaz (POL-DER’e Göre: Menfat Peşinde Koşan Polis Örgütleri Var, POL-BİR’e Göre: POL-DER Polisleri Siyaset İçine Çekiyor, POL-ENS’e Göre: Polis İçinde Taraf Tutan Memurlar Var Polis Polisliği Bıraktı, 1978, 15-16).

Sonuç olarak polis, devletle özdeş gösterilmeye çalışılsa da içinde bulunduğu toplumsal çerçeveden de en fazla etkilenen devlet kurumudur (Ergut, 2001, 63). Dolayısıyla polis hem hükümet hem de toplumsal muhalefet ile doğrudan ilişki içerisinde bulunan yegâne baskı aygıtıdır. Polis, silahını yöneltmek zorunda kaldığı toplumun bir parçasıdır. Polis, muhalif toplumsal hareketler tarafından da etkilenir. Diğer bir deyişle, protesto dalgaları da polis örgütü üzerinde çok önemli etkiler meydana getir (Della Porta, Fillieule, 2004, 218). Bu şekilde polis, üstlendiği kurumsal rolü sorgular hale gelir. Pol-Der, 1970’li yılların şartlarında nüvelenen kimliği ve bizzat kendi varlığını sorgulayan bakış açısıyla bir ideoloji ve politika üreticisi haline gelmiştir. Halkın polisi sloganının bir ucu meşruiyet arayışına dokunuyorsa bir diğer ucu da polisin siyasete etki etme arayışına temas ediyordur.

6.4. Siyasal İktidar ve Pol-Der

Bu bölümün son kısmında, Pol-Der’in polis teşkilatı bünyesinde gelişmeye başlayan bölünme süreçleri bağlamındaki evrimi incelenmeye çalışılacaktır. Burada önemli olan nokta şudur: Pol-Der, tek başına, polis teşkilatında yaşanan bölünmenin sorumlusu değildir. Ya da bu bölümün giriş kısmında vurguladığımız üzere Pol-Der, basitçe, toplumdaki bölünmenin polis teşkilatındaki yansıması olarak değerlendirilemez. Pol-Der, yukarıda detayları ile ve ilişkisel bir analiz çerçevesinde açıklamaya çalıştığımız üzere çok sayıda faktörün biraraya gelmesi vesilesiyle bizzat polisler tarafından oluşturulmuş bir örgüttür. Bu nedenle de bağımlı ve iradesiz bir aktör olarak polisleri ve Pol-Der’i nitelendirerek hızla Pol-Der’in sola kaydığı son evresine sıçramak gerçekçi bir analiz biçimi oluşturmaz. Bu noktada, siyasal iktidarın Pol-Der’i kriminalize etme,

bölme ve manipüle etme stratejilerini uygulamaya koyması Pol-Der'in 1976 sonrası gelişimini anlamak bakımından kilit önemdedir.

Devletin güvenlik aygıtının topluma yönelik kolu olarak işleyen polis, siyasal iktidarların potansiyel veya aktif toplumsal veya siyasal muhalefeti bastırmak amacıyla kullandıkları başlıca araç olarak ön plana çıkar. O aynı zamanda sınıf çatışmalarını baskılamak ve denetlemek ile emekçi sınıfların kontrol altında tutulması süreçlerini de yönetir. Diğer bir deyişle polis; sendika, dernek ya da benzeri muhalif toplumsal örgütlerin faaliyetlerinin bastırılmasında öncü bir role sahiptir. Üstelik polisin bu rolü yerine getirirken kullandığı araçlar zor araçlarıdır. İşte tüm bu nedenlerle emniyet teşkilatı bünyesinde gelişecek bir örgütlenmeye devletler genellikle olumlu bakmazlar (Gürel, 2004a). Muhalefeti bastırmak üzerine programlanmış bir teşkilatın üyelerinin bizzat muhalif hale gelmesi rejimi kendi savunmasının en önemli aygıtı olan keskin bıçağından mahrum bırakır. Ayrıca, bu muhalefetin keskin ucunun rejimin kendisine dokunması ihtimali hiç de az değildir.

Yukarıda sayılan gerekçeler nedeniyle polis teşkilatı içinde gelişen örgütlenme girişimleri devletler tarafından denetim altında tutulmak, yönlendirilmek veya konjonktüre göre ivedilikle sonlandırılmak istenir. Devletler, örgütlenme girişimlerine dair bu tutumları nedeniyle farklı stratejiler ortaya koyarlar. Bu stratejiler çok genel olarak aşağıdaki gibi özetlenebilir:

Bu stratejilerden birincisi ve en etkili "böl ve yönet" mantığından yola çıkar ve bu doğrultuda hali hazırda var olan örgütlenmenin karşısına siyasal iktidar ya da muhalefet güdümünde bir başka örgütün kurulması şeklinde tezahür eder. Eğer bir sendikalaşma hareketi bir devlet kurumu içinde geliyorsa, öncelikle söz konusu dernek muhalif devlete yakın gruplar tarafından ele geçirilmek istenir. Eğer bu başırlamıyorsa bu defa alternatif sendikaların oluşumu desteklenir. Pol-Der de takip eden kısımda daha detaylı göreceğimiz üzere ilk olarak muhalif gruplarca ele geçirilmek istenmiştir. Bu başırlamayınca yukarıda bahsettiğimiz ikinci strateji denenmiştir. Bizim inceleyeceğimiz dönemin dışında kalıyor olsa da halkın polisi Pol-Der'in karşısında

devletin polisi olarak hızla konumlandırılan Pol-Bir²⁷⁷ tam da böylesine bir örnektir ve sendikalaşma konusu bağlamında böl ve yönet stratejisinin önemli bir örneğini teşkil etmektedir. MC Hükümeti döneminde siyasal iktidara yakın polis memurlarının Pol-Der örgütlenmesinin yönetimini ele geçirerek derneği hükümete yakın tutma çabalarının işe yaramaması neticesinde bu defa MHP önderliğindeki muhalefetin güdümünde Pol-Bir Ecevit Hükümeti döneminde bir örgütsel girişim olarak ortaya çıkmıştır.

İkinci bir strateji, siyasal iktidara yakın örgütlenmelerin desteklenmesi ve güçlendirilmesine yöneliktir. Bu gibi durumlarda hükümetler, polis teşkilatı içinde örgütlenmeye izin verirler. Bu durum, ilgili sendikalaşma hareketinin hükümete sempati duyması ya da bizzat ona destek olması durumunda gözlemlenir. Bunun önemli bir örneği Fransa’da 1981-86 yılları arasında gerçekleşen Mitterand ve FASP ilişkisidir. Benzer biçimde Thatcher dönemi İngiltere’inde *Police Federation* 1970’li yılların sonunda giderek siyasallaşan ve muhafazakâr hükümete destek veren bir söylem geliştirmiş ve bu şekilde hükümetin desteği ve teşvikini de kazanmıştır (Jobard, Maillard, 2015, 74).²⁷⁸

Bir üçüncü strateji ise örgütlenme girişimini toplumsal kargaşaya açık göstermek suretiyle başını erkenden kesmeye yöneliktir. Bu durumda hükümet, sendikalaşma hareketini hızla ve şiddetli bir biçimde ortadan kaldırmak ister ve bunun için gelişmekte olan örgütlenmeyi provokasyona dayalı yöntemlerle kamu düzeni açısından bir tehlikeymiş gibi gösterir.

²⁷⁷ POL-BİR, Ankara Toplum Polisi bünyesinde muhafazakâr-milliyetçi polislerin öncülüğünde kurulan bir örgütlenmedir. Derneğin ilk genel başkanı Cemil Ceylan’dır. Ecevit Başbakanlığındaki hükümet döneminde milliyetçi-muhafazakâr kadroların maruz kaldığı kadrolaşma politikaları neticesinde bir grup polis memuru bir araya gelerek 23 Şubat 1978 tarihinde POL-BİR’i kurmuşlardır. POL-BİR’in MHP ile bağı sıkça tartışılan bir konudur. İkisi arasında organik bir ilişkinin varlığı kanıtlanamayacak olsa da MHP’nin POL-BİR’i desteklediği iddia edilmektedir. POL-BİR kurulduktan sonra kurucularının ilk ziyaret ettiği kişinin Türkeş olduğu ve derneğin kuruluş sürecinde Türkeş’in olurunun alındığı da yine iddialar arasındadır. Ayrıca Milliyetçi İşçi Sendikası (MİSK)’nın POL-BİR’e maddi destekte bulunduğu da iddia edilmektedir (Seda Öz-Yıldız, kişisel görüşme, 25 Ocak 2017).

²⁷⁸ Türkiye örneğinde CHP’nin de Pol-Der’e ılımlı yaklaştığı söylenebilirse de bu ilişki Ecevit Hükümeti döneminde hızla bozulmuştur. Ecevit Hükümeti’nin İçişleri Bakanı İrfan Özaydınlı, polis teşkilatı içerisindeki bölünmeden ve örgütlenmeden rahatsızlığını her fırsatta dile getirmiş ve derneklerin kapatılacağını söylemiştir. Yine Ecevit Hükümeti döneminde Pol-Der’li polislerin beklentilerinin tam tersi yönde yapılan ve Pol-Der’li polislerin sürgününe yol açan tayinler CHP-Pol-Der ilişkisini tümünden yıpratmıştır (Öner, 2003).

Poliste sendikalaşmanın miladı olarak kabul edebileceğimiz Boston Polis Ayaklanması, sendikalarını kabul ettirmek isteyen ve özlük hakları için eyleme geçen polislerin kendi teşkilatlarındaki hükümet yanlıları ve hükümet güçleri tarafından engellenmesi ile şiddetlenmiştir. Boston Polis Ayaklanması ertesi ortaya çıkan olaylar, şiddet ve kargaşa ertesinde büyük ölçüde söndürülmüştür. İlgili olay bağlamında hükümetin kışkırtması ve yine emniyet teşkilatı içerisindeki “büyüklerin” teşviki ile meydana gelen şiddet ve kargaşa doğrudan polis sendikacılığının bir sonucu gibi gösterilmeye çalışılmıştır. Kalkışma sonrasında 1200 polis işinden olurken en önemlisi kurumun sendikalaşması ve örgütlenmesi açısından atılan adımlar başladıkları noktaya geri dönmüştür. Kalkışma sonrasında işten atılan polislerin yerine geçen yeni kadrolara ayaklanan polislerin isteklerinin çoğunun verilmiş olması hükümetlerin polisin isteklerine değil de sendikalaşmasına ve ayaklanmasına karşı olduğunun önemli bir kanıtıdır (Ray, 1977, 40-48).

Pol-Der’in ortaya çıktığı dönem ve sonrasında, siyasal iktidarı elinde bulunduran I. MC Hükümeti de bu örgütlenme girişimi karşısında sessiz ve tepkisiz kalmamıştır. Pol-Der’in örgütlenmesini engellemek, provoke etmek, Pol-Der’in karşısına kendisine yakın başka bir örgütlenme koymak ve Pol-Der’i manipüle etmek ve kamuoyu nezdinde güvenilirliğini azaltmak gibi stratejiler siyasal iktidar tarafından hızlıca yürürlüğe konmuştur. Derneğin aşırı sol ve komünist olarak nitelendirilmek suretiyle kriminalize edilme çabası, Pol-Der üyelerine yönelik sürgün ve terfi dondurma gibi idari cezalar²⁷⁹ ile Pol-Bir’in oluşturulma süreci, hepsi, sonucunda Pol-Der kurulduğu tarihten itibaren iktidarın desteği ve devlet mekanizmalarının kullanılması suretiyle çok sayıda provokasyona hedef olmuştur.

Öte yandan Pol-Der’in de özlük hakları ve teşkilat içerisindeki ayrımları ortadan kaldırma amacıyla başlayan ve halkın polisi olma arayışı ile ayrışan varlık nedeni ilerleyen dönemde siyasal-toplumsal şartlar, artan hükümet baskısı ve stratejileri ile

²⁷⁹ 1977 yılının sonlarına doğru Pol-Der’e yönelik baskı ve yıldırma politikaları kurum içine yapılan kadrolaşma ile birlikte öyle bir hal almıştır ki Pol-Der, “Kıyılan Pol-Der üyelerine yardım kampanyası” adı altında bir sosyal yardım kampanyası düzenleme ihtiyacı dahi duymuştur (Duyuru, 1977, 13). Dolayısıyla; sadece Pol-Der üyesi olmak dahi birçok emniyet görevlisi için bir nevi sabıka kaydı halini almıştır.

dinamik bir ilişkisellik içerisinde giderek sola evrilmiş ve derneğe şüpheyile yaklaşan iktidarların işini kolaylaştırmıştır.

Sonuç olarak denilebilir ki; MC Hükümeti'nin polis örgütü içindeki faaliyeti sadece kadrolaşmayla sınırlı kalmamıştır. Hükümet, Emniyet Teşkilatının içinden doğabilecek sendikal görünümlü, sol eğilimli tüm yapılanmalar karşısında da etkin bir baskı ve yıldırma politikası yürütmüştür.

Berksoy (2007a), 1960-80 arası dönemde polise yönelik hâkim ideolojik söylemin nasıl milliyetçi ve muhafazakâr bir içeriğe evrildiğini detaylı bir söylem analizi üzerinden tespit etmiştir. 1970'li yıllarla birlikte ve özellikle MC Hükümeti döneminde bu dönüşüm hızlanırken, Pol-Der temelinde nüvelenen direniş milliyetçi-muhafazakâr söylemin daha fazla katılaşmasına ve dışlayıcı bir hal almasına neden olmuştur. Pol-Der'in kuruluşu ile birlikte artık polis içinde çatışan iki söylem vardır. Bu noktada, direnişi engellemek isteyen hükümet kanadı ve polis içindeki milliyetçi muhafazakâr kitle giderek tonunu koyulaştırmış ve Pol-Der'i solculuk ve komünistlik üzerinden kriminalize etmeye başlamıştır.

Hükümet tarafından ve polis teşkilatı bünyesinde yürütülen Pol-Der'in kriminalizasyonu süreci, özellikle sağ basın aracılığıyla da desteklenir. Türk sağının önemli gazetelerinden Tercüman Gazetesi'nde bu dönemde Suna San tarafından sürdürülen Anahtar Deliği adlı köşede de Pol-Der'e yönelik suçlamalar yer almaktadır. İlgili köşede San, aşağıdaki soruları Pol-Der'i komünist bir yapılanma olarak etiketleme gayreti ile sıralamaktadır:

- Dernek kurucularının herhangi bir siyasi parti ile alakaları veya temasları var mıdır?
- Dernek için tutulan avukatların yine, herhangi bir parti ile bağları mevcut mudur?
- Bu derneğin faaliyetleri ile İçişleri Bakanlığı ve Emniyet Genel Müdürlüğü ne derece ilgilidir (San, 1976, 4)

Öner (2003, 51), döneme dair anılarında, Suna San'ın köşesindeki ağır suçlamalar karşısında dernek olarak bir tekzip yayınlamak zorunda kaldıklarını ve buna ilaveten Suna San'ı da Derneklerinde ağırlamak istediklerini ancak sonrasında böyle bir kimsenin gerçekte var olmadığını öğrendiklerini iddia etmektedir.

“Suna San diye birinin olmadığını, bu sütunda yazan kişinin kadın değil erkek olduğunu ve devlet memurluğu yaptığını saptadıktan kısa bir süre sonra Tercüman Gazetesi o sütunu iptal etti. Pol-Der'e yönelik saldırılar izleyen dönemde Hergün vb. MHP yanlısı yayın organlarında yoğunlaştı ve gitgide sertleşti” (Öner, 2003, 51).

Pol-Der tarafından Tercüman Gazetesi hakkında, Pol-Der’li polisleri tahkir ve tezyif ettiği gerekçesiyle 7. Asliye Ceza Mahkemesi’nde açılan davada, gazetenin sorumluları 25 bin lira tazminat ödemeye mahkûm edilmiştir. Mahkeme, gazetenin 25-26 Ocak 1978 tarihli sayılarında, Ahmet Kabaklı imzasıyla çıkan yazıların Pol-Der’li polisleri “solculukla” itham ettiğini, ayrıca polisleri tahkir ve tezyif ettiğini kabul ederek, bu yazıların eleştiri niteliğinde olmadığını saptamıştır (Tercüman Gazetesi Pol-Der’e 25 Bin Lira Tazminat Ödemeye Mahkûm Oldu, 1978, 14).

Pol-Der’i sol ve komünizm üzerinden kriminalize etme çabası koalisyon ortağı MHP tarafından özenle yürütülmüştür. MHP’nin gayr-ı resmi yayın organı olan Devlet Dergisi de 1976 yılının sonlarından itibaren Pol-Der’e yönelik olarak sert bir tutum geliştirmiş; derneği Marksist olmakla suçlamıştır:

“...Marksist bir polis derneğinin hazırladığı listelere göre, emniyette tayinler yapıldığı, yine böyle bir derneğin genel Başkanının, polislerin isimlerinin ve sicillerinin bulunduğu Emniyet Genel Müdürlüğü Özlük İşleri Dairesinin Başına getirildiği ifade edilmektedir. Bu Marksist polis derneğinin, yayın organındaki, komünist propagandayı örnekleriyle İçişleri Bakanlığı bütçesinde ortaya koymuştuk. Şimdi aynı konuda başkaca örnekler verelim. Pol-Der Kasım 1977 sayı: 18 “Polisin Tarafsızlığı” başlıklı yazıdan: “polisin tarafsız olması genel anlamda olanaksızdır. Tarafsızlık bir uyutmaca ve aldatmacadır. ... Polisin tarafsız olamayacağı, tarafsızlığın bir uyutmaca ve aldatmaca olduğu, 141.142.inci maddelere polis uyduğu takdirde egemen sınıfların ekonomik ve siyasal iktidarlarını korumuş olacağını ve halkla birlikte polisi de sömüren devletle mücadele edilmesi gerektiğini açık açık yazmaktadır. Bu polisle mi asayiş can güvenliğini ve tarafsızlığı sağlayacaksınız? (CHP ve Komünistler Hedef Birliği, 1978, 1).

Yine aynı dergide, Pol-Der’in kapatılması için Hükümet göreve çağrılmaktadır. Dergi, bu amaçla, Pol-Der’i İçişleri Bakanı Oğuzhan Asiltürk’e şikâyet etmektedir:

“...Bildiriler tepeden aşağı solun manifestosu. Hele en son beyanatlarında “biz ezilen halkımızın polisiyiz.” deniliyordu. Demek ki ezilen halkın polisi ayrı, ezilmeyenlerin ayrı; bankaların ayrı, mahallelerin ayrı... Öyleyse herkes ayrı bir polis teşkilatı kursun da kendi güvenliğini böylece sağlasın. Ne iyi mantık! İşin şakaya gelir tarafı yok. Emniyet Mensuplarına ait bir dernektir. Bu kadar politikayla iç içe olması güvenliğimiz açısından tehlikelidir. Bu beyanları okuduğu halde, bu derneğin yöneticileri hakkında hiçbir tehdit almazsa İçişleri Bakanı tarafsızlığına kimseyi inandıramaz. Dernek yöneticileri, hem dernekten hem de polislikten atılmalarını gerektirecek suçlar işlemişlerdir. Dernek ve yöneticileri hakkında uygulanacak işlemi merak ve heyecanla bekliyoruz. Bakalım göreceğiz” (İçişleri Bakanı Pol-Der Hakkında Ne Düşünüyor?, 1978, 1).

MC’nin ortaklarından MSP’nin gazetesi Milli Gazete’de de Pol-Der’i hedef alan haberler yer almaktadır. Üstelik bu defa, 1978 yılında, eleştirilerin tonu değişmiş ve suçlamaya dönüşmüş gibi görünmektedir. 16 Ekim 1978 tarihli sayısında Gazete, “Atatürk Lisesi’nde can emniyeti ve okuma hürriyeti bulunmaması sebebiyle derslere giremeyen 300 öğrencinin Pol-Der’li polisler tarafından tartaklandığı”nı iddia etmektedir.

Son olarak, bizzat Ülkücü Hareket'in açıklamaları da Pol-Der'e yönelik olarak yürütülen söylem düzeyindeki baskı politikasının tetikleyicisi olarak işlemiştir. Ülkücü Hareket de, sağ basın gibi, Pol-Der'i komünist olmakla suçlamakta ve CHP'nin elinde basit bir silah olarak tanımlamaktadır. Örneğin İstanbul Ülkü Ocakları Derneği Genel Başkanı Recep Öztürk, Pol-Der'i şu şekilde nitelendirmektedir:

“Ülkücülerin kaldığı yurtlar kapatılmakta, ülkücülerin bulunduğu semtler CHP iktidarının Pol-Der’li eşkıyaları tarafından basılmakta, ülküdaşlarımız evlerinden ocaklarından toplanarak, İstanbul emniyetinin karanlık hücrelerinde işkencelerden geçirilmektedir” (Öznur, 1999, 554).

Meclis’te ise Muğla milletvekili Ahmet Buldanlı ve 9 arkadaşının, polis örgütü içinde kurulan bazı dernekler konusunda bir meclis araştırması açılmasına ilişkin önergesinde şu satırlara yer vermektedir.

Devletimizin hâkimiyet unsurunu ve Milletimizin bekasını temin için teşekkül ettirilen, silahlı inzibat kuvvetlerinden biri olan Türk Polisinin içine sızmış birtakım solcu ve militan polis ve polis kılığında şef ve amirlerin; Devlet polisini ikiye bölerek ve adına POL - DER denen bir teşekkül içinde toplayarak memleketin huzur ve emniyetine kastettikleri, solcu ve komünist eşkıyayı takip etmedikleri, Devlet polisinin bu gibi hücre ve localara yapacakları baskınları eşkıyaya duyurdukları, ayrıca milliyetçi ve vatansever Türk gençlerini komünist suçluların işledikleri fiillerin failleri gibi gösterip, bunlara işkence ve zulüm yaptıkları her gün gazetelerde yazılıp, söylenmektedir. Bu durumun açıklığa kavuşturulması için tanzim ettiğimiz Meclis Araştırması önergesinin okutulup, gündeme alınmasını Anayasanın 88 ve İç tüzüğün 102.nci maddesi gereğince rica ederiz (TBMM Tutanak Dergisi, 1978, 449-450).

Pol-Der’in sağ basın öncülüğünde sol ve komünizm üzerinden kriminalize edilme çabası polis teşkilatının bölünmesinde ve ideolojik ayrışmasında önemli bir neden olmuştur.

“Bir süre, (polis teşkilatı içindeki) bu kutuplaşmanın suçunu Pol-Der’li polislerin üzerine yıkıp işin içinden sıyrılma yolunu seçenler oldu. Onlara göre, poliste kutuplaşma varsa, bu kutuplaşma, kolları CHP’nin yöneticilerine kadar uzanan bir sol militanlık çabasının sonucuydu ve eylemcilik polisin içine kadar sızmıştı. Kimse, bütün bu olup bitenlerin, başlı başına bir çaba değil, başka bir çabanın tepkisi olduğunu görmek istemedi.” O çaba, polisi partizanlaştırmak, en alt basamaklardan başlayarak, ideolojik kavganın militanlarına polis içinde de yer açmak çabasıydı. Polis, renksiz yalın bir araç değil, hırslı, inançlı bir silah olmalıydı (Soysal, 1978, 2).

Öte yandan, bu kriminalize etme çabası ve artan kutuplaşma ortamında Pol-Der de giderek sola evrilmiş ve söylemini daha sol bir söylem üzerinden kurmaya başlamıştır. Bu durum, Pol-Der’in kriminalizasyonu ve polis teşkilatındaki bölünmüşlüğün suçlusu olarak gösterilmesinde büyük katkı sağlamıştır.

Özetle; Emniyet Teşkilatı içinde sosyal demokrat bir yapılanmayı engellemek suretiyle Pol-Der ilk günden “sol” ya da “komünist” olmakla suçlanmış ve bölücülük yaptığı öne

sürülmüştür. Şüphesiz Pol-Der’e yönelik komünizm üzerinden örgütü kriminalize etme çabası sadece basında çıkan haberlerle; ya da diğer bir deyişle söylem düzeyinde sınırlı kalmamıştır. Bu yönde somut adımlar Hükümetin desteği ya da bizzat kendisinin devreye girmesi suretiyle hızla atılmıştır.

Pol-Der “olaylı” İkinci Genel Kurul’undan başlayarak hükümetin hedefine yerleşmiştir. Dernek şubelerinin kapatılması, Pol-Der üyesi polisler deyim yerindeyse suçlu muamelesi yapılması, toplantıların basılması, görevden alma gibi idari baskılar, hepsi, hükümet tarafından Pol-Der’e yönelik olarak baskı mekanizması olarak işletilmiştir.

Haziran 1976 tarihinde gerçekleşen 2. Genel Kurul Pol-Der’e yönelik baskıların en şiddetlisi olarak başlangıç fitilini ateşlemiştir. Pol-Der’li polisler (Sedat Yeşiltepe, kişisel görüşme, 27 Ekim 2016), ilgili Genel Kurul’un polisteki bölünmenin başlangıcı olduğunu belirtmektedirler. Dolayısıyla onlara göre polis teşkilatı içerisinde bölünmeyi yaratan Pol-Der değildir.

Toplantı sırasında Emniyet Müdürlüğü’nden görevli kimseler toplantıya gelerek ihbar aldıklarını ve Genel Kurul’da kavga çıktığını öğrendiklerini belirterek müdahalede bulunmak istemişler. Aynı Genel Kurul’da MHP ve Bozkurt rozetli toplu bir grubun salona girdiği ve sloganlar atmaya başladıkları belirtilmiştir. Bu grup içerisinde polis dışında öğrenci ve militanların olması ayrıca dikkat çekicidir. Aynı grup içerisinde bir kişinin kendini Genel Sekreter olarak ilan etmesini takip eden süreçte ise Faruk Sükan’a²⁸⁰ söz verilmiştir. Bu noktada, Sükan hakkında şu hatırlatmayı yapmak gerekmektedir: 1960 yılının sonlarına doğru AP içinde Emniyet Teşkilatının yapılanması ve örgütlenmesi tartışmalarına dair iki ana görüş belirmiştir: İçişleri Bakanı Faruk Sükan, polis teşkilatını adam akıllı genişletme ve kuvvetlendirme taraftarıdır. Bu şekilde güçlenen teşkilatın içine ise kendi siyasal görüşüne bağlı gençleri yerleştirmek ve bu şekilde ordu içinde olası bir kıpırdanmada bu kuvveti güvenle kullanmak istemektedir. İkinci görüş ise Savunma Bakanı Ahmet Topaloğlu’na aittir. Topaloğlu, Sükan’ın projesine tamamen karşı çıkmaktadır. Sonuçta Demirel, Topaloğlu’ndan yana tavır almak suretiyle bu tartışmayı sona erdirmiş olsa da önce zımninden sonrasında ise alenen

²⁸⁰ Mehmet Faruk Sükan, 1961 yılında Konya’dan milletvekili seçilmiştir. Demirel Başbakanlığındaki Adalet Partisi Hükümetinde 1965-1969 yılları arasında İçişleri Bakanlığı görevini üstlenmiştir. Daha sonra, 5 Ocak 1978-20 Eylül 1979 tarihlerinde ise, Ecevit Hükümeti’nde Başbakan Yardımcısı olarak görev yapmıştır.

Emniyet Teşkilatı içindeki MHP kadrolaşmasını desteklemiştir (Yankı Dergisi, 16-22 Haziran 1975).

Emniyet teşkilatına dair görüşlerini yukarıda kabaca özetlediğimiz Sükan, Genel Kurul toplantısında gerçekleştirdiği konuşmasında, emniyet teşkilatı bünyesinde sonradan iyiden iyiye filizlenecek olan siyasal bölünmenin tohumlarını ekecek şekilde “Bu derneği solculara teslim etmeyin” uyarısını yapmıştır (Öner, 2003).

Polis Enstitüleri Mezunları Derneği Genel Başkanı Mustafa Öncül, daha sonra, o günle ilgili şu sözleri söyleyecektir:

“Özellikle son bir senedir, alınan personelin oluşturduğu bir grup polisimizin 12 Haziran 1976 günü yapılan Pol-Der Genel Kurul toplantısına gelmeleri ve belli bir siyasal partinin sloganlarını kullanmaları diğer mensuplarımızı kızılılıkla suçlamaları, örgütümüzce siyasal görüş bölünmelerinin eylemsel aşamaya dönüşme noktasında olduğunu açıkça göstermesine rağmen Emniyet Genel Müdürlüğü ve İçişleri Bakanlığı’nın hiç çaba göstermemesi düşündürücüdür.” (Polis Enstitüsü Mezunları Derneği’ne Göre; Polisin Tarafsızlığına Gölge Düşüren Davranışlar Artıyor, 1976, 1)

İkinci Genel Kurul, Emniyet Teşkilatı içindeki bölünme ve siyasallaşmanın somut bir biçim aldığını göstermesi açısından da ayrıca büyük önem arz eder. Pol-Der’in giderek etkin bir demokratik kitle örgütü halini almaya başlamasıyla hükümetin dernek üzerindeki yıldırıcı ve baskıcı politikaları da daha fazla hissedilmeye başlanmıştır. Bu dönem boyunca Kazım Ulusoy gibi dernek üst yönetiminde yer alan kişiler ile sınırlı kalmamak kaydıyla çok sayıda polis, Pol-Der’e üye oldukları gerekçesiyle sürgünlere, aleyhlerinde açılan soruşturmalara, ödeneklerin verilmemesi gibi maddi mağduriyet ve hak kayıplarına, amirleri ve meslektaşları tarafından fiziksel şiddete, işkenceye varan uygulamalara maruz kalmışlardır. Varlı (1995, 42) anılarında Pol-Der üyesi olan babasının evinin polisler tarafından nasıl basıldığını uzun uzun anlatmaktadır.

1977 yılında, Adıyaman’da Pol-Der Şubesi kuran Emniyet Müdürlüğü’nde görevli komiser Reşat Özbilen, sürgün cezasına çarptırılmıştır. Hakkında hiçbir adli ve idari ceza olmadığı halde ve hiçbir soruşturma açılmadan gerçekleştirilen sürgün nedeniyle Özbilen, bir buçuk yıl görev süresi daha olmasına rağmen başka bir şehirde görev yapmak üzere amirlerince hızla sürülmüştür (Adıyaman’da Pol-Der’i Kuran Komiser Adıyaman’a Sürüldü, 1977, 7).

Pol-Der’li polislere yönelik baskıların giderek artması neticesinde dernek üyesi polisler tepki olarak eylem düzenlemeye başlamışlardır. Bu durum, 1970’li yılların başında tek

tük gözlemlenen ve daha çok sosyal haklara yönelik olarak gerçekleşen eylemlerden siyasal bir karaktere evrilen ve kurum içindeki bölünmüşlüğü daha yüksek sesle söylenir kılması bakımından bir kırılma noktası oluşturmuştur. Özetle, 1977 yılına gelindiğinde, Pol-Der'in siyasal iktidara ve kendisine yönelik artan kriminalize etme stratejilerine yönelik olarak cevap tarzı eylem ve direnişe dönüşmüştür. Bu doğrultuda dernek üyesi polisler çeşitli illerde eyleme geçmişlerdir.

Konya'da da bir toplum polisinin iki komiser tarafından dövülmesi üzerine 180 adet Toplum Polisi üç saat süren bir eylem gerçekleştirmiştir. Komiserin görevden alınmasını talep eden direniş sonrasında eylemci polisler “Pol-Der üyesi” ve “direniş suçluları” oldukları gerekçesiyle açığa alınmışlardır (Konya'da Toplum Polisleri 3 Saat Direniş Yaptılar, 1977, 1-11).²⁸¹ Benzer biçimde İzmir Toplum Polisi'nde direnişe geçen polisler, bir süre önce çeşitli karakollara dağıtılan Pol-Der üyesi 24 arkadaşlarının görevlerine iadesini istemişlerdir. Direniş sırasında polisler göreve çıkmama kararını da uygulamışlardır (İzmir Toplum Polisi Müdürü Görevden Alındı; Çiğli Havaalanı Emniyet Amiri Tutuklandı, 1977, 1).

Dolayısıyla 1977 yılı ile birlikte halkın polisi olmak isteyen ve özlük haklarını iyileştirmek amacını güden Pol-Der, polis militanlığına doğru evrilmeye başlamıştır. Sonuç olarak bu süreçte polis teşkilatı bünyesinde huzursuzluk hız kazanmıştır. Pol-Der'e yönelik baskıların şiddetini arttırması ve bu baskıya karşı Pol-Der'li polislerin eyleme geçmeleri neticesinde polis teşkilatında bölünme eğilimi ivmelenmiştir. 1977 yılında gelindiğinde bu bölünmüşlük hali saklanamayacak bir nitelik kazanmış durumdadır.

Haziran 1977 seçimlerine yönelik gezisinde Mehmet İsvan'ın yararlanması ile sonuçlanan vurulma olayında Ecevit, açıkça, miting meydanında “mermi polise ait” diyebilmektedir (Arcayürek, 1985c, 70). Dolayısıyla, ülkenin en büyük muhalif partisinin genel başkanı, devletin polisini kendisini hedef almakla ve açıkça taraf olmakla hatta militan olmakla suçlayabilmektedir.

²⁸¹ Konya'da toplum polisleri arasında sular daha sonra uzun süre durulmamıştır. Pol-Der'li polislerin açığa alınması sonrasında, bu defa, 17 polis memuru da neden gösterilmeksizin Ereğli, Iğın ve Seydişehir ilçelerine sürgün edilmişlerdir (Konya'da Toplum Polisleri 3 Saat Direniş Yaptılar, 1977, 1-11).

Polis teşkilatının bölünme sürecinin tamamlanması ise daha önce farklı kamu dernek ve sendikalarında örneğini gördüğümüz üzere²⁸² rakip bir örgütlenmenin Pol-Der'in karşısına çıkarılması ile taçlanacaktır. Söz konusu dernek, Pol-Bir'dir. 1978 yılında Pol-Bir'in kuruluşu ile Pol-Der'in militanlaşma süreci ile polisin bölünme eğilimi son aşamasına ulaşacaktır.

Pol-Der'in Genel Kurulu'nda Faruk Sükan öncülüğünde gerçekleşen ve derneği ele geçirmeye yönelik girişimler başarısız kalınca, bu defa, Pol-Der'in karşısına başka bir dernek yaratılması yoluyla çıkmıştır. POL-BİR örgütlenmesi ve polis teşkilatının 1978 sonrasında Pol-Der-Pol-Bir ikiliği temelinde bölünmüş olduğu gerçeği herkesçe bilinmektedir.

Pol-Bir 1978 yılında henüz inşa olunmadan 6 Mayıs 1977 tarihinde, Ecevit'in İzmir mitingi öncesinde "Milliyetçi Türk Polisleri" imzalı bir bildiri ortaya çıkmıştır. Bildiride CHP ve DİSK hedef alınmıştır. Sonradan, İzmir Kriminal Laboratuvarında yapılan incelemede "Milliyetçi Türk Polisleri" ibareli bildirinin MHP İl Gençlik Kollarının Sertif Parlak imzasıyla basına vermiş olduğu bildirideki daktilo ile yazılmış olduğu saptanmıştır" (Özçoban, 1977, 1-11). Milliyetçi Türk Polisleri Bildirisi, POL-BİR örgütlenmesini önceleyen bir gelişme olarak nitelendirilebilir.

Polisin bölünmesinin bizzat polis teşkilatı bünyesinde somut hale gelmesi için POL-BİR'in kurulması yeterli olmuştur. POL-BİR'in kurulması ile birlikte Pol-Der'li polisler üzerindeki baskı artmıştır.

"Babamların evine "yasak yayın bulundurulduğu, mermi ve silah kaçakçılığı yaptığı yolunda bir ihbar üzerine baskın yapılmıştı. Sonradan öğrendiğimiz bu gerekçe asıl neden değildi. Asıl neden siyasiydi. Bu Pol-Bir'li polislerin kendileri gibi düşünmeyenler üzerinde baskı kurma ve yıldırma uygulamalarından başka bir şey değildi" (Yiğenoğlu, 1995, 42)

Bu dönemde polisler de artık kurum içindeki bölünmeyi saklamamaktadırlar. Polis teşkilatı bünyesinde faaliyette bulunan derneklere 1970'li yılların sonlarına doğru göz atıldığında her birinin birbirini suçladıkları ve yine her birinin birbirlerine karşı düşmanlık içerisinde davrandıkları fark edilmektedir. Polis Magazin Dergisi, 1978

²⁸² 1970'li yıllar süresince özellikle kamu kesiminde kurulan sola dönük dernekler karşısında alternatif olarak sağ dernekler oluşturulması bir gelenek halini almıştır. DİSK'in yükselişi karşısında MİSK'in; TÖB-DER'in yükselişi karşısında ÜLKÜ-BİR'in kurulması örnek olarak gösterilebilir.

yılında tüm polis derneklerini bir araya getirmek suretiyle yaptığı derleme röportajın başlığını şu şekilde koymaktadır:²⁸³

POL-DER'e Göre: Menfaat Peşinde Koşan Polis Örgütleri Var POL-BİR'e Göre: POL-DER Polisleri Siyaset İçine Çekiliyor POLENS'e Göre. Polisin İçinde Taraf Tutan Polisler Var Polis Polisliği Bıraktı (1978, 12).

1980 yılına gelindiğinde ise artık hem polis teşkilatı hem de teşkilatın bağlı bulunduğu İçişleri Bakanlığı kurumun içinde bulunduğu bölünmüşlük karşısında çaresiz olduğunu açıklamakta sakınca görmemektedir. “Durmak bilmeyen anarşi” ile ilgili geniş kapsamlı bir rapor hazırlayan İçişleri Bakanlığı, ilgili raporunda, polisin içerisinde bulunduğu bölünmüşlük meselesine önemle dikkat çekmekte ve “bölünmüş polisle anarşinin önlenmesinin olanaksız” olduğunu açıkça belirtmektedirler (Aydın Yazısı, 1979, 1). Dolayısıyla 1980 darbesine doğru hızla ilerleyen konjonktürde, polis artık başlıca görevi ve varlık amacı olan kamu düzeninin sağlanmasından olabildiğince uzaktadır ve işlevsizdir.

²⁸³ Pol-Der, 1978 yılında Ecevit Hükümeti döneminde kapatılmıştır. Sonrasında Dernek, Danıştay kararı ile yeniden açılmıştır. 1980 Darbesi ile birlikte Pol-Der deneyimi tümünden sona ermiştir. Pol-Der kapatıldığında 18 bin kişiye yakın üyesi bulunmaktaydı. Darbe sonrasında ise polis içerisindeki 12 bin civarı sosyal demokrat veya sol eğilimli Pol-Der üyesi polisler ya 1402'lik olmak suretiyle ya trafik polisi olmak suretiyle ya da doğrudan erken emekli edilmek suretiyle cezalandırılmıştır. Böylece mesleki eğitime sahip yüksek tahsilli kimseler polis kadrolarından ayıklanmış ve polis büyük ölçüde sağcı bir yapılanma halini almıştır (Uysal, 2006).

7. SONUÇ

Bu çalışma, 1970’li yılların ikinci yarısının yoğunlaşan siyasal kriz ortamında polisin devlet-toplum ilişkiseliliğindeki yerleşimini anlamayı amaçlıyordu. Bu sayede, 1970’li yılların siyaset çalışmaları bakımından kayıp figürü olarak nitelendirebileceğimiz polis teşkilatı, daimi olarak altında ezildiği ordu egemenliğinden ve siyasal iktidar bağımlılığından bir nebze olsun çıkarılmak suretiyle analizin tam da merkezine yerleştiriliyordu.

Bu doğrultuda çalışma, devlet ve toplum arasındaki dinamik dokuya polisi de aktif bir özne olarak dâhil etmeyi planlıyordu. İşte tezin merkezinde yer alan bu üçlü ilişkisel yapı ancak analiz düzeyinde önerdiğimiz sistem yaklaşımının deyim yerindeyse bir oyun dinamizminde ve çok değişkenliliğinde bir araya getirdiği devlet, toplum ve polisin her birinin birlikte ele alınmasıyla anlaşılabilirdi. Bu vesileyle 1975 yılında, MC Hükümeti’nin iktidara gelişiyle birlikte derinleşen siyasal kriz ortamının polis çalışmaları için sunduğu elverişli tarihsel arka planda Türkiye’de polis teşkilatının kısa sayılabilecek bir zaman diliminde devlet ve toplumla kurduğu dönüşen ve değişen ilişkileri analiz edilmeye çalışıldı.

Tezin önerdiği analitik çerçeve bakımından özgün ve belirleyici yanı şuydu: Bu analiz gerçekleştirilirken temel teorik çerçeve olarak belirlediğimiz sistem analizinin gereklerine de uygun olacak biçimde polisi siyasal ve toplumsal dinamiklerle pasif bir ilişki içerisinde değil de teşkilatın kendine has niteliklerini, özerkliğini ve görevlerini de hesaba katacak yeni bir bakış açısı temelinde incelemeye çalıştık. Diğer bir deyişle polisi devlet-toplum ilişkiseliliğinde savrulan edilgen bir kurum olarak ele almak yerine, poliste polise ve polisliğe özgün olan ne varsa onları da aktif bir biçimde analize dahil ederek anlamaya çalıştık. Dolayısıyla polis de siyasal süreçlerin seyrine aktif olarak müdahalede bulunan bir aktör olarak resmedildi. Öte yandan polisin tümüyle iradi bir

aktör olamayacağı ve üçlü oyunun sınırlarına maruz kalacağı savunuldu. Dolayısıyla polisin iradi bir aktör olarak özerkliğinin sınırları vardı ve bu sınırları belirleyen de devlet-toplum ilişkiselliği idi.

Yukarıda savunulanları, polis, devlet ve toplumu analitik olarak ayrıştıran ancak olgusal olarak sosyo-politik mücadeleler üzerinden örtüştüren üç aktörlü bir sistem analizi yardımıyla çözümlemeye çalıştık. Monjardet'nin polis çalışmaları için önerdiği polis sistemi yaklaşımındaki ilişkiselliğin dozunu arttırmak ve polisi de bir aktör olarak oyuna dâhil etmek suretiyle analizi üçlü bir oyun yapısında yeniden kurguladık. Oyun kavramsallaştırmasının seçilmesi ise nedensiz değildi. Oyun vurgusu ile bu üçü arasındaki karşılıklı geçirgenlikleri ve aktörlerin her birinin hareketliliğini vurgulamak istedik.

Öte yandan çalışmanın tarihsel olarak kapsadığı zaman diliminin kısalığı da analizin bir diğer özgün yanını oluşturdu. Makro düzeyde gerçekleştirilen ve biraz da yapısalcılık tuzağına düşen analizlerin önemini azımsamamakla birlikte Türkiye'de zayıf ve ağırlıklı olarak 1980 sonrasını anlamaya yoğunlaşmış polis literatürünün yaptığına tersine kısa ama aktörlerin davranışları ve tepkileri bakımından hiperaktif olarak nitelendirebileceğimiz bir zaman diliminde polisin siyasal iktidar, ordu ve toplumla ilişkilerini gözlemlemeye çalıştık. Nihayetinde, hem kapsadığı zaman diliminin kısa niteliği (1975-1977) bakımından hem de önerdiği üçlü oyun yaklaşımının yeniliği bakımından özgün olarak nitelendirebileceğimiz ve önceki çalışmalardan ayrılan bir polis analizi ortaya koymaya uğraştık.

Çalışmanın odaklandığı kısa zaman diliminde aktörlerin hareketlerini böylesine görünür ve hissedilir kılan başlıca etken dönemin bir siyasal kriz dönemine tekabül ediyor oluşudur. Çok kısa bir zaman aralığına denk gelen bu dönemin tüm risklerine rağmen araştırma dönemi olarak seçilmesi de zaten bu aralıkta siyasal krizin ivmelenmesi ile ilişkilidir. 1975 yılının Mart ayında uzunca bir süre devam eden hükümete karşı döneminin ertesinde iktidara gelen MC Hükümeti siyasal krizin ivmelenmediği bir dönemeci temsil etmektedir. Öte yandan seçtiğimiz zaman diliminin kısalığının analiz açısından bazı engeller de ortaya çıkardığı itiraf edilmelidir. Böyle durumlarda, odaklandığımız zaman dilimini biraz genişletmek suretiyle 1970'li yılların tümüne göz

atmaya çalıştık. Özellikle ordu ve polis arasındaki ilişkinin çözümlenmesine dair bölümde MC Hükümeti dönemi polis-ordu ilişkilerinin analizi ile kısıtlı kalmak yerine 1970’li yıllara tümünden değinmek zorunluluğunu hissettik. Pol-Der örgütlenmesinin ortaya çıkış nedenlerine odaklanırken ise 1970’li yılların başına değin uzandık.

Yakından baktığımızda, kriz ve kalkışma dönemleri, siyasal ve sosyolojik incelemeler bakımından elverişli bir tarihsel arka plan olarak belirlemektedir. Bu noktada ise bir siyasal kriz tanımı ortaya koymak gerekli hale gelmiştir. Çalışmanın ufak ve mütevazı bir katkısı da siyasal krize dair yeni bir tanım oluşturma çabasıdır. Siyasal kriz, elinizdeki çalışma bağlamında, nedenleri üzerinden değil de seyri temelinde tarif edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca, tezin geneline hâkim olan neo-Weberyen yaklaşımın gereklerine uyacak biçimde devlet kapasitesi kavramsallaştırması ekseninde yeni bir kriz tanımı ortaya konulmuştur. Bu doğrultuda, devletin şiddet tekelinin kaybı ve kurumların politizasyonu temelinde tanımladığımız kriz ortamı siyasal ve toplumsal bağlamımızı oluşturmuştur. Siyasal krizi devlet kapasitesi üzerinden tartışan bu bakış açısı 1970’lerin çok parçalı ve çok yönlü krizini devlet-toplum diyalektiği özelinde anlamak ve tarihsel arka plan olarak konumlandırmak açısından da yardımcı olmuştur. Böylelikle tarihsel bir bağlamda Türkiye’de polis teşkilatının analizi için gerekli olan başlıca etmenler hazır kılınmıştır.

Böylesi kriz dönemleri, siyasal iktidarın kamu düzenini sağlayamadığı bir ortam yaratırken kamu düzeninden sorumlu başlıca kurum olarak polis teşkilatının hem siyasal hem de toplumsal baskılar arasında sıkıştığı kritik eşikler oluşturmaktadır. Siyasal krizlerin kurumlar arası iktidar mücadelesini derinleştirdiği ve daha da görünür ve hissedilir kıldığı gerçeği MC Hükümeti polis teşkilatı örneğinde bir kez daha ispatlanmıştır denilebilir. Siyasal iktidarın artan kriz ortamında polise yönelik baskısını arttırması bir yandan, ordunun aynı siyasal kriz ortamında hem güvenlik aygıtı bünyesinde ön plana çıkma isteği hem de siyasal iktidar karşısındaki güvensizliği ile onu oyundan ekarte etmeye yönelik girişimi polise dair olanı incelenmeye muhtaç kılmıştır.

1970’li yılların ikinci yarısında toplum artık siyasal iktidarların başlıca görevi olan kamu düzenini sağlayamadığı ve anarşiye teslim olduğu bir ortamda bulunmaktadır. Dönemin çok yönlü krizinin her şeyden önce bir güvensizlik sorunu olarak toplum nezdinde

algılanması ve hissedilmesi de kamu düzenini dönemin başlıca sorunu haline getirmiştir. Devletin şiddet tekeli büyük ölçüde kaybettiği ve hem sol hem de sağ örgütlerin şiddet araçlarını halkın güvenliğini sağlama görevini de kapsayacak biçimde kullanıma sokmaları krizin seyrini hızlandıran bir gelişme olarak belirmiştir. Siyasal krizin tanımında devlet kapasitesi kavramsallaştırmasına yapılan vurgu da bu bakış açısından ileri gelmektedir. Gerekli önlemlerin alınamadığı, gerekli yasal düzenlemelerin ve reformların gerçekleştirilemediği, hükümet eden siyasal iktidarların otorite ve disiplin oluşturmadağı böylesine bir istikrarsızlık ortamında başlıca sorumlu olarak görülen tabi ki sokakta halkla karşı karşıya gelen polis olacaktır.

Güvenliği ve kamu düzenini mümkün kılamayan iktidar, mecburi bir biçimde devletin baskı aygıtlarına sığınacaktır. İçeride her geçen gün siyasal şiddete evrilen muhalefetin bastırılmasında polise yüklendikçe kurum üzerindeki baskıyı arttıran iktidar, öte yandan siyasal istikrarsızlık ortamında manevra kabiliyetini kaybedip sokağa teslim olmaya başladığında çareyi bir diğer güvenlik aygıtına –orduya- dönmekte bulacaktır. Üstelik siyasal söylemlerinde elitlerin iyi/kötü ya da gerçek/gerçek değil biçiminde nitelendirmek suretiyle sorumlu olarak polisi ön plana çıkarmaları da polisi ve polisliği giderek daha sorgulanır hale getirmiştir. Ordunun da siyasal kriz ortamında polisin güçsüzlüğü ve kapasitesizliğine yönelik vurgusu ve ondan rol çalma gayreti polise dair tartışmaları daha da derinleştirmiştir. Türkiye’de 1970’li yıllar boyunca hüküm süren ve iç savaşa yaklaşan siyasal kriz ortamında ordu için polis de tıpkı siyasal iktidarlar gibi güvenilmeyen ve kriz sürecini yönetmeye muktedir olmayan bir aktör konumundadır. Polis de hem toplumun kendisine yönelik kaybettiği inancının farkında meşruiyet krizi ile hem de kurum içinde günden güne hissedilen siyasallaşma ile uğraşmaktadır. Böylesine bir ortamda polisin tepkileri, reaksiyonları şüphesiz çok daha kolay gözlemlenebilir olacaktır. Kısaca özetlemek gerekirse, polis tüm baskılar altında bocalarken ve var olma mücadelesini sürdürürken polise ve polisliğe dair olanı çok daha görünür kılacaktır.

Bu dönem boyunca polis üzerindeki baskıların arttığı rahatlıkla söylenebilir. 1970’li yılların ikinci yarısında ve MC Hükümeti örneğinde gördüğümüz üzere, bu süreçte siyasal iktidar polis teşkilatı üzerinde aceleci bir siyasallaşma ve kadrolaşma politikası uygular. Polis teşkilatı dönem süresince partizan politikaların merkezi haline gelir.

Yönetmelikler, tayinler ve ödüllendirmeler gibi idari yöntemler ve hukuki değişiklikler yoluyla polis teşkilatında milliyetçi-muhafazakâr bir kadro yaratılmaya çalışılır. Polise dönük olarak ısrarcı ve aceleci bir biçimde yürütüldüğünü gözlemlediğimiz bu kadrolaşma politikası dönemin siyasal kriz ortamında iktidarını her an kaybetme korkusuyla karşı karşıya olan ve pek de sağlam bir nitelik taşımayan MC Hükümeti koalisyonunun siyasal stratejisi ile açıklanabilir. Ayrıca, MC Hükümeti örneğinde, polis teşkilatında yaşanan kadrolaşma, hükümeti oluşturan koalisyonun varlık nedeni olan komünizmle savaştan ve koalisyon ortağı olan MHP'nin iktidardan önce devleti ele geçirmek biçiminde özetleyebileceğimiz iktidar stratejisinden ayrı olarak düşünülemez.

MC Hükümeti'ni bir araya getiren başlıca saik komünizmle eşitlenen solun devletin güvenliği ve devamı için bir tehdit olarak tespiti ve buna yönelik mücadelenin gerekliliğidir. Kamu düzenini yeniden sağlayacak olan da sola karşı yürütülecek bu savaştır. Dolayısıyla işe ilk olarak kamu düzenini sağlayacak olan polisin kadrolaşmasından başlamak en doğru strateji gibi görünmektedir. Böylelikle, 1975 yılı Türkiye'de polis teşkilatı bünyesinde milliyetçi-muhafazakâr kadrolaşmanın miladı olarak belirir.

Öte yandan polis teşkilatında siyasal iktidar eliyle gerçekleştirilen kadrolaşma MHP'nin iktidar stratejisinden bağımsız bir biçimde düşünülemez. Parlamenterizmi ve seçimleri amaç değil de araç olarak gören MHP için siyasal iktidar ortağı olmanın en büyük getirisi bu sayede edindiği kadrolaşma imkânıdır. MHP'nin 1970'li yılların ikinci yarısında az oy oranı ve sandalye ile elde ettiği iki bakanlık partinin koalisyondaki elini güçlendirirken; dönemin istikrarsız ve zor koalisyon yaratan siyasal konjonktürü MHP'ye serbest hareket etme imkânı sağlamıştır. Zaten, halihazırda MHP'nin az sandalyesine rağmen iki bakanlık elde etmesi komünizme karşı yürütülecek mücadelede önemli bir araç olarak görülen sokak gücünden ileri gelmektedir. Bu gerçeğin farkında olarak yürüttüğü kadrolaşma politikasında MHP, sokak gücü olarak hareket eden Ülkücüleri ihmal etmeyecektir. Ülkücüler bu dönemde polisle ortak operasyon düzenleyerek ve yine polisin takdir yetkisinin mümkün kıldığı dokunulmazlıktan yararlanarak sokak savaşında üstünlük elde edeceklerdir. Bu durum, MHP'nin devleti ele geçirmek ve iç savaş çıkarmak biçiminde özetleyeceğimiz iktidar stratejisi bakımından merkezi bir strateji olarak belirlemektedir. Ülkücülerin resmi ağızdan devlete

yardımcı kuvvetler olarak adlandırılışı ise dönem süresince polis teşkilatının yaşadığı huzursuzluk ve güvensizliği taçlandıracaktır.

Nihayetinde topyekun ele alındığında görüleceği üzere, 1970’li yılların sonlarına doğru polis performans, meşruiyet ve tarafsızlık sorunlarıyla karşı karşıya kalmış görünümündedir. Polisin profesyonelleşme süreçlerinde söz konusu sorunlar nedeniyle yaşanan kesinti ise polis memurlarının ortak profesyonel mesleki bir kimlik edinme imkânını ortadan kaldırmış gibi görünmektedir. Bu durum, polis memurlarını alt kademedan üst kademeye şahsi sınıfsal ve etnik aidiyetlerine yönelmeye itmıştır. Bu da siyasal iktidar eliyle kurum içinde uygulanan siyasallaşma politikasını bir adım öteye taşımış ve kurumun içeriden siyasallaşmasının da önünü açmıştır. Diğer bir ifadeyle söylemek gerekirse dışarıdan siyasallaşma içeriden siyasallaşmayı da hızlandırmıştır. İki süreç aynı doğrultuda ve birlikte işlemiştir denilebilir.

Polisin bir teşkilat olarak kurumsallaşma derecesini de etkileyen bu ortam, polisin ordu gibi adı konmuş bir özerklikten yararlanmasını engellemiştir. Bu nedenledir ki polisin özerkliği hep adı konmamış niteliği ile anılacak ve tam da bu gerekçeyle hakiki araştırma ve incelemelerin konusunu oluşturmayacaktır. Polisin kurumsallaşamama sorunu, onun, teşkilat olarak değil de teşkilat içerisindeki polislerin bireysel veya örgütsel olarak yürüttüğü özerklik kazanma ve kurumsallaşma çabalarıyla sarsılması sonucunu doğuracaktır.

1970’li yılların özellikle ikinci yarısının polis teşkilatı ve polislik meselesi üzerinden çalışılması, bu döneme dair sıkça yapılan ezberci bir yorumu da geçersiz kılmıştır. Bu tezin savunduğu üzere, bu dönem boyunca polis teşkilatında yaşanan siyasallaşma ve bölünmüşlük tek başına kurum içinde ortaya çıkan Pol-Der ya da Pol-Bir tipi örgütlenmelerin varlığı ile açıklanamaz. Teşkilat bünyesindeki siyasallaşma her şeyden çok siyasal iktidar eliyle yürütülen kadrolaşma politikalarının aceleci ve yoğun karakterinin bir sonucu olarak belirlemiştir. Dönem boyunca hızla kurulan ve aynı hızla yıkılan koalisyonların her birinin polis teşkilatında kadrolaşmaya öncelik vermeleri polisi hem içeriden hem de dışarıdan siyasallaşma süreçlerine maruz hale getirmiştir.

Ayrıca, kurumun özerkliğine yönelik siyasal iktidar eliyle gerçekleştirilen bu saldırı polisin profesyonel ve özerk bir devlet kurumu olarak varlığını da hem kendi üyeleri

hem de toplum nezdinde sorgulanır kılmıştır. Dolayısıyla poliste siyasallaşma, polisin parçası olduğu toplumdan meşruiyet devşirememeye başlaması neticesini doğurmuştur.

Nihayetinde polis yukarıda sayılan tüm bu sorunlarla tek başına baş etmek zorunda bırakılmıştır. Siyasal iktidarın yetkisizliği ve yetersizliği, artan kutuplaşma ortamı ve ağırlaşan ekonomik sıkıntılar neticesinde polis, yükselen siyasal şiddet ile savaşında güvensiz, yetersiz ve yıpranmış görünümündedir. Üstelik bu zayıf görünümü polisin, makro düzeyde, devlet aygıtındaki konumlanışında tarihsel olarak süreklilik gösteren ve MC Hükümeti döneminde de aynı doğrultuda ama daha şiddetli olarak devam eden ordu ile ilişkilerindeki zayıf görünümüyle bir kat daha perçinlenmiş durumdadır.

Bu noktada da ayrı bir parantez açılması gerekli görülmektedir. Orduyu ağırlıklı olarak asker-sivil dikotomisi ekseninde düşünme yönünde ağır basan akademik eğilim, polisi parçası olduğu bu ilişkiden koparmıştır. İşte çalışmanın, polis çalışmaları açısından sunduğuna inandığı bir mütevazı katkı da polisi ordu ile ilişkileri ekseninde düşünmek konusunda yaptığı çağrıdır. Ordunun 1970’li yıllar boyunca iktidarında yaşanan yoğunlaşma basitçe ve sadece sivil iktidarlar aleyhine gerçekleşmemiştir. Bilakis, güvenlik aygıtının bir diğer kolu olan polis de ve onunla birlikte modern devletin inşa ve gelişim sürecinin kendisi de ordunun bu hâkim ve hegemon konumundan ziyadesiyle zarar görmüştür.

Siyasal kriz bağlamında siyasal iktidarın baskısıyla savrulan polis teşkilatı, öte yandan, ait olduğu güvenlik aygıtının bir diğer parçasını oluşturan ordunun nefesini her daim ensesinde hissetmeye devam etmiştir. 1970’li yıllar 1971 Muhtırasından yeni çıkmış, sıkıyönetim rejimi altında toplumsal muhalefeti ezilmiş ve dönemin ikinci yarısından itibaren artan siyasal şiddet ortamına da bağlı olarak darbe tehdidini her daim hissetmeye devam etmiş bir tarihsel sürece tekabül etmektedir. Türkiye siyasetinde kendine her daim daha fazla yer ve yetki arayan ordu, bu amacını çoğu zaman hükümetler aleyhine gerçekleştirmiştir. Ancak ordunun hükümetin önüne geçme mücadelesinde eline geçirdiği hak, yetki ve ayrıcalıklar güvenlik bürokrasinin öteki ayağını oluşturan polisin ayağına çelme takmak suretiyle mümkün hale gelmiştir. Polisin yetersizliği orduya duyulan ihtiyacı arttırırken ordunun toplumla bütünleşmesini de

kolaylaştırmıştır. İşte ordunun iktidar mücadelesinde ezilen ama ezildiği görünmeyen aktör polistir.

Türkiye siyasetinin genel hatları gözden geçirildiğinde fark edileceği üzere polis-ordu ilişkisi iki eşit arasındaki mücadeleden ziyade ordunun iradesinde ve denetiminde seyreden eşitsiz ve sınırlı bir ilişki görüntüsü çizmektedir. 1970’li yılların şartlarında ele alındığında bu ilişkinin sınırlarını belirleyen başlıca üç etmen olduğunu söyleyebiliriz.

İlk olarak tarihsel olarak değerlendirildiğinde polisin ordudan özerkleşme ve profesyonel bir devlet aygıtı olarak kurumsallaşma süreci yavaş ilerlemiş ve tamamlanamamış bir sürece tekabül etmektedir. Dünyanın her yerinde ordu ön plandadır ve olağan-üstü koşullarda gerekli görüldüğü hallerde polislik işine müdahil olabilmektedir. Ancak Türkiye’de askeri darbeler ve müdahaleler polisin ordudan ayrışma sürecini sık sık kesintiye uğratmıştır. İkincisi, özellikle 1971 Muhtırası ertesinde ordunun sıkıyönetim uygulamaları ve MGK aracılığıyla edindiği ayrıcalıklı konumu polisi orduya tabi kılmış ve onu ordunun denetim ve gözetimine sokmuştur. Sıkıyönetimler ile polislik işine müdahil hale gelen ordu, polisliği polis ile paylaşmak yerine daha çok polisliği bizzat yerine getirmek ve az biraz yararlandığı polisleri de kendi denetiminde tutmaya özen göstermiştir. MGK ise güvenlik politikasının ordu tarafından denetimi ve yönetimini sağlarken; hali hazırda zayıf olan hükümetleri ve tabi polisi de güvenliğin karar verici aktörlerinin dışında bırakmıştır. Emniyet Genel Müdürü’nün MGK bünyesinde yer almaması yaptığımız tespitlerin önemli bir göstergesidir. Hâlbuki MGK kararlarının incelenmesinden hemen farkedileceği üzere Kurul’da yapılan tartışmalarda polise dair mevzular sıkça yer almıştır. Ancak, görüldüğü üzere polise dair olan sorunların çözümünü bizzat polis teşkilatının kendisinin değil de ordunun bulması bir gelenek halini almıştır.

Son olarak, polisin tedavi edilemeyen kapasite yetersizliği sorunu ile sıkça içine girdiği siyasallaşma süreçleri polisi ordu etkisine daha açık hale getirmiştir. Ordu, polisin kapasite ve siyasallaşma sorunlarını kendi müdahale araçlarının uygulanmasının meşrulaştırma süreçlerinde özenle kullanmaktan çekinmemiştir. Polisin siyasal şiddet ortamında kendini apaçık belli eden yetersizliği de resmi makamlarca sıkça telaffuz edilmesine rağmen bir türlü çözümlenememiştir. Bu çözümsüzlük ise orduyu polislik ve

polise daha fazla müdahale edebilme olanağı ile donatmıştır. Nihayetinde, 1970’li yılların darbe ve müdahale arasına sıkışan dönemselliği, siyasal şiddet ile çevrili ortamı, siyasal iktidarların istikrarsızlığı ve ekonomik sıkıntıları hali hazırda süreklilik kazanmış olan polisin ordudan ayırışamama sorununu bu dönem süresince bir nebze daha derinleştirmiştir.

Ordu-polis ilişkisinin çözümlenmesinde analiz aracı olarak kullandığımız MGK kararları ile sıkıyönetim rejimi uygulamaları önemli ipuçlarına ulaşmamızı sağlamıştır. Her iki pratik de ordu-polis arasındaki ilişkileri dönüştüren niteliğiyle ve en önemlisi iç güvenliği ordunun denetimi ve iradesine bırakan etkileriyle polis-ordu arasında kurulan eşitsizler arası ilişkinin yeniden üretimini gözle görülebilir kılmıştır.

Sıkıyönetim uygulaması, 1971 Muhtırası ile birlikte devletin güvenlik ekseninde yeniden tanımlanan formu ile de paralel biçimde hem daha kolay uygulanır hem de bu uygulamada orduyu sürece daha hâkim kılar hale gelmiştir. Diğer bir ifadeyle ordunun her sıkıyönetim uygulaması ile birlikte daha aktif bir siyasal özne haline gelmesi polisin güç, etki ve özerklik kaybı pahasına gerçekleşmiştir. Siyasal iktidarların da bu ortamda sorumluluktan kaçma ya da sorumluluğu paylaşma uğruna sıkıyönetimi teşvik etmeye başladıkları görülmektedir. 1974 Kıbrıs meselesi gerekçesiyle uygulamaya konan sıkıyönetimin, önce (güvenoyu alamayan) Irmak Hükümeti ardından da I. MC Hükümeti çatısı altında iç güvenlik gerekçesiyle nasıl 6 ay boyunca daha uygulanmaya devam ettiği bunun önemli bir göstergesidir. Sıkıyönetimin iç güvenlik gerekçesiyle uygulanması kamu düzeninin sağlanması meselesinde ipleri polisin elinden alıp orduya vermiştir. İç güvenlik ve siyasal şiddetin önlenmesi meselesinde ordunun sorumluluğunu arttıran; polisinkini ise ordunun denetimine tabi kılan bu uygulama polisi dönem süresince olduğundan da etkisiz kılmıştır.

Ordu-polis ilişkisinde ibreyi ordudan yana kılan bir başka kurumsal oluşum da MGK’dır. MGK, 1971 Muhtırası sonrası, tıpkı sıkıyönetimi düzenleyen kanunlarda gerçekleştirilen değişikliklerde olduğu gibi, devletin formunun güvenlik anlayışı ekseninde yeniden tanımlanması ve örgütlenmesinde önemli bir rol üstlenmiştir. MGK kararları 1971 ertesinde devletin toplumsal muhalefet ve düzenin sağlanmasına dair bakış açısını geliştiren başlıca devlet kurumu olmuş ve bu temelde, hükümetler üzerinde

genel karar merci konumuna yükselmiştir. MC Hükümeti döneminde yayınlanan MGK kararlarında toplumsal hareketin baskılanması meselesine ayrılan satırlar, polisin bu yöndeki kullanımının hükümetleri aşan ya da yutan genel geçer devlet politikası niteliğini gözler önüne sermektedir. Öte yandan, MGK kararlarında polis ve emniyet güçlerinin siyasal terör ile mücadelede etkisiz kaldığı gerçeğini devletin ağzından ve sıklıkla vurgulamak suretiyle sorumluluğu ve onunla birlikte yetkiyi de her geçen gün ordunun eline bırakmıştır. Yine MGK kararlarında toplumsal muhalefet devlet düşmanlığı ekseninde tanımlanmış, devlet düşmanlığı karşısındaki savaşın da ordunun liderliğinde; polisin katkısıyla yürütülmesinin önü açılmıştır. MGK kararları, 1970’li yıllar boyunca artan siyasallaşma süreçlerine maruz kalan polisin, ordu eliyle kurtarılma niyeti ve çabalarını devlet katında resmi bir politikaya dönüştürdüğü ölçüde polisin yapamadığını yapmak üzere orduyu tek sorumlu kılmıştır. Üstelik 1970’li yılların özellikle ikinci yarısının güçsüz ve kısa süreli koalisyon hükümetleri bağlamında düşünüldüğünde ordunun güvenlik konusunda tek yetkili makam haline geldiği rahatlıkla söylenebilir.

Formel değişikliklerin ötesinde uygulamada polis-ordu ilişkisinin işleyişi incelenirken hemen farkedileceği üzere polisin eğitim, fiziksel kapasite gibi sorunları geçen yıllara rağmen bir türlü çözülememiştir. Hem siyasal iktidarlar hem de ordu bu durumun farkında olmasına rağmen herhangi biri bir irade ortaya koyup da polisin modernizasyonuna dair reformunu mümkün kılamamıştır. Bunun için 1980 darbesini ve sonrasında askeri rejim altında gerçekleşecek polis reformlarını beklemek gerekecektir.

Polisin örgütsel kapasite sorunu ile yine polisin siyasallaşması meselesi dışında, Kıbrıs Harekâtı ile Soğuk Savaş ortamının orduya verdiği anti-komünist mücadelenin liderliği rolü polis-ordu ilişkisinde orduyu öne çıkaran dış faktörler olarak hali hazırda var olan iki aktör arası eşitsizliği derinleştirmiştir. Soğuk Savaş ortamında yürütülen anti-komünist mücadelenin iç ve dış tehdidi ortaklaştırmak suretiyle devlet güvenliği kavramsallaştırması altında iç-dış güvenlik arasında kurduğu organik ilişki ordunun iktidarının polis lehine gelişmesinde etkili olmuştur. Ayrıca dönemin Soğuk Savaş dönemi olması Kıbrıs meselesi dışında ordunun savaşmakla yükümlü olduğu bir dış düşmanın varlığını engellemiştir. Dolayısıyla orduyu iç meselelerden uzak tutacak bir

dış düşmanın eksik olduğu ortamda ordunun tüm dikkatini ve enerjisini içte komünist tehlikeye yöneltmiş olması sebepsiz değildir.

Nihayetinde, sıkıyönetim uygulanan bölgelerde devriye gezen, polis bünyesindeki siyasallaşma ve bölünmüşlüğü istihbaratı vasıtasıyla denetim altında tutan, MGK aracılığıyla polisi tasarlamaya çalışan ve son olarak sıkıyönetim mahkemelerinde polis teşkilatını sorgulayan bir ordu 1970’li yılların ağırlaşan siyasal kriz ortamında hâkim aktör olarak polisin çok üzerinde bir yerde konumlanmaktadır.

1971 Muhtırası ile birlikte devlet formunun yeniden inşasına yönelik olarak gerçekleştirilen anayasa değişiklikleri ise devlet stratejilerinin baskıcı niteliğini ön plana çıkarmıştır. Devlet baskıcı stratejiyi uygulamaya karar vermekle birlikte muhalefetin siyasal karakterini kabul eder. Ona göre bu muhalefetin temel amacı devletin ortadan kaldırılmasıdır. İşte tam da bu nedenle devlet, kendisini ortadan kaldırmaya yönelik olan bu tehlikeyi saldırı yoluyla erkenden bertaraf etmek ister. Bu doğrultuda, 1970’li yılların keskinleşen siyasal kriz ortamında kamu düzeni üzerinde fazlasıyla durulması gereken bir mevzu halini alır.

Dönem süresince gerçekleşen işçi ve öğrenci eylemlerinde ortak olan dönem boyunca artan polis şiddeti ve polis-jandarma birlikteliğidir. Dönem, hem işçi ve öğrenci mobilizasyonunun arttığı hem de bunlara yönelik polis baskı ve şiddetinin bir devlet refleksi olarak yerleştiği dönemdir. Grev yerlerinde işçiden çok polis ve jandarma vardır. Öte yandan askeri güçlerin, iç güvenlik meselelerine müdahalesi ve polisin-asker ile girdiği operasyonlar ordunun meşruiyetini arttırma çabası olarak tartışılırken; nihayetinde ilgili müdahaleler sınırsız bir devlet şiddeti uygulaması ile sonuçlanmıştır.

MC Hükümeti çatısı altında, aynı zamanda, Demirel’in devlete demokratik otorite kazandırma niyetine yönelik olarak baskıcı yasa tasarıları hazırlanmıştır. Devletin kamu düzenine dair baskıcı reaksiyonunu hedefleyen bu yasa tasarıları şüphesiz polisi merkezine almaktadır. MC Hükümeti çatısı altında gerçekleşen yasa değişiklikleri (Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu) ile gerçekleşmeyen bazı yasa tasarıları (PVSK’nın 9. Maddesi) devletin sokakta toplumun karşısına nasıl bir devlet silüeti ve onun aracısı olarak nasıl bir polis çıkarmak istediğini göstermektedir.

MC Hükümeti'nin dönemin siyasal iktidarlarına özgü olan güçsüz ve yetersiz hali ile dönemin kutuplaşmış ve ayrılmış siyasal atmosferi devletin baskıcı stratejisine uygun olarak polisi güçlendirmeye dönük yasa değişikliklerinin onaylanmasını ve uygulanmasını engellemiştir. Ancak, yine de bu dönem boyunca hedefin polisi güçlendirmek, polisin takdir yetkisini arttırmak ve teşkilatın tümünden modernizasyonunu sağlamak olduğunu söylemek yanlış bir tespit olmayacaktır. Başarılı olamasa da tüm bu değişiklik hamleleri, 1971 Muhtırası ve Muhtıra'nın mümkün kıldığı yeni baskıcı devlet formuyla uyum içerisindedir.

Son olarak değindiğimiz Pol-Der örgütlenmesi ise bugüne dek incelendiği ve yorumlandığı üzere basitçe polis teşkilatındaki sağ-sol mücadelesi çerçevesinden değil de polisin “adı konmamış” görelî özerkliği ile polislerin iradi aktörler olarak varlığının sonucu olarak yorumlanmıştır. Çalışmanın Pol-Der'in ortaya çıkış gerekçelerine odaklanması bu bakımdan önemlidir. Siyasal iktidarın baskısı altında sıkışan polis hem topluma karşı olan sorumluluğunu yerine getirmek hem de artan baskı karşısında öz-savunma yöntemi olarak kendi özerkliğine sahip çıkmak amacıyla örgütlenme ihtiyacını hissetmiştir.

Pol-Der'in sonradan sıklıkla toplumda artan siyasallaşmanın bir yansıması olarak ve Pol-Bir'le karşı karşıya getirilmek suretiyle analiz edilmiş olması Pol-Der'i çok kısıtlı bir analize mahkûm eder. Hâlbuki Pol-Der, Pol-Bir'den önce ve 1970'li yılların tüm birikimini kucaklayarak tarih sahnesindeki yerini almıştır. MC Hükümeti'nin ve özellikle MHP'nin kadrolaşma politikalarının Pol-Der'in ortaya çıkışındaki hızlandırıcı rolü ise mutlak suretle not edilmelidir. Dolayısıyla Derneğin 1975 yılında vücut bulması sebepsiz değildir. MC Hükümeti'nin polis üzerinde yoğunlaşan kadrolaşma politikalarının Pol-Der'i ortaya çıkaran süreci hızlandırıcı etkisi bu bakımdan mühimdir.

Polislerin aktörler olarak siyasal süreçlere dâhil olma çabası bakımından da Pol-Der tecrübesi öğreticidir. Pol-Der örneği, polisin siyasal iktidar tarafından baskılandığı tek yönlü bir bakış açısına odaklanarak anlaşılamaz. Polis-siyaset ilişkisinin çift yönlü diyalektik yapısı bu noktada devreye girer. Pol-Der iradesinde ve halkın polisi sloganı üzerinden polis, ideoloji ve politika üretir hale gelir. Bu sayede polislerin de bir nevi siyaset üretici aktörler olarak sahneye çıkışı hızlanır. Bu şekilde polisler de siyaset

sahnesini inşa edici bir role soyunurlar. Polislerin kamu hizmeti ideolojisini benimseyen, kendi şiddet ve takdir yetkilerini arttıracak kanunlara muhalefetlerini esas alan tavırları polisin yeni bir siyaset biçimini tanzim etme ihtiyacı ve isteği ile açıklanabilir.

Son olarak ise önemle belirtilmesi gerekir ki Pol-Der, polis teşkilatındaki bölünmenin basit bir sonucu değildir. Pol-Der yukarıda saydığımız gerekçelerin dinamik etkileşimi dâhilinde bizzat polisler tarafından hayata geçirilmiş bir özgün örgütlenmedir. Siyasal iktidarın derneği baskılamak ve manipüle etmek amacıyla ortaya koyduğu stratejiler Pol-Der'i sonradan siyasal yelpazede çok daha net bir konum belirlemeye ve taraf olmaya zorlamıştır. Yine, 1970'li yılların şartlarında tam anlamıyla profesyonelleşmemiş ve göreceli bir özerkliğe sahip olmayan bir kurumda halkın polisi ekseninde kamuya yönelik hizmetten yana bir ideoloji belirlemek polislerin içeriden siyasallaşmasının da önünü açmıştır. Bu doğrultuda polislerin kendilerine yakın buldukları sınıfsal, etnik ve ideolojik aidiyetler ile bütünleşmelerinin yolu açılmıştır. Bu sonuncusu, Pol-Der'in ileriki dönemlerde siyasal yelpazenin soluna kayması ile neticelenecektir.

MC Hükümeti döneminde Pol-Der'e yönelik olarak başlatılan ve sağ basın öncülüğünde yürütülen kriminalize etme kampanyası uyarınca Pol-Der sol ve komünist bir örgüt olarak resmedilmektedir. Pol-Der'in bu şekilde yansıtılması polisin tümüyle taraf tutan bir kurum olarak tahayyülünü kamuoyu nezdinde kolaylaştırmıştır. Sonrasında, 1970'li yılların tümüne hâkim olan karşıt dernek oluşturma stratejisi polis için de bir kez daha uygulanmıştır. 1978 yılına gelindiğinde Pol-Der'in karşısında Pol-Bir yer almaktadır. Bölünmüşlüğü bu şekilde somutlanması ve Pol-Der üzerinde artan baskılar Pol-Der'i de daha solda konumlandırma yönünde tercihte bulunmaya zorlamıştır. Henüz tam anlamıyla profesyonelleşmemiş bir devlet kurumunun siyasal ve toplumsal etkilere açık olma hali Pol-Der örneğinin takip eden yıllarında bir kez daha tecrübe edilmiştir. Nihayetinde 1970'li yılların sonunda polis teşkilatı karakolların ayrılmasına değin varacak bir bölünmüşlük ve kamplaşma içerisinde bulunmaktadır.

Buraya kadar kaleme aldığımız onlarca sayfadan sonra, 1970'li yıllar boyunca, polisin bürokratik yapısı tam olarak konsolide olamamış bir kurum olduğu tespitini yapabiliriz. Siyasallaşma süreçlerine açık, siyasal iktidarın baskısı altında ve en önemlisi hükümetten bağımsız bir örgütlenmenin kadrolaşma politikalarına maruz kalmış bir

kurum olarak polisin, başa geçen hükümetlerden bağımsız bir kimlik geliştiremediğini söyleyebiliriz. Ayrıca, sivil hükümetlerin dışında, polisin karşılaştığı bir diğer önemli sorun da ordunun ihtirasla girdiği siyaseti denetleme mücadelesidir. Türkiye’de siyasetin fili ordunun bu savaşı yürütürken ezdiği çimenlerden biri ve belki de en önemlisi de polis teşkilatıdır. Polisin ordu ve siyasal iktidar arasında sıkışan kimliği için tek çözüm olabilecek bağımsız bir kurumun denetimi de Pol-Der’in talepleri dışında ne reform paketlerinde ne de siyasal söylemlerde yer almamıştır. Aynı dönemde benzer bir süreçten geçen ve hem kamuoyu nezdinde meşruiyetini kaybeden hem de birbirini takip eden Janata ve Gandhi iktidarlarının siyasal denetim çabalarına maruz kalan Hindistan polisi için 1977 yılında kurulan Ulusal Polis Komisyonu etkisi sınırlı olsa da kurumu özerkleştirme ve profesyonelleştirme anlamında bir adım olarak nitelendirilebilir. Hâlbuki Türkiye örneğinde polis siyasallaşma, bölünme ve meşruiyet kaybı meseleleri bağlamında sıkça ele alınsa da çözüm anlamında herhangi bir örgütsel ve yasal değişiklik gerçekleştirilmemiştir. Tersine, polisin daha fazla güçlendirilmesi için sona ermeyen çok sayıda girişimde bulunulmuştur. Bu durum, devletin polise bakış açısını da gösterir önemli bir noktadır. Kamu düzeni sorunu ve bunun başlıca aktörü olarak görülen polis teşkilatının profesyonelleşmesi sadece polis yasalarının ve polis şiddetinin güçlendirilmesi olarak algılanmıştır. 1980 Darbesi sonrası gerçekleştirilen polise dair reformların polisin militarizasyonuna yönelik içeriği bunun önemli bir örneğini oluşturmaktadır. Öte yandan ne bu süreçte ne de sonrasında polisin toplumla ilişkileri ile tarafsızlığını arttıracak özerklik arayışı siyasal iktidarların ve reform yapıcılarının dikkatlerini çekmemiştir. Polis ise, kendisine yönelik reform süreçlerine karar alıcı olarak dâhil olmayı bile başaramamıştır.

Öte yandan tez çalışmasının geneline yönelik olarak yapılacak eleştirimde itiraf etmem gerekir ki bu tez için yola çıkarken teorik bölümde sıkça vurguladığım üzere kafamdaki temel analitik çerçeveye göre amacım devlet-toplum diyalektiğine odaklanmaktı. Ancak, çalışma ilerledikçe benim fark ettiğim ve okuyucunun da kolaylıkla fark edeceği üzere tez çalışması devlet-toplum ilişkisindeki devlet bileşeninin cazibesine kapıldı. Polisin siyasal iktidar ile olan ilişkisi ile polis-ordu mücadelesine ayrılan sayfalar hacmen tezi kapladı. Polis-toplum ilişkisine odaklanan bölüm ise sınırlı kaldı. Pol-Der tecrübesinin analizi de polis-toplum etkileşiminin önemli bir örneğini teşkil etmesine rağmen

Çalışmanın ancak son kısmında ve sınırlı bir yer bulabildi. Üstelik Pol-Der tecrübesi de izole bir biçimde sadece toplum-polis etkileşimi bağlamında değil; çalışmanın önerdiği üçlü oyun analizinin sunduğu çerçeveye uygun olacak biçimde polis-siyaset ilişkilerini ve polisin özerkliğini de hesaba katacak bir biçimde topyekun bir incelemenin konusu edildi.

Polis analizinin “devlete takılı” kalmış bu hali başlıca üç gerekçeyle açıklanabilir. Bunlardan birincisi Türkiye’de polisliğin daha çok baskıcı karakteri ile ilgilidir. Polis-toplum etkileşiminin azlığı ve polisliğin daha çok devlete yönelik olarak ve devlet için işler vaziyeti devlet-toplum diyalektiğinde devletin rengini bir ton koyulaştırmıştır. İkinci olarak, Pol-Der meselesinde önemle incelediğimiz ve meşruiyet temelinde açıklamaya çalıştığımız toplumun rolü, döneme dair var olan kaynakların ve ulaşılabilen görgü tanıklarının yetersizliği nedeniyle kısıtlı kalmıştır. Burada, ağırlıklı olarak Pol-Der Gazetesi’nin özömlenmesi ile idare edilmiş olduğu gerçeğı devlet-toplum diyalektiğinde toplumun rengini biraz silikleştirmiştir.

Son olarak, neo-Weberyen teörinin devlet-toplum ilişkisine odaklanan niteliğı analiz düzeyinde devlet ve toplumu birbirinden ayırma ihtiyacını ortaya çıkardığı ölçüde bizzat eleştirdiğı liberal teörinin devlet ve toplum dikotomosi tuzağına düşme eğilimi göstermektedir. Bu durum polis gibi kaynakların sınırlı olduğu ve ordunun baskın rolünün araştırmacının ensesinde hissedildiğı böylesi bir bağlamda özellikle saha verilerinin azaldığı bölümlerde araştırmacı olarak beni bizzat bu ikiliğe düşmek ve devlet-toplum dikotomisinden kaçarken ister istemez ona yaslanmak durumunda bırakmıştır.

Ayrıca Pol-Der bölümü, en başında her ne kadar, tez çalışmasının analiz düzeyinde dayandığı teorik çerçeve uyarınca ağırlıklı olarak polis-toplum ilişkisi üzerine bir bölüm olarak tasarlandıysa da Pol-Der üzerine gerçekleştirilen araştırma ve yapılan kişisel görüşmeler Pol-Der’i sadece meşruiyet üzerinden okumanın yetersiz kalacağını kanıtladı. Pol-Der, aslında tam da çalışmanın temel teorik çerçevesini oluşturan üçlü oyun yaklaşımının dinamik dokusuna uygun olacak biçimde siyasallaşma, meşruiyet ve özerklik etmenlerini tümünden inceleyebilecek ve gözlemleyebilecek bir alan olarak belirdikçe üçü tümünden analize dâhil edildi. Böylelikle son bölüm olan Pol-Der, tezin

analitik genel çerçevesini gözlemlediğimiz karmaşık bir ilişkisellik temelinde incelendi. Yine de polis-toplum ilişkisi ve meşruiyet kavramsallaştırması bu analizde bir adım öne çıkarıldı denilebilir.

Türkiye’deki mevcut durumu açısından kısır olarak nitelendirebileceğimiz polis çalışmalarına dair akademik ilgiye mütevazı bir katkı yapmak amacıyla yola çıkan bu tez çalışması, Türkiye’de polis teşkilatının izini takip ederken polis çalışmalarına dair hem tarihsel hem de analitik anlamda çok sayıda boşluğun var olduğunu gözlemlemiştir. Tüm bu boşluklar, ileride polis ve polislik üzerine çalışmak isteyen araştırmacılar için izi sürülecek önemli sorunsallar ortaya çıkarmaktadır.

Türkiye’de polis çalışmaları bakımından literatürün maruz kaldığı boşluklardan belki de en önemlisi 1960’lı yıllara aittir. Tezin yazımı sırasında başvuru alan döneme dair polis anı kitaplarında, 1960 yılında askeri darbe ile sona eren DP iktidarı sonrasında polis teşkilatında ciddi bir dönüşüm yaşandığı belirtilmektedir. Ancak akademik olarak 1960’lı yıllarda polis teşkilatı hiçbir incelemenin konusu edilmemiştir. Dolayısıyla darbe öncesi tek parti iktidarı altında polisin durumu, darbe sonrasında Yassıda Mahkemelerinde yargılanan polisler ile askeri rejim altında polisin uğradığı dönüşümler akademik bir incelemenin konusu edilecek kadar zengin bir araştırma alanı olarak belirmektedir.

Polis-siyaset ilişkisine dair akademik bir inceleme açısından zengin bir kaynak olarak ortaya çıkan ve artık kamuoyu ile paylaşılmış olan Yassıda Mahkeme tutanakları da yine şu ana dek hiçbir incelemenin konusunu oluşturmamıştır. Polis ile konsolide olmuş uzun süreli siyasal iktidar arasındaki ilişkinin ayrıntılı bir analizi ile askeri darbenin bu ilişkiye dair ortaya koyduğu söylem, reform ve değişiklikler de analiz edilmeyi hak etmektedir. Söz konusu belgeler hem darbe öncesi polis-siyasal iktidar hem de darbe sonrası polis-ordu ilişkilerine dair çok sayıda soruyu çözümleyebilecektir. Böylelikle, polis çalışmalarının müzdarip olduğu tarihsel bağlamdaki büyük boşluk 1960’ler çerçevesinden biraz olsun kapanabilecektir. Bu boşluğun kapanması, elinizdeki çalışmanın yapmaya çalıştığı gibi 1970’li yılların polis teşkilatına dair gerçekleştirilen incelemeler açısından da tarihsel birikim oluşturmaya imkân sağlayacaktır.

Tarihsel alışmalar dışında günümüzde sıkça tartışılan polis teşkilatının güncel siyasi gelişmeler ve uluslararası konjonktürün de etkisiyle güvenlik aygıtı bünyesinde edindiği yeni konumu da tartışılmaya muhtaçtır. Modern devlet inşa süreçlerinin merkezine yerleşen polis ve ordu arasındaki görev dağılımının, 1980’li yıllardan başlayarak ve özellikle 2000’li yıllarda nasıl da değiştiği ve dönüştüğü de devlet çalışmaları bakımından taşıdıtı öneme rağmen, Türkiye özelinde hakiki bir çalışmanın konusunu oluşturmamıştır. Hâlbuki 1980’den başlayarak Türkiye’de polis teşkilatı hem örgütsel hem de hukuki olarak güçlendirilmeye başlanmıştır. 2000’li yıllar ve AKP iktidarı yönetiminde ise ordunun sivilleşme politikaları ile birlikte g kaybetmeye başlaması, siyasi iktidarın güvenlik aygıtının bir diğer önemli parçasını oluşturan polise zen gösterilmesi sonucunu doğurmuştur. PKK ile mücadele, terörizmin kent merkezine inmesi gibi diğer faktörlerin de etkisiyle polis giderek militarize olurken ordu, bir kaç adım geri çekilmiştir. Dolayısıyla ordu ve polis arasındaki rol dağılımı yeniden düzenlenmiştir. Üstelik polis ve ordu arasındaki bu rollerin yeniden dağılım süreci uluslararası konjonktürden de bağımsız değildir. Örneğin, 11 Eylül ile ABD’de polisin militarizasyonu ile ordunun bir adım önüne geçmesi sonucunu doğuran gelişmelerin açtığı perde giderek farklı coğrafyalarda o ülkelerin kendine özgü koşullarıyla eklemlenerek biimlenmek suretiyle kendini göstermiştir.

Devletin güvenlik aygıtının iki başat parçasını oluşturan ordu ve polis arasındaki mücadele ya da aktörler arasındaki eşitsizlik nedeniyle mücadele halini alamasa da hali hazırda var olan ilişki farklı boyutlarıyla incelenmeye muhtaçtır. Örneğin, 1970’li yıllar boyunca ordu hem güvenlik hem de siyaset alanında gücüne g katarken; polis gerekli reformlardan mağdur bırakılmış ve sürekli bir rejim halini alan sıkıyönetimler altında fazla mesai ile ama az yetki ile ordu denetimi altında çalışmak zorunda kalmıştır. Dolayısıyla ordunun artan iktidarı sadece sivil hükümetler aleyhine gelişmemiştir. Bilakis ordu hem toplum hem de güvenlik bürokrasisi bünyesinde edindiği ayrıcalıklı konumu polisin zayıf kalması ya da bırakılması ile de kazanmıştır. Ordunun polis karşısındaki tutumu, acaba, siyasi iktidarların polisi kendi iktidarlarının güvencesi olarak görme eğilimi ile birlikte düşünülebilir mi? Siyasi iktidar ile bütünleşebilecek güçlü bir polis, orduyu tedirgin etmiş olabilir mi? Bu tip sorulara yenilerini etkileyecek

bir çalışma, Türkiye siyasal literatüründe her daim önemle ele alınan militarizm konusuna yeni bir bakış açısı getirmeye yardımcı olabilir.

Çalışmanın son bölümünde ele almaya çalıştığımız Pol-Der ise polis çalışmaları bakımından başlı başına bir çalışma konusu teşkil edecek kadar önemli bir araştırma alanı olarak belirmektedir. Burada, çalışmanın kapsadığı zaman dilimi nedeniyle kısaca değindiğimiz Pol-Der'in 1977 yılı sonrası gelişimi çok sayıda tartışma konusu ortaya çıkarmaktadır. Pol-Der'in karşısına çıkan POL-Bir örgütlenmesi ile bunun polisin siyasallaşması ve bölünmesi bakımından ortaya çıkardığı sonuçlar ile Pol-Der'in son derece büyük beklentiler attettiği CHP iktidarı tarafından içine düşürüldüğü zor durum polis-devlet ilişkisine dair çok şey söylemektedir.

Polis-ordu arasındaki ilişki bakımından da Pol-Der araştırmacılara çok şey anlatmaktadır. Örneğin Pol-Der'in faaliyetleri sıkıyönetim rejimi altında durdurulmuştur. Daha önce yine polisin siyasallaştığı ya da siyasallaştığına inanılan dönemlerde bu soruna son veren hep ordu olmuştur. Polis-ordu ilişkisine dair yapılacak makro analizlerde bu tespite mutlaka yer verilmelidir. Sıkıyönetim mahkemelerinde polisteki siyasallaşmanın nasıl ele alındığı sorunsalı üzerinde gerçekleştirilecek bir çözümleme güvenlik kurumları arasındaki ilişkinin gelişimine dair ipuçlarını ortaya çıkaracaktır.

Son olarak, çalışmanın sınırları içerisinde kısaca değinebildiğimiz ve ancak halkın polisi sloganı dâhilinde ele alabildiğimiz Pol-Der'in siyaset ve ideoloji üreten karakterinin günümüze değin etkilerini sürdürdüğü unutulmamalıdır. Polis şiddetinin kamuoyu nezdinde tartışmaların merkezine yerleştiği, toplumsal hareketlerin ve muhalefetin polis aracılığıyla bastırıldığı ve baskılandığı siyasal ve toplumsal koşullarda Pol-Der ve halkın polisi sloganı aradan geçen onlarca yıl sonra dahi hatırlanmaya ve hatırlanmaya devam etmektedir. Dolayısıyla halkın polisi sloganının siyaset üreten niteliği ve Pol-Der örneği bugün dahi siyaset üretmeye devam eden niteliği ile incelenebilir.

Pol-Der'in ideoloji ve politika üreten karakteri karşılaştırmalı perspektiften ama zıt yönde gelişen farklı tecrübelerle bir arada da ele alınabilir. 1990'lı yıllarda Türkiye'de polis teşkilatı tarafından CMUK değişikliklerine yönelik olarak ortaya konan muhalefet Pol-Der örneği ile karşılaştırmalı bir analizin konusu edilebilir. Devletin ve polisin güçlü

kalması gereğinden hareketle CMUK'a 1990'larda karşı çıkan polis ile 1970'li yılların şartlarında halkın polisi sloganı ile toplumdan yana taraf tutan polis teşkilatları zıt yönde iki vaka olarak karşılaştırmalı bir analizin konusu edilebilir. Bir tarafta halkın polisi olmak isteyen ve bunun için kendisine verilmek istenen yetkileri insan hakları ve demokrasi aleyhine olduğu gerekçesiyle reddeden Pol-Der dururken diğer tarafta insan haklarına karşı yürüyen ve yetkilerinin demokrasi adına sınırlandırılmasına karşı duran bir başka örgütlenme durmaktadır. Bu ikisi çok değil yirmi senelik bir aralıkta bu ülkenin siyasetinde etkin olmaya çalışmıştır.

Çalışmanın sınırlarını sıraladığımız kısımda vurguladığımız ve bu çalışma boyunca da kendini hissettirdiği üzere polis-toplum ilişkisine yönelik çalışmalara polis araştırmaları alanında fazlasıyla ihtiyaç duyulmaktadır. Bunun için, polisin toplum nezdindeki algısını ve polis-toplum iletişimini analizin merkezine yerleştirecek toplum odaklı bakış açılarına ihtiyaç duyulmaktadır. Polis şiddetinin toplum tarafından nasıl algılandığı ile polisin muhalif eylemlerde sokak siyaseti aracılığıyla karşılaştığı bireylerle etkileşimi ve bunun her iki tarafta ortaya çıkardığı algılar ve tepkiler de gerçekleştirilecek kişisel görüşmeler aracılığıyla ortaya çıkarıldığı takdirde polis çalışmalarına muazzam bir katkıda bulunacaktır.

KAYNAKÇA

Yayınlanmış Belgeler

- TBMM Tutanak Dergisi.** 1976. Dönem IV, Toplantı 5, c. 21. 9 (Kasım): 133.
- TBMM Tutanak Dergisi.** 1975. Dönem IV, Toplantı 61, c. 11. 6 (Nisan): 310.
- TBMM Tutanak Dergisi.** 1975. Dönem IV, Toplantı 98, c. 13. 2 (Temmuz): 456
- TBMM Tutanak Dergisi.** 1977. Dönem V, Toplantı 24, c. 1. 30 (Temmuz): 142
- TBMM Tutanak Dergisi.** 1976. Dönem IV, Toplantı 41, c. 14. 20 (Ocak): 497
- TBMM Tutanak Dergisi.** 1975. Dönem IV, Toplantı 99, c. 13. 3 (Temmuz): 472
- TBMM Tutanak Dergisi.** 1975. Dönem IV, Toplantı 77, c. 12. 15 (Mayıs): 132
- TBMM Tutanak Dergisi.** 1975. Dönem IV, Toplantı 86, c. 12. 10 (Haziran): 545
- TBMM Tutanak Dergisi.** 1975. Dönem IV, Toplantı 88, c. 12. 12 (Haziran): 599
- TBMM Tutanak Dergisi.** 1975. Dönem IV, Toplantı 63, c. 11. 9 (Nisan): 341
- TBMM Tutanak Dergisi.** 1976. Dönem IV, Toplantı 3, c. 21. 3 (Kasım): 85-86
- TBMM Tutanak Dergisi.** 1976. Dönem IV, Toplantı 1, c. 21. 1 (Kasım): 50-51.
- TBMM Tutanak Dergisi.** 1975. Dönem IV, Toplantı 104, c. 13. 18 (Temmuz): 631-632
- TBMM Tutanak Dergisi.** 1975. Dönem IV, Toplantı 89, c. 13. 17 (Haziran): 8-11
- TBMM Tutanak Dergisi.** 1976. Dönem IV, Toplantı 49, c. 14. 3 (Şubat): 837-841
- TBMM Tutanak Dergisi.** 1976. Dönem IV, Toplantı 92, c. 19. 21 (Nisan): 63-64
- TBMM Tutanak Dergisi.** 1975. Dönem IV, Toplantı 63, c. 11. 9 (Nisan): 368
- TBMM Tutanak Dergisi.** 1976. Dönem IV, Toplantı 105, c. 20. 1 (Haziran): 8
- TBMM Tutanak Dergisi.** 1975. Dönem IV, Toplantı 63, c. 11. 9 (Nisan): 340.
- TBMM Tutanak Dergisi.** 1975. Dönem IV, Toplantı 78, c. 12. 20 (Mayıs): 240
- TBMM Tutanak Dergisi.** 1975. Dönem IV, Toplantı 89, c. 13. 17 (Haziran): 6-8
- TBMM Tutanak Dergisi.** 1976. Dönem IV, Toplantı 49, c. 14. 3 (Şubat): 837
- TBMM Tutanak Dergisi.** 1975. Dönem IV, Toplantı 78, c. 12. 20 (Mayıs): 243
- TBMM Tutanak Dergisi.** 1976. Dönem IV, Toplantı 57, c. 15. 16 (Şubat): 99-102
- TBMM Tutanak Dergisi.** 1976. Dönem IV, Toplantı 93, c. 19. 27 (Nisan): 90-91.

- TBMM Tutanak Dergisi.** 1976. Dönem IV, Toplantı 12, c. 21. 24 (Kasım): 356
- TBMM Tutanak Dergisi.** 1975. Dönem IV, Toplantı 99, c. 13. 3 (Temmuz): 470
- TBMM Tutanak Dergisi.** 1976. Dönem IV, Toplantı 121, c. 20. 7 (Temmuz): 448
- TBMM Tutanak Dergisi.** 1977. Dönem IV, Toplantı 50, c. 24. 20 (Şubat): 488
- TBMM Tutanak Dergisi.** 1975. Dönem IV, Toplantı 92, c. 13. 24 (Haziran): 167
- TBMM Tutanak Dergisi.** 1975. Dönem IV, Toplantı 1, c. 14. 1 (Kasım): 69
- TBMM Tutanak Dergisi.** 1978. Dönem V, Toplantı 161, c. 6. 21 (Haziran): 449-451
- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi.** 1976. 15. Toplantı Yılı, Toplantı 31, c. 25. 3 (Şubat): 282
- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi.** 1976. 15. Toplantı Yılı, Toplantı 41, c. 27. 26 (Şubat): 100
- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi.** 1976. 15. Toplantı Yılı, Toplantı 56, c. 27. 15 (Nisan): 475-478
- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi.** 1976. 15. Toplantı Yılı, Toplantı 33, c. 25. 5 (Şubat): 505.
- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi.** 1976. 16. Toplantı Yılı, Toplantı 4, c. 29. 9 (Kasım): 52
- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi.** 1976. 16. Toplantı Yılı, Toplantı 33, c. 25. 5 (Şubat): 497-547.
- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi.** 1975. 14. Toplantı Yılı, Toplantı 49, c. 21. 532
- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi.** 1977. 16. Toplantı Yılı, Toplantı 31, c. 30. 663
- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi.** 1975. 14. Toplantı Yılı, Toplantı 71, c. 23. 11
- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi.** 1977. 16. Toplantı Yılı, Toplantı 28, c. 30. 24.
- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi.** 1975. 14. Toplantı Yılı, Toplantı 47, c. 21. 385
- TBMM Birleşik Toplantı Tutanağı Dergisi.** 1977. 16. Toplantı Yılı, Toplantı 4, c. 16. 26 (Ocak): 115.
- TBMM Birleşik Toplantı Tutanağı Dergisi.** 1978. 17. Toplantı Yılı, Toplantı 5, c. 17. 10 (Mayıs): 78.
- TBMM Birleşik Toplantı Tutanağı Dergisi.** 1975. 14. Toplantı Yılı, Toplantı 10, c. 14. 4 (Haziran): 211-223
- TBMM Birleşik Toplantı Tutanağı Dergisi.** 1975. 14. Toplantı Yılı, Toplantı 9, c. 14. 30 (Nisan): 173, 174-180.

Yasalar ve Hukuki Düzenlemeler

- Toplum Zabıtası Kurulması Hakkında Kanun. (654 S.K.). 1965. Resmi Gazete. 12053, 20 Temmuz.
- Toplum Zabıtası Tüzüğü'nün Yürürlüğe Konulması Hakkında Kararname (7/2853 S.K.). 1971. Resmi Gazete. 13919, 7 Ağustos.
- Milli Eğitim Bakanı Ali Naili Erdem Hakkında T.B.M.M. Kararı. (423 S.K.) 1976. Resmi Gazete. 15776, 27 Kasım.
- 171 Sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hürriyeti Hakkındaki Kanuna Bazı Maddeler Eklenmesi Hakkında Kanun (1932 S.K.). 1976. Resmi Gazete. 15483, 29 Ocak.
- Emniyet Teşkilatında Bir Memuriyete İlk Defa Atanacaklar İçin Zorunlu Yeterlik ve Yarışma Sınavları Hakkında Yönetmelik'te Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik. 1975. Resmi Gazete. 15252, 1 Haziran.

Kitaplar ve Makaleler

- Abadan-Unat, Nermin. 1989. Legitimacy, Participation and Restricted Pluralism: The 1987 Elections in Turkey. **SBF Dergisi**, s. XLIV: 18-38.
- Ağaoğulları, Mehmet Ali. 2006. **Aşırı Milliyetçi Sağ. Geçiş Sürecinde Türkiye**. ed. İrvin Cemil Schick, Ertuğrul Ahmet Tonak. İstanbul: Belge Yayınları.
- Ahmad, Feroz. 1995. **Modern Türkiye'nin Oluşumu**. İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- _____.2010. **Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980**. çev. Ahmet Fethi. İstanbul: Hil Yayınları.
- Akalın, Muzaffer. 1976. İmam ve Hatip Okulu Mezunlarının Polis Mesleğine Alınmaları, **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**. c. 6: 42.
- Akar, Rıdvan, Can Dünder. 2008. **Ecevit ve Gizli Arşivi**, Ankara: İmge.
- Akça, İsmet. 2006. Militarism, Capitalism and the State: Putting the Military in its Place in Turkey. Doktora Tezi. Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- _____.2010, Ordu, Devlet ve Sınıflar: 27 Mayıs 1960 Darbesi Örneği Üzerinden Alternatif Bir Okuma Denemesi. **Türkiye'de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti**, ed. İsmet Akça, Evren Balta-Paker. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: 351-406.
- _____.2011. 1980'lerden Günümüze Türkiye'de Siyaset ve Hegemonya Bir Çerçeve Denemesi, **İktisat Dergisi**. s. 515: 25-36.
- _____.2013. Türkiye'de Darbeler, Kapitalizm ve Demokrasi(sizlik).**Cumhuriyet Tarihinin Tartışmalı Konuları**, ed. Bülent Bilmez. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları: 49-71.

- Akkaya, Yüksel. 2004. Düzen ve Kalkınma Kıskaçında İşçi Sınıfı ve Sendikacılık. **Neoliberalizmin Tahribatı: Türkiye’de Ekonomi, Toplum ve Cinsiyet.** ed. Sungur Savran, Neşecan Balkan. İstanbul: Metis Yayınları.
- Akyaz, Doğan. 2002. **Askeri Müdahalelerin Orduya Etkisi, Hiyerarşi Dışı Örgütlenmeden Emir Komuta Zincirine,** İstanbul: İletişim Yayınları.
- Algül, Süreyya. 2015. **Türkiye’de Sendika-Siyaset İlişkisi DİSK: (1967-1975),** İstanbul: İletişim Yayınları.
- Althusser, Louis. 1970. Idéologies et appareils idéologiques d’Etat, **La Pensée.** s. 151: 4-39.
- Alyot, Halim. 1947. **Türkiye’de Zabıta, Tarihi Gelişim ve Bugünkü Durum,** Ankara: Kanaat Basımevi.
- Ar, Funda. 1999. A study of Çevik Kuvvet in İstanbul: The effects of social patterns on the degree of violence. Yüksek Lisans Tezi. Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Arcayürek, Cüneyt. 1985a. **Cüneyt Arcayürek Açıklıyor: 5, Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi: 1965-1971.** Ankara: Bilgi Yayınevi.
- _____. 1985b, **Cüneyt Arcayürek Açıklıyor: 6, Çankaya’ya Giden Yol: 1971-1973.** Ankara: Bilgi Yayınevi.
- _____. 1985c. **Cüneyt Arcayürek Açıklıyor: 7, Demokrasinin Sonbaharı: 1977-1978.** Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Aren, Sadun. 1993. **TİP Olayı 1961-1971.** İstanbul: Cem Yayınevi.
- Arınır, Turan, Öztürk, Sırrı. 1976. **İşçi Sınıfı, Sendikalar ve 15/16 Haziran,** İstanbul: Sorun Yayınları.
- Arslan, Emre. 2000. Neo-faşizmin Türkiye Siyaseti Versiyonu Olarak Milliyetçi Hareket Partisi, **Birikim,** s. 133. <http://www.birikimdergisi.com/birikim-yazi/3291/neo-fasizmin-turkiye-versiyonu-olarak-milliyetci-hareket-partisi#.VpKvCvmLTIU> [10.11.2015].
- _____. 2002. Faşizmin Siyaseti: MHP’nin İktidar Bloğu Karşısında Değişen Strateji ve Konumları, **Praksis,** s. 5: 299-322.
- Aslan, Şükrü. 2004. **1 Mayıs Mahallesi, 1980 Öncesi Toplumsal Mücadeleler ve Kent.** İstanbul: İletişim Yayınları.
- Atabek, Gürbüz. 2000. **Tam Otuz Yıl Dile Kolay,** İstanbul: Karaköy Rotary Kulübü.
- Atasoy, Mustafa, Seyfettin Bican. 2010. 12 Eylül Mağduru TÖB-DER ve Hukuksal Serencamı. **Mülkiye Dergisi,** c. 34, s. 268: 225-247.

- Ateşoğulları, Kamil. 2003. **15-16 Haziran İki Uzun Gün ve Bir Uzun Yürüyüş**, İstanbul: DİSK Birleşik Metal İşçileri Sendikası.
- Avcı, Hanefi. 2010. **Haliç'te Yaşayan Simnlar: Dün Devlet Bugün Cemaat**. Agora Yayıncılık.
- Aybar, Mehmet Ali. 2014. **Türkiye İşçi Partisi Tarihi**. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aydın, Ahmet H. 1995a. A Comparative Study of Police Organisation and Legitimacy in England & Wales and Turkey. The case for centralisation and decentralisation. Doktora Tezi. University of Leicester Center for the Study of Public Order Department of Politics Faculty of Social Sciences.
- _____. 1995b. Democracy and Policing in Turkey: Militarization v. Democratization, Uluslararası Konferans: Democracy and Justice: Reviewing Crime in Theory and Practice, Brunel University of West London. Londra.
- Aydın, Suavi, Yüksel Taşkın. 2014. **1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi**, İstanbul: İletişim.
- Aydın, İsmail. 2016. **TÖB-DER Tarihi: Anlatılan Senin Hikâyendir**. Ankara: Eğitim Sen Yayınları.
- Aydınoğlu, Ergun. 2006. Türkiye Sosyalist Solunun Mak'us Talihi: Bir Yorumlama Denemesi. **İktisat, Siyaset ve Devlet Üzerine Yazılar, Prof. Dr. Kemal Saybaşı'ya Armağan**. ed. İsmet Akça, Burak Ülman. Bağlam Yayınları: 313-336.
- Aymes, Marc, Benjamin Gourisse, Elise Massicard. 2014. **L'Art de L'Etat En Turquie: Arrangements De L'Action Publique De La Fin De L'Empire Ottoman à Nos Jours**. Paris: Karthala.
- Balkan, Neşecan, Sungur Savran. 2004. **Neoliberalizmin Tahribatı: Türkiye'de Ekonomi, Toplum ve Cinsiyet**, İstanbul: Metis Yayınları.
- Balta, Evren. 2015. Üçüncü Dünya Savaşı Değil, Yeni Bir Savaş!, **Birikim**. 15 Kasım, <http://www.birikimdergisi.com/haftalik/7314/ucuncu-dunya-savasi-degil-yeni-bir-savas#.VzxPafmLTIU> [12.02.2017].
- Banton, Michael. 1964. **The Policeman in the Community**. London: Tavistock.
- Batuman, Bülent. 2013. 70'ler: Siyasetin Odağındaki Kent, Kentin Odağındaki Siyaset. **Toplum ve Bilim**, s. 127: 69-87.
- Batur, Muhsin. 1985. **Anılar ve Görüşler**, İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Bayley, David H. 1971. The Police and Political Change in Comparative Perspective, **Law&Society**, c. 6, s. 1: 91-112.

- _____. 1975. The Police and Political Development in Europe. **The Formation of National States in Western Europe**. ed. Charles Tilly. Princeton: Princeton University Press.
- _____. 1976. **Forces of Order: Police Behavior in Japan and the United States**. Berkeley: University of California Press
- _____. 1983. The Police and Political Order in India. **Asian Survey**. c. 23, s. 4: 484-496.
- _____. 1985. **Patterns of Policing**. New Brunswick: Rutgers University Press.
- Bayramoğlu, Ali. 2002. Asker ve Siyaset. **Birikim**, s. 160-161: 28-48.
- Bedirhanoğlu, Pınar. 2016. Mark Neocleous Külliyyatı Üzerine İçerden Bir Eleştiri, **Praksis**. s. 40: 229-234.
- Beetham, David. 1991. Max Weber and the Legitimacy of the Modern State, **Analyse & Kritik**. s. 13: 34-45.
- Benjamin, Walter. 1996. The Critique of Violence. **Selected Writings 1913-1926**. ed. Marcus Bullock ve Michael W Jennings. Cambridge MA Harvard University Press: 236-252.
- _____. 1999. Zur Kritik der Gewalt. **Gesammelte Schriften, Cilt II.1**. ed. R. Tiedemann, H. Schweppenhäuser. Frankfurt a.M: Suhrkamp: 179-204.
- Berksoy, Biriz. 2007a. The Policing of Social Discontent and the Construction of the Social Body: Mapping the Expansion and Militarization of the Police Organization in Turkey in the post 1980 Period. Doktora Tezi. Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- _____. 2007b. Neoliberalizm ve Toplumsalın Yeniden Kurgulanması: 1980 Sonrası Batı'da ve Türkiye'de Polis Teşkilatları ve Geçirdikleri Yapısal Dönüşüm. **Toplum ve Bilim**. s. 109: 35-65.
- Berksoy, Biriz. 2009. Devlet Stratejilerinin Bir Tezahürü Olarak Polis Alt Kültürü: 1960 Sonrası Türkiye'de Polis Teşkilatında Hâkim Olan Söylemlere Dair Bir Değerlendirme. **Toplum ve Bilim**. s. 114, 98-130.
- Berry, Jen, Greg O'Connor, Maurice Punch, Paul Wilson. 2008. Strange Union: Changing Patterns of Reform, Representation, and Unionization in Policing, **Police Practice and Research**. c. 9, s. 2: 113-130.
- Birikim. 1978. Polis Sorunu ve Pol-Der Olayı. **Birikim**. s. 46-47, 96-100.
- Bittner, Egon. 1980. **The Functions of the Police in Modern Society**. Chevy Chase: National Clearinghouse for Mental Health.

- _____. 1990-1991. De la faculté d'user de la force comme fondement du rôle de la police, **Les Cahiers de la Sécurité Interieure**. s. 3: 233-250.
- Bora, Tanıl. 1992. Terör, Devlet ve Türk Sağı, **Birikim Dergisi**. s. 37: 48-57.
- _____. 1994. Devletin Polisi, Polisin Devleti, **Birikim Dergisi**. s. 57-58.
- _____. 2006. **Medeniyet Kaybı Milliyetçilik ve Faşizm Üzerine Yazılar**. İstanbul: Birikim Yayınları.
- _____. 2011. Polis ve Cemaat. **Birikim Dergisi**. s. 264-265.
- _____. 2014. Türk Sağı: Siyasal Düşünce Tarihi Açısından Bir Çerçeve Denemesi. **Türk Sağı: Mitler, Fetişler, Düşman İmgeleri**. ed. Güven Gürkan Öztan, İnci Özkan Kerestecioğlu. İstanbul: İletişim.
- Bostancıoğlu, Adnan. 2011. **Bitmeyen Yolculuk: Oğuzhan Müftüoğlu Kitabı**. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bottoms Anthony, Justice Tankebe. 2012. Beyond Procedural Justice: A Dialogic Approach to Legitimacy in Criminal Justice, **Journal of Criminal Law and Criminology**. c. 102, s. 1: 119-170.
- Bowden, Tim. 1978. Guarding the State: the Police Response to Crisis Politics in Europe. **British Journal of Law and Society**. c. 5, s. 1: 69-88.
- Bozarslan, Hamit. 1997. Chaos ou mutation sociale? Notes sur la crise turque des années soixante-dix, **Cultures et Conflits**. s. 24-25: 79-98.
- _____. 1999. Le Phénomène Milicien: une composante de la violence politique en Turquie des années 1970. *Turcica*. s. 31: 185-244.
- Bölügiray, Nevzat. 1989. **Sokaktaki Asker: Bir Sıkıyönetim Komutanının Anıları**. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Brewer, John, John Styles. 1980. **An Ungovernable People**. London: Hutchinson.
- Brewer, John D, Rick Wilford, Ardian Guelke, Ian Hume, Edward Moxon-Browne. 1996. **The Police, Public Order and the State**. New York: St. Martin's Press Inc.
- Brodeur, Jean-Paul. 1983. High Policing and Low Policing: Remarks About the Policing of Political Activities. **Social problems**. s. 30: 507-520.
- _____. 1991. La Police: Mythe et Réalité: **Les Cahiers de la Sécurité Interieure**. s. 6: 310-337.
- _____. 1994. Police et Coercition. **Revue française de Sociologie**. s. 35: 457-485.

- _____. Dominique Monjardet. 2003. **Connaitre la Police, les Grands Textes de la Recherche Anglo-Saxonne**. Paris: Insitut des Hautes Etudes de la Sécurité Intérieure.
- _____. 2005. La police en pièces détachées, **Criminologie**. c. 38, s. 2: 3-172.
- _____. 2007. An Encounter with Egon Bittner. **Crime, Law and Social Change**. s. 48: 105-132.
- _____. 2008. Que dire maintenant de la police? **Notes inédites sur les choses policières (1999-2006)**. ed. Dominique Monjardet, Antoinette Chauvenet, Frédéric Ocqueteau. Paris: La Découverte: 255-268.
- _____. 2011. **The Policing Web**. Oxford: Oxford University Press.
- Brogden, Michael. 1982. **The Police: Autonomy and Consent**. London: Academic Press.
- Bulutoğlu, Kenan. 1980. **Bunalım ve Çıkış**. Ankara: Tekin Yayınevi
- Bunyan, Tony. 1976. **The Political Police in Britain**. London: Julian Friedmann.
- Campbell, Donald J, Kathleen M Campbell. 2010. Soldiers as Police Officers/Police Officers as Soldiers: Role Evolution and Revolution in the United States, **Armed Forces&Society**. c. 36, s. 2: 327-350.
- Can, Kemal, Tanıl Bora. 2004. **Devlet, Ocak Dergâh**. İstanbul: İletişim.
- _____. 2007. **Devlet ve Kuzgun 1990’lardan 2000’lere MHP**. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cem, İsmail. 1973. **12 Mart 1. Cilt (Yazılar)**. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Chapman, Brian. 1970. **The Police State**. London: Pall Mall.
- Chevigny, Paul. 1969. **Police Power: Police Abuses in New York City**. New York: Pantheon Books.
- _____. 1995. **Edge of the Knife: Police Violence in the Americas**. New York: New York University Press.
- Cizre-Sakallıoğlu, Ümit. 1993. **AP-Ordu İlişkileri: Bir İkilemin Anatomisi**. İstanbul: İletişim Yayınları.
- _____. 1997. The Anatomy of the Turkish Military’s Political Autonomy, **Comparative Politics**, c. 29, s. 2: 151-166.
- Cohen, Seth. 1985. **Visions of Social Control**, Cambridge: Polity Press

- Critchley, Thomas Alan. 1978. **A History of Police in England and Wales**, London: Constable.
- Çelik, Seydi. 2008. **Osmanlı'dan Günümüze Devlet ve Asker: Askeri Bürokrasinin Sistem İçindeki Yeri**. İstanbul: Salyangoz Yayınları.
- _____, Betül Urhan. 2010. Türkiye'de Sistemin "Milli Güvenlik" Algısı ve Bunun İşçi Hareketleri Ve Sendikacılık Faaliyeti Üzerindeki Etkisi. **Çalışma ve Toplum**. s. 2: 109-138.
- Çelik, Nur Betül. 2010. Türkiye'de Darbeler ve Siyaset İmkânı, **Mülkiye Dergisi**. c. 34, s. 268: 209-224.
- Danielson, Michael N, Ruşen Keleş. 1985. **The Politics of Rapid Urbanization-Government and Growth in Modern Turkey**. Lynne Rienner Pub.
- Deflem, Mathieu. 2004. Social Control and the Policing of Terrorism: Foundations for a Sociology of Counterterrorism. **The American Sociologist**. c. 35, s. 2: 75-92.
- Della Porta, Donatella, Olivier Fillieule. 2004. Policing Social Protest. **The Blackwell Companion To Social Movement**. ed. David A Snow, Sarah A. Soule, Hanspeter Kriesi. Oxford: Blackwell Publishers: 217-241.
- _____. 2006. **Social Movements, Political Violence and the State: A Comparative Analysis of Italy and Germany**. Cambridge: Cambridge University Press
- _____. 2008. Research on Social Movements and Political Violence. **Qualitative Sociology**. c. 31, s. 3,: 221-230.
- Demir, Gökhan, Dünya Athem Öztogay. 2017. İstisnai Devlet Biçimi ve Polis: 12 Eylül Döneminde Güvenlik Aygıtının Yeniden Yapılandırılması, **Amme İdaresi Dergisi**. c. 50, s. 1: 85-116.
- Demirel, Tanel. 1998. Political Party Elites and The Breakdown of Democracy: The Turkish Case, 1973-1980. Doktora Tezi. Bilkent Üniversitesi İktisadi ve Siyasi Bilimler Enstitüsü.
- _____. 2001. 12 Eylül'e Doğru Ordu ve Demokrasi, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**. c. 56, s. 4: 43-75.
- _____. 2003. The Turkish Military's Decision to Intervene: 12 September 1980. **Armed Forces&Society**, c. 29, s. 2: 253-280.
- Diken, Bülent. 2013. **İsyân, Devrim, Eleştiri: Toplum Paradoksu**. İstanbul: Metis Yayınları.
- Dikici, Ali. 2009. Demokrat Parti Döneminde İç Güvenlik ve Türk Polis Teşkilatı, **Akademik Bakış**. c. 3, s. 5: 61-94.

- _____. 2014. 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ve Türk Polisi. <http://www.atam.gov.tr/wp-content/uploads/Alid%C4%B0K%C4%B0C%C4%B0-27-May%C4%B1s-1960-Asker%C3%AE-Darbesi-ve-T%C3%BCrk-Polisi.pdf> [15.03.2016].
- Dinler, Demet. 2003. Türkiye’de Güçlü Devlet Geleneği Tezinin Eleştirisi, **Praksis**. s. 9: 17-54.
- Dorronsoro, Gilles. 2005. **La Turquie Conteste: Mobilisations Sociales et Régimes Sécuritaires**. Paris: CNRS Editions.
- Dölek, Çağlar. 2011. Privatization of Security and the Transformation of the Modern Bourgeois State in the Neoliberal Era: the Case of Turkey. Yüksek Lisans Tezi. Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dubber, Markus. 2005. **The Police Power: Patriarchy and the Foundation of American Government**, Columbia University Press.
- _____. 2006. The New Police Science and the Police Power Model of the Criminal Process. **The New Police Science: The Police Power in Domestic and International Governance**. ed. José M. Valverde, Markus Dubber. USA: Stanford University Press: 107-145.
- Duru, Orhan. 1995. **Ecevit’in Çilesi**. İstanbul: Afa.
- Emsley, Clive. 1983. **Policing and Its Context: 1750-1870**. Londra: Macmillan.
- _____. 1991. **The English Police A Political and Social History**. New York: St Martin’s Press.
- Enloe, Cynthia H. 1980. **Police, Military and Ethnicity: Foundations of State Power**. New Brunswick: Transaction Books.
- Erdal, Meryem. 2009. Anayasalarda Milli Güvenlik. **Almanak Türkiye 2006-2008 Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim**. ed. Ali Bayramoğlu, Ahmet İnsel. İstanbul: TESEV Yayınları,; 34-42.
- Erdoğan, Fahrettin Engin. 2013. **Direnış Komiteleri: Faşizme Karşı Demokratik Halk İktidarı Yolunda Direniş Komiteleri**. Pratika Kitap.
- Erdoğan, Mehmet. 1990. Silahlı Kuvvetlerin Türk Anayasa Düzeni İçindeki Yeri, **SBF Dergisi**. c. 1, s. 4: 309-334.
- Ergin, Muharrem. 1975. **Türkiye’nin Bugünkü Meseleleri**. İstanbul: Güryay Matbaacılık.
- _____. 1976. **Milliyetçiler Korkmayınız Birleşiniz**. Ekonomik ve Sosyal Yayınlar.

- Ergut, Ferdan. 2001. Polis Çalışmaları İçin Kavramsal Bir Çerçeve. **Amme İdaresi Dergisi**. c. 34. s. 1: 59-78.
- _____. 2003. Polisliğin Uluslararası Boyutları: Avrupa Tarihinde Polis, **Toplumsal Tarih**. s. 19: 58-63.
- _____. 2004. Polisin Gözüyle Sosyalistler, Anarşistler ve Grev. **Toplumsal Tarih**: 82-86.
- _____. 2011. Ergenekon, Polis ve Siyasal İktidar. **Demokrat Haber**. 13 Mart.
- _____. 2012. **Modern Devlet ve Polis Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Toplumsal Denetimin Diyalektiği**. 2. Bbs. İstanbul: İletişim.
- _____. 2014. Devlet ve Politik Şiddet: Latin Amerika ve Türkiye'de Gerilla Hareketleri. **Türkiye'de Siyasal Şiddetin Boyutları**. ed. Güney Çeğin, İbrahim Şirin. İstanbul: İletişim Yayınları: 207-224.
- Ericson, Richar Victor. 1982. **Reproducing Order: A Study of Police Patrol Work**. Toronto: University of Toronto Press.
- _____, Kevin D. Haggerty. 1997. **Policing the Risk Society**. Toronto: Toronto University Press.
- Erken, Ali. 2014. Örgüt ve Strateji: 1965-1980 Arasında Milliyetçi Hareket Partisi. **İnsan ve Toplum Dergisi**, s. 7: 135-161.
- Eroğul, Cem. 2006. Çok Partili Dönemin Kuruluşu: 1945-71. **Geçiş Sürecinde Türkiye**. ed. Irvin C. Schik, E. Ahmet Tonak. İstanbul: Belge Yayınları: 112-158.
- _____. 2014. **Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi**. İstanbul: Yordam Kitap.
- Ersan, Vehbi. 2014. **1970'lerde Türkiye Solu**. 3. bsk. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Eser, Adnan. 1984. Toplum Zabıtası. Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi. Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü.
- Evren, Kenan. 1990. **Kenan Evren'in Anıları**. cilt 1. İstanbul: Milliyet.
- Favre, Pierre. 2009. Quand la Police Fabrique l'Ordre Social, Un en deçà des politiques publiques de la police? **Revue Française de Science Politique**. s. 59: 1231-1248.
- Feyzioğlu, Turhan, 1980, CGP Genel Başkanı Turhan Feyzioğlu'nun Konuşması. **Türkiye'de Terör-Abdi İpekçi Semineri**. İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları: 296-310.
- Fielding, Nigel G. 1991. **The Police and Social Conflict Rhetoric and Reality**. London and Atlantic Highlands, NJ: The Athlone Press.

- Fillieule, Olivier, Fabien Jabord. 1997. The Policing of Protest in France: Towards a Model of Protest Policing. **The Policing of Protest in Western Democracies**. ed. Donatella Della Porta, Herbert Reiter. Minneapolis ve Londra: University of Minnesota Press: 70-90.
- _____. 2012. Demokrasilerde Kalabalıklar Polisi - Bir Keşif Denemesi **Kalabalıklar ve Polis**. çev. Ayşen Uysal, Birikim, s. 274: 62-71.
- Foucault, Michel. 1977. **Discipline and Punish: The Birth of the Prison**. NewYork: Vintage Books.
- _____. 2007. **Security, Territory, Population: Lectures at the College de France 1977-1978**. New York: Palgrave MacMillan.
- _____. 2008. The Birth of Biopolitics: **Lectures at the College de France 1978-1979**. New York: Palgrave MacMillan.
- Genç Yılmaz, Ayfer. 2013. Devlet Kapasitesi ve Umumi Müfettişlikler. Alt Yapısal İktidarın Yerelde İnşası. **Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi**. c. 1, s. 1: 43-66.
- Gourisse, Benjamin. 2008. Pluralité des Rapports aux Normes Professionnelles et Politisation des Pratiques dans la Police Turque des Années 1970, **European Journal of Turkish Studies**. s. 8. <https://ejts.revues.org/2273> [10.12.2015].
- _____. 2010. L'Etat en Jeu: Captation des Ressources et Désobjectivisation de l'Etat en Turquie (1975-1980), Doktora Tezi, Paris I-Pantheon Sorbonne Université Ecole Doctorale de Science Politique.
- _____. 2011. Variation des Ressources Collectives et Organisation des Activités de Violence au sein du Mouvement Nationaliste en Turquie (1975-1980). **Cultures & _____**. 2012. **Participation Electorale, Pénétration de l'Etat Et Violence Armée Dans La Crise Politique Turque De La Seconde Moitié Des Années 1970**. **Politix**. s. 98: 171-193.
- _____. 2012. Party Penetration of the State: The Nationalist Action Party in the late 1970s. **Negotiating Political Power in Turkey: Breaking up the Party**. ed. Elise Massicard, Nicole Watts. Oxford: Routledge Studies in Middle Eastern Politics: 118-139.
- _____. 2015a. **La Violence Politique en Turquie L'Etat en Jeu (1975-1980)**. Paris: Karthala.
- _____. 2015b. Order and Compromise: The Concrete Realities of Public Action in Turkey and the Ottoman Empire. **Order and Compromise: Government Practices in Turkey from the late Ottoman Empire to the Early 21st Century**. ed. Benjamin Gourisse, Elise Massicard, Marc Aymes. Leiden&Boston: Brill: 1-24.

- _____. 2016. Nizam Vermek/Emretmek ve Uzlaşmak: Türkiye ve Osmanlı İmparatorluğu'nda Somut Olarak Kamusal İcraat. **Devlet Olma Zanaatı Osmanlı'dan Bugüne Kamu İcraatı**. ed. Benjamin Gourisse, Marc Aymes, Elise Massicard. İstanbul: İletişim.
- Gökçe, Gülise, Orhan Gökçe. 2015. Devlet Kapasitesi: Kavramın Kuramsal Çerçevesi, Bileşenleri ve Türkiye'nin Görünümü. **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. c. 17, s. 2: 1-32.
- Gönen, Zeynep, Zeynep Başer, Mehmet Uçum, Biriz Berksoy. 2013. Polis Yasalarının Ruhu: Mevuzatta Söylemler, Araçlar ve Zihniyetler. **TESEV Demokratikleşme Programı Siyasa Raporları Serisi**. İstanbul: TESEV Yayınları.
- Grimshaw, Roger, Tony Jefferson. 1987. **Interpreting Policework**. Londra: Allen & Unwin.
- Gunter, Michael M. 1989. Political Instability in Turkey During the 1970s. **Conflict Quarterly**. c. 9, s. 1: 63-77.
- Güran, Sait. 1970. Genel İdari Zabıta Faaliyetlerinde Askeri Kuvvetlere Başvurulması. **Amme İdaresi Dergisi**. c. 3, s. 1: 76-104.
- Gürel, Burak. 2004a. Communist Police! The State In The 1970s Turkey. **Journal of Historical Studies**. s. 2: 1-18.
- _____. 2004b. 1970'ler Türkiye'sinde İslamcı ve Faşist Siyaset: Vaadler ve Sonuçlar, **Praksis**, s. 12: 85-102.
- Gürel, Nail. 1994. **Gerçek Tanık-Korkut Özal Anlatıyor**. İstanbul: Milliyet.
- Güvenir, Osman. 1980. Türkiye'de Terör ve Güvenlik Kuvvetlerinin Durumu. **Türkiye'de Terör-Abdi İpekçi Semineri**. İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayını: 82-96.
- Güzel, Şehmus Mehmet. 1983. Cumhuriyet Türkiye'si'nde İşçi Hareketleri, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, cilt 7**. İstanbul: İletişim Yayınları: 1848-1876.
- Hale, William. 1994. **Turkish Politics and the Military**. London and New York: Routledge.
- Heper, Metin. 1985. **The State Tradition in Turkey**. Walkinton: Eothen
- _____. 1987. **State and Public Bureaucracies, A Comparative and Historical Perspective**. New York: Greenwood.
- _____. 1992. The Strong State as a Problem for the Consolidation of Democracy: Turkey and Germany Compared. **Comparative Political Studies**. c. 25, s. 2: 169-194.

- _____, Selçuk M Sancar. 1998. Is legal Rational Bureaucracy a Prerequisite for a Rational – Productive Bureaucracy. **Administration and Society**. c. 30, s. 2: 143-165.
- Hill, Stephen, Randall Beger. 2009. A Paramilitary Policing Juggernaut. **Social Justice**. c. 36, s. 11: 25-40.
- Hirst, Paul Q. 1972. Marx and Engels on Law, Crime and Morality. **Economy and Society**. c. 1, s. 1: 28-56.
- Huntington, Samuel. 1968. **Political Order in Changing Societies**. New Heaven and London: Yale University Press.
- Hülagü, Funda. 2011. Restoring Class Power Over the Police: The Role of the International in Neoliberal Police Reform in Turkey. Doktora Tezi. Ort Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hülagü, Funda. 2012. Kuruluştan 1980'lere Türkiye'de Polis Aygıtına Uluslararasılaşma Süreçleri Üzerinden Bakmak. **Memleket Siyaset Yönetim**. c. 7, s. 17: 137-177.
- _____. 2016. 2000'ler Türkiye'sinde Kürt Coğrafyasındaki Polis Şiddetinin Kökenleri: Seküler Evrenselin Yitimi, Praksis. s. 40: 153-184.
- İnanıcı, Haluk. 2012. Türkiye'de Polis, İktidar ve İnsan Hakları. **Birikim**. s. 273: 14-23.
- Jackson, Jonathan, Jason Sunshine. 2007. Public Confidence in Policing A Neo-Durkheimian Perspective. **The British Journal of Criminology**. c. 47, s. 2: 214-233.
- Jacoby, Tim. 2010. Political Violence, The War on Terror and The Turkish Military. **Critical Studies On Terrorism**. c. 3, s. 1: 99-118.
- _____. 2014. Faşizm, Medenilik ve Türk Devletinin Krizi. **Türkiye'de Siyasal Şiddetin Boyutları**. ed. Güney Çein, İbrahim Şirin. İstanbul: İletişim Yayınları: 225-248.
- Jenkins, Philip. 1988. Policing the Cold War The Emergence of New Police Structures in Europe 1946-1953. **The Historical Journal**. c. 31, s. 1: 141-157.
- Jobard, Fabien, Pierre Favre. 1997. La Police en Recherches: La Police comme Objet de Science Politique. **Revue Française de Science Politique**. c. 47, s. 2: 204-210.
- _____. 2005. l'Etat au Quotidien: Histoire de la Volkspolizei. **Crime, Histoire & Sociétés**, c. 9, s. 1: 139-144.
- _____. 2008. L'autorité de la Police. **Vacarme**. c. 8, s. 43. <http://www.vacarme.org/article1557.html> [13.12.2015].

- _____. 2011. Police. **International Encyclopedia of Political Science**. ed. Bertnard Badie, Dirk Berg-Schlosser, Leonardo Morlino. Los Angeles, Calif: Sage Publications: 1876-1879.
- _____. 2013. Police Autonomy. **The Wiley Blackwell Encyclopedia of Social and Political Movements**. ed. David Snow, Donatella della Porta, Vert Klandermans, Doug MacAdam. Blackwell Pub.
- _____, Jacques de Maillard. 2015. **Sociologie de la Police: Politiques, Organisations, Réformes**. Paris: A. Colin.
- Johnson, Andrew. 2014. Foucault: Critical Theory of the Police in a Neoliberal Age, **Theoria**. c. 61, s. 4: 5-29.
- Jones, David. 1982. **Crime, Protest, Community and Police in Nineteenth Century Britain**. Londra: Routledge.
- Kalmanowiecki, Laura. 2000. Origins and Applications of Political Policing in Argentina. **Latin American Perspectives**. c. 27, s. 2: 36-56.
- _____. 2003. Policing the People, Building the State: The Police-Military Nexus in Aergentina. **Irregular Armed Forces and the Role in Politics and State Formation**. ed. Diane E. Davis, Anthony W. Pereira. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kandil, Hazem. 2016. **The Power Triangle: Military, Security and Politics in Regim Change**. Oxford University Press.
- Karpat, Kemal. 2015. **Türk Siyasi Tarihi: Siyasal Sistemin Evrimi**. 6. bsk. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kaygusuz, Özlem. 2016. Bir Siyasal İdare Tekniği Olarak Güvenlik ve AKP Döneminde Ulusal Güvenlik Devleti. **Praksis**. s. 40: 95-120.
- Keyder, Çağlar. 1993. **Türkiye’de Devlet ve Sınıflar**. İstanbul: İletişim Yayınları.
- _____. 2006. Türkiye Demokrasisinin Ekonomi Politikası. **Geçiş Sürecinde Türkiye**. ed. Irvin C. Schik, E. Ahmet Tonak. İstanbul: Belge Yayınları.
- Kırmızıdağ, Nur. 2015. **Research on Public Trust in the Police in Turkey**. çev. Ezgi Şeref. İstanbul: TESEV Publications.
- Kili, Suna. 1976. **1960-1975 Döneminde, Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler – Siyaset Bilimi Açısından Bir İnceleme**. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Klockars, Carl B. 1995. **The Idea of Police**. Beverly Hills: Sage Publications.
- Kongar, Emre. 2004. **21. Yüzyılda Türkiye Türkiye’nin Toplumsal Yapısı**. 34. bsk. İstanbul: Remzi Kitabevi.

- Köprülüzade, (Fuad) Mehmed. 1964. Partiler ve Milli Birlik. **Demokrasi Yolunda**. ed. Tibor Halasi Kan. The Hague: Mouton. The Hague: 304.
- Kraska, Peter B. 2007. Militarization and Policing-Its Relevance to 21st Century Police. **Policing**. c. 1, s. 4: 501-513.
- Kürkçü, Ertuğrul. 1988. **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, Cilt 7 (1960-1980)**. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Laçiner, Ömer. 1978. Malatya Olayı: Türkiye’de Faşist Hareket’in Yapısı ve Gelişimi, **Birikim**. c. 39, s. 12: 12-24.
- Levy, Noémi. 2007. La Police Ottoman au Tournant des XIXe et XXe siècles: Les mémoires d’un commissaire d’Izmir. **Revue d’Histoire Moderne Contemporaine**. c. 54, s. 2: 140-161.
- _____. 2008. Une Institution en Formation: La Police Ottomane à l’époque d’Abdülhamid II, **European Journal of Turkish Studies. Thematic Issue**. s. 8. <https://ejts.revues.org/2463> [28.10.2015].
- _____. 2013. **Ordre et Desordres dans l’İstambul Ottomane (1879-1909), De l’Etat au quartier**. Paris: Karthala.
- _____. 2016. An Ottoman Variation on the State of Siege: The Invention of the *İdare-i Örfiyye* during the First Constitutional Period, **New Perspectives on Turkey**. s. 54: 1-24.
- _____. 2017, **Osmanlı İstanbulu’nda Asayiş 1879-1909**. çev. Serra Akyüz. İletişim: İstanbul.
- Lindenberger, Thomas. 1998. La Police Populaire de la RDA de 1952 à 1958, Une micro-étude sur la Gouvernamentalité de l’Etat Socialiste. **Annales**. c. 53, s. 1: 119-152.
- Lipsky, Mivhael. 1980. **Street-Level Bureaucracy, Dilemmas of the Individual in Public Services**. NewYork: Russel Sage Foundation.
- Loubet del Bayle, Jean-Louis. 1981. **La police dans le Système Politique, Revue Française de Science Politique**. c. 31, s. 3: 509-534.
- _____. 1992. **La Police. Approche Socio-politique**. Paris: Montchrestien (Clef-Politique).
- _____. 2006. **Police et Politique: une Approche Sociologique**, Paris: L’Harmattan.
- Mann, Patrice. 1994. Pouvoir Politique et Maintien de l’ordre Portée et Limites d’un Débat. **Revue Française de Sociologie**. c. 35, s. 3: 435-455.

- Mann, Michael. 1985. The Autonomous Power of the State: Its Origins, Mechanisms and Results. **European Journal of Sociology**. s. 25: 185-213.
- _____. 2005. **The Dark Side of Democracy: Explaining Ethnic Cleansing**. New York: Cambridge University Press.
- _____. 2012. **The Sources of Social Power, Volume II, The Rise of Classes and Nation States 1760-1914**. New York: Cambridge University Press.
- Manning, Peter K. 1977. **Police Work: The Social Organization of Policing**. Cambridge, MA: MIT Press.
- Mardin, Şerif. 1973. Center-Periphery Relations: A Key to Turkish Politics, **Daedalus**. s. 102: 169-189
- _____. 1988. Freedom in an Ottoman Perspective. **State, Democracy and Military in Turkey in the 1980s**. ed. Metin Heper, Ahmet Evin. Berlin ve NewYork: Walter de Gruyter.
- _____. 1995. Civil Society and Islam. **Civil Society: Theory, History and Comparison**. ed. John R. Hall. Cambridge: Polity: 278-300.
- _____. 1998. Modern Türk Sosyal Bilimleri Üzerine Bazı Düşünceler. **Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik**. ed. Sibel Bozdoğan, Reşat Kasaba. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları: 54-70.
- _____. 2007. Türkiye Siyasetini Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkileri. **Türkiye’de Toplum ve Siyaset: Makaleler 1**. 14. bsk. ed. Mümtaz’er Türköne, ve Tuncay Önder. İletişim: İstanbul: 35-78.
- Marenin, Otwin. 1982. Parking Tickets and Class Repression: The Concept of Policing in Critical Theories of Criminal Justice. **Crime Law and Social Change**. c. 6, s. 3: 241-266.
- _____. 1985a. Police Performance and State Rule: Control and Autonomy in the Exercise of Coercion. **Comparative Politics**. c. 18, s. 1: 101-122.
- _____. 1985b. Policing Nigeria: Control and Autonomy in the Exercise of Coercion. **African Studies Review**. c. 28, s. 1: 73-93.
- Mater, O Tayfun. 1989. **Devrimci Yol Savunması: 12 Eylül Öncesi ve Sonrası**. Ankara: Simge Yayınevi.
- Mazower, Mark. 1997. Policing the Anti-Communist State in Greece, 1922-1927. **The Policing of Politics in the Twentieth Century**. ed. Mark Mazower. Oxford: Berghen Books: 129-150.

- McSherry, Patrice. 1997. Incomplete Transition: Military Power and Democracy in Argentina. **Latin American Perspectives**. s. 97: 63-92.
- Metin, İsmail. 1984. Polis Örgütünün Görevleri ve Yapısı, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, 6 Cilt**. ed. Murat Belge. İstanbul: İletişim Yayınları: 1637-1654.
- Migdal, Joel S. 1988. **Strong Societies and Weak States: State-Society Relations and State Capabilities in the Third World**. Princeton, N. J: Princeton University Press.
- _____. 1994. The State in Society: an Approach to Struggles for Domination. **State Power and Social Forces: Domination and Transformation in the Third World**. ed. Joel S. Migdal, Atul Kohli, Vivienne. Shue. Cambridge: Cambridge University Press.
- _____. 2001. **State in Society: Studying How States and Societies Transform and Constitute One Another**. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Miller, Wilbur. 1977. **Cops and Bobbies**. Chicago: Chicago University Press
- Monjardet, Dominique. 1985. Police et Sociologie Quéstions Croisées. **Déviance et Sociétés**, c. 9, s. 4: 297-311.
- _____. 1996. **Ce que fait la police sociologie de la force publique**, Paris: Editions de la decouverte.
- Mumcu, Uğur. 1994. **12 Eylül Adaleti**. 13. Bs. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Müftüoğlu, Oğuzhan. 1989. **1960'lardan 1980'e Türkiye Gerçeği**. İstanbul: Patika Yayıncılık.
- Neocleous, Mark. 2000. **Fabrication of Social Order: A Critical Theory of Police Power**. Sterling: Pluto Press.
- Necleous, Mark. 2006. The Problem With Normality: Taking Exception To Permanent Emergency. **Alternatives**, s. 31: 191-213.
- _____. 2007. From Martial Law to the War on Terror. **New Criminal Law Review: In International and Interdisciplinary Journal**. c. 10, s. 4: 489-513.
- _____. 2013a. **Toplumsal Düzenin İnşası Polis Erkinin Eleştirel Teorisi**. çev. Ahmet Bekmen. İstanbul: H2O Kitap.
- _____. 2013b. Air Power as Police Power, **Environment and Planning D: Society and Space**. s. 31: 578-593.
- _____. 2014. **Savaş Erki Polis Erki**. çev. Beyza Sumer Aydaş. Ankara: Notabene Yayınları.

- Newburn, Tim. 2008. **Handbook of Policing**. 2. bs. Willian Publishing.
- _____, Robert Reiner. 2012. Policing and the Police. **The Oxford Handbook of Criminology**. ed. Mike Maguire, Rod Morgan, Robert Reiner. Oxford, UK: Oxford University Press
- Nivette, Amy. 2014. Legitimacy and Crime: Theorizing the Role of the Rtate in Cross-national Criminological Theory. **Theoretical Criminology**. c. 18, s. 1: 93-111.
- Nunn, Frederik M. 1983. **Yesterday's Soldiers: European Military Professionalism in South America, 1890-1940**. Lincoln and London: University of Nebraska Press.
- Offe, Claus. 2001. Yönetilemezlik: Muhafazakâr Kriz Kuramlarının Yeniden Doğuşu, **Cogito**. s. 27: 43-66.
- Ozan, Ebru Deniz. 2012. **Gülme Sırası Bizde: 12 Eylül'e Giderken Sermaye Sınıfı, Kriz ve Devlet**, İstanbul: Metis Yayınları.
- Öner, Sıtkı. 2003. **Halkın Polisi Pol-Der Anıları**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Öz Yıldız, Seda. 2017. Güvenlik Bürokrasisi ve Partizanlaşma Sorunu: 1970'li Yıllarda Türk Polis Teşkilatı. **Liberal Düşünce**. s: 85 (yayınlanacak).
- Özbek, Nadir. 2004. Osmanlı İmparatorluğu'nda İç Güvenlik, Siyaset ve Devlet, 1876-1909. **Türklük Araştırmaları Dergisi**. s. 16: 59-95.
- Özbudun, Ergun. 1977. 1973 Türk Seçimleri Üzerine Bir İnceleme. **Bülten Nuri Esen'e Armağan**. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları: 277-290.
- _____. 1981. The Turkish Party System: Institutionalization, Polarization and Fragmentation. **Middle Eastern Studies**. s. 17: 228-240.
- Özdiñç, Fuat. 2013a. Hegemonya Krizi ve Türk Sağı: Birinci Milliyetçi Cephe Hükümeti Örneği. Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öznür, Hakkı. 1999. **Ülkücü Hareket: Teşkilatlar ve Mücadeleler 2**, Ankara: Alternatif.
- Palmer, Stanley, H. 1988. **Police and Protest in England and Ireland, 1780-1850**. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pamuk, Şevket, Roger Owen. 1998. **A History of Middle East Economies in the Twentieth Century**, London: I.B. Tauris.
- Pérouse, Jean-Françoise. 2015. Turquie, le Faux Parallèle entre les années 1990 et aujourd'hui. **Orient XXI**. <http://orientxxi.info> [29.12.2015].
- Piran, Leila. 2013. **Institutional Change in Turkey**. NewYork: Palgrave Macmillan.

- Quinney, Richard. 1970. **The Social Reality of Crime**. Boston MA: Little, Brown.
- Poulantzas, Nicos. 2001. **The Poulantzas Reader: Marxism, Law, and the State**. ed. James Martin. New York&London: Verso.
- Rawlings, Philip. 2002. **Policing: A Short History**. Devon: Willian Publishing (Policing and Society Series).
- Ray, Gerda. 1977. Police Militancy. **Crime and Social Justice**. s. 7: 40-48.
- Reiner, Robert. 1978. Polis, Sınıf ve Siyasa. çev. Can Yücel. **Birikim**. s. 46-47: 101-110.
- _____. 1985. **The Politics of the Police**. Brighton: Harvester.
- _____. 1992. Police Research in the United Kingdom: A Critical Review. **Crime and Justice**. s. 15: 435-508.
- _____. Denis O'Connor. (2015) Politics and policing: the terrible twins. **Police leadership: rising to the top**. ed. Jenny Fleming. Oxford UK: Oxford University Press: 42-70.
- Reith, Charles. 1956. **A New Study of Police History**. London: Oliver and Boyd.
- Richardson, James F. 1970. **The New York Police, Colonial Times to 1901**. New York: Oxford University Press.
- Rumbaut, G Ruben. 1978. The Politics of Reform in a Police Bureaucracy: A Case Study in Social Intervention and Organizational Change. Doktora Tezi, Sosyoloji Brandeis Üniversitesi Sosyoloji Bölümü.
- _____, Egon Bittner. 1979. Changing Conceptions of the Police Role: A Sociological Review, **Crime and Justice**. s. 1: 239-288.
- Rustow, Dankwart A. 2016. Political Parties in Turkey: An Overview. **Political Parties and Democracy in Turkey**. ed. Jacob M Landau, Metin Heper. Roudledge Library Editions.
- Savran, Sungur. 1987. 1960, 1971, 1980: Toplumsal Mücadeleler, Askeri Müdahaleler, **11.Tez**. s. 6: 133-168.
- Sayari, Sabri. 2010. Political Violence and Terrorism in Turkey, 1976-1980: A Retrospective Analysis. **Terrorism and Political Violence**, c. 22, s. 2: 198-215.
- Saymaz, İsmail. 2015a. **Ali İsmail: Emri Kim Verdi?**. İstanbul: İletişim.
- _____. 2015b. **Polisin Eline Düşünce Sıfır Tolerans**. İstanbul: İletişim.

- Sharp, Douglas. 2006. Police and Policing. **Student Handbook of Criminal Justice and Criminology**. ed. John Muncie, David Wilson. Cavendish Publishing, 183-202.
- Skocpol, Theda. 1979. **States and Social Revolutions, A Comparative Analysis of France, Russia and China**. Cambridge: Cambridge University Press.
- _____. 1985. Bringing the State Back In: Strategies of Analysis in Current Research. **Bringing the State Back In**. ed. Peter B. Evans, Dietrich Rueschemeyer, Theda Skocpol. Cambridge: Cambridge University Press.
- Skolnick, Jerome H. 1966. **Justice Without Trial**. New York: Wiley.
- _____, James Fyfe. 1993. **Above the Law: Police and Excessive Use of Force**. New York: Free Press.
- Soulier, Gérard. 1984. Les Institutions Judiciaires et Repressives. **Traité de Science Politique Volume 2**. ed. Jean Leca, Madeleine Gravit. Presses Universitaires de France: 510-552.
- Soyer, Nurettin. 1981. **T. C. Ankara-Çankırı-Kastamonu İleri Sıkıyönetim Komutanlığı Askeri Savcılığı, İddianame: MHP ve Ülkücü Kuruluşlar**.
- Sunar, İlkay. 1974. **State and Society in the Politics of Turkey's Development**. Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayınları.
- Sözen, Süleyman. 2002. Türk Kamu Bürokrasisi ve Polis Teşkilatı. ed. Hasan Hüseyin Çevik, Turgut Göksu. **Türkiye'de Devlet, Toplum ve Polis**. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Stead, Philip John. 1983. **The Police of France**. New York: Macmillan.
- Storch, Robert. 1975. The Plague of Blue Locusts: Police Reform and Popular Resistance in Northern England 1840-57, **International Review of Social History**. s. 20: 61-90.
- _____. 1976. The Policeman as Domestic Missionary Urban Discipline and Popular Culture in Northern England 1850-1880. **Journal of Social History**. s. 9: 481-509.
- Şen, Serdar. 2016. **Türkiye'de Sıkıyönetimler 1925-1980**. İstanbul: Propaganda Yayınları
- Şimşek, Savaş. 2015. Örgütsel Çatışma Aracı Olarak Pol-Der Gazetesi. **İlef Dergisi**, c. 2, s. 2: 131-154.
- Şık, Ahmet. 2011. **OOOKitap: 'Dokunan Yanar'**. İstanbul: Postacı Yayınevi.
- Tanlak, Ömer. 1996. **İtiraf Eski Bir Ülkücü MHP'yi Anlatıyor**. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Taşer, Dünder. 1974. **Büyük Türkiye**. İstanbul: Kutluğ Yayınları

- T.C. Genelkurmay Başkanlığı. 1982. **Türkiye’de Anarşi ve Terörün Gelişmesi, Sonuçları ve Güvenlik Kuvvetleri ile Önlenmesi**. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Tilly, Charles. 1992. **Coercion, Capital and European States, AD 990-1992**. Oxford, UK: Blackwell.
- _____. 2003. **The Politics Of Collective Violence**. New York: Cambridge University Press.
- Tobias, J J. 1975. Police and Public in the United Kingdom. **Journal of Contemporary History**. s. 7, c. 1-2: 201-221.
- Toksöz, Fikret. 1984. Kolluk Kuvvetleri. **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, 6. Cilt**. İstanbul: İletişim Yayınları: 1626-1636.
- Toprak, Binnaz. 2003. Dinci Sağ. **Geçiş Sürecinde Türkiye**. ed. Irvin C. Schik, E. Ahmet Tonak İstanbul: Belge Yayınları.
- Tuncel, Gökhan, Bekir Gündoğmuş. 2012. Türkiye Siyasetinde Merkez-Çevrenin Dönüşümü ve Geleneksel Merkezin Konumlanma Sorunu. **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**. c. 14, s. 3: 137-158.
- Turan, Ömer. 2013. Alternatif Tahayyüller, Devingenlik, Popülizm: 1970’ler İçin Bir Çerçeve Denemesi. **Toplum ve Bilim**. s. 127: 3-24.
- Tyler, Tom R. 2005. Policing in Black and White: Ethnic Group Differences in Trust and Confidence in the Police. **Police Quarterly**. c. 8, c. 3: 322-342.
- Uçar, Fuat. 2014. Türkiye Siyasetinde Cepheleşme Olgusuna Bir Örnek: Milliyetçi Cephe Hükümetleri. Doktora Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uysal, Ayşen. 2001. Devletin Güvenliği ve Toplumsal Muhalefet Eylemleri: “Kalemli Çete Örneği”, **Birikim Dergisi**. s. 146: 64-84.
- _____. 2006. Cop Gölgesinde Politika: Türkiye’de Toplumsal Olay Polisliği ve Sokak Eylemleri. **Mülkiye Dergisi**. c. XXX, s. 253: 79-94.
- _____. 2010. Riot Police and Policing Protest in Turkey. **Policing and Prisons in the Middle East: Formations of Coercion**. ed. Laleh Khalili ve Jilian Schwedler. London: Hurst & Company: 191-206.
- _____. 2012a. Sokak Eylemlerinde ve Polis Denetiminde Tarihsel Süreklilik ve Kopuş. **Tarihsel Sosyoloji Stratejiler, Sorunsallar, Paradigmalar**. ed. Ferda Ergut, Ayşen Uysal. Ankara: Dipnot Yayınları: 375-408.
- _____. 2012b. Polisin “Hassas” Gündemi. **Birikim**. s. 274: 56-61.

- _____. 2013. Devlet Şiddetinin Biyografik Sonuçları: 1970’li yılların Militanlarının Siyasal Yol Haritaları, **Toplum ve Bilim**. s. 127: 176-195.
- _____. 2016. Visages Visibles de l’Etat. Police et Son Savoir-Faire. **Les Multiples Facettes de l’Etat en Turquie**. ed. Özgür Adadağ. Paris: L’Harmattan: 86-119.
- Uzgel, İlhan. 2003. Between Praetorianism and Democracy: The Role of the Military in Turkish Foreign Policy, **The Turkish Yearbook** 34: 177-211.
- Ülkücü Komando Kampları, AP Hükümeti’nin 1970’te Hazırlattığı MHP Raporu.** 1997. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Ünsal, Artun, Ruşen Keleş. 1982. **Kent ve Siyasal Şiddet (1975-1979)**. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- _____. 2002. **Türkiye İşçi Partisi (1961-1971): Umuttan Yalnızlığa**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Ünüvar, Kerem. 2007. Fikir Kulüpleri Federasyonu (1965-1969). **Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce Cilt VIII**. ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil. İstanbul: İletişim Yayınları: 821-830.
- _____. 2013. 70’ler: ‘80’lerin Öncesi ‘60’ların Sonrası, **Toplum ve Bilim**. s. 127: 30-47.
- Üskül, M. Zafer. 1997. **Siyaset ve Asker**. Ankara: İmge Yayınevi.
- _____. 2014. **Bildirileriyle 12 Mart 1971 Dönemi Sıkıyönetimi**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları
- _____. 2016a, **Bildirileriyle 1974-1980 Dönemi Sıkıyönetimleri**. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- _____. 2016b. Modern Türkiye’nin Tarihi: Kalkışmalar, Darbeler, Sıkıyönetimler, OHAL’ler, **Toplumsal Tarih**. s. 273: 44-50.
- Waddington, Dave. 1992. **Contemporary Issues in Public Disorder: Theory and Practice**. Cullompton: Willan Publishing.
- Walker, Samuel. 2008. The Neglect of Police Unions: Exploring One of the Most Important Areas of American Policing. **Police Practice and Research**. c. 9, s. 2: 95-112.
- Weber, Max. 1947. **The Theory of Social and Economic Organisations**. çev. A. M. Handerson, T. Parson. New York: The Free Press.
- _____. 1968. **Economy and Society, Volumes I, II, III**. çev. A. M. Handerson ve T. Parson. New York: Bedminster Press.

Westley, William A. 1951. The Police: A Sociological Study of Law, Custom, and Morality. Doktora Tezi. University of Chicago.

_____. 1953. Violence and the Police. **American Journal of Sociology**. s. 59: 34-41.

Wilson, James Q. 1968. **Varieties of Police Behaviour: The Managment of Law and Order in Eight Communities**. Cambridge,: Harvard University Press

Worrall, John L. 2014. The Politics of Policing. **The Oxford Handbook of Police and Policing**. ed. Michael D Reisig, Robert J. Kane. Oxford University Press.

Yalansız, Nedim. 2006. **Türkiye’de Koalisyon Hükümetleri**. İstanbul: Büke Yayınevi.

Yalçın, Aydın. 1976. **Türk Komünizmi Üzerine Bazı Gözlemler**. Ankara: Akyıldız.

Yavuz, Hakan. 2002. The Politics of Fear: The Rise of the Nationalist Action Party (MHP) in Turkey. **Middle East Journal**, c. 56, s. 2: 200-221.

Yiyenoğlu, Çetin. 1995. **Sakıncalı Kadın Polis Nurhan Varlı’nın Anıları**. İstanbul: Çağdaş Yayınları.

Zileli, Gün. 2000. **Yarılma (1954-1972)**. İstanbul: İletişim Yayıncılık.

Gazete ve Dergiler

Akdoğan, Behçet. 1975. Üst Kademedeki 54 Emniyetçi Yer Değiştirdi. **Tercüman Gazetesi**. 29 Ağustos: 1-7.

Akdoğan, Behçet. 1977. Polis Dosyası: Bin Kişiye Bir Polis. **Tercüman Gazetesi**. 8 Şubat: 7.

Anarşi Mutlaka Önlenicek: Milli Güvenlik Kurulu, Devletin Bütün Gücü ile Mücadele Edeceğini Açıkladı. 1976. **Tercüman Gazetesi**. 20 Ocak: 1-7.

Anarşik Olayların Gerisinde Olanlar Tespit Edildi. 1975. **Tercüman Gazetesi**. 4 Aralık: 7.

Asiltürk hakkındaki gensoru önergesi Meclis’te reddedildi. 1975. **Tercüman Gazetesi**. 4 Temmuz: 1.

Bazı Emniyet Müdürleri Arasında Değişiklik Yapıldı. 1975. **Tercüman Gazetesi**. 18 Haziran: 1-7.

Buğra, Tarık. 1975. Polis’e Dair. **Tercüman Gazetesi**. 3 Mayıs: 3

Buğra, Tarık. 1976. Polis. **Tercüman Gazetesi**. 16 Şubat: 3

Demirel: Polise El Kaldıranların Elleri Kırılacaktır. 1975. **Tercüman Gazetesi**. 13 Ekim: 1-7.

Emniyet Amiri ve Komiserler Arasında Tayinler Yapıldı. 1975. **Tercüman Gazetesi**. 2 Temmuz: 1-7.

Emniyette Geniş Çapta Tayin ve Nakiller Yapılacak. 1976. **Tercüman Gazetesi**. 27 Mayıs: 1-7.

Emniyet'teki tayinlerin ilk bölümü belli oldu. 1975. **Tercüman Gazetesi**. 20 Mayıs: 1-7.

Gaziantep'te Türk devleti ile 24 Saat Çarpışan Bu Hain Militan Çeteler Orada Bir Polis ve Türk Ordusunun İki Erini Şehit Etmişlerdir. 1976. **Tercüman Gazetesi**. 12 Haziran: 1.

Ilıcak, Nazlı. 1976. Milliyetçi Cephe Koalisyonu. **Tercüman Gazetesi**. 16 Kasım: 7.

Kabaklı, Ahmet. 1975. İç Ordu. **Tercüman Gazetesi**. 28 Kasım: 2.

MGK dün de işçi olaylarını görüştü. 1975. **Tercüman Gazetesi**. 30 Ağustos: 1.

Polis Derneğinin Toplantısında Toplu Sözleşme İstendi. 1976. **Tercüman Gazetesi**. 13 Aralık: 5.

Polise Arama Yetkisi Veriliyor. 1976. **Tercüman Gazetesi**. 17 Mart: 1-7.

Polis'te "Helikopter Filoları" Kuruluyor. 1976. **Tercüman Gazetesi**. 4 Ocak: 1.

Resmi Kuruluşlara Sızan Anarşistler Temizleniyor. 1977. **Tercüman Gazetesi**. 25 Ocak: 1

San, Suna. 1976. Anahtar Deliği: Pol-Der ve Sorular. **Tercüman Gazetesi**. 9 Şubat: 4.

Tamer, Rauf. 1976. Heyhat!. **Tercüman Gazetesi**. 11 Haziran: 2.

Tamer, Rauf. 1975. Hayret! **Tercüman Gazetesi**. 16 Ağustos: 2.

1-7

Tedbirler Demeti Meclise Geliyor. 1976. **Tercüman Gazetesi**. 26 Ocak: 1-7.

Türkeş "Meşru Kuvvetlere Yardımcı Olunmalıdır". 1976. **Tercüman Gazetesi**. 9 Ocak: 7.

1745 Emniyetçi Batı'dan Doğu'ya, 1177'si de Doğu'dan Batı'ya nakledildi. 1975. **Tercüman Gazetesi**. 25 Ağustos: 1-6.

16 Emniyet Müdürü yer değiştirdi. 1975. **Tercüman Gazetesi**. 23 Kasım: 1-7.

87 Emniyetçi Tayin ve Nakil Edildi. 1975. **Tercüman Gazetesi**. 23 Aralık: 1-7.

Adıyaman'da Pol-Der'i Kuran Komiser Adıyaman'a Sürüldü. 1977. **Cumhuriyet Gazetesi**. 21 Mart: 7.

Atabek, Gürbüz, 1975. Halkın Polisi Olmak. **Cumhuriyet Gazetesi**. 17 Kasım: 2.

Ayvaz Gökdemir: "Nerede Kadrolaşmış Milliyetçileri Hâkim Duruma Getirmişsek, Orada Olaylar Durdu". 1976. **Cumhuriyet Gazetesi**. 13 Aralık: 1.

Başbakan Demirel: Gerekirse Sıkıyönetim İlan Ederiz. 1976. **Cumhuriyet Gazetesi**. 19 Eylül: 1.

Çetinkaya, Hikmet. 1976. Aliaga Olayının Perde Arkası. **Cumhuriyet Gazetesi**. 6 Ekim: 5.

Dar Boğazlar ve Dönüşümler, 1976. **Cumhuriyet Gazetesi**. 25 Ağustos: 1.

- Direnışteki Sigorta İşçileri: Polis Bize Karşı Tam Bir Savaş Harekâtına Girişmiştir. 1976. **Cumhuriyet Gazetesi**. 18 Temmuz: 9.
- Ekmekçi, Mustafa. 1978. Ankara Notları: Bozuk Düzen. **Cumhuriyet Gazetesi**. 22 Mayıs: 4.
- Gecekondu Yıkım Girişiminde 5 Kadın Yaralandı. 1977. **Cumhuriyet Gazetesi**. 3 Nisan: 1.
- Halil Tunç, Erbakan'ın Atatürk ve Cumhuriyet Düşmanı Olduğunu Öne Sürdü. 1976. **Cumhuriyet Gazetesi**. 22 Ağustos: 9.
- İçişleri Bakanlığını Kınayan Polis Dernekleri Yöneticileri Naklediliyor. 1975. **Cumhuriyet Gazetesi**. 6 Temmuz: 5.
- İstanbul Barosu: 1 Mayıs Saldırısı, Seçimi Hedef Almıştır. 1977. **Cumhuriyet Gazetesi**. 19 Mayıs: 11.
- İTÜ'de Öğretim Jandarma Gözetiminde Sürüyor. 1977. **Cumhuriyet Gazetesi**. 16 Mart: 7.
- İzmir Toplum Polisi Müdürü Görevden Alındı; Çiğli Havaalanı Emniyet Amiri Tutuklandı. 1977. **Cumhuriyet Gazetesi**. 4 Haziran: 1.
- Katircioğlu, Doğan. 1977. Barolar Birliği, "Danıştay Kararları" Konusunda Savcılar Uyarı Kararı Aldı. **Cumhuriyet Gazetesi**. 9 Ocak: 1.
- Katircioğlu, Doğan. 1976. Jandarma'ya Göre, Öğrencileri Kışkırtanlar Arasına Siyasi Polis de Karışmıştı. **Cumhuriyet Gazetesi**. 29 Aralık: 1-9.
- Katircioğlu, Doğan. 1976. Polis Haklarında Tutuklama Kararı Bulunan İki Ülkü Ocaklı'yı Aramadan Vazgeçerek Tutanağı Savcılığa Gönderdi. **Cumhuriyet Gazetesi**. 12 Kasım: 1-9.
- Konya'da Toplum Polisleri 3 Saat Direniş Yaptılar. 1977. **Cumhuriyet Gazetesi**. 12 Mayıs: 1-11.
- Korutürk: Güvenlik Kuvvetlerinin Bir Kısmı Tarafsız Davranmıyor. 1976. **Cumhuriyet Gazetesi**. 30 Ekim: 1.
- Kuşkular Artıyor. 1977. **Cumhuriyet Gazetesi**. 25 Nisan: 2.
- Malatya, Mardin ve Zeytinburnu Operasyonları İçin Meclis Araştırması İstendi. 1976. **Cumhuriyet Gazetesi**. 10 Şubat: 1.
- Mumcu, Uğur. 1976. Polise Saygısızlık Budur... **Cumhuriyet Gazetesi**. 12 Şubat: 1-5.
- Özçoban, Hulusi. 1977. "Milliyetçi Türk Polisleri" İmzalı Bildiri Nedeniyle Savcılık MHP İzmir İl Yöneticileri Hakkında Soruşturma Açtı. **Cumhuriyet Gazetesi**. 13 Mayıs: 1-11.
- Pol-Der: Polis Yönetiminin Temel Politikası Tüm Yurttaşlara Eşit ve Yansız Davranmak Olmalıdır. 1976. **Cumhuriyet Gazetesi**. 16 Temmuz: 1.
- Polis Enstitüleri Mezunları Derneği'ne Göre; Polisin Tarafsızlığına Gölge Düşüren Davranışlar Artıyor. 1976. **Cumhuriyet Gazetesi**. 7 Temmuz: 1.

- Polis Derneği: Bazı Siyasi Güçler, “Polisi Kendi Amaçları İçin Kullanma Çabasında”. 1976. **Cumhuriyet Gazetesi**. 13 Aralık: 1.
- Polis Gücünün Bir Bölümü “Adli Zabıta” Görevi Yapacak. 1978. **Cumhuriyet Gazetesi**. 30 Nisan: 1.
- Polis Emeklileri: “Polisler Silahtan Arınırsa, Öğrenciler Güvenlik Kuvvetlerine Saygı ve Sevgi Duyar. 1976. **Cumhuriyet Gazetesi**. 4 Haziran: 1.
- Profilo’da Polisle Çatışma Çıktı, Bir İşçi Öldü. 1976. **Cumhuriyet Gazetesi**. 1 Ekim: 1-11.
- Sirmen, Ali. 1977. İki Suçlama. **Cumhuriyet Gazetesi**. 21 Nisan 3.
- TGS İstanbul Şubesi, Gazetelerin Yakılması ve Okurların Dövülmesi Olaylarına Polisin Seyirci Kaldığını Bildirdi. 1977. **Cumhuriyet Gazetesi**. 13 Mart: 1.
- Toker, Metin. 1996. Tehlikeli Bir Eğilim: Polisle Oynamak. **Milliyet Gazetesi**. 29 Aralık: 17.
- TÜMÖD Başkanı Prof. Doğanay: İTÜ’deki Saldırı Devlet Otoritesinin Kalmadığını Gösterir”. 1977. **Cumhuriyet Gazetesi**. 27 Ocak: 1.
- Türkler: “Özel Koruma Örgütleri Kurma ve Emniyet’i Yeniden Örgütleme Girişimleri, MC’nin Yeni Baskı Yöntemleridir” dedi. 1976. **Cumhuriyet Gazetesi**. 5 Kasım: 1.
- Uşak Emniyet Müdürü Gürkaya İstifa Etti. 1977. **Cumhuriyet Gazetesi**. 3 Nisan: 1.
- Umut Düşmanları. 1977. **Cumhuriyet Gazetesi**. 2 Mayıs: 2.
- 3 Emniyet Amiri İmamların Polis Olmasını Önlemek İçin Dava Açtı. 1975. **Cumhuriyet Gazetesi**. 13 Eylül: 1-9.
- Demirel: “Yeni Anayasa Şarttır”. 1976. **Milliyet Gazetesi**. 23 Ocak: 1.
- DİSK Genel Sekreteri, POL-DER’in Kapatılmasına Karşı Çıktı. 1978. **Milliyet Gazetesi**. 9 Temmuz: 9.
- Duyuru. 1977. **Milliyet Gazetesi**. 27 Eylül: 3.
- Ecevit: Polisin Gerçek Gücü Silahı Değil Tarafsızlığıdır. 1976. **Milliyet Gazetesi**. 29 Şubat: 1.
- Hasan Fehmi Güneş, İçişleri Bakanı Oldu. 1978. **Milliyet Gazetesi**. 13 Ocak: 1.
- İçişleri Bildiri Yayınlayan Polis Dernekleri Hakkında Kovuşturma Açacak. 1976. **Milliyet Gazetesi**. 20 Ekim: 10.
- İstanbul Pol-Der Şubesi de Açıldı. 1978. **Milliyet Gazetesi**. 19 Temmuz: 9.
- Komiser Yardımcısını Vuran Genç 17 Yıl Hapse Mahkûm Oldu. 1976. **Milliyet Gazetesi**. 25 Aralık: 1.
- Özaydınlı: “Amaçları Dışında Çalışan Polis Dernekleri Mutlaka Kapatılacaktır”. 1978. **Milliyet Gazetesi**. 4 Temmuz: 9.

- Özkan, Naki. 1998. Emniyet İstihbarat Dairesi'ni Kuran Emekli Siyasi Şube Müdürü Ergun Gökdeniz: Emniyet Siyasallaştı, **Milliyet Gazetesi**. 06 Kasım.
- POL-DER Başkanı: "MC Kadroları Görev Başındadır". 1979. **Milliyet Gazetesi**. 5 Mart: 9.
- POL-DER ve POL-BİR İçin Soruşturma Açıldı. 1978. **Milliyet Gazetesi**. 5 Temmuz. 8.
- Polat: "POL-DER'in Amaç Dışı Bir Çalışması Yoktur". 1978. **Milliyet Gazetesi**. 22 Mayıs. 1.
- Polis Dernekleri: "Meslek Dışı Emniyet Müdürü Atamalarına Karşıyız". 1976. **Milliyet Gazetesi**. 18 Ekim: 1.
- POL-DER. "Üniversite Katliamı 10 Gün Önceden Biliniyordu". 1978. **Milliyet Gazetesi**. 23 Mart. 1-8
- POL-DER: Ezilenlerin Karşısına Polisi Silah Olarak Çıkaranlara Karşı Direneceğiz. 1977. **Milliyet Gazetesi**. 27 Kasım: 6.
- Tercüman Gazetesi Pol-Der'e 25 Bin Lira Tazminat Ödemeye Mahkûm Oldu. 1978. **Milliyet Gazetesi**. 22 Ekim. 14.
- Toplum Polisi Boykot Yaptı. 1970. **Milliyet Gazetesi**. 30 Mayıs: 1-11.
- Türk Polisi Olarak Ülkemizin Bugünkü Ortamdan Bir An Önce Kurtarılmasını İstiyoruz. 1977. **Milliyet Gazetesi**. 6 Şubat: 1.
- Soysal, Mümtaz. 1978. Polis Yetiştirmek. **Milliyet Gazetesi**. 15 Kasım: 2.
- Özdiñç, Dilşah. 2013b. Polis Şiddeti ve Pol-Der Deneyimi. **Bianet**. 12 Haziran.
- Atabek, Gürbüz. 1976. Devlet, Polis ve Sınıflar. 27 Ocak. **1977 Seçimlerinden Önce Polis**. ed. Surui Yeşilyurt: 23-25.
- Baban, Cihad. 1977. Polissiz Devlet Olmaz. 1 Mayıs. **1977 Seçimlerinden Önce Polis**. ed. Sururi Yeşilyurt: 183
- Erer, Tekin. 1976. Polis. Son Havadis. 7 Şubat. **1977 Seçimlerinden Önce Polis**. ed. Sururi Yeşilyurt: 31-32.
- İrdem, Selçuk. 1976. Polis Katilleri. Son Havadis. 15 Aralık. **1977 Seçimlerinden Önce Polis**. ed. Surui Yeşilyurt: 109.
- İrdem, Selçuk. 1976. Zincirin Halkaları. Son Havadis. 1 Şubat. **1977 Seçimlerinden Önce Polis**. ed. Sururi Yeşilyurt: 27.
- POL-DER Genel Başkanı'nın Açıklaması. 1976. **POL-DER Gazetesi**, Şubat-Mart-Nisan: 1.
- Polis Derneği Genel Kurul Bildirisi. 1976. **POL-DER Gazetesi**. Haziran: 1.
- Polis Emeklileri: "Polisler Silahtan Arınırsa, Öğrenciler Güvenlik Kuvvetlerine Saygı ve Sevgi Duyar". 1976. Cumhuriyet Gazetesi. 4 Haziran. **1977 Seçimlerinden Önce Polis**. ed. Surui Yeşilyurt: 52.

- Zincirkıran, Necati. 1977. Polis Kıyımı!. Günaydın. 16 Mart. **1977 Seçimlerinden Önce Polis.** ed. Sururi Yeşilyurt: 171.
- Askerliğini Yapmıycan Polis Olamıyacak: Karar İçişleri Bakanlığına Tebliğ Edildi. 1975. **POL-DER Gazetesi**, Ekim: 1.
- Atabek, Gürbüz. 1976. **POL-DER Gazetesi**. Şubat-Mart-Nisan: 2.
- Atabek, Gürbüz. 1975. Halkın Polisi Olmak. **POL-DER Gazetesi**. Aralık: 5.
- Bilgen, Kemal. 1975. Sahipsiz Teşkilat Sözüne Çareler!.. **POL-DER Gazetesi**. Kasım: 3.
- Çağın Polisi. 1976. **POL-DER Gazetesi**. Nisan: 2.
- Danıştay'ın En Son Kararı: Askerlik Yapmıycan Polis Olamıyacak, Karar İçişleri Bakanlığı'na Tebliğ Edildi. 1975. **POL-DER Gazetesi**. Ekim: 1.
- EM-TEŞ Hukuk Bürosu Kuruldu. 1975. **POL-DER Gazetesi**. Aralık: 1-4.
- Emniyet Teşkilatı Yönetimindeki Temel Sorunlar Dile Getirildi. 1975. **POL-DER Gazetesi**. Kasım: 1.
- Mensuplarımızın Dikkatine. 1976. **POL-DER Gazetesi**. Mayıs: 3.
- Minikler Özel Köşemiz. 1975. **POL-DER Gazetesi**. Aralık: 6
- Öner, Sıtkı. 1976. **POL-DER Gazetesi**. Şubat-Mart-Nisan: 3.
- Polis Dernekleri Yöneticileri Ne Diyor?. 1976. **POL-DER Gazetesi**. Nisan: 1.
- Polis Olmak Amacıyla İmtihana Girenlerin Sayısı Açıklanmalı. 1975. **POL-DER Gazetesi**. Kasım: 3.
- Ulusoy, Kazım. 1976. Saldırı. **POL-DER Gazetesi**. Ocak: 1.
- Ulusoy, Kazım. 1976. POL-DER Genel Başkanının Açıklaması. **POL-DER Gazetesi**. Şubat-Mart-Nisan: 6.
- Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet. 1975. Polislik ve İmamlık. **POL-DER Gazetesi**. Ekim: 2
- AP'liler Gelmeyince İçişleri Bakanlığı Bütçesi Reddedildi: Senato'da Asiltürk'ün İstifa Etmesi İstendi. **Hergün Gazetesi**. 8 Şubat: 1.
- İçişleri Bakanı Bazı Emniyet Mensuplarını Görevlerinden Alıyor. 1977. **Hergün Gazetesi**. 11 Mart: 1.
- İstanbul Emniyeti'nde Polislerin Zamansız Tayini Huzursuzluk Yarattı. 1977. **Hergün Gazetesi**. 8 Ocak: 1.
- İstanbul Emniyet Teşkilatı'nın Bina Yetersizliği, Olayların Artmasına Sebep Oluyor. 1977. **Hergün Gazetesi**. 14 Ocak: 3.
- Milli Güvenlik Kurulu Anarşik Olayları örüştü. 1977. **Hergün Gazetesi**. 12 Ocak: 1.
- Polens: "Polis Devlete ve Cumhuriyete Saldıranların Karşısındadır". 1977. **Hergün Gazetesi**. 9 Şubat: 1.

Uşak Dün Lübnan Gibiydi. 1977. **Hergün Gazetesi**. 19 Mart: 1.

Ayın Yazısı. 1976. **Polis Magazin**. Yıl 19 Cilt 11 Sayı 11 Kasım: 1.

Ayın Yazısı. 1977. **Polis Magazin**. Yıl 20 Cilt 12 Sayı 2 Şubat: 1.

Ayın Yazısı. 1978. **Polis Magazin**. Yıl 21 Cilt 13 Sayı 8 Ağustos: 1.

Bin Kişiye Bir Polis. 1977. **Polis Magazin**. Yıl 20 Cilt 12 Sayı 3 Mart: 12-13.

Bu Haftaki Konumuz: Anarşi, Konuğumuz: Korkut Özal. 1977. **Polis Magazin**. Yıl 20 Cilt 12 Sayı 10 Ekim: 16.

Emniyet Müdürleri Arasında Geniş Çapta Nakil ve Tayinler Yapıldı. 1976. **Polis Magazin**. Yıl 19 Cilt 11 Sayı 10 Ekim: 14.

İstanbul'da 12 Yılda 10 Emniyet Müdürü Değişti. 1980. **Polis Magazin** Yıl 23 Cilt 15 Sayı 1. Ocak: 15

POL-DER'e Göre: Menfaat Peşinde Koşan Polis Örgütleri Var POL-BİR'e Göre: POL-DER Polisleri Siyaset İçine Çekiyor, POL-ENS'e Göre: Polisin İçinde Taraf Tutan Memurlar Var. 1978. **Polis Magazin**. Yıl 21 Cilt 13 Sayı 6 Haziran: 12-16.

Sıkıyönetim Süresince Pol-Der, Pol-Bir, Polis Enstitüsü Mezunları Derneği ve Tüm Emniyet Mensupları Dayanışma Derneği'nin Faaliyetleri Durdurulacak. GENel Merkezleri Kapandığı İçin Bu Derneklerin Şubeleri de Faaliyette Bullunamayacak.1979. **Polis Magazin**. Yıl 23 Cilt 14 sayı 2 Şubat: 17

Silahlı Saldırılarda Bugüne Dek 144 Polisin Öldüğü Açıklandı. 1979. **Polis Magazin**. Yıl 22 Cilt 14 Sayı 22 Aralık: 21.

Türkiye'de Terör, Anarşi ve Mücadele Yolları, İçişleri Eski Bakanlarından Hasan Fehmi Güneş. 1980. **Polis Magazin**. Yıl 23 Cilt 15 sayı 8 Ağustos: 9

İşçi Sınıfı Profilo'daydı. 1976. **Yürüyüş**. Sayı 78. Ekim: 10.

EKLER

Ek 1. 1978 Yılı Polis Dernekleri Listesi

1978 yılında dönemin İçişleri Bakanı Faruk Sükan tarafından resmi olarak açıklanan polis dernekleri (TBMM Tutanak Dergisi, 1978, 451):

Ankara Polis Enstitüsü Yüksek Öğrenim Mezunları Derneği

POL – DER

POL – BİR

İPA

Ankara Emniyet Mensupları Dernekleri Federasyonu

Ankara Polis Enstitüsü ve Koleji Mensupları Yardımlaşma Derneği

Ankara Polis Enstitüsü Yüksek Öğrenim Öğrenci Derneği

Ankara Koruma Emniyet Mensupları Mesleki ve Sosyal Dayanışma Derneği

İstanbul Polisi Sevenler Demeği

İstanbul Emniyet Mensupları Emeklileri Derneği

İstanbul Türkiye Polis Emeklileri ve Mensupları Sosyal Yardımlaşma Derneği

İstanbul Polis Okulundan Yetişenler Derneği

Ağrı Emniyet Mensupları Sosyal Dayanışma Derneği

Balıkesir Emniyet Mensupları Birleşme ve Dayanışma Derneği

Denizli Polis Teşkilâtı Yardımlaşma Derneği

Gümüşhane Emniyet Mensupları Yardımlaşma Derneği

İsparta Emniyet Mensupları Derneği

Kayseri Emniyet Müdürlüğü Personeli Sosyal Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği

Konya Emniyet Mensupları Yardımlaşma Derneği

Ek 2. Pol-Der'in Amblemi:

Ek 3. Komiser Tezer'in Mektubu

EMNİYET GENEL MÜDÜRLÜĞÜNE
ANKARA

1972 yılında Polis Enstitüsü Yüksek Kısmı'ndan ve 1974 yılında da Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun oldum.

Edosyamaı tetkikinden de anlaşılabacağı üzere; Polislik mesleği ile ilk temasım henüz onaltı yaşında bulunduğum çağa rastlar. Polis Koleji ve Enstitüsü'nde geçirdiğim başarılı altı yıl içerisinde, meslek sevgisi ile dolu olarak, bu mesleğin nizam ve usullerine göre yetistim.

Teşkilatına daha fazla yararlı olabilmek için kaydolduğum Hukuk Fakültesini üstün gayret göstererek sene kaybetmeksizin bitirdim.

Ancak, bu teşkilattan istikbal bekleyerek, umut içinde geçirdiğim yıllar boyunca ve özellikle son zamanlarda; beni ve benim durumumda bulunan arkadaşlarımı yok sayarak, meslek dışından getirilen, meslekî bilgi ve yetenekten yoksun oldukları herkesce malum bazı şahısların benden kıdemli ve daha az tahsilli olmalarına rağmen yıldırım hızıyla terfi ettirildiklerini müşahade ettim.

Bu kabil üstün vasıflı elemanların çoğalmaya başladığı bir teşkilatta geleceğe ümit ve güvenle bakmanın mümkün olmadığı kanaatine vararak; çok sevdiğim ve yararlı olabilmek için her fedakarlığı seve seve yapabileceğim mesleğimden ayrılmaya karar verdim.

İstifanın kabulünü saygılarımla arz ederim. 17.5.1976

Abdullah TEZER

A D R E S
Abdullah TEZER
EMNİYET GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
GÜVENLİK DAİRESİ BAŞKANLIĞI'nda
görevli 67/32684 yaka ve sicil
sayılı KOMİSER

(Y A Z I S I Z)

ÖZ GEÇMİŞ

1984 Edirne doğumlu olan Ayfer Genç Yılmaz, Lisans derecesini 2008 yılında Galatasaray Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden aldıktan sonra 2011 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Çalışmaları Bölümü'nden *Genealogy of Governmentality: From Liberalism to Neoliberalism* başlıklı teziyle yüksek lisans derecesi almıştır. 2012 yılından beri İstanbul Ticaret Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak görev yapmaktadır.

YAYINLAR

#YoSoy132 ve Meksika'da Devlet Şiddeti, *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5 (10), 2016, s. 85-105. (Onur Ağkaya ile birlikte)

1 Milliyetçi Cephe: Siyasal Şiddet ve Devlet, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 3 (2), 2015, s. 221-246.

Québec'in Baharı: Neoliberalizm, Direniş ve Devlet, *Mülkiye* 39 (2), 2015, s. 147-178. (Onur Ağkaya ile birlikte)

Toplumsal Hareketin Kalbinde Bir Yeni Özne: Anneler: Türkiye'de Cumartesi Anneleri ve Arjantin'de Mayıs Meydanı Anneleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 2 (1), 2014, s. 51-74.

Devlet Kapasitesi ve Umumi Müffettişlikler: Altyapısal İktidarın Yerelde İnşası, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi* 1(1), 2013, s. 43-66.